HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

4

Kurucusu
KEMAL KARATEKİN

HASAN İZZETTİN DİNAMO
KUTSAL İSYAN / Dördüncü Kitap

Belgesel Roman

© Tekin Yayınevi
TÜRKÇE YAYIN HAKLARI

Kapak Tasarım
ERKAL YAVİ

Redaktör
CEMİL ACAR

Basım
Temmuz 2013

Baskı ve Cilt
Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12 / 197-203
Topkapı / İstanbul
Tel.: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

www.hasanizzettindinamo.com

TEKİN YAYIN DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak Han, No: 15/A
Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 527 69 69 - 512 59 84 Faks: (0212) 511 11 22
http://www.tekinyayinevi.com
E-posta: info@tekinyayinevi.com
Sertifika No: 12336

ISBN: 978-975-478-069-7 (Tak. No.)
ISBN: 978-975-478-069-7 (4. Cilt)

Hasan İzzettin Dinamo

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

IV

KADİRLİ'NİN KURTULUŞU

Tufan Bey, Andırın'da Yağcıoğlu İbrahim Ağa ile anlaşarak ilk Kuvayı Milliye Örgütü'nü kurdu. Burası üç bölgeye ayrıldı. İbrahim Ağa, grup kumandanı oldu. Her bölük yüzer kişilikti. Her milis silahıyla geliyordu. Bölük kumandanı da kendiliğinden atlı ve silahlıydı. Bölük kumandanını, silahlılar kendi aralarından seçiyorlardı. Gelenlerden kimisi binek, kimisi de yük hayvanı getiriyordu. Bölüklerin üniforması yerli aba, yün şalvar ve çarıktan meydana geliyordu. Hepsi, askerlik kanunu içinde görev görmekteydi. Tufan Bey, Hafız Bekir ikinci takma adıyla sözde Düldül Dağları'nın ardında bulunan Tufan Bey'e bağlıydı. Halkı uyandırıcı örgütle bağlayıcı genelgeleri Düldül Dağları'nın arkasında Tufan'ın imzasıyla yazıyor ve halka dağıtıyordu. Kumandan işareti mermiydi. Takım kumandanı yakasına bir, bölük kumandanı iki, grup kumandanı üç mermi takıyordu. Kadirli'de Nuri Cavuş'a haber saldı, selam geldi. Görüşmek istediyse de görüşemedi. Onun Kadirli'deki kurnazca çalışması çok hoşuna gidiyordu. Ali Saip ve Cezmi Beyler gibi Fransızların adamı görünerek çalışabilmenin güçlüğünü çok iyi biliyordu. İşte, Kadirli Müdafaa-i Hukuk Derneği Başkanı da bu sıralarda Andırın'a gelip kendisiyle görüştüyse de Kadirli'ye kalabalık bir Fransız askeri kolu gittiğini haber aldığından ivedi olarak geri döndü.

Tevfik Coşkun, Tufan Bey'le karşılıklı görüşmeyi çok istiyordu. Bunun için Hasan Tekerek'in aracı olmasını istedi. O, bu buluşmayı çabucak düzenledi. Tevfik Coşkun, Hasan Tekerek'in evine konuk gidiyormuş gibi onunla yola çıktı. Daha önce haberleşilmiş olan Tufan Bey, Kadirli-Andırın sınırı üzerindeki Sofular köyünde Ali Ağa'nın evinde onları bekliyordu. An-

dırınlı Yağcıoğlu İbrahim Ağa ile yine Andırınlı Musa Bey de Tufan Bey'le beraberdi. Tufan Bey, Kozan ve Kadirli'deki Fransız ve Ermeniler üstüne bilgi aldı.

Tevfik Coşkun Bey de:

— Benim de öğrenmek istediklerim var. Müsaade buyurulur mu? Burada sorabilir miyim? dedi.

Zeki ve akıllı Tufan Bey:

— Hayır, ayrıca konuşuruz, dedi.

Dışarı çıktıklarında Tevfik Coşkun Bey:

— Dayandığınız bir kuvvet var mı? diye sordu.

— Kuvvetimiz milli imanımızdır. Halkı ayaklandırıp mücadele edeceğiz.

Tevfik Coşkun durumu kavramıştı. Bir tek Kuvayı Milliyeci bile bir ordu gibi çalışacaktı. Evet, her yurtsever bir Tufan Bey olmak zorundaydı. Kadirli'ye döndüğünde kendisini heyecan ve sabırsızlıkla bekleyen arkadaşlarına:

— Arkadaşlar, dedi. Bir değil birkaç ordu güneye inmek üzere bütün gücüyle hazırlanmaktadır.

Bunları işiten bütün Kadirli Türkleri sevinçlerinden uçtular.

İşte bundan sonra Yağcıoğlu İbrahim Ağa'nın akrabası olan Darendeli Mustafa Ağa casusluk için geldiyse de Tufan Bey ve arkadaşları onun durumunu bildiklerinden hemen etkili bir propaganda yapmak fırsatını kaçırmadılar. Bir sahne hazırlandı. Hep beraber oturulup konuşulurken içeri uzaktan gelmiş gibi görünen bir savaşçı girdi, koynunda biraz önce Tufan Bey'in yazmış olduğu sözüm ona gizli bir mektup çıkarıp Osman Tufan Bey'e uzattı. Sözde güvenilir arkadaşlar arasında bulunuluyormuş gibi mektup yüksek sesle okundu. Bunda Sivas'tan büyük kuvvetlerin yola çıkmak üzere olduğu bildiriliyordu. Mustafa Ağa, bu haberi alır almaz yemeden içmeden Tayyarda'ya yetiştirmek üzere kalkıp Kozan'a doğru yola çıktı.

Bunu işiten Fransız subayının etekleri tutuştu. Hemen Adana'daki Yüksek İşgal Kumandanlığı'na bildirdi.

*

* *

Osman Tufan Bey bir gün, mavzeri dizlerinin üzerinde, ocak başında oturup çıtırdayan ateşlere dalarak yeni planlar üzerinde düşünür ve arasıra odadakilerle bir iki söz ederken hiçbirinin tanımadığı bir adam selam vererek içeri girdi. Hafız Bekir'in kim olduğunu sordu.

Sonra, Tufan Bey'e bayağı bir değnek uzatarak:

— Al bunu, vali paşadan hediyedir. Tufan Bey'e göndereceksin, dedi ve sonra hiç beklemeden çıkıp gitti.

Odadaki Kuvayı Milliyeci kalabalık merak içinde birbirinin yüzüne bakıyordu.

Şöyle fısıltılar başladı:

— Bu da neyin nesi? Sihirli bir değnek mi? Gelen bir derviş mi? Vali Paşa da kim oluyor?

Odadakilerin hepsi değneği eline alıp bir kez evirip çevirdiyse de hiç kimse bir şey anlamadı. Odadaki kalabalık dağılıp gittikten sonra Tufan Bey, değneği alıp bahçeye çıktı. Bir kez daha evirip çevirdi ve sonra dizine dayayıp kırdı. Değnek bir boru gibiydi. İçine sigara gibi sarılmış kağıtlar yerleştirilmişti. Kağıtları heyecanla açıp okuyan Tufan Bey, işi hemen anladı. Bu kağıtlarda Kuvayı Milliye'nin işine yarayacak değerli haberler vardı. Değneğin içindeki yazıları gönderen adam da ta Sivas'tayken arkadaşlara Kilikya'da güvenilecek adamlardan biri olarak not ettikleri Sarıbahçe'de oturan Şumnulu göçmenlerden Al Osmanoğlu Ahmet Ağa'ydı. Tufan Bey'in Andırın'da bulunduğunu işitmiş, Adana'ya giderek Öğretmen Vasıf ve Kemal Kodal Beyler ile görüşmüş, Fransızlar üstüne topladığı bir yığın değerli bilgiyi mektup gibi yazmış, sonra kıvırıp değneğin içine yerleştirmiş ve Tufan Bey'e göndermişti. Değneği getiren, onun adamıydı.

Tufan Bey, bir gün yine ocak başında oturup Kuvayı Milliyeci arkadaşlarla çene çalarken odaya selam vererek tanımadığı dört silahlı başıbozuk girdi. Kılıkları göçmenlerinkine benziyordu. Tufan Bey, onlara yer gösterip oturttuktan sonra:

— Merhaba, hoş geldiniz! dedi ve Al Osmanoğlu olduğunu sonradan öğrendiği adamın mektubunu bir bilmece çözmeye çalışır gibi yeniden okumaya başladı.

Bu sırada gelenlerden birisi Tufan Bey'in bakışlarını yakaladı ve sağ elini göğsünün üzerine koyarak, "Mektubu ben gönderdim" anlamına gelen bir işaret yaptı.

Tufan Bey bunun üzerine bu adamın Sarıbahçeli Al Osmanoğlu Ahmet Ağa olduğunu anladı. Hemen ayağa kalkarak, "Arkamdan gel" işaretini verdi ve öbür odaya geçti.

Arkasından giden Şumnulu Ahmet Ağa, Tufan Bey'e şöylece yakındı:

— Beni, İbrahim Bey'in jandarmaları yakaladı. Götürüp Fransızlara teslim edeceklerdi. Arkamızdan adamlarım yetişerek ateş açtılar. Jandarmalar kaçtı ve ben de kurtuldum. Ama evimin, ailem ve çocuklarımın akıbeti ne oldu kimse bilmez. Sizden kuvvet ve yardım istemeye geldim.

— O kolay, siz merak etmeyiniz!

Tufan Bey, Ahmet Ağa'nın yanına jandarma Hüseyin Çavuş kumandasında sekiz on Andırınlı silahlı ve bir de Çerkez Salih Ağa'yı katarak öç almaya gönderdi.

Ceyhan Kaymakamı İbrahim Bey, alaydan yetişme bir istihkam yüzbaşısıydı. Fransız işgaliyle birlikte onlara yanaşmış, tıpkı Ali Saip Bey'in ilk günlerdeki siyasetini güderek çevresini şaşırtmaya başlamıştı. "Zaman zaman plan ve siyaset" değiştiriyor, yanardöner bir durum göstererek herkesi ürkütüyordu. "Yürekli, atak, gösterişli" bir kişiydi de. Sivas ordularına burun kıvırıyor, Tufan Bey'in kendisine gönderdiği selamlardan kendisini sivrisinek ısırmış gibi tedirgin oluyordu.

İşte Al Osmanoğlu Ahmet Ağa'yı yakalayıp Fransızlara teslim etmek isteyen jandarmalar bunun buyruğundaydı.

Tufan Bey, Ahmet Ağa'nın yanı sıra gönderdiği jandarma çavuşu Hüseyin'e şöyle dedi:

— Ahmet Ağa'nın aile ve çocuklarını kurtaracaksın. Fransız karakollarına baskın yapıp vurup kıracaksın, silah toplayıp geleceksin.

Hüseyin Çavuş, üç dört gün sonra arkadaşlarıyla geri döndüğünde yedeğinde iki araba dolusu silah ve cephane de getirdi. Tufan Bey'in salıkladığı gibi vurup kırmıştı.

Hüseyin Çavuş'un arkasında Tufan Bey'in olduğunu hemen anlayan Ceyhan Kaymakamı Alaylı Yüzbaşı İbrahim Bey, kendini göstermekte gecikmeyerek ona sövüp sayan bir mektup gönderdi. Tufan Bey de ona gereken karşılığı vermekte gecikmedi. İbrahim Bey, Tufan Bey'e bir mektup daha yazdı. Bu da ağır bir mektuptu. Ona akıl hocalığı yapar gibi saçma sapan düşünceler ileri sürüyordu. Ceyhan kasabasında Çerkez Ahmet Muhtar da benzer şirretlikle davranarak Tufan Bey'in Kuvayı Milliye örgütünü her fırsattan yararlanarak kötürüm etmeye çalışıyor, hep İbrahim Bey'in bir adım gerisinde mevzi alıyordu.

Sarıbahçeli Ahmet Ağa, artık çoluk çocuğunu da tehlikeli bölgeden kurtarmış, Tufan Bey'in buyruğunda çalışıyordu. Tufan Bey, onu Hamamköyü dolaylarında Kozan-Adana yolunu tehdit ve kontrol etmek üzere görevlendirip, yolladı.

Bu sırada kumandan Kemal Doğan Bey'den Tufan Bey'e önemli bir haber geldi. Doğan Bey, adamlarıyla Haçin üzerine yürümek kararında olduğunu bildiriyor. Tufan Bey ve müfrezesinin de Kozan üstüne yürümesini buyuruyordu.

Tufan Bey, aldığı buyruğa göre Kozan üstüne yürüyüş hazırlığına girişir girişmez Osmaniye jandarma kumandanı Sıtkı Bey, karşısına yeni ve önemli bir engel olarak dikiliverdi. Tufan Bey, onu ordu saflarından tanıyordu. İyice Fransızlardan yanaydı. Ceyhan geçidini Kürtlerden devşirdiği müfrezelerle kapamıştı. Tufan Bey, ona da bir sürü mektup yazdıysa da adam Nuh deyip peygamber demedi. Mektuplaşmadan bir şey çıkmayacağını anlayan Tufan Bey, güzel bir baskınla Sıtkı Bey'in güvendiği müfrezeyi olduğu gibi tutsak aldı. İhanetler de sürüp gitmekteydi. Tufan Bey'in etkisiyle Haruniye'de yapılan örgütlenmeyi gammazladılar, Fransızlara haber verdiler. Fransızlar, öç almak üzere Haruniye'nin Türk Mahallesini olduğu gibi yaktılar. Tufan Bey, bunun üzerine Hacı Bey'e Zülfikar Ağa buyruğundaki bir milis gücünü Haruniye'ye gönderdi. Ne var ki bununla da Haruniye işi yoluna girmedi. Andırınlı savaşçılar çok büyük yüreklilik ve fedakarlıkla çalışıyor ve çarpışıyorlardı. Taş

evlerin mazgal deliklerinden kendilerine ateş eden düşman tüfeklerinin namlularını yakalayanlar bile çıkıyordu.

Tufan Bey'in sancaktarı yaşlı Çerkez Salih Ağa, çok tehlikeli bir bölgede sıkışıp kalan bir yığın sığırı sürüp getirerek milislerde baş gösteren açlığı giderdi.

Tufan Bey, böylece Haruniye'de Fransızlarla uğraşmaktayken kumandan Kemal Doğan'dan kesin buyruk geldi. O, Haçin'e yürümek üzereydi. Tufan Bey de Haruniye işini ora bucak müdürüne bırakarak Andırın'a döndü. Yanına beş yüz silahlı milis alarak Kozan'a doğru yola çıktı. Tufan Bey, doğruca Kadirli kasabasına gidiyordu. Kadirli kasabasını Fransızlar temelli boşaltmış ve Kozan'a çekilmişler, giderken bütün Ermenileri de birlikte götürmüşlerdi. Bunun başlıca nedeni Tufan Bey'in Andırın'da Mustafa Ağa'ya kurnazca dinlettiği düzmece mektuptu. Kumandanlık, Kadirli'yi de küçük bir Maraş olayına sahne olmaması için boşaltmayı yeğ görmüştü.

Şimdi, Tufan Bey, kendinden önce düzmece mektubunun fethettiği Kadirli'ye kollarını sallayarak gidiyordu. Beş yüz silahlının başında Kadirli'ye girdi. Halk, onu ve milislerini çılgınca karşıladı. Daha düne dek kesilip biçilecekleri uğursuz günü bekleyip duran halk, sokaklarda bayram yapıyordu. Yalnız, Tufan Bey'in Kadirli'de bir fatih gibi karşılanması Adana'daki Fransız kumandanlığına çok dokunmuş olacak ki hemen birkaç uçak havalandırarak Kadirli'ye gönderdi. Hükümet konağıyla dolaylarına atılan bombalardan dört kişi öldü, birkaçı ağır olmak üzere yirmi kişi de yaralandı.

Bir at üzerinde Kadirli'ye giren Tufan Bey, tam Andırınlıların ulusal kılığına girmişti. Tıpkı onlar gibiydi. Sırtında yünden dokunmuş kısa kollu bir aba, yine yünden dokuma kara bir şalvar, başında fes, bunun üzerinde krem rengi bir yazma, ayağında çizme vardı. Yirmi, yirmi beş yaşlarında denecek gibi genç, sarışın, güler yüzlüydü. Karargahını okulda kuran Tufan Bey, kendisini karşılamaya gelenler arasında Çerkez Nuri Çavuş'un bulunmayışına üzüldü. Nuri Çavuş, daha sonra gelerek onunla görüştü ve karşılamaya gelemediğinden dolayı özür di-

ledi. Fransızlarla telgraflaşmak istediğini söyleyince, Tufan Bey buna müsaade etti.

Kadirli, Kuvayı Milliye'nin eline geçtikten sonra, Kozan'dan kaçan bütün Türkler buraya sığınmaya başladı. Şehrin bütün ileri gelenleri, her saat bir Ermeni baskınıyla yok edilmek tehlikesinden kurtulmak üzere Kadirli'ye kaçıyorlardı. Çamurdanzade Mehmet Nuri Hakkı, Mehmet Zahit, Ahmet Cevdet, Şube Reisi Haşim, Komiser Hamdi, Doktor Ali, Komiser Muavini Fevzi Beyler ilk gelenler arasındaydı.

Gelenler boş durmayarak kendi aralarında Kozan Müdafaa-i Hukuk Derneği'ni kuruverdiler. Tufan Bey'in yardımıyla Haçin'in İğdebeli'nden ve Mafazade Süleyman Efendi'nin getirdiği bir yığın silah ve cephane Sıraelif ve Körken'deki milislere törenle dağıtıldı.

Tufan Bey, Kadirli'yi Maraş'a bağladı. Kozan'la Adana henüz tutsaktı. Ceza Reisi Feyyaz Bey, oldum olası Kadirli'de bir güç olarak belirmişti. Burası, Maraş'a bağlanır bağlanmaz, onun kaza kaymakam vekilliğine atandığı bildirildi. Böylece Kadirli'de tam anlamıyla ulusal bir yönetim kuruldu.

TAVŞANCIL ŞEHİDİ

Ben, icap ettiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk Milletine canımı vereceğim.

Mustafa KEMAL

Yahya, Köprülü kasabasının tam ortasından çağlayarak geçen Vardar Irmağı'nın kıyısındaki kahvelerden birinde oturmuş yaşıtlarıyla kağıt oynayarak vakit öldürüyordu.

Yahya, kasabanın büyük ailelerinden birinin oğluydu. On dokuz yaşındaydı. Babası, tüccar Kerim Efendi, öbür üç kardeşiyle bir arada oturuyordu. Bu yüzden, aile çok kalabalıktı.

Yahya, gürültülü bir biçimde arkadaşlarıyla oyun oynarken birdenbire bir başka arkadaşı soluk soluğa koşarak geldi ve bütün kahveyi ayağa kaldırarak bağırdı:

— Yahya, çabuk yetiş. Bulgarlar amucan *(amca)* Malik'i öldürüyorlar!

Yahya, hemen zemberek gibi yerinden fırladı. Belindeki beşli Karadağ tabancasını sağ eline, kamasını da sol eline alarak Bulgar Mahallesine doğru koşmaya başladı. Amcalarını ve kendilerini öteden beri öldürmek İsteyen bir iki düşman Bulgar ailesi vardı. Bunlar da Laz ve Lazo aileleriydi. Karşılarında düşman olarak yalnız bunlar olsaydı öpüp de başlarına koyacaklardı. Sırplar, Bulgarlar ve bütün Balkan milletleri ulusal kurtuluş savaşının sıtması içinde yanmaktaydılar. Bu yüzden de bu uluslardan türeyen siyasal çeteler son kerte kanlı ve yıpratıcı bir yoldan Balkanlardaki Türk ve Müslümanların sayısını azaltarak bu amaçlarına varmak istiyorlardı. Balkan Savaşı'nın arifesinde, 1910 yılının korkunç hazırlık döneminde durmadan Müslüman öldürülüyordu Osmanlı ordusu, bütün kadrolarıyla dağlarda bayağı bir eşkıya sayarak bu bilinçli milliyetçi çeteleri boş yere kovalayıp duruyorlardı. Bu sırada bütün Balkan milletleri, kurtuluş için Osmanlı ordularının, zayıf ve bıkkın birlikleri üzerine atılmak üzere bir işaret bekliyorlardı.

İşte, Yahya'nın öldürülmek üzere olan amcası da ulusal Bulgar hıncının kurban adaylarından biriydi. Olay yerine yetişen Yahya, amcasını kanlar içinde yerde yatar ve sağ buldu. Onu vuran Bulgar delikanlısına Bulgar Mahallesinin kıyısında yetişti. İkisi de bıçaklarla birbirine girdi. Hasmını birkaç yerinden bıçaklayarak öldürdü. Amcasını sırtına alarak eve götürdü. Olay, Köprülü kasabasını ayağa kaldırmıştı. Zaptiyeler gelmeden Yahya, babasının filintasını kapıp fişekliği beline bağladığı gibi dağların yolunu tuttu.

İki gün kırlarda, bayırlarda, ıssız ağaçlıklarda saklanarak dolaştı. En sonra, kır yolunda Nezire adlı bir kızcağıza rastladı, kızın babası, onun babası Kerim Efendi'yi tanıdığından Yahya'yı alıp dağda kereste biçtikleri yere götürdü. Yahya, ba-

şından geçenleri anlattı. Onun saklanmasının gerekliğini anlayan Zakir Efendi, Yahya'yı kendi evinde bir süre konuk etti. Yahya, ince uzun boylu, kumral, çok yakışıklı bir Rumeli delikanlısıydı. Nezire, evlerindeki bu tehlikeli konuğa hemencecik gönlünü kaptırıvermişti. Yalnız, oğlanın aşık olacak zamanı yoktu. Bir cinayet işlemişti. Köprülü'nün bütün halden anlamaz zaptiyesi arkasındaydı. Ormanları, kırları ve köyleri tarayıp duruyor, vızır vızır onu arıyorlardı.

Yahya'nın konukluğu ancak iki gün sürmüştü ki, bir sabah evin dolaylarında kalabalık nal sesleri ve at kişnemeleri işitildi. Kulağı kirişte olan Yahya, hemen filintasını kaparak evin arkasındaki ormana dalmaya davrandı. Zakir Ağa'dan özür dileyerek evden ayrılacağı sırada Nezire çabucak bir torbaya bol yiyecek doldurarak Yahya'nın eline tutuşturdu. Sonra, onun yanı sıra ormana dek yürüdü ve onu yine görüşmek dileğiyle uğurladı. Ne de kibrit gibi parlayan bir sevgisi vardı! Gözlerinden yaşlar fışkırarak Yahya'ya şöyle dedi:

— Ben, seni ölünceye dek bekleyeceğim Yahya!

Yahya, bu çok kötü zamanda kendisine kapılan bu güzel kıza ne diyeceğini bilemeden koşarak ormanın yüksek ve sık ağaçları arasında yitti.

Yahya, dağa çıkmış bir adam olarak bundan böyle kendisine gereken birçok bilgiyi Zakir Ağa'dan almıştı. Bu bilgilerin en temellisi Bulgar çeteleriyle Sırp çetelerinin dağda birbirine karşı düşmanca davrandıklarıydı. Hem Türklere, hem de birbirlerine karşı olmaları, Yahya'ya dağda barınabilmek için ufak da olsa bir fırsat payı bırakıyordu.

Yahya, bir Bulgar öldürdüğüne göre bir Sırp çetesine sığınıp canını kurtarabilirdi. Ormanın derinliklerine bu düşünceyle dalan Yahya, Sırp çete reisi Rakoviç'in dolaştığı sınırlara doğru ilerledi ve ona rastlamakta da gecikmedi. Yahya'nın serüvenini dinleyen Rakoviç, onu çetesine aldı.

Yahya, 1910'dan 1912'ye dek Rakoviç'in çetesiyle o dağ senin, bu dağ benim dolaşıp durdu. Artık, bütün Makedonya'yı karış karış biliyordu. Bir dağ sıçanı bile onun gözüne çarpma-

dan bir deliğe saklanamazdı. Yaktığı sayısız mermi yüzünden keskin bir nişancı olmuştu. Artık, kendi başına buyruktu. Şimdi, Türklerden meydana getirdiği bir çetesi vardı. Bununla beraber türlü Sırp çeteleriyle de birlik kuruyor, hep Bulgar çetelerinin karşısında bulunuyordu.

Balkan Savaşı patlayıp da Balkanlarda kan gövdeyi götürmeye başladığında Yahya, hala bir suçlu olarak dağlarda geziyordu. Yalnız, artık adının sonuna bir sıfat eklenmişti: Ona herkes Yahya Kaptan diyordu. Aydın'daki efeler neyse Rumeli dağlarındaki kaptanlar da oydu. Bütün Hıristiyan ve Türk çete reisleri, bu sıfatı ortaklaşa kullanıyordu.

Yahya Kaptan, Sırp ordusu karşısında kötü duruma düşen Kumanova'daki Osmanlı ordusu kumandanına Sırp ordusunu yenilgiye uğratacak bir ipucu gönderdi. Türk ordusu karşısında bir üstünlük kazanmış gibi görünen Sırp ordusu, bozguna uğramak üzereydi. Geri çekilmeye hazırlanıyordu. Yapılacak şiddetli bir saldırıya dayanamayacaktı. Yahya Kaptan, bu bilgisini iki yıl dağlarda Sırplarla kurduğu ilişkiler dolayısıyla edindiği deneylerin son izlenimlerine dayıyordu. Bu, gözleriyle gördüğü, yararlanılması gereken çok değerli bir gözlemdi. Ne yazık ki kumandan, onun verdiği korkunç bilgiyi kulak arkasına attı ve ona bir sivrisinek vızıltısı kadar önem vermedi.

Osmanlı ordusu çözülmüş, durmadan şehirleri, kasabaları boşaltarak çekiliyordu. Türk ordusunun çekildiği bütün şehirlerdeki Bulgar azınlıkları, sahipsiz kalan Türk ve Müslümanların üstüne atılıyor, onları yok etmeye çalışıyordu. Böylece Türk ordusu, hızlı akan Vardar Irmağı'nın, ortasından geçerek ikiye böldüğü yemyeşil Köprülü kasabasından da çekilmiş, arkada korkunç bir boşluk bırakmıştı. Bu boşluktan yararlanan yerli Bulgar örgütleri, hemen Türk ve Müslüman halkı yok etmek üzere davranmış, kasabanın eli silah tutan bütün Türk delikanlılarını evlerinden toplayıp boşalan kışlaya doldurmuştu. Onları, kapkara bir ölüm bekliyordu.

Ne var ki Bulgar örgütlerini şaşırtan hızlı bir olay bu toptan yok etme zevkini Bulgar hemşehrilerin kursaklarında bıraktı.

Kır atının üstünde tepeden tırnağa dek silahlı yirmi iki yaşlarında uzun boylu, yakışıklı bir genç adam, atını doludizgin sürerek arkasındaki yüzlerce atlıyla Köprülü kasabasının uğursuz bir sessizliğe bürünmüş sokaklarından geçerek doğru kışlaya gitti. Bu, Yahya Kaptan'dan başkası değildi. Evlerine sinerek kanlı bir ölüm karnavalı bekleyen Türk ve Müslüman halk sevinçten sokaklara döküldü. En kötü duruma düşen Yahya Kaptan'ın kalabalık ailesi sevinçlerini gözyaşlarıyla yıkadı.

Yalnız, her kasaba bir Yahya Kaptan yetiştirmediğinden birçok başka kasaba, yerli Bulgarların hışmına uğradı. Tikveş'te ilk atılımda seksen beş erkeği, türlü işkencelerle öldürdüler. Osmanlı ordularının boşaltıp gittiği Balkan topraklarını barışçı yollarla paylaşamayan Balkan milletleri, 1913 yazında birbirine saldırdılar.

Sırplar, Yunanlılar ve Romenler birleşerek Bulgarların üstüne çullandılar. Balkan Savaşı'nın ikinci döneminde Yahya Kaptan kahramanlar dünyasında boy vermiş yeni ve genç bir kahraman olarak göze çarptı. Sırp ordusunun Bulgaristan sınırındaki kasaba ve şehirlerden çekilişi, bozguna benzer bir durum aldığından Yahya Kaptan, boşalan şehirlere doğru seğirten Bulgar birliklerine dört yüz kişilik çetesiyle karşı durarak, hem onların hızını kesti, hem de Sırp ordusunun toparlanmak üzere vakit kazanmasını sağladı. Burada Yahya Kaptan, Tikveş ve dolaylarındaki Bulgar zulmünden Köprülü kasabasına doğru kaçan on binlerce Türk halkını ilerleyen Bulgar ordusunun karanlık heveslerine karşı korudu. Köprülü'ye sağ salim ulaşmasını sağladı.

Baluma Deresi kıyılarında kaçmakta olan bu perişan insan yığınları, ak bir köpüğe benzeyen acar bir kır at üstünde çok genç ve çok yakışıklı bir adamın arkasındaki tepeden tırnağa silahlı dört yüz kişiyle Bulgar ordusuna karşı gittiğini görmüşler ve bu onların pek çoğunda silinmez bir anı olarak kalmıştı. Bunun Yahya Kaptan olduğunu da öğrenmişlerdi.

Bu genç savaşçı, her an süngüden ve kılıçtan geçirileceklerini düşünerek geceli gündüzlü kaçan bu umutsuz insanlara şöyle demişti:

— Korkmayın! Siz, Bulgar'dan kaçıyorsunuz. Biz de onlara karşı gidiyoruz. Onlarla dövüşüp sizleri kurtaracağız. Olduğunuz yerde kalın. Boşuna telaşa kapılmayın. İki gün sonra yerlerinize döneceksiniz.

Göçmenler, Yahya Kaptan'la adamlarının ters yönde gitmesinden yüreklenmişler, umuda kapılmışlardı.

Yahya Kaptan Tikveş'e vardığında henüz Bulgar ordusu buradan epeyce uzaktaydı. Yerli Bulgarlar, yollara dökülmüş, Bulgar ordusunu bekliyordu. Yalnız bu arada, boş da durmayarak bütün göç etmeyen Türkleri bir araya toplamış, Bulgar ordusu kasabaya girerken bir kurban ayini yapmaya hazırlanıyorlardı. Yahya Kaptan'ın kasabaya girişi, Türkleri boğazlamaya hazırlanan yerli Bulgarları korkudan titretti. Yahya Kaptan, cellatların başı olan Taso ile kırk beş yardımcısını yakalatıp bir tepenin ardında kurşuna dizdirdi. Hapishanenin kapılarını kırdırarak boğazlanmayı bekleyen yüzlerce kişiyi de kurtarıp çoluk çocuğunun başına gönderdi. Tikveş'te geçici bir hükümet kurarak güvenliği sağladı. Sağlam, kagir bir yapıyı kendine karargah yaptı.

*

* *

Balkan Savaşı'nın ikinci dönemi Türkler için oldukça elverişli bitti. Enver Paşa'nın başında bulunduğu ordu Edirne'yi olsun kurtardı. Yalnız imparatorluğun Avrupa'daki toprakları olduğu gibi ulusal kurtuluş savaşına kalkan eski sahiplerinin eline geçmişti. Sırbistan istediği toprakları hemen hemen ele geçirmişti. Bütün Sırbistan bayram yapıyordu. Sırp Kralı, Yahya Kaptan'ın savaş İçinde Sırp ordularına yaptığı büyük hizmetleri düşünerek Belgrad Sarayı'na çağırdı. Onun yüzüne karşı öyle büyük övgüler yaktı ki, Yahya Kaptan ne diyeceğini şaşırdı. Kral, yeni krallığın en büyük nişanını kendi eliyle Kaptan'ın göğsüne taktı.

Yalnız Balkanlarda barış kurulup da bir ara birbirleriyle kanlı bıçaklı olan milletler, birbirlerine dostluk ellerini uzatınca, Yahya Kaptan'ın Sırbistan'daki durumu tehlikeye girdi. Bulgar halkı, bu İslav düşmanı Türk çetecisinin kanını istedi. Sırp Kra-

lı önce biraz direndiyse de sonra Bulgarlar ağır bastı. Yahya Kaptan bir savaş suçlusu olarak mahkemeye verilmek istendi. Bunu gören Yahya Kaptan buyruğundaki kalabalık milisi dağıtarak bir ayak önce kapağı Türkiye'ye atmanın yollarını aramaya başladı. Yağmurlu ve somurtkan bir 1913 Eylül gecesi, kılığını değiştirerek Sırp-Yunan sınırına doğru yürüdü. Sınıra dek geçeceği bölgeyi karış karış biliyordu. Buralardan uzun yıllar yüzlerce kez gelip geçmişti. Buranın her karış toprağı, çetecilik günlerinden kalma bir anısını taşıyordu. Sınır dolaylarındaki bir Türk köyünde çetecilik günlerinden tanıdığı bir arkadaşının evine konuk oldu. Burda, sınırın durumunu inceleyerek geçilmesi en kolay yeri öğrenmeye çalıştı. Konuk olduğu evin oğlu yirmi bir yaşındaki Hasan, önceleri kendi çetesinde çalışanlardandı. O da Türkiye'ye kaçmak istiyordu. Bu yüzden iş daha da kolaylaşıyordu. Hasan, sınır çizgisini çok iyi biliyordu. Sınırı nereden geçeceklerini kararlaştırmışlardı. Ertesi gece, birlikte sınıra doğru yollandılar. Sınırdan geçebilecekleri bir tek geçit vardı. Hasan, gündüzün orayı gözden geçirmiş, askerlerce sarılmamış olduğunu görmüştü. Yahya Kaptan'ın ortadan toz olmasıyla kaçtığı anlaşılmış, bütün Yunan-Sırp sınırı, kalabalık asker birlikleriyle kontrol altına alınmıştı. Yahya Kaptan'la Hasan ormanda birer geyik ürkekliği ve birer kurt yiğitliğiyle ilerleyerek geçite yaklaştılar. Geçitin ağzındaki açıklıkta bir manga Sırp askerinin silah çatmış beklediğini görünce durakladılar.

Hasan, şaşırmıştı:

— Kaptan, bu sabah burasını kontrol etmiştim. Bunlar yoktu. Bugün gelmiş olacaklar. Şimdi ne yapacağız?

Yahya Kaptan, bu askerleri burdan uzaklaştırabilmek üzere bir çeteci düzeni düşündü. Bunlar, uzaklaşmadıkça burdan Yunanistan'a geçemeyeceklerdi.

— Hasan, dedi, geçidin solundaki şu sırttan gidip Yunan bölümündeki Yetim yerine varabilir misin?

— Ben, buraları çok iyi bilirim, çıkarım.

— Öyleyse, bunları buradan uzaklaştırmak için yapacağın tek şey, buradan karşıki sırta varınca tepeden aşağı taşlar yu-

varlamak ve hemen geçidin sonuna doğru seğirterek uzaklaşmaktır. Bu andavallılar gürültünün geldiği yana giderler, ben de oradan geçer, seni geçidin sonunda beklerim. Başka zaman olsa bunları susturmak on dakikalık iştir, ama buradan sessizce geçmek gerek.

Hasan, buyruğu alır almaz Kaptan'ın yanından uzaklaşarak ağaçlar arasında yitti. Gökyüzü ince bir bulut örtüsüyle kaplıydı. Hafif bir ay ışığı geceyi zifir gibi olmaktan kurtarıyor, insan kımıldayan gölgeleri görebiliyordu.

Yahya Kaptan, bir ağacın arkasına sinmiş, elindeki tabancasıyla bekliyordu. Aradan on - on beş dakika geçmişti ki karşı bayırdan kocaman taşlar, kayalar ve ağaçlara çarparak büyük bir gürültü ile yuvarlanmaya başladı.

Sırp askerlerinden hiç gözünü ayırmayan Yahya Kaptan bu gürültü üzerine tüfeklerini kaptıkları gibi gürültünün geldiği yana doğru koşmaya başladıklarını gördü. Hemen çeteci adımlarıyla geçide daldı ve ilerledi. Bu sırada Kaptan'ın hiç istemediği bir şey oldu. Askerler, kayaların yuvarlandığı sırta doğru koşarken, rastgele kurşun atmaya başladılar. Yahya Kaptan, geçidin yarı yerine varmıştı, Hasan da hemen ona yetişmek üzereydi.

Sırp topraklarından gelen silah sesleri, Yunan sınır nöbetçilerini de uyarmıştı, onlar da o yana doğru rastgele silah atıyorlardı. Bu karşılıklı silah atılışı, Yahya Kaptan'la Hasan'ın daha çok işine yaradı. Sınırı biraz gürültülü de olsa tereyağından kıl çeker gibi geçerek ilerde buluştular ve koşar adım bu belalı yerden uzaklaştılar. Olay yerinden öyle uzaklaşmışlardı ki şimdi silah sesleri çok silik geliyordu.

Bütün gece yol alarak Hasan'ın Yunan toprağındaki kayınpederinin köyüne gün ışırken vardılar. Burada birkaç saat dinlenerek Selanik'e doğru yola çıktılar. Selanik'e de kazasız belasız vardılar. Kaptan orada kendisinin bütün yaptığı işleri bilen Haşim adlı birine konuk oldu. O da sonradan Enver Paşa'nın, amcası ve Altıncı Ordu Kumandanı Halil Paşa'nın bir içten tanıdığını bularak Kaptan'ı tanıştırdı.

Yahya Kaptan'ın yaptığı işleri bütün İttihatçı kodamanlar biliyordu. Halil Paşa, Yahya Kaptan'ın İstanbul'a kaçmak üzere Selanik'te bulunduğunu anlar anlamaz hemen ilgilendi. Yunan polisi de Kaptan'ı yakalayıp Sırp hükümetine vermek üzere sıkı bir biçimde arayadursun, Halil Paşa'nın çabasıyla Yahya Kaptan 1913 yılının sonlarına doğru bir İtalyan vapuruna binerek İstanbul'a yollandı.

*

* *

Yanında Halil Paşa'nın bir çağrı ve salık mektubu bulunan Yahya Kaptan rıhtıma gelir gelmez, bunların yardımıyla kolayca karaya çıktı. Polisin yardımıyla Sirkeci otellerinden birinde dinlenmeye başladı. İlk kez İstanbul'a geliyordu. İlk kez, memleketin büyük adamlarıyla karşılaşacağı için heyecanlıydı. Gerçekten de Halil Paşa, yaverini gönderip onu otelden aldırmakta geç kalmadı. Halil Paşa, bu boylu boslu, yakışıklı, arslan gibi genç adama hayranlıkla baktı, sonra onu en içten duygularla bağrına bastı.

— Hoş geldin Kaptan! dedi. Irkdaşlarımızın canlarını korumak ve Bulgarların zulmünden kurtarmak için Rumeli'de gösterdiğin yüreklilik ve fedakarlık örnekleri övgüye değer. Bunları burada adım adım izledik. İnşallah bundan sonra da memleketimize daha yararlı hizmetler yaparsın. Enver Paşa da seni görmek istiyor. Şimdi bir süre dinlen. Uygun bir zamanda onunla da görüşürsün.

— Bana karşı gösterdiğiniz ilgiye çok teşekkür ederim, paşam. Daha çok Sırpların kışkırtmasıyla Yunanlıların sıkı izlemesine uğradığım bir sırada sağlığınızla Selanik'te Haşim Bey'in beni korumak uğruna büyük tehlikelere girmesinin ve Selanik'ten ayrılmam uğrunda sizin gösterdiğiniz ilginin minnettarıyım. Bu minnet borcumu ödeyebilmek uğruna istediğinize uygun olarak, memleketime yararlı olmaya çalışacağıma güvenebilirsiniz.

Yahya Kaptan, Selanik'e dek gelmiş olan karısıyla, doğuşunu görmediği küçük kızını çok merak ediyordu Haşim Bey,

ona bir babalık daha yaparak, gelişinden yirmi gün sonra karısıyla kızı Fikriye'yi İstanbul'a gönderdi. Kaptan onları Çarşamba semtinde kiraladığı bir eve yerleştirdi. Artık mutluydu. Hem kahraman olarak tanınan bir adamdı, hem de anayurda gelebilmiş, karısına ve çocuğuna da kavuşmuştu.

Birinci Dünya Savaşı patladı. Enver Paşa kendi buyruğundaki "Teşkilatı Mahsusa" adlı sabotaj ve karşı casusluk örgütünü kurdu. Yahya Kaptan, bu örgütün temel direklerinden biri olmak üzere hemen akla geldi. Bir gün Merkez Kumandanlığından inzibat subayı Yüzbaşı Hamdi Bey, Kaptan'ın Çarşamba'daki evinin kapısını çaldı. Onu Harbiye Nezareti'nden istiyorlardı. Ertesi gün Merkez Kumandanlığına giden Kaptan, Yüzbaşı Hamdi Bey aracılığıyla Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey'i buldu. Yaver baklayı ağzından çıkardı. Kaptan'ı Enver Paşa görmek istiyordu.

Mümtaz Bey, Yahya Kaptan'ı yanına alarak doğru Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın katına çıkardı.

Enver Paşa:

— Hoş geldin Kaptan, dedi. Sizi çoktan beri görmek ve tanımak isterdim. Makedonya'daki çalışmalarını ve yürekliliğini tebrik ederim. Tikveşli Adem Baba da senden bana çok söz etti. Şimdi artık anayurtta bulunuyorsun. Yurdun bir evladı olmanız dolayısıyla burada da hizmetlerinizi sürdüreceğinize inanıyorum. Sana yakında bir görev vereceğiz. Öyle sanıyorum ki bu görev için otuz-kırk kişilik bir topluluk gerekseyeceksin. Şimdiden arkadaşlarını bulmaya çalış. Yalnız bunların tecrübeli kişiler olması gerektir.

— Bana karşı gösterdiğiniz içtenliğe çok teşekkür ederim. Buyruklarınızı harfi harfine uygulamaya bütün varlığımla çalışacağım.

Görüşme burada bitmişti. Yahya Kaptan artık çok tehlikeli ulusal bir sabotaj örgütünün maaşlı üyesi olmuştu. Teşkilatı Mahsusa'nın reisi Süleyman Askeri Bey'le ayrıca görüşerek görevinin türünü öğrendi. Topladığı arkadaşlarıyla türlü hazırlıklarda bulunmak üzere Rami dolaylarında halkı göçtürülmüş

Küçükköy buyruğuna verildi. Giden Rumların yerine buraya Balkan göçmenleri yerleştirilmişti. Bununla birlikte Yahya Kaptan'ın hazırlıkları için burası çok uygun bir yerdi. O burada adamlarına yeni bir sürü sabotaj usullerini öğretir ve nişancılık için on binlerce mermi yaktırırken, bir gün Süleyman Askeri Bey'in buyruğu ile Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a gitmek üzere yola çıkarıldı.

Yahya Kaptan, yanındaki çetecilerle Bulgar hükümetinin bilgisi altında, Bulgaristan sınırını aştı, Sofya'ya vardı. Artık Osmanlı, Bulgar ve Alman devletleri savaşta birlik kurmuşlardı. Bu yüzden Sırbistan'da sabotaj yapacak olan Yahya Kaptan'ın çetesi, Sofya'da dostça karşılanarak Vitoşa Dağı eteklerindeki bir çiftlikte konuk edildi. Yahya Kaptan, Türk Genelkurmayının buyruğuna göre Sırbistan toprakları içinde kalan Güney Makedonya bölgesinde iş görecekti.

Bir hafta çetesiyle çiftlikte dinlendikten sonra bir Bulgar kılavuzun yardımıyla bir gece çetesinin başında yola çıktı,

Uzun ve yorucu bir dağ yolculuğu yapan çete, Bulgar-Sırp sınırında, Usturumca *(Ustrumca)* dolaylarında bir köye vardı. Burada Yahya Kaptan'ı Bulgar gizli örgütünden Milan karşılayarak köyün dolaylarında bir yerde dinlenmeye götürdü.

Yahya Kaptan çetesi, buraya dek ellerini kollarını sallayarak silahsız ve hazırlıksız gelmişti. Milan ertesi gün, Kaptan'la buluşarak gereken silahşor ve gereçlerin listesi üzerinde bilgi aldıktan sonra bunları çabucak getirip Kaptan'ın buyruğuna verdi. Yine tepeden tırnağa silahlanarak tam birer Makedonya çetesi kılığına giren çeteciler, sınırı geçmek üzere Bulgar hükümetinden buyruk beklemeye başladılar. Geçecekleri Bulgar-Sırp sınırı, her iki yanlı olarak Bulgar ve Sırp askerleriyle örtülmüş gibiydi. Buradan hiç bir sızıntıya meydan vermeden geçmek gerekiyordu.

Yahya Kaptan çetesi tam iki gün sabırsızca bekledikten sonra geçiş buyruğu geldi. Yağmur bulutlarıyla örtülü bir gök altında bir gece yarısı sarp ve ormanlık bir bölgeye doğru yürüyüşe başladı. Çok çetin bir geçişe hazırlanıyorlardı. Çakalla-

rın ekeleri, uzaktan uzağa tiz ulumalarıyla birbirine sesleniyorlardı. Çakal sesleri bir yana yer gök, kapkara, korkunç bir sessizlik içindeydi.

Biraz sonra da beklenen yağmur, zararsız bir çisenti olarak başladı. Artık, tam geçit yerindeydiler. Onların varlığını sezen yaban domuzları homurdanarak çatakların kuytularına doğru uzaklaşıyorlardı.

Yahya Kaptan bütün çarpışmalarda en gözü pek ve tecrübeli arkadaşı olan Himmet Çavuş'a seslendi:

— Himmet Çavuş, müfrezenin yarısını al, hemen tek sıra olarak yürüyüşe geç. Ben geride kalanlarla arkandan gelirim. Kararlaştığımız yere varınca yanında çakal sesini çok iyi taklit eden Murad'ın üst üste çıkaracağı iki çakal sesini işitince yolun açık olduğunu anlar, sana ulaşarak yolumuzu sürdürürüz.

Himmet Çavuş daha önce buraları gündüz gözüyle ve günlerce gözetlemiş, bir kez sınırı bile geçip geri dönmüştü.

Adamlarını alıp sınıra doğru yollandıktan bir saat sonra, Sırp toprağından üst üste keskin ve tiz iki çakal uluması yankılanarak geldi. Parolanın verilmesi üzerine Yahya Kaptan da müfrezenin geri kalanıyla ilerledi ve hiç bir olaysız Himmet Çavuş'un kendilerini beklediği yere vardı.

Yalnız bu bölge son kerte tehlikeliydi. Bundan dolayı bir ayak önce buradan uzaklaşmak gerekti. Yarım saatlik sıkı bir yürüyüşten sonra tehlikeli bölgeyi arkada bıraktılar. Yahya Kaptan sabaha karşı müfrezesiyle, eskiden cirit oynadığı yerler üzerinde bulunan Narlı Türk köyüne vardı. Sınırı geçtiklerinde hemen yola çıkardığı Himmet Çavuş burada kendilerini bekliyordu. Köyden biraz ötedeki değirmenle iki dağ evine yerleşerek yorgunluklarını çıkarmaya çalıştılar. Bundan sonra bombalar, dinamitler ve kurşunlar konuşacaktı.

Yahya Kaptan, Narlı köyünde mola veren eratı dinlenmeye bırakarak iki gün durmadan en ivedi ve en gerekli bilgi ile haberleri toplayarak planlarını inceden inceye tasarladı.

Bir akşamüstü, eratı toplayarak onlarla şöyle bir konuşma yaptı:

— Arkadaşlar, üzerimize aldığımız görev çok önemlidir. Bu işten inşallah, yüzümüzün akıyla çıkarız. Bu işte sizlerin yüreklilik ve dayanıklılığınıza güveniyorum. Yurdun sizden hizmet beklediği şu sırada bütün fedakarlıklarınızı göstereceğinize inanıyorum. Aldığım son haberlere göre çalışma alanımızın içinde bulunan ve düşmanın can damarı olan kilit yerleri ile bu arada Vardar Irmağı üzerindeki iki köprüyü dinamitlemek planımızın ilk aşamasıdır. Bundan dolayı iki köprüyü uçurmak üzere yapılacak iki baskını da aynı zamanda yapmak zorundayız. Müfrezenin bir bölümünü Himmet Çavuş olarak Krivolak Köprüsü'nü uçuracak, ben de Gevgeli dolaylarındaki demiryolu köprüsünü atmaya çalışacağım. Dönüşte buluşma yerimiz yine burasıdır. Bu görevleri yerine getirebilmek uğruna önümüze çıkacak her türlü engeli yıkacağız. Yalnız bu işlerin elden geldiğince sessiz yapılmasına ve hiçbir iz bırakılmamasına çabalayacağız. Allah yardımcımız olsun. Yolunuz açık olsun, arkadaşlar.

Yahya Kaptan müfrezesi o gece buluşma yerinden ayrılarak karanlığın içinde tehlikelerin gözüne doğru ilerledi.

Krivolak Köprüsü'yle demiryolu köprüsünü atabilmek uğruna bir hafta harcayarak döndüler. İlk adım başarılı olmuştu. Hepsi, sevinç içindeydi. Şimdi, İstanbul hükümeti onların başarısını elbette öğrenmişti.

Murat Kaptan'a:

— Ağabey, dedi. Düşmana indirdiğimiz bu ilk darbe çok ansızın ve şaşırtıcı oldu. Sırplar sizleri izlemek için adamakıllı hazırlığa başladılar. Sizlerin Tikveş dolaylarındaki ormanlara döndüğünüzü ve o yana savuştuğunuzu sanıyorlar. Bu yüzden Valandova dolaylarındaki büyük cephaneliklerin çevresinde henüz iyi bir tertibat alınmadığı şu sırada bunlar uçurulabilir. Cephaneliklerin yerlerini ve dolaylarını koruyucuların bulundukları yerleri gösteren bir plan tasarladım. Buyurun siz de inceleyin. Vakit geçirmeden bu işi hemen yapabiliriz.

Kaptan plana şöyle bir göz attı. Gerçekten de inceden inceye düşünülerek yapılmıştı. Çok işe yarayabilirdi. Hemen işe

başlamak üzere davrandı. Çok yalvardığı ve direttiği için Murad'ı da baskına götürmek üzere yanına aldı.

Cephaneliklerin bulunduğu yere vardıklarında ormanların içi aydınlanmaya başlamıştı. Doğru cephaneliklere saldırdılar. Müfrezenin bir bölümü, nöbetçileri kurşun ve bombalarla uğraştırıyor, geri kalanlar da cephaneliklerin kapılarını kırıp ateşlemeye çalışıyorlardı. Cephanelikleri ateşler ateşlemez koşar adım olay yerinden uzaklaşarak ormanlara daldılar. Cephaneliklerin gök gürültüsünü andıran patlamaları uzak köyleri ve kasabaları uykusundan uyandırırken Yahya Kaptan müfrezesi, bu yeni başarının sevinciyle uçarak karargaha yaklaşıyor, hala uzaktan uzağa sürüp giden patlamaları dinliyorlardı. Karargaha döndüklerinde bile patlamaların ardı kesilmemişti.

Sırp hükümeti, bu cephanelik olayı ile sabotaj işinin çok ağırlaştığını anlamış, dağı taşı askerle taramaya başlamıştı. Tehlike her an müfrezenin burnunun dibine dek gelip gidiyordu. Yahya Kaptan, bunun üzerine düşmanı şaşırtmak ve ilgisini buradan uzaklaştırmak üzere bir çare düşündü. Müfrezenin çoğunluğu pusmuş olarak dinlenir ve boş günler geçirirken, ondan ayrılan ufak bir grup otuz kilometre ötedeki bir başka bölgeye dek uzandı ve orada dikkat dağıtıcı ufak tefek olaylar çıkarmaya çalıştı.

Cephanelik baskınının planını tasarlayan ve buna katılan Murat, Yahya Kaptan'ın gözünde birdenbire önem kazanmıştı. Okumuş, yürekli, temiz bir çocuktu. Kaptan'a da ölesiye bir bağlılık gösteriyordu. Bir sabah Kaptan'a yaklaşarak, çocukluğundan beri seviştiği Zeliha ile evlenmek üzere olduğunu söyleyerek, köyde yapılacak düğüne mutlaka müfreze ile birlikte gelmesi için yalvarıp yakardı. Murat, Narlı köyünden zengin Kazım Ağa'nın oğluydu. Kazım Ağa, Yahya Kaptan müfrezesinin bu bölgedeki dayanaklarından biriydi. Bunca değerli olan bu baba ve oğul için insan yalnız olsa ateşe atılırdı. Fakat ortada bir devlet ve millet görevi vardı. Yahya Kaptan'ın müfrezesiyle düğüne gitmesi, korkunç bir tehlike yaratabilirdi. Şundan ki, bu düğüne o dolayların Sırp hükümet sorumluları da

gelebilirdi. Sırp yöneticileriyle jandarmaları, bu düğünü boş bırakmaz, hiç olmazsa içip eğlenmek üzere gelebilirlerdi. Bu yüzden de müfreze düğüne gidemezdi. Murat evlendikten sonra yine müfrezeye katılabilirdi.

Yahya Kaptan, Murad'a bunları anlatarak kendisi ve müfrezesi adına ona mutluluklar dileyerek işi tatlıya bağladı. Yirmi üç yaşında, uzun boylu bir erkek güzeli olan Murat, Yahya Kaptan'dan ayrılarak düğünün hazırlığı için Narlı'ya gitti.

*

* *

— Kaptanım biraz kalkar mısın? Murat çok perişan durumda, seni görmek istiyor.

Bütün müfreze, nöbetçilerin dışında derin uykulardayken Himmet Çavuş, Yahya Kaptan'ı dürterek uyandırdı. Gece yarısı bu uyandırışın bir tehlike anlamına geldiğini bilen Kaptan, giynekleriyle yatmış olduğundan gözlerini ovuşturarak yerinden fırladı.

— Çabuk gelsin!

Murat geldi.

— Ne oldu, çabuk söyle Murat?

— Perişan halimi görüyorsun Kaptanım. Şu gavurlar benim mutluluğumu yok ettiler. Ben artık yaşayamayacağım.

Murat, elleriyle yüzünü kapayarak oraya yığılır gibi çöktü.

— Murat, kendine gel oğlum. Çabuk anlat ne oldu?

Murat durumu anlattı. Kaptan'ın düşündükleri olduğu gibi çıkmıştı. Hatırı sayılır zengin bir adam olan Kazım Ağa'nın evine on kişilik adamıyla Jandarma kumandanı da gelmişti. Gereğinden çok içki içen jandarma kumandanıyla adamları, geç vakit cıvıtmaya, hediye takmak üzere gelinin karşılarına çıkarılmasını istemeye başlamışlardı. Türk geleneğine göre, gelin, düğün bitmeden hiçbir erkeğe gösterilemezdi. Kazım Ağa, bunu söylemişse de dinletememişti. Jandarma yüzbaşısı zilzurna sarhoş olarak kalkıp kadınlarla dolu gelin odasına girmek istemiş ve:

— Gelini çıkarın, mutlaka göreceğiz! diye diretmişti.

İşin bu kerteye geldiğini gören Murat, içerden mavzerini alarak Yüzbaşıyı bir kurşunda yere sermişti. Yüzbaşının yanı başındaki iki kişiyi daha yere seren Murat, köy halkını coşturmuş, öbür köy erkekleri de geri kalanların üstüne atılarak hepsini linç etmişlerdi.

Bu sırada: "Murat vuruldu!" diye bir şom ağızlının rastgele söylediği bir söz üzerine Zeliha, çılgınlar gibi gelin odasından dışarı fırlamış, bir mezbahaya dönen ve hala kurşunlar atılan evin içinde Sırp jandarmalarından birinin körlemeden savurduğu bir kurşunla vurularak kanlar içinde yere serilmiş, hemen de ölmüştü.

Murat'ın ağlayarak anlattığı bu acıklı olay üzerine Yahya Kaptan, bütün müfrezeyi alıp Narlı'ya koştu. Köylü kadınlar hıçkırarak ağlıyor, ev halkı dövünüyor. Kazım Ağa ne yapacağını şaşırmış, savaş meydanına dönen evin içinde dolaşıp duruyordu. Bütün köy halkı sokaklara dökülmüş, lanetler, sövgüler yağdırıp duruyordu. Bu bir şey değildi. Sırp hükümeti, jandarma yüzbaşısıyla jandarmaların kanını köyden istemeye kalktığında iş daha çok sarpa saracaktı.

Yahya Kaptan üzüntüden, korkudan ne yapacağını şaşıran köy halkını avutucu birkaç güzel söz söyledikten sonra Kazım Ağa'yla birlikte bütün köy ileri gelenlerini topladı.

— Ben şimdi Sırpların ölülerini alıp götüreceğim. Biriniz gidip Sırp karakoluna haber verin. Karakola gidin ve deyin ki:

— Eşkıyalar gelip köyümüzü bastı. Yüzbaşı ve maiyetini pusuya düşürüp öldürdüler. Ölülerini alıp götürdüler.

— Böylece onlardan hem öç almış olursunuz hem de bu olay yüzünden Sırplardan göreceğiniz zulüm ve işkenceden kurtulmuş olursunuz, dedi.

Yahya Kaptan, olay yerinde daha çok kalmayarak Sırpların ölülerini yüklenen müfrezesiyle oradan uzaklaştı.

Arkadaşları, Murat'a çok acıyor, onu avutmak uğruna ellerinden geleni yapıyorlarsa da çocuk tam anlamıyla perişandı. Arkadaşlarının arasında bir uyurgezer gibi dolaşıyor, yemiyor, içmiyordu. Zeliha'sının uzun yıllar süren sevgisi, kolayca unu-

tulacağa benzemiyordu. Yıllarca süren mutluluk isteklerinin ve düşlerinin böyle gerçek olmasına kıl gibi bir zaman payı kalmışken genç kızın birdenbire yaşayanlar arasından çıkıp gitmesi, Murat'ta korkunç bir sarsıntı meydana getirmişti. Bunun da çabuk geçmesi beklenemezdi.

Yahya Kaptan, Sırp subayıyla jandarmalarının ölülerini taşıtıp ormana gömdürdükten sonra arpacı kumrusu gibi düşünmeye başladı. Şundan ki: Narlı köyü Türklerinin öldürdüğü bunca jandarmanın katili olarak Sırp hükümeti, kendisini kovalamaya başlayacaktı. Bu kovalayış çok büyük asker gücüyle yapılabilirdi. Bundan dolayı da en büyük tehlike birdenbire hiç hesapta yokken burunlarının dibine dek gelmişti. Gerçekten de adamlarından aldığı haberlere göre tam gereçli bir Sırp taburu, onları aramak üzere bu yana doğru yürüyüşe geçmişti.

Ne olacaksa bu yirmi dört saat içinde olacaktı. Elindeki cephane uzun süre dayanacak sayıda değildi. Yıldırım gibi davranıp bir iş yapabilirse yapacak ve sonra hemen sıvışıp Bulgar sınırına atlayacaktı. Planını tasarladı. Sırp taburunun yürüyüş yönünü öğrenmişti. Hiç vakit geçirmeden müfrezesini alarak Narlı'dan ayrıldı. Müfreze sıkı bir yürüyüşten sonra sık ormanlarla kaplı yalçın bir kayalığa tırmandı. Bulutsuz, ılık bir ilkbahar günüydü. Yahya Kaptan elindeki dürbünle bu yüksek ve egemen doruktan uzakları görebiliyordu.

Çok uzaklardaki Makedonya'nın ünlü Kaymakçalan Dağı, karlı başıyla yeşil ve mor renkler ortasında yükseliyordu. Onun eteklerinden başlayan mavi ormanlar, beriye doğru aydınlanarak ve yeşilleşerek geliyordu. Üzerinde bulundukları tepenin hemen eteklerinden de yemyeşil ve dümdüz Gevgili Ovası başlıyordu. Onun ortasından platin rengindeki Vardar Irmağı uysal uysal ve tatlı kıvrımlarla akıp gidiyordu.

Müfrezenin bulunduğu tepeden ovaya inen etekler de sık meşe ve gürgen ağaçlarıyla örtülüydü.

Yahya Kaptan böylece doğal güzelliklerin ve türlü düşüncelerin etkisi altında düşmanı bekleyip dururken birdenbire dürbününde kımıldayan bir karınca dizisi görür gibi oldu. Evet,

bu uzaklarda, ovanın yeşilliği içinde ilerlemekte olan izleyici Sırp taburundan başkası değildi. Hemen müfrezeyi tepenin ilerisinde bir boğaz gibi açılan ve ortasında bir düzlük meydana gelen yerin çevresinde mevziye soktu. Yalnız boğazın her iki yanına daha az erat yerleştirerek merkezdeki düzlüğe çoğunluğu yerleştirdi.

İzleme taburunun boğaza dek gelebilmesi tam iki saat sürdü. Tabur, gerçekten de Yahya Kaptan'ın hesapladığı gibi gelip boğaza girdi ve hafif düzlüğe dek sokularak tam anlamıyla pusuya düştü. Yahya Kaptan'ın verdiği işaret üzerine ateş başladı. Müfreze, taburun üzerine yukarıdan el bombalarını savururken bir yandan da piyade tüfekleri ve makinalı tüfeklerle onu biçmeye çalışıyordu. Tabur, o denli tertibatsız ve sıkışık gelmişti ki savaş düzenine geçemiyor, karmakarışık, çil yavrusu gibi dört yana dağılarak ölümden kurtulmaya çalışıyordu. Kurşunu yiyen mekare (mekkare) hayvanları, bu cehennemden kurtulabilmek üzere önüne geleni çiğneyerek ovaya doğru kaçmaya çabalıyordu. Müfreze eratı, bombalarla, makinalı tüfek ateşini daha çok insan ve hayvan kümelerine doğrultuyor, böylece daha çok öldürüyor ya da yaralıyordu. Kaptan bir ara baktı. Murat, hiç başını saklamayı gereksemeden durmadan ateş ediyor, her attığını da mutlaka vuruyordu. Onun:

— Yere yat!

Uyarmasını işitmiyordu bile.

Taburdan kendini toparlayıp mevziye girenler de durmadan müfrezeye ateş etmekteydi. Ne var ki ansızın yakalandıklarından ağır ve yeğnik makinalı tüfeklerini kurup çalıştırmayı başaramamışlardı. Karşılıklı ateş akşam karanlığı basıncaya dek sürdü. Karanlık büsbütün çökünce taburun sıkıştığı yerden hiçbir silah sesi gelmez oldu. Yalnız, yaralı düşman askerleri, yaralı atlar ve katırlar acıklı acıklı inliyorlardı. Ölüm kertesinde yaralanmayan ya da hiç yaralanmayan düşman askerleri kaçıp gitmiş, bütün ağırlığı, ölüleri ve yaralıları orada bırakmışlardı.

Kaptan, müfrezeyi alarak düzlüğe indi. Taburun hemen yarısı yerde yatıyordu. Yahya Kaptan, sağ kalan arkadaşlarıy-

la mevzileri dolaştı. Murat'ın bir tümseğin arkasında kımıldamaksızın yattığını gördü; ona doğru koştu.

Himmet Çavuş arkasından:

— Aman Kaptan, biz onu alırız, siz geri dönün! diye bağırdıysa da bu sırada yaralı Sırp askerlerinden birinin attığı bir kurşun Kaptan'ın omuzunu sıyırarak geçti.

Kaptan, omzunda bir yanma duydu. Murat'ın yanına vardığında bu yanma, derin bir sızlama biçimini aldı. O zaman, yaralandığını anladı. Murat'ı arkadaşları çabucak oradan alıp tehlikesiz bir yere götürdüler. Müfreze de birçok yaralı ve ölü vermişti. On iki şehit, on iki de yaralı vardı. Burada bir dakika bile kalmak tehlikeliydi. Yaralıları da birlikte alarak Bulgaristan sınırına doğru çekildiler. Bulgar toprağında onları seğirtken araçlarla Sofya'ya götürdüler. Kaptan ve arkadaşları on beş gün bir asker hastanesinde tedavi gördükten sonra Sofya-İstanbul trenine bindiler ve İstanbul'a yollandılar.

Yahya Kaptan İstanbul'a vardığında, Güney Makedonya'da yaptıkları başarılı sabotajları, bütün sabah gazetelerinin *"Valandova olayları"* başlığıyla yazdıklarını öğrendi. Bu haberlerde Vardar Irmağı üzerindeki iki köprünün uçurulduğu, cephaneliklerin patlatıldığı, bir tabur Sırp askerinin pusuya düşürülerek yok edildiği bildiriliyordu.

*

* *

Irak Cephesi'nde Altıncı Ordu Kumandanı Halil Paşa, İngiliz ordusuna karşı oldukça başarılı savaşlar vermekle birlikte, gezginci Arap aşiretleri, İngiliz altınlarının hakkını tam olarak vermek üzere Türk ordusunun ikmal yollarını baltalayıp duruyorlardı. Halil Paşa, çetecilere karşı ancak çetecilerle karşı konacağını düşünerek Enver Paşa'dan Yahya Kaptan çetesini istedi. Yahya Kaptan, Sırbistan'dan döneli henüz üç ay olmuştu. Eski Rum köyü olan Rami'deki Küçükköy'de çete eratıyla birlikte karargah kurmuş dinleniyor, her an çıkabilecek yeni bir serüvenli görevi dört gözle bekliyordu. Beklediği gibi de oldu. Teşkilatı Mahsusa'dan çağrılarak Irak'taki Halil Paşa kararga-

hına doğru yola çıkması kendisine bildirildi.

Kaptan, Altıncı Ordu karargahına çetesi eratıyla vardığında Halil Paşa, onu kollarını açarak karşıladı:

— Gel, bakalım, arslanım! Makedonya'daki son başarılarından dolayı çok sevindim, dedi ve onu kucaklayarak öptü.

Yahya Kaptan, aşiretlerin yaptığı sabotajları önlemek üzere onların usullerini kullanarak çölde epeyce başarılı gerilla günleri geçirdi. Bu, bol serüvenli günleri de arkada bırakarak yine İstanbul'a döndü. Yakup Cemil Bey'in kurduğu bu büyük gerilla örgütüne çetesiyle katıldıysa da onun Enver ve Talat Paşaları öldürmek uğruna bu çeteleri kullanmak istemesi yüzünden Yahya Kaptan da kötü duruma düştü. Yakup Cemil Bey yakalanıp asıldıktan sonra o da birçok tanınmış kişiyle birlikte sürgüne gönderildi. İyi ki onun sürgün yeri kendisini çok seven ve değerlendiren Halil Paşa'nın karargahıydı. Böylece yeniden Bağdat'a gitmek zorunda kalmıştı. Arabistan cephesinin çökmesiyle birlikte Halil Paşa karargahıyla yine İstanbul'a döndü.

Enver Paşa, Arabistan cephesinden elde kalan ordu kalıntılarını Yukarı Kafkasya'ya aktararak dünya savaşının ikinci dönemini oradan aşağıya doğru yönetmek, hiç olmazsa Anadolu'yu kurtarmak istemiş, bu orduların başına da kendine körü körüne bağlı olan kardeşi Nuri Paşa ile amcası Halil Paşa'yı getirmişti. İşte Halil Paşa, bu yeni görevle Kafkaslara tırmandığında Yahya Kaptan'ı da çetesiyle birlikte oraya götürdü. Ne yazık ki bırakışma olur olmaz İzzet Paşa'nın bütün eldeki ordu kalıntılarını darmadağın eden genel terhis telgrafları her şeyi berbat etti. Halil Paşa'nın yanı sıra Yahya Kaptan da elleri böğründe İstanbul'a döndü. Şimdi onun için Balkan Savaşı'nın başlangıcındaki acı günler bir kez daha başlamıştı.

*

* *

Yahya Kaptan, Halil Paşa karargahıyla İstanbul'a dönünce şaşırdı. İstanbul caddeleri sömürgeci yabancı devletlerin askerleriyle doluydu. Halil Paşa'nın Kafkasya'dan getirip padi-

şahın kasasına teslim ettiği iki yüz seksen bin Osmanlı altını bile İngilizleri yatıştıramamış, Halil Paşa'yı tuttukları gibi İttihatçı kodamanlardan biri olarak Bekirağa Bölüğü'ne tıkıvermişlerdi. Bu çok kötü bir işaretti. Yarın, kendisini de yakalayıp hapse atabilirlerdi. Kendisi gibi eski Teşkilatı Mahsusa gerillacıları, İtilaf Devletleri temsilcilerinin gözlerine diken gibi batıyordu. Halil Paşa'nın Bekirağa Bölüğü'ne tıkılması, onu çileden çıkardığı gibi tehlikenin, kulakları dibinde çan çaldığını da ona göstermişti. Çetesi de darmadağın olmuş, hepsi evine, köyüne çekip gitmişti. Yalnız ne olur ne olmaz, hepsinin adresini almıştı. İstanbul'da tek başına yaşamanın son kerte tehlikeli olduğunu anladığından bu çemberin dışında bir yere geçici olarak sığınmanın gerektiğini anlıyordu. Askerden kendisi gibi terhis edilen yedek hesap memuru Mustafa Ragıp Bey'le konuşup dertleşirken şimdilik bir sığınak bulur gibi olmuştu. Türkiye'nin yerlisi olmadığından ve şimdiye dek Türkiye sınırlarından dışarıda çalıştığından herkes gibi sığınabileceği bir köyü, kasabası yoktu. Hükümetten aldığı para da kesilmişti. Bu yüzden İstanbul'un dolaylarında gözden uzak bir yerde kendine göre bir iş düşünüp dururken Tavşancıllı Mustafa Ragıp Bey, onu konuk olarak alıp götürmek isteyince sevindi. Evet, Tavşancıl geçici bir sığınak olabilirdi. Oradan yeni baştan gerekecek serüven yoluna daha gereçlenmiş olarak çıkabilirdi.

Yedek hesap memuru Mustafa Ragıp Bey henüz asker giyneğiyle, Yahya Kaptan da sivil giynekli olarak bir yaz günü, İzmit Körfezi kıyısından iki kilometre içeride Tavşancıl'a vardılar. Tavşancıl köylüleri, Mustafa Ragıp Bey'i sevgiyle karşıladılar. O da cephelerden sağ dönebilmek talihine erişmiş olan pek az insandan biriydi. Onun çevresini alan köylüler, yanındaki ince uzun boylu, pos bıyıklı, kumral, ak yüzlü, son kerte yakışıklı genç adamı ilgiyle süzdüler.

Köylülerin gözleriyle sorduğu sorulara o, şöyle karşılık verdi:

— Size Yahya Kaptan'ı tanıştırayım. Bağdat cephesinde İngilizlere karşı birlikte savaştık. Yürekli, kahraman bir adamdır.

Daha o gün, Yahya Kaptan'ın ne "müthiş" bir adam olduğunu ve ne meraklı serüvenler sürükleyip getirdiğini bütün Tavşancıllılar öğrendi. Böyle güçlü ve örgütçü bir yiğit adamın kendi köylerinde kalmak üzere geldiğini öğrenmeleri hepsini son kerte sevindirdi. Şundan ki, memleketin her parçası gibi küçük Tavşancıl ve dolayları da Türkten başka yurttaşların yarattığı büyük tehlike çemberi içinde inim inim inliyordu. O dolaylardaki Rum köylerinin meydana getirdiği çeteler daha çok Yeniköylü Rum çeteleri, Türk köylerini soyup soğana çeviriyor, maldan başka ırza, namusa ve cana da el atarak bu yemyeşil yurt kırlarını cehenneme çeviriyordu. Yeni Osmanlı hükümeti ise bunları yüreklendirmekten başka bir şey yapmıyordu.

Yahya Kaptan'ın böyle bir kahraman olduğunu öğrenen köy halkı ona mal bulmuş mağribi gibi sarıldı. Köyün ihtiyar kurulu hemen toplanarak onu çağırdı ve köyün güvenliğiyle görevlendirmeyi önerdi. Ona bir adı olan bir görev vermek istediler:

— Seni korucu başı yapmak istiyoruz.

— Güzel, ama silahınız var mı?

— Köyde tek kurşun atan eski Osmanlı martinlerinden birkaç tane var, ama yivleri karıncalanmış, pas pasak içinde.

— Daha başka yok mu?

— Üzümcü Osman'da bir tane olacak, onun da kundağı yok.

— Hele bir görelim.

Üzümcü Osman'ın mavzerini getirdiler. Bu, Alman yapısıydı. Yahya Kaptan, uzun zaman ayrı düştüğü sevgili bir arkadaşıyla karşılaşmış gibi gözleri ışıldayarak, elleri titreyerek silahın üstüne atıldı. Hemen çevresindekilere:

— Bana bir ceviz ağacı bulun! dedi. Bulup getirdiler. Hemen bağdaş kurup kamasını çıkardı, "işlemeli, oymalı öyle güzel bir kundak" yaptı ki, Tavşancıllılar şaşırıp kaldılar. O, bu sa-

natı Makedonya dağlarında gezdiği sıralarda öğrenmişti. Bütün çeteciler, kırılan tüfek kundaklarını kendileri yapmak zorundaydılar.

Tavşancıllılar:

— Doğrusu ya pes! dediler.

Yahya Kaptan, beşli Alman mavzerine kundağı yerleştirdikten sonra gözleri mermi dolu fişekliği kuşanıp çizmeleri de ayağına çekince Makedonya dağlarının ardıçlı, meşeli, gürgenli, çamlı dağları ıslak bir perde gibi gözlerinin önünden geçti. On yıllık korkunç dövüş ve savaş serüveni, yüreğini ışıl ışıl kor parçaları gibi cızırdatarak geçti. İşte bir kez daha armalar kuşanmış, çizmeleri çekmiş, mavzeri eline almıştı. Karşısında yine köküne kıran giresi düşman yığınları boy veriyordu. Sırplardan, Bulgarlardan sonra şimdi de Rumlar yolunun üstüne bir ağulu dikenlik gibi yükseliyordu. Kanı bir dövüş türküsü gibi gövdesini sarsarak damarlarında öfkeyle dolaşmaya başlamıştı. Evet, bitmez tükenmez dövüş yeniden başlıyordu.

Yahya Kaptan mavzerini, dikilen hedeflerde, uçan kuşlarda denedi. Tavşancıllıların ağzı, şaşkınlıktan bir karış açık kaldı. O, korkunç bir keskin nişancıydı. Tüfeği eline alır almaz, tetiğe dokunuyor, havadan geçen martıları ve kargaları delinmiş olarak yere düşürüyordu. Delikanlılar ve köy çocukları, onun çevresinden hiç ayrılmıyor:

— Vay anasını be, uçan kuşu bile vuruyor! diye şaşkınlıktan anlatmaya çalışıyorlardı.

Sırplı çetecilerle birlikte Balkan Dağları'nda yaktığı sandıklar dolusu mermiyi bilselerdi daha da şaşarlardı.

Uzun sapları üzerinden sarı demetler biçiminde açan katırtırnağı çiçekleri, uçurumların kenarlarında açar, ilkyaz günlerini de tatlı kokularıyla doldurur. Yahya Kaptan da katırtırnakları gibi tutunacak bir yer bulunca hemen aklına örgüt yaparak büyümek, güçlenmek geldi. Dağıttığı çetesinin adamlarını birer birer çağırmaya başladı. Halil Ağa, Şumnulu Tahir Ağa, Rifat Çavuş, Köprülülü Adil Efendi bunlar arasındaydı. "Cümle-

den selam ederim. Koyunlarım çoktur, çobanlarım yoktur. Bana acele ulaşasınız. Çoban gönderesiniz," diye yazdığı mektupların hiçbiri karşılıksız kalmadı.

TAVŞANCIL HİKAYESİNİN SONU

Bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat kendi ırkından büyük tanıdığı, insanlardan vefasızlık, felaket görmesi ondan daha acıdır. Bu kalp ve vicdanlar için onulmaz yaradır.

Mustafa KEMAL

Yahya Kaptan'ın çağrısından az zaman sonra bütün eski gerilla ve cephe arkadaşları, çetin anlamlı yüzleri, uzun konçlu çizmeleriyle Tavşancıl sokaklarını süslemeye başladılar. Mektup yazılan arkadaşlar, yazılmayanlara bildirdi, onlar da yanlarına, tecrübeli ve pişkin arkadaşlar takarak geldiler. Yahya Kaptan umduğundan çok arkadaş gelince hem sevindi, hem de güç durumda kaldı. Bunların hepsini gereçlendirecek silah ve gereç yoktu. Çetenin yeğnik ve seğirtken olabilmesi için elden geldiğince az ağırlık taşıması gerekiyordu. Herkes çarık giyecek, fişeklik, başlık, bomba ve mavzer taşıyacaktı. Köyün saracı Faik usta, durmadan çarık dikiyor, fişeklik hazırlıyordu. Yahya Kaptan da bütün eşe dosta haber gönderip silah ve mermi bulmaya çalışıyorsa da hepsi boşunaydı. Bu iş tam bir gerillacı gibi çözümlenebilirdi. Şundan bundan silah ve cephane dilenmekle bu iş yürümezdi. Yahya Kaptan bunu görünce hemen işleri büyük çapta yürütmenin gerektiğini anladı. Şimdi, bir büyük gerilla karargahını andıran Tavşancıl'a bol silah ve cephane gerekiyordu. Bu da ele geçince artık titremek

sırası yerli ve zalim düşmanlara gelecekti. Silahın gerekli olduğunu köye anlatan Yahya Kaptan, bunun umarını da buldu:

— Bahriye Nezaretinde Kolağası Zihni Bey tanıdıktır. Ondan silah ve cephane alabiliriz, diyerek hemen davrandı. Kılığını değiştirip trene atladı. İstanbul'da Zihni Bey'i bularak yeni durumu ona anlattı ve ondan silah ve cephane istedi. O, yurtsever bir adam olduğundan Yahya Kaptan'ın silah ve cephaneyi nerede kullanacağını hemen kestirdi:

— Siz motor getirin, Kumkapı açıklarında beklesin. Depoda epeyce silah var. Gizlice kaçırırsınız. Tavşancıllılar hemen motoru buldular. Çete efradı yıldızsız ve çok karanlık bir gecede motoru Kumkapı açıklarında demirledi.

Rifat Çavuş'u, Sırrı Efendi'yi, Tahir Ağa'yı yanına alan Yahya Kaptan küreklere asılarak motorun arkasına bağlı kayıkla karaya çıktı. Doğru Bahriye Nezareti'ne gittiler. Depoyu basıp yüz elli Alman mavzerini, kasaturalarıyla birlikte, otuz sandık cephaneyi kömür arabalarına yüklediler. Epeyce korku geçirip ter döktükten sonra Kumkapı'ya vardılar. Yollarda devriye gezen işgal askerlerinin yanından ölüme meydan okuyarak cephane ve silahları kayıklara atıp motora taşıdılar. Motor, yükünü aldıktan sonra kalktı.

Kadıköy kıyılarını dolaşarak ilerleyen motor, hiçbir engele rastlamaksızın Tuzla önlerine varınca Yahya Kaptan, Hersek Feneri yönünde kimi karartılar gördü ve kuşkulandı. Silah namluları karaltılara doğru uzandı.

— Dur! diyecek bir sese karşı hemen namlular ateş püskürmeye hazırdı.

Yahya Kaptan, motoru önlerindeki karaltılara doğru sürmekten geri durmadı. Biraz sonra da düşman sandıkları karartıların bir yığın dost olduğunu gördüler. Onların geciktiğini gören Tavşancıl halkından bir demet insan çokça meraklanarak Diliskelesi'ne gelmiş, dört gözle bekliyordu.

Motor iskeleye yanaştı. Yahya Kaptan baktı. Dil'den yukarı doğru giden yolda birçok kağnı dizilmiş bekliyordu. Öküz

arabalarının yüksek kenarlı örme sepetleri saman doluydu. Bütün oradakiler hemen karınca gibi seğirtken davranışlarla işe başladılar. Motorla kağnılar arasında bir süre mekik dokudular. Silah ve cephaneler samanların arasına istif edildi. Sonra, uzun boynuzlu iri gövdeli ak Macar ve Rumeli öküzleri gıcırtısız kağnıları Tavşancıl'a doğru çekmeye başladı.

Onlar Tavşancıl sokaklarına girdiklerinde güneş doğmak üzereydi. Bütün köy halkı uyanıktı ve heyecan içinde öbek öbek kağnılara doğru geliyorlardı. Güçlü kuvvetli delikanlılar, silahlarla cephane sandıklarını çabucak Hafız Efendi'nin bahçesindeki *"dam"a* taşıdılar.

Yahya Kaptan hemen o gün yüz elli Alman mavzerini işe yarar köy delikanlılarına dağıttı. Askerlik etmişler, etmemişleri eğitmeye başladı. Tavşancıl şöyle bir silkinmiş, kendine gelmişti. Köyün silahlandığını ve Yahya Kaptan adını pek az zamanda işitmeyen kalmadı.

Az zamanda Gebze, Pendik, Aydınlı, Hereke, Kalburcu, Demirci, Çerkeşli dolaylarında Yahya Kaptan'ın adı salavatla ağıza alınır oldu. Yahya Kaptan, yeni çetesini kurunca hemen Tavşancıl dolaylarını geceli gündüzlü taramaya, Tavşancıl'a sarkmayı huy edinmiş Rum çeteleriyle çatışmaya başladı. Onun pek sert ve ustaca darbelerinden huylanan ve yılan Rum çeteleri, az zamanda Tavşancıl dolaylarından ve ona yakın öbür Türk köylerinden ellerini eteklerini çektiler.

Bu kez ikinci aşamaya geçildi. Şimdi bu zamana dek Türk köylerine kan kusturan saldırgan Rum köylerine karşı baskınlara geçildi. Bütün zulüm örgütleri, tütsülenmiş yaban arıları gibi darmadağın olmuştu. İşte, tam bu sırada eski Teşkilatı Mahsusacılar ve Yeni Karakol Derneği örgütü Yahya Kaptan işini ele aldı. Eşkıyalıktan vazgeçilerek ulusal birer örgüt biçimine soktukları kimi Türk çetelerini Yahya Kaptan'a bağlayarak olumlu bir iş yaptılar. Yahya Kaptan'ın yeni bir güç olarak belirdiği İstanbul-Ankara doğal yolu üzerinde daha önceki İttihatçı örgüt şöyle doğmuştu:

İttihatçı gençlerin en idealistlerinden Doktor Fahri Can Bey, bırakışmanın en karanlık günlerinden bir gün bu umutsuz günlerde neler yapılabileceğini öğrenmek ve buyruk almak üzere Kara Kemal Bey'i görmeye gitmişti. Karakol Örgütü henüz yeni kurulmuştu. Boşta kalmış bütün irili ufaklı İttihatçılar sıtmalı bir biçimde örgütleniyor, yeni onursal yurt görevleri yüklenmek üzere birbirleriyle bayağı yarışıyorlardı.

İşte Doktor Fahri Can Bey de kovanından dışarda kalmış bir arı üzgünlüğüyle Kara Kemal Bey'e başvurmuş, o da ona şu salıkta bulunmuştu:

— Yenibahçeli Şükrü Bey'le Dayı Mesut'u bul, onlarla görüş ve birlikte çalış.

Genç Doktor, Dayı Mesut Bey'in İstanbul'da olduğunu öğrenerek onu Kadıköy, Altıyol ağzındaki karakolda bulmakta gecikmemişti. Kalın dudaklı, iyi yüzlü, iri yarı bir Afrikalı tipi olan Dayı Mesut Bey, Teşkilatı Mahsusa'da çalışan subaylardandı. Çok yurtsever, çok güvenilir adamdı. Doktor Fahri Bey'i görünce kuşkulandı. Şundan ki, Dayı Mesut Bey yeni terör örgütünün en önde gelen adamlarındandı. Bundan dolayı Bekirağa Bölüğü, Malta zindanları ya da İngiliz kurşunları ona bir karışlık yoldaydı. Yüzü kuşkuyla daha çok kararan Dayı Mesut Bey'in çatılan kaşları altındaki iri ve kapkara gözleri, genç doktoru delip geçmeye çalışıyordu. Doktor, Yenibahçeli Şükrü Bey'le tanışmakta olduğunu söyleyince Dayı Mesut'un yüzüne aydınlık bir dostluk havası yayıldı. Sonra, şurdan burdan biraz konuştular. Dayı Mesut Bey, Şükrü Bey'in cuma günü öğleden sonra orada kendisiyle buluşacağını, doktorun da o saatlerde gelmesini söyledi.

Cuma günü, karakola gittiğinde Şükrü Bey de oradaydı. Doktorla şöyle konuştu:

— Bizim arkadaşlarla kararlaştırdığımız randevu yeri Kocaeli'dir. Bunu bil ona göre davran.

İşte, Dayı Mesut'la Doktor Fahri Bey'in böylece başlayan tanışmaları, pek çok ulusal serüvenlerde onları el ele verdi.

Doktor Fahri, bugünlerde rengi İttihatçıya çalan Zaman Gazetesi'nde hekimlik üzerine yazılar yazıyordu. Bu zincirleme yazılar *"Üç Başlı Canavar"* adı altında sürüyordu. Doktorun, *Üç Başlı Canavar* ile anlatmak istediği, memleketin nüfusunu yeyip bitiren frengi, verem ve sıtmaydı. Doktor, gazete sahipleriyle bile tanışmış değildi. Yazılarını hep göndermişti. Onlar da hoşlandıklarından yayınlıyorlardı. *Üç Başlı Canavar* başlığı hükümetin dikkatini çektiğinden polis, doktorun evine damladı. Doktor, evde yoktu. Ertesi gün Erenköy istasyonunda yakalayıp karakola götürdüler. Oradan merkeze vardığında başkomiser, doktoru karşısına dikti:

— Sen İttihatçı mısın?

— Elhamdülillah öyleyim.

— Ne vakitten beri?

— Kendimi bildiğimden beri!

— Daha da söylüyorsun ha? Memleketi bu duruma getirdiniz hala da söylüyorsunuz.

— Komiser bey, bunlar sizin konuşabileceğiniz laflar değil. Bunun hükmünü tarih verecektir. Siz, benden ne istiyorsanız, onu söyleyiniz.

Başkomiser, doktorun yanına bir polis katarak Birinci Şubeye gönderdi. Orada onu sorgu yağmuruna tuttular. Sonra her akşam imza vermek koşuluyla serbest bıraktılar. Yalvarıp yakararak Erenköy karakolunda imza vermesine müsaade etmelerini, merkezin son kerte uzak olduğunu söyledi. Kabul ettiler. Bu sırada Bekirağa Bölüğü harıl harıl İttihatçı yutuyordu. Kocaeli'nde de Şükrü ve Dayı Mesut Beylerle randevusu vardı. Ora dolaylarında bir yerde bir memurluk bulmak çok işine yarayacaktı. Tıbbiyedeki hocalarından Nurettin Ali Bey'le komşu idiler. Her gün de konuşup görüşüyorlardı. Ona başvurdu:

— Hocam, dedi. Ben bu dolaylarda memurluk istiyorum. Sıhhiye Müdürü katında bana yardım edebilir misiniz?

Hocası ona İskan Genel Müdürü Cevdet Bey'i salıkladı. Cevdet Bey, genç doktoru alıp sıhhiye müdürlüğüne götürdü. Sıhhiye Müdürü Ekrem Hayri Üstündağ ona Gebze hükümet

doktorluğunun açık olduğunu, bunu isteyip istemediğini sordu. Genç doktor, bir piyangoya benzettiği bu atamaya son kerte sevindi. Gebze'ye kaçarcasına gitti. Orada iyi arkadaşlar buldu. Kaymakam Ferit, Hakim Mithat, Savcı Nazım, Jandarma Kumandanı Nail, Müftü Hüseyin Hüsnü Efendi yurtsever insanlardı. Bu yüzden de daha çok seviniyordu.

Ne var ki Fahri Bey, buraya geldi geleli rahatça oturup da mesleğini ilgilendiren işlerle bir türlü uğraşamıyordu. Silahlı Rum çeteleri her gece bir Türk köyüne baskın veriyor, soyup yağmalıyor, kesip öldürüyordu. Sonra gelsin doktor, köye keşfe gidiliyordu. Bunun ardı arkası kesileceği şöyle dursun gittikçe artıyor, önüne geçilmez bir biçim alıyordu.

Rum çetelerinin en iyi örgütlenmiş olanları Şile'nin Yeniköy çeteleriydi. Bunlar bayağı yağma ve öldürmelerle de uğraşıyorlarsa da siyasal bir amaçları olduğu biliniyordu. Bunlar, son kerte kan dökücüydü. Yaptıkları cinayetler, dinleyenlerin tüylerini ürpertiyordu. Bastıkları Türk köylerindeki delikanlıları öldürüyor, kızlarla kadınların ırzlarına geçiyorlardı. "Kızların çeyiz sandıklarından, musluklardaki sabuna dek ne bulursa alıyorlar ve arabalara yükleyerek götürüyorlardı."

Taşköprü bucağının Congurlu köyü yine böyle korkunç baskınlardan birine uğramıştı. Fahri Bey de hükümet doktoru olarak keşfe gitti. Köyde o gece sel gibi kan akmış, bütün evler soyulmuş, bütün kızların ırzlarına geçilmişti. Doktorla öbür keşfe gelen hükümet memurlarının bütün işi, bir tutanak tutup dönmek oldu. İdealist doktorun içi kan ağlıyordu. Bu iş bununla mı kalmalıydı? Köyden ayrılırken yaşlı bir köylü doktorun yanına sokuldu:

— Doktor bey, dedi. Halimizi görüyorsunuz. Biz de hükümetin halini biliyoruz. Ondan ne bir şey istiyor, ne de bir şey bekliyoruz. Biz evvel Allah kendi kendimize yeteriz. Yalnız bize kendi kendimizi savunmak olanağını versinler.

İdealist doktor, onun ne demek istediğini hemen anlamıştı. Kasabaya döndüğünde Jandarma Kumandanı Nail Bey'i

buldu. Yaşlı köylünün deştiği yara üzerinde uzun uzadıya konuştular. Doktor, jandarma kumandanlığının deposundaki bütün silahların köy gençlerine dağıtılmasını önerdi.

Nail Bey de İttihatçı olduğu halde buna yanaşmadı:

— Devletin resmi silahlarını ben şahsen nasıl sivil köylülere verebilirim? dedi.

— Nail Bey, devlet bu silahları niçin almış ve niçin bu depoya koymuştur? Bu milletin canını, malını, ırzını korumak için değil mi? Bugün bunlar çiğneniyor ve bunları koruyacak silahlar depoda küflenip paslanıyor. Buna Allah razı olur mu?

— Fahri Bey, bunu yapacağız. Bana biraz müsaade et. İşi bir plan dairesinde yapalım.

Nail Bey, sözünde durdu. Bütün Gebze köylerindeki eli silah tutabilecek gençlerin bir listesini aldı. Bütün bu köylerin muhtarlarını çağırdı. Tutanak karşılığında onlara silah ve cephaneyi teslim etti. Bütün köyler, silahlı gençlerinden nöbetçiler diktiler. Parola kullanmaya başladılar. Artık köylerden hiçbir yabancı kuş uçmuyordu. Yeniköy çeteleri artık köy kenarlarında:

— Parola!

Haykırışlarıyla karşılanıyor, parolayı vermeyince üzerlerine yağan kurşun yağmuru altında geri çekilmek zorunda kalıyorlardı. Bu ilk şaşkınlık onları biraz şaşalattı ve duralattıysa da daha üstün sayıda ve daha çok silah alarak yine geldiler, yine vurdular, yine kırdılar, yine yağmaladılar.

Yeniköylü Rum çeteleri gezginciydi. Bu yüzden ele geçmiyorlar, yine benzeri vahşiliklerini sürdürüyorlardı. O zaman Doktor Fahri Bey başka bir şey düşündü:

Gezginci Rum çetelerinin karşısına, yine gezginci Türk çeteleri çıkarmaktı. Bunun için bir tek olanak vardı. O da soyguncu kimi Türk çetelerini ulusal güçler biçimine sokarak onların karşısına çıkarmak. Bu, olmayacak iş değildi. Gerçekte bu görevi Türk jandarmasının yapması gerekse de orada jandarmaların ancak adı vardı. Doktor Fahri Bey'in başvurmayı düşündüğü Türk çetelerinin başında Kara Aslan Çetesi geliyordu. Ona

aracı gönderdi. Ulusal kaygılarla kendisini görmek istediğini bildirdi. Nerede ve nasıl buluşabileceklerini sordu. Aradan çokça zaman geçince genç doktor umutsuzlanmaya başladı. Tam bu sırada da Kara Aslan Çetesi'nden beklediği haber geldi:

"Doktor, Malim (Muallim) köyüne tek başına ve silahsız gelsin." Doktor Fahri Can Bey, kalkıp tek başına ve silahsız olarak Malim köyüne gitti. Bir köy odasında, karşılaştılar. Arslan Kaptan, ince gövdeli, ince uzun yüzlü, sık kara sakallıydı. Ve dişinden tırnağına silahlıydı. Köyün dışında ve içinde de alınan tertibatı gelirken görmüş olan doktor, güvenle Kaptan'a doğru ilerlerken o da kırk yıllık bir ayrılıktan sonra ilk kez gördüğü bir dosta atılır gibi doktorun üstüne atıldı. Kucaklaştılar, öpüştüler. Çevrelerinde çeteden ve köy halkından da kişiler vardı. Kahveler geldi. Havadan sudan biraz konuşulduktan sonra ötekiler kalkıp çıktılar.

Yalnız kaldıklarını gören doktor hemen açıldı:

— Kaptan, dedi. Elhamdülillah Türksün, Müslümansın, fakat sen de Yeniköylüler gibi köylüyü soyuyorsun. Üstelik Yeniköylülere *"kış!"* bile demiyor, sanki birlikmişsin gibi davranıyorsun. Buna Allah razı olur mu?

— Can Bey, doğru söylersin, ama ben başka ne yapabilirim? Dağdan insem hükümet beni dama sokar. Dağda kalsam arkamdaki on iki kişiye ve ailesine bakmak, her türlü ihtiyaçlarını sağlamak zorundayım. Bu da bana gökten inmez.

— Yok, Kaptan yapacak şeyi ben sana söyleyeceğim. Zaten buluşmamız da bunun içindir. Sen dağda kalacaksın ve Yeniköylüyü kovalayacaksın ve köylüden hiçbir şey almayacak onu koruyacaksın.

— Güzel, ama ben ve çetem hava ile mi geçineceğiz?

— Sen onu bana bırak. Bir dahaki görüşmemizde her şey çözümlenmiş olacaktır. Yalnız bugünden sonra sen bizim Yeniköylülere karşı gezginci gücümüz oluyorsun.

— Can Bey, ben Makedonya'da Bulgarlarla çok çarpıştım. Hem sen benim Süleyman Askeri Bey'le Basra'ya giden Os-

mancık Alayı'nda Müfreze Kumandanı olduğumu bilir misin? Ben buyum. Bundan sonra söz, söz!

Bir hafta sonra Köseler köyünde yeniden buluşmak üzere kucaklaşıp ayrıldılar.

Gebze'ye dönen doktor çok sevinçliydi. Çok olumlu bir işe el atmış, başarıya doğru hızla da ilerlemişti. Görüşmelerini olduğu gibi Jandarma Kumandanı Nail Bey'e anlattı. O da çok sevindi. Arslan Kaptan'a toplanacak para üzerinde düşündüler. Gebze'nin başlıca zenginlerinden Akifoğlu Kadir Ağa, Aynacıoğlu İbrahim Ağa, Hacı Kadir Ağa'yı jandarma kumandanlığına çağırdılar.

Nail Bey onlara:

— Ağalar, dedi. Hepinizin dışarda sürüleriniz, kaşarhaneleriniz, yağhaneleriniz var. Jandarmanın hali malûm olduğuna göre bunların geleceğine güvenebiliyor musunuz?

— Ah kumandan bey, ne vakittir gelip size bunu söyleyecektik, sizden bir çare arayacaktık. Geceleri uyuyamaz olduk. Her sabah nasıl bir kara haber alacağımızı bekler olduk. Ne var ki yüreklilik edip gelemedik. Allah sizden razı olsun ki bu işin konuşması sizden geldi.

— Beni dinleyin ağalar. Kara Arslan'dan şimdiye dek bir zarar gördünüz mü?

— Hayır, kumandan bey, yoluna düştükçe o da nöbetle sürülerden birer kuzu ya da koyuncuk alır o kadar. Bizden yana helal olsun.

— Bundan sonra Kara Arslan, sürülerinizin, yağhanelerinizin, kaşarhanelerinizin, Yeniköylüye karşı bekçisi olacaktır. Şu var ki bekçilik bedava olmaz. Burda bile bekçi parası ödemiyor musunuz?

— Anlıyoruz kumandan bey. Sen bize işin nasıl olacağını deyiver.

— Arslan'a fişek parası diye onu ve çetesini geçindirecek bir aylık ödeyeceğiz.

Ağalar, Nail Bey'le uyuşmakta gecikmediler. Doktor Fahri Can Bey, bir hafta sonra Köseler köyüne atla vardığında Ars-

lan Kaptan'ın köyün biraz ilerisinde kendisini sabırsızlıkla beklediğini gördü. Yine kucaklaşıp öpüştüler. Köye birlikte girdiler. Köseler köyü, bu anlaşmadan dolayı sevinç içindeydi. Köyün ağası, bu hayırlı iş şerefine bir kuzu çevirterek büyük bir şölen verdi. Ayranlar içildi. Memleketin bugününden, yarınından söz ederek dertleştiler. Doktor, herkesin gözü önünde Kara Arslan Kaptan'a oldukça bol olan aylığını verince herkesin içi rahatladı. Kaptan'ın kendisi bile sevinçten şaşkın gibi oldu.

Doktor Can Bey:

— Bu para sana her ay ödenecek, dedi. Jandarmadan filan artık çekineceğin bir şey yok, serbestçe gezip dolaşabilirsin. Buranın jandarması salt senin yardımcın olacaktır. Bütün görevin Yeniköylü azgın Rum çetelerini adım adım izlemek ve kovalamaktır.

Balkan Dağları'nın sarp doğası içinde çok çetin savaşlar vermiş olan Arslan Kaptan, böylece kendini yeniden Türk halkına yararlı işler yapmanın mutlu bilinci içinde duymaya başlamıştı. Çete efradı da birden kovalanan değil de kovalayan kanun adamı durumunu kazandıklarına seviniyorlardı. Hepsinin yüzü gülüyordu. Doktor Fahri Can'a gözlerinin alabildiğine dostluk dolu bakışlarıyla bakıyorlardı.

Doktor bu kez köyden bir bayram havası içinde uğurlandı. Çeteler, onu uzun yol boyunca geçirdiler. İstanbul'da ilk ulusal gücün çekirdeği böylece meydana gelmiş oluyordu.

Doktor Fahri Can, bundan sonra yine Kara Arslan Çetesi gibi aylak aylak dolaşan öbür Sarı Arslan Çetesi'yle de bu biçimde bir görüşme yaptı. Onları da Yeniköy çetelerine karşı çalışan bir ulusal güç biçimine getirdi. Onlara da zengin halkın bağışladığı paradan aylık bağladı. Böylece Arslanlardan meydana gelen Türk silahlıları kanunsuz çetelerin iflahını kesmeye başladılar. Artık Gebze dağlarında Yeniköy çeteleri boy gösterip caka satamıyorlardı.

Doktor Fahri Can bu işleri salt kendi başına yapmıyordu. Arkasında İstanbul'un bütün Anadolu yakasının sorumluluğu bulunan Karakol Örgütü'nün en önemli üyelerinden Yenibah-

çeli Şükrü Oğuz Bey bulunuyordu. Yapılacak bütün işler üzerinde ondan buyruk alınıyordu.

Kara Arslan ve Sarı Arslan Çeteleri düşmanın izinde cirit oynuyorlarsa da birbirlerinden buyruk alıp verecek durumda değildiler. Rum eşkıyaları ise daha çok bir merkeze bağlı görünüyor, bir başça yönetilir kanısını veriyorlardı. Bizim çetelere de bir baş gerekiyordu. Fahri Bey, Kumandan Nail Bey'le bu konuları Şükrü Oğuz Bey'e yazdılar. (Yazışma posta ile değil kuryelerle oluyordu.) Şükrü Bey, onlara verdiği karşılıkta Yahya Kaptan'dan söz ediyor, onun bütün bu bölge silahlı güçlerinin başına getirildiğini bildiriyordu. Ayrıca ona her türlü yardımın yapılmasını buyuruyordu.

Doktor, Yahya Kaptan'ı bilmiyor ve tanımıyordu. Jandarma kumandanına sordu. O da ona:

— Yahya Kaptan, Rumeli'de Sırplar ve Bulgarlarla çok dövüşmüş gerçekten silahşor ve kahraman bir adamdır! diyerek onu aydınlattı.

Jandarma Kumandanı Nail Bey, hemen Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da oturduğu eve jandarma telefonu koydurdu. Sonra Kara Arslan'la Sarı Arslan, Yahya Kaptan'ın karargahına giderek onunla tanıştılar ve bundan sonra, bütün buyrukları ondan almaya başladılar. Her gün yeni bir küçük çete Yahya Kaptan'a bağlanıyor, gücü gittikçe büyüyordu. Nail Bey, bütün jandarma karakollarına şu buyruğu verdi.

— Yahya Kaptan'ı her zaman sayacaksınız ve ona bir amir gibi boyun eğeceksiniz.

Ne var ki aradan zaman geçip de Yahya Kaptan, bütün Gebze bölgesinde biricik güç ve söz sahibi insan durumuna yükselince Jandarma Kumandanı Nail Bey'le araları şekerrenk olmaya başladı. Nail Bey bu bölgenin biricik buyruk veren Kuvayı Milliyecisi olduğunu söylüyor ve burada ulusal güçleri kendisinin canlandırdığını ileri sürerek Yahya Kaptan'ın da kendisinden buyruk almasını istiyordu.

Yahya Kaptan, elinin altında iki bin kişiye varan çetesini en etkili biçimde kullanarak hemen her gece bir Rum köyünü

basıyor, eşkıyalık ettiği kuşkusunu uyandıran birçok erkeği kaldırıp gereğine bakıyordu. Nail Bey'se bütün bu olanların kendi bilgisi altında geçmesini istiyor, bunda diretiyordu.

Artık Yahya Kaptan, kendi başına buyruk bir liderdi. Mustafa Kemal'ci de olmuştu. Erzurum Kongresi'ni açmış olan Mustafa Kemal'in övgüsünü yapıyor, yurdu yalnız onun kurtaracağını söyleyip duruyordu.

Başlangıçta Karakol Örgütü'nün adamı olarak benimsenen Yahya Kaptan'ın böyle birdenbire Mustafa Kemal'ci oluşu İttihatçı Karakolcuların hiç işine gelmiyordu. Hele bölgedeki bütün güvenlik gücünü eline alışı Nail Bey'i pis pis düşündürüyor ve öfkelendiriyordu. O, Yahya Kaptan'ı bayağı bir eşkıya vurucusu olarak benimsemişken adam, siyasal bir güç de kazanarak mülki ve askeri her şeye egemen olmaya başlamıştı.

Yahya Kaptan'ın bütün siyasal Rum çetelerine pes dedirtmesi, bütün zararlı kişilerin başını ezmesi, İstanbul'daki işgal gücünün başlarını da tedirgin etmeye başlamıştı. Onlar da durmadan Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey'e buyruk üstüne buyruk verdiriyor, Yahya Kaptan'ı yakalatıp İstanbul'a getirtmek istiyorlardı.

Nail Bey, hala devlet kapısından ekmek yemek niyetinde olduğundan ne yapacağını şaşırmış duruma gelmişti. Artık o da İstanbul hükümeti gibi Yahya Kaptan'ı zararlı görüyordu.

Yahya Kaptan'ın kendi başına buyrukluğu, sert ve amansız prensipleriyle davranan Karakol Örgütü'nü tedirgin ediyor, onu daha sık yeriyorlar, İstanbul hükümetinin İngilizci eğilimlerine daha çok yaklaşıyorlar ve onun üstüne yaptıkları sert yargılamalarda İstanbul hükümetini pek aratmıyorlardı.

Yahya Kaptan, artık gözlerini büsbütün Anadolu'ya, Mustafa Kemal'e dikmiş, herkes ve her şey ona vız geliyordu.

İstanbul hükümeti, İngilizlerin baskısıyla İzmit Mutasarrıflığına buyruk üstüne buyruk gönderip Yahya Kaptan'ın yakalanmasını istiyordu.

İşte bugünlerde Yahya Kaptan, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan eski "velinimeti" Halil Paşa'ya haber salarak

kendisini kaçırmaya geleceğini, hazır olmasını bildirdi. Üsküdar İnzibat Karakolu Bölük Kumandanı Yüzbaşı Dayı Mesut Bey'le anlaşarak bir gece geç vakit Yüzbaşı Celal Bey'le göçmen Ali ve Demirci Abdullah ve daha birkaç gözü pek arkadaşıyla Bekirağa Bölüğü'nü sardı. Nöbetçileri bağlayıp ağızlarını tıkayarak zararsız duruma getirdikten sonra içeri girdi. Halil Paşa'yı, Yarbay Sadi ve Küçük Talat Bey'i alarak Üsküdar'a atladı. Tavşancıl'a dek Dayı Mesut Bey'in büyük yardımını gördüler. Halil Paşa'yla arkadaşları birkaç gün Tavşancıl'da saklandılar. Buraya dek subay kılığında gelen Halil Paşa da artık askerlik üniformasını çıkarıp atarak sivilleşti. Kaptan onu Bursa'da 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in yanına gönderdi. Bu, Halil Paşa'nın Sivas'a, oradan Erzurum'a, oradan da Moskova'ya dek sürecek olan yolculuğunun başlangıcı oldu.

Yahya Kaptan, bulunduğu bölgede sözü geçen biricik adam olduğundan şuna buna disiplin cezaları da vermeye başladı. İçkiyi, sarhoşluğu yasak etti. Kahveci Sağır Ömer bu yasağa uymadığından adamcağıza köy meydanında büyük bir meydan dayağı attırdı.

Kaptan'ın buyruğunda birçok da genç subay çalışıyordu. Bunlardan Teğmen Rüştü Bey'in kendi hesabına köylerden para ve öteberi toplamaya başladığı haberi kulağına gidince Kaptan, tanıklar ve bütün köy halkı karşısında genç subaya temiz bir meydan dayağı çektirdi. Bu ceza Kuvayı Milliyeci hiçbir kimsenin, halkı soyamayacağını anlatmak için veriliyordu. Olay Çerkeşli köyünde şöyle geçti:

Kaptan, bu köye ayak bastığında eline bir yığın yakınma tutanağı sıkıştırılmıştı. Teğmen Rüştü de hemen oracıktaydı. Genç subaya:

— Buraya gel!

Diyen Kaptan, toplanan halkın önünde tutanakları birer birer okuttu ve sonra Teğmen Rüştü'yü falakaya yatırdı:

— Yıkın şunu yere, bir temiz ıslatın!

Yahya Kaptan, Rüştü Bey'e meydan dayağı attırdıktan sonra Karayakuplu bucağına giderek bura telgrafhanesinden

Erzurum Kongresi'nde bulunan Mustafa Kemal'e bir telgraf çekti:

— Bütün kuvvetlerimle emrinizdeyim.

Mustafa Kemal, hemen bunun karşılığını gönderdi. Mustafa Kemal'in telgrafı Yahya Kaptan'la adamlarını çılgınca bir sevince boğdu. Tabancasını çekip havaya üst üste ateş etmeye başladı. Gülüşerek, kahkahalar atarak adamlarıyla birçok da bomba patlattı. Böylece Mustafa Kemal'e ve Anadolu'ya bağlanışlarını kutlamış oldu. Yahya Kaptan'ın artık kesin olarak Mustafa Kemal'in adamı olduğunu ve İstanbul'un burnunun dibinde onun bir ileri karakolu olarak çalıştığını anlayan İngilizler ve dolayısıyla İstanbul hükümeti davrandı. "Bu bayağı şaki"nin ölü ya da diri olarak ele geçirilmesini istiyordu. Yüksek kadanaları üzerinde kapkara kalpaklarıyla çalım satan Kuvayı İnzibatiye atlıları, İstanbul-Gebze yolunu haraca kesmişlerdi. İşgal kuvvetleri başkumandanı, Yahya Kaptan'ın ele geçirilmesi için bütün gücüyle uğraşıyordu. Yahya Kaptan, şurda burda yaptığı çatışmalarda kesesinde İngiliz altınları ışıldayan birkaç satılmış Kuvayı İnzibatiye erini toprağa uzatmakta gecikmiyordu. İngiliz askerleri de Tuzla ve Darıca da ara sıra görünüyor, sanki burada tılsımlı bir sınır varmış gibi burayı aşıp öteye geçmek yürekliliğini gösteremiyordu.

Yahya Kaptan, koskoca bir sorun olarak İngilizleri, Hürriyet ve İtilaf Partisi Hükümetini, Karakol Örgütü'nü ve bu yüzden çıkarları zedelenen irili ufaklı bir sürü insanı uğraştırıyordu.

Bu günlerde bütün arkadaşlarını mebus seçtirerek İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a yollayıp hemen tek başına İstanbul'da meydana gelmesini beklediği önemli olayları gözetleyip duran Mustafa Kemal'e "Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Heyeti Temsiliye Reisi" adı altında bir telgraf geldi. Ahmet Necati imzasını taşıyan bu telgrafla Yahya Kaptan'dan yakınılıyordu. Bu binbaşının dediğine göre Yahya Kaptan, köyde rastgele adam öldürmekte, bucak müdürünü dövmekte, köyleri yağma ve talan etmekteydi. Hükümetin zor durumda

kalmaması için Yahya Kaptan'ın tutuklanması gerektiğini öngörüyordu.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, İzmit'teki Birinci Tümen Kumandanı Rüştü Bey'e bir telgraf çekerek:

— Başlangıçtan beri ulusal davranışlarda iyi hizmetleri görülen bu zatın memleketimizin bu buhranlı zamanlarında hükümete teslimi asla uygun görülmemekte olduğundan, hükümetin de nüfuzunu göz önüne alarak Yahya Kaptan'ın kanuni koğuşturmadan *(takip)*bu aralık kurtarılması hususunun yoluna konması, Kartal'da Necati Bey'e gereken direktifin verilmesi önemle rica olunur.

26 Kasım 1919 tarihinde Yahya Kaptan da Hereke'den Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekti:

— Millet namına yalvarıyorum, bugünlerde Binbaşı Necati Bey'in suistimalleri Kuvayı Milliye'yi lekelemektedir. Hemen araştırma yapılmasına emir buyurulmasını rica ederim.

Bu iki telgraf sahibinden birinin yalan söylediği meydandaydı. Birinci Tümen Kumandanı Rüştü Bey'in İzmit'ten 5.12.1919 tarihinde Mustafa Kemal'e çektiği telgraf yalancının kim olduğunu meydana çıkarıyordu. Bunda açıklandığına göre Binbaşı Necati Bey, *"Maltepe Endaht Mektebi"*nde görevli memurdu. *"Müdafaayı Hukuk Cemiyeti"* sıfatını takınarak *Kuvayı Milliye* adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Arslan Çetesi'yle ortalığı soymaktaydı. Küçük Arslan Çetesi, son günlerde Darıca Rum bekçilerini öldürmüş, İstalyanos adlı bir Rum zenginini dağa kaldırarak kendisinden para istemişti. Yahya Kaptan, bu türlü soygunlara katılmadığı gibi katılanları da hoş görmediğinden onlara engel olmaya çalışmakta, bundan dolayı da onların düşmanlığını üzerine çekmekteydi. Yine tümen kumandanlığına göre Gebze Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nail Bey de bu çetenin suç ortağından başka bir şey değildi. Arnavut Arslan Çetesi'yle de el ele vererek Yahya Kaptan'ı öldürtmeye kalkışmış, bunu da başaramamıştı. Onu tuzağa düşürerek öldürmek istedilerse de onların düzenlerini anlayan Kaptan ölümden kurtulabilmişti.

27 Aralık 1919 tarihli telgrafıyla Kara Vasıf bile Mustafa Kemal'in zihnini bulandırmaya çalışmıştı. Bu telgrafa göre İstanbul'dan İzmit'e dek uzayan bölgedeki bütün karışıklıkların ve güvensizliğin tek nedeni Yahya Kaptan'dı.

Oysa bütün bu gürültü, Maltepe'deki Endaht Mektebi Müdürü Yenibahçeli Şükrü Bey'in başının altından çıkıyordu. Karakol terör örgütünün Anadolu yakası reisi olan Şükrü Bey, Küçük Arslan Çetesi'yle birlikte Binbaşı Necati Bey'i de, Yüzbaşı Nail Bey'i de yönetiyordu.

İttihat ve Terakki'nin biricik yaşama ve yaşatma organı olan *Karakol Örgütü*'nün etkili biçimde çalışabilmesi için para gerekti. Son kerte gizli bir dernek olduğundan bunun adına şundan bundan para toplanmayacağından zengin Rum köylerini soymaya başlamışlardı. Buna engel olan Yahya Kaptan da, Karakol gibi korkunç bir terör derneğinin buyruğuna karşı gelmiş sayılarak öldürülmek istenmişse de başarılamamıştı. Yalnız bu işi İstanbul Hükümeti'ne yaptırabilmek uğruna ellerinden geleni yapmaya başladılar. Kara Vasıf Bey, bu alanda Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Dahiliye Nazırından başka türlü düşünmüyor, Mustafa Kemal'i de türlü oyunlarla etkilemeye çalışıyordu. Yahya Kaptan ortadan kalkmadan ya da bu Karakol Derneği'nin at oynattığı bölgeden çekilmeden Yenibahçeli Şükrü Bey'e rahat iş görmek yoktu. Her iki yanda ulusal dava için çalışmakla birlikte Yahya Kaptan'ın gölgesi, Karakol'un militanları üzerine abanmış, onları eziyordu.

İşte, biraz da Karakol Örgütü'nün kışkırtılmasıyla alevlenen bu dava, patlama noktasına doğru hızla yükselirken Mustafa Kemal'le temsil heyeti Ankara'ya gitti. Yazışmalar, çizişmeler bu kez de Sivas'tan Ankara'ya kaydı.

Bir gün, Yahya Kaptan, mebus olarak İstanbul'a geçmekte olan Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas Bey'le İzmit Mebusu Sırrı Bellioğlu'nun kendisini gelip göreceklerini öğrendi. Yahya Kaptan, Tavşancıl istasyonundan köye dek giden yol boyunca on adımda bir, dişinden tırnağına dek silahlı, bombalı nöbetçiler dikerek değerli konuklarını bekledi.

Cevat Abbas Bey'le Sırrı Bellioğlu şaşkınlık içinde, kendilerine selama duran bir yığın tığ gibi ulusal savaşçı arasından geçerek Tavşancıl'a vardılar. İki kilometrelik köy yolunu sevinçle tüketen iki değerli konuk, köyde tam bir Kuvayı Milliye kumandanı kılığındaki pek yakışıklı ve güler yüzlü Yahya Kaptan'la karşılaşarak kucaklaşıp öpüştüler. Sırrı Bellioğlu, gözleri yaşlara bulanmış olarak Kaptan'ın boynuna sarıldı ve hıçkırarak ağlamaya başladı.

Hıçkırıkları arasında ancak şu sözleri söyleyebildi:

— Yaşa, Kaptan!

Mustafa Kemal'in mebuslarını başka bir dünyadan köylerine düşmüş çok değerli kuşlar gibi seyreden Tavşancıllıların mutluluklarına son yoktu.

Bu sırada bu köy, herhangi bir vilayet gibi ünlüydü. Dillerde söyleniyordu. Bu da ancak Yahya Kaptan'ın gölgesindeydi. Halkla hoşbeşten sonra yeni mebuslar, Yahya Kaptan'la baş başa verip uzun boylu konuşup görüştüler. Buraya da Mustafa Kemal'in buyruğu ile gelmişlerdi. Mustafa Kemal (ona çok selam ediyor, gözlerinden öpüyordu.) Yahya Kaptan buna dünyalarca sevindi. O, Sırbistan'a sabotaj için gönderildiğinde, Mustafa Kemal Sofya'da Ataşemiliter olarak bulunuyordu. Yahya Kaptan'ın Valandova'da demiryolu köprülerini atışını, bir tabur Sırp askerini yok edişini, kocaman cephanelikleri havaya uçuruşunu yakından izlemişti ve biliyordu. Yahya Kaptan'la yaralı arkadaşları gelip de Sofya'daki bir asker hastanesinde tedavi edilirken onları gidip görmüştü. Oradan tanışıyorlardı.

Cevat Abbas Bey; Mustafa Kemal'in selamını söyledikten sonra, ona şöyle bir haber de verdi:

— Mustafa Kemal Paşa seninle daha yakından görüşmek istiyor. Bu günlerde gidip Ankara'da kendisini görmen gerek. Çok gizli git. Buraların boşaldığını anlamasınlar. En güvenli yol İnebolu-Kastamonu-Çankırı yoludur. Yolun açık olsun. Haydi, şimdi hoşça kal.

Yeniden sarılıp öpüştüler. İki konuk, yine benzer bir güven çiti arasından istasyona varıp trene bindi.

Onların arkasından da Yahya Kaptan kılık değiştirerek İstanbul'a gitti. Oradan gizlice bir Karadeniz vapuruna atladı. İnebolu'ya çıktığında Kuvayı Milliye haberli olduğundan onu dostça karşılayıp uğurladılar, sonra Kastamonu'ya yolcu ettiler. Kastamonu Valisi Cemal Bey de haberliydi. O da Kaptan'ı Çankırı Mutasarrıflığına tanıtarak Ankara'ya sağ salim eriştirilmesi için bir telgraf çekti. Yahya Kaptan böylece Ankara'ya vardı. Ziraat Mektebi'nde Mustafa Kemal'le görüştü. Mustafa Kemal, onu birçok tehlikelere karşı uyardı. Şimdi orada tuttuğu cephenin son kerte dirimsel olduğunu, bunun elden geldiğince tutulması gerektiğini anlattı. Ayrılık sırasında sarılıp kucaklaştılar.

Mustafa Kemal, bu Köprülülü Rumeli aslanının büyük işler yapacağına inanıyordu.

Yahya Kaptan, hiç kimsenin ruhu duymadan Orta Anadolu'nun ayaklar altında gıcırdayan karlarını çiğneyip ordan biraz daha kutsal ateş alarak geri döndüğünde Tavşancıl'da her şey bıraktığı gibiyse de Karakol Örgütü'nün irili ufaklı bütün adamlarıyla İstanbul hükümeti ve İngilizler hala ona salvo ateşi *(yaylım ateş)* yapmaktaydılar. Yenibahçeli Şükrü Bey'le arkadaşları onu İngiliz aslanıyla İstanbul hükümeti sırtlanının ağzına atmak üzere sanki el birliği etmiş gibiydiler. Şundan ki Yahya Kaptan artık herkesin bildiği gibi Yenibahçeli Şükrü Bey'den değil Anadolu'dan, Mustafa Kemal'den buyruk alıyordu.

Gebze jandarma kumandanı, açıkça Karakol derneğinin buyruğunda çalışıyordu. Dernek, bütün gücüyle Yahya Kaptan'ı suçlaması için onu sıkıştırıyor ve kullanıyordu. Gebze Kaymakamı Sait Bey'se Yahya Kaptan'ı açıkça tutuyor ve korumaya çalışıyordu. Darıcalı Rumlar, Yahya Kaptan'ı bir kaşık suda boğmak üzere davranmışlardı. Her Allah'ın günü, Darıca'daki Fransız karakoluna yazılı yazısız yakınmalarda bulunuyor, İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na ise daha ağır yalanlar duyuruyorlardı. Karakol Derneği'nin kışkırttığı kimi Türkler de Darıcalı Rum hemşehrilerinin paralelinde Yahya Kaptan'ı Babıali'ye karalayıp durmaktaydı. Üstüne bunca uğursuzluk yağmurları yağa dursun bir gün Kaptan'ı Çerkeşli

köyüne düğüne çağırdılar; kalktı gitti. Onu başköşeye oturtan köylüler nasıl ağırlayacaklarını bilemiyorlardı. Güveyden çok bütün gözler onun üzerindeydi. Düğünün tek yıldızı oydu. Sulukule'den getirilen becerikli Çingene kızları göbek atıyor, tefler, dümbelekler çalıyor, mutlu bir düğün havası herkesin yüzünü güldürüyordu. İşte tam bu sırada Çerkeşli Ali Bey, Yahya Kaptan'ın yanına yaklaşarak eğildi:

— Aman dikkat Kaptan, yanında oturan Eşrefin silahı sana dönük, eli de tetikte. Seni vuracak!

Kaptan bu söz üzerine yılan ısırmış gibi döndü. Gerçekten de delikanlının tüfeğinin namlusu tam göğsüne bakıyordu. Eli de tetikteydi. Bunu gören Kaptan'ın kuşkusu kalmadı. Hemen tabancasını çekmesiyle Eşref'in üstüne boşaltması bir oldu. Oğlan tüfeği bir yanda, kendi bir yanda boylu boyunca yere serildi. Düğün evi karıştı. Neden sonra Kaptan, suçsuz oğlanı vurduğuna çok acıdıysa da iş işten geçmişti. Demek ki kendisine bu cinayeti işlemesi için tuzak kurmuşlar, bunu da başarmışlardı.

— Yazık ettik bu arslan gibi gence, elimizi kana buladık! diye yanıp yakınmaya başladı.

Kaptan'ın bu cinayeti, Karakol Derneği'nin ve öbür düşmanlarının ellerine önemli bir koz olarak geçti. Bunu inceden inceye işlemeye başladılar. Yahya Kaptan, kendisini tuzağa düşüren Çerkeşlili Ali Bey'i öldürmeye kalktı. Evini basmaya hazırlanırken Tavşancıllı aklı başındakiler, bu yeni yanlışlığın önünü alıp onu Ali Bey'le barıştırmanın yollarını aradılar. Bu iş de olmak üzereyken bir başka talihsizlik bunu engellediği gibi olanlara da tüy dikti:

Yahya Kaptan bir gün, Cebir Ağa'nın kahvesinde oturmuş dertleşiyordu. Çerkez İbrahim sabrını taşırırcasına Kaptan'a karşı geldi. Yerinden fırlayan Kaptan bir tokatta onu yere serdi. İbrahim'in mavzerini de çekip elinden aldı. Bu uğraşma sırasında emniyeti açık olan mavzer patladı. Çerkez İbrahim'e rastlayan kurşun onu düştüğü yerde cansız bıraktı. Bu, gerçekten de çok büyük talihsizlikti. Bu ikinci olay bardağı taşırdı. Bütün düşmanlar hep birden, ellerindeki bin türlü silahla Kap-

tan'ı vurmak üzere davrandılar.

Hele Yüzbaşı Nail Bey, Ankara'daki Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekti:

— Gebze'de hükümet yoktur. Hükümet, Tavşancıl'dır. Alın benim kılıcımı Tavşancıl'daki çetebaşıya verin.

Hele İstanbul, artık Yahya Kaptan'ın ameliyat masasına yatırılması düşüncesini tam olarak benimsedi. İstanbul hükümeti, Yahya Kaptan'ın başını getirene bin altın vereceğini her yana tellalla ilan etti.

Yahya Kaptan, Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmede bir buyruk almıştı. Kendisinin çetesinin başı büsbütün tehlikeye girerse hemen birkaç bin kişilik çetesiyle vuruşa vuruşa da olsa Ankara'nın yolunu tutacaktı. Bu sırada Geyve Boğazı'nda Ali Fuat Paşa'nın buyruğundaki askerler nöbet tutuyordu. Oraya bir yetişti mi gerisi can sağlığıydı. Ne var ki Kaptan, bu en tehlikeli zamanında bile çevresinde tehlike görmez bir aşırı yüreklilik havası içinde hapsolmuş gibiydi.

İstanbul hükümetinin çok büyük bir jandarma gücüyle Kaptan'ın üstüne çullanacağını haber alan Darıca'daki Fransız karakolunun çavuşu, onunla görüşmeyi diledi. İstanbul hükümetinin yaptığı büyük hazırlığı ona bildirdi.

Yahya Kaptan'ın bu iyi yürekli Fransız askerine verdiği karşılık şu oldu:

— Nasıl olur? Ah bir gelseler de görseler!

Yine durumdan kuşkulanan Kaptan, en güvenilir adamlarından Sıtkı ile İdris'i Gebze'ye gönderdi.

Geri döndüklerinde onlar da Fransız çavuşunun verdiği bilgiyi doğruladılar.

Kaptan şaştı:

— Onlar da Türk'tür ve Müslüman'dır. Sakın bizim kuvvetlerimiz ateş etmesin; kardeşkanı değil gavur kanı dökelim, dedi.

Tam bu sıralarda Tavşancıl'dan çalınan bir manda hırsızını bulup Yahya Kaptan'ın katına getirdiler. Kaptan, bütün köylüyü toplayarak hırsıza yaman bir meydan dayağı attırdı. Bu olayın geçtiği günün akşamı Yahya Kaptan, Tavşancıl'da he-

men hemen birkaç adamıyla kaldı. Kara Arslan, Küçük Arslan ve İdris Kaptan çetelerini de oldukça uzak yerlere göreve salmıştı. Yanındaki yirmi beş-otuz kişilik adamıyla Tavşancıl'ın sessiz koyu karanlığına gömülen Yahya Kaptan, en güvenli uykularından birini uyuduğunu sandığı sırada; Fransız başçavuşunun kendisine getirdiği çok değerli ve dirimsel habere kulak asmadığından onu cezalandırmak üzere her zaman uyanık bulunan kader, bir espiyon gibi İstanbul hükümetinin beş yüz jandarmasını sıcak yataklarından kaldırmış ve Tavşancıl'a doğru yola çıkartmıştı. Gerek Fransız başçavuşunun daha önce verdiği, gerekse İdris Kaptan'ın o gün Gebze'den getirdiği habere değer vermeyen Yahya Kaptan'ın cezayı hak ettiğini bildiren gonk vurmuştu.

İstanbul hükümetinin genel jandarma kumandanı yardımcısı Albay Hilmi Bey'le alay kumandanı Yarbay Nazmi Bey, buyruklarında beş yüz resmi jandarma, iki-üç yüz de Laz çetesi olarak gemiden Hereke'ye çıktılar.

Hemen Hereke telefon hattını kestiler. Hereke karakol çavuşu Ali'yi yatağından kaldırdılar. Hereke'den Tavşancıl'a giden beş kilometrelik yolu seğirterek alan jandarma sürüsü, genişçe bir sınır üzerinden Tavşancıl'ı sımsıkı kuşattılar. Karlar üzerinde tam birer hedef meydana getiren jandarmalara hiçbir kurşun karışıcı çıkmadı. Bundan onlar da şaşkındı. Vakit, gece yarısını geçiyordu. Kuşatma çemberi, sabah namazına dek bekledi. Bu sırada Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey de çağrılmıştı. Albay Hilmi Bey'in yanındaydı.

Hilmi Bey, sabah namazını kılan bütün köylüleri jandarmalarla çevirtip yanına getirtti. Onlara teker teker:

— Yahya Kaptan nasıl adamdır? Irza, namusa saldırdığı, millici olduğu doğru mudur? Zenginlerden para alıyor mu? diye sordu.

Köylüler, sanki söz birliği etmiş gibi:

— Bunlar hep yalandır, iftiradır; tam tersine, o bizim ırzımızı, namusumuzu korudu. Bizi Rum eşkıyasından kurtardı, diye karşılık verdi.

Albay Hilmi Bey, Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey'e dönerek şöyle dedi:

— Yalan bunların ruhuna işlemiş. Ne yapsak doğruyu söyleyecekleri yok; biz işimize bakalım.

*

* *

Kaptan'ın en yakın arkadaşlarından Musa Bey, köyü kuşatan jandarmaları ve jandarmaların subaylarının caminin yanında bulunduğunu ona yetiştirdi. Yahya Kaptan, ilk ağızda gelen tehlikeyi savuşturmak üzere hemen üstünü güç bela giyinerek o dolaylardaki Mustafa Pehlivan'ın evine sığındı.

Kaptan o zaman, Türk'ün ancak düşmana kurşun atacağını, hiçbir vakit kan kardeşine, din kardeşine namluyu çevirmeyeceğini anlar gibi olduysa da artık iş işten geçmişe benziyordu. Dün öteden beriden uçurulan haberlerde belki içinde namussuzca bir tuzak saklıyordu. Bütün çete gruplarını kurşun atılması gereken yerlere göndermiş, Tavşancıl'ı bomboş bırakmıştı. Kim bilir, belki de dost gibi görünen düşmanlar, onu silahlanmış gelen kaderin kuduzluğuyla baş başa bırakmak üzere adamlarını sağa sola göndermek üzere aldatmışlardı.

Yahya Kaptan, kendini en çok güçlü bulduğu bir zamanda böyle bir tuzağa düştüğüne ne anlam vereceğini bilmiyordu. Mustafa Pehlivan'ın kapalı perdeleri ardından adamlarının oturduğu evlerin birer birer basılarak en güvendiği arkadaşlarının ellerine kelepçe vurularak alınıp götürüldüğünü görüyordu. Kırılan kapıların, ağlayan kadınların ve çocukların acı çığlıklarını dinleyen Kaptan, bu büyük yanlışlığı nasıl yaptığını bir türlü anlayamıyor, bu ölüm tuzağından kurtulmak uğruna yapılması gereken her şeyi inceden inceye hesaplıyorsa da içinden çıkamıyordu.

Büyük Arslan, Küçük Arslan, İdris Kaptan Çeteleri dışarıdan baskına benzer bir iki gösteri yaparsa bu jandarmalar dağılıp kaçabilirlerdi. Onlar neredeydi? Yoksa onlar da jandarma kumandanı Yüzbaşı Nail Bey'in buyruğuna uyarak mı dün akşam gerekli gibi görünen pusu yerlerine gitmişlerdi? Bu çeteler

kendisine katılmadan önce Karakol Örgütü'nün, Yüzbaşı Nail Bey'in buyruğunda çalışmıyor muydu? Demek ki en son buyruğu da ondan almışlar, uydurulan bir görevi yapmak üzere onun çevresini boşaltıp gitmişlerdi? Evet, bu işte şeytanca kimi oyunlar oynanmışa benziyordu. Yüzbaşı Nail Bey, şimdi de kendisini tutuklamak üzere kalkmış Albay Hilmi'nin yanı sıra Tavşancıl'a gelmiş, iri kıyım avlar avlayan zağar gibi kendi kokusunu almak, kendisini parçalamak üzere pırıl pırıl çizmeleriyle karları gıcırdatarak köyün sokaklarında dolaşıp duruyordu.

Tam beş gün beş gece Tavşancıl kuşatmalı kaldı ve bu süre içinde Yahya Kaptan'ın saklanabileceği bütün evler araştırıldı. En sona birkaç ev kalmıştı. Ev sahibi Yahya Kaptan'ı kadın kılığına sokarak kaçırmak istediyse de o, kadın kılığına girmeyi kendisine yediremedi. Araştırılan evler düşman elinden geçmişçesine didikleniyordu. Hacı Osman'ın evi aranmaktayken, yürekliliği artmış olan hainlerden biri Hilmi Bey'in yanına soluk soluğa vararak Yahya Kaptan'ın gerçekten saklı bulunduğu Mustafa Pehlivan'ın evini espiyonladı. Bu ev, beş katlıydı. Beş yüz jandarma evin çevresini süngüden bir kuşak gibi sarıverdi. Yüzbaşı Nail Bey durmadan buyruk veriyor, gözleri sıtmalı bir hırsla parlayarak evin perdelerle sımsıkı örtülmüş perdelerini araştırıyordu.

— Yahya Kaptan, bütün ev sarılmıştır. Kurtuluş yoktur. Teslim ol! diye bağırdı.

İçeriden hiçbir ses gelmedi. Bunu başkaları da denediyse de yine karşılık veren olmadı. Yahya Kaptan, içerde, elinde mavzeriyle öfkeden titreyerek bekliyordu. Tek başına bunca insanla kurşunlaşarak birkaç kişiyi öldürse bile bunun ne anlamı olacaktı? Böylece birkaç zavallının kanına girmektense teslim olmak en iyisiydi. Oyun bitmişti.

Böyle düşünerek ev sahibine:

— Kardeşkanı dökmeyelim. Ben teslim olacağım, dedi.

Sonra saklandığı heladan çıkarak Albay Hilmi Bey'e doğru ilerledi. Uzun ve gürbüz gövdesinin üzerinde teslim bayrağı gibi kaldırdığı iki kolunun ucundaki kocaman ve güçlü elleri,

çaresizlik içinde ne yapacağını bilmez bir durumda titriyordu. Kuvayı İnzibatiye'nin hırslı subaylarından biri olan Albay Hilmi Bey, Yahya Kaptan'ın iri bileklerine kelepçe takılırken omuzlarına takılacak paşalık apoletlerinin parıltısıyla daha şimdiden gözleri kamaşarak bir sigara yaktı.

Bu sırada jandarmalar, Yahya Kaptan'la adamları için doldurdukları mavzerlerini havaya boşaltarak çılgınca naralar attılar ve başarılarını kutladılar.

Jandarma subaylarıyla jandarmalar, Yahya Kaptan'ı önlerine katarak aşağı kuyu dolaylarına doğru götürdüler. Yolda kırık yalaklı bir çeşme vardı. İnce bir su şırıldayarak durmadan akıyordu.

Dili damağı kuruyan Yahya Kaptan, suyu görünce:

— Çok susadım, şuradan bir yudum su içeyim! dedi.

Bıraktılar. Eğildi ağzını oluğa dayadı. Tam bu sırada bir tabanca patladı. Beyninin içine üst üste birkaç kurşunun yerleştiğini duyan Kaptan:

— Kahpeler! diye bağırarak oraya devrildi.

Yahya Kaptan, henüz bir iki yudum su içmişti ki jandarma teğmeni Abdurrahman elindeki tabancasının bütün mermilerini onun kafasına boşaltıvermişti.

Yahya Kaptan'ın debelenmesi durduktan sonra parmağındaki altın yüzüğü, parasını, gümüş köstekli saatini aldılar. Sonra belindeki kuşağı çıkararak bununla ayaklarını iki sırığa bağladılar ve sürükleyerek Tavşancıl'a götürdüler.

Albay Hilmi Bey, ölüyü Cebir Ağa'nın kahvesi önündeki ağaca baş aşağı astırarak toplanan köylülere şöyle bir laf etti:

— Padişahımız efendimizin fermanını dinlemeyenin hali budur. Mustafa Kemal'in de hali böyle olacaktır.

Sonra Albay Hilmi Bey'in buyruğuyla jandarmalardan biri, ölünün kafasını keskin bir bıçakla kesip gövdesinden ayırarak İstanbul'a götürülmek üzere bir çantaya yerleştirdi.

YEDİ BAŞLI EJDERHA ANZAVUR AHMET PAŞA

Türklerin, yurt sevgisi ile dolu olan göğüsleri melun hırslara karşı her zaman demirden bir duvar gibi yükselecektir.

Mustafa KEMAL

Köprülülü Hamdi Bey, Biga ile dolaylarını çabucak Kuvayı Milliye'nin buyruğu altına almış, şimdi, onun gibi önemli yeni işlere el atmıştı. 61. Tümen kumandanı yine Köprülülü Albay Kazım Bey ondan harıl harıl insan yutan cepheler için insan ve para istiyordu.

Akbaş cephaneliklerinden kaldırılan silah ve cephane yığınları, Yenice bucağında, Balıkesir'e taşınmak üzere Dramalı Ali Rıza Bey'in korumasında bekliyordu. Hamdi Bey'in verdiği yeni buyruklar üzerine köylerde toplanmamış son silahlar toplanıyor, dünya savaşında terhis edilmiş bütün kuralar yeniden silah altına alınarak 61. Tümen buyruğuna gönderiliyordu. Silah ve asker kaçağı olduğu haber verilen köylere ve evlere şiddetli baskılar yapılıyor, silahlar ele geçirilip; kaçaklar hemen yakalanıp grup grup cepheye aktarılıyordu.

Bu sırada Hamdi Bey çok gerekli ve o oranda da tehlikeli bir adım attı:

Belediye meclisini topladı. Bütün Biga köylerinin gelir kaynaklarını ve göze çarpan zenginliklerini listelere geçirdi. Bu oran üzerinden köylere, daha çok eşrafla ağalara gerçekten de ancak bir düşmanın koyabileceği savaş vergileri yükledi. Bütün köy muhtarlarını çağırıp karşısına dikerek köylerine düşen parayı bir hafta içinde toplayıp getirmelerini, yoksa köylerinin yakılacağını bildirdi. O günkü koşullar içinde bu paralar gerçekten ödenemezdi. Köylüler, kara kara düşünmeye başladı. Hamdi Bey ve arkadaşlarının hiç şakaya gelir yanları olmadığını biliyorlardı.

Köylüler, açıktan açığa değilse de köşede bucakta sızlanmaya başladılar. Halkın birçok tarihsel felaketleri yelpazeleyen ve körükleyen o umarsızlıktan gelme olumsuz homurdanışı için için kaynaşması bir yangın gibi köyden köye atlıyor, yayılıyordu. İşte bu umarsız homurdanmayı işiten Bigalı eski jandarma subayı ve şimdiki soy at yarışçısı Anzavur Ahmet, kulak kabarttı. Kırçıl top sakallarını sıvazlayarak sevinçten parlayan gözlerini halkın somurtkan görünüşüne dikti. Vaktiyle ünlü Çakırcalı Mehmet Efe'nin üstüne giden ve belki de onun öldürülmesinde payı bulunan Anzavur Ahmet'in başka hünerleri de vardı. O da pek çok Çerkez gibi Osmanlı sarayıyla ilişki kurmuş ve o kapıdan karınca kararınca çimlenmişti. Saraya armağan ettiği üç güzel Çerkez kızına karşılık hem bir sürü altın, hem de jandarma yüzbaşılığı rütbesini almıştı. Bu arada Kütahya'da takdim kumandanlığı bile yapmıştı. Bu meslekten ayrıldıktan sonra da temelli olarak Biga'da oturuyor ve atlarıyla at yarışlarına giriyor, bu işi bir hırs olarak sürdürüyordu. Anzavur Ahmet'te bir büyüklenme hastalığı da göze çarpıyordu. Günlük yaşayışında ona yakın olanlar, kendisinden şöyle böbürlenmeler dinliyorlardı:

— Bu gece rüyamda yine Hazreti Peygamber'i gördüm. Sözde Mekke-i Mükerreme'de bulunuyormuşuz. Ben de hemen onun sahabeleri arkasında namaz kıldım.

Onun bu yalanlarını dinleyenler, gülüp geçiyorlarsa da o, halkı aldattığı kanısında olduğundan bunu ve buna benzer yalanları yineleyip durmakta bir sakınca görmüyordu.

Hamdi Bey'le Dramalı Rıza Bey, Biga'ya yerleşti yerleşeli Anzavur Ahmet, artık yarışlara soktuğu iki soy atından daha çok insanlarla ilgilenmeye başlamıştı. Bir gün kendisinden okşayış bekleyen atlarını yüzüstü bırakarak birdenbire vapura bindi İstanbul'a gitti. Eski yiğit jandarma kumandanını İstanbul'da anmışlar, çağırıvermişlerdi. Süleyman Şefik Paşa'yla, Sait Molla'yla görüşen büyüklük hastası Anzavur Ahmet, Biga'ya heybeler dolusu altınla ve Kuvayı Muhammedi'ye gibi Müslüman halkça çok parlak görünen bir unvanla döndü. Bu,

şimdilik gizliyse de pek az zaman içinde bir top patlaması gibi bölgede ve bütün Türkiye'de işitilecekti!

Anzavur, İstanbul'dan döner dönmez genç jandarma subayı Zühtü Bey'i evine çağırdı. Genç subay, öğle üzeri gittiğinde namaz kıldığını söyleyerek onu küçük bir odaya aldılar. Namazdan sonra gelen Anzavur, sofrayı, semaveri de getirdi. Konuğuyla yemek yeyip çay içtiler. Anzavur öteden beriden konuşmayı bırakarak birdenbire ağır bir durum aldı:

— Bana iki atlı jandarma veriniz, Gönen'e gideceğim, dedi.

Zühtü Bey, kendi kendine şöyle düşündü:

"Bu adam, İzmir'e, Manisa'ya, Gönen'e daha birçok yerlere koşuya giderken yanına iki Çerkez atlısı alır giderdi. Şimdi bu iki atlı jandarma da ne oluyordu?"

Ona:

— Yüzbaşıya söyleyeyim de vereyim! dedi.

— Oğlum Yüzbaşı gidiyor, hem temelli gidiyor. Ben, bugün İstanbul'dan, Saray'dan geldim.

Genç Teğmen, bunu işitince birdenbire duraladı ve toparlandı. Şimdi, anlıyordu: Bugün Yüzbaşı Nazım Cemal Bey'de gerçekten bir hazırlık görmüştü. Adamcağız, izinli gittiğini söyleyerek hazırlanıyordu.

Zühtü Bey, yine de Anzavur'un durumunda doğal olmayan hiçbir şey görmedi. Ona iki atlı jandarma vermeyi içinden kararlaştırdı. Sonra:

— Peki, Ahmet Bey atlıları vereceğim. Atlılar size haber verecekler, dedi ve daireye gittiğinde Anzavur'a Bigalı iki Çerkez jandarma gönderdi.

Anzavur iki atlı jandarmayı yanına katarak Gönen'e gideceğine Biga köylerini dolaşmaya çıktı. İlkin kendi ırkından olan Çerkez köylerine gitti. Hamdi Bey'in istediği paranın verilmemesi için propaganda yapıyor, kurnazca nabız yokluyordu. Kara Hasan'ın yakalanamayan arkadaşlarından bir gözü kara, bir gözü yeşil Kürt Mehmet Çavuş'la görüşüp anlaştı.

Böyle bir hafta dolaştıktan sonra Gönen bölgesine geçti. Burada artık gemi azıya aldı. Gittiği bütün köylerde korkusuzca şunları diyordu:

— Beni buralara padişah gönderdi. Kuvayı Milliye denen davranış, eşkıyalıktan başka bir şey değildir. Mustafa Kemal, vatan hainidir; askerlikten kovuldu; cezadan kurtulmak, canını kurtarmak için de İstanbul'dan kaçtı. Padişaha isyan etti. İstanbul dahil bütün Anadolu işgal altındadır. Memleket bu durumda yani İtilaf Devletlerinin elindeyken Mustafa Kemal'in yaptığı davranış memleketi büsbütün yok edecek bir ayaklanıştan başka bir şey değildir. Bütün topraklarımız elimizden gidecek, yurtsuz kalacağız. Bunun için onlara karşı silahla karşı koyarsanız onların haracından kurtulduğunuz gibi yeniden askere gitmekten de kurtulursunuz. Siz burada bir süre dayanın. Ondan sonra padişah İstanbul'dan ordu gönderecek, onların hepsi yok edilecektir.

Sonra koynundan yaldızlı, meşin kaplı bir Kuran çıkararak sözlerine şunları ekliyordu:

— Kuvayı Milliye'ye katılanlar idam edilecektir. Bu örgüte katılmamayı Kuran üstüne and içiniz!

*

* *

Anzavur Ahmet'in Gönen, Manyas ve Çerkez köylerinde dolaşarak böyle ağulu bir propaganda kampanyası açması, Köprülülü Hamdi Bey'le arkadaşlarının kulağına gitti. Hamdi Bey de bu propagandayı önlemek üzere bir umar düşündü:

Biga bölgesinin çok sayılan birkaç kişisini kampanya açılan köylere öğüt verme kurulu olarak gönderdi. Dimetokalı İsmail Hakkı, Hacıköylü Kaymakam Tahir Bey, Bigalı Sefer Bey taze zehir serpilmiş köyleri birer birer dolaşarak Anzavur'u yere vurmaya çalıştılar. Üçü de Çerkez ve saygıdeğer kişiler olduğundan dinleniyordu.

Bu sırada Biga köylüleri kara kara düşünüyor, köylerinin yakılacağı günü elleri böğründe bekliyorlardı. Hamdi Bey'in paranın toplanıp verilmemesi için verdiği mühlet de bitmek

üzereydi. İşte bu en sıkışık durumda köylüler, Anzavur'un birkaç gün önce ağızlarına çaldığı bir parmak balı andılar. Gözleri kararmıştı. Ne olacaksa olmalıydı. Bu arada hala hapiste yatan Kara Hasan'ın dağda gezen adamlarıyla Anzavur'a bağlı Çerkezler, Pomaklar ve Türklerden kurulu bir kurul, bütün başı dara gelmiş Biga halkı ve köylüsü adına Anzavur'a başvurmak üzere Gönen'e gittiler. Köylerden birinde onu buldular:

— Bize bir akıl öğret, bu işe bir çare bul! dediler.

Anzavur:

— Sizden istenen parayı verebilecek misiniz? diye sordu.

Anzavur, yine koynundan meşin kaplı Kuran-ı çıkardı:

— Öyleyse şu ferman gereğince silaha sarılın. Kuvayı Milliye'ye karşı koyacağınıza yemin edin. Ben de sizin önünüze düşerim. Bu eşkıya sürüsünü memleketten sürüp çıkarmak için hem padişahtan hem de İngilizlerden her türlü yardımı görürsünüz.

Kurul, Anzavur'un dediklerine baş eğdi. Kara isyan bayrağını çekmek üzere hep birlikte Biga'ya döndüler.

Sözde Biga köylerince çağrılmış ve böylece kendisine su götürmez bir destek de bulmuş olan Anzavur Ahmet, yeşil bayrağı dalgalandırmanın zamanı geldiğini anladı. Ayaklanış için hızlı bir çalışma temposu başladı. Biga'nın üç yüz köyünde sıtmalı bir kıpırdanış göze çarpıyordu. Hamdi Bey'in bulamadığı mavzerler, yeniden köşeden bucaktan çıkarılıp temizleniyor, içine mermiler sürülerek yola çıkılacak an bekleniyordu. Köyden köye atlı atsız ulaklar koşuyor, bütün Çerkez, Pomak ve Türk köylerinde Hamdi Bey yönetimine karşı Anzavur'un çevresinde sımsıkı bir dayanışma, kendi kanlarından olan Gavur İmam'ın arkasında, aralarında su sızmaz bir granit külçesi gibi birleşmişti. Henüz delikanlılık çağına varmamış erkeklerin ellerinde bile Kuvayı Milliyeci kellesi uçuracak eski paslı kılıçlar göze çarpıyordu. Kumuklar, Çeçenler, Çıtaklar ve Türkler de tıpkı Çerkezler ve Pomaklar gibi silahlarını temizlemekte, baltalarını ve bıçaklarını bileylemekteydiler. Şu sırada üç yüz Biga köyü halkı, yalnız Köprülülü Hamdi Bey'e diş biliyordu.

Nasıl olur da bu adam hiçbir vakit ödeyemeyecekleri bir parayı bunlara yükleyebilirdi? Demek ki Kuvayı Milliye de eski hükümetler gibi zalimdi, halk düşmanıydı. Sonra padişaha, Halife-i Müslimin'e karşı geldiklerinden bunlar gavurdan başka bir şey değildi. İngilizler ancak deniz kıyılarında bulunuyor, köylere varıp kimseden bir kuruş vergi ya da haraç istemiyorlardı. Demek ki bu Kuvayı Milliyeciler, İngiliz gavurundan da beterdi.

*

* *

Köprülülü Hamdi Bey her sabah olduğu gibi bu sabah da belediyeye pek erken gelmişti. 1920 Martı'nın 13. günü masmavi göğü ve ılık güneşiyle bir sonsuz barış havasını andırıyordu. Leylekler eski yuvaları üzerinde güneşleniyor. Adalar Denizi'nin koyu mavi suları Biga kıyılarını küçük, ak şıpırtılarla dövüyordu. Şehir halkı yine her zamanki gibi evlerinden çıkarak işine gücüne gidiyor, kaldırılan kepenklerin gürültüsü, sokaklardan gecen Tatar arabalarının tıkırtıları işitiliyordu.

Hamdi Bey, sakallarını ve bıyıklarını çekiştirerek uzun boyuyla bürosunda aşağı yukarı dolaşıyor, bir yandan da belediyenin yanındaki çaycının sabah sabah tiryakiler için demlediği tavşankanı gibi kıpkırmızı çayını yudumluyordu.

Gavur İmam'ın başına bir yığın Pomak toplayarak ayaklanmak üzere hazırlık yaptığı haberi onu oldukça tedirgin etmişti. Silahlı bir çatışmanın son kerte büyük tehlikeler doğurabileceğini biliyordu. Vergiyi ağır bulup da vermemek isteyen cahil köylüler, hemen bu yobazların arkasına takılıp içinden çıkılmaz işler yaratabilirlerdi. Paranın toplanması için verdiği süre dolmak üzereydi. Her şey kaynama noktasına doğru hızla yükseliyordu. Hamdi Bey her şeyi seziyor ve hiçbir şeyi küçümsemiyordu. Bu para Kuvayı Milliye'ye gerekliydi. Millet, ölüm dirim davasındaydı. Elbette herkes daha çok varlıklı eşraf ve köy ağaları, bunun ceremesini çekeceklerdi. 61. Tümen Kumandanı, hemşehrisi Albay Kazım Bey onun sağlayacağı silahları ve elde edeceği parayı dört gözle bekliyordu. Her şeyimizi tehlikeye atmadıkça hiçbir büyük başarının kazanılama-

yacağını, onun komitecilik deneylerinde pişmiş ve nasırlaşmış ruhu çok iyi biliyordu.

Yalnız Anzavur Ahmet hınzırıyla Gavur İmam denen yılanın başının altında önemli kimi belaların çıkabileceğinden kuşkulanıyordu. Bütün Biga köylüsünü ayaklandırdıklarında karşı durulmaz bir güç meydana gelecekti ki bu azgın seli birkaç eski çetenin avuçlarını dayayarak durdurması düşünülemezdi. Asmalı köyünde Gavur İmam'ın başına bir yığın adam toplandığı haberini alınca hemen öğüt için araya Kaymakam Sakip Bey'i göndermişlerse de ondan da hala haber yoktu. Bu yüzden de en ufak gürültüye kulak kabartıyor, sanki böylece kendi kendine bile açmaktan çekindiği uğursuz bir şeyler bekliyordu. Bardağından çayın son buruk yudumunu almıştı ki Askerlik Şubesi buyruğundaki depolar dolaylarından bir silah çatırtısı koptu. Bu, üst üste bir yaylım ateş olarak yinelendi. Askerlik şubesinin depolarında yeni askere alınan asker giynekli ya da sivil bir yığın insan vardı. Cepheye gönderilmek üzere gün bekliyordu. Silah sesleri de o yandan geldiğine göre orda önemli bir olay geçiyor demekti.

Hamdi Bey, hemen telefona koşarak jandarmaya seslendi:

— Nedir bu silah sesleri, ne oluyoruz?

— Anlatayım efendim.

Posta hemen jandarma dairesine seğirtti. Hamdi Bey biraz sonra durumu öğrendi: Depolarındaki Hamdi Bey'in adamlarıyla silahlı askerler, Kaldırımbaşı ve Savaştepe üzerinde yığın yığın silahlı başıbozukların geldiğini görünce üzerlerine ve havaya ateş açmışlardı. Silahlı başıbozuk yığınları da haykırıp naralar atarak onların ateşine yine yaylım ateşle karşılık vermişlerdi. Durum Hamdi Bey'in beklediğinden de kötüydü. Hemen mavzerini alarak atına atladı, Bandırmalı Kani Bey ve birkaç atlı adamıyla depolara seğirtti. Orada tehlikenin korkunçluğunu hemen gördü. Binlerce kişinin meydana getirdiği atlı, yayan ve silahlı köylü kalabalığı açılmış olarak dalga dalga Biga'nın üstüne yürüyordu. Gök gürültüsü gibi bir haykırış dalgası da onlardan önce koşmaktaydı. Evet, şehir ve bütün Kuvayı Milliye tehlikedeydi.

Hamdi Bey:

— Silah başına! diye haykırdı.

Herkes silah başı etti. Tüfekler karşılıklı patlamaya başladı. Ne var ki bu yandan atılan silahlar iş olsun diye atılıyor, Gavur İmamcılar koşar adım ilerliyorlardı. Elbette Bigalılar, Bigalılara öldüresiye silah atmayacaktı. Hamdi Bey bunu görünce birden her şeyin bittiğini anladı.

Kendisi gibi uzun boylu, yakışıklı, genç bir adam olan Kani Bey'e döndü:

— Kaniciğim, dedi, hemen hapishaneye koş. Kara Hasan'la arkadaşlarını temizle. Bu iş için jandarma kumandanından da yardım isteyin.

Kani Bey atına atlayarak birkaç dakikada jandarma kumandanlığına vardı. Jandarma kumandanı İsmail Hakkı Bey henüz buranın yenisiydi. Buraya atanalı üç ay olmuştu.

— Hamdi Bey emretti. Kara Hasan'la arkadaşlarını öldüreceğiz, dedi.

İsmail Hakkı Bey:

— Ben, öyle şey yapamam! diye diretti.

Kani Bey:

— Siz yapamazsanız, buyurunuz yapsınlar! dedi.

— Ne yaparım, ne de emir verir yaptırırım.

Kani Bey yalvardı, korkutmaya çalıştıysa da olmadı.

— Öyleyse ben yaparım, dedi.

Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey:

— İşte hapishane orada, siz ne yaparsanız yapınız, beni karıştırmayın! diye kestirip attı.

Bunun üzerine Kani Bey yanına polis memurlarından Nail Kocaçelebi ve jandarma çavuşu Çanakkaleli Celal'i alarak hapishaneye gitti. Kara Hasan'la on dört arkadaşını hapishaneden çıkarıp hapishanenin yanı başındaki bir odaya koymak kolay olmadı. Onları "İtişe kakışa, yumruk tekme hapishaneden güçlükle çıkarıp" o küçük odaya kapattıktan sonra Kani Bey'le arkadaşları bu odanın altındaki odaya girdiler. Kani Bey, bir makineli tüfeğin namlusunu yukarıdaki odaya doğrulttu ve ateş et-

meye başladı. Yukardan bağırtılar, çağırtılar, sövüntüler geliyor, makineli tüfeğin mermileri, tavanı her yanından kalbura çevirerek Kara Hasan'la arkadaşlarını delik deşik ediyordu. Biraz sonra yukarda iniltiler, sesler kesilince makinalı tüfek de sustu. Kani Bey, yukarıdaki odaya çıkıp baktı. On beş kişi kanlı giynekleri içinde birbiri üstüne yığılmış yerde yatıyordu. İçlerinde hala can çekişenler görülüyordu. Makinalı tüfek ateşinin şöleninden kurtulabilen bir tek kişi vardı. O da Yeniçiftlikli Mehmet'ti.

Kani Bey'le arkadaşları kaçıp saklanmak üzere güç vakit bulabildiler. Anzavur ve Gavur İmam'ın silahlı sürüleri bir baştan şehre girmiş, hiçbir engele rastlamadan tüfek atarak korkunç bir uğultu koparark şehrin göbeğine doğru ilerliyorlardı. Başlarında bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet Çavuş'un bulunduğu Kara Hasan'ın arkadaşlarından meydana gelen atlılar, şehrin kaldırımlarında atlıların nallarından kıvılcımlar saçarak en önde ilerliyorlardı.

Ekeleri hapishanedeydi. Kara Hasan'la arkadaşlarını kurtarmak üzere seğirtiyorlardı. Nal şakırtıları hapishanenin önünde durdu. Eşkıyalar hapishane kapısı önünde çömelmiş, üstü başı kıpkızıl kana bulanmış, yaralarından taze kan damlayan Mehmet'i tanıdılar. Ondan, Kara Hasan'la on dört arkadaşının başlarına geleni öğrenince kuduza döndüler. Öldürme, yakma, yıkma hırsının meydana getirdiği fırtına içlerinde bütün öfkesiyle ulumaya başladı. Kara Hasan'la öbür ölülerin kanlar içinde, beyinleri patlamış, bağırsakları dışarı dökülmüş, odada üst üste uzanışlarını gördüklerinde artık işlenecek cinayetler gözlerinde çocuk oyuncağı gibi küçüldü. Hükümet konağının altındaki jandarma koğuşuna fırtına gibi girdiler.

Burada sıtmadan çıkıp yatan ve hiçbir şeyden haberleri olmayan üç jandarma erinin üzerine mavzerlerini boşalttılar.

Sonra daireden çıkıp evine gitmek üzere merdivenlerden ağır ağır inen jandarma kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in üstüne de bir grup olarak ateş açtılar.

Hemen oracıkta düşüp can veren Yüzbaşının üzerine çullanıp giynekleriyle nesi var nesi yoksa soyup aldılar.

Eşkiyalar *(Eşkıyalar)* şimdi Kara Hasan'la arkadaşlarını öldüreni öldürmek üzere aramaya başladılar. Kani Bey'in saklandığı yeri hemen öğrenip oraya seğirttiler. Bu bir Rum eviydi. Kani Bey, evin sarıldığını görür görmez üzerindeki paralarla değerli eşyasını Rum kızına verdi ve taşıdığı bütün kağıtları tavan arasında yaktı. Sonra eve sokulanlara uzun atışlı tabancasıyla ateş etmeye başladı. Artık öleceği belliyse de hem ölürken bu hergelelerden birkaçını da birlikte götürmek, hem de onların kirli ellerinde ölmemek İstiyordu. Bunu düşünerek son kurşununa dek ateş etti. En sonra tek kalan kurşununu da kafasına sıkarak tahtaların üzerine yuvarlandı. Kara Hasan'ın adamları tavan arasında ancak onun sıcak ölüsünü buldular. Giyneklerini soyup alarak ölüyü dışarı sürüklediler. Sonra bacaklarına bir ip bağlayarak atlarıyla çekip çarşıya götürdüler. Başı, taşlara çarpa çarpa çamurlara gömülen don gömlek ölüyü böylece halkın ve isyancıların gözleri önünde bir süre sürükleyip eğlendiler. Sonra onu bir köpek leşiymiş gibi tanınmaz bir durumda bir yana bıraktılar.

Bandırmalı yiğit Kani Bey'in ölüsü, düşman bir şehrin ortasında Kuvayı Milliye'nin ve yurt bağımsızlığının düşmüş ve yırtılmış bir bayrağı gibi oracıkta sahipsiz kaldı. Binlerce ağzı köpürmüş isyancı, bu aziz ölüyü çiğneyerek, atlarına çiğneterek üzerinden geçip gittiler. Şimdi onların hepsi bütün Kuvayı Milliyecilerle birlikte pek uzaklardaki Mustafa Kemal'i de bu biçime sokmak üzere çılgınca bir hırsa kapılmış, naralar atıyor, silah atıyor, her kurtarıcı kımıltının, insanın üzerine doludizgin at sürüyorlardı. Şimdi hepsi Hamdi Bey'le Dramalı Rıza Bey'in arkasındaydı.

Hamdi Bey depolarındaki eratın kendi köylüleri üzerine ateş etmediğini görünce felaketin kapıya geldiğini anladı ve hemen Akbaş cephaneliğinden kaldırdıkları silah ve cephanenin yığınak yapıldığı Yenice bucağına doğru atını sürdü. Yenice yolu Ali Rıza Bey'in kontrolünde olduğundan hiç olmazsa ordan Biga üstüne gelen hiçbir isyancı grubu yoktu. Elden geldiğince dağ patikalarından, sapa ve ıssız yerlerden geçerek, gece de giderek Yenice'ye oldukça yaklaştı. Atı ve kendisi son kerte yoru-

lan Hamdi Bey yol üzerinde bulunan İnova Pomak köyüne her tehlikeyi göze alarak konuk inmek zorunda kaldı. Gavur İmam, Pomak olduğundan bütün Biga Pomakları ayaklanışla el eleydiler. Sonra arkasından yıldırım gibi at süren isyancı, başlarında Gavur İmam olarak dosdoğru onun üzerine geliyordu. Onun bu yana kaçtığını sorarak öğrenmişlerdi. Bütün bunlardan habersiz, kendisini tanımayan köylülerin iyiliğinden yararlanarak dinlenirken birdenbire şehirden Hamdi Bey'i tanıyan bir Pomak:

— Ulan tutun bu herifi, Hamdi Bey'in ta kendisi bu! diye bağırınca köylüler kaçmasına meydan vermeden onu sımsıkı yakalayıp iplerle bağladılar ve odanın ortasına uzattılar.

Şimdi herkes bu uzun saçlı, uzun sakallı, iri yarı, uzun boylu adamın yüzüne sırıtarak bakıyor, onu ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Bu sırada köyün yakınlarından nal sesleri işitildi. Başlarında ak yüzlü, sakallı, bıyıklı, iri yarı Gavur İmam'ın at sürdüğü bir yığın atlı, köyün sokaklarına daldı. Gavur İmam daha köye girerken halk, çoluk çocuk önüne düşerek onu Hamdi Bey'in bağlanmış olarak yattığı odaya götürdüler. Mavzeri boynunda asılı bulunan Gavur İmam, sedef kakmalı tabancasını eline alarak odaya daldı. Eğilip yüzüne yakından baktı, tükürdü. Sonra ona çizmesiyle üst üste birkaç tekme savurdu.

Gavur İmam, hemen eline geçirdiği bu zafer yemişiyle Biga'ya dönmenin getireceği büyük şan ve şerefi düşünerek adamlarına geri dönmek buyruğunu verdi. Yalnız bu arada Hamdi Bey'in, don gömlek dışında bütün giyneklerini soydurup aldı. Hamdi Bey'in mavzerini, fişekliğini, tabancasını ve dürbününü kendisine alıkoydu. Sonra kollarından iplerle bağlattığı tutsağını yalınayak yola çıkardı. İki atlı ipin her iki ucunu birer yandan çekiyor, adamcağızı düşüre kaldıra götürüyorlardı.

İnova köylülerinden kimisi onun sırtına binerek dehleyip koşturuyor, Kimisi eline geçirdiği sopayı, taşı arkasından savuruyor ve ona ağza alınmaz biçimlerde Türkçe, Pomakça sövüp sayıyorlardı.

Gavur İmam'ın adamları, Hamdi Bey'i Biga'nın kıyısına dek bin türlü işkence ederek götürdüler. Yüzünden, gözünden,

gövdesinin birçok yerlerinden kanlar akıyor, don ve gömleği lime lime iri ve güçlü gövdesinin üzerinde yoksul paçavralar gibi sarkıyordu.

Biga'ya girilecek yerde zulümü birden bire arttırmışlardı. Artık ona kıyasıya, öldüresiye ve her türlü araçla vuruyor, durmadan da Bulgarca en aşağılık halk sövüntüleri savuruyorlardı. Buraya dek bütün işkencelere granit gibi dayanan bu eski komiteci, ölmeden önce olsun çocukluğundan beri öğrendiği bütün sövgüleri bir vahşi hayvan ulumasını andıran sesiyle onların yüzlerine haykırmaya başladı. En sonra gövdesine kamalar, türlü bıçaklar dalıp çıkarken ve kafasına kocaman taşlar inerken şöyle haykırıyordu:

— Kuvayı Milliye ölmeyecektir. Kuvayı Milliye ben değilim bütün millettir. Ne zaman olsa benim öcümü sizden alacaktır.

Bunun üzerine işkence ve öldürme fırtınası daha çok kudurdu. Her Pomak bu yiğit tutsaktan bir lokma et koparmak, bir parça kemik kırmak, bir parça sakal yolmak üzere onun üzerine atıldı.

Hamdi Bey'in sövgüleri bir hırıltı biçimini aldı, sonra hoyrat ve düşman eller, onun yıkıntısından bir direnme gelmediğini görünce gevşediler. Şimdi yerde insan ölüsünü pek az andıran bir et, kemik ve kan yığını tortop olmuş duruyor, elleri, ayakları ve etleri, yeni kesilmiş bir hayvanınki gibi yatıyor ve titriyordu.

Pomaklar, bu kez Hamdi Bey'in ölüsünü bu biçimde, ipleri ayaklarına bağlayarak Biga'ya doğru sürüklemeye başladılar. Onu şehre canlı olarak götürmek istemişlerdi. Onu öldürmek şerefine salt kendileri sahip çıkmayı düşünmüşlerdi. Hamdi Bey'in ölüsü, böyle atlarla çekilerek şehrin sokaklarından geçirilmeye başlanınca binlerce kişi gülerek eğlenerek, bağırıp çağırarak arkasına takıldı.

Hala ölüye tükürenler, taş atanlar, sopayla vuranlar vardı.

En sonra halk, bu eğlenceden de bıktı. Gavur İmam'ın verdiği buyruk üzerine dost - düşman bütün ölüleri toplayıp hükümet konağının avlusuna sırayla yatırıp dizdiler. En başta iri, babayiğit gövdesiyle Kara Hasan yatıyor. Ondan sonra öbür on dört arka-

daşının ölüsü geliyordu. Bunlardan sonra, üç sıtmalı jandarmanın, jandarma kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in, Bandırmalı Kani ve Köprülülü Hamdi Bey'in ölüleri yer alıyordu.

*

* *

Bu arada ayaklanıcıların bulup getirdiği topçu üsteğmeni Ali Rıza Bey'i, bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet Çavuş hapishane avlusunda kamayla delik deşik ederek bu ölülerin yanına serdi.

Ertesi gün Anzavur Ahmet, atının üstünde bir fatih gibi kasılarak şehre girdi. Dört yanını tepeden tırnağa koruyucuları almıştı. Kırçıl sakalı bıyığına karışmış, kocaman yüzünün ortasındaki mavi gözlerinde hiç aklında yokken birdenbire herhangi büyüklüğe kavuşmuş kişilerin kurumu ve çalımı okunuyordu. Apoletsiz bir general gibi giyinmişti. Başında astragan bir kalpak vardı. Yeni boyanmış görülen pırıl pırıl çizmeleri, gümüş gibi ışıldayan üzengilere bir türlü büyüklükle basıyordu. Sırtında atlı biçimi asılmış İngiliz filintası, göğsündeki dürbünü ve belindeki fişekliği, onun savaşçı görünüşünü bütünlüyordu. Yalnız, yaşlı insanlara özgü gevşek göbeği, eğerin önüne doğru yayılıyordu.

Doğruca Belediyeye indi. Köprülülü Hamdi Bey'in çalışma masasının başına kuruldu ve ordan dört yana buyruklar yağdırmaya başladı. Masanın başına gelince ilk işi İstanbul'a padişah ve bütün hükümet üyelerini, İngilizleri sevinçten oynatan telgrafını çekti. Biga ve dolaylarındaki bütün Kuvayı Milliyecileri yok ederek Biga şehrini fethettiğini bildirdi. Anzavur Ahmet, bunun üzerine Balıkesir Valiliğine atanarak kendisine mirimiran rütbesinin verilmesi de İstanbul'ca düşünülmeye başlandı.

Şimdi onun ilk ereği, yolu üstüne dikilen büyük bir engeli, 61. Tümenle onun genç kumandanını ortadan kaldırmaktı.

Anzavur Ahmet, Biga'ya yerleşince bütün köylerden binlerce halk gelmeye başladı. Ağaların ve eşrafın sevinçten ağızları bir karış açıktı. Köylüler de vergi belasını yok eden adamı görmek üzere geliyorlardı. Hele Pomaklar Anzavur'dan sonra gelen ayaklanıcı başı Gavur İmam, Pomak olduğundan

sesleri herkesten çok yükseliyor, büyük gruplarla dolaşarak çalım satıyor, bağırıp çağırıyorlardı. Hamdi Bey'i öldürmek şerefi kendilerine düştüğünden pek böbürleniyorlar, artık, okumuş insanlara bu yurtta hiçbir görev verilmemesini istiyorlardı.

Meydanlarda şöyle bağırıyorlardı:

— Biz çarıklı memur isteriz. Kaymakam da çarıklı olacak!

Bu arada Kara Hasan'dan kalan kılıç artıklarından bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet Çavuş'la arkadaşları caddelerde fethedilen şehrin saygı değer kahramanları olarak çalımlı dolaşıyor, şehri Kuvayı Milliye ve vergi belasından kurtaranların Anzavur gibi kendilerinin de olduğunu söyleyerek yeni saygılar toplamaya çalışıyorlardı.

Hamdi Bey'i öldüren İnova köyü Pomakları ise adamcağızın sırtına binip onu nasıl at gibi koşturduklarını taşla ve sopayla kemiklerini nasıl kırdıklarını, kamalarıyla nasıl delik deşik ettiklerini anlatmakla bitiremiyorlardı. Sonuç olarak, hemen herkes, Kuvayı Milliyecilerin yok olması uğruna karınca kararınca savaştığını anlatmakla yarışıyordu.

Belediyenin önü Anzavur'un elini öpmeye gelen binlerce insanla doluydu, merdivenlerden inenlerin, çıkanların, birbirlerini kutlayanların bir türlü sonu geleceğe benzemiyordu. Bellerinde uzun gümüş kabzalı Çerkez kamaları parlayan uzun boylu, yiğit görünüşlü Çerkez savaşçıları, bu gelip gidenleri düzene koyuyor, başbuğlarının öldürülmemesi için şahin gibi atılmaya hazır bulunuyorlardı.

Kendisini kutlamaya ve elini öpmeye gelenlerin:

— Seni bize Allah gönderdi, demelerini Anzavur şöyle karşılıyordu:

— Beni size ilkönce Allah, ondan sonra şevketlû padişahımız efendimiz gönderdi. Koskoca Düveli Muazzamaya ve padişaha karşı asi gelmenin sonu elbette bu olacaktı. Sonuna dek de böyle savaşacağız.

Anzavur, Biga'yı fethettiğini (!) bildiren telgrafında Kuvayı Milliyecilerin kendisi şehre girmeden önce yirmi kişiyi öldürdüklerini de bildirmişti. Samih Rifat Bey başkanlığında bir öğüt

kurulu gelip ölüleri gördükten sonra döndü. Anzavur arasıra Belediyeden çıkıp koruyucularıyla şehirde dolaşıyor, bastığı yerlerde hemen kurbanlar kestiriyordu.

Anzavur'un buyruğuyla Büyük Cami'de Kara Hasan'la arkadaşlarının ruhuna mevlut*(mevlid, mevlit)* okunacaktı. Bu sırada da ünlü Hafız Saim, Biga'da ahbaplarından Çavdar Hafız'ın evinde konuk bulunuyordu. Onun Biga'da bulunuşu herkesi sevindirdi. Mevlidi böyle ünlü ve çok güzel sesli bir İstanbullu hafızın okuması da ne denli güzel olacaktı. Bu, Anzavur'un büyük zaferini kutlamak gibi de bir şey olacaktı. Anzavur, Kürt Mehmet Çavuş'u Çavdar Hafız'ın evine yolladı.

Mehmet Çavuş:

— Anzavur, mevlidi Hafız Sami okusun diyor!

Çavdar Hafız:

— Başüstüne! diyerek işi Hafız Sami'ye açtıysa da o, bunu yapmak istemedi, "Katil güruguna Fatiha okunur mu? Ben böyle bir mevlidi okumam!" diyerek ekstirip attı.

Bu mevlit okunmazsa başına kötü işler geleceğini sezen Çavdar Hafız, okuması için pek çok yalvardıysa da Hafız Sami okumamakta direndi.

Bu sıradaysa Hafız Sami'nin Büyük Cami'de mevlit okuyacağı bütün şehre tellal edilmekteydi.

Hafız Sami'nin ünü öyle yaygındı ki en ufak köylerden işitenler akın akın şehre gelmeye başladı.

Mevlidin okunacağı gün, Büyük Cami'nin çevresi mahşer gibi kaynaşıyordu. Bütün güzel ses dinlemek isteyenlerle Anzavur'u sevenler ve ondan korkanlar oradaydı. Ezan okunup namaz kılındıktan sonra sıra mevlide gelince Hafız Sami'nin ortada görünmeyişi Anzavur'un zafer sevincini yarıda bıraktı. Bütün şehri arattılarsa da ünlü Hafız Sami'yi gören ve bulan olmadı. O, bulunmayınca mevlidi başka hafızlar okudu.

Sonradan öğrenildiğine göre Hafız Sami, hemen o gün İstanbul'a kalkan bir vapura atladığı gibi katillerin ve canilerin ruhuna Fatiha okumaktan kurtulmuştu. Yalnız arkada bıraktığı

Çavdar Hafız, Anzavur'la Kürt Mehmet Çavuş'un elinden kurtulamadı. Adamcağıza öldüresiye bir meydan dayağı çekerek hınçlarını almaya çalıştılar. Çavdar Hafız'ın bütün gövdesi kırılıp dökülmüş, derisi yer yer yüzülmüştü, artık gık diyecek gücü kalmayınca peşini bıraktılar. Gövdesindeki çürüklerin geçmesi için zavallı Çavdar Hafız'ın yeni kesilmiş koyunun derisine sarılması gerekti.

Anzavur, tellalları bütün şehirde şöylece bağırttı:

— Şehirde ve dolaylarında ne kadar Selanikli varsa hepsi yirmi dört saat içinde şehirden çıkıp gitsin!

Mustafa Kemal'in Selanikli oluşu, onun Biga'da oturan eski hemşehrilerini de Anzavur'un hışmına uğratmıştı. Yirmi dört saat korku ile bütün Selanikli aileler kaçar gibi İstanbul'a göçe başladılar.

*

* *

Yenice bucağında Akbaş'tan kaçırılmış silah, cephane ve savaş gereçlerinin bir ayak önce Balıkesir'e götürülmesi için sabırsızlanıp duran Dramalı Rıza Bey, bir sabah bucağın kalabalık silahlı başıbozuk yığınlarıyla kuşatıldığını görünce işi anladı. Demek ki Anzavur, Biga'yı ele geçirmişti. İki elini megafon yaparak tepeden bağıran ayaklanıcılar ona, bütün acı ve korkunç gerçeği bildirdiler.

— Hamdi Bey, İnova köyünde yakalanıp gebertildi. Kani Bey de öldürüldü. Her ikisinin leşini de Biga sokaklarında atlara bağlayarak sürükledik. Şimdi, sıra sende Rıza Bey! Senin leşini de sokaklarda sürüklemeye geldik.

Rıza Bey, bunları bağırarak söyleyenlere karşı birkaç ağır, yenilmez, yutulmaz sövgü savurduktan sonra hemen ateşe başladı. Yanındaki bir avuç savaşçıyı mevziye sokarak şiddetli bir savunmaya geçti. Elinin altında birçok cephane sandıkları vardı. Ne var ki saldırıcılar köpek sürüsü gibiydi. Yenice köylüleri de onlara katılmıştı. Durmadan kurşun, taş, sövgü yağdırıyorlardı. Anzavurcular, kuşatma çemberini her an daraltıyor, hem Rıza Bey'le adamlarının canını almak, hem de elleri altın-

da bulunan bunca silah ve cephaneyi bir ayak önce ele geçirmek üzere kuduz gibi saldırıyorlardı. Dramalı Rıza Bey, belki Balıkesir'den yardım gücü gelir diye dişini sıkarak savunmayı biraz daha uzatmaya çalışıyordu. Silah ve cephanenin Anzavur'un ve Gavur İmam'ın eline geçeceği belkisini düşündükçe usunu kaçıracağını sanıyordu. Anzavurcu sürüleri biraz daha oyalamanın, vakit kazanmanın yolunu da şöylece bulmuştu:

— Hey bana bakın, biraz daha yaklaşmanızı bekliyorum, bomba, dinamit sandıklarına, top mermilerine, piyade mermilerine ateş verip hem kendimi, hem de hepinizi parça parça edeceğim, hepinizin dumanını savuracağım. Gelin, toplu olarak biraz daha yaklaşın. Hepinizin canını cehenneme göndereceğim.

*

* *

Akbaş Cephaneliğini boşaltıp Yenice bucağına taşıyan tümen kumandanı Albay Kazım Bey'in hemşehrisi Köprülülü Kaymakam Hamdi Bey'le Dramalı Yedek Üsteğmen Ali Rıza Bey, Balıkesir Kuvayı Milliye karargahının yıldızları olmuşlardı. Her gün onların övgüsü yapılıyordu. Yenice'den taşınmak üzere olan bu yığınlarca silah ve cephane, tümenin eşiğini aşındıra duran cephe kumandanlarının yüzünü güldüreceğe benziyordu. Bir gün karlı çizmeleriyle ve kalpağıyla karargaha uzunca boylu, sarışın bir savaşçı girdi. Onu görenler birbirine:

— "Sarı Kemal" geldi! diye haber verdiler.

Omzunda mavzeri, belinde bombaları, altın saçlı, mavi gözlü, çakı gibi bir Yüzbaşı olan Sarı Kemal, Bergama eşrafıyla geçen Hamit Çavuş'un iplerle bağlayarak Yunan kumandanına teslim ettiği Soma cephesi kumandanı Kurmay Yüzbaşı Kemal *(General Kemal Balıkesir)*'den başkası değildi. Tutsak olarak İzmir'de Yunanlıların elinde bulunurken bir kolayını bulup kaçmış, yine cephede Yunanlılarla çarpışmaya başlamıştı. Şimdi Saruhan Cephesi kumandanıydı.

Bu yakışıklı, yiğit görünüşlü, parlak, zeki bakışlı subay, İngiliz Kemal'i çok ilgilendirdi. Heyeti merkeziye odasında oturulmuş, konuşuluyor, Yüzbaşı durmadan:

— Silah, cephane isterim, hiçbir şey dinlemem, diye bağırıyordu.

Bunun üzerine Vehbi Bey, Köprülülü Hamdi Bey'le Dramalı Ali Rıza Bey'in Akbaş Cephaneliğinden kaldırmış olduğu silah ve cephanelerden söz ederek onun ağzını kapamaya çalıştı. Müdafaayı Hukukçular da kumandan Kazım Bey de sevinç içindeydi. Herkes bu yeni silahlarla cephelerde bir ateş bayramı yapılacağını düşünüyordu. Ne yazık ki ertesi gün Biga'dan ve Yenice'den gelen haber, karargahtakilerin bütün sevincini darmadağın etti. Anzavur Ahmet'in Biga'yı alışı, Hamdi Bey'in Pomaklarca öldürülüp şehrin sokaklarında sürüklenişi hepsini yasa boğdu, gözlerini ve yüreklerini en acı gözyaşlarıyla ıslattı. Kumandan Nazım Bey'in içi kan ağlarken aklı hep Yenice'deki milyonlar tutarındaki silah ve cephanelerdeydi. Dramalı Rıza Bey'le bu değerli maddelerin, ayaklanıcılarla kuşatılmış olması onu çaresizlikler içinde kıvrandırıyordu. Anzavur bu savaş araçlarını elbette her çareye başvurarak ele geçirmeye çalışacaktı.

Yunan gücünün sıkıştırıp durduğu cephelerden savaşçı ayırarak oraya göndermek de bir o denli tehlikeliydi. Buna karşın 10 Mart 1920 tarihinde Salihli cephesinin güçlü kumandanı Ethem Bey'e bir mektup yazarak bu Anzavur belasının üstüne yürümesini istemişti. Bu sırada Mustafa Kemal de Ankara'dan Ethem Bey'e benzer bir mektup yazmış olacaktı. Ethem Bey'den başkası bu hainin hakkından gelemezdi.

Kazım Bey, Ethem Bey'in atlıları yürüyüşe geçmeden önce Dramalı Rıza Bey'in koruduğu cephaneleri kurtarmak kaygısına düştü. Necati Bey'i *(Maarif Vekili)* on sekiz kişilik savaşçının başında ivedi olarak Rıza Bey'e yardıma gönderdi. Necati Bey, Balya yolunda Gavur İmamcıların pususuna düştü ve canını kurtarmak uğruna bütün gerekli cephanesini yakmak zorunda kaldı.

Bu haber Balıkesir'e gelince Necati Bey'in kardeşi Hüsnü Bey'le (eski Sarıyer kaymakamı) İngiliz Kemal Kuvayı Milliye'nin yedek gücünden elli kişilik bir müfreze ile Necati Bey'in

ve Dramalı Rıza Bey'in yardımına koştu. Onlar Yenice'ye vardıklarında Dramalı Rıza Bey'le beş on savaşçısı sıfırı tüketmiş, son kozlarını oynamak üzere bütün cephane ve silahları ateşlemişlerdi.

Kuşatıcılar patlayan ve gürültüsü çok uzaklardan işitilen cephanelerin tehlike alanından kaçmışlar, böylece yarılan kuşatmadan Rıza Bey'le yaralı arkadaşları kaçıp kurtulabilmişlerdi. İngiliz Kemal'le Hüsnü Bey Müfrezesi, Gavur İmamcılarla çatıştığı sırada Rıza Bey, arkadaşlarıyla onların yanına sığındı. İngiliz Kemal baktı:

"Zavallı Rıza, o demir kalpli Rıza ağlıyordu. Cephanenin, silahların çatır çatır yanarak çıkardığı kıpkızıl alevleri gördükçe:

— Bu kadar can verdik, bu kadar uğraştık, kan döktük. Sonu bu mu olacaktı? Ey Ferit Paşa, Allah'tan dilerim seni gebertmek bana kısmet olsun!" diyordu.

Hep birlikte Balıkesir'e dönüyorlardı. Balya'yı yalnız başına dolaşmaya çıkan İngiliz Kemal aradığı ilginç nesneyi bulmakta gecikmedi. Düyun-u Umumiye yapısına girdiğinde kocaman bir para kasası görmüştü. Bunda ele gelir ölçekte para olmalıydı. Hemen Vasıf (Çınar) Bey'i buldu:

— Silahları yitirdik, dedi. Eğer bu kasadaki paraları da bırakırsak Gavur İmam'ın kesesine girer. Ondan önce davranıp bu paraları biz alalım.

Paraların alınması kararlaştırıldı. Kasa, Düyun-u Umumiye müdürünün önünde kırıldı. "Necati Bey yed-i emin atandı." Kasada buldukları bir yığın parayı alarak Balıkesir yolunu tuttular. Balıkesir'e girdiklerinde Hüsnü Bey'le İngiliz Kemal atbaşı bir gidiyor, şuradan buradan çene çalıyorlardı. Büyük bir kahvenin önünden geçiyorlardı. Bu sırada birisi kahveden kalktı, koşarak yanlarına geldi. İngiliz Kemal'in atının üzengisini tuttu. Kahvenin önündekiler üzerinde soluk, bej bir pardösü bulunan uzun boylu, gözlüklü ve kalpaklı, orta yaşlı bir adamı gösterdi:

— Bu zat sizi arıyor, kumandan beyi soruyor, dedi.

İngiliz Kemal, atını o adama doğru sürdü:

— Bizi arıyormuşsunuz, ne istiyorsunuz? diye sordu.

Adam onu görünce biraz şaşırmış gibi:

— Ooo! Maşallah! Sen burada ne arıyorsun? diye sordu.

— Demek beni tanıyorsunuz?

— Evet.

— Peki, siz ne arıyorsunuz burda?

Adam, buna karşılık vereceğine yalnız anlamlı anlamlı başını sallamakla yetindi.

— Adınız?

— Celal (Bayar).

— Peki, mademki yabancı değilsiniz, size ne gibi bir hizmetim olabilir?

— Beni kumandan Kazım Bey'e götürmenizi rica ederim.

İngiliz Kemal, Celal (Bayar) Bey'i kumandana götürdü. Kazım Bey, hemen kalkıp onunla kırk yıllık ahbap gibi el sıkıştı. Bu 1919 yılının son günlerine doğru Akhisar Milli Alay Kumandanlığı'na atanan, sonra da Saruhan Mebusu olarak İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a giden İttihat ve Terakki'nin ünlü İzmir sorumlu katibi Celal Bayar'dan başkası değildi.

Albay Kazım Bey, cephanelerin ve silahların ateşlenerek yok edildiğini işitince son kerte kızdı, Dramalı'yı karşısına alarak adamakıllı payladı. Onu idam ettirmek istedi.

Rıza Bey, kendisini şöylece savundu:

— Eğer cephaneleri ateşlemeseydim asilerin eline geçecekti; onlar yeniden silahlanacaktı. Bunun için böyle yapmakla görevimi iyi yaptığıma inandım.

Kazım Bey'in öfkesi bir türlü geçmek bilmiyordu.

— Varsın onların eline geçsin, sonradan yine nasıl olsa biz onlardan alırdık.

İşin gerçekten sarpa sardığını anlayan Dramalı, idamdan kurtulabilmek için bir koz daha oynadı:

— Bırakın beni, İstanbul'a gidip Damat Ferit Paşa'yı öldüreyim! Yanlışımı böylece düzeltmiş olurum! diye önerdi.

Bu yeni fedailik önerisi, Tümen Kumandanının aklına yattı. Onu serbest bıraktı. Dramalı, Damat Ferit Paşa'yı öldürmek üzere hazırlanmaya ve incelemelerde bulunmaya başladı. Sa-

lihli Cephesi Kumandanı Ethem Bey'le görüşmek üzere yola çıktı.

*

* *

Anzavur Ahmet, Biga'ya bütünüyle egemen olduktan sonra şehrin güvenliğini bir gözü yeşil, bir gözü kara Mehmet Çavuş'la arkadaşlarına bıraktı. Karargahını Bakacak *(İpkaiye)* ve Cihadiye köylerinde kurdu.

Çanakkale hükümet sorumluları Biga'daki sorumsuzluk ve kargaşayı önlemek üzere İstanbul hükümeti adına jandarma kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i üç bölük jandarmayla Biga'ya gönderdi. Ali Rıza Bey, Biga'ya varmak üzere Çan bucağından geçmeyi uygun buldu. Şimdiki Kurudere ve İpkaiye*(Bakacak)* yolu üzerinde Anzavur'un ayaklanıcı sürüleri cirit oynuyordu. Ali Rıza Bey, Kuvayı Milliyeciler uğruna yola çıkmış değilse de onlara daha çok sempatisi vardı ve bu ayaklanmış sürülerden mesleği gereğince tiksiniyordu. Çanpazarı (Çan)yolunu uygun bulmasının bir nedeni de orada Çanpazarlı(Çan) Genel Meclis Üyesi Osman Efendi'nin çevresinde güçlü bir Kuvayı Milliye kalesinin bulunduğunu bilmesiydi. Çetin bir karşı koyma ile karşılaşınca, Osman Efendi'nin kendisine yardım edeceğini biliyordu.

Taburun öncüsü Bayramiç Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Niyazi (General) Bey'in buyruğundaydı. Onun arkasında Binbaşı Ali Rıza Bey'le onun damadı yine Ali Rıza Bey geliyordu.

Çanakkale Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in Biga üstüne yürüyüşü haberi hemen Anzavur'un kulağına gitti ve o, Çanpazarı'nda askerleriyle mola veren ve durumu kollayan Ali Rıza Bey'i hiçe sayarak Osman Efendi'ye şöyle bir yazılı ültimatom*(kesin uyarı)* gönderdi:

— Emrinizdeki kuvvetlerle bize katılmayacak olursanız bütün milletçe vatan haini sayılacaksınız ve hakkınızda o yolda işlem yapılacaktır.

Osman Efendi, Anzavur'un bu ültimatomunu geri çevirmek yiğitliğini gösterdi. Bunun üzerine Anzavur çapulcuların başında Çanpazarı*(Çan)* üzerine yürüyüşe geçti. Şu var ki An-

zavur çapulcularının önemli bir bölümü Dramalı Ali Rıza Bey'in ateşe vererek çekildiği Yeniceköy bucağındaki arta kalan silah ve cephanelerin başında kaldığından kendine güvenemeyerek Çanpazarı'na *(Çan)*yürümekten vazgeçti, geri döndü.

Şimdi gerek Kuvayı Milliyeci bilinen Çan bucağı, gerekse burada mola vererek durumu kollayan jandarma taburu hem Anzavur'un, hem de arkalarındaki Ezineli Aziz'le Sadık çetelerinin kıskacı içindeydi. Anzavur'un meydana getirdiği kargaşadan yararlanan bu iki soyguncu çete, leş peşindeki sırtlanlar gibi Çanpazarı*(Çan)* bölgesine dalmış, talan yapmaktaydılar. Çan'a gelen haberlere göre Çan Boğazı, Dikmen, Mallıköy, Dereköy, Pomaklar ve Anzavur kalabalığınca tutulmuştu. Bu barajı yararak geçmek, bütün taburun harcanması tehlikesini yaratacak, belki de yararlı bir sonuç sağlamayacaktı.

Bunu düşünen tabur kumandanı Ali Rıza Bey, Çanakkale'ye dönmekten başka çare bulamadı. Niyazi Bey'i bölüğüyle Mallıköy-Kocayayla-Dereköy üzerinden öncü olarak yürüyüşe geçirdi. Niyazi Bey, geçtiği köylerde hiç de olağan olmayan bir sürü şeyle karşılaşarak gözlerini dört açtı. Jandarma bölüğünü gören köylüler kaçıyor, saklanıyor ya da aldırış etmeksizin bir yabancı milletin askerine bakar gibi bakıyor ve susuyordu. Mallıköy'e vardıklarında büyük, kımıl kımıl bir kalabalıkla karşılaştılar. Köylülerin meydana getirdiği bu insanlar, bir anda çil yavrusu gibi dağıldılar. Niyazi Bey, bölüğü köyün dışına bırakarak yanına aldığı birkaç jandarma eriyle köye girdi. Kendisinden şeytan görmüşçesine kaçan köylülere tatlı bir sesle:

— Yahu ne kaçıyorsunuz? Biz de sizdeniz. Bizim size bir zararımız dokunmaz. Gelin konuşalım, anlaşalım? dediyse de daha çok dil dökmesine zaman kalmadı. Bu sırada tepeden tırnağa silahlı bir Anzavurcu kalabalık, yerden biter gibi çevresini sardı ve onunla jandarmaların kollarını iplerle kıskıvrak bağlayarak alıp köyün içine sürüklediler.

Niyazi Bey birkaç dakika içinde kendini bir Pomak ağasının konuk odasındaki peykede bağdaş kurmuş oturan Anzavur'un karşısında buldu. Filintası dizlerinin üzerinde duran An-

zavur, belindeki kocaman işleme gümüş saplı kamasına sağ elinin geniş ayasıyla dayanarak kükredi:

— Hapsedin bunu, idam edelim! dedikten sonra, genç subaya ağız dolusu çirkin sövgüler savurdu.

Sonra, elleri ve kolları yeniden daha sıkı sarılan Niyazi Bey'i boş bir odaya bir saman çuvalı gibi tekmelerle yuvarladılar.

Bölük kumandanının yakalanıp götürüldüğünü uzakta bekleyen bölük, olduğu gibi görmüştü. Bölüğün başçavuşu Mehmet Ali Bey, durumun son kerte tehlikeli olduğunu görerek kumandayı üzerine aldı ve bölüğü köyün üstündeki dağa doğru koşturdu. Şimdilik sayıları bilinmeyen Anzavurculara karşı en iyi savunulacak yer orasıydı.

Onlar çekilirken, köyden bir çatırtı koptu. Kurşunlar, kulaklarının dibinden ıslık çalarak geçti. Onlar da bir yandan silah atarak bir yandan da dağın örtülü bağrına sığındılar. Dağdan aşağıya yağan kurşunlar Anzavurcuların kendilerini izlemelerini önledi. Akşamı orada ettiler. Başçavuş Mehmet Ali Bey'in dağda mevziye soktuğu jandarma bölüğü akşama dek oralara kimseyi yanaştırmadı. Karanlık basarken Ali Rıza Bey'in arkadan gelen iki bölüğü, toplan borusu çaldı. Mehmet Ali Bey de buyruğundaki bölüğü alarak geriye döndü. Bölük, Dereköy'den geçerken köyün değirmeninde Anzavur'un yirmi beş kişilik silahlı savaşçısını bastırıp tutsak aldı.

Mehmet Ali Bey, bunlardan birinin silahını alarak onunla Anzavur'a şu ültimatomu gönderdi:

— Niyazi Bey teslim edilmeyecek olursa bunların hepsini öldüreceğiz.

Ne var ki Anzavur'un buna karşılık vermesinin gereği kalmadı. Eski erlerinden Celil onu tanıdı ve kurtarmak için davrandı. Karanlık odada ertesi sabah kurşunlanacağını ya da linç edileceğini düşünerek kara düşlere boğularak yerde uzanırken Celil, eğilip:

— Siz Niyazi Bey değil misiniz? diye sordu.

— Evet, Niyazi Bey'im.

Kuşağının arasında kocaman bir bıçak çıkaran Celil hemen genç subayın iplerini kesip onu ayağa kaldırdı.

Niyazi Bey, kendisini öldürmek üzere bu delikanlının gönderildiğini düşünürken o şöyle dedi:

— Ben, sizin emrinizde jandarmalık yapan Celil Onbaşı'yım. Korkma sana hiç kimse bir şey yapamaz. Ben seni öldürtmem.

Sarıcaköylü Celil Onbaşı, eski subayını odadan alıp götürdü. Bunu gören öbür arkadaşları:

— Bu gavuru neden çıkardın? Biz onu öldüreceğiz. Anzavur Paşa'nın emri böyledir! diye bağırıp çağırmaya başladılar.

Ne var ki Celil Onbaşı, Anzavurcuların en çok sözü dinlenen ve sayılan adamlarından biri olduğundan onların bağırıp çağırmalarına pabuç bırakmadı. Onlara:

— Bu, benim subayımdır. Ben, bunun emrinde yıllarca askerlik ettim, sizden daha Müslüman, benden de Müslüman'dır. Kendisi iyi bir insandır. İlk önce beni öldürürsünüz sonra onu! diye bağırdı.

Celil Onbaşı, Pomakların en dişlilerindendi. Bu yüzden, Anzavur, onun isteğini geri çevirmedi. Subayı alıp burdan uzaklaştırmasını söyledi. Bunun üzerine Celil Onbaşı, Niyazi Bey'i alarak kendi köyü olan Sarıca'ya götürdü. Oradan Kurudere yoluyla Lapseki'ye ulaştırdı. Orada Niyazi Bey'i Lapseki'nin ünlü Kuvayı Milliyecisi Hancı Lütfü Bey teslim aldı. Lütfü Bey, buraların çok fedakar bir Kuvayı Milliyecisi olduğundan pek az zaman sonra İngilizler onu yakalayıp Malta zindanlarına süreceklerdi.

Niyazi Bey'in bölüğü, Çan'daki taburuyla buluşmakta zorluk çekmedi. Üçüncü bölük bir tek subay yitirerek geri dönünce Binbaşı Ali Rıza Bey, taburuyla Biga üstüne yürüyüşü sürdürmekten başka çare göremedi. Çan-Biga yolu üzerinde pusu kurup bekleyen birçok Pomak silahlılarıyla vuruşa vuruşa Biga'ya vardı. Yollardaki bu çatışmalar, hiç de önemli bir direnme sayılmazdı. Evet, Binbaşı Ali Rıza Bey'in yollarda hiç direnme görmeden şehre girişi bir bomba etkisi yaptı. Hele Anzavur'u kudurttu.

Anzavur Ahmet, bu olayın, bütün yıldızını söndürecek bir önem taşıdığını anlayarak hemen ertesi gün Binbaşı Ali Rıza Bey'e şu ültimatomu gönderdi:

— Ali Rıza Bey, sizinle hukukumuz eskidir. Fakat politikada hukuk ve dostluk gözetilmez. Bunu kabul ediniz ve vuruşmamıza yer bırakmayınız, çarpışmayalım. Size altı saat mühlet veriyorum. Altı saat içinde şehirden çıkıp gidiniz. Eğer bu süreden sonra sizi şehirde görürsem, siz de içinde olarak bütün jandarmalarınızın başlarını kasap dükkanlarına asarım.

Anzavur, bu ültimatomu salt Ali Rıza Bey'e vermekle kalmayarak bütün Biga'ya yaymıştı. Bu yüzden bütün halk ve memurlar, Ali Rıza Bey'le taburundan şeytan görmüş gibi kaçıyor, eski tanıdıkları bile ona selam vermemek için başlarını çevirip geçiyor ya da kol geziyordu.

Ali Rıza Bey, bunun üzerine durumu Çanakkale'ye bildirdi. Taburunu Karabiga'ya çekti. Ali Rıza Bey, böylece durumu kollayarak birkaç gün orda kaldı. Bir sabah 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey'den aldığı sert bir telgraf gözlerini fal taşı gibi açtı.

Telgraf şöyle diyordu:

— Süvari Kumandanı Hafız Bey Biga'yı işgal etti. Buyruğunuzdaki kuvvetlerle hemen kendisine katılınız ve bize bildiriniz. Katılmayacak olursanız idam edileceksiniz.

Ali Rıza Bey, bu telgrafın ışığında katılacağı cepheyi seçmekte gecikmedi. Artık kesin olarak Kuvayı Milliye'ye, Kazım Bey'in cephesine katılmak farz olmuştu. Bu salt idam edilmek korkusunun yarattığı bir değişiklik değildi. Bu telgraf, onu kolayca uyarmak gibi bir görev görmüştü.

Bundan dolayı telgrafı, şimdiye dek buyruğunda çalıştığı kumandanından almışçasına davrandı. Taburun subaylarını toplayarak şu buyruğu verdi:

— Hemen Biga'ya doğru yola çıkacağız. Piyade erleri arabada bulunsun.

Tabur, gece yarısından sonra Biga'ya doğru yürüyüşe geçti. Yarı yola vardıklarında Biga'nın üstünde bir yangın kızıllığı

gördüler. İyice dikkat edince bunun yangın olmayıp Balıklıkaya'nın her iki yanında yakılmış işaret ateşleri olduğunu anladılar.

Hafız Bey, böylece Biga'yı aldığını her yana bildiriyordu.

Ali Rıza Bey'in taburu, Biga'ya beş kilometre çeken Güleç köyünden geçerken, köşe başlarında bekleyen kimi silahlı başıbozukların karşı durmadan sıvıştıkları görülüyordu. Bunların Anzavurcu kalabalığın habercileri olduğu hemen anlaşılıyordu. Ali Rıza Bey, taburuyla şehre girerken ay da doğuyordu. Şehir, belki de bir tavşan uykusundaydı. Son günlerde burda öyle çok olaylar geçmişti ki halk bütünüyle tedirgindi. Gelene paşam, gidene beyim diyecek duruma gelmişti. Jandarma taburundan önce Hafız Bey'in atlıları, kaldırımları takırdatarak halkı uyandırmıştı. Halk ne olacağını merak edip dururken yeni askerlerin ve atlıların gelişi, onları büsbütün tedirgin etmişti. Her yeni gücün geliş-gidişinde şehrin sokaklarında birkaç yabancı ve yerli kanlı baş kalıyordu.

Jandarmalar sokaklardan geçerken evlerdeki fısıltılar kesiliyor, yanan lambalar sönüyordu.

Ali Rıza Bey, subaylarıyla doğruca hükümet konağına gitti. Baktılar yataklarında şehit edilen üç sıtmalı jandarmanın kanları hala kapkara kesilmiş yataklarda ye yerlerde görünüyordu. Şehrin önemli noktalarına nöbetçiler konup devriyeler çıkarıldı. Tabur kumandanı, Anzavur ayaklanışından önce Biga jandarma subaylarından olup sonra kendisine katılan Zühtü Bey'i çağırdı:

— Hafız Bey, ateş yanan Balıklıkaya'daymış. Git, kendisini gör. Benden selam söyle. Biz, yüz elli jandarma ile Biga'ya geldik. Şehre devriyeler çıkardık ve yerleştik. Bir emirleri var mıdır? Biz de yukarı çıkalım mı? Yoksa şehirde mi kalalım? Alacağın cevabı bana getir.

Zühtü Bey atına atlayarak Balıklıkaya'ya vardı. Hafız Bey'i birinci ateşin başında bulamadı. Öbür ateşin başına gitti. O, asker giynekli kumandanı araya dursun, bir sürü sivil, kimisi yatıyor, kimisi ateş başında sigaraları tellendirmiş, söyleşiyordu. Subay ve askere benzer kimse yoktu.

Bunlardan kimisi Zühtü Bey'i subay kılığında görünce ayağa kalktı. O:

— Hafız Bey'i arıyorum, dedi.

Ayakta dikilen uzunca boylu, az kara sakallı, kara kalpaklı, ayağında Rumeli potini, meşin tozluklu, elinde bir kırbaç, belinde bir parabellum tabancası bulunan bir adam:

— Hafız Bey benim! dedi.

Zühtü Bey, kumandanının dediklerini ona söyledi.

Hafız Bey, elindeki kırbaçla çizmesini döverek:

— Oğlum, dedi. Ben yetmiş atlı ile Biga'yı işgal ettim. Bir bölümü şehirde hayvanların yanında, öbür bölümü de benim yanımdadır. İki ağır makinalı tüfeğimiz var. Birisini depo yanında, ötekini Çan yolu doğrultusuna yerleştirdim. Siz, sabahleyin her iki yanına birer devriye çıkarınız. Bu yolları gözetlesinler. Silahlı insanların geldiğini görürlerse bize iki el silah atarak haber versinler. Kendilerini kurtarsınlar. Ben, buradan insan değil köpek bile geçirmem. Siz, yalnız şehrin güvenliğini koruyunuz. Kumandana da selam söyle.

16 MART'TA KANLI BİR GÖZDAĞI

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, Lloyd George'a:
"Eğer benim hükmümü istiyorsanız; Türkler Avrupa'da çok uzun zaman kaldılar ve büsbütün oradan temizlenmelidirler!" dedi. -1919-

1920 yılının 16 Mart günü sabahı İstanbul'un üstü, puslu bir hava ve ince bulut tabakasıyla örtülü bir gökyüzüyle kubbeleniyordu. Rıhtımlarda sürünürcesine karaya yanaşan İngiliz savaş gemilerinden İstanbul'a yığınlarla silah ve tam gereçli İngiliz askeri çıkmaya başladı. Karaya ayak basan askerler

hemen orada bekleyen asker kamyonlarına bindirilerek kendilerince bilinen yönlere gönderiliyordu.

İşte, bu İngiliz askerlerinden elli kişilik bir grup yine kamyonlara bindirilerek Sirkeci-Sultanahmet-Divanyolu-Üniversite önünden geçerek saat beşi kırk beş geçe Şehzadebaşı'ndaki 10. Tümen Karargahı'nın bulunduğu yapının önüne vardı. Kamyonlardan atlayan İngiliz askerleri, tümen karargahının kapısına saldırdılar. Cümle kapısında nöbet bekleyen Reşadiyeli Veli oğlu Mehmet, elli düşmanın saldırısı karşısında yediği kurşunlarla cansız yere serildi. Kendi bir yana, tüfeği bir yana gitti. İngilizler, yere düşen tüfeği alarak yıldırım gibi içeri daldılar. Yalnız, İngilizleri içeri sokmamak üzere bağırıp çağıran nöbetçinin sesine koşan onbaşı da müfrezenin kumandanı olan İngiliz subayının tabancasından çıkan birkaç kurşunu yiyerek oracığa yığılıverdi. İngiliz askerleri, erat koğuşuna saldırdılar ve yatağında uyumakta olan askerlerin üzerine ateş etmeye başladılar. Yaralı Türk askerleri don gömlek yataklarından fırlayıp kaçmaya çalışıyorlarsa da kaçacak bir yer olmadığından gövdelerine dolan kurşunlarla inleyerek yerlere kanlarının üzerine yığılıp kalıyordu.

Elli İngiliz askerinin mezbahaya çevirdiği tümen karargahına bir yığın Hintli asker de yardıma geldi. Onlar da silahsız, don gömlek askerleri kovalamaya başladılar. Koğuşta bu kanlı oyun oynana dursun elli İngiliz askerinin on beşi askeri mızıka erlerinin yattığı koğuşa koştu. Mızıkacı erleri don gömlek yataklarından kaldırıp koridorda karşılarına dizdiler. Mızıka çavuşu, İngiliz subayına bunların mızıka askerleri olduklarını söylediyse de İngiliz subayı bunu işitmezlikten gelerek askerlerine bunların üzerine ateş etmek emrini verdi. Mızıka erlerinden üçü aldığı kurşun yarasından hemen oracıkta düşüp can verdi. Yalnız öbürleri can korkusuyla sağa sola kaçıp yere kapanarak ölümden kurtulabildiler. Böylece, mızıka eratından yalnız üçü öldürülmüş, ikisi de yaralanmıştı.

Birkaç dakikada altı Türk askeri şehit edilmiş, on beşi de yaralanmıştı. Üst katta yatan karargah kumandanı Teğmen Nail Bey'le katiplerden Arslan ve Zeki Beyler silah sesleri, hay-

kırışlar ve ölüm çığlıklarıyla yataklarından fırlamış, giyinmek ve ne olduğunu anlamak üzere davranmaktaydılar ki İngilizler oraya da yetişerek onları da Beyazıt Camii'nin karşısındaki eski jandarma dairesine götürdüler. Tümen karargahından toplayıp götürdükleri silahları da buraya yığdılar.

İngilizler, yataklarında mışıl mışıl uyuyan silahsız, suçsuz altı Türk askerini, Şehzadebaşı gibi Müslüman halkın göbeğinde kurşunlayarak, gerçi Kuvayı Milliye'ye doğru kayma eğilimi gösteren Salih Paşa hükümetiyle İstanbul halkına tam bir gözdağı verdiyse de ıssız bir yerdeki kışlada binlerce Türk askerini öldürmekle uyandıracakları öç isteklerinden daha çoğunu bu halkta uyandırmak yanlışlığını da yaptılar. Çanakkale'de iki yüz bin Türk askeri öldürmüşlerdi. Onu unutup affedecek olan Türk halkı, bu birkaç zavallı ölüye yapılanı hiçbir vakit unutmayacak, her zaman İngiliz barbarlığı diye 16 Martlarda anacaktı.

İngiliz İşgal Kumandanlığı en büyük gürültüyü, Kuvayı Milliye'nin bir komşu olarak kullandığı Beykoz'un içinde ve dolaylarında kopardılar. Orada da tıpkı Şehzadebaşı karakolunda uyuyan askerlere karşı gösterdikleri yersiz ve gereksiz şiddeti, Beykoz çayırlarının öbür ucunda alçak bir tepe üzerinde kurulmuş Sarı Kışla'daki Darüleytam'lı çocuklara gösterdiler. Yuşa Tepesi'ne giden her iki yanı çınar ağaçlarıyla örtülü yolun sağında ve solundaki dümdüz ve yemyeşil çayırlarda çok önceden beri İngiliz-Hintli birliklerinin haki renkli çadırları kurulmuş bulunuyordu. İstanbul'un her yanı gibi Beykoz da eylem olarak işgal altındaydı. 16 Mart sabahı Darüleytam'daki dört yüz öksüz çocuk, yataklarından kalkıp aşağı bahçedeki musluklarda ellerini ve yüzlerini yıkamaya giderken garip şeyler gördü. Çayırlar ve oradaki İngiliz çadırları ayna gibi görülüyordu. Çadırlarından silahlı ve tam gereçli olarak fırlayan Hintli askerler, Beykoz'a giden yol boyunca mevziye girmeye başladılar. Sonra tek tük silahlar patladı. Mevzilerden fırlayan askerler, Beykoz'a doğru saldırıya geçtiler. Palamar Suyu sırtına çıkarılan bir ağır makineli tüfekle Beykoz Kulübü'nün, Laz İbrahim'in sevgili çayırcığına mermi yağdırıyor, bir başka makinalı tüfek de Beykoz sırtla-

rından ormanlara doğru ateş ediyordu. Darüleytam çocukları, kahvaltı için sıraya girdiklerinde arslan gibi iri yarı, sarışın Trabzonlu bir adam olan Müdür Yardımcısı Hüsnü Bey çıkageldi:

— Evlatlarım! dedi. Kahvaltıya girmeyeceksiniz. İngilizler öyle istiyor. Şimdi sizi de, bizi de alıp götürecekler. Nereye olduğunu bilmiyorum. Fakat korkmayın çocuklarım. Biz Türk'üz, hiçbir şeyden korkmayız. Anadolu'da bizleri kurtarmak için askerlerimiz arslanlar gibi çarpışıyor. Korkmayınız. Başımızda şarapneller, bombalar patlasa yılmayacağız. Öğretmenlerinizi İngiliz subayları alıp dağlara doğru götürüyor. Ölümden korkan Türk değildir. Allah büyüktür. İnşallah, hiçbir şey yapamayacaklar size. Haydi, şimdi sıraları dörderleyerek baştan yürüyün aşağıya doğru.

Renksiz yüzleriyle cılız, eski püskü giynekleri ve yalın ayaklarıyla mezbahaya giden koyunlar gibi birbirlerine sıkışarak cümle kapısına inen çocuklar, orda ak saçlı ufak tefek kapıcı Sait Baba'nın bir hafif makineli tüfeğin namlusu önünde garip garip dikilip durduğunu gördüler. Okulun cephesine karşı bir sağda, bir de solda iki ağır makineli tüfek doğrultulmuştu.

Dört yüz çocuk birkaç hademe kadınla birlikte Yuşa Tepesi'ne giden Çınarlı yol boyunca götürüldüler. Yolun her iki yanında kara sakalı ve kara bıyıklı iriyarı Müslüman düşmanı Sih askerlerinden bir çift duvar yükseliyordu. Sihlerin gözleri, aç pars gözleri gibi öksüzlere dikilmişti.

Öksüzleri götürüp çayırların bitiminde bir yerde üst üste oturttular. Öksüzler, her an kurşuna dizilmelerini beklediler. Hemen hepsi de ağlıyordu. Bu, durup dururken gelen ölümden hiçbir şey anlamıyorlardı. Çevrelerinde önce Sihli Hintlilerden sonra Müslüman Hintlilerden bir çember çevrilmişti. Müslüman Hintliler, çemberi genişleterek öksüzlerin korkusunu azaltmak zekasını gösterdiler. Bu sırada arkadaki Beykoz ormanlarına doğru koşar adım İngiliz askerleri gidiyor, sık ağaçlıklardan makinalı tüfek yankıları geliyordu.

İkindiüstü, sekizer kişilik sıralarla okula götürülen çocuklar yine ağır makinalı tüfeklerin namlularını okula çevrilmiş buldular. Başlarında ikişer Hintli asker dikiliyordu. Mutfağın ve erzak

ambarının durumu yürekler acısıydı. Ocağa bindirilmiş olan nohut yemeğiyle üzüm hoşafı kazanları olduğu gibi devrilmiş, bütün yerler şişmiş üzümler, yarı pişmiş nohutlarla örtülmüştü. Ambardaki nohut, fasulye, şeker, pirinç v.s. çuvalları süngülerle deşilmişti, hepsi dökülmüş ve ayıklanmayacak kertede birbirine karışmıştı.

Çocuklar açtı. Hemen yemekhanelere koştular. Birer ince ekmek dilimiyle kağıt gibi ince ak peynir parçalarını yiyerek sınıflara çıktılar. Pencereden dışarı bakınca şaşırdılar. Okulun çevresindeki tepeciklerin ardında İngiliz askerlerinin miğferleri sıralanıyordu. Tüfeklerin namluları da pencerelere bakıyordu.

Ölüm korkusunu yenmiş olan çocuklar, bir zararsız film seyreder gibi bunlara bakarken garip bir şey oldu. Birer deynek zararsızlığıyla toprağa uzatılmış olan namlular, mermi püskürmeye başladı. Bir iki saniye içinde pencerelerin bütün camları şangırdayarak yerlere döküldü. Çocuklar, çil yavrusu gibi dağıldılar. Hepsi yerlere sinerek kendini kalın duvarlı koridora attı. Hala kurşunlar yağıyor, son kalan cam parçaları yere iniyordu. Çocuklar şaşkına dönmüştü. Okulda hiçbir baş olacak büyük yoktu. Pencerelerden giren kurşunlar karşı duvarlara saplanıyor, kapıları delip öbür pencerelerden, okulun bahçesinden vızlayarak geçiyordu. İlk anda paniğe kapılan birkaç çocuk, pencerelerden taş döşeli bahçeye atladı, bacakları kırıldı. Çocuklar, ölüm korkusunu getiren nedenlerin bitmediğini anlayarak okulun en karanlık ve kör bir odasına sığındılar. Birçoğu kırılmış, çürümüş döşemeleri sökerek başlarını olsun saklayabilmek üzere buranın karanlığına gömdü ve ölüm korkusundan olsun birazcık kurtulmanın umarını aradı. Okula her yandan kurşun yağıyordu. Beykoz ormanlarındaki makineli tüfek gürültüleri, sürüp gidiyordu.

Böylece 16 Mart akşama erdi. Ne var ki, bu kez daha korkunç bir şeyler başladı. Aylardır Beykoz Sarayı'nın yanındaki Hünkar İskelesi'nin karşısında demirlemiş olan Iron Dog (Demir Köpek) adlı ünlü İngiliz dretnotu okulun üzerinden salvo *(yaylım ateş)* atışına başladı. Bütün kırılmış camlar bir korku müziği tutturuyor, yer gök sarsılıyordu. Gecenin karanlığında

aç karnına kafalarını döşemelerin altındaki yüzyıllık tozlara gömmüş olan öksüzler her an okulla birlikte havaya uçacaklarını bekleyerek titreşiyor, dualar okuyorlardı. Iron Dog'un kurusıkı atış yaptığını nerden bileceklerdi?

Onların kulağına fısıldandığına göre Demir Köpek, Şile'yi dövüyordu. Şundan ki oralar Kuvayı Milliye yatağıydı. Oradan gelip geceleri çayırda çadır kurmuş olan İngilizlere silah atıyor, yine dağlara çekiliyorlardı. Okulu basmalarının nedeni de burasının kamufle edilmiş bir Kuvayı Milliye yataklığı olduğunu sanmalarındandı. Okulun kuzey yanındaki tepecik üzerinde sıralanan İngiliz askeri mezarları sözde Kuvayı Milliyecilerin geceleyin attıkları kurşunlarla ölenlerindi. Öksüzler, bu yüzden kendilerini de yarı yarıya suçlu buluyor, düşman zulmünü olağan görüyorlardı. Böylece Kuvayı Milliye'nin kahramanlığını da paylaşmış oluyorlardı.

Okulun mızıka takımından Mecit'le Abdülkadir mutfağa inmek yürekliliğini göstererek ocağı yaktılar. Kocaman kazanı üstüne bindirdiler. Su ile doldurdukları kazana yerlerde kuru fasulye, nohut ve mercimekle karışmış yatan pirinçleri avuçlayarak kaynamadan bu suyun içine doldurdular. İki saat sonra karavanalara kocaman topaklar gibi pilav doldurarak sığınağa taşıdılar. Çocuklar karavanaların başına geçerek ellerine birer topak pilav alıp ekmek gibi yediler. Yalnız bunun arasındaki çiğ fasulye, nohut ve mercimekleri püskürterek açlıklarını giderdiler. Çocuklar ikinci gece yatakhanelere çıktılar. Okula yağan kurşunlar kesilmişti. Yatakların üzerinde, döşemelerde, duvarlarda yığınla kurşun vardı. Çocuklar duvarlara çarparak yamyassı olmuş kurşunları anı olarak alıp saklıyorlardı. O gece hiç kimse yatağında yatmayıp karyolaların altında kuru tahta üzerinde sabahladı.

Iron Dog, yine sabaha dek korkunç yaylım ateşini aralıksız sürdürdü. Ertesi gün okulun kuşatılmamış olan bir yanından pencere demirlerini kıran çocuklar, yığınlarla kaçmaya başladılar. Doğru Beykoz İskelesi'ne gidiyorlar, oradan da binecek vapur bulamadıklarından yayan Paşabahçe yoluyla Üsküdar'a yürüyorlardı. Akşamleyin okulda dört yüz öksüzden

sekiz-on kişi kalmıştı. Ertesi gün de onlar yalınayak başıkabak sökülmüş demirler arasından atlayıp Beykoz'a doğru kaçtılar. Ayaklarındaki çengellerle telgraf ve telefon direklerine tırmanan uzun boylu, sarışın İngiliz askerleri, Beykozluların korkudan büyümüş gözleri önünde telgraf ve telefon tellerini kesip makarna gibi caddelere uzatıyorlardı.

Bu sırada Kuvayı Milliyecilere yataklık ettikleri sanılan okulun öğretmenleri, İngiliz subaylarınca pek çok sıkıştırıldıktan sonra götürülüp Beykoz Sarayı'nın küçücük bir odasına kapatılmış, karşılarına da bir makinalı tüfek yerleştirilmişti. Bu makinalı tüfek, Darüleytam kapıcısı Sait Baba'ya yapıldığı gibi iki metre uzaklıktan namlusunu onlara çevirmişti. Kıpırdamadan orada bağdaş kurmak zorunda kalan Pertev, Galip, Mehmet Ali, Talat Beylere helaya gitmek de yasaktı. Büyük abdestlerini mendillerine yapıp pencereden dışarı atıyorlardı.

Öğretmenler aç susuz bir haftaya yakın orda kaldılar. Sonra serbest bırakılarak okula döndüklerinde ağlamaklı oldular. Okul, savaşta pek çok yaralar almış bir gemiye benziyordu. Korkusunu yenerek geri dönmüş birkaç öksüzle baş başa verip nerden ve nasıl geldiği anlaşılmayan bu kasırga sırasında başlarından geçenleri birbirlerine anlatmaya başladılar.

Bir öğretmen:

— İşte çocuklar, dedi. Düşman çizmesi altına düşmüş bir memleketin durumu budur. Her an ölümü bekleyeceksin, seni kimin ve ne zaman gelip vuracağı belli değildir. Baksanıza, öksüzlerin barındığı böyle bir yere saldırmak bir kere ayıp, sonra da günahtır. Ama düşman bunu dinlemez. Düşmanın adaleti süngüsünün ucundadır. Fakat hiç üzülmeyin çocuklar, kurtuluş günleri, bu zulümler arttıkça daha çok yaklaşacaktır. Anadolu arslanlar gibi çarpışıyor, biz de bu kadarcık çilesini çekelim.

*

* *

İngilizler 16-17 Mart'ta Beyazıt yangın kulesini işgal ettiler. Yangın Kulesi'ndeki kocaman ipek, Türk Bayrağı yırtıldı. Bundan başka kuleye özgü iki bayrak daha yırtılarak kulenin işa-

ret malzemesi yok edildi. Kulenin dürbünü, itfaiye miğferleri, kontrol saati ve kule koruyucularının yatakları alıp götürüldü. Yine İngilizlerin Hadımköy'e yerleştirdikleri bir tabur Yunan askerinin bir bölüğü Terkos Gölü'ne gönderilerek orada sular yönetmenliğinin tesislerini ele geçirdi. Bu tabur ile beraber gelen sekiz sivil Rum, otuz da arkadaş bularak bir çete kurdular ve Hadımköy dolaylarındaki köylere saldırmaya başladılar.

İngilizlerin, bu gözdağı verme çabası, çok şeyi değiştirmedi. Yalnız Kuvayı Milliye'yi güçlendirme ve inzivada kalma tehlikesi geçiren Mustafa Kemal'in Ankarası'na daha inançlı militanların akın etmesini sağladı.

Bugünlerde İstanbul sularını dolduran zırhlıları köprü üstünde seyreden bir Türk delikanlısı, yaşlı bir adama yaklaşarak şöyle sordu:

— Affedersin babalık, bu gemilerdeki topların attığı mermiler kaç kilometreye gider?

— Yirmi mile gider oğlum,

— Biz de yirmi bir buçuk mile gider, yine canlarına okuruz babalık!

*

* *

Bu sırada Ankara'da Ziraat Mektebi'ndeki yazıhanesinde sigara dumanlarına boğularak can sıkıntısından patlayan ve çok derinden üzülen bir adam vardı. Bütün olacakları çok önceden sezdiği halde ipleri toparlayamamış serüvenciler, tehlikeli bir denize doğru yelken açıp gitmişlerdi. Ne var ki kocaman tehlike dalgaları üstlerine doğru geldiği halde yine de yiğitlik taslayarak tüy gibi varlıklarıyla buna karşı koymakta diretiyorlardı. Bu serüvenciler arasında Mustafa Kemal'in en çok yandığı Hüseyin Rauf Bey'di. O, başlı başına bir güçtü. Ayaklanışın kocaman altın direklerinden biriydi. Ne var ki şu en gerekli zamanda Mustafa Kemal'in direnç gücünden dışarı düşmüş, İstanbul'da işgal devletlerinin korkunç çelik mantığına karşı oyunlar oynamak hevesine kapılmış gidiyordu. Rauf Bey, İstanbul'un işgal edileceğini, meclisin basılıp mensupların gö-

türüleceğini İtilaf Devletleri temsilcileriyle ilişki kurmuş kimi Türklerden çoktan öğrenmişti.

Mustafa Kemal de ta Ankara'dan onu şöyle uyarıyordu:

— Dün akşam, İtalyan komutanlarından güvenilir bir kişiye verilen gizli haberlerde, yabancı temsilcilerin dün öğleden sonra toplanarak Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvayı Milliye başlarının tutuklanması emrini kapsayan sorunu görüşerek benimsedikleri, bundan dolayı bu gibi kişilerin bir ayak önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmişti. Biz bunu ya muhaliflerin bir blöfü ya da Millet Meclisi'nin kapatılmasını sonuçlandıracak, Ferit Paşa'nın iktidar mevkiine getirilmesi gibi iki şıkka yoruyoruz.

Mustafa Kemal, Rauf Bey'e çektiği telgrafların sonunda arkadaşlarını alıp Ankara'ya gelmesini salıklıyordu. Rauf Bey'se Sivas'ta kumandanlar toplantısında açıkladığı gibi İngilizlere Meclisi bastırıp tutuklanıncaya dek İstanbul'da kalmak kararındaydı. Kendisi kaçarsa İngilizler mecliste tutuklanmaya değer kimse bulamayacağından meclisi basmak düşüncesinden cayabilir, böylece de meclis yine İstanbul'da Ankara'nın da elleri böğründe kalırdı. Meclis basıldığında bütün Kuvayı Milliyeci mensuplar ister istemez Ankara'ya savuşacak ve meclisin orda açılmasını sağlayacaklardı.

Rauf Bey bu düşüncesinde ayak diriyor, Nuh diyor, peygamber demiyordu. Bu arada durmadan değerli kimi mebusları Ankara'ya kaçmaları için kışkırtıyor, Karakol Derneği'nin Ankara'ya kurduğu güvenli köprüden geçmelerini sağlamaya çalışıyordu.

Padişah Vahidettin, İstanbul'un işgal edileceği üstüne fısıltılar başladığı günlerde sağlam bilgilere dayandığını gösteren bir davranışta bulundu. Meclis-i Mebusan Başkanlığına bir mebuslar kurulunun gidip kendisini görmesini istedi. Gelenlerin başında Hüseyin Rauf Bey'in bulunmasını koşullamıştı. Görüşme gününü de Vahidettin bildirmişti. Trajedinin sahneye konacağı günün arifesinde mebusları çağırıp birkaç öğüt verecek, böylece de bütün sorumluluğu üstünden atacaktı. Ziyaret yine padişahın isteğine göre 15 Mart günü öğleden önce yapı-

lacaktı. Padişahın ziyaretine gidecek kurul da başta Rauf Bey olarak Meclis Başkanı Celaettin Arif, Konya Mebusu Vehbi Hoca'dan meydana gelmişti.

Rauf Bey ve arkadaşları, 15 Mart sabahı padişahın katına çıkmaya hazırlanırken padişahtan gelen bilgiye göre görüşme 16 Mart sabahına ertelenmişti.

Rauf Bey gibi bütün meclistekiler de her an patlak verebilecek bir İngiliz komplosunun kuşkusu içinde tedirgindi. Rauf Bey, bu kuşkuyu daha derinden duyanların başında bulunuyordu. Rauf Bey'in bütün korkusu, meclisin dışında bir yerde kıstırılıp tutuklanmaktı. Böyle bir durumda tutuklanmanın hiçbir siyasal propaganda ve tepki gücü kalmayacaktı. Bu durumda İngilizler, onu yakaladıktan sonra meclisi basmayı gereksemezler, böylece de meclis baskınından beklenen bütün yararlıklar güme gidebilirdi. Meclis, İstanbul'da kaldıkça da Anadolu, hükümetsiz ve meclissiz uzakta elleri böğründe kalırdı. Kovanın dışında arıkuşunun yakaladığı bir zavallı arı durumuna düşmemek için bütün dikkatini kullanan Rauf Bey'le birkaç arkadaşı, geceleri kendi evlerinde kalmıyor, şurda burda geceliyorlardı. Rauf Bey, havanın çok elektriklendiği şu birkaç gündür Beyoğlu'nda Ağa Camii'nin karşısındaki sokakta bulunan Naum Paşa apartmanındaki dairesine uğramıyor, dostlarından tüccar Haşim Bey'in Şişli'deki apartmanında kalıyordu. 15-16 Mart gecesi Rauf Bey'e Mustafa Kemal'den bir telgraf geldi. Bu, Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın yaveri Salih (Omurtak) Bey eliyle geliyordu. Gizli haberleşme yolu buydu.

Mustafa Kemal'in telgrafı şöyle diyordu:

— Osmanlı Bankası'yla bin lira gönderildi. Al da gel.

Rauf Bey, bu telgrafa şu karşılığı verdi:

— Önceden kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu yapacağız. Meclisi bastırmak için orada kalacağız. Yoksa bize güvenerek burada kalanlar, kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılışımıza gücenirler de toplantıyı sürdürürlerse o zaman meclisin Ankara'da toplanma işi ağır olarak tehlikeye girer.

Rauf Bey, her gece olduğu gibi 15-16 Mart gecesi de kuşku içinde yatarak erkenden kalktı. Yine Haşim Beylerdeydi. Her ikisi de gelecek gazeteleri bekliyorlardı. Gazeteler gelmemişti. Nedenini araştırdılar. Haber yıldırım gibi İstanbul'un dört bucağına yayılmıştı. İngilizler, Şehzadebaşı karakolunu basıp orda birkaç silahsız Türk askerini öldürdükten sonra şehrin birçok yerini de işgal etmişlerdi.

Rauf Bey, hemen adam salarak kendi apartmanının basılıp basılmadığını öğrenmek istedi. Evet, İngilizler orayı da basıp Rauf Bey'i aramışlardı. Şimdi, bütün İstanbul'da Rauf Bey'i aramaktaydılar. Bu durumda sokağa çıkmak tehlikeliydi. Arka yollardan sıvışarak Meclis-i Mebusan'a gidip orda tutuklanmayı düşünürken Kazım Paşa (Orbay) ile Albay Seyfi Bey, onu görmeye geldi. Bunlar, Rauf Bey'in her zaman canciğer dostlarıydı. Her ikisi de heyecanlıydılar. İkisi de İngilizlerin eline düşmeden Ankara'ya Mustafa Kemal'in yanına gitmek istediklerini söylediler. Rauf Bey, onlara Vaniköy'deki ünlü tekkeyi salıkladı. Oraya vardıktan sonra Maltepe Endaht Mektebi Müdürü Yenibahçeli Şükrü Bey aracılığıyla kapağı Anadolu'ya atabileceklerdi.

İki dostunu Anadolu'ya doğru uğurlayan Rauf Bey, kendisi de Haşim Bey'in apartmanından son olarak çıktı ve arka sokaklardan seğirtircesine Meclis-i Mebusan'a yollandı. Meclise varınca padişaha gidecek kurulu toplamak üzere Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey'i de bulamadı. Celalettin Bey, yitiklere karışmıştı. Rauf Bey, Saraydaki randevu saatinin yaklaşması üzerine Celalettin Arif Bey'in yerine Başkan Vekili Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'yi alarak Konya Mebusu Vehbi Hoca'yla birlikte Yıldız Sarayı'na yollandı. Bindikleri fayton kurşun gibi ağır düşünceli bu adamları hoş tıkırtılarla alıp götürürken bütün köşe başlarını tutmuş süngülü İngiliz askerlerinin oynadığı 16 Mart dramı sürüp gidiyordu. Arabadakiler bu görünüş karşısında içleri sızlayarak dilleri tutulmuş gibi susuyorlardı. Rauf Bey'le arkadaşları, Yıldız'a vardıklarında hemen padişahın katına çıkarıldılar.

Vahidettin onları karşısında görünce hiç de hoşnut olmadığını gösteren davranışlarda bulundu. Onların selamına çok

soğuk bir karşılık verdi ve sonra yanı başında dikilen baş musahip Fuat Bey'e ünleyerek şöyle sordu:

— Biz, nasıl haber aldık bu işi?

Fuat Bey, elpençe divan şu karşılığı verdi:

— Efendim, dün Fransız mümessilliği baş tercümanı geldi. Anadolu'dan gelen bir takım kişilerin İstanbul'un güvenlik ve huzurunu bozacak davranışlarda bulunduklarından söz ederek İtilaf Devleti temsilcilerinin şehrin güvenliğini korumak üzere bir gösteri yapılmasına karar verdiklerini, ancak bunun İstanbul'un statükosunu *(mevcut durum)* bozacak bir davranış olmayacağını söyledi.

Vahidettin, bir işaretiyle Fuat Bey'i salondan dışarı çıkardıktan sonra, kurul üyelerine şöyle ünledi:

— İşittiniz mi beyefendi? dedi. Bu adamlar her şeyi yaparlar, yaptıkları bu kadarla da kalmaz. Daha çoğunu da yapmaya cüret edebilirler. Onun için meclisteki konuşmanıza dikkat edin.

Tam Rauf Bey ağzını açıp karşılık verecekken Vehbi Hoca, padişahın ağzını tıkadı:

— Efendim! dedi. Ne yapsalar milleti yıldıramazlar. Millet, hilafet ve saltanata sadıktır. Memleketin kurtarılması uğruna uğraşıyoruz. Müsterih olunuz padişahım!

Bu sözlerden büsbütün tedirgin olan padişah kuyruğuna basılmış bir yılan gibi kımıldandı:

— Yok! Yok! Hoca! Sözlerinize dikkat ediniz. Fiili hadiseler meydandadır. Akıl için yol birdir.

Bu kez de heyecanlanmak sırası Abdülaziz Mecdi Efendi'ye gelmişti. Dolmabahçe önünde demirlemiş, uzun top namlularını saraya çevirmiş İngiliz dretnotlarını göstererek:

— Padişahım! dedi. Bu kafirlerin zoru işte su kenarına kadar geçer. Ötesinde sökemez. Anadolu polattır. Memleketin selameti uğruna dövüşte mutlaka başarıya ulaşacaktır. Buna inanınız.

Padişah, hiç de oralarda değildi; eski dediklerini yineledi:

— Tekrar ediyorum, akıl için tarik birdir. Durum meydandadır. İsterlerse yarın Ankara'ya da giderler.

O zaman Rauf Bey dayanamadı:

— Padişahım müsaade buyursun, dedi. Misakı Milliye ile perçinlenmediği gibi hilafet ve saltanat makamı ile memleketin kurtarılması söz konusudur. Fakat duruma göre eğer biz bu milletin duygularına tercüman olabiliyorsak şunu söyleyelim ki milletin sizden istediği, meclis kararı olmadan herhangi bir uluslararası belgeyi imzalamamaktır. Yoksa geleceği çok karanlık görüyoruz. Öyle ki sonucun ne olacağı şimdiden kestirilemez.

Vahidettin, zemberek gibi koltuğundan fırlayarak Rauf Bey'in burnunun ucuna dikildi. Gerçek bir sinirlilikle yapmacık bir gazap arasında bir durum takınarak gözlerini Rauf Bey'in gözlerine dikti:

— Rauf Bey, dedi. Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban gerek. O da benim!

Bu, Rauf Bey'in bir anısını canlandırdı. Padişah, bir süre önce Ayan Başkanı Ahmet Rıza Bey'le İzzet Paşa kabinesini çekilmeye zorlarken o, bir kurulla yine onun katına çıkmış ve padişah bu ünlü sözü bir kez daha söylemişti.

Rauf Bey, bunu ikinci kez işitince içinden:

"Padişah, çobanlık rolünü oynamaya pek hevesli!" diye geçirdi.

Şu sırada padişah hiç kimseden akıl ve öğüt istemediğini açıkça bildirmişti. Daha üzerine varılamazdı.

Rauf Bey'le arkadaşları, padişahın ayağa fırlayışıyla yerlerinden kalkmış olduklarından bir daha da oturamadılar. Padişah bu davranışıyla onlara kapıyı göstermiş demekti. Buz gibi bir sahne meydana gelmişti. Ayrılış, ilk karşılaşıldığında olduğundan soğuk oldu. Fuat Bey'in uğurlayışıyla saraydan ayrılıp meclise döndüler.

Rauf Bey, kurulla geç vakit meclise döndüğünde orada her göğüsten bir ah çıktığına tanık oldu. Padişahtan meclise bir kuru selam bile gönderilmemişti. Mebuslar hiç olmazsa padişahın söylemiş olduğu olumlu olumsuz sözleri dinlemek istediler. Bunun üzerine görüşmeyi Celalettin Arif Bey'in yerine vekili Abdülaziz Efendi açtı. Padişahla yaptıkları görüşmeyi nok-

tası noktasına anlattı. Mebuslar selam ve şefkat yerine padişahın kendilerine bir sürü azar göndermesinden şaşırdılar. Bu sabahtan beri her şey tersine gidiyordu. Mebuslar düş kırıklığı içindeydiler. Hepsi de ağlamaklıydı. Ne diyeceklerini, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Herkes yanındakiyle konuşuyor, yüksek sesle düşünerek bir karara varmak istiyordu.

Tam bu sırada meclis muhafız kıtası kumandanı salona girerek bir İngiliz müfrezesinin geldiğini, meclisin kapısına dayandığını, Hüseyin Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey'i alıp götürmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine meclis birden bire ayaklandı. Her mebus küçük bir volkan gibi patlıyordu.

— Teslim etmeyiz.

— Olamaz.

— Silahla karşı koyarız.

Sesleri bir uğultu olarak salonu dolduruyordu. Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'le kimi mebuslar, Rauf Bey'in çevresini alarak onu kaçmaya zorladılar. Meclis deniz kıyısındaydı. Arka kapıdan çıkıp bir kayığa atlanıldı mı geçilip gidilebilirdi. Rauf Bey için buradan kaçmak, çocuk oyuncağı gibi bir şeydi.

Ne var ki mebusların içten heyecanları ve salıklamaları karşısında Rauf Bey, put gibi duruyor, onlara bakıyordu. Kimi mebuslar, muhafız kıtası kumandanına:

— Meclise saldıran bir yabancı kıtaya karşı neden görevinizi yapmak istemiyorsunuz? diye sordular.

Muhafız kıtası kumandanı, bunun üzerine meclis başkanından daha önce kan dökülmemesi buyruğunu aldığını ve buna uymak zorunda olduğunu söyledi.

Bu sırada Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) söz aldı:

— Arkadaşlar sakin olunuz. Bu işte asıl yetki sahibi olan Rauf Bey'dir. O karar versin, dedi.

Bunun üzerine Rauf Bey de düşüncesini söyledi:

— Şimdiye kadar sizin durumunuz tehlikeye düşmesin diye sustum. Mademki meclis saldırıya uğramıştır. Burada muhafız bölüğü var. Emir verilsin karşı koysun. Görevini yapsın.

Bunun üzerine muhafız bölüğünün İngilizlere karşı koyması için bir hava meydana gelmişti.

Yalnız Celalettin Arif Bey'in meclisten ayrılırken verdiği öğüt, yine söz konusu edilerek bundan vazgeçildi:

— Ne amaçla olursa olsun silah kullanılmasın.

Salonda bir gürültü patırtıdır gidiyor, herkes konuşuyor, hiç kimse karşısındakinin ne dediğini anlamıyordu.

Trabzon mebusu eski deniz subayı Ali Şükrü Bey, iyi İngilizce bildiğinden gidip kapıdaki İngiliz subayı ile görüşmek üzere görevlendirildi, işin kan dökülmeden çözümlenmesi isteniyordu. Ali Şükrü Bey, Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey'i meclisten silah gücüyle alıp götürdükleri üstüne İngiliz subayından bir yazılı kağıt alacaktı. Bu belge alındıktan sonra iki mebus İngilizlere teslim edilecekti.

Ali Şükrü Bey, gidip İngilizlerle konuştuğu sırada mecliste yine bir gürültüdür gidiyor, arkadaşlarının çoğu Rauf Bey'in kaçması üzerinde diretiyordu. Bunlar, Rauf Bey'in kaçmak istemeyişinin nedenlerini bilmeyenlerdi. Kaçmanın böyle kolay olduğu bir yerde gidip İngilizlere teslim olmayı hiçbirisinin aklı almıyordu.

Biraz sonra Ali Şükrü Bey salona dönerek İngilizlerin teslim koşullarını kabul ettiklerini bildirince salonda büyük bir sessizlik başladı. Rauf Bey, hemen İngiliz subayının yazıp imzaladığı belgeyi alıp meclis başkanlığına verdi ve sonra hepsiyle ayrı ayrı helalleşerek İngilizlere teslim oldu. Kara Vasıf Bey de ufak gövdesiyle Rauf Bey'in yanı başında meclisten çıkıp gitti. Kim bilir, belki kulakları ağır işitmeseydi Rauf Bey'in kötü kaderine ortak olmaz, kaçar Anadolu'ya geçerdi.

Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey, İngilizlere teslim olunca kapıda bekleyen bir asker otomobiline bindirildiler. Otomobil Tophane'deki şimdiki *Malûl Gaziler Yurdu* önünde durdu, iki tutsağı bir süre bu tarihi köşkte tutan İngilizler, sonra alıp Tophane rıhtımındaki ufak, köhne ve pis bir gemi ile açıkta demirli bulunan Benbow dretnotuna götürdüler. En alt katta astsubaylara özgü boş ve havasız yere tıktılar. Orada daha önce tutuklanmış Edirne Mebusu Şeref ve Faik Beylerle başka mebuslar da

vardı. Benbow dretnotu az zaman sonra demir alarak Malta Adası'na doğru yola çıktı.

*

* *

17 Mart 1920 günü İstanbul Meclisinin son civcivli günü oldu. Demirci Mehmet Efe'nin Meclise çektiği telgraf, Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey'in açtığı toplantıda okundu ve yankısı büyük oldu. Telgraf şöyle diyordu:

Meclis-i Mebusan Başkanlığına,

Hükümet katından gelen bildirgede Yunanlılar da içinde olarak, İtilaf güçlerine karşı saldırgan davranışta bulunulmaması bildirilmişti. Daha dün Yunanlılar Bozdağ, Gediz Cephelerinden ansızın saldırdı. Düşman cephesi gerisinde kalan ve savunmadan yoksun köyler halkı dağlara kaçtı. Resmi Yunan askeri kadınları öldürdü. Bu durum, elimizde olan tutsak Yunan askerlerinin açıkça söylemeleriyle de meydandadır. Yenmiş düşmanlarımızla kendi hükümetimiz katında "uygar" olduğu söylenen bu güçlerin bizlere neden saldırdıklarını ve ellerimiz, kollarımız bağlı olarak bizi düşmana teslim etmek niteliğinde olan bu hükümet bildirgelerinin neden ileri geldiğini ya da kimlerin istek ve baskısıyla yapıldığının açıklanmasını ve ivedi olarak bu evinsizlik üstüne bilgi verilmesini önemle dilerim.

5 Mart 1920
Aydın ve Menteşe Bölgesi
Kuvayı Milliye Kumandanı
Demirci Mehmet Efe

Demirci Mehmet Efe'nin on iki gün önce yazdığı telgraf ayın on yedisinde ve çok kritik bir zamanda meclisin eline geçmiş, hepsini son kerte heyecanlandırmıştı. Yunan saldırısının ardından şimdi de İngiliz saldırısı başlamıştı.

Mustafa Kemal'in içten adamları olan *Felah-ı Vatan Grubu*, bir yağmur bulutu gibi heyecan, isyan ve elektrikle yüklüy-

dü. İngilizlerin yıldırımı her an onların da başına düşebilirdi. Bunların en önemlilerini tereyağından kıl çeker gibi alıp götürmüşler ve görünürde kimsenin kılı kıpırdamamıştı. Ne var ki okunan iki telgraf Felahı Vatancıları adamakıllı sarsmıştı. Hepsi, bir şeyler söylemek, haykırmak, içlerini dökmek istiyordu. Birçoğu söz istedi. Celalettin Arif Bey, uzun boylu, gözlüklü, iyi bir mebusa, Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey'e söz verdi. Şundan ki Celal Bey, Salihli ve Demirci Mehmet Efe Cephelerini çok yakından biliyordu. Saruhan mebusu olarak meclis üyeliğine seçildiği sırada Akhisar Cephesi milli alay kumandanıydı. Celal Bey, Ege bölgesini de çok iyi biliyordu. İttihat ve Terakki döneminde uzun süre Bursa'da ve İzmir'de partinin sorumlu katipliğini yapmış, büyük savaş yitirilinceye dek de önemli görevlerde bulunmuştu.

İttihat ve Terakki'nin sorumlu kodamanları sınır dışına kaçtıktan sonra, padişahın Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ve İngilizlerin yıldırımları, partinin ikinci ve üçüncü derecedeki bu sorumlularının üstüne yağmaya başlamıştı. Mahmut Celal Bey, bu sırada İzmir'in işgali gibi çok kanlı bir olayın arifesinde örgütlenmek çabası içinde bulunan İzmirli aydınlara baş olmak hevesine kapılmış ve hemen İstanbul, bu gözden kaçar gibi görünen durgun sorumluyu göz önüne alarak tutuklamak emrini vermişti. Bu haberi alan Celal Bey hemen kılık değiştirerek İzmir'den kaçmak zorunda kaldı. Belki de bu yüzden Yunanlılar, büsbütün örgütsüz buldukları İzmir'e kolayca çıktılar.

Yunanlıların İzmir'e çıkacağı sayılı saatler içinde maşatlıkta halkın ve aydınların yaptığı büyük gece mitinginde Celal Bey kürsüden şöyle demişti:

— Efendiler! Memleketi nutuklar, protestolar ve yalvarmalar değil silah gücü kurtarabilir. Çünkü karşımızdaki bize istemlerini silahının gücüyle kabul ettirecektir.

Maşatlık mitinginden sonra yakalanmak tehlikesi geçiren Celal Bey, bütün sorumlu makamları da gelecek felaket karşısında uyandırmaya çalışmış ve sonra Fethi ve Edip'i *(Sarı Efe)* beraberlerine alarak vuruşmak üzere İzmir'den uzaklaşmıştı.

İzmir, artık örgütsüz olarak bir kurt kapanından başka bir şey değildi. Celal Bey bu gidişin bir kurtuluş savaşına varacağını anladığından gittiği en küçük yerde bile bir örgüt meydana getirmeye çalışıyordu. Kuşçuköy'de Manastır'dan gelmiş göçmenler arasında geçen konukluğunu bir silahlı örgüt kurarak doldurdu. Üç arkadaş başlarında Celal Bey olarak buradan Torbalı'ya gitti. Yollarda, kahvelerde, hanlarda, konuk olduğu evlerde vaaz eder gibi ağır ve inandırıcı tonuyla direnme ve kurtuluş savaşı verme tohumları saçıyordu.

Celal Bey yine arkadaşlarıyla Torbalı'dan Bayındır kasabasına vardığında şaşırdı. Memleket bu denli çabuk mu elden gidecekti? Silahlanmış Bayındırlı Rum kalabalığı, başlarında papazları meydanda törene durmuş, Yunan Ordusunun gelişini bekliyordu. Bütün Türk halkı susmuş, evlerine kapanmış, şaşkın ve çaresiz arpacı kumrusu gibi düşünüyordu. Örgütsüz bırakılmış Türk halkı yığınları, çoğunlukta olmalarına karşı güçlerini ayırt edemeyecek durumda, yaklaşan felaketi dağlar, taşlar gibi bekliyordu. Celal Bey bu uğursuz görünüşe dayanamayarak arkadaşlarıyla oradan ayrıldı. Ödemiş'e vardığında Refik Şevket İnce'nin evine konuk oldu. Refik Şevket Bey, jandarma kumandanı Edip Bey'in yakın akrabasıydı. Yunanlılar, Ödemiş'e doğrulmuşlardı. Buraya da geleceklerdi.

Ne var ki İstanbul hükümeti, Yunanlılardan önce davranarak direnme ruhu taşıyan bütün kişileri tutuklayıp uzaklaştırıyor, onların olaysızca ve kolayca ilerlemelerini sağlamaya çalışıyordu. Bu yüzden bir direnme ruhu gibi gördüğü Celal Bey'e burada da el atmakta gecikmemişti. Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey, bir gün elinde İstanbul hükümetinden gelen bir telgrafı sallayarak Refik Şevket Bey'in evine damlamıştı. Bu şifreli telgrafın amacı Celal Bey'di. Nerede görülürse tutuklanması ve hemen İstanbul'a Nemrut Mustafa Paşa Mahkemesi'ne gönderilmesi buyruluyordu.

Zühtü Bey'in salığıyla Celal Bey, hemen Ödemiş'ten ayrılarak Tire'ye gitti. Akrabası olan Tire Askerlik Şubesi Başkanı Yüzbaşı Asaf Bey'in evinde bir iki gün konuk kalarak direnme örgü-

tü meydana getirilmesini salıkladı ve oradan Aydın bölgesine geçti. Orada da bir direnme karargahı kurmuş olan 57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe'yle görüştü. İşte, Celal Bey burada, elinde bir mavzer ve başında kocaman bir sarık *Galip Hoca* adıyla propagandacı bir savaşçı olarak görev görmeye başladı. Doktor Nazım Bey de vaktiyle Abdülhamid'in hafiyelerinden gizlenmek üzere Paris'ten Selanik'e geldiğinde böyle bir hoca kılığına girmişti. Celal Bey az zaman içinde Demirci Mehmet Efe'nin akıl hocası durumuna gelmişti.

Bu sırada bütün Aydın Cephesi'ni kontrol eder duruma gelmiş olan Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe'nin araları tehlikeli bir biçimde açılmıştı. İki ünlü Efe'nin birbirlerine kurşun atacak duruma gelmeleri, cephe için çok zararlıydı. Celal Bey, onları birbirleriyle barıştırmaya çalıştıysa da onlar sonuna dek birbirlerine düşman kaldılar.

Aydın ve Nazilli Cephesi'nde şimdiye dek kıyametler koptuğu, sahneye türlü iri kıyım kahramanlar çıktığı halde İstanbul hükümeti hala Celal Bey'in tutuklanması peşindeydi.

İstanbul hükümetinin Genel Jandarma Kumandanı Kemal Paşa, bu günlerde otoritesine dayanarak Celal Bey'i tutuklamak istiyordu. Yüzbaşı Arap Nuri Bey'le Hacı Şükrü Bey, Demirci Mehmet Efe'ye haberi uçurmuşlardı. Demirci'nin karargahında gizli bir görüşme yapılmış ve Genel Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın bir baskınla tutuklanması karar altına alınmıştı. Demirci Mehmet Efe'nin kızanları Denizli'ye bir baskın yaparak İstanbul'un gafil paşasını ele geçirdiler. Faik Bey de baştan beri Kuvayı Milliyeciydi. Efe'nin karargahına götürülen Kemal Paşa şaşkına dönmüştü. İstanbul hükümetiyle biçimsel bir ilişki sürdüren Faik Bey, Kemal Paşa'nın serbest bırakılması için sözde bir görüşme yaptıysa da kabul ettiremedi. Kemal Paşa'nın Demirci Mehmet Efe'ce tutuklanması İstanbul'u rezil etmişti. Paşa'ya karargahta bir sürü ders verilerek salıverildi.

Kemal Paşa'nın tutuklanması sonradan sakıncalı görülmüş, buna yol açan Celal Bey için Demirci Mehmet:

— Ben ona yapacağımı bilirim, demişti.

Bu, Celal Bey'in kulağına vardığından tetikte bulunuyordu.

Celal Bey, Efe'nin karargahında bir süre kalarak köyleri dolaşmış, bir hoca olarak Kuvayı Milliye'yi uykudakilere, körlere ve cahillere anlatıp durmuştu.

Ne var ki aydınlara ve politikacılara karşı çok kuşkulu olan Demirci Mehmet Efe, günün birinde Celal Bey üstüne şunun bunun fısıldadığı İttihatçı, Cumhuriyetçi gibi laflardan büsbütün pirelenerek onu temizlemek niyetleri göstermiş; Celal Bey, hemen bu tehlikeli yerden ayrılarak Balıkesir'e doğru yola çıkmıştı. İkinci Balıkesir Kuvayı Milliye Kongresine katılan Celal Bey kongrece ve Albay Kazım Bey'ce Halit Paşa'dan boşalan Akhisar Milli Alay Kumandanlığına atanmıştı.

1919 yılının son aylarında Akhisar Cephesine giden Celal Bey, burada henüz büyük bir başarı göstermek fırsatını bulamadan Saruhan (Manisa) mebusu olarak seçilmiş ve Fındıklı'daki Mebusan Meclisi konağının hiç de başarı adamayan çatısı altında yeni görevine başlamıştı. Ne var ki tehlike burda da çan çalıyordu. İşte ilk elde birkaç yiğit mebus arkadaşı alınıp götürülmüştü.

İzmir'den kaçtığı günden beri durmadan trajediler ve dramlar gören ve işiten Celal Bey, bütün bunları bir daha gözlerinin önünden geçirerek Demirci Mehmet Efe'nin telgrafı dolayısıyla içi yanarak birkaç söz söylemek üzere kürsüye çıktı. Ağır yankılar yapan sesiyle şöyle konuştu:

— Efendiler! Şimdi üzgün bakışlarınız önüne konan bu telgraflar ve bu facialar yeni bir şey değildir. Bu Osmanlı tarihinde uğursuz olarak yazılan 15 Mart 1919 tarihinden beri süregelmektedir. Yunanlılar ilk İzmir'e ayak bastıklarında oradaki zavallı halkı süngüyle gemilere, bodrum katlarına doldurarak ulusal şerefi ayaklar altına aldılar. İzmir'de Yunanlıların zulüm ve saldırısından kurtulmuş hiçbir şey yoktur. Orada ne bilginlerin haysiyeti, ne eşrafın şerefi, ne de kendi halinde yaşayan halkın huzur ve rahatı düşünüldü. Yunan askerleri, oraya ayak basar basmaz bütün halkı kendi kralları adına duaya çağırdıklarında sayın subaylarımız, *"Osmanlı üniformasını taşı-*

yan, bir subay ancak kendi padişahı için el kaldırır ve dua eder" cevabını verince karşısında süngüyü buldu ve şehit edildi. Sonuç olarak, efendiler, İzmir'de Yunanlıların gazabına uğramamış hiçbir servet, hiçbir Müslüman kasası, kalmamış gibidir. Bunlar orada adalet dağıtmak için ya da memleketin huzur ve güvenliğini sağlamak üzere gelen İtilaf güçlerinin gözleri önünde yapılıyor. Şunu meclisin dikkatine sunayım ki Yunan işgal kumandanı İzmir'e ilk ayak bastığı sırada diyordu ki:

-İşgalimiz geçici ve ancak İzmir ve dolaylarına ilişkin olmak üzeredir.

Benim, İzmir ve dolaylarına ilişkin sözünden anladığım şey, İzmir ve dolaylarındaki birkaç köydür. Oysa Yunanlılar işgal alanını uzattılar. Bir yandan Nazilli'ye, öbür yandan Akhisar'a dek gittiler. Eğer karşılarına silahlı bir güç çıkmamış olsaydı salt milletin bağrından çıkan o güç, o zalimlerin, o alçak ve korkak zalimlerin karşısına dikilmemiş olsaydı Yunanlılar işgal alanını bir yandan ta Eğridir'e, öbür yandan Bandırma'ya dek uzatacaklardı.

Tunalı Hilmi Bey bulunduğu yerden:

— Yaşasın kahramanlar, zeybekler! diye bağırdı.

Celal Bey, sözünü sürdürdü:

— Ne var ki içeriye doğru gittiklerinde İzmir'de bütün insanlığın karşısında yaptıkları zulüm ve cinayetleri, serbest kaldıklarında hiçbir kontrol olmayınca nasıl vira ettiklerini, meclisin bir an düşünmesini, hayallemesini isterim. Aydın bölgesinde ve dolaylarında kırk tane Türk köyünü yaktılar. Kazalarındaki halkı tutsak olarak başka yerlere götürürken kurşuna dizdiler. Kendim tanığıyım efendiler, Germencik'te altmış kişiyi bağladılar, Aydın'a tutsak olarak götürürken kırkını Karapınar İstasyonu'nda kurşuna dizdiler ve geri kalanının hepsini öldürmemiş olmak üzere göstermelik olarak Aydın'a getirdiler. Memleketin bütün harmanlarını, ürünlerini yaktılar. Memlekette dört milyon servet getiren incir ürününü ele geçirdiler. Köylülerin her şeyini toplayıp götürdüler, adalarda sattılar. Eğer efendiler, memleketin kaybı yalnız maddi zenginlik olsaydı belki çok görmezdim.

Kutsallıklarımıza da saldırdılar. Ben Aydın'a girdiğimde o güzel memleketin dörtte üçünün yanmış olduğunu gördüm. Kırk bin nüfus çil yavrusu gibi dört yana dağılmış; aç, yoksul ve çıplak olarak bir sığınak arıyordu. İlk Aydın'a girdiğinde karşıma bu görünüş çıktı. Genç bir kadının kömürleşmiş ölüsü yol üstüne serilmiş duruyor, başında iki kadın ağlıyordu. O iki kadının yanına yaklaştım ve sordum. Biri dedi ki: "Evladım, bu benim kızımdır. Bunun ilkin namusunu berbat ettiler ve ondan sonra şu yanan evin içine attılar. Kolundan tuttuk çıkardık."

Bu, Bir tek olay değildir, efendiler. Bunun yüzlerce örneği vardır. Müspettir ve yerinde görülüp tanık olunmuştur.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey bağırdı:

— Bu işleri yapanlar uygarlığın öncüleri!

Celal Bey konuşmasını sürdürdü:

— Bugün, İzmir dolaylarında salt Yunanlıların zulüm ve işkencelerinden kaçmış halkın tutarı yüz bindir. Efendiler, bunu bir şifr rond *(chiffre rond - yuvarlak sayı)* olduğundan söylemiyorum. Altmış bin kişi de Bergama, Menemen ve Manisa dolaylarından kaçmıştır ve bunlar, eğer bir yana sığınabilmişlerse dirimlerini kurtarabilmişlerdir. Öbürleri kış olduğu halde ağaçlar altında açıkta, dağ kovuklarında kalmaya mahkûmdurlar. Yalvarıyorum, Avrupalıların bize getirdikleri uygarlık bu mudur?

Ali Şükrü Bey bağırdı:

— Lanet böyle uygarlığa!

Tunalı Hilmi Bey:

— Onların böyle uygarlığına ihtiyacımız yoktur. Biz uygarız!

Celal Bey:

— Bu acıklı ve korkunç şeyleri, bu zulümleri araştırmak üzere, hepiniz biliyorsunuz ki Avrupa'dan bir araştırma kurulu geldi ve onlar raporlarında bütün bu acıklı şeyleri bulup yazarak Yunanlıların hiçbir gereği yokken işgal bölgesini genişlettiklerini ve orada bir haçlı savaşı açtıklarını söylediler. O raporu hepimiz de okuduk. Bu raporun barış konferansında görüşülmesinden çıkacak sonucu bize ajanslar, eğer doğru olarak

haber vermişseler; barış konferansı, Yunanlılar ilk işgal günlerindeki olayların yinelenmeyeceğini bildirdiler, demişler. Fakat efendiler, bu dileğe karşı işte okunan telgraf da gösteriyor ki orada şimdi bile zulüm yapılıyor, orada şimdi bile Türklerin namusu ayaklar altına alınıyor, orada şimdi bile Türk'ün ulusal egemenliği ve bağımsızlığı saldırıya uğruyor.

Çankırı Mebusu Hacı Tevfik Efendi:

— Büyük yüksek barış toplantısı utansın! diye bağırdı.

Celal Bey sözünü sürdürdü:

— Bizim son aldığımız özel bilgilere göre Urla'dan ta İzmir'e dek altmış kilometrelik bir bölge içinde bugün bir tek Müslüman yoktur ki işinin başına gidebilsin. Sonra efendiler. İzmir'den Torbalı'ya dek kırk kilometrelik bir bölge içinde Türklere özgü ne varsa hepsi Yunanistan'a götürülmüştür. Menemen'de 1200 kişiyi öldürdüler. Başlarında kaza kaymakamı olan bu şehitleri cinayetlerini saklamak üzere elleriyle gömdüler. Bu faciayı İtalyan temsilcisi geldi gördü. Birçok ölüleri toprak içinden çıkararak fotoğraflarını aldı ve uygarlığın gözleri önüne koydu. Avrupa, caniyi kulağından tuttu ve dünyaya gösterdi. Fakat sonuç ne oldu? Bundan sonrası ne olacaktır? Ben, bunun için millet meclisinden bir ses çıkmasını isterdim ve bugün buna, bu şerefe ulaşabildim. Acaba hükümet ne yapıyor?

Hacı Tevfik Efendi:

— Avrupalıların göstereceği adaleti, inşallah Cenabı Hak yakında gösterecektir.

Celal Bey sözünü sürdürdü:

— Hükümet ne yapıyor? İşgalin başından beri ne biçimde zulüm yapılmışsa, ne biçimde saldırılar yapılmışsa, ne biçimde Türklerin ırzı, namusu ayaklar altına alınmışsa, bunlar, bu olaylar sırayla tespit edilmiş, gün, zaman, yakınma ve tanık gösterilerek düzgün defterler yapılmış mıdır? Bunlar hükümetin dosyası içinde uyuyor. Henüz daha bunlar kızıl, kara ve ne nam ile olursa olsun türlü dillerde ve biçimde çevrilerek ve yayınlanarak sunulmadı. Şimdi bile bunun çaresi düşünülmüyor. Sonra, bu zulümler yetişmiyormuş gibi ikinci bir zulüm hazırla-

mak üzere Yunan'ın kolundan tuttular yürütüyorlar. O da efendiler, General Milne'nin koludur. General Milne hattıdır. Salt şefini ve ulusal bağımsızlığını korumak uğruna orada didinen bir topluluğu kırmak için yüz binlerce Müslüman'ın yine yoksul olmasına sebep olunuyor. Ben bu sorun üstüne hükümetten ve ulustan şiddetli bir tedbir almasını diliyorum. Ve ancak böylecedir ki efendiler, orada o zavallı Müslümanlar ve mutsuz Türkler için bir savunma umudu sağlamış oluruz. Yoksa bizim de efendiler, bir hiç olduğumuz anlaşılacaktır.

Çorum Mebusu İsmail Kemal Bey bağırdı:

— Vicdanını satanlar bunu duysun ve düşünsün!

Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, kürsüye çıktı ve şunları söyledi:

— Haydi, bize inanmıyorlar diyelim, Avrupa, kendisine de mi inanmıyor? Görülüyor ki bütün umut kendi bağrımızdan çıkaracağımız kahramanlara kalmıştır. Ben insanlık adına utanıyorum.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, genç yüzü ve arslan yelesi gibi ak ve uzun saçlarıyla kürsüye çıktı:

— Kısa ve küçük bir öneri ile karşınıza geldim. Faciaları dinlemiş bulunuyoruz. Anlaşılıyor ki üzücü barış koşullarıyla karşılaşacağız. Öldürmeye, zulme, kötülüğe memur edilen Yunan ordusu vahşetini sürdürecektir. Kahramanlarımız zalimle boğuşurken bizler de, dünyada vicdan ve acıma sahibi insanlar arayalım. Dünya iyi yürekli kimliğini henüz yitirmemiştir. On beş gün geçmez Anadolu'yu yeniden yangın yerine çevirecek olan bu vahşiliğe engel olmak üzere bizlere de neler düşüyorsa onu yapalım.

Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa kürsüye çıkarak şunları söyledi:

— Büyük meclisimize şunu anlatmak isterim:

Bu ikinci facialara sebep olan Milne hattının meydana çıkarılması, General Milne'nin bile aklına gelmemişti. Bunu onun aklına getiren bizim kendi hükümetimizdir. Eski kabine zamanında Dahiliye Nazırının genelgesidir. O işgali şiddetle reddet-

mek gerekirken, tersine o işgalin bölgesi böylece benimsenmiştir.

Sonra Dahiliye Nazırı Adil Bey'in imzasını taşıyan bir genelge okundu.

Edirne Mebusu Şeref Bey kürsüye çıkıp güzel bir konuşma yaptı ve özetle şunları söyledi:

— Avrupa devletleri bir yana çekilsin, bakalım Yunan benim üzerime gelebilir mi? Biz tarihimizi ya şanımıza yakışan bir biçimde sürdüreceğiz ya da onu şerefle kapayacağız.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey:

— Bir mahkeme var ki yalnız bir yanı dinliyor. Çünkü o, öbür yanı dinlediğinde ilk sözünden dönmek gerekeceğini biliyor. Bundan titrediği ve korktuğu için de bizim Avrupa'ya gitmemize, yazı yazmamıza, kendi memleketimizde bile doğruları konuşmamıza engel oluyor. Bize uygulanan bu zulüm, Hilal ve Haç sorunudur. Biz şanlı bir devletiz. Tarihimiz şanla başladı ve kapanmak gerekirse yine şanla kapanacaktır.

Isparta Mebusu Seyfullah Efendi:

— Tarihimiz kapanmayacak! diye bağırdı.

Dr. Rıza Nur Bey yine kürsüye çıkarak şöyle konuştu:

— Efendiler! Önemli, tarihsel bir an yaşıyoruz. Bu devlet ve bu millet bu ana dek böyle büyük bir felakete uğramamıştı. Osmanlı payitahtı ve hilafetin merkezi bugün yabancı devletlerin silahlı işgali altındadır. Bu saldırıyı gerektiren hiçbir durum yoktur. Mebus arkadaşlarımızdan Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beylerle Numan Efendi, Meclis-i Mebusan'dan işgal gücünce zorla alınıp tutuklandı. Bu durum temel hukuka ve devletler hukukuna bütünüyle aykırıdır. Düşünce ve vicdan özgürlüğüne sahip olmayan Meclis-i Mebusan serbestçe karar alamayacağından milletvekillerinin dokunulmazlığına karşı yapılan bu saldırıyı protesto ediyoruz. Bu protestomuzun bütün dünya parlamentolarına ve daha çok bütün parlamentoların anası olan İngiltere parlamentosuna ve bu gibi olaylara çok kez tanık olmuş bulunan Fransız ve İtalyan parlamentolarına ulaşılmasını öneriyoruz. Biz bugün üzerimize aldığımız ulusal öde-

vin bu koşullar içinde sürüp gitmesine olanak görmediğimizden her şeyden önce düşünce özgürlüğü ve vicdan serbestliği ile yapılabilecek kutsal görevimizin güvenle yapılmasını sağlayacak bir durumun elde edilmesini bekleyerek genel toplantıların geri bırakılmasını öneriyorum.

Bu konuşma oybirliğiyle kabul edildi.

Böylece Osmanlı Devleti'nin son meclisi, son toplantısını yaparak kendi kendine dağılma kararı aldı.

*

* *

İstanbul'un İngilizlerce işgal edildiği gün Mustafa Kemal, yanında Ali Fuat Paşa, Yahya Galip Bey ve Temsil Kurulunun öbür üyeleriyle Ankara telgrafhanesinde bir sandalyeye çökmüş haber bekliyordu. Manastırlı Hamdi Efendi'nin sabahleyin verdiği işgal haberinin gerisini büyük bir merak içinde bekliyordu.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'e:

— Paşam, dedi. 29 Kasım 1919'da Sivas'ta verilen tarihsel kararın ikinci aşamasını uygulama sırası geldi.

"Mustafa Kemal'in yüzünde zamanlardır beklenen ve özlemi çekilen bir sonuca kavuşmuş olmanın huzuru vardı." Gülümsedi ve:

— İngilizlerin böyle bir gaflet irtikap edeceklerini asla tahmin etmezdim, dedi. Bize, bundan büyük bir hizmet yapamazlardı. Şimdi artık, Meclisi Ankara'da toplayabilir ve yeni devletin temellerini atabiliriz.

Kendi kendisine konuşuyor gibiydi. Öyleydi çünkü birden toparlandı ve sanki kendisine böyle bir soru sorulmamış, o da içini dökmemiş gibi telgraf müdürü Hasan Bey'e döndü. O ünlü nezaketiyle:

— Beyefendi, Zonguldak üzerinden haberleşme kesilirse bağlantıyı nasıl sağlayabileceksiniz? diye sordu.

Sabaha dek telgrafhanede kaldılar. Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar, baş başa posta müdürünün odasındaydılar. Yaverler, durmadan gidip geliyorlardı.

Hacı Bayram Camii'nde sabah ezanı okunmaya başladığında Mustafa Kemal, Vali Yahya Galip Bey'i çağırdı. Durgun bir davranış ve yavaş sesiyle ona şu kararı bildirdi:

— Millet Meclisini, Allah'ın izniyle, Nisan ayının son haftasında Ankara'da toplamak kararındayız.

KARA DÜŞTEN KAÇIŞ

Cumhuriyetin temelinde Yunus Nadi'nin de bir taşı vardır.

Celal BAYAR

13 Mart 1920 akşamı, Sivas Mebusu Kara Vasıf Bey'in Şişli'de Osmanbey karşısındaki evinde Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, Yunus Nadi Beyler toplanmış, Mustafa Kemal'in 12 Mart 1920 tarihiyle Ankara'dan çektiği çok önemli telgrafı okuyorlardı.

Telgraf şöyleydi:

— İngiliz temsilcisi olarak Ankara'da bulunan (Vitol), dün buradan ağır eşyasını da alarak şimendifere binip gitmiştir. Hükmetmek gerekir ki olağanüstü olaylar arifesinde bulunuyoruz. Daha çok İstanbul'da olması beklenen bu olayların doğuracağı önemli ve ağır durumlar üzerine arkadaşların dikkatini çekmek isterim. Her belkiye karşı daha çok Anadolu'da bulunmaları yararlı olan arkadaşların gafil avlanmayarak gerektiğinden çabucak ve güvenle Anadolu'ya geçmek üzere şimdiden tertibat almış olmaları gerekir.

Mustafa KEMAL

Bu toplantıda bulunanlar da o günlerde İngilizlerin bir şeyler yapmak üzere bulunduklarını sezmişlerdi. Ne var ki onların ne yapacaklarını kestiremiyorlardı. Olsa olsa meclisi basıp birkaç tanınmış Kuvayı Milliyeci mebusu tutuklayabilirlerdi. Bundan dolayı hemen oracıkta bir karara varmışlardı. Henüz pişmemiş bir

sürü mebusu paniğe uğratmamak için olayın patlak vereceği saate dek hiç renk vermeyerek görevlerini sürdürecekler, ondan sonra başlarının çaresine bakacaklardı. Hemen bir araçla kapağı Anadolu'ya atacak, Mustafa Kemal'in yanına koşacaklardı.

Onlar, patlak verecek olayı böyle bilinçli beklemekteyken 16 Mart 1920 sabahı bununla yüz yüze geldiler. O akşam, gizli İstihbarat reisi Yüzbaşı Benett'in buyruğundaki otomobilli İngiliz polisleri Fındıklı'daki meclis kapısına dayandılar. Yunus Nadi Bey ve arkadaşları meclisin üstündeki fırka odasında Kara Vasıf Bey'le Rauf Bey'i kaçırmaya kandırmak üzere uzun uzun dil döktüler, dillerinde tüy bitti, ne yazık ki onlar, İngilizlere teslim olmakta ayak dirediler. İki kat asker giyneği getirildi, bunları giydirerek onları kaçırmak istediler. Meclisin bitişik bulunduğu Ayan dairesinden de geçilip gidilebilirdi.

Evet, Yunus Nadi Bey ve arkadaşlarının acıklı ve biraz da hınçlı bakışları arasında iki yurtsever insan İngilizlere teslim olup gitti. Yunus Nadi Bey, İngilizlere aptalcasına yakasını kaptıran bu değerli arkadaşlarının ne akla hizmet ettiklerini anlamayarak meclisten kaçar gibi İbrahim Süreyya Bey'in koluna girerek savuştu. Süreyya Bey'in evi Akaretler'deydi. İbrahim Süreyya Bey, Yunus Nadi Bey'in eski bir devrim arkadaşıydı. Birlikte uzun yıllar özgür bir yurdun özlemini çekip durmuşlardı. Süreyya Bey, pek göze batacak kimselerden değildi. Bu yüzden Yunus Nadi, bu kritik geceyi onun evinde geçirmek istiyordu. Ev, her türlü gözden uzak bir yerdeydi.

Yunus Nadi Bey'le Süreyya Bey, yolda giderken Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey'in davranışları kafalarında iki koskoca soru işareti olarak kıvrılıp duruyordu. Onların tutuklanıp götürülmesi Anadolu Kuvayı Milliyesinin kıskıvrak bağlanıp götürülmesi anlamına gelmez miydi? Onların bu yaptıkları, gerçekten anlaşılmaz şeydi.

Yunus Nadi Bey, Süreyya Bey'in evine vardığında kendi odasına çıktı. Burası, neden kendi odasıydı? Hikayesi şuydu: İngilizler, İstanbul'a ilk ayak bastıklarından beri önde ve seçkin bir gazeteci olan Yunus Nadi Bey'le hep köşe kapmaca ya da

saklambaç oynamışlardı. Bu, 1918 Ekim'inden beri hep sürüp gidiyordu. İki yıl süren zaman içinde Yunus Nadi Bey, belki bunun yarısını hep kaçmak ve saklanmakla geçirmişti. Onu kimi zaman İngilizler, kimi zaman da Damat Ferit hükümeti kovalıyordu. İşte, bütün o saklambaç oynadığı günlerin çoğunu bu odada geçirmişti. Bu yüzden bu kuytu odacığa ve sevgili sahibine çok borçluydu. O zamanlar, Süreyya Bey, Anadolu'da Mustafa Kemal'in yanındaydı. Evde yalnız annesi oturuyordu. Yunus Nadi Bey kendi annesi gibi sevdiği bu kadıncağızla çok uzun günler ve geceler geçirmiş, dertleşmişti. Bu gönüllü mahpusluk günlerinde Hammer tarihini baştanbaşa okumuş, incelemişti. O evde konuk olduğu günler, evin içi bir tapınak gibi sessizleşir, herkes ayağının ucuna basarak yürümek zorunluluğunu duyardı. Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım da çok uzakta oturmuyordu. Buradan iki ev aşağıdaydı. Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'i Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına döndükten sonra orda da gece gündüz gözleri göklere dikili insanlar, tanrılarına yalvarmaktadırlar. Onların yakarışlarına içten katılıyor:

— Yarabbi, sen, hiç böyle kutsal ve masum kalplere yardım etmez olur musun? Yardım etmezsen hatta Allah olur musun? diyordu.

Evet, şimdi bir kez daha Süreyya'nın evinde, kendi odasındaydı. Yunus Nadi'nin dönüp dolaşıp yeniden oraya gelişi, ev halkını bir kez daha kuşkulandırmış ve onları olağanüstü kimi olayların geçmekte olduğu düşüncesinin içine atmıştı. Hiç kimse kendisine bir şey sormamışsa da herkes yine ayaklarının ucuna basarak yürümeye başlamıştı.

Yunus Nadi Bey'le Süreyya Bey, karşılıklı oturup meclis olayını bir daha gözden geçirdi. Rauf Bey işini bir türlü anlamıyor, nasıl yorumlayacaklarını bilemiyorlardı. Rauf Bey, bu iş üzerine kendisi karar vereceği Fırka odasında toplanabilen arkadaşlarına şöyle demişti:

— İngilizler, iki arkadaşımızı tutuklamaya gelmişler, nasıl davranalım? Sorunu görüşerek karar verin!

Karar vermek yeteneği olmayan birkaç arkadaşın mırın kırınını dinledikten sonra sözlerine şunu katmıştı:

— Arkadaşlar, olan şey beklediğimiz bir şey değildir.

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, en sonra bugün işte saldırıya uğramış bulunuyor. Bu olayın, memleket çapında elbette büyük bir anlamı vardır ve olacaktır. İki arkadaşımızın İngilizlerce tutuklanmalarına girişilmesi bu anlamı arttıracak bir şeydir.

Teslim olup olmamak şıklarından birini üstün tutmaya gelince, verilecek karar sizin olmakla beraber, İngilizlerin bana verdikleri önemden dolayı teslim olmayacak olursam meclisin topa tutulması ve benim yüzümden pek çok arkadaşın kovuşturularak tedirgin edilmeleri gibi sonuçlar dahi doğabilir. Bu ikisinden hangisine göre davranmamız gerektiğine karar verin, öyle yapalım.

Görüşme, çabucak bir deliler konuşmasına dönmüştü. Şaşkın bir sürü insan ne karar verebilirdi ki? Bunların arasında yalnız üç-beş kişi kendine egemen olarak iki arkadaşını kandırmaya çalışmıştı. Bunlardan biri de Yunus Nadi Bey'di. Lazistan Mebusu Osman Bey, hemen dört çifte kayığı Fındıklı'ya yanaştırarak onları alıp götürmek üzere davranacağını önerdiyse de Rauf Bey'in mutlaka teslim olmak istemesi hepsini umutsuz düşürmüştü.

Rauf Bey'in düşüncelerini sorduğu mebusların birçoğu şöyle düşünür görünüyordu:

"Bana bir şey olmasın da İngilizler bin Rauf Bey'i alsınlar, umurumda değil. Hem bu belanın içine de nereden düşmüştük? Rauf Bey'i mi alacaklar, kimi alacaklarsa bir ayak önce alıp gitseler de soluk alsak!"

İşte, böylece Rauf Bey alınıp götürülmüş, Kara Vasıf Bey de kulakları iyi işitmediğinden istemeyerek Rauf Bey'in yanı sıra sürüklenip gittiği izlenimini vermişti. Onun, Rauf Bey'le gidişinde bir kurbanlık koyun durumu vardı. Yunus Nadi Bey, bu görünüşü her zaman böyle anacaktı.

Yunus Nadi Bey'le Süreyya Bey, bütün gece konuşup dertleştiler. Anadolu'ya kaçma kararını verdiklerinde tanyeri

ağarmıştı. Karadan mı, denizden mi gideceklerdi? Bunu araştırmak üzere başlarını yastığa koymadan sokağa fırladılar.

Kara yolunu Süreyya Bey, deniz yolunu da Yunus Nadi Bey araştıracaktı. Yunus Nadi Bey'in bütün umudu Lazistan Mebusu Osman Bey'deydi. O, Sadıkzadeler'in dostuydu. O günlerde onların Yeni Dünya vapuru Karadeniz'e kalkacaktı. Osman Bey, onlarla konuştu. Birkaç arkadaş onları geceleyin vapura alacak, kontrol saatinde sintine aralıklarına saklayacaktı. Sonra Karadeniz limanlarından uygun birine çıkaracaklardı. Zaman çok dardı. Ne yazık ki vapurun ne gün kalkacağı belli değildi. Yunus Nadi Bey, Süreyya Bey'e bir mektup bırakarak o akşam sular kararıktan sonra bir sandalla Bebek'ten Beylerbeyi'ne geçti. Geceyi orda geçirdi. Ertesi sabah yine karşı yakaya geçerek yazıhaneye vardığında orda Süreyya Bey'le gönderilmiş kendisini bekleyen Bahriye tabur imamlarından İbrahim Hoca'yı buldu. Süreyya Bey onunla kendisine kısa bir mektup da göndermişti. Kendisini Beykoz'da bekliyordu. İbrahim Efendi ona daha çok bilgi verdi. Anadolu yolculuğu ünlü Kefken Adası korsanlarından İpsiz Recep aracılığıyla yapılıyordu. Şimdi o korsanlığı bırakmış, Kuvayı Milliyeci olmuştu. Ne var ki o, şu sırada çok uzaklarda bulunuyordu. Bu yüzden en iyisi mi Yetimoğlu Çetesi'yle gitmeliydi.

Bu bilgiyi alan Yunus Nadi Bey, Beykoz'a dek gidip Süreyya Bey'le buluşmaya karar verdi. Hocayla anlaştı. Hoca, Yunus Nadi Bey'in apartmanında saklı Avusturya mavzerini alıp gelecek, vapurda ikinci kamaraya binecekler, yalnız konuşmayacaklardı. Beykoz'da birlikte inecekler, hoca yirmi-otuz adım önden yürüyecek, bir eve girecek sonra da Yunus Nadi Bey girecekti. Vapur yolda başka bir iskeleye aktarma yaptı. Yunus Nadi Bey, hocayı boşuna bekledi. Hoca yitiklere karışmıştı. Yolculuk, daha başta sarpa sarmıştı. Hemen vapura binerek Beykoz'a çıktı. Beykoz İskelesi'nde adı kendisine verilen Eczacı Ferit Bey aracılığıyla Süreyya Bey'i bulmaya çalışacaklardı. Tanımadığı Ferit Bey'i de yerinde bulamadı. Biraz şaşkın, iskeledeki bir Rum'un kahvesinde oturdu. Ya hocayı ya da

Ferit Bey'i bulmak zorundaydı. Caddeden gelip geçenlere bakmaya başladı. Ismarladığı kahve henüz gelmişti ki İbrahim Süreyya Bey'in yeğeni Vahidettin'in elinde bir paketle yoldan geçtiğini gördü. Yerinden fırladı, biraz ötede ona yetişti. Birlikte Beykoz mahkemesi yargıcı Hakkı Bey'in evine gittiler. Hakkı Bey, mert bir arkadaştı.

Yunus Nadi Bey:

— Hani Süreyya? diye sordu.

— Süreyya yok. O dün akşam gitti. Hatta çantasını da burada bıraktı. Onu da jandarma ile arkasından yetiştirmek üzere yola çıkardık.

— Nereye gitti, kiminle gitti, nasıl gitti?

— Vallahi, bunları arkadaşları daha iyi bilirler. Jandarma Takım Kumandanı Salih (sonra Ankara Polis Müdürü) Bey'le Eczacı Ferit Bey'i bulalım da konuşalım.

Eczacı Ferit Bey'le Jandarma Teğmeni Salih Bey de geldi. "Sinirli bir arkadaş olan Süreyya Bey daha çok beklemeyerek yürümüş. Yunus Nadi Bey geldiğinde kendisine yetişmek üzere aynı yoldan onun da yürümesi haberini bırakmıştı."

Yunus Nadi Bey de hemen onun arkasından yola çıkmak istediyse de Teğmen Salih Bey:

— Süreyya Bey bu akşam Tepeviran köyüne varabilir, dedi. Bu yüzden şimdi yola çıkarsanız ona yetişebileceğinizi hiç sanmam.

Yunus Nadi Bey, yola çıkmaktan vazgeçti. Belki çıkabilir diye tabur imamını boşuna bekledi. "Tabur İmamı İbrahim Efendi'nin yaşamından ancak atlı ay sonra haber alacaktı. İmam Adapazarı ayaklanışı sırasında kardeşiyle birlikte parçalanarak öldürülecektir."

Yunus Nadi, yine İstanbul'a dönmek zorundaydı. Teğmen Salih Bey'le karadan yürüyerek Paşabahçe'ye vardı. Oradan İstanbul'a bir kayıkla gitmeyi daha uygun buldu. Deniz dalgalı ve hırçındı. Zor bela bir kayıkçı bulabildiler. Yine Lazistan Mebusu Osman Bey'i buldu. Mart'ın on sekizinci günü de böylece bir işe yaramadan geçip gitmişti. Teğmen Salih Bey'le bir-

likte o geceyi içten bir arkadaşı olan Ahmet Nurettin Bey'in evinde geçirdi. Kötü uyunmuş bir geceden henüz gözlerini açmamıştı ki başucunda telaşlı sesler işitti:

— İngilizler Yenigün Matbaası'nı bastılar, seni arıyorlar!

— Nasıl olmuş?

— Nasıl olacak! İşte, silahlı İngiliz polisleri beraberlerinde Rum'dan, Ermeni'den hatta Türk'ten sekiz on casus, saat on dört sıralarında birçok otomobille matbaaya gelmişler, kapıları tutarak olanca şiddetiyle sanki kırasıya güm güm diye vurmaya başladılar. Gürültüden aşağıdan matbaa personeli, yukarda aile bireyleri uyanmışlar, kapılar açılmış; herifler içeri girerek her yanda delik deşik sizi aramışlar.

— Aramışlar ve en sonunda gitmişler mi?

— Hayır, bir türlü gitmek istemiyorlarmış. Sizin ilk önce evde olacağınızı varsayarak bulamadıklarından dolayı öfkelerinden kudurmuş gibi olmuşlar, en sonra birkaçı yönetim memuru İbrahim Bey'i alıp götürmüşler.

— Zavallı İbrahim, acaba dövmek ve işkence etmek gibi şiddetler de gösterdiler mi?

— Galiba daha çok kadınlara ve çocuklara gözdağı olsun diye matbaanın adamlarına çok şiddetli davranmışlar, pek çok hareketler yapmışlar. Hatta İbrahim Bey'i iki yakasından yakalayarak sürüklemişler.

— Tüfek dipçikleri, tabanca tehditleri filan?

— Galiba hepsi olmuş.

— Demek ki tıpkı düşündüğüm gibi davranmışlar. Ne ise evce bilinmeyen nesneler değildi. Demek benim kendilerine söylediklerimin uygulamasını görmüşler. Bunu geçelim de şimdi işe gelelim. Ben bugün İstanbul'dan ayrılarak işimi kesin olarak çözümlemeliyim. Daha çok vakit geçirmeye müsaade yoktur.

Ahmet Nurettin Bey, kayınbiraderleriyle:

— Hele biz bir kere dışarı çıkalım da işler ne durumda görelim! diyerek evden çıktılar.

Yunus Nadi Bey, ahbaplarının dönüp gelmelerini beklemedi. Vakit son kerte değerliydi. Zamanı altın gibi kullanmak

gerekiyordu. Bundan dolayı o da ev sahiplerinin arkasından kendini sokağa attı. Çemberlitaş'tan Nuruosmaniye'ye giden yoldan ve elden geldiğince arka sokaklardan yürüyerek arkadaşlarının Yağ İskelesi'ndeki mağazalarına indi. Orada Lazistan Mebusu Osman Bey'i çağırtarak görüştü. İş uzayacağa benziyordu. İstanbul, gün hatta saatler geçtikçe çok tehlikeli bir kapana benziyordu. Anadolu toprağına ayak basmakla bu işin önemli bir bölümünü yapmış olacağını düşünerek hemen o akşam Üsküdar'a geçmeyi aklına koydu. Kulağına Anadolu'ya yol veren bir jandarma kumandanı adı çalınmıştı. Onu bulmaya çalışacaktı. Eğer onu bulamazsa yaradana sığınıp Kocaeli Yarımadası'nın içine şöyle bir dalacaktı.

Akşam karanlığında bu kararını arkadaşlarına söyleyerek mağazadan ayrıldığında, sulu sepken ince bir kar yağıyordu. Haliç'in görünüşü irine benzer kirli bir renk ile yayılmaktaydı. Büyük bir şemsiyenin altına sığınmış üç arkadaş son Üsküdar vapuruna gitti. Arkadaşları biletiyle gazetesini aldılar. Kaçak insan için gazete her zaman değerli bir paravanaydı.

Yatsı vakti Üsküdar'a çıkan Yunus Nadi Bey, kenarları muşamba perdeli bir talika arabaya bindi.

— Jandarma dairesine çek!

Yalnız, ne Üsküdar jandarma dairesini biliyor, ne de oranın kumandanını tanıyordu. Araba, kumandanlığın önünde durdu. Nöbetçiye:

— Oğlum, burası jandarma dairesi mi? diye sordu.

— Evet, efendim.

— Kumandanınızın adı ne?

— Remzi Bey.

— Kumandan bey burada mı?

— Hayır efendim. Evine gitti.

— Evi uzakta mı?

— Hayır, yakında efendim. Şu meydanın öbür yanındadır.

— Söylesene bir arkadaş benimle gelsin de kumandan beyin evine dek gidelim.

Kumandanın evine vardı. Kapıyı bir kızcağız açtı.

— Kızım, kumandan beye söyler misin? Seni, Yunus Nadi Bey görmek istiyor de!

Kızcağızın yukarı çıkmasının gereği kalmadan oradan güçlü bir ses geldi:

— Buyurun beyefendi, buyurun beyefendi!

Bu, Remzi Bey'den başkası değildi. Merdivenleri koşarcasına inerek değerli konuğunu karşıladı.

Pek eski bir dosta ünler gibi:

— Canım efendim, nerede kaldınız? Günler var ki biz burada hep sizi bekliyoruz. Sizin de buradan geçeceğinizden haberim vardı. Fakat nerede kaldınız ki üç gündür bir türlü gelemediniz. Şu arkadaşlar da yeterli çalışmıyorlar. Canım, gidip arasanız, tarasanız. Neyse hamdolsun, gelebildiniz!

"Salona çıkıp oturduklarında Remzi Bey'le sanki kırk yıllık ahbaptılar. Belki daha ileri arkadaş ve belki kardeş, belki de komitecilik kardeşiydiler."

Yunus Nadi Bey mutluydu. Gökte aradığını yerde bulmuştu. Remzi Bey, Karakol Örgütü'nün üyelerindendi. İstanbul'dan Yenibahçeli Şükrü Bey'in gölgesine dek güvenli bir Kuvayı Milliyeci yol hazırlamıştı. Anadolu için değeri olan kişiler bu gizli kanaldan korunarak daha az tehlikeli bölgelere aşırılıyordu. Yunus Nadi Bey, kumandan Remzi Bey'in iyimserlikle dolu konuşmalarına şaşıp kaldı. O, İngilizlerden söz ederken şöyle diyordu:

— İngilizler mi? Adam sen de! Onlar, şurada küçük ve büyük Çamlıcaların birleştiği yerde çadırlar kurmuşlar, sanki geleni gideni kontrol edecekler! Oysa herifler, önce kendi gölgelerinden korkmaktadırlar. İkinci olarak ileriye geçmek üzere mutlaka onların gözü önünden geçmek de gerekmez. Arabayı yoldan yollayarak siz, biraz aykırıdan dolaşıp, onların hattını geçer gidersiniz, ruhları bile duymaz.

— Arabacıya sen kimsin, nereye gidiyorsun? diye bir şey sormazlar mı?

— Sorsalar da ne çıkar? İleride herhangi bir yere gidiyorum, der. Uluorta gidip gelmeye de engel olacak değiller ya. Zaten engel oldukları da yok.

— Daha ileride ne var?

— Daha ileride hiçbir şey yok. Yalnız tren hattı boyunca, Gebze dolaylarında İngilizler var. Şimdiye dek gösteriş olarak bir iki süvari müfrezesi çıkarıp gezdirmişlerse de anlamsızdır. Gezen süvarilerin merkezlerine dönüşlerinde bu kere de kurtulduk diye geniş bir soluk almış olduklarından kuşkum yoktur.

— Neden korkuyorlar?

— Neden korkacaklar? Bizlerden, Türklerden korkuyorlar. Hatta şu Çamlıca'dakiler akşama sabaha neredeyse tası tarağı toplayıp gidecekler. Geceleri, şuradan buradan üç beş tüfek sıktırıyorum. Her tüfek sesinde herifler silah başı ediyorlar. Dehşetli korku içindeler. Herhalde bir iki sürmez kaçarlar, sanırım.

Şimdiye dek bir ihanet ve ölüm kapanı içinde bocalayıp durduğunu sanan Yunus Nadi Bey, bu güç verici sözler karşısında büyük bir güvenlik içinde yolculuk yapacağını düşünerek ferahladı. Bu sırada melek gibi bir adam olan Tevfik Sükuti Bey *(Damat Ferit hükümeti onu sonradan tutup astıracaktır)* geldi. Uzun uzun memleket sorunlarından konuştular.

Yunus Nadi Bey, geceyi Tevfik Sükuti Bey'in evinde geçirmek üzere gece yarısı Remzi Bey'den müsaade isteyerek ayrıldı. Geceyi jandarma kumandanlığına pek uzak olmayan bu evde geçiren Yunus Nadi Bey, sabahleyin erkenden kalktı ve geceleyin çoluk çocuğuyla kimi içten dostlara yazdığı mektupları Tevfik Sükuti Bey'le yeğenine vererek gönderdi. Evden, yolculukta gerekecek kimi eşyalar istiyordu. Öbür mektupları da Anadolu'ya kaçmak isteyip istemediklerini sormak üzere tehlikedeki arkadaşlarına yazmıştı. Tanin gazetesi yazarı Muhittin Bey'le Lazistan Mebusu Osman Bey bunlar arasındaydı.

Yunus Nadi Bey, 2 Mart 1920 akşamı Tevfik Sükuti Bey'le Remzi Bey'in evine gitti. Sırrı (Bellioğlu) da bu sırada geldi. Jandarma bölük kumandanı, Kuvayı Milliyeci kaçakçılığında kullanılan arabacılardan birini tanıtacaktı. Yolda gerekli olan birer kat avcı giyneği, kalpak, tabanca ve dürbün gibi eşyayı bulup buluşturarak hazırlandılar. Yunus Nadi Bey, *(Abbas)* takma adıyla yolculuk edecekti. Bu sırada jandarma bölük ku-

mandanı Sabahattin Bey gelerek arabanın hazır olduğunu bildirdi. Yunus Nadi Bey, Remzi ve Tevfik Sükuti Beylerle helalleşerek Sırrı Bey'le arabaya doğru ilerledi. Araba Karacaahmet mezarlıkları arasında bekliyordu. Yunus Nadi Bey, elinde küçük çantası ve sırtında Münih empermeablı oraya vardığında burnuna Karacaahmet'in serin mahşerinden bir ahiret kokusu çarpar gibi oldu. Durup dururken şu direncinin, ruhunda nasıl ayaklanmış olduğunu duydu. Dünyada birkaç gün daha sağ kalıp karınca kararınca ulusuna yararlı işler yapmak varken ölüm de ne oluyordu? Bu servilerin altı ne denli rahat ve sessiz olursa yaşamanın fırtınaları içinde çırpınıp durmaktan daha güzel değildi. Serviliklere de şöyle gözleriyle bir veda gönderen Yunus Nadi Bey arabacı Abdurrahman Ağa'ya doğru ilerleyerek elini sıktı:

— Giderken arabadan inmemiz gerekecek mi?

— Hayır, arabadan inmeniz hiç gerekmeyecek, tehlike yok.

— Nasıl canım, İngilizler orada değiller mi?

— Hayır, orada yoklar. Kafirler bu gece ipi kırıp gitmişler.

— Bütün ağırlıklarını filan alarak mı gitmişler? Gece yarısı çadırlarını nasıl sökmüşler ve taşınmışlar?

— Çöp bile komamışlar, beyefendi. Orada olsalar bile ne önemi olurdu ki.

21 Mart 1920 sabahı arabayla Çamlıca'ya tırmanan yolcular, Abdurrahman Ağa'nın gösterdiği yere baktılar. Orda cinler cirit atıyordu. Güneş doğarken Çamlıca Tepesi'ndeydiler. Bölük kumandanı Sabahattin Bey'in eşliğinde ilerleyen yolcular çok rahat ve mutluydu. Araba Dudullu üzerinde Samandıra'ya gidiyordu. Arabacı:

— Evvel Allah iki saat sonra oradayız! dedi.

Bir sularını biraz geçe Samandıra köyüne vararak bir kahvenin önünde durdu. Yolcular arabadan inerek çarpık boruları bin bir yerinden yamalı, eklim büklüm bir sobanın ısıtmaya çalıştığı kahveye girdiler. Kırık dökük, yamru yumru bir iki peyke kahvenin başlıca eşyasıydı.

Günlerden beridir kahveye çökmüş koyu bir duman arasında kahveciyle müşterilerin yüzleri güçlükle ayırt ediliyordu. Kahveciyi, muhtarı kımıldatarak zorlukla on-on beş yumurta ve bir büyük tas yoğurdu kapsayan bir öğle yemeği yaratıp jandarma bölük kumandanı Sabahattin Bey arabacıyla bunun başına geçtiler. Sabahattin Bey'le arabacı buradan geri dönecekti. Abbas (!) Bey, şehre göndermek üzere birkaç mektup yazdı. Hele Remzi Bey'e yazdığı, mektupta kendisine nasıl teşekkür edeceğini bilmiyor, minnetlerini bildiriyordu. Eve yazdığı mektupta da artık güven içinde yolculuk ettiğini anlatıyordu.

Gerek çok sevimli ve iyi yüzlü bir genç olan Teğmen Sabahattin Bey, gerekse arabacı Abdurrahman Ağa, Yunus Nadi Bey'e bayağı birer görevli ya da işçi gibi değil de daha başka ve daha büyük birer kişi olarak görünüyordu. Sabahattin Bey'i öpüp kucakladı, arabacının sıcakça elini sıktı ve onları yolcu etti. Her ikisi de ona üzgün üzgün bakıyordu.

— Haydi, Abdurrahman Ağa yakında inşallah yine İstanbul'da görüşürüz, dedi.

— İnşallah beyim, İnşallah, inşallah!

Rumelili arabacı Sabahattin Bey'i de alıp gittikten sonra Yunus Nadi Bey'le Sırrı Bey iki öküzün çektiği bir Tatar arabasına binerek Tepeviran köyüne yollandılar. Arabanın içine kuru ot serilmiş, üstüne de tente yerine bayağı çuval örtülmüştü. Yolcular, bu otlar üstüne uzanarak sulu karla karışık yağan yağmurun kendilerini bulan şiddeti altında yolculuğun tadını kaçıran karmakarışık duygular ve düşüncelere gömülmüş, sarsılarak ilerliyorlardı.

Akşamın beşine doğru Tepeviran köyüne vardılar. Nereye gideceklerini bilemediklerinden arabacı onlara:

— Öyleyse cami önüne, mektebin yanına! dedi.

Arabacının bildiğine göre okulda birtakım subaylar bulunuyor ve bilinmeyen işler üzerinde çalışıyorlardı. Yunus Nadi Bey, cami önünde arkadaşıyla arabadan indi. Köye şöyle bir alıcı gözüyle baktı. Tepeviran köyü gerçekten kalabalık ve güzel bir köydü. Sulu kar sürüyordu.

Okula girdiler. Gerçekten içerde birkaç subayla yüz yüze geldiler. Bunlar, yolcuları sevimli bir ilgiyle karşılayarak:

— Hoş geldiniz, dediler.

Burada da kırık dökük bir saç soba yanıyor, ısıtmaktan çok, tütüyor ve içerisini dumana boğuyordu. Köşede dürülüp bükülmüş yataklar ve battaniyeler, ortada kırık dökük tahta sandalyeler göze çarpıyordu. Yaptıkları işe adamakıllı dalmış olan subaylara kendilerini tanıttılar. Buradaki subay grubunun kumandanı ünlü ve atak komiteci Yavuz Fehmi Bey'di. Bunlar, Karakol Derneği'nin en çalışkan adamlarıydı. Bu örgütün hemen hemen en olumlu ve kahramanca işlerini de bu adamlar yapacaklardı. Yenibahçeli Şükrü Bey, İstanbul'dan İzmit'e dek bütün bu bölgenin komiteci başıydı. Şu sırada onun daha ilerde Dayı Mesut'la birlikte olduğu söyleniyordu. Bu subaylar Anadolu'ya en değerli bir madde olarak silah ve cephaneyle insan kaçırıyorlardı.

Yavuz Fehmi Bey, Yunus Nadi Bey'le karşılıklı uzun uzun, tatlı tatlı konuştu. Bir yandan da sobanın üzerinde demlenip duran çaydan içiyorlar, ara sıra buna bir de kahve karışıyordu. Bu ateşli söyleşiler sırasında Yavuz Fehmi Bey:

— Burada yatılabilir, ama siz daha iyisi bu akşam bir evde dinlenin! dedi ve sonra bir çavuş çağırarak onlara herhangi bir evde birer yatak bulunması için muhtara haber vermesini söyledi.

Çavuş, muhtara buyruğu söyleyerek döndü. Ne var ki akşam karanlığı çökmüş, muhtar görünmemişti. En sonra muhtarın gönderdiği habere göre konuklar için yatacak yer bulunamamıştı. Yavuz Fehmi Bey'in komiteciliği kabardı, öfkeyle bir şeyler yapmak istediyse de Yunus Nadi Bey bunu önledi. Bu işi bir de kendinin denemek istediğini söyleyerek onun öfkesini yatıştırdı. Zorbela muhtarı buldurup getirtti ve kulağına, yemek ve yatak için bol para vereceklerini fısıldayınca iş değişti. Muhtar:

— Beyefendi, şuna söyledim. Merak etmeyin, herhalde bir çare buluruz, dedi.

Yine bir saate yakın beklediler. Bu kez muhtar gelerek on-

ları alıp götürdü. Burası temiz bir evdi. Sedirler, kenarları dantelli, kar gibi ak örtülerle örtülmüştü. Kenarlarda küçük minderler, bir konsolun üzerinde büyük bir ayna iki buzlu lamba vardı. İki konuk da odadan çok hoşlanmıştı.

Sırrı Bey, kendini minderin üstüne atarak:

— Oh, dünya varmış, yahu! Demekten kendini alamadı.

Muhtar, biraz sonra bir sini üzerinde çorba, yumurta kayganası, pilav ve yoğurt getirdi.

Yemekleri yediler, deliksiz bir uyku çektiler. Sabahleyin başka bir araba kiralayarak Tepeviran*(Şimdiki adı Tepeören-Tuzla İlçesi)* köyünden ayrıldılar. Romanya ve Macaristan ovalarında yetişen uzun boynuzlu, iri kıyım ve ak renkli iki öküzün çektiği araba, Ağren*(Şimdiki adı Mollafenari)* köyünü geçti. Bundan sonra yol fundalıklardan geçmeye başladı. Arabacı Ömer Ağa onları *(Gebze İlçesi-Mollafenari-Akviran)*Ağren'den sonraki Köseler köyüne *(Şimdiki Dilovası İlçesi sınırları içindedir)* dek götürüp orada bırakacaktı. Oraya vardıklarında Yenibahçeli Şükrü Bey köy ortasındaki bir evin ikinci katında oturuyordu. Ceketsiz ve kolları sıvalı olarak çalışıyordu. Şükrü Bey, onları dostça karşılayıp oturttu. Biraz sonra kapkara, masum, çocuksu yüzüyle Dayı Mesut Bey gelerek onların karşısına oturdu.

Şükrü Bey dert yandı:

— Birader, çabuk Ankara'ya ve bize çabuk para! Allah razı olsun, köylüler gönül hoşluğu ile taşıyorlar, ama yine ufak tefek bir hayli harcama gerekiyor. Her şey için halka yük olamayız.

— Peki, Şükrü Bey, gider gitmez bununla uğraşırım. Ne kadar paraya ihtiyacınız var?

— Şimdilik ilk ağızda hiç olmazsa iki üç bin lira. Yunus Nadi Bey, bunun hemen yapılacağını söyledi.

Vakit ikindiüstüydü. Hemen yola çıkmak gerekiyordu. Bundan sonra varacakları köy, Kuşçalı'ydı. *"Şimdiki adı, Kutluca'dır. Kocaeli, Körfez(Tütünçiftlik) ilçesine bağlıdır."* Şükrü Bey, iyi hayvanla buranın iki-iki buçuk saatte tutulabileceğini söyledi.

Yunus Nadi Bey:

— Öyleyse neden burada kalalım? İkimize birer araç bulun, hemen yola çıkalım, dedi.

Dayı Mesut Bey, kalkıp dışarı çıktı. Biraz sonra iki semerli atla döndü. Dayı Mesut Bey, onların yanına bir de silahlı koruyucu kattı. Yola dizildiler. Geçtikleri tepeler, yeni kalkmaya başlayan kar yüzünden ak-kara, bölük bölük lekeler gibi uzuyordu. Hayvanlar, eriyen karın meydana getirdiği çamura bata çıka ilerlemeye çalışıyordu. Kuşçalı *(Kutluca)* köyüne tam dört buçuk saat sonra yatsı vakti varabildiler. Süleyman Ağa'nın evine götürüldüler. Girdikleri oda, Kuvayı Milliyecilerin gizli telgraf merkeziydi. Orada şen şakrak, külhanı bir telgrafçı vardı. Mahmutpaşa kahvecilerinin ya da döner kebapçılarının çağrısını andırır çevik bir söyleyişle:

— Buyrun, Bey'im! diye onları karşıladı.

Telgraf aygıtlarını gören Yunus Nadi Bey:

— Sen, ne yaparsın burda yahu? diye sordu.

— Muhabere yaparız, Bey'im.

— Neresi ile muhabere yaparsın?

— Bulabildiğim her yerle.

— Mustafa Kemal Paşa ile konuşabilir miyiz?

— Mustafa Kemal Paşa ile mi? Yani kongre ile mi demek istiyorsunuz?

— Ne kongresi?

— Ne kongresi olacak, Ankara'daki kongre.

— Peki, öyle olsun, işte orası ile.

— Bulurum, Bey'im!

— O halde, seninle sonra konuşacağım.

Yunus Nadi Bey, İstanbul'un burnunun dibindeki Kuşçalı *(Kutluca)* köyünde Mustafa Kemal'le telgraflaşmak olanağını bulacağını ölse usunun kıyısından geçirmezdi. Telgrafçıyla konuşurken bir mucizeyle karşılaşır gibi oldu. Sanki dünyalar onun olmuştu. Şuracıkta Mustafa Kemal'le karşı karşıya bulunmak ve konuşabilmek ne demekti. Bunun ne nimet olduğunu ancak korkunç İstanbul kapanında kısılıp kalanlar ve ölüm korkusunda nohut gibi terler dökenler bilirdi. Kuşçalı *(Kutluca)* köyündeki bir alçakgönüllü telgrafçı Kuşçu Ali, Mustafa Kemal'le konuşabilme mucizesini taşıyor. Bunu da bilmiyordu.

Bu olağanüstü rastlayış, Yunus Nadi Bey'e yepyeni bir güç aşılamıştı, İstanbul'da iki yıldan beridir kendisini kovalayıp duran kara düşün şu ücra köyde ayakları suya eriyordu. Demek artık buradan ötesi koçyiğitler yatağıydı. Yunus Nadi Bey, evine yerleştiği Süleyman Ağa'dan ilginç bir haber aldı. Bugün kendilerinden önce köye başka Kuvayı Milliyeci konuklar da gelmişti. Bunlar Erzurum mebusları Hüseyin Avni, Necati ve Zihni Beylerdi.

Süleyman Ağa ile Telgrafçı Ali Bey:

— İsterseniz gidip haber verelim de gelsinler, dediler.

— İstemez. Yarın sabah görüşürüz. Zaten erkenden yola gideceğiz ve belki de kendileriyle birlikte yolculuk edeceğimiz için görüşecek vaktimiz boldur.

Yunus Nadi Bey, böyle diyerek Telgrafçı Ali Bey'e döndü:

— Şimdi Ali, sen şu Ankara'nın kongresini bulacaksın.

— Başüstüne beyefendi.

— Ben, orada Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ile görüşeceğim.

— Peki, beyefendi.

— Orasını bulduğun zaman diyeceksin ki Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle makine başında görüşmek istiyor.

— Olur efendim.

— O halde haydi bakalım iş başına.

— Yalnız beyefendi, ben şimdi kongreyi aramaya başlayacağım ama orasını ha deyince bulamam. Ben buralarda gezginci yani bugün burda, yarın ise başka yerlerde bir merkezim. Havalar fırtınalı, yer yer teller bozuk. Çalışa çalışa bir yandan ipucu bulacağım da o uç ile kongreye dek gideceğim. Rastlayış yardım eder de olur ki bunu yarım saatte sağlayabilirim. Ne var ki kimi zaman daha çok sürdüğü de olur.

— Ali, ben bir saate, iki saate de razıyım. Haydi, sen iş başına!

— Alesta *(hazırım)* beyefendi.

(Sonradan Büyük Millet Meclisi'nin telgraf ve telefon me-

muru olacak olan) Ali Bey, maniplesini tıkırdatmaya başladı. Birçok merkezi yokladıysa da bir ipucu yakalayamadı. Başlayalı bir saat olmuştu.

Yunus Nadi Bey, bu arada yemeğe çağrıldı.

Telgrafçı:

— Beyefendi, dedi. Siz buyurun da bulunca ben gelir size haber veririm.

Ev sahibi Süleyman Ağa, öne düşerek onları kocaman evin geniş sofalarında dolaştırdı. Bu, köye göre koskoca bir konak sayılabilirdi. Telgrafçı Ali Bey'in odası, evin selamlık bölümündeydi. Alt kata indiler, girdikleri odanın ocağında güzel bir ateş yanıyordu, iki yana yerleştirilmiş yer minderleri, onları dinlenmeye çağırıyor gibiydi. Süleyman Ağa'nın getirdiği bulgur çorbasının tadı, konukları sarhoş etti. Yunus Nadi Bey, bunun tadını bütün yaşayışı boyunca unutmayacaktı. Yemek bitmiş, tatlı ulusal konuşmalarla bilmeden saatler geçmişti.

Telgrafçı Ali Bey'den hala haber yoktu. Sabaha dek bekleyemeyeceğinden Mustafa Kemal'e çekilecek bir şeyler yazıp telgrafçıya bıraktı ve yatıp uyudu. Telgrafçıya bıraktığı yazı şuydu:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

— Ankara yolculuğumun ikinci konağı Kuşçalı'dan zatı devletlerini selamlamakla şeref duyarım. Makine başında konuşabilmek için akşam yaptığımız araştırma sonuç vermedi. Sabahleyin yine sürdüreceğiz. Eğer o zamana dek haberleşme sağlanırsa makine başında doğrudan doğruya sizinle görüşmek benim için mutluluk olacaktır.

Yunus NADİ

Yunus Nadi Bey, sabahleyin telgraf odasına koştu. Telgrafçı "Ankara'nın Kongresi"ni bütün gece uğraşarak en sonra bulmuştu. *"Hayati"* imzasıyla gelen telgraf şöyle diyordu:

— Yunus Nadi Bey geldiğinde haber veriniz, kendisiyle görüşecek.

Bütün gece, uykusunu feda ederek Mustafa Kemal'i arayan Telgrafçı Ali Bey, onu en sonra bulabildiğine çocuk gibi seviniyordu. Gözlerinde çocuksu bir gurur ışığı parlıyordu. Henüz geceliği üstündeydi. Kara şayak paltosuna bürünmüş, iskemlesinde oturuyordu. Saçları karmakarışıktı. Yüzü ve gözleri gülerek geceki hikayesini şöyle anlattı:

— Telgraf telleri bin yerinden kırılmış. Onu bıraktım ötekini tuttum, onu geçtim öbürünü yakaladım. Uğraş bre uğraş! En sonra sabaha doğru kongreyi yakaladım ve hemen telgrafınızı yazdım. Bir de sonunda:

— Aldınız mı söyleyin bana, dedim.

— Aldık, şimdi vereceğiz, azıcık bekle! dediler. Ben kendilerine yolların bozuk olduğunu ve bir kere buluşmuşken birbirimizi bir daha yitirmeden arkasını çabuk getirmekliğimiz gerektiğini anlattım.

— Peki, azıcık bekle! dediler. Sonra makina başına Hayati Bey adında biri geldi:

— Yunus Nadi Bey, orda mı? diye başladı.

— Yahu, Yunus Nadi Bey burada ama henüz uykudan kalkmadı, müsaade edin de gideyim, kendisine haber vereyim, dedim.

— Geldiğinde kendisine söyle ki Mustafa Kemal Paşa onunla konuşacak ve bize haber ver, dedi. Ben de hemen koşarak size gelmeye hazırlanırken işte, siz çıktınız geldiniz, beyefendi.

— Haydi, öyleyse Ali, bir daha bul ve geldi diye haber ver. "Ali, şayak paltosuna daha sıkı sarınarak makinelerini yine tıkırdatmaya başladı."

Bu sırada başka bir evde konuk olan Erzurum mebusları da oraya geldiler. Hüseyin Avni, Necati, Necati Bey'in kardeşi Necip ve Zihni Beyler, İstanbul'dan dört gün önce çıkmışlardı. Ağır aksak bir yolculuk yaparak ancak dün akşam Kuşçalı'ya gelebilmişlerdi. Yunus Nadi Bey, onlarla konuşmaya dalmıştı ki Telgrafçı Ali Bey, Mustafa Kemal'in makina başına geldiğini bildirdi. Hepsi kulak kesildi. Sanki paşa karşılarındaydı.

Mustafa Kemal şöyle diyordu:

Kuşçalı'dan Yunus Nadi Beyefendi'ye:

— Telgrafınızı büyük bir sevinçle okudum ve İstanbul berzahından başarıyla kurtuluşunuza son kerte sevindim. Özlemle gözlerinizden öperim. Yalnız mısınız, yoksa yanınızda başka arkadaşlar da var mıdır? Varsa kimlerdir? Bizce gereğine bakılacak herhangi bir gereksiniminiz varsa bildirmenizi rica ederim.

Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

— Saygılarımı sunarım. Yalnız değilim. Buraya dek İzmit Mebusu Sırrı Bey'le beraber geldik. Burada Erzurum Mebusları Necati, Zihni ve Hüseyin Avni Bey'i bulduk. Zatı devletlerinden ilk ve asıl dileğimiz, yolun bundan sonrasında izleyeceğimiz tutumdur. Ankara'ya doğru en güvenli olarak hangi yönde ilerlemekliğimiz gerektiğini lütfen emir ve işaret buyurursanız bize en büyük yardımı yapmış olursunuz.

— Beraberinizde bulunan arkadaşların cümlesine selam eder ve her birinin ayrı ayrı gözlerinden öperim. Necip Bey, kimdir mebus mudur, nerenin mebusudur?

— Arkadaşlar da saygılarını sunarak mübarek ellerinizden öpüyorlar. Necip Bey, mebus değildir. Erzurum Mebusu Necati Bey'in kardeşidir. Kardeşi ile Ankara'ya geliyor. Yol üzerinde uyarmalarınızı bekliyoruz.

— İngilizler, hala İzmit bölgesinde bulunuyorlar. Bu yüzden yol konusunda belki bir tutum çizmektense prensip olarak İzmit'ten uzak geçmeli ve bundan dolayı elden geldiğince bu bölgenin kuzeyinden dolaşmanın çaresine bakmalıdır. Celalettin Arif Bey ve arkadaşları dün akşamı Hendek'te geçirdiler. Belki siz de bu yolda yürüyeceksiniz. Hendek'e geldiğinizde yine görüşürüz.

— Ben ve arkadaşlarım, uyarmalarınıza teşekkür ediyoruz. Hayvanlar hazırlanmıştır. Hemen yola çıkacağız. Fakat

beş-altı gün sonra Ankara'da karşı karşıya konuşacak olmaklığımıza karşın haklarında o zamana dek sabredemeyeceğim, bir iki sorun üzerinde şimdiden bilgi sahibi olmak istiyorum. Müsaade buyurursanız bildireyim.

— Giriştiğimiz kavganın büyüklüğü su götürmez. Bütün dünya bize düşmandır. Dört yandan kuşatılmışız. Bir telsiz telgrafa son kerte ihtiyacımız var. Bu ihtiyaç Ankara'da şimdiye dek göz önüne alınmış mıdır?

Önünde ve sonunda sorunumuz Yunan cephesinde özetlenecektir. Gerçek düşman olarak karşımızda bugün Yunanlılar vardır, yarın yine onlar olacağı gibi. Bundan dolayı bu cephede gerekli tedbirler alınmış mıdır, alınıyor mu?

Yunan cephesini göz önüne almanın belli başlı bir etkeni silah ve cephane sağlamak biçiminde olabilir. Bunun için ne yaptık, ne yapıyoruz ve ne yapmayı düşünüyoruz? Bu noktalar üstüne aydınlanmaklığımı dilerim.

— Türlü sorunlara değinen yüksek kaygılarınızın pek yurtseverce olduğunu anlar ve yad ederim. Erzurum'daki telsisimiz üç günden beri Alman telsizi haberlerini almaya başlamıştır. Yunan Cephesi, her zaman göz önünde bulundurulmaktadır. Silah ve cephaneyi önemsiyoruz. Zamanı gelince yeterince silah ve cephanemiz olacaktır.

— Verdiğiniz bilgiler, içimizi ferahlattı. Ben ve arkadaşlarım yeniden teşekkürler ederiz. Ve başka bir emriniz yoksa hemen yola çıkmak üzere size veda etmek istiyoruz.

— Yakında ellerinizi sıkmak üzere yine hepinizin gözlerinden öper, hepinize güvenli bir yolculuk dilerim.

Konuşma burda bitiyordu. Yunus Nadi Beyler şimdi altı arkadaş olmuştu. Altı at buldular. Bunlara altı at sahibi katılınca on iki kişi oldular.

Büyükçe bir kafile olarak Kandıra'ya doğru yola dizildiler. Kandıra kazasının Ağaçlı köyünü akşama dek tutmaya çalışacaklardı. Biraz ilerdeki bir jandarma karakolundan kılavuz olarak bir atlı jandarma eri aldılar. Onun izinde bir süre gittiler. Jandarma, sonra geri döndü. Ağaçlı köyünden İzmit'e doğru

ilerliyorlardı. Bu, kuzeyden güneye doğru bir inişti ve çok yüreklilik isteyen bir kararla ilgiliydi.

Mustafa Kemal, telgrafında İzmit'e pek yaklaşmadan ilerlemelerini salıklamıştı. Yunus Nadi Bey ve arkadaşları, kendilerindeki bir haritayı gözden geçirdiklerinde Ağaçlı köyünden daha kuzeye yükselince geçit vermez Bolu Dağları'na çarpacaklarını anladılar. Ucunda ölüm olunca elbette bu dağlara da tırmanılabilirdi. Yalnız bu dağlara varıncaya dek geçilecek Çerkezlerle dolu bölge ona hiç de güven vermiyordu. Çerkezlerin oturduğu bölgelerdeki son kaynaşmalar, ona ta İstanbul'dayken tehlikeli görünmüştü. Yolda bu tehlike duygusu daha da artmış, onu egemenliği altına almıştı. Haritaya göre Ankara'ya götüren yolların en çetini Bolu Dağları üzerinden geçmekteydi.

Haritada parmağını dolaştıran Yunus Nadi Bey, Adapazarı üzerine basarak:

— Sırrı Bey, dedi. İşte yol budur.

Sırrı Bey de vaktiyle Adapazarı kaymakamlığında bulunduğundan oradan Ankara'ya uzanan birçok yol olduğunu söyledi.

Yunus Nadi Bey, en sonra, kesin düşüncesini açtı:

— Canım Sırrı Bey, bu Adapazarı yolunu neden bir kez denemeyelim?

— Nasıl olur be birader, gidelim de kendi ayağımızla İngilizlerin kucağına mı düşelim?

— Hayır, İngilizlerin ne kucaklarına, ne de ellerine düşelim. Dikkat et, ben sana diyorum ki şu Adapazarı yolunu bir kez deneyelim. Buna karar verirsek tabii güvenlik ve dokunulmazlığımıza ilişkin tedbirleri de alırız.

— Nadi Bey, kara düş görmektense uyanık yatmak hayırlıdır. Biraz geç olsun, güç olmasın.

En sonra Adapazarı yolundan gitmeyi uygun buldular. Sırrı Bey'le aralarında kararlaştırdıkları gidiş yönünü ertesi sabah öbür arkadaşlara da kolayca benimsettiler. İşte, bu karardan sonradır ki Ağaçlı köyünden güneye doğru inmeye başladılar. Ağaçlı köyünde altı yolcu için ancak beş at bulunabildiğinden her biri sırasıyla yayan gidene atını veriyor, hepsi bir süre at-

tan inmek zorunda kalıyor, böylece ağır aksak yol alıyorlardı. Genel bir gidiş yönleri olmakla birlikte kısa erekler için hiçbir düşünceleri yoktu. Rastgele gidiyorlardı. Armaşa'ya *(Akmeşe-İzmit)* inmeyi bile düşünüyorlardı. Armaşa *(Armaş, Ermeşe, şimdiki adı Akmeşe –İzmit)* ise eskiden bir Ermeni yeriydi, bırakışmadan sonra bütün sağ kalanlar oraya dönmüş olabilirlerdi. Sonra İngilizler de o dolaylardaydı. Bir yandan Pirahmet dolaylarına gidip oradaki Türk köylerinden birinde gecelemeyi düşünüyorlardı. Pirahmet'te bir Ermeni kuruluşu bulunduğundan oraya yanaşamazlarsa da Budaklar, Ambarcı, Sofular köylerinden birine konuk olabilirlerdi. Akşama doğru Pirahmet bucağının karşısına düşen Budaklar köyüne doğru ağaçlıklı bir yoldan inmeye başladılar. Yolcular, köyü gören bir noktaya gelmişlerdi ki köyden bir kalabalığın kendilerine doğru geldiğini gördüler. Yolcular, bu köylü topluluğunu haklı olarak yadırgadılar. Merakla yaklaşan köylülere karşı ilerlediler. Bunlar, yirmi - otuz kişiydi. Üç mavzerle, sekiz-on av tüfekleriyle gereçlenmişti. Geri kalanı da silahsızdı.

Yunus Nadi Bey'le arkadaşları, hiç bozuntuya vermeden:

— Selamünaleyküm, dediler ve bu silahlı karşılaşma olağan bir şeymiş gibi aldırış etmeden hem kendi kendilerine, hem de köylülerle konuşarak yürüyüşlerini sürdürdüler. Yunus Nadi Bey, birisine:

— Bu köy, Budaklar köyü değil mi? diye sordu.

— Evet, bu köy Budaklar köyü.

— Şu karşıki?

— Orası Pirahmet.

— Tamam. Öyleyse Armaşa *(Akmeşe-İzmit)* buraya bir, bir buçuk saatlik bir uzaklıkta olacak.

— Öyledir.

— Bu gidişle akşama Armaşa'ya *(Akmeşe)* varılabilir, değil mi?

— Varılır.

Köylüler, yolcuların kim olduğunu anlamaya çalışıyordu. Yolcuların soğukkanlılığı onları durduruyor, herhangi bir çıkış

yapmalarını önlüyordu. Köye vardıklarında bütün halkın orda soruşturucu bakışlarla kendilerini beklediğini gördüler. Halk, çayırlığın kıyısından geçen yolun bir yanına üst üste yığılmış onları bekliyor gibiydi. Yunus Nadi Bey'le arkadaşları, köylülerle konuşmalarını kesmeyerek çayırlığa vardılar. Oradaki halkı da selamlayarak atlarından indiler. Orada şöyle ayaküstü bir mola vermek istediler.

Köylüler, gelip geçici yolcu olarak kabul ettikleri bu yolcuların korkulacak bir yanları olmadığını anlamış ve yatışmış gibiydiler.

Yunus Nadi Bey, bu kötü karşılanışın ne demek olduğunu anlamak için biraz su istediği silahlı bir köylüye:

— Yahu, ayıp olmasın ama şu köye gelirken silahlı bir heyetle karşılanmaklığımız neden gerekti?

— Hiç beyefendi. Mavzerli gördüğünüz bizler bu köye korucu yapılmış kişileriz. Elbette size göre değil, fakat ortalıkta ne olduğu belirsiz işler dönüyor. Onun için böyle kulağımız kiriştedir; olur olmaz işin bu köye bulaşmaması için işte böyle dikkatli bulunuyoruz da ondan.

— Ne gibi işler?

— İlkin eşkıya meşkiya gelebiliyor. Baskınlardan maskınlardan korkulabilir. Sonra İngilizler gelecek, gidecek diyorlar. Sonra Armaşa *(Akmeşe – İzmit)* dolaylarına Ermeniler gelebilirler, sonra İstanbul'da işler almış yürümüş. Biz istiyoruz ki dünyada ne olursa olsun fakat bu köye bulaşmasın.

— İstanbul'da bir şeyler mi olmuş dedin? Üç beş gündür geziyoruz da haberimiz yok. Acaba ne gibi işler olmuş?

— İngilizler İstanbul'u zapt etmişler. Pek, iyi bilmiyorum ama buraya dek işte, on çeşit haberler geldi.

İş anlaşılmıştı. Demek ki köy kendi başının çaresine bakmak üzere tertiplenmişti. Görünüşe göre de su içinde Kuvayı Milliye düşmanıydılar. Bu yolcuların kimliklerini öğrenselerdi İstanbul hükümetiyle İngilizlere hoş görünmek için belki de hepsini kovalayıp döve döve İstanbul'a götürürlerdi.

Yunus Nadi Bey'in sezdiği anlam bundan başkası değildi.

Bu köyde konuk olmaya çalışmak postu vermek demekti. Ufacık bir kuşku hepsini perişan edebilirdi. Çayıra oturup dinlenen yolcular bütün köy halkının kıyıda yığılmış, yuvarlak gözler, asık suratlarla kendilerine baktıklarını görüyorlardı. Yunus Nadi Bey, onları göstererek:

— Haydi, bakalım. Yürüyelim arkadaşlar, yolcu yolunda gerek, dedi.

Yalnız işin kötüsü burdan öteye yayan gitmek zorunda kalacaklardı. Kendilerine buraya dek yoldaşlık eden at sahipleri, artık burdan öteye gidemeyeceklerini söylüyorlardı. Onları güçlükle kandırarak yayan yol tepmekten kurtuldular.

Yolun kıyısına dizilmiş halkın önünden geçerlerken Yunus Nadi Bey, son kez bir laf etmekten kendini alamadı:

— Bu kadarlıkmış ne yapalım, hoşça kalın! dedi.

Yalnız yaşlı bir adam, o da dudaklarının ucuyla:

— Uğurlar olsun, ama vakit de epey geç oldu. Sanki bu gece burada da kalınabilirdi, dedi.

Köylünün bu sözüne Yunus Nadi Bey mim koymuştu. Köyden çıktıklarında ayaküstü onlara şöyle bir danıştı:

— Arkadaşlar ne olursa olsun gelin biz bu akşam Armaşa'ya *(Akmeşe – İzmit)* gitmeyelim.

— Gitmeyelim de ne yapalım? Köyün durumunu görüyorsunuz.

— Dikkat ettiniz mi? İhtiyar herif: "Bu akşam burada kalsanız da olur." dedi.

Yolcular, Yunus Nadi Bey'in düşüncesine uyarak yine Budaklar'a döndüler. Yalnız Sırrı Bey, Armaşa *(Armaş, şimdiki adı Akmeşe – İzmit)* bucak müdüründe konuk olmaya gidecek, buraların da durumunu yoklamış olacaktı. O, Armaşa'ya *(Akmeşe – İzmit)* doğru yolunu sürdüre dursun köye dönen kafilenin başındaki Yunus Nadi Bey eski kalabalığın yerinde kalmış olan birkaç kişiye:

— Demin şurda bir ihtiyar vardı ki bize: "Gitmeseniz ve bu akşam burda kalsanız da olur!" demişti. Kimdir o? Nereye gitti şimdi? diye sordu.

— Acep hangi ihtiyar?

— Canım, mavi cepkenli, abani sarıklı, Rumelili kılıklı ihtiyar.

— Ha, ha... Ömer Ağa olacak. O, evine gitti herhalde.

— Çağırın onu bana.

Yine atlardan inerek çayıra, oturdular. Biraz sonra Ömer Ağa da geldi.

Yunus Nadi Bey:

— Ömer Ağa, dedi. Sözüne dayanamadım, bu akşam köyünüzde kalıyoruz.

Yunus Nadi Bey, Ömer Ağa'nın yüzündeki mimiklere dikkat edince o sözü salt nezaket olsun diye söylediğini anladı. Ne var ki adamcağız kabadayılığa pislik sürmemek için de direniyordu. Ömer Ağa, köyde onlara oda ve yatak verecek hiçbir babayiğit bulamayarak en sonra kendi eviyle kardeşinin evini vermek zorunda kaldı. Yolcular ikiye bölündü. Yunus Nadi Bey, Ömer Ağa'nın evinde kaldı.

Sonra muhtar da kahvesiyle geldi. Muhtar hala onlardan kuşkulandığını duyurur laflar yapıyordu:

— İstanbul işgali aleyhinde çalışmak isteyen kimi sivri akıllılar varmış, hiç bu olur, söker şey midir? diye ağız arıyordu.

Onlar, böyle laf atarken saat yirmi üç sıralarında bir jandarma eri geldi. Yunus Nadi Bey'e, Armaşa'ya *(Akmeşe – İzmit)* giden Sırrı Bey'den bir mektup getirdi. Mektup, arkadaşların bu köydeki durumunu kurtarmak için yazılmışa benziyordu.

Yunus Nadi Bey'e:

— Size ve öbür arkadaşlara müjdelerim. Mübarek Kuvayı Milliyemiz İngilizleri tepelemiş ve İzmir'i geri almıştır. Düşman bozguna uğramıştır. Vatan bizimdir. Artık onun üzerinde rahatça gezmekliğimize hiçbir engel kalmamıştır.

Burada zafer şenliği yapılıyor. Bucak müdürü bey, şerefinize güzel bir şölen hazırlamaya uğraşıyor. Şimdi, buyurmanızı diliyor. Gözlerimiz yollardadır. Çabuk gelin kardeşlerim.

Sırrı

Bu mektubun dediği yalan değil, yanlıştı. Ali Fuat Paşa İngilizlere yirmi dört saat içinde Eskişehir bölgesini Geyve Boğazı'na dek boşaltıp gitmeleri için bir kesin uyarı vermiş. İngilizler de pabucun pahalı olduğunu anlayarak bütün bu bölgeyi Kuvayı Milliyecilerin silahına bırakıp çekilmişti. Şu sırada Kuvayı Milliyecilerin kalpakları Geyve Boğazı'nda bir duvar gibi yükseliyordu.

Mektup okununca muhtarın gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Baltayı taşa vurduğunu anlıyordu.

Yunus Nadi Bey, bir baskın yapmaktan kendini alamadı:

— Şimdi, anladın mı muhtar efendi?

Şimdiye dek belki kendini çok akıllı sanan muhtar, gerçekten şaşkınlık içindeydi. Yunus Nadi Bey, geceyi burada geçireceklerini, yarın sabah belli bir yerde birleşerek ilerleyebileceklerini yazarak jandarmaya verdi. Sırrı Bey'le birleşecekleri yer Armaşa'nın *(Akmeşe-İzmit)* Adapazarı'na doğru uzanan bölümündeki Değirmenönü'ydü.

Geç vakit yorgun argın yatağa uzanan Yunus Nadi Bey, gövdesinde bitlerin yürümeye başladığını anlayarak tedirgin oldu. Bit kara düşüyle boğuşarak sabahı zor etti.

Ertesi sabah Ömer Ağa zarif yapılı, kenarları işlemeli, ince ve uzun, adeta narin arabasına ak öküzleri koştu. Buraların dağ köylerindeki Türkler, çoğunlukla Rumeli'den gelme göçmenlerdi. Hepsi de Rumeli geleneklerini burada sürdürmeye çalışıyordu. Sırrı Bey'i Değirmenönü'nde bulamadılar. O, daha öteki Ahırlar köyünde onları bekliyordu. Armaşa *(Akmeşe)* bucak müdürü de oradaydı. Bir Türk köyünde birer kahve içerek yine yola düştüler. Akşama Adapazarı'na girilebileceği sanılıyordu. Bu, bucak müdürünün düşüncesiydi. İlerde bir Çerkez köyü vardı. Kendisinin pek iki tanıdığı bir dağ evinde bu geceyi geçirebilirlerdi. Böyle olunca Ada'ya ertesi gün daha rahat varabilirlerdi. Yolculara artık güven gelmişti. Ne var ki bucak müdürünün söylediği köydeki ağanın evine gece yarısından sonra vardıklarında buz gibi soğuk Çerkez yüzleriyle karşılaşınca bir hoş oldular. Bir Gürcü olan ve bir Çerkez kızıyla evli

bulunan bucak müdürü, bütün Çerkezlerle akraba gibiyse de Kuvayı Milliye düşmanı olan bu adamlara bu akrabalığın salıkladığı konukseverlik vız geliyordu. Bucak müdürünün tanıdığı Çerkez, onların nerden gelip nereye gittiğini hemen anlamış ve domuzuna bir yüz takınmıştı. Yolcular, bu köyde ancak ayaküstü bir mola verdikten sonra yine yola düşmek üzere davrandılar. Yalnız buradan arabaya da binek bulmak gerekiyordu. Budaklar köylüleri burdan öteye gitmiyordu. Ev sahibi, yolcuların gece yarısı yola çıkacaklarını anlayınca çok sevinir göründü. Hemen onlara bir öküz arabası hazırladı. Nahiye müdürünü kendi hısımına bırakarak ağaçlar içine gömülmüş sulu ovanın içine daldılar. Geç vakit Adapazarı'na vardılar. Şehrin kenarında arabadan indiler. Ellerinde çantalar ve bohçalar Sakarya Oteli'ne gittiler. Temiz yemekler ve yataklar, bol su, birkaç günlük çileden sonra yolculara cennet gibi geldi.

Yunus Nadi Bey'le arkadaşları daha Adapazarı'na iner inmez birkaç tanıdığa rastlamışlardı. Bunlar daha çok Sırrı Bey'in eski İttihatçı arkadaşlarıydı. Şimdi de buranın Kuvayı Milliye, Müdafaayı Hukuk Örgütünde çalışıyorlardı. Bu Müdafaayı Hukukçular için bile burası yüzde yüz güvenilir bir yer değildi. Müdafaayı Hukukçular, onlara buraların ve Kuvayı Milliye'nin durumu üstüne bilgi verirken, yerin kulağı vardır, sözünü doğrular gibi fısıltı ile konuşuyorlardı. Ali Fuat Paşa kuvvetlerinin Geyve Boğazı'na dek sokulması, burdaki padişahçı yığınları sindirmiş gibiydi. Yunus Nadi Bey, Geyve kaymakamlığına telgraf çekerek Ada'da bulunduklarını bildirdi. Yarın Geyve Boğazı'na yollanacaklardı. Oradan daha ileriye gitmek üzere ne gibi araçlar bulabileceklerini sordu. Yunus Nadi Bey ve arkadaşları, kestirmeden doğru Adapazarı'na indiklerinde hemen Kuvayı Milliye'nin kolları arasına düşmüşlerdi. İstanbul'dan, onlardan önce yola çıkan Celalettin Arif Bey grubuyla Halide Edip Hanım grubu, şimdi Hendek-Düzce yollarında bulunuyordu. Çok çetin bir yolculuk yapmaktaydılar. Yunus Nadi Bey, Adapazarı'ndaki yerli arkadaşlarından aldığı bu haberi de Geyve kaymakamına bildirdi. Sonra hep birlikte Adapazarılı Kuvayı Milliyeci arkadaşla-

ra yarın Geyve Boğazı'na dek kendilerini götürecek bir-iki araç bulmalarını söyleyerek temiz yataklara uzandılar.

Sabahleyin Adapazarılı arkadaşlarla birlikte Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey de otele geldi. Oysa gece geldiklerinde onu evinde aramış, bulamamışlardı. Geyve kaymakamı, Yunus Nadi Bey'in telgrafına karşılık olarak Adapazarı kaymakamlığına telgraf çekmişti. Geyve Boğazı'ndan öteye gitmek için oto drezinler bulunduğunu bildiriyordu. Geyve kaymakamı, Celalettin Arif Bey grubuyla Halide Edip Hanım'ın grubunun izlediği yolu da sormaktaydı.

Yunus Nadi Bey'le arkadaşları, kuşluk vakti çift atların çektiği üstü tenteli yaylı arabalara binerek Geyve Boğazı'na yollandılar. Yağmur hayvanların sırtını ve arabaların kara tentesini hışımla kamçılayıp duruyordu. Yolcular, arabadan indiklerinde kendilerini gerçek Türk Mehmetçiklerinin, Kuvayı Milliye askerlerinin arasında buldular. Yunus Nadi, büyük bir şaşkınlık içindeydi. Yüreği tatlı bir heyecanla çarpıyordu.

— Hayret! Bizim asker! dedi.

Hem de buraya pek yeni geldikleri anlaşılıyordu. Ateşler yakılıyor, çadırlar kuruluyor, telefon tertibatı yapılıyor, bir yandan da bütün bu hayırlı ve iyi işleri bozmak istercesine tufan gibi bir yağmur yağıyor, askerciklerin, subayların üstlerinden, başlarından seller gidiyordu. Yunus Nadi Bey'le arkadaşları hemen karargaha alındılar. Burası bayağı evlerden biriydi. Ocağı gürül gürül yanıyordu. Telefonu da çalışıyordu. Askercikler çabucak çay yaptılar.

Karargah kumandanı:

— Geldiğinizi haber vereyim bari! diyerek telefonla konuşmaya başladı.

Yunus Nadi Bey'le arkadaşlarının geldiğini Geyve'ye bildirdi. Fırtına ve sağanak, telefon konuşmasına epeyce azizlikler ettiyse de yine amaç sağlandı.

İki saat sonra Geyve Kaymakamı Hamdi Namık Bey çıkageldi. Yunus Nadi Bey baktı! "Kıyafetine bakılınca bu kaymakam değil, sanki dişlerine dek silahlı bir çeteciydi. Ayakta do-

lakları, külot pantolon, çapraz iki sıra fişeklik, bir mavzer filintası, yanından kabarıp taşan tabancası vardı."

Kuvayı Milliyeci Kaymakam Hamdi Namık Bey, kendisine Merih'ten gelmiş garip bir yaratığa bakar gibi dalmış olan Yunus Nadi Bey'e yaklaştı:

— Beni tanımadınız galiba? diye sordu.

— Tanıyamadım!

— Canım, Menteşe tahrirat müdürlüğünden geldiğimde sizi *"Yeni Gün"* matbaasında bir iki kere ziyaret etmemiş miydim? Hatta birader beyden mektup getirerek...

O zaman hemen tanıdı. Ne var ki o Hamdi Bey başka, bu başkaydı. Sonra yedi-sekiz yolcu, köprünün ötesinde, raylar üzerinde bekleyen üç küçük oto drezine bölünerek bindi. Askercikler, drezinlerin makinesini bütün güçleriyle çalıştırarak yolcuları ilginç bir yolculuğa başlattılar. Demiryolu, Sakarya kıyısını izliyordu. Yağan bol yağmurlarla kabaran Sakarya Irmağı, sapsarı çamur gibi akıyordu. Her iki yandan yükselen dağların tepeleri sisler, dumanlar içindeydi. İstanbul'dan bu yana altı günlük tehlikeli bir yolculuk yapan mebuslar, şimdi, kendileri gibi düşünen insanların toprakları üzerinden ve onların kucağına doğru, güvenle, sevgiyle, sevinçle ilerliyorlardı. Askerler yorulunca drezin makinesinin başına kendileri geçiyor, yoruluncaya dek kola basıyorlardı.

Üç drezin, ikindiüstü Geyve istasyonuna vardığında 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Bey'i, uzun, levent gövdesi, kahraman yüzü, yeşil, güzel gözleriyle orada dikilmiş kendilerini bekler buldular. Onlar, drezinlerden inerken yağmur, korkunç bir biçim alarak hızlandı, gök gürültüleri ve şimşekler de onun korkunçluğunu arttırarak sürüp gidiyordu. Yolcular, hemen kendilerini içinde ateş yanan bir vagona attılar. Bu yük vagonu, içinde sandalyeler bulunan güzel bir sığınaktı. Yarısı kesik bir gaz tenekesi içinde odun ateşi yanıyor, duman yarı açık kapılardan çıkıp gidiyordu. Yarbay Mahmut Bey, konuklarını oturttuktan sonra kendisi de bir tahta sandalyeye oturdu. Ateşin bir kenarında bir çaydanlık fokurduyordu. Demlikten nefis bir çay kokusu geliyordu.

Sıcakkanlı bir asker olan Mahmut Bey:

— Çocuklar çay sıcak, ne güzel! dedi.

Sonra yolculuk üstüne bilgi almak istedi. Yunus Nadi Bey, özet olarak anlattı. Yunus Nadi Bey'le Mahmut Bey, uzaktan tanışıyordu. Uzun yıllardır İskenderun, Antalya ve Halep bölgelerinde bulunan büyük kardeşiyle Mahmut Bey tanışmıştı. O, birçok mektubunda hep Mahmut Bey'in erdemlerinden söz edip dururdu.

Mahmut Bey:

— Lütfetmiş olduğunuz kartvizitlerin ağızdan teşekkürünü yerine getirmek bak nerede nasip olacakmış! dedi.

Yunus Nadi Bey'in İstanbul'dan yaptırıp gönderdiği kartvizitleri anlatmak istiyordu.

Yunus Nadi Bey, Geyve Boğazı'ndayken Kaymakam Hamdi Namık Bey'den Mebus Yusuf Kemal Bey ve birkaç arkadaşının Geyve'de olduğunu öğrenmişti.

Bunu anan Yunus Nadi Bey, Mahmut Bey'e:

— Yahu bizim mebus arkadaşlar burada imiş, nerede onlar, hiç sesleri sedaları çıktığı yok! dedi.

— Buradadırlar, otelde olacaklar.

Bu kaçamaklı bir yanıttı. Yunus Nadi Bey, bunu yadırgadı. Sonra Mahmut Bey, hemen sözü değiştirmeye çalıştı:

— Yolda İngiliz mingiliz görmediniz mi?

— Yok, yalnız işittik ki bir hayli İngiliz, hatta vagonların üzerlerine dahi dolarak trenle ve palas pandıras geçip gitmişler. Bu olay bir noktada işimize bile yaradı. Armaşa *(Akmeşe)* dolaylarında, galiba bundan dolayı Kuvayı Milliye'nin İzmit'i geri almış olduğu kesin bir biçimde yayılmıştı. "Mahmut Bey, hiç yüzünden eksilmeyen gülümsemesiyle tatlı tatlı gülüyordu."

Birinci çaylar içilmiş, herkes ısınmaya başlamıştı. Mahmut Bey, bu kez konuklarına kahve pişirtti.

Kahveler içilirken Mahmut Bey, İngilizlerin gidişini şöylece anlattı:

— Eskişehir'de İngilizlerle çok garip bir mücadele geçirdik. Ali Fuat Paşa'nın aldığı türlü tertibat içinde en sonra bir gün ke-

sin olarak davranmak gerekti. Bu tertibatın ruhu, Eskişehir'in halkıyla beraber dolaylarda dolaştırılan Kuvayı Milliyeci birlik idi. Durumumuzu çok güçlü, İngilizlerin durumunu da çok güç göstermek, bu tertibatın ruhunu meydana getiriyordu. Ne var ki işin göstermeliği ve doğrusu bu olmakla beraber gerekince vuruşmakta sakınılması elde olmayan bir zorunluluk olabilirdi. Nitekim o kesin günde kıl gibi bir ayrımla bu durum meydana geldi. Talimat ve tertibat sonucu olarak Eskişehir'de kaynaşma görünüşü vardı. Dolaylardaki tertibatımız da İngilizlere olağanüstülükler duygusu veren bilinmez davranışlar gibi görünüyordu.

Bu sırada İngiliz karargahında ne sayıda mekkare *(at, katır, deve vb. gibi taşıma işlerinde kullanılan yük hayvanı)* varsa bizimkilerce yularları çözülerek salıverilmişti. Yüzlerce katır kıç atarak türlü yönlerde koşuyordu. Görünüş savaş başlangıcı gibi bir şeydi. Kesin karar almak ve kesin yürümek gerekti. Şimdi seğirterek karşıdaki tepeyi tutmak gerekiyordu. Onu biz tutmazsak belki İngilizler tutarlardı. Elime geçen beş-on askerle tepeye koştum. Ne doğru yapmışım. İngilizler de öbür yandan oraya koşmuşlar. Tepeye biz çıktık, onlar çıktılar. Tüfekler birbirimize doğrultulmuş, karşı karşıya ve sanki kucak kucağa; ne onlar, ne de biz soluk alamayacak kadar heyecanlı bir an geçirdik. İşin şakaya gelir yanı yoktu. Ne olacaksa olacaktı. Durumun ağırlığını gören İngilizler yavaş yavaş gerilediler ve tepe elimizde kaldı. Ne var ki İngiliz karargahında korkunç bir telaşın hüküm sürmeye başladığı görülüyordu. Çok geçmeden İngiliz kumandanının görüşmek istediğinden haberdar edildik ve gittik, görüştük.

Telaş ve öfkeden herifin yüzü gözü birbirine karışmıştı:

— Bu davranışta bize karşı hakaret var ve suikast var, demek istiyordu. Biz durumun bundan daha ağır olduğunu anlattık. Daha çok telaş etti.

En sonra alayı ile ve hemen Eskişehir'i bırakıp gideceğini söyledi ve bu davranışına karşı kendisinin hiç tedirgin edilmeyeceğine ilişkin olarak bizden söz istedi. Bunu kısa bir protokola bağladık. Biz tren ve makinelerinin böylece elimizden çıkmasına asla razı olmak istemiyorduk. Namusu üzerine söz

verdi ki gider gitmez onları olduğu gibi ve bütünüyle geri verecekti. Eskişehir'den giden İngilizler, yolda kendilerine göre daha güvenli bulacakları bir yerde tutunmaya çalışmasınlar diye kendilerini hafif atlı güçleriyle uzaktan izlettik ve gözaltında bulundurduk. Böylelikle defolup gittiler, ama giderken en önemli köprüleri atmışlardır, yolda göreceksiniz. Mebuslar, Mahmut Bey'in anlattıklarını heyecanla dinlediler. Yunus Nadi Bey:

— Ya iş, gerçek bir savaşa varsaydı, diye sordu.

— Olabilirdi. An gelmişti ki artık, ilerisini gerisini düşünemezdik. Savaş ve iş olacağına varırdı.

— Ben bu davayı işte bu azim ve kararın çözümlemiş olduğunu görüyorum.

— Ona ne şüphe. Bundan sonrasını da hep onunla çözümleyeceğiz. Görecekler, Nadi Bey!

Yağmur dinmişti. Yalnız, aydınlık bir çisenti başlamıştı. Kendilerini dumanlı vagondan dışarı attılar.

Yunus Nadi Bey:

— Nereye gideceğiz, dedi. Şu bizim Öğütçü Kurulu mebuslarını bir görsek.

— Adam sen de görürüz, hele biraz da şu bizim daireye uğrayalım; bir kahve de orda içeriz.

Yarbay Mahmut Bey'in, istasyon yapısında karargah olarak yerleştiği odaya gittiler. İkisi baş başaydı.

Yunus Nadi Bey, biraz da gazetecilikten gelen ilgisini dindirmek üzere sorular hazırlamıştı. Bütün bu işler bir plana göre mi yapılıyordu, yoksa bir serüvenin içinde mi bocalanıyordu? Yunus Nadi Bey'in sorduğu böyle bir soruyu Mahmut Bey şöyle yanıtladı:

— Vallahi, Nadi Bey, bu iş millet işidir. Tertibatımızın şimdiki derecesi, yabancı bir askerin incelemesine bırakılsa belki alayla karşılanır. Ne var ki bize göre öyle değil. Bu ulustan olmayan herhangi bir mütehassıs*(uzman)* askerin, asker saymayacağı en zavallı bir erim bile benim gözümde çok büyük değer taşır. Sonra ulusal varlık gibi haksız yere ayaklar altına alınmak istenilen çok kutsal bir halkın korunması uğruna dav-

ranmışız. Böyle bir davanın yürümemesi düşünülemez. Hem görünürde tertibatımız yok gibi olsa da ortaya büyük ordular çıkaracak yüksek başlarımız var. Başka hiçbirinden söz etmemek için işte Ankara'da Mustafa Kemal Paşa.

— Bütün bu hikaye ettiğimiz son davranışlarda kendisinin de ilgisi var mı?

— Nasıl yok. Bütün bu davranışlar temelde onun bilgi ve buyruğu ile yapılıyor. Onun olur dediği şey taş çatlasa olur. Çok büyük asker, çok büyük kumandan ve çok büyük insandır, Nadi Bey. Her gün kendisine rapor verir ve her gün kendisinden haber alırım. Cevaplarının her sözcüğü, bir ders ve bir güçtür.

— Yeniden ordu örgütlenmesi için tertibat ve girişimler başladı mı?

— Orasını onlar bilirler. Fakat şurası doğrudur ki yurdun kurtuluşuna ilişkin tertibat ve örgütlemeler hızla ve kolayca olacaktır. Buna yalnız başına Mustafa Kemal'in kişiliği kefildir, denilse yanlış olmaz. Oysa bu işte ona yardımcı olacak güçlü kişilerimiz var. Örneğin, son olayların başında çalışan Ali Fuat Paşa da değerli kumandanlarımızdandır. Benim gibileri hesaba katmıyorum. Fakat büyük davada herkes hatta en zavallı kişi bile düşen görevi yapacaktır.

— Ali Fuat Paşa nerde?

— O, Eskişehir serüveninden sonra Ankara'ya döndü.

— Şimdi, Ankara Temsil Heyeti'nde paşa ile kimler çalışıyor?

— Oradaki arkadaşların hepsi, fakat siz, çabuk gidin de şu meclisi Ankara'da kurun bakalım.

— Ne yazık, Mahmut Bey, İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın büyük çoğunluğu cılk çıktı. Onlar, gelmiyorlar. Biz, gidenlerse çok azınlıkta kalacağız.

— Canım, ne azınlığı? Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti adına bütün ulusal bildiri yayınlayarak İstanbul'dan gelebileceklerle birleşerek bir meclis kurulmasını ve bunun için de yeniden seçim yapılmasını buyurdu. Bu seçim de şimdi her yerde yapılıyor. Bundan haberiniz yok mu?

Bundan Yunus Nadi Bey'in gerçekten haberi yoktu. Mahmut Bey:

— Seçim her yanda ilgiyle, önemle ve hızla yapılıyor. Bu gidişle bir aya varmaz Ankara'da meclis toplanır. Ve o zaman siz efendilerimiz artık kararlar vererek bizim orduları örgütler, kurarsınız.

Mahmut Bey, gülerek sözlerine şunları kattı:

— Bizimki ne olacak, derme çatma şeyler. Bununla beraber öyle söylediğime bakma, sayılarını da sorma. Buradakilere yarın sizin önünüze bir geçit resmi yaptırayım da gör. Her birinin yüreğinde bir aslan yatar vallahi.

En sonra Yunus Nadi Bey, Adapazarı bölgesindeki Çerkez topluluklarının bir tehlike taşıyıp taşımadığını sordu.

Öbürü:

— Nadi Bey, böyle şey olamaz, olsa bile onları saf dışı etmeye tek başına yalnız ben yeterim.

(Bu konuşmadan on beş-yirmi gün sonra kahraman asker Mahmut Bey, ayaklanmış Çerkez ve Türk köylüleri kalabalığını tek başına saf dışı etmeye çalışırken şehit edilecektir.)

Yunus Nadi, karargahtan kalkarak kahvelere doğru gitti. İstanbul hükümetinin Anadolu'ya gönderdiği öğütçü mebuslar kurulu, orda oturuyordu. Yunus Nadi Bey'in anladığına göre Mahmut Bey, kendisini karargahta bilerek biraz çokça oyalamıştı. Yusuf Kemal, Rıza Nur, Abdullah Azmi ve Konya Mebusu Vehbi Beyler. Yunus Nadi Bey'i görünce bir sürprizle karşılaşmış gibi olarak yerlerinden fırladılar. Koşup Yunus Nadi Bey'i kucaklamak ister gibi bir durum takındılar. El sıkışıp oturdular.

Yusuf Kemal Bey:

— Altı-yedi gün önce sabahleyin erken Çamlıca'ya çıkan ve hızla giden bir arabanın içinde seni sezer gibi oldum, dedi.

— Ben de seni benzer biçimde aşağı inen bir arabada sezer gibi olmuştum.

Gerçekten de Yunus Nadi Bey, 1920 Martı'nın 21'inci günü Abdullah Ağa'nın arabasıyla Çamlıca'ya doğru çıkarken görünmesiyle geçmesi bir olan bir arabada Yusuf Kemal Bey'in

hayalini seçer gibi olmuştu. Yunus Nadi Bey, bu öğütçüler kurulunun İstanbul'da İngilizlerce düzenlendiğini biliyordu. Onlar, rahat rahat tren kompartımanına kurularak gelmişler, kendileriyse her an bir ölümle karşılaşmak tehlikesiyle savaşarak dirimleri pahasına buraya dek gelebilmişlerdi. Bu öğütçüler kurulu, sözüm ona Ankara'ya gidecek, Mustafa Kemal'e yumuşaklık ve anlayış aşılamaya çalışacaklardı. İstanbul'da bu işi öğrenen bütün kendini bilir mebuslar onlara kızmışlar, köpürmüşlerdi. Onlar yine de bu görevle buraya dek gelmişlerdi. İngilizlerin denetimindeki özel bir trenle İzmit'e dek götürülmüşler, ordan da Adapazarı'na ulaştırılmışlardı. Trende bulunan Hintli askerlerin, daha içerilere gitmekten ödleri kopuyor, elleri tetikte, gözleri çanağından çıkmış olarak korku içinde çevrelerine bakıyorlardı. Öğütçüler Kurulunu Lefke Köprüsü'ne götürmekle görevli Hintliler, Geyve Boğazı'na dek bile götürmek yürekliliği göstermeyerek Adile köyü adlı bir Çerkez köyünün dolaylarında karlar içine bırakıvermişlerdi. Geyve, ilkin İzmit mutasarrıflığına, sonra da yolda İngiliz Kumandanına, eğer Geyve Boğazı'na yaklaşırlarsa üzerlerine ateş açılacağını bildirmişti. Yarı yolda bırakılıveren Öğütçüler Kurulu güç durumlarla karşılaşıp soyulmak tehlikesi de atlattıktan sonra Geyve'ye gelebilmişti.

Yunus Nadi Bey'le Öğütçüler, akşam yemeğini istasyonun kahvesinde birlikte yediler.

Bir aralık Yunus Nadi Bey'in yanına düşen Yusuf Kemal Bey:

— Ömrümde bu kadar üzüldüğümü hiç bilmiyorum, dedi.

— Geçmiş olsun, ne oldu?

— A! Haberin yok mu? Ayol, biz üç gündür burada adamakıllı tutuklu işlemi görüyorduk.

Durum anlaşılıyordu. Öğütçüler Geyve'ye geldiklerinde çok soğuk karşılanmışlardı.

Onlara:

— Ankara'nın öğüte filan ihtiyacı olacağını bilmiyoruz, hele durun bakalım! demişlerdi.

Bunlara ilerisi kapalı olduğu gibi gerisi de kapalıydı. Yunus Nadi Bey, Yusuf Kemal Bey'in üzüntüsünü azaltmak üzere şöyle konuştu:

— Bu durumdan üzülmek değil, tersine çok sevinmek gerekir. Demek ki Ankara'da ve Anadolu'da bu denli uyanıklık ve sinirlilik vardır. Bu ise çok hayırlı bir alamettir.

Yunus Nadi Bey grubu bir iki gün daha Geyve'de kalıp Halide Edip Hanım grubunu bekleyecekti. Telgraf araştırması sonucunda Düzce'de bulunmuşlardı. Burdan hep birlikte Ankara'ya gideceklerdi. Trenle gidilecekti. Öğütçü mebuslar da onların yanı sıra Ankara'ya gidebilmek fırsatını bulmuş olacaklardı.

Yunus Nadi Bey, o gece kara düşsüz bir uyku çekerek sabahleyin uyandığında pencerelerden içeri bol bir aydınlık girdiğini gördü. Otelden sokağa çıktığında bir bahar havası güzelliğinin herkesi evlerden dışarı attığını gördü. Millet, kahvelerin dışına atılan iskemlelere kurulmuş, çay-kahve içiyor, dünkü korkunç havayı unutmaya çalışır görünüyordu. Geyve Kaymakamı Namık Bey, yanındaki birkaç kişiyle bir halka çevirmiş konuşuyordu. Yunus Nadi Bey'le arkadaşları doğruca oraya gittiler. Namık Bey, onları mebuslara tanıttı. Onlar salt mebusları görmek isteğiyle gelmişlerdi. Hem kasabanın ileri gelenleri, hem de Kuvayı Milliyeciydiler. İstanbul'a yıldırımlar yağdırarak konuşuyorlardı.

İçlerinden Hafız Fuat:

— O, orada İngilizlerle yaşaya dursun. Biz, milletçe Ankara'da yeni hükümetimizi kuralım, o zaman görsün, dedi.

Geyve, Geyveliler, İzmit livasının bütün kazaları içinde Kuvayı Milliyeci olarak tek başına bir pırlanta gibi parlıyordu. Oysa hemşehrilerinin çoğunluğu da Rum'du.

Yunus Nadi Bey, Yarbay Mahmut Bey'in bugün askerlerine bir geçit resmi yaptıracağı vaadini andı. Ortada öyle pek çok asker göründüğü yoktu. Nerdeydi onun Kuvayı Milliyeci askerleri? İngilizleri kovalayan o kahraman Mehmetçikler nerdeydi? Şöyle gözü dolduracak saf saf askerler görünürlerde yoktu. Biraz sonra Yarbay Mahmut Bey'i gördü ve bu şaşkınlığını ona da açıkladı:

— Yahu her birinin yüreğinde arslan yatan askerleriniz nerde? Ortalıkta asker diye çokluk bir şey görmüyorum, dedi.

Mahmut Bey güldü:

— Evet, öyledir. Şimdi onlar göze görünmedikleri halde ha deyince meydana çıkarlar. Onlar, adı üstünde Kuvayı Milliyecidir. Size dün geçit resminden söz etmiştim. Oysa yarın sabah erken kuvvetimle ileri gitmeye karar verdim. Yola çıktığımızda görürsünüz artık.

Ertesi gün Yunus Nadi Bey'le arkadaşları, bütün yolculuklarında gördükleri en heyecanlı bir görünüşle karşılaştılar. Mahmut Bey'in Kuvayı Milliyesini hem hazırlık, hem de yürüyüş durumunda gözleri yaşararak seyrettiler. Sabahleyin karşı dağdan doğan güneşle birlikte Kuvayı Milliyeciler de sökün etmeye başlamıştı. Cepkenlerinin kolları havada uçan, abani sarıklı, yemenili, yamçılı *(yağmurluk)* atlılar, yerden biter gibi çıkıp geliyor, sıraya giriyordu. Sanki gökten ışık, yerden kuvvet fışkırıyordu. Bunlar, yaşıt insanlar da değildi. On sekiz yaşından yetmiş yaşına dek insan vardı. Hele atının üstünde bir heykel gibi dimdik duran kır sakallı bir savaşçıyı Yunus Nadi Bey bütün yaşayışı boyunca unutmayacaktı. Atların kuyrukları bükülerek bağlanmıştı. Hayvanlar, yerlerinde duramıyor, kişniyor, yolculuğun heyecanını duydukları anlaşılıyordu. Geyve istasyonunun küçük meydanından taşan bu Kuvayı Milliye atlıları, Yunus Nadi Bey'in gözüne bir mahşer kalabalığı gibi görünüyordu. Daha çok onun gönülden isteği buydu. Bunlar, mahşer kalabalığındaki atlıların yapacağı işleri de yapmak gücündeydiler. Hayvanların gereçleri de türlü türlüydü. Osmanlı eğerlerinin yanı sıra Çerkez eğerleri göze çarpıyordu. Hayvanların başlıkları da başka başkaydı. Atlılar, hep kendi şehirlerinin ve köylerinin ulusal kılığıyla gelmişti. En sonra demir kır atı üstünde levent gövdesiyle Yarbay Mahmut Bey, maiyeti subaylarıyla istasyon yapısı yanından gelerek kafilenin ortasına doğru ilerledi. Gözleriyle her yanda Yunus Nadi Bey'i arıyordu.

— Nadi Bey, Nadi Bey, Nadi Beyefendi nerde? diye bağırıyordu.

En sonra, onun otelin balkonundan kendilerini seyrettiğini gördü ve tatlı tatlı gülerek bir süre ona baktı.

Yunus Nadi Bey onun:

— Gördün mü, beğendin mi? demek istediğini anladı.

Duygulu gazeteci, heyecandan boğulacak gibi olmuştu. Söz söyleyecek durumda değildi. Beğenmemek de laf mıydı? Küçük meydan bir yerinden dalgalanan bir deniz gibi kaynıyordu. Mahmut Bey, sessizce baktıktan sonra:

— Eyyy! Bize Allahaısmarladık. Size de uğurlar olsun! diye bağırdı.

Yunus Nadi Bey'le birlikte bütün oradaki halk hep bir ağızdan:

— Uğurlar olsun, Allah yardımcınız olsun! diye bir uğultu gibi karşılık verdi.

Mahmut Bey'in demir kır atı, çalımlı çalımlı başı çekince arkadan öbür atlar da oynar gibi yürümeye başladılar. Yunus Nadi Bey, kalabalıkla birlikte uzun uzun onların ardınca baktı. Mahmut Bey, korkunç serüvenine doğru yiğitçe gitti ve gözden uzaklaştı.

ANKARA YOLUNDA BİR AYDIN AMAZON

İstanbul, bizim tarihimizin ve uygarlığımızın bir özetidir.

Mustafa KEMAL

Karakol terör örgütünün sayılı adamlarından olan Kemalettin Sami Bey (Paşa), her zaman olduğu gibi bir akşam heyecanla Halide Edip Hanımlara koştu. Elinde çok önemli raporlar vardı. Bu raporlarda İngilizlerin yoğun propaganda çalışmalarından söz ediliyordu. Bu raporlardan birine, İngiliz casus örgütünün en önemli adamlarından Papaz Frew'nun, Casus Sait Molla ile el ele vererek Anadolu'ya yetmiş beş kişilik bir propagandacı kadrosu yolladığı bildiriliyordu. Bu adam-

ların daha çok saraya bağlı Çerkez yoğunluğuyla tanınan Adapazarı bölgesinde çalışacakları anlaşılıyordu. Küçük sarı kağıt parçaları üzerine yazılmış olan bu raporlara şöyle çabuk bir göz gezdiren Halide Edip Hanım, ilkin şaşırdıysa da sonra da bunların doğruluğundan kuşkulandı. Kemalettin Sami Bey'e:

— Bunları nasıl elde ettiniz, Kemal Bey? diye sordu.

— Sait Molla'nın katipliğini yapan bir akrabasından!

— Doğruluklarına inanıyor musunuz?

— Çocuk, bütün kalbiyle bizden!

— Bu kağıtları çalmayı doğru bulan bu adam neden asıllarını almamış?

Halide Edip Hanım, yine de bunların doğruluğuna inanmıyordu. Ancak 1920 Martı'nda bunların doğruluğuna inandı. 1920 Şubat'ında herkesin ağzında dolaşan korkunç bir söylenti Halide Edip Hanım'ın kulağına da geldi. İngilizler bütün mebuslarla aydınları tutsak edip Malta'ya süreceklerdi. Yalnız söylentilere göre İngilizlerin Halide Edip Hanım gibi siyasal bir güce sahip olmayan kimi kişileri tutup gönderebileceklerine inanılıyorsa da meclisi kapayarak bütün mebusları tutuklayabileceklerine hiç kimse inanmıyordu.

Halide Edip Hanım, Fatih ve Sultanahmet mitinglerinde konuştuğundan beri İngilizlerin gözüne diken gibi battığını biliyordu. Ne var ki İngilizlerin kendi üstüne beslediği korkunç niyeti öğrendiğinde bayağı bir kara düş görmüş gibi korktu.

Haberi kendisine getiren Sabiha Zekeriya (Sertel) idi:

— Dikkat et, Halide Hanım! General Milne senin çok aleyhinde.

— Nereden biliyorsun?

— General Milne'yi görmeye gittim, kendisini bulamadım. C. Armstrong'la *(Mustafa Kemal için kötü bir kitap yazmış olan Intellicence Service-çi)* görüştüm. Söz sırasında bana sizi tanıyıp tanımadığımı sordu. "General Milne'yle konuşursan onun yanında Halide Edip'in adını ağzına alma" dedi. Ben, bunu işitince epey şaşırdım.

Halide Edip Hanım, o zamana dek General Milne'yle hiç

karşılaşmamıştı. Sabiha Zekeriya Hanım'ın getirdiği haberden sonra anladı ki İngilizler Kuvayı Milliye'ye hizmet eden herkesin kanlı bıçaklı düşmanıydı.

Artık anlıyordu ki kendisi de, kendisi gibi düşünenler de İstanbul'da kelle koltukta dolaşıyordu. Bunun sonu yoktu. Bir ayak önce başını alıp Anadolu'ya savuşmalıydı. Başkasının dediklerine bakmadan granit gibi bir karar verdi. Burgaz Adası'ndaki evini sattı. Çocuklarını yatılı olarak Robert College'e verdi ve hemen Kemalettin Sami Bey'le Anadolu'ya kaçma işini konuştu. Karakol Örgütü, İstanbul'la Anadolu arasında güvenli bir köprü kurmuştu. Birçok karakol ve köy, zincirleme birbirine bağlanmış, siyasal kaçaklar ve Anadolu'ya silah kaçıranlar bu yoldan gidip gelmeye başlamıştı. Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi Bey, Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi ilk konak yerinin güvenli adamlarıydı. Kemalettin Sami Bey'in verdiği parola "Beni İsa yolladı" idi. Bu, kendisini Karakol Örgütü'nün başkanı yolladı demekti. Sultantepe'deki tekkenin kapısını çalıp bunu söylemek yetiyordu. Ne var ki Halide Edip Hanım, herkesçe tanındığından onun parola söylemesi gerekmezdi. Halide Hanım, böylece hazırlandığı günlerde 10 Mart 1920 günü İstanbul'daki İzmir Müdafaayı Hukuk Derneği'ne gitti. Orda kendisine bir telgraf verdiler. Bunda, İstanbul'da bir deniz hareketi olacağı belli belirsiz anlatılıyor, İstanbul'a asker çıkarılacağı yazılıyordu. Halide Edip Hanım, korkulu günlerin dev adımlarıyla yaklaştığını anladı.

15 Mart 1920 günü akşama doğru Halide Edip Hanım, oğullarını bir arabaya koyarak Robert College'e gönderdi. Çok üzgündü. Durmadan yazı yazıyordu. Kocası Doktor Adnan Bey gülerek, sevinçli görünmeye çalışarak içeri girdi:

— Ben, bu gece evde kalacağım, dedi. İngilizler, hükümet darbesini bu gece yapacaklar.

— Ne yapmak istiyorsun?

— Biz, bu gece evde kalmaya, sonra meclise giderek, eğer kapayacaklarsa orada bulunmaya karar verdik.

— Olamaz.

— Sen kendin "hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz" demedin mi? İngiliz milleti parlamenter hükümetin en eskisi, ulusal bir topluma böyle bir şey yapılmasına engel olur.

Halide Edip Hanım, birdenbire yerinden fırladı. Kağıtlarını toplayarak en önemli belge olan Mustafa Kemal Paşa'nın mektuplarını Mahmure ablaya bıraktı. Çarşafını giyerek Adnan Bey'in elinden yakaladı.

Doktor direndi:

— Ben, söz verdim! dedi.

— Bu, söz vermen anlamsızdır. Anadolu'ya ne kadar önce gidersek o kadar doğru olur. Artık ortaçağın bir destanındaki kahramanlar gibi davranmak zamanı geçmiştir.

Halide Edip Hanım, doktoru kandırıncaya dek akla karayı seçti. Durum romantik değil, korkunçtu. Onu en sonra zorla yola getirdi. Mahmure ablayı evde bırakarak mutfak kapısından çıktılar. Hem gidiyor, hem de dönüp dönüp arkalarına bakıyorlardı. Nigarlara gidiyorlardı. Bir güvenlik tedbiri olarak geceyi orda geçireceklerdi. Nigar'la kocası, büyük kırmızı bir evde oturuyorlardı.

Konuk oldukları evin karşısında Kuvayı Milliyeci olduğu bilinen Tasviri Efkar gazetesinin matbaası vardı ve cayır cayır işliyordu. İngilizlerin niyeti bozuksa herhalde oraya da saldırmaları gerekiyordu.

Halide Edip Hanım, 16 Mart sabahı deliksiz bir uykudan uyandığında Mahmure ablasını başucunda buldu. Onun anlattığına göre, gece hiçbir şey olmadan geçmişse de yoldan durmadan İngiliz kamyonları gidip gelmişti. Hilali Ahmer'in hademelerinden biri soluk soluğa eve gelmiş, oranın İngilizlerce işgal edildiğini söylemişti. Telefonlar koparılmış, kağıtlar param parça edilmiş, uyuyan hademelerin, başına tabanca dayayarak Doktor Adnan'ın nerede olduğunu sormuşlardı. Bundan başka Doktor Adnan Bey'i telefon ederek iki kez de evden aramışlardı. Mahmure abla da nereye gittiklerini bilmediğini söylemişti. İngilizler, Kemalettin Sami Bey'in tümeninden yedi mızıkacı askeri şehit etmişler, sabahleyin Mahmure Hanım, Beyazıt'tan

geçerken bunları sedyelerde kanları damlayarak götürülürken görmüş, fenalaşmıştı. Mahmure ablanın anlattığına göre şu sırada bile İngilizler Gedikpaşa'da evleri araştırıyor, mezarlıkları karıştırıp, silah ve cephane arıyorlardı. Üsküdar'dan gelen bir Hilali Ahmer (Kızılay) katibi, kötü bir haber daha getirmişti. Göz Doktoru Esat Paşa ile Cevat Paşa, gecelikleriyle evlerinden kaldırıp götürülmüş, bir İngiliz motoruna bindirilerek Selimiye Kışlası önünde yatan bir dretnota bindirilmişti.

Halide Edip Hanım'la Adnan Bey artık bir ayak önce Anadolu'ya geçmek üzere hazırlanıyorlardı. Belki birkaç kişiyi daha sürükleyebileceklerini sanarak boşuna bir iki gün geçirdikten sonra, martın on sekizinde yolculuğa karar verdiler. Akşam karanlığında vapura binip Üsküdar'a geçeceklerdi. Yalnız, kılık kıyafetlerini değiştirmek gerektiğini anladılar. Her yanda İngiliz gözü vardı. Halide Edip, Mahmure ablasının eski biçim çarşafını sırtına geçirdi. Doktor da bir hoca akrabasından kara bir cübbe ve bir ak sarık alarak bir hoca kılığına girdi. 18 Mart Perşembe günü, pek uzun boylu bir hoca ile onun eski çarşaflı karısı Galata'ya vardılar. Hoca efendi, İki bilet aldı. Vapura bininceye dek epeyce yürek çarpıntısı geçirdiler. Şundan ki hemen yanı başlarında iki İngiliz ajanı vardı. Kazasızca Üsküdar'a geçtiler. Dar ve dik bir yoldan Sultantepe'ye çıktılar. Adnan Bey'in bir elinde bir bohça vardı, öbür eliyle de Halide Edip Hanım'ı sürükleyerek götürüyordu. En sonra, ta yukarıdaki tekkeye vardılar. Dış kapıdaki ipi çektiler, bir çıngırak çaldı, yukardan bir ses:

— Kim o? diye sordu.

— Bizi İsa yolladı.

İp çekildi, kapı açıldı. Elinde fener tutan bir derviş, onları karşıladı. Halide Edip Hanım, onu tanıdı. Bu, çocuklarının adını koyan Kahraman'dı.

— Ah! Doktor Adnan, şükür geldin! dedi. O kadar fena bir hazımsızlık çekiyorum ki.

— Haydi, yukarı çıkalım da hastalığına orada bakarım.

— Sizi salıdan beri bekliyoruz. Dün adeta yakalanmış olduğunuza hükmettik.

Bu sırada, Şeyh Ata Efendi de koşarak onları karşılamaya geldi.

Halide Edip Hanım'la Doktor Adnan Bey, tekkede kendileri gibi Anadolu yolcusu dört kişiye daha rastladılar. Bunlar, dört mebustu. Celalettin Arif Bey bir gün, Kurmay Albay İsmet Bey de iki gün önce birkaç subayla birlikte buradan Anadolu'ya doğru yola çıkmışlardı. Şeyhten İsmet adını işitince sevindiler. Bu adın, onların katında büyük bir büyüsü vardı. Onun karakteri ve zekası, bir kavgada onlara ışık tutacak, umut verecek güçteydi. Şeyh, Halide Edip Hanım'la kocasının kimliklerini tekkedeki haremden gizlemişti. Şundan ki Halide Edip Hanım, İngilizlerin, başına para adadıkları çok tehlikeli kaçak durumundaydı. O gün şehirde İngilizlerin astığı afişlerde İngilizce-Türkçe olarak herhangi bir Kuvayı Milliyeciye yardım edenin ölümle cezalandırılacağı bildiriliyordu. Halide Edip Hanım, o gün istasyondaki bu afişlerden birisini kendi gözleriyle görmüştü. Bunda ölüm sözcüğü dev gibi harflerle yazılmıştı. Altında General Wilson'un imzası vardı.

Genç kadın içinden:

"Eğer salt bize yardım edecekler ölümle cezalandırılacaksa acaba bizlere ne ceza verecekler?" diye düşünmüştü.

Şeyh Ata Efendi, genç romancıyla doktoru, Boğaziçi'ne bakan bir odaya almıştı. Birkaç dakika oturmuş, oturmamışlardı ki Şeyh, onlardan önce gelen dört mebusu da buraya getirdi. Bunlardan biri ünlü Ethem (Çerkez) Bey'in ağabeyi emekli Binbaşı Reşit Bey'di. O, Anadolu'daki ulusal hareketin en güçlü şeflerinden biri olduğu gibi Saruhan mebusuydu da. Mavi gözlü, çok zeki ve iyi davranışlı bir adamdı. Hepsi, oturup yolculuk işini görüşmeye başladı. Reşit Bey:

— Bize şimdi gereken adamakıllı bir harita, bir de kılavuz, dedi.

Halide Edip Hanım içinden: "İşte, aklı başında bir adam!" dedi.

Mebuslardan ikincisi, Keskin Mebusu ve Kuvayı Milliyeci ünlü Keskinli Rıza Bey'di. Bu uzun boylu, geniş omuzlu, baba-

yiğit bir adamdı. Keskin şivesiyle şöyle konuştu:

— Bende beş bomba, üç tabanca var. Çantamın içinde. Korkmayın savaşa hazırız, dedi.

Halide Edip Hanım bu sözleri aptalca bulmakla birlikte bu esmer ve saf yüzlü, iyi yürekli adama karşı içinde bir yakınlık duymaktan kendini alamadı.

Bu konuşmalar sırasında kapının çıngırağı çalındı ve çok geçmeden odaya kısa boylu, zayıf, sinirli halli bir adam girdi.

— Size Manavoğlu Nevres Bey'i tanıtayım! dedi. "Eğer odaya bir bomba düşmüş olsaydı oradakiler bundan daha çok şaşırmazlardı."

Halide Edip Hanım, bu adam üstüne neler işitmemişti ki! Bu söylentilere göre bu eski Prens Sabahattinci İttihat ve Terakki düşmanı subay Kıbrıs'ta İngiliz ajanlığı yapmış, Mısır'da Türkler aleyhine yayınlarda bulunmuştu.

Kemalettin Sami Bey de onun üstüne şöyle demişti:

— Yarı kaçık, yarı bir evliya, hem de kanlı bir adamdır. Bir an olur ki memleketi için ölmeye hazırdır. Başka bir an memleketi beş para için satar. Morfinmandır. Şimdi, bize katılmaya çalışıyor. Onun düşüncesince İttihatçılar ortadan kalkmadıkça Türkiye kurtulamaz. Vaktiyle de batılıların adaletine çok inanırdı. Şimdi hayal kırıklığına uğramış. Her şeyi yapmaya hazır görünüyor. Fakat insan, aramıza girip sırlarımızı satmayacağına güvenemiyor.

Halide Edip Hanım, bunları düşünürken gözü Reşit Bey'le Keskinli Rıza Bey'e ilişti. İkisi de Nevres Bey'e yer gibi hınçla bakıyordu. Onların bu sert, düşmanca bakışları, Nevres Bey'i şaşırttı, bocalattı. Onun elini de sıkmamışlardı. Nevres Bey'in uzanan eli havada kalakalmıştı. Sonra eli, cansız bir şey gibi yanına düştü. Bu, genç romancıya çok dokundu. Ona karşı duyduğu acımayı göstermemeye çalışarak elini uzattı. Nevres Bey, genç kadının bu yüreklice davranışını büyük bir minnet duygusuyla karşıladı. Genç kadın ona:

— Nasılsınız, Nevres Bey? derken o da Şeyh Ata Efendi'ye:

— Ben, Anadolu'ya kaçmak istiyorum, Ata Efendi! dedi.

— Gel, beni yarın gör, bir çaresine bakarız.

Ata Efendi, Nevres Bey'e karşı açıkça gösterilen düşmanlıktan çok üzülmüştü. O, Nevres Bey'in içtenliğine inanıyordu.

Halide Edip Hanım'la Adnan Bey, geceyi tekkede geçirdiler. Sabahleyin kalktıklarında mebuslar grubunun geceleyin Anadolu'ya doğru yola çıktığını öğrendiler. Halide Edip Hanım, o gün yeniden büyük tehlikeleri göze alarak İstanbul'a döndü. Daha birkaç mebus ya da aydın alarak götürmek istiyordu. Bu gecikme sonucunda ancak Cami (Baykut) Bey'i bulabildi. Cami Bey, arkada en büyüğü on beş ve en küçüğü dokuz aylık olmak üzere beş çocukla genç ve güzel bir kadın bırakmak zorunda olduğundan çok üzgündü. Çoluk çocuğun hazır beş kuruşları da yoktu. Bir dosttan borç para alarak felakete benzer bir gidişin acısını azaltmaya çalıştılar. Ertesi sabah soğuk algınlığından ateşi hayli yüksek olan Halide Edip Hanım, büyük tehlikelere göğüs gererek padişahın ve İngilizlerin polisinden güçbela transit geçerek kendisinden daha önce tekkeye gitmiş olan Cami Bey'le kocasına ulaşmak üzere Üsküdar'dan Sultantepe'ye doğru tırmanmaya başladı. Tekkeye giden dar ve dik yolda, gözlerini dört açarak ilerlerken Şeyh Ata Efendi'nin kardeşi Kahraman soluk soluğa karşısına dikildi:

— Dün gece polis geldi. Herkes gitti. Siz hemen yandaki eve gidin. İçeriye arka bahçeden girin, dedi. Oğlanın gözleri korkudan sanki yuvalarından uğramış gibiydi.

Kahraman'ın saklandığı ev, Hilali Ahmer'de Doktor Adnan Bey'in katibi olan Sakip Bey'in babası Rıza Bey'in eviydi. Halide Edip Hanım, hemen o eve girdi. Kaçma hazırlığında kendisine yiğitçe yardım eden iki tanıdığı Saffet Bey'le Abdülmuttalip de ordaydı.

— Ne oldu? diye sordu.

Anlattılar. Cami Bey, tekkeye geldikten sonra İtalyan ve İngiliz polisleri de gelmişti. Şeyh Ata Efendi güçbela arka pencereden atlayarak kaçmış, Doktor Adnan Bey'le Cami Bey de hemen Rıza Bey'in evine geçmişlerdi. Evin arkası boş ve ıssız

bir arsa olduğundan Adnan Bey'le Cami Bey buradan kolayca sıvışıp yayan olarak yola çıkmışlardı. Kısıklı ve Çamlıca yolundan geçen bütün arabalar, İngiliz polisinin sıkı kontrolü altındaydı. İki arkadaş bundan dolayı boş kırlara saparak yoldan ve tehlikeden uzaklaşmıştı. Yalnız kaçmadan önce Halide Edip Hanım'ın kaçışını da tertiplemişlerdi. O, kadın olduğundan kontrol barajından daha kolay kurtulur diye düşünerek ona bir araba kiralamışlardı. Araba, Bülbülderesi'nde şimdi onu bekliyordu. Bir jandarma da ona yoldaşlık edecekti. Arabacıya güvenilebilirdi. Şundan ki bu işi jandarma kumandanı Remzi Bey hazırlamıştı. Arabacı, altı yıl hapse hükümlü bir adamcağızdı. Remzi Bey, eğer yolcuları sağ salim geçirirse onu serbest bırakmaya söz vermişti.

Halide Edip Hanım, her türlü tehlikeye göre hazırlanarak Bülbülderesi'nde kendisini bekleyen arabaya bindi.

Arabacı, son kerte korkak bir zenciydi. Bu tehlikeli işe koşulduğuna çok canı sıkılmışa benziyordu. Bu belalı işin sonunda ölüm vardı. Araba Çamlıca'ya doğru tırmanmaya başlıyordu. Arabacı bir ara:

— Eğer buradan sağ kurtulursam bir daha asla! diye kendi kendine söylendi.

Araba biraz gittikten sonra başını çevirerek, salt akı görünen korku dolu gözleriyle Halide Edip Hanım'a baktı.

Ağlamaklı bir sesle:

— Kuvayı Milliyecileri kaçıranların cezası... diye yine mırıldandı.

Halide Edip Hanım:

— Bana bak, ölümden daha büyük ceza var mı? diye sordu.

— Yoook.

— Ceza vermek istedikleri biziz, değil mi? En büyük cezayı elbette bize verecekler. Eğer bir mülteci kadını kaçırırken tutulursan sana verecekleri ceza en sonra altı yıllık hapistir.

— Sen, Halide Edip Hanım'sın, değil mi? En çok seni tutmak istiyorlar.

— Öyleyse ölüm cezasının şerefi benim olmak gerek!

— Benim cezamın altı yıldan çok olmayacağını biliyor musun?

— Bana bak, senin yapacağın şey, eğer bir şey sorarlarsa Bülbülderesi'nden alıp Cemal Bey'in evine götürdüğünü söylersin. Ondan ötesini bana bırak. Bu gece evine dönersin. Arabayı koşturma. Daha çok İngilizlerin önünden geçerken korku göstermezsen hiçbir şey olmaz.

Büyük Çamlıca'nın dört yol ağzında İngilizler duruyordu Bir İngiliz askeri ağacın altında durmuş yolu gözetliyordu. Arkasında üç asker daha vardı. Helyografla bir yerlere işaretler veriyorlardı.

Jandarma, arabayı durdurarak bir yere uğradı. Koşarak döndüğünde yüzü karmakarışıktı, içinden geçmeleri gereken yol üzerindeki Samandıra ve Dudullu köyleri İngilizlerce işgal edilmişti. İstanbul kaçaklarının yollarını kesmeye çalışıyorlardı. Jandarma bütün bunları gizli telgraf servisinden öğrenmişti. Jandarma merkezine haber vermek zorundaydı.

Araba yekindi, Çamlıca'ya çıktılar. İngiliz askerleri arabadaki eski çarşaflı kadınla jandarmaya hiç önem vermemişlerdi. Araba, Yalnızselvi'ye vardığında daha aşağılarda patlayan fırtına, burada ovayı birbirine katarcasına kuduz gibi uluyordu. Ovanın ortasında bir tek selvi, tek başına, bir bayrak gibi sağa sola sallanıyordu. Yalnızselvi denen yer, üç kahve ile birkaç evden meydana gelmişti. Araba durunca jandarma, Doktor Adnan Bey'le Cami Bey'i aramaya gitti. Onları kahvelerde bulamadı, kimseye de sormadı. Ressam Nazmi Ziya Bey'in kardeşinin burada oturduğunu bilen Halide Edip Hanım, onun evini öğrenerek jandarmayla birlikte oraya giderken bir jandarma koşarak onların yanına geldi. Bu, yol göstermek ve korumak üzere Adnan Bey'le Cami Bey'in yanına katılmış, onlar da onu Halide Edip Hanım'ı bulmak üzere görevlendirmişti. Bu sırada Doktor Adnan ve Cami Bey ile kardeşi meydana çıkarak onlara doğru gelmeye başladılar. Doktor Adnan Bey'le Cami Bey de ilerdeki köylerin İngilizlerce tutulduğunu işitmiş, bütün keyif-

leri kaçmıştı. İlk konaklayacakları yer; yirmi beş kilometre çekiyordu. Arabacı ancak Dudullu'ya dek gidebileceğini söylüyor, bir adım öteye gitmek istemiyordu:

— Yapamam, yapamam, beni öldürürler! diye ağlıyordu.

Doktor Adnan Bey'le Cami Bey yayan gidecekti.

Doktor, Halide Edip Hanım'a:

— Eğer, on bire kadar Samandıra'da bizi bulamazsanız... dedi. Daha çok konuşamayarak karanlığın içinde Cami Bey'in yanı sıra uzun adımlarla ilerlemeye başladı. Araba onları geçerek ilerledi. Şimdi, arabadaki yolcularla onların arasında uluyan bir fırtınayla, soğuk, tiksinti veren düşman bir karanlık vardı. Halide Edip Hanım, Dudullu'ya vardığında, İngiliz askerlerinin, katırlarını dehleyerek İstanbul'a döndüklerini gördü. Bir İngiliz askerinin başı arabaya uzandı sonra çekildi. Halide Edip Hanım köye girdiğinde bütün halkı korku içinde buldu. Jandarma, yine bir araç bulmak üzere karakola gitti.

Zavallı zenci arabacı:

— Olmaz daha ileri gidemem! dedi.

Halide Edip en sonra, onun korkusunu yendi. Yine gitmeye razı oldu. Jandarma köyde hiçbir araç bulamamıştı.

Halide Edip Hanım, jandarmayı arabaya çağırdı. Araba, karanlığın içinde sarsılarak hızla ilerlemeye başladı. Artık, korkunun üstüne üstüne gitmekten başka çare yoktu.

Araba Samandıra köyünde durduğunda saat akşamın sekiziydi. Arabadan inerek karakola gittiler.

Makedonyalı jandarmalar Halide Edip Hanım'ı toprak tabanlı bir odaya aldılar. Odada bir soba yanıyordu. Sobaya odun atan bir jandarma, telefona giderek:

— Ben, karakol kumandanı Şemsi Çavuş, dedi. Alemdar'a telefon edeceğim. Bağlayın. Alo, alo, Alemdar, Halide Hanım Samandıra'ya sağ salim geldi. Adnan Bey'le Cami Bey daha sonra gelecekler. Onlar yürüyorlarmış. Bizim yalnız üçümüzün tüfeği var. Köyden ayrılamayız. Evet, Yirmiler dışarda. Geldiklerinde telefon ederim.

Sonra konuğuna döndü:

— Köylüler evlerine çekilince sizi bir yere götürürüm, rahat edersiniz, dedi. Telefon yine çaldı. Çavuş:

— Burası Samandıra. Orası neresi? Evet, evet, Yirmiler de bu dolaylarda.

Yirmiler, terörcü siyasal bir Rum çetesiydi. Bakkalköy Rumlarından meydana gelmişti. İngilizlerce yönetiliyor, Türk köylerini haraca kesiyor, canlara kıyıyordu. Jandarma çavuşu, *Yirmiler*'den söz edince Halide Edip Hanım'ın içi hop etmişti. Şu sırada yolda olan doktorla Cami Bey, onların eline düşerse halleri yamandı. Acımak tanrısı bir zamandır buralardan tasını tarağını toplayıp bilinmeyen bir yana savuşmuştu. Bununla birlikte genç kadın, yine de gecenin saat on birine dek umudunu kesmemeye kararlıydı. Jandarmadan biraz ekmek, peynir isteyerek karnını doyurdu. Sabahtan beri bir bardak çayla durmuştu.

Saat dokuzdu, Çavuş:

— Artık, seni bir eve götürebiliriz, Halide Hanım! dedi.

Pencerenin önünde bir adam, bir aşağı, bir yukarı gezip duruyordu. Pencereden iki parlak kara göz, uzun ince, biraz çarpık bir burun ve yanaklarından çenesine inen kara bıyıklar gördü.

Karakol kumandanı:

— Aşağıda Mehmet Çavuş seni bekliyor, dedi.

— Mehmet Çavuş kim?

— Anadolulu bir komiteci, Kuvayı Milliye'den. Kumandanla birlikte yanına vardıklarında Kuvayı Milliyeci:

— Safa geldiniz, Halide Hanım, dedi.

Kumandan:

— O silah kaçırır, biraz çenesi düşüktür, dedi.

Oradan uzaklaşan Mehmet Çavuş:

— Ben nöbet bekliyorum, korkmayın! diye seslendi.

Kumandanla köyün karanlık ve çamurlu sokaklarına daldılar. Şemsi Çavuş, bir evin kapısını yumrukladı.

— Burası, Muhtar Resul Ağa'nın evidir, sadık bir adamdır. Ötekiler gelinceye dek bu evde dinlenirsiniz.

Merdivenlerden yukarı çıkarken uzun boylu bir kadın konuğu karşıladı:

— Safa geldiniz kızım.

Ayakkabılarını çıkarmaya davranan konuğa:

— Zarar yok, çıkarma ayakkabılarını! dedi.

Halide Hanım tabanına koyun postları serili, ocağında kütürdeyerek odunların yandığı sıcak ve temiz bir odaya girdi. Orada oturan iki küçük kız çocuğu, yerlerinden fırlayarak onu ellerinden tutup, götürüp sedire oturttular. Onu oraya oturttuktan sonra da iki yanına oturup onun yanaklarından öpmeye başladılar.

Anaları:

— İstanbul'da kan gövdeyi götürüyormuş? dedi.

— Durum pek öyle kötü değil.

— Benim İstanbul'da bir kızım var da, çok merak ediyorum.

— Köydeki durumunuz nedir?

— Çok kötü! Bakkalköy'ün Yirmileri, geçen ay üç kişi öldürdü. Kimse sokağa yalnız çıkamıyor. Son zamana dek bir jandarmamız vardı. Şimdi şükür iki kişi oldu. Kumandan Şemsi Çavuş çok iyi bir adam, bir şey yemek istemez misin?

— Teşekkür ederim, bir şey istemem.

— Kahve?

— Getirin, içerim.

Biraz sonra, kadının kocası içeri girdi. Bu, uzun boylu, kara sakallı, tatlı yüzlü bir Anadoluluydu.

Biraz önce çıkmış olan ev sahibi kadın, içeri girdi. Halide Edip Hanım'a:

— Sizi biri görmek istiyor! dedi.

Arkasından uzun boylu bir adam odaya girdi.

Adamın yüzü hiç de güven verici değildi:

— Kurtulduğunuza sevindim Halide Hanım, dedi. Emindim, geçen hafta İzmir Milli Müdafaa Derneği'nden...

— Ben sizi hiç İzmir Milli Müdafaa Derneği'nde görmedim. Buraya nasıl geldiniz?

— Gebze'den. Beni dört jandarma getirdi.

— Karakol biliyor mu?

— Karakol mu? Ben teftişe geldim. Bütün bunlar benim emrimde.

— Benim burada olduğumu nerden haber aldınız?

— Eski Muhtar Ahmet Ağa'nın evine gittim. Bir kadının araba ile karakola, sonra Resul Ağa'nın evine geldiğini öğrendim. Eski muhtar çok iyi bir adamdır. Oraya gitmeliydiniz.

Ev sahibi biraz sonra bu adamın "Ben Halide Edip Hanım'ın kocasıyım" diyerek eve girdiğini fısıldayınca Halide Edip Hanım iyice kuşkulandı. Bu adam bir hafiyeden başka biri olamazdı. Halide Edip Hanım, çok kızmıştı. Ne var ki adam oralarda değildi. Aşırı jestler yaparak hala palavra savurmaktaydı:

— Bütün burası benim emrimde, diyordu. Ben Cami Bey'in dostuyum. Doktor Adnan'ı tanırım. O da geliyor mu? Benim İzmir dağlarında altı Yunan subayını ne yaptığımı duydunuz mu? Onlarla karşılaştığımda tüfeğimde yalnız beş kurşun vardı. Hemen ateş etmeye başladım. Biri düştü, ikisi düştü, üçüncüsüne ateş ettiğimde hepsi tabanları kaldırdı kaçtı.

Şemsi Çavuş, bu sırada odaya girdi. Gözleri iki kurşun mermisi gibi adama saplandı. Sertçe:

— Karakola haber verdiniz mi? diye sordu.

— Gerekmezdi. Ben Cami Bey'in dostuyum. İzmir dağlarında...

Şemsi Çavuş'un eli tabancasındaydı. Halide Edip Hanım bu ara dışarı çıktı. Şemsi Çavuş da çıktı:

— Cami Bey'le Adnan Bey Dudullu'ya gelmişler. Yirmi dakika önce de oradan yola çıkmışlar. Bir saate dek buraya gelirler. Ben bu adamı burada bırakamam. Herhalde bu evden sağ çıkmamalı! dedi.

İçerden adamın sesi geldi:

— Çavuş! Siz daha başkalarını da bekliyor muşsunuz. Buradaki kadın beni onlardan biri sandı.

— Silahınız var mı?

— Hayır, siz bana bir silah vermelisiniz. Ben, Halide Hanım'la Anadolu'ya gideceğim.

Halide Edip Hanım, çavuşun kötü düşüncesini anladı:

— Onlar gelinceye kadar bekleyelim.

En sonra Doktor Adnan Bey'le Cami Bey geldi. Cami Bey'e sordular. Bu adamı tanımadığını söyledi. Şemsi Çavuş, adam üstüne bilgi almak üzere karakola gitti.

Konuklar, hep beraber oracıkta yumurta, yoğurt, ekmek yediler. Hemen yola çıkacaklardı; tanyeri atmadan Tepeviran köyüne varmaları gerekiyordu. Şemsi Çavuş, geri döndüğünde adamı öldürme düşüncesinden caymış görünüyordu.

Yüzüne bakmadan ona:

— Sen de gidebilirsin Anadolu'ya, dedi.

— Elbette, ama ben silah isterim. Çok iyi nişancıyım. Bunu söyleyerek uzun bir hikaye anlattıysa da kimsenin kulak asacak vakti yoktu.

Şemsi Çavuş:

— Hemen yola çıkmalısınız, efendim, dedi. Resul Ağa, öküz arabasını hazırladı. Sizi kendisi götürecek. Yanınıza iki silahlı jandarma da vereceğiz. Mehmet Çavuş da sizinle birlikte gidecek. Kurna köyünü bugün İngilizler işgal etmişler.

Cami Bey haritasına göz gezdirerek:

— Kurna işgal edilmişse Tepeviran'a nasıl gideriz? diye sordu.

Şemsi Çavuş:

— Mehmet Çavuş'un bildiği özel bir yol var. İngilizler, sizin geleceğinizi öğrenmişler, yolları tutmuşlar. Mehmet Çavuş'un göstereceği yoldan giderseniz kurtulursunuz.

Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, bir gün önce Kurna'dan geçerek Mustafa Kemal Paşa'ya Halide Edip Hanım grubunun yolda olduğunu bildirmişti. Bu haberin İngilizlerin eline geçtiği anlaşılıyordu.

Cami Bey bir ara kuşkulu adamın yüzüne dikkatle baktı, sonra ona:

— Ben, seni bir defa İzmir Milli Müdafaa Derneği'nde görmüştüm, deyince Halide Edip Hanım az kalsın yapılacak büyük yanlışlığı bir kez düşünüp titredi.

— İlahi, Cami Bey! Herife az kalsın öbür dünyayı boylatacaktın.

Saat on ikiye doğru Halide Edip Hanım, içinde saman dolu üç çuval bulunan öküz arabasına bindi. Yağmur başlamıştı. Araba gıcırdayarak ilerlemeye başladı. Jandarmalar tüfekleri ellerinde ateşe hazır olarak arabanın yanında yürüyordu. Muhtarın karısı, yağmurdan korunmak üzere Halide Edip Hanım'ın üstüne iki çuval örtmüştü. Adnan Bey'le Cami Bey de jandarmalarla birlikte tek sıra olarak ilerliyordu. Gökyüzü kapalıydı. Karanlık yerle göğü birbirine yapıştırmış gibiydi. Sulu sepken bir kar, gittikçe hızını artıran rüzgarla dondurucu bir biçim alarak yağıyordu.

Doktor Adnan Bey, her zaman olduğu gibi durmadan öksürüyordu. Mehmet Çavuş ön tekerleğin yanı başında hemen hemen genç kadına bir metre arayla yürüyordu. Çuvalın ucunu ya da genç kadının eteğini yakalamış olarak gidiyordu. Halide Edip Hanım, onun kendisine böyle yakın yürüdüğünü görünce sevindi.

— Bu Yirmiler dediğiniz kim oluyor? diye sordu.

— Bakkalköy'ün Hıristiyanlar çetesi.

Bunu söyledikten sonra kaba bir küfür de savurdu.

— Başka çete var mı?

— Evet, Paşaköy'den ellilik ve İzmit'ten seksenlik bir çete, bütün bu bölgeyi kontrol ediyor.

— Türk köylüleri kendilerini nasıl koruyorlar?

— Silahları olmadığından bir şey yapamıyorlar. Yalnız daha içlerde bizim de iki çetemiz var.

— Kim onlar?

— Küçük Arslan, Büyük Arslan, ya da başka deyimle Kara Arslan, Sarı Arslan çeteleri. Küçük Arslan çetesinin başında Arslan Kaptan var. Bir de Dayı var.

— Bu Dayı da kim oluyor?

— Dayı Mesut derler esas.

Hıristiyan çetelerinin görevi yakaladıkları millicileri öldürmek, onları İngilizler koruyor.

Mehmet Çavuş, bir küfür daha salladı.

Birdenbire sol yandaki sırtı bol mavimtırak çiğ bir ışık yalayarak geçti. Jandarmaların ışıkla aydınlanan yüzlerinde derin kaygı izleri belirdi.

— Bu nedir, Mehmet Çavuş? Gök gürlemediğine göre herhalde şimşek değildir.

— İngilizlerin projektörü*(ışıldak)*, Hıristiyan çeteleri bizi görsün diye ikide bir çevreyi aydınlatıyorlar.

— Mehmet Çavuş!

— Efendim!

— Şimdi bana, Anadolu'ya nasıl silah kaçırdığını anlat bakayım.

Öteki, sevinçle en son kaçakçılığını anlattı:

— Kırk araba dolusu silahtı. İşgal henüz olmuştu. Gece yarısından sonra Kurna'ya varmış, köyün dışında bir yere gömmüştük. Tanyeri atmadan önce toplandık. Silahları yerleştirmeye başladık. Ne var ki yanımdaki adamlar korktular. Ben hemen tüfeğimi göstererek:

— Sizin adlarınız hükümetin defterinde yoktur. Haydi bakalım. Hepinizi köpek gibi gebertirim, dedim. Bundan sonra adamlarım silahları yüklerken Hıristiyan çetesinin saldırısına uğradık. Onları tek başına mavzerimle karşıladım. Köyler de çok yüreklice davrandılar, saldırıyı savdık.

Mehmet Çavuş, kırk araba silah hikayesini anlata dursun iki çuvaldan da geçen sulusepken, genç kadının iç çamaşırlarını da aşmış, onu titretip durmaktaydı.

Araba, tekerlekleriyle karanlığı çamur gibi çiğneyerek ilerlerken birdenbire devrilir gibi, bir boşluğa düşer gibi oldu. Sonra durdu. Yalnız yan yatmıştı. Jandarmalardan biri:

— Yolu yitirdik. Kuyunun önündeyiz. Hiçbiriniz yerinizden kımıldamayın! Işık! Işık! diye bağırdı.

Işık yoktu. Erkeklerin ceplerindeki kibritler ıslandığından yanmıyordu. Halide Edip Hanım, bohçasını karıştırarak elektrik fenerini çıkardı. Çukura yuvarlanmasına kıl payı kalan arabayı fenerin ışığında hep birden kaldırıp düzlüğe koydular. Birlikte iterek tepeye giden dağ yoluna tırmandılar.

En sonra, yağmurun sis gibi çiselediği bir anda köye vardılar. Bir evin ocak dumanıyla dolu bir odasına girdiler. Burası, asker koğuşuna benziyordu. Daha kapıda onları birkaç Mehmetçik karşılayarak içeri almıştı. Bunları bayağı Mehmetçikler sanan genç kadın dikkat edince okumuş insanlara özgü aydın yüzler taşıdıklarını gördü. Kaba saba asker kılığı içinde hiç de Mehmetçik olmadıkları anlaşılıyordu. Biri ancak on sekiz yaşında ya var ya yoktu. Öbürü ise biraz daha yaşlıca, kısa boyluydu, sarışındı. En genci kendisini:

— Teğmen Bekir! diye tanıttıktan sonra, sarışın olanı da:

— Yüzbaşı Esat Bey! diye genç kadınla tanıştırdı.

Teğmen Bekir, genç kadını ocağın başındaki bir iskemleye buyur etti. Ocağın başındakilerden birisi Halide Edip Hanım'a:

— Bu Kurna köyündeki adamların seni haber vermelerini onlara göstereceğim, dedi. Hepsini keseceğim vallahi billahi!

Askerler Bulgarca, Türkçe türküler söylüyordu. Genç romancı bunların hepsini Mehmet Çavuş'un başka başka örnekleri olarak buluyordu.

Teğmen Bekir:

— Burası, köyün mektebiydi. Şükrü Bey (Yenibahçeli), şimdi gelecek. Biraz dinlenmez misiniz? diye sordu. Arkasından, vaktiyle öğretmeninin odası olan bir bölme var. Orada size bir yatak yaparım.

Teğmen Bekir, bir şilte yaydı ve bir yerden hayli kirli bir torba alarak başının altına yerleştirdi. Bu içi kurumuş tayınlarla dolu bir ekmek torbasıydı.

Teğmen Bekir bu işi yaparken şunları da bir çırpıda söyledi:

— Ben, sizin birçok konferanslarınıza ve bütün mitinglerinize gelmiştim. Fakat sizi tanımak imkanını bulamamıştım.

Genç kadın, bölmede şekerleme kestirmeye çalışırken dışarıdan doktorun sesi geldi:

— Burada ne yapıyorsun Şükrü?

Şükrü Bey (Yenibahçeli) ona şu karşılığı verdi:

— Çok şükür sağ kurtulmuşsun. Görüyorsun ya, ben burada milleti yönetiyorum.

Bu biraz alay kokan güçlü bir sesti. Genç kadın bakınca birbirleriyle kucaklaşan iki erkeğin başlarını gördü. Şükrü Bey, odaya girmişti. Bu kez Yenibahçeli Şükrü Bey'in kahverengi ipek kalpağını görüyordu.

Şükrü Bey:

— Bekir, benim torba hazır mı? İyi kapa, diş fırçalarımı bir diziye alıp kaçıyorlar.

Doktor Adnan Bey'e:

— Hemşiremiz nerede? diye sordu.

Genç kadın kalkarak, odaya geçti ve Yenibahçeli ünlü Şükrü Bey'le hemen burun buruna geldi. Arkasında *(sırtında, üzerinde)* iyi biçilmiş kahverengi spor bir giynek, ipek gömlek ve kırmızı bir kravat vardı.

Eğilerek zarif bir biçimde genç amazonun elini öptü. Onu tahta sıraya oturttu. Mangalda güzel bir koku salarak et pişiyor, yumurta kaynıyordu.

Şükrü Bey:

— Şimdi yemeğimizi yeriz, sonra hemen yola çıkarız, hemşire! dedi.

— Nereye gidiyoruz?

— Köseler'e. Bizim sevgili Dayı Mesut ile korkunç Arslan Kaptan'ın merkezi. Buradakilerin ikisi, iki kahraman, sizi götürecek. Sekiz saat kadar sürer. Yoksa benim kahramanlardan hoşlanmadın mı hemşire?

— Hayır, öyle değil, yalnız gitsek olmaz mı?

— Olamaz! Bu adamlara tam anlamıyla güvenmelisiniz. Bunlar bizim ordumuzdur.

Sonra Teğmene seslendi:

— Buraya gel, Bekir! Bu Bekir benim yavrumdur. Bekir sizinle beraber Köseler'e dek gidecek. Haydar'la İhsan da önde yürüyecek. Gerekirse Hıristiyan çetecilerle dövüşecekler. Benden sonra en iyi atıcı Bekir'dir.

Şükrü Bey, Endaht Mektebi'nin başında bulunuyordu. Ünlü bir atıcıydı, Teğmen Bekir'i de öyle yetiştirmişti.

Yemekten sonra hemen yola çıkmak üzere davranıldı.

Genç amazon, yine saman çuvalının üstüne tırmandı Tam bu sırada Ahmet Halim adlı bir tüccar yolcu peydahlanarak çok yararlı bir iş gördü: Arkasındaki*(üzerindeki)* yağmurluğu çıkarıp genç kadına giydirdi. Yağmur yine hızlanmıştı.

Yenibahçeli Şükrü Bey, onları yolcu etti. Uğurlu yolculuklar diledi. Teğmen Bekir arabanın yanında yürümeye başladı. Omuzunda bir mavzer, belinde bir tabanca vardı. Kemerinde de iki bomba sallanıyordu.

Yolculuk olaysız sürüyordu. Bir yerde koruyucular kafileden ayrılıp uzaklaştılar, görünmez oldular. Biraz sonra döndüklerinde:

— Artık, Köseler köyüne selametle gidebiliriz, dediler.

Bir ara atıcılık, nişancılık üstüne konuşuldu. Teğmen Bekir, yüksek bir kayanın tepesine dikkatlice baktı. Birisi, Teğmene kayanın tepesinde ak bir noktayı gösterdi:

— Nasıl, şunu vurabilir misin? dedi.

Teğmen hemen tüfeğini kayanın tepesine doğrulttu. Tetiği çekmesiyle üstü yeşil ak kaya parçası yuvarlanarak kafilenin ayakları dibine düştü. Teğmen, sonra genç amazona mutlaka tüfek atmayı öğrenmesini salıkladı.

Yine yürüyüşe geçtiler. Akşam yaklaştıkça soğuk ve rüzgar da artıyordu. Karanlık, iyice bastı. Yağmur, rüzgar ve soğuk altında Köseler köyünün mezarlığından aşağı indiler. Köyün sonundaki bir evin bahçe kapısı önünde durdular. Sokaklarda ellerinde fenerlerle dolaşan ordu askerlerine rastladılar. Askerler, onları bir asmanın altından geçirerek tam bir köy evine buyur ettiler. Genç kadının girdiği oda geniş ve temizdi. Askerler, bu amazona şaşkın bakışlarla bakıyorlar. İngilizlerle İstanbul hükümetinin bunca önem verdiği bu kadının ne menem şey olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Odanın orta yerinde bir halı, yan duvarında üst üste dizili bir sürü yatak vardı. Teğmen Bekir, hemen genç kadına ateşin yanında bir yatak serdi. O da oturup duvara yaslandı. Öbür konuk ve koruyucular da kendilerine birer yatak sererek sigaralarını yaktılar. Odacığın kıpkızıl aydınlığı odayı aydınlatmakla birlikte küçük bir iskemlenin

üzerinde de bir lamba yanıyordu. Millet donmuş ve ıslanmış olan ayaklarını ocağa uzatıp ısıttığından odaya sigara dumanıyla birlikte ıslak çorap ve ayak kokusu da yayıldı. Biraz sonra bir asker yumurta ve ekmek getirdi. Yorgun argın yerlerken kapıdan tanık alaycı, şakacı ve gürbüz bir erkek sesi geldi:

— Ben de gelip sizinle yemek yiyeyim mi, Adnan?

Bu, Yenibahçeli Binbaşı Şükrü Bey'den başkası değildi. Kolunda da uzun boylu, temiz giyimli Afrika ırklarından bir adam vardı. Genç kadın, hemen kendi Sudanlı Nevres bacısını andı. Şükrü Bey, kolundaki genç, gürbüz ve sevimli subayı oradakilere tanıttı:

— Dayı Mesut.

Şükrü Bey'in sesinde şefkatle, sevgiyle dolu bir dostluk tonu yüzüyordu. Adı daha birçok yerlerde geçecek olan bu alçak gönüllü, yiğit ve yürekli arkadaşını herkesin kendisi gibi sevmesini isteyen bir hali vardı. Genç kadın, Şükrü Bey'in Dayı Mesut'a karşı duyduğu sevginin nedenini anlar gibiydi: "Dayı Mesut'un halinde, davranışında ince bir şövalye edası vardı."

Şükrü Bey:

— Dayı Mesut da çoluk çocuk sahibi; sütlü kahve gibi bir yavrusu var.

Bu arada eski subay Cami Bey yine haritasını çıkarıp açtı:

— Bir kuyu dibinde gibi duran bu köye bizi getirmenin ne anlamı var? İngilizler, dokuz kilometre ötemizde. Bir saate kadar gelir, bizi kapana kısılmış fareler gibi yakalayabilirler.

Genç kadın, İngilizlere tutsak olmaktan çok korkuyordu:

— Mesut Dayı, kuvvetiniz ne kadar? diye sordu.

— Otuz kişiyiz hemşire.

— Eğer bizi sararlarsa ne yaparsınız Mesut Dayı?

— Dövüşürüz hemşire.

Bu arada Yüzbaşı Esat ve Teğmen Bekir Beyler, Yenibahçeli Şükrü Bey'e birer telgraf getirdiler. Şükrü Bey telgrafları okuyunca bir tuhaf oldu. Güçlük içinde kalan bir insan gibi yüzünden bir öfke ve düşünce fırtınası geçti. İngiliz atlıları yolları tutmuş olmalıydı. Genç kadın konuşulanlardan da anlamıştı

ki Kuvayı Milliye ile İzmit Tümen Kumandanı'nın arası şekerrenkti. Ona da güvenilmiyordu. Adapazarı'ndaki İngilizci ve padişahçı öfkenin gittikçe kabardığı, bu değerli yolculara bu güzel şehir bölgesini mezar etmeye hazırlandığı duyuluyordu.

Adapazarılıların eline geçmemek için dağları aşmak, Çal köyünden geçmek gerekiyordu. Erkekler bu işi tartışa dursun. Gebze Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nail Bey, *(Yahya Kaptan'ın katillerinden)* telefonda Halide Edip'le arkadaşlarını elden geldiğince çabuk oradan uzaklaştırmasını Şükrü Bey'e salıklıyordu. Bu da gösteriyordu ki İngilizler, tam avın üzerindeydiler. Bütün oradakilerin sinirleri gerilmişti. Herkes bir mavzer mermisi gibi hızlı düşünüyordu.

Bu arada kapı vurulunca bütün bakışlar, bir yaylım ateş gibi oraya saplandı. Adı dillerde dolaşan ünlü Küçük Arslan çetesinin reisi Arslan Kaptan, ufak ve çevik gövdesiyle içeri daldı. O da her çeteci gibi silah deposuna benziyordu. Genç kadın, yüzü İsa'nın resimlerine benzeyen, mini mini, bol kara sakallı ve saçlı, düzgün burunlu, ince, sivri çeneli, çocuksu bakışlı Kaptan'ı görünce şaşırır gibi oldu. Demek korkunç Hıristiyan çetelerine duman attıran ünlü Arslan Kaptan, buydu ha? Onun çocuksu gözleri varsa da başının bol saç ve sakalı onu bir arslana benzetiyordu. Ayakları yere dokununca hemen kaplanvari bir hızla yukarıya kalkıyor ve gövdesi atılan bir ok gibi, yay gibi hareket ediyordu. Üzerinde kahverengi bir pantolon vardı. Beli fişeklerle doluydu. Sırtında bir ipek gömlek, başının üzerinde kocaman kırmızı ipekli bir poşu sarılıydı. Elinde bir tüfek, belinde iki tabanca, bunlar arasında da bir kama bulunuyordu.

Tüfeğini yere bırakarak Halide Edip Hanım'a doğru ilerledi. Onun elini iki kez öpüp başına koydu:

— Safa geldin hemşire hanım, dedi.

Sonra, tüfeğini alarak bir şiltenin üzerine bağdaş kurdu ve tüfeğini de dizlerinin üzerine koydu.

Şükrü Bey, bu sırada durumun ağırlığından söz ederek gene kadına döndü:

— Ata binebilir misiniz? diye sordu.

— Binebilirim.

Arslan Kaptan:

— İngilizlerin bizi bu duruma sokmalarına şükredelim, dedi.

— Niçin Arslan Kaptan?

— Çünkü hemşire, biz çabuk inanan yufka yürekli insanlarız. Bize iyi davransalardı onlara inanır, belki bağımsızlığımızı da yitirirdik. Fakat sen kaygılanma hemşire. Benim Yelkentepe'de bir mağaram var. Eğer Adapazarı'na geçemezsek ben sizi oraya saklarım. Altı aylık yiyecek var. İşte o yeri İngiliz ordusu bulamaz.

O gece burada konaklanılacağı anlaşılmıştı. Odayı dolduran boğucu sigara dumanı bulutları arasında bir yandan Arslan Kaptan, bir yandan oradaki savaşçılar Arslan Kaptan çetesinin siyasal Hıristiyan çeteleriyle yaptığı kanlı boğuşmaları, çatışmaları anlatıp durdular.

Bu arada Arslan Kaptan:

— İnşallah başarabilirsek bir tek hevesim var hemşire.

— Nedir o Arslan Kaptan?

— Beyoğlu'nda Tokatlıyan kapısında elimde tüfek, bu kılığımla durup Yunan palyaçolarına çalım satmak.

Halide Edip Hanım, gece oturduğu yerde uyku ile uyanıklık arasında birkaç saat geçirdi. Teğmen Bekir ikide bir ocağa odun atıyor, öbür nöbetçilerle birlikte atmaca gibi bekliyordu. Sabahleyin erkenden Şükrü Bey geldi. Verilen karara göre Halide Edip Hanım grubunu Adapazarı'na on üç kişilik Arslan Kaptan çetesi götürecekti. Önlerinde üç günlük bir yol vardı.

Halide Edip Hanım, Şükrü Bey'e:

— Bizim yanımızda bir adam vardı, ona ne oldu? diye sordu.

— Bana şüpheli göründüğünden köyden bir yere kımıldamamasını emrettim. Eğer kımıldarsa hemen vuracaklar.

Cami Bey de genç kadının üzüldüğünü görerek:

— Merak etmeyin, bir yere kımıldamaz! dedi.

Akşamüstü bir grup kaçak daha geldi. Bunlar Trabzon Mebusu Hüsrev, Albay Kazım (Ankara'da Genel Kurmay Başkanlığı

İkinci Reisi), Yarbay Naim (Cevat, İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçıranlardan), Hüsrev Bey'in kardeşi Yarbay Besalet Beylerdi.

Gitme zamanı geldiğinde Halide Edip dışarı çıktı, yerlerin bir metre karla örtüldüğünü gördü. Halide Edip grubu denen kaçaklar, küçük meydanın ötesindeki evde gecelemişti. Oradan karlara batarak dışarı döküldüler. Yolcular için tahta semerli atlar kiralanmıştı. Köy kadınları gözleri yaşlı onlara bakıyordu. Tahta semerli ve ipten üzengili atlar sıraya dizilmiş, bu kötü havada yapılacak yolculuğun çilesini düşünür gibi kaygılı görünüyorlardı. Şükrü Bey, Halide Edip Hanım'ı ata bindireceği sırada Albay Seyfi Bey paltosunu çıkararak semerin üzerine serdi. Başka bir subay, boyun atkısını çıkarıp onun boynuna sardı. Arslan Kaptan da on üç adamıyla geldi. Atına binerek Şükrü Bey'in kumandasını bekledi.

Binbaşı Şükrü Bey, şu buyruğu verdi:

— Yarım saat önce buradan üç kişi yola çıktı. Yirmi dakika yavaş gidiniz. Köyden uzaklaştıktan sonra üç defa ateş edilmesini bekleyiniz. Bu, yolun güvenli olduğuna işarettir. Ondan sonra Çal köyünün sırtını tırmanırsınız. Allah yardımcınız olsun. Allaha ısmarladık!

Binbaşı Şükrü Bey'in sesinde eski şakacılığın izi yoktu. Halide Edip Hanım, Arslan Kaptan'la en önde yürüyüşe geçti. Ötekiler de tek sıra olarak onları izlediler.

Kar fırtınası, böylece ilerleyen yolcuları çabucak silik birer siluet gibi gözden yitirirken Binbaşı Şükrü Bey'le Dayı Mesut, arkadan güçlü sesleriyle onlara iyi yolculuklar diliyorlardı:

— Allah selamet versin, Allah yolunuzu açık etsin!

Köylü kadınlar da ağlayarak benzer sözleri yineliyorlardı. Bütün yolcuların elleri tabancadaydı. Tipi içinde her an düşman başları görünebilirdi. Arslan Kaptan'ın taşkın neşesi, soğuktan titremeye başlayan genç kadını oyalıyordu. Ona düşman çetelerle çarpıştığı yerleri gösteriyordu. Yayalardan biri bayılarak karların içine yuvarlandı. Kafile, öğleyin rastladığı bir köyde durarak biraz yiyecek aldı ve atların üstünde yiyerek yolunu sürdürdü.

Akşamüstü Çal köyüne vardıklarında atlar da, insanlar da perişan, yarı donmuş bir durumdaydı. Burada bir ağanın sıcak evinde geceyi geçiren kafile sabahleyin yine yola dizilmek üzere davrandı. Albay Kazım Bey, kafile başkanı seçildi. Albay, genç kadına kendi eğerli güzel kır atını vermek istedi. O kendi semerli atına alıştığını söyledi.

Kafileye başkan seçilen Albay Kazım Bey, Arslan Kaptan'ın gocunmaması için elini sıktı ve:

— Ben yalnız subaylarla ilgileneceğim, senin adamlarına karışmayacağım, dedi.

Kar dinmişti. Güneş ara sıra, bir çıkıp bir yitiyordu. Yalnız, yerler kalın bir kar tabakasıyla örtülmüştü. Öğleden sonra, öncülük yapan Arslan Kaptan'ın çetesinden biri soluk soluğa geldi:

— İngiliz süvarisi, beş dakika önce köyden geçerek Halide Edip kafilesi üstüne bilgi edinmeye çalışmış, dedi.

Bunun üzerine kafile durdu. Ağır bir sessizlik başladı. Gözler, her yanda düşman arıyordu.

Albay Kazım Bey, kumandan olarak buyruğunu bildirdi:

— Burası, durmak için güvenli bir yer. Beş dakika önce oradan çıktılarsa epeyce zaman alır buraya gelmeleri. Hangi yana gittiklerini sordun mu?

— Hayır, sormadım.

Buna epeyce canı sıkılan kumandan Arslan Kaptan'ın adamlarına karışmayacağı için susmaktan başka çıkar yol bulamadı. Sonra yine yürüyüş başladı. Yol üstündeki bir köyde kısa bir yemek molası vererek yine yola dizildiler. Öğleden sonra yol üstündeki bir köyden silah sesleri işittiler.

Kumandan:

— Durunuz! diyerek kafileyi durdurdu.

Herkes atından atlayarak silahına davrandı. Halide Edip Hanım'ı da attan indirmek istedilerse de üzengi iplerini ayaklarından çıkarmanın zorluğu karşısında buna yanaşmadı. Yeni tüfek sesleri bunların yönünü belli etti. Kurşunlar, kafilenin başı üstünde cıvlayarak geçiyordu.

Kumandan, Teğmen Bekir Bey'i çağırdı:

— Köye dörtnal git. Beş dakikadan çok sürmez. Tehlike varsa üç defa ateş et! Eğer on beş dakika içinde etmezsen bir iş olmadığını anlarım.

Bu sırada ateş durdu. Bekir Bey, doludizgin tüfek seslerinin geldiği yere doğru uzaklaştı. Kazım Bey saatine bakıyordu. Eğer bu ateş, İngiliz sürülerinden ya da Yunanlılardan geliyorsa Halide Edip Hanım'ı Arslan Kaptan çetesiyle uzaklaştırıp geri kalanlar çatışmaya tutuşacaklardı. On beş dakika geçmiş, havaya üç el ateş edilmemişti. Teğmen Bekir Bey, kır atının üstünde görünerek az zamanda kafilenin yanına vardı.

— İzmit kumandanı, bize yardım olsun diye on süvari göndermiş. Köyde bizi bekliyorlar. Dikkatimizi çekmek için ateş etmişler.

Kafile, köye doğru yürümeye başladı. Biraz sonra da on yardımcı atlı göründü. Kafile, Küçük Kaymaz köyüne vardığında bir yığın köylü kadını çamurlu yollara dizilerek onları seyrediyordu. Bunların arasında tek tük erkekler de göze çarpıyordu. Albay Kazım Bey, hemen kafileye gecelemek üzere bir ev buldu. Genç kadın, yine kendini ocağında ateş yanan geniş bir odada buldu. Sedirlerin üzeri tiftik keçisi derileriyle örtülüydü. Bir postun yumuşak kılları üzerine diz çöktüğünde acıdan bağırmamak için dişlerini sıktı. Gövdesi, birbirinden ayrı parçalar gibiydi. Bu parçalardan hiçbirinin öbürleriyle bağlantısı yok gibiydi. Korkunç bir soğuk ve yorgunluk, onda kendine egemen olma olanağını yok etmişti. Birden yere düşerek kendinden geçti. Kendine gelmesi uzun sürmedi. Yaşlı bir köylü kadının koşarak kendisine bir yastık getirdiğini gördü. Kadıncağız:

— Gençler, ihtiyarlardan çabuk yorulur, dedi. Benim kızım bile senin gibi yoruluverir.

Başka odada çorba içen erkeklerin konuşması işitiliyordu.

Ona da bir tas çorba getirdiler. Sonra yaşlı kadın, sıcak su getirerek kendi eliyle Halide Edip Hanım'ın yüzünü, gözünü yıkadı. Yaşlı kadın köy imamının kaynanasıydı. İmam, Halide Edip grubunun geldiğini öğrenince köyden kaçmıştı. O da her-

kes gibi Kuvayı Milliyecilere yardım edenlerin öldürüleceğini öğrenmişti. Yaşlı kadın, keçi derisinin altında General Wilson'un ünlü bir ilan kağıdını çıkardı. Bunda, bütün Kuvayı Milliyecilere yardım edenlere, kocaman harflerle *"ÖLÜM!"* yazıyordu. Geceyi dinlenerek geçiren genç düşün amazonu, sabahleyin dışarıda bir gürültü işitti. Teğmen Bekir Bey, dışarı fırlayarak bunun nedenini öğrendi. Köyün karakolundaki jandarmalar, kafileyi İngiliz sanarak geceleyin sıvışıp gitmişlerdi. Bunu anlayan kafiledekilerden biri de onlara yüksek sesle sövüp sayıyordu.

Sabahleyin saat sekizde yola çıkıldı. Adapazarı buradan yetmiş beş kilometre çekiyordu. Yer donmuştu. Hava güneşliydi. Sapa yollardan ilerliyorlardı. İki saatlik bir yürüyüşten sonra, İzmit Körfezi'nin göründüğü bir tepeye vardılar. İstanbul'da yitirdikleri denizin bu umut gibi güzel maviliğini burda karşılarında bulmak hepsinin üzerinde türlü etkiler yaptı. Genç düşün amazonu, atını herkesten önce tepeden aşağı sürünce denizin maviliği de birdenbire yitti. Arslan Kaptan'ın Gebzeli yaveri tek gözlü İsmail, bu sırada genç kadına:

— Hanım teyze, deniz ne kadar güzel, tarla ne kadar yeşil! dedi.

— Buralara yine döneceğiz, İsmail!

Eski bir Ermeni köyü olan Armaşa'nın *(Armaş, Ermeşe,-Akmeşe – İzmit)* dolaylarından geçiyorlardı. Sazların arasında bir insan başı gördüler. Gözcülük eder gibi bir hali var.

Arslan Kaptan:

— Kimsin sen? diye bağırdı.

— Artin.

— Ne köyüdür bu?

— Armaşa! *(Şimdiki adı Akmeşe – İzmit)*

Arslan Kaptan, bir gözcü olduğunu anladı, bu adamın alnının çatına bir kurşun yerleştirmemek için kendini zor tuttu:

— Olduğun yerde bir saat kımıldamayacaksın! dedi.

— Peki Ağam!

Kafile bir bataklıktan geçiyordu. Atlar çamura batıyor, güçlükle yürüyorlardı. Batağa saplanan atları kurtarmak epeyce

güç oluyor, zaman yitiriyordu. Kafile öğleden sonra *İkizce Osmaniye* adlı bir Çerkez köyüne uğradı. Hemen hemen kırmızıya boyanmış yeşillikle kaplı, verandalı güzel evler sıralanmıştı.

Köyün Çerkez halkı, yolculardan uzak duruyor, onlara hiç de dostça olmayan bakışlarla bakıyorlardı. Buralarda bir ihanet rüzgarının estiği seziliyordu. Atlarından inip şöyle ayakta bir mola veren yolcular, bir yandan uyuşan gövdelerini kımıldatıyor, bir yandan köyün ortasında gürül gürül akan çeşmede atlarını suluyorlardı. Arslan Kaptan'la on üç adamı, parmakları mavzerlerinin tetiğinde, gözlerini dört açmış, çevrelerini kolluyorlardı. Köyün ötesinde geçilmesi gereken, fundalıklı, sık ağaçlıklı, çalılıklı bir bölge vardı. Bu ormanda yol bulmak güç olacağından Albay Kazım Bey, kılavuz olarak bir Türk delikanlısı buldu. Kırmızı gömlekli köylü genç öne düştü, onun ardından Halide Edip Hanım, geriden de bütün kafile geliyordu. Ormandan ziyana uğramadan çıkan pek az kişi oldu. Kılavuzun kırmızı gömleği çalılara takılarak boydan boya yırtılmış, genç kadının yanakları diken yaraları içinde kalmıştı. Ormandan çıktıklarında akşam karanlığı basmıştı. Gidilecek köyse çok uzaktaydı.

Yollar, şimdiye dek olduğundan da kötüydü.

Islak bir soğuk, yorgun yolcuların can ocaklarına dek işliyor, yüzlerine umutsuz insanlara özgü bitkin bir görünüş veriyordu. Issız ve küçük bir köye yaklaşmışlardı. Hepsi ikişer üçer kişilik topluluklar meydana getirerek heyecanlı ve sinirli bir biçimde tartışıyordu. Uzaktan bunu gören genç kadın ne olduğunu anlamadan baktı. Sonra iş anlaşıldı. Çok yorgun olan yolcular, daha öteye gitmek istemiyor. Kumandana karşı diretiyorlardı. Albay onları kandıramamıştı. Halide Edip Hanım onlar üzerinde olumlu bir etki yapmak üzere atını sürüp ilerlemeye başladı. Adapazarı'nın patlamak üzere bulunan kocaman bir bombaya benzediğini gören yolcuların çoğunluğu, ölümün üstüne üstüne varmaktan çekiniyordu.

Halide Edip Hanım, başı ağrılardan çatlayarak atını ağır ağır sürüyor, hiç arkasına bakmadan ilerliyordu. Bir ara ardında sessizliğin arttığını ayırt etti. Atının gemini çekerek arkaya

baktı. Yolcular, epeyce ötede durmuş hala tartışıyorlardı.

Albay Kazım Bey, bu sırada kır atını sürerek onun yanına geldi. Yüzü çaresizlik içindeki insanlarınkine özgü perişan bir anlam almıştı:

— Yarbay Hüsrev ile beraber Dr. Adnan, *"Buradan öteye bir adım atmayız"* diyorlar. Ötekiler de onlara uyup *"Gitmeyeceğiz"* diye tutturacaklar. Bana kalırsa bir çaba daha gösterip bu gece Adapazarı'na varmalıyız. Siz ne dersiniz? diye sordu.

— Yolu sürdürmeliyiz!

Kazım Bey, buna çok sevindi. Arkasında bir kişi daha vardı. Ötekilere şöyle bağırdı:

— Biz gidiyoruz, isteyenler ardımızdan gelsin.

Albay, bunu der demez atını ileriye doğru sürdü. Halide Edip Hanım'la at başı bir gitmeye başladılar. Epeyce ilerledikten sonra başlarını çevirip baktıklarında hepsinin süngüleri düşük geldiğini gördüler. Kafile, yine toplanmıştı.

Halide Edip Hanım:

— Adapazarı'na daha ne kadar yol var? diye sordu.

— On iki kilometre.

Yağmurlu, zifir gibi karanlık bir ihanet gecesi içinde, hiç onarılmamış taşlı, kötü bir yolda ilerleyen atlar, ikide bir tökezliyor, yolcuların ağzından bir tek sözcük çıkmıyordu. Herkes, insanın dağarcığında saklı en son direnç cevherini harcıyor gibiydi. Halide Edip Hanım, başının döndüğünü duyuyor, attan yuvarlanmak tehlikeleri geçiriyor, o da son dirim ve direnç cevherine sarılmış, düşse bile sessizce, kimseyi yardıma çağırmadan düşmek istiyordu. Erkeklerin ellerindeki sigaraların ateşleri, genç kadına bir dirim belirtisi gibi görünüyor, bu da bir avuntu oluyordu.

En sonra, varacakları köyün ölü gözünde parlayan ışıkları andıran belirsiz ışıkları göründü. Gece yarısı olmuştu.

— Dur! diye bir buyruk işitildi. Kafile durdu. Yarı ölü bir duruma gelen genç kadını güçlü iki erkek kolu tutup semerin üstünden yere indirdi. Sırtını bir taş duvara dayayarak ancak ayakta durabilen genç kadın, en sonra kendinde olmayarak:

— Bittim! dedi.

Yanı başında bir ses işitildi:

— Ben de ölü gibiyim!

Bu, Yarbay Hüsrev Bey'in sesiydi.

Köy kahvesi önündeydiler. Vurulan kapıdan elinde lambasıyla kahveci çıktı. Yolcuları kahveye buyur etti. Kahvenin ortasındaki sobaya odun doldurarak harlandırdı. Arslan Kaptan'ın adamları, bir içki şişesini kafalarına dikip birer ikişer yudum çekerek ısınmaya çalışıyorlardı. Albay Kazım Bey, biraz sonra kahveye gelerek herkese köyde yatacak yer bulduğunu söyledi. Halide Edip Hanım ancak kocasının koluna asılarak yerinden kalkabildi. Gövdesi, elastik gücü yitmiş bir et külçesi gibiydi. Soğuk algınlığı, ateşini yükseltmişti. Düşsel saatler içinde yaşıyor gibiydi. Kendini bir yitirip bir buluyordu. İçinden:

— Bu vücudu değiştirmeliyim! diye söyleniyor, sonra da dediklerine güleceği geliyordu.

Tan yeri atıp da kalkmak gerektiğinde yerinden kımıldayamadı. Tıpkı akşamki gibiydi. Yine yolculuk başlamak üzereydi. Bu kez onu bir arabaya bindirdiler. Adapazarı burdan bir saat çekiyordu. Adapazarı'na yaklaşan kafileyi birkaç atlı karşıladı. Bunlardan uzun boylu, açıkgözlü, yakışıklı biri, kafileden bir tanıdık arıyordu. En sonra da buldu. Aradığı Cami Bey'di. Cami Bey'i arayan bu son kerte yakışıklı adam, eski Adapazarı Kaymakamı Çerkez Fuat Bey'di. O da Halide Edip Hanım grubuyla Ankara'ya gidip Kuvayı Milliye safları arasına girmek istiyordu. Kafile, yeni atlıların katılmasıyla hayli büyümüştü. Şehrin dış mahallelerinden, ıssız sokak ve yollardan geçerek istasyonun dolaylarında boş bir eve sığınmak istiyorlardı. Önceden peyledikleri evi en sonra bulup sığındılar. Havanın korkunç soğukluğunu ocakta yanan coşkun ateşin karşısında bir kez daha yendiler. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, bulundukları eve gelmekte gecikmedi. Gidilecek yol üzerinde onlara bilgi verdi. Halide Edip Hanım, onu bir Kuvayı Milliyeciden çok başında bu belaları savmak için ne yapacağını bilmeyen amaçsız bir büro adamı gibi gördü.

Tahir Bey:

— Adapazarı çok şüpheli bir durumda, dedi. Halk ikiye ayrılmıştır, her on birbirleriyle çarpışabilir. Kimin Kuvayı Milliyeci, kimin padişahçı olduğu da belli değildir.

Tahir Bey, soğukluk duygusu vermesine bakmayarak bu önemli yolcuların çevresinde dört dönüyor, onlara karşı büyük ilgi gösterdiğini anlatmaya çalışıyordu.

Halide Edip Hanım dikkat etti. Arslan Kaptan'la adamları, şu sırada özgürlüklerini yitirmiş, yabancı bir dünyaya girmiş gibiydiler. Artık burda görevleri kalmamış gibi görünüyorsa da genç kadın, güvenliği salt onlarda buluyor, başka kimseye inanmıyordu.

Kafile Adapazarı'ndan Hendek'e doğru yola çıkmak üzere ayrıldı. Sakarya ırmağı, kış güneşi altında boz bulanık akıp gidiyordu. Arslan Kaptan'la adamları burdan ayrılıp yine ulusal görevlerini yapmak üzere dağlarına döneceklerdi. Halide Edip Hanım, başta Arslan Kaptan olarak hepsinin elini sıktı, hepsiyle helalleşti. Ve onlara candan minnet ve teşekkürlerini bildirdi. Halide Edip grubu, sallarla Sakarya'dan karşıya geçerken Arslan Kaptan Çetesi, kıyıda durmuş onlara el sallıyordu.

Şimdi kılavuzluğu eski Adapazarı Kaymakamı Fuat Bey almıştı. Kafileyi Hendek'teki kendi evinde konuk edecekti. Hendek kasabasının minareleri uzaktan görünmüştü ki soy ve güzel atlara binmiş iki kişi kafileyi karşıladı. Bunlardan biri Hendek Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı Laz Rauf Bey'di. Kafileden birkaçı ona konuk oldu. Halide Edip burda ilk kez kadınlar arasına düştü. Hamam ve rahat yatak yüzü gördüyse de başka hoşa gitmeyen tehlikeli şeyler de gördü. Birçok insan Hendek sokaklarında irili ufaklı topluluklar olarak göze çarpıyor, hep fiskosla bir şeyler konuşuyorlar. Burası da fitili ateşlenmek üzere bulunan bir patlayıcı maddeye benziyordu. "Kargaşa ha çıktı, ha çıkacaktı."

Bolu, daha tehlikeli bir bölge durumundaydı. Her an bir ayaklanış bekleniyordu. İşin tersliğine bakınız ki onlar da Bolu üzerinden geçmeyi düşünüyorlardı. Cami Bey'in haritası yine

ortaya yayılarak olanaklar üzerinde uzun uzun konuşuldu.

Ertesi sabah tam Bolu'ya doğru yola çıkacakları saatte Mustafa Kemal'den bir telgraf aldılar. Bunda çok güzel haberler veriyordu: Ali Fuat Paşa, İngilizleri Eskişehir bölgesinden Geyve Boğazı'na dek sürüp atmıştı. Onların Geyve'ye dek trenle yolculuk etmesini istiyordu. Buna göre yine Adapazarı'na döneceklerdi. Hemen bir savaş divanı kurarak yeni sorunu görüştüler, Adapazarı'na dönmeye karar verdiler. Halide Edip Hanım'la Dr. Adnan Bey ve Cami Bey, eski Adapazarı Kaymakamı Fuat Bey'in konuğuydu. Sabahleyin kalkıp öbür arkadaşların bulunduğu yere gittiklerinde yeni bir can sıkıcı olayla karşılaştılar. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey oradaydı, getirdiği habere göre İngilizler İzmit'ten telgraf çekmiş, gece yarısı Adapazarı'na giren, kuşkulu konuklar üstüne bilgi istemişlerdi. İngilizler, her saat bu yanlara gelebilirlerdi. Yolcuları yeni ve büyük bir kaygı almıştı. Kaymakam beyin yüzü de karmakarışıktı. Kafileyi ulusal güçlerin karargahı olan Doğançay'a götürecek arabaların gelmesi gecikmişti. İngilizlerin eline geçmeden burdan uzaklaşmak şöyle böyle bir şans işiydi. Her türlü fırtına bulutunun, göklerini kararttığı bu bölgenin yolcular üzerindeki baskısı gittikçe artıyordu. En sonra beklenen arabalar gelince bir şeytandan kaçar gibi Hendek'ten kaçtılar. Arabalar, yine birçok yerde sakız gibi yapışkan çamurlara gömülmek tehlikesi geçirdiler. Doğançay'a bin türlü güçlükle varan kafile, yeniden Sakarya Irmağı'na kavuştuğundan çok sevindi. Sakarya'nın suyu, Kuvayı Milliyecilerin türküler yaktığı güvenli topraklardan dost bir hava taşıyarak akıyordu.

Yolda Yarbay Mahmut Bey'in gönderdiği yüz Kuvayı Milliye atlısıyla karşılaşan kafile, dünyalarca sevindi. Artık arkadan hiçbir İngiliz atlısı gelemezdi. Düşman ve ihanet geride kalmıştı. "Arslan Kaptan gibi silahlı yüz kadar başıbozuk asker sokaklarda gösteri yapıyordu." Eskişehir zaferi, yarım saat sonra Yarbay Mahmut Bey, Doğançay'da kafilenin yanı başında belirdi. Sanki ihtilalin bir sembolü gibiydi.

Karşılıklı oturarak hem yiğit milislerini seyrettiler, hem de üst üste kahveler içerek en yeni serüvenleri birbirlerine anlattılar. Kafile, o akşam Geyve'ye vararak Geyve kaymakamının evine konuk oldu. Artık Kuvayı Milliye'nin kalbinin attığı şehre, Ankara'ya bir an önce varmak sıtmasına yakalanmışlardı. İstanbul'dan beri onları doludizgin kovalayan İngiliz kara düşü, Kuvayı Milliye atlılarının nalları altında yamyassı olmuştu.

TAN YERİNE ÇAĞIRIŞ

Yalvarışla, acıma dilenmekle bir ulus ve devletin şeref ve bağımsızlığı kurtarılamaz.

Mustafa KEMAL

Süleymaniye Camii'nin ölümlülüğe meydan okurcasına ağır ve olgun güzelliğiyle oturduğu ve minarelerini birer ok gibi göklere fırlattığı yerde, 16 Mart'ta yapılan sert İngiliz işgalinden habersiz gibi duran evlerden tahini renkli birinin önünde 19 Mart 1920 Cuma günü sivil bir adam durdu. Bu, Karakol Örgütü'nde çalışan emekli subaylardan Yarbay Reşat Bey'di. Kapıyı çaldı. Hizmetçi kız merdivenleri inerek kapıya bakmaya gittiğinde cadde üstündeki cumbalı odada karşılıklı oturup kaygılıca konuşan iki kişi, ürküntü ile toparlandılar ve birbirlerinin gözünde bunun anlamını araştırdılar. Şundan ki İstanbul'da tanınmış subayın evi, her an baskına uğramak tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Kapılardaki her tıkırtı, sokaktaki her ayak sesi bir baskın ve ihanet habercisi sayılıyordu.

Hizmetçi kız Reşat Bey'i görüp yine yukarı çıktığında ev sahibi Kurmay Albay İsmet Bey'le konuğu kurmay subay Saffet (Arıkan) son kerte büyük bir merakla kızcağızın ağzından çıkacak sözü beklediler:

— Efendim, Reşat Bey adlı bir adam sizi görmek istiyor.

— Buyursun.

Hizmetçi yine aşağı inerek Reşat Bey'i yukarı buyur etti. Reşat Bey kararlı adımlarla yukarı çıkarak cumbalı odaya girdi; İsmet Bey'in gösterdiği yere oturdu; yutkunarak Saffet Bey'e baktı. İsmet Bey, onun ne demek istediğini hemen anladı:

— Çekinmeyiniz, dedi. Bu benim arkadaşımdır.

Reşat Bey fısıldadı:

— Telgraf geldi.

— Çağırıyor mu?

— Evet, efendim.

— Hangi vasıta ile aldınız?

Telgraf, Kuşçalı gizli telgraf merkezinden geliyordu. Çanakkale Savaşları sırasında İtilaf Devletlerinin boğazdan geçerek İstanbul'u işgal etmeleri belkisine karşı Sultan Reşad'ı Anadolu'ya kaçırmak üzere düzeltilmiş gizli bir yol üzerinde kurulan bu gizli telgraf hattı, haritalara geçmediğinden şimdi Kuvayı Milliye'nin İstanbul'a bağlantısını sağlıyordu. Kuşçubaşı Eşref Bey'in bu hattın kurulmasında büyük emeği vardı. İsmet Bey, haberin bu tel üzerinden gelmesini beklediğinden Reşat Bey'e hemen hangi yolla geldiğini sormuştu. Ayağa kalkan İsmet Bey:

— Ne vasıta ile gideceğiz? diye sordu.

— Her şey hazırdır, efendim.

Günlerden beri alesta *(harekete hazır, tetikte)* bekleyen İsmet Bey, birkaç dakika içinde soğuğa karşı gelecek biçimde giyinerek:

— Ben de hazırım! dedi.

Üçü birlikte evden çıktı. Saffet Bey, hızlı adımlarla onlardan uzaklaşarak başka bir yöne saptı.

Asker yürüyüşlü; İnce gövdeli sivil bir adam, Fatma Aliye Hanım'ın köşküne doğru kararlı adımlarla ilerledi. Kapıyı çalmak üzereydi ki o kendiliğinden açıldı. Ev sahibi İsmail Hakkı Bey, (sonra Sivas mebusu) onu güler yüzle karşılarken arkadan Saffet Bey'in (Arıkan) de başı uzandı. Hemen konuğu alıp dışardan kimsenin oturmadığı izlenimini veren panjurları kapalı bir odaya götürdüler. Orda gidiş için hazırlanan plan şuydu:

İsmet Bey'le Saffet Bey, ellerinde birer gazete ile trene binecek, ayrı kompartımanlarda oturup sözde gazete okuyacak, böylece yüzlerinin önünde gazeteden birer paravana meydana getireceklerdir. Önceden alınan biletler de onlara verildi. Yarım saat sonra İsmet Bey'le Saffet Bey, trene binerek gazetelerini okumaya başladılar. Tren sarsılarak kalktı, İngiliz subay ve inzibatları da hemen koridorda bir aşağı bir yukarı dolaşarak kompartımanlardaki yolcuları gözden geçirmeye başladılar.

Maltepe'de trenden inen iki yolcu, pek iri yarı, yakışıklı, kahverengi ipek kalpaklı bir adam olan Yenibahçeli Şükrü Bey'ce karşılandı. Şükrü Bey otuz adım ilerden yürümeye başladı. Biraz sonra, bahçe içinde ahşap bir evin kapısından içeri girdi. Tahta perde ile çevrili bahçede Yüzbaşı Hulusi, Trabzonlu Binbaşı Şevki Beylerle yüz yüze geldiler. Hep birlikte, ortasında tepeleme mangal kömürü yanan bir odaya girdiler. İsmet Bey:

— Yola ne vasıta ile çıkacağız? diye sordu.

Şükrü Bey:

— Beyefendi ne menzil var, ne vasıta diye kestirip attı.

Bir ara, genel bir sessizlik oldu.

İsmet Bey:

— İki er elbisesi bulabilir misiniz? dedi.

— Emredersiniz.

Çabucak iki asker giyneği bulundu. İsmet Bey'le Saffet Bey, sivil giyneklerini çıkartarak bunları giydiler. Maltepe Endaht (atış) Okulu Müdürü Binbaşı Şevki Bey, iki asker için uydurma iki er kimliği doldurup altlarına İmzasını attı. Ellerine verilen resmi belge şöyle diyordu: "Yukarıda kimlikleri yazılı iki er, Üç Ağaç Ormanları'ndan odun kesmeye memur olup..."

Bunlar olup bittikten sonra, konuklar bu odada biraz şekerleme kestirerek tanyeri atarken Yakacık'a doğru yola koyuldular. Onlara Yüzbaşı İhsan Bey de katılmıştı. Üç kişi çuvallara basılmış sivil giyneklerini önlerinde giden hayvana yüklemiş, çamurlara bata çıka ilerliyordu. Yoldan saparak ilerlemek zorunda kaldıklarından ayakkabılarına yapışan çamur ayaklarında pranga demiri gibi ağırlaşıyordu. Küçük kafilenin gözüne

ara sıra epeyce uzakta kalan Maltepe Atış Okulu'yla Maltepe arasındaki yolda İngiliz atlılarının kol gezdiği çarpıyordu. Yakacık'tan transit geçtiler Akşam karanlığı acı bir soğukla birleşerek kırları doldurdu. Bunun arkasından kar soğukluğunda bir ahmakıslatan yağmaya başladı.

Kafilecik, yağmurdan sırılsıklam olarak gece yarısına dek yürüdü. Yenibahçeli Şükrü Bey'in örgüt merkezinde bulunduğu Kurna köyüne varıp da ateşin karşısındaki alçak kahve iskemlelerine çöktüklerinde askerlik yaşayışlarının en çetin sınavlarından birini daha arkada bıraktıklarına sevindiler. Ateşi gören ıslak giynekleri eski bir kışla kokusu salarak onlarda garip anılar uyandırdı. Yorgunluk ve uykusuzluk, yolcuları tatlı bir şekerleme kestirmeye zorlarken örgütün en gözü pek, en yiğit subaylarından biri olan Yavuz Fehmi Bey, birden bire kapıyı iterek içeri girdi. Gözleriyle işaret ederek İsmet Bey'le Saffet Bey'i dışarı çağırdı. Yolcular, bunda bir tehlike işareti görerek yerlerinden fırlayıp dışarı çıktılar.

Yavuz Fehmi Bey selam durarak:

— Yataklarınız hazır efendim! dedi.

İki yolcu, Yüzbaşı İhsan Bey'in Kurna köyünde oturan dayısı Binbaşı Nail Bey'in evinde konuk edilecekti.

Nail Bey'in evinde konukları şölene benzer bir sofra bekliyordu. Ocağın bol ateşi onları çok sevindirdi. Sırtlarındaki asker giynekleri ıpıslaktı. İlk iş olarak ceketlerini kurutmak üzere ocağın karşısına astılar. Sonra sofranın başına geçtiler. Bu sırada kapıdan gelen ayak sesleri hepsinin başını o yana döndürdü. Yavuz Fehmi elini tabancasına atarak dışarı fırladı. Döndüğünde yüzünde hiçbir gerginlik yoktu:

— Bir kafile daha geldi, dedi.

İbrahim Süreyya Bey, Sultantepe Tekkesi şeyhi Şeyh Ata Efendi ve eski kurmay subaylarından Nevres Bey, İsmet Bey'le Saffet Bey, hemen tanınmamak için kabalaklarını başlarına geçirip yeniden er kılığına girdiler. Yeni kafile de bu sırada odaya girdi. Şeyh Ata Efendi grubu, Özbekler Tekkesi'ni basan İngilizlerin elinden güçlükle kurtulup Kurna köyüne gel-

mişti. Şeyh Ata Efendi, ortadaki sofrayı görünce hemen kollarını sıvayıp oturdu. Süreyya Bey'se yemeği düşünemeyecek durumdaydı. Prens Sabahattin'in çömezi Nevres Bey'se küçük, zayıf ve donmuş gövdesini ısıtmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Hemen ıslak bir kedi gibi ocağa sokularak hiç kimseyle ilgilenmemek istercesine bir durum aldı:

— Biraz ısınalım! dedi.

Bu sırada kapı hafifçe aralandı. Yavuz Fehmi Bey'in acımayı unutmuş görünen komiteci bakışları Saffet Bey'i dışarı çağırdı. Saffet Bey, kaygısız görünmeye çalışarak dışarı çıktı.

Yavuz Fehmi Bey:

— Tanıdınız mı? diye sordu.

— Evet, tanıdım. "Nevres"

— İsmet Bey'e sorunuz: Eğer müsaade ederlerse onu burdan gönderivereyim.

— Nereye?

— Nereye olacak öbür dünyaya.

Bu kez de dışarıya aklını takmış olan İsmet Bey kapının aralığından Saffet Bey'in gözleriyle kendisini çağırdığını gördü. Kalktı, çıktı:

— Hayrola?

— Yavuz Fehmi'nin bir düşüncesi var.

— Nedir?

İzin verirseniz Nevres'i öbür dünyaya yolcu edecek.

— Hayır, bu adam şimdi bizimle beraber! Eğer ileride bir kötülük etmeye kalkarsa cezasını veririz. Fakat bugün onu öldürmek hem cinayet olur, hem de yarın bu menzilde bize koşacakların gelmesine engel olur.

Yine içeri girdiklerinde İsmet Bey, ocağın kızıl aydınlığı içinde boy vererek Nevres Bey'in önüne dikildi:

— Beni tanıdın galiba?

Nevres Bey, ona şöyle bir bakarak hemen yerinden fırladı:

— Aman İsmet Beyefendi!

Bu rastlayış bütün odadakilerin duyduğu tedirginliği biraz olsun yatıştırdı.

Biraz daha büyüyen kafile, sabahın erken saatlerinde hazırlanarak Kuşçalı köyüne doğru yola çıktı. Yağmur, sulusepken ve kar atıştırmaları arasında çok tedirgin bit yolculuk yaparak gizli telgraf merkezi Kuşçalı'ya vardıklarında, Meclis Mebusu Reisi Celalettin Arif Bey, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Keskinli Rıza Bey, Ethem Bey'in ağabeysi Reşit Bey, Nuri Bey gruplarıyla karşılaştılar. Kafile, yeni katılanlarla epeyce büyümüştü. Buna bir kumandan seçmek gerekince İsmet Bey'i seçtiler.

İsmet Bey grubu İstanbul'dan çıkalı dört gün olmuştu ki Küçük Arslan Çetesi'nin Reisi Arslan Kaptan on üç kişilik çetesiyle meydana çıktı. Koruyucu olarak önden ve arkadan grubun yanı başında yürümeye başladılar. Bu çeteyi koruyucu olarak kafileye veren iri yarı, uzun boylu, tatlı Afrikalı yüzlü Binbaşı Dayı Mesut Bey'di. Kuşçalı'dan ayrılıp da epey ilerlemişlerdi ki bir haberci İngilizlerin kafilenin peşinde olduğu haberini getirdiyse de bu tehlike gerçekleşmedi. Yalnız pek güç olan yol koşullarının verdiği dayanılmaz tedirginliği arttırmaktan da uzak kalmadı. Denk geldikleri köylerde gündüzse kısa bir mola verip biraz bir şey atıştırdıktan sonra, durmadan yürüyorlar, akşam ya da gece vaktiyse orda konaklayıp gün ışıyınca yola çıkıyorlardı. Çok kuzeyden ilerleyen kafile Kandıra-İzmit yoluna düştüğünde yolu kontrol eden İngiliz atlıları sorunu yolcuları bir kez daha tedirgin etti.

Bu yolu kestirip sapa patikalara girmek gerekiyordu.

İsmet Bey, kafiledekilere bu yolu askerce aşırttığı sırada, elinden eksik olmayan dürbünüyle yola baktıktan sonra, öbürlerine de gösterdi:

— Görüyor musunuz?

Baktılar. Siluetleri göğe vuran birkaç atlı kendilerine doğru geliyordu. Herkes, bir ürperti geçirdi. Demek İngilizler geliyordu. Sinerek, gizlenerek beklediler. İsmet Bey, bu atlıları dürbünün içinde hapsetmiş gibiydi.

Biraz sonra herkesi ferahlatan bir haber verdi:

— Bunlar yabancıya benzemiyor.

Gelenler çıplak gözle tanınacak gibi yaklaşınca herkes sindiği yerden çıkıp onların yaklaşmasını bekledi. En sonra atlılar geldi: Bunlar İzmit Tümen Kumandanı Rüştü Bey'in, Teğmen Kemal Bey kumandasında gönderdiği birkaç binek atıyla birkaç katır ve silahtı. Rüştü Bey, İsmet Bey'i ta Yemen'den tanıyordu. Onun yollarda olduğunu Ankara'dan öğrenmiş ve bu yardım işini tertiplemişti. Silahları kuşanıp atlara ve katırlara binen yolcular, daha rahat bir yolculuğa kavuşmuşlardı ki bu kez de karşılarına bir yerine iki düşman çıktı. Bir kez bütün Kuvayı Milliye toprağına açılan geçitler ve gedikler, İngilizlerin ve Kuvayı İnzibatiye'nin kontrolü altındaydı. Adapazarı dolaylarındaki Sakarya köprüsünden geçip geçemeyeceklerini sorduklarında Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey yukarıdaki nedenlerden bu yolun kesik olduğunu bildirdi. Düşünüp bir karara varmak üzere mola verilecek bir yer arayan yolcular, önlerine çıkan Fındıklı köyünde konakladılar. Hepsi evlere dağılarak konuk edildiler. İsmet Bey'le Saffet Bey de yaşlı bir adamın evine inmişti. Yaşlı adamcağız Çanakkale'de iki oğlunu yitirdiğinden bu iki askeri görünce onları anmış, çok duygulanmıştı. Bu yüzden onlara karşı büyük bir sevgi ve şefkat gösteriyordu. İsmet Bey iyice dikkat etti, yaşlı köylünün yüzünde bir türlü açığa vuramadığı büyük bir korku yüzüyordu. Onun kendilerinden sormak isteyip de bir türlü soramadığı bir şey olduğu anlaşılıyordu. En sonra kafiledeki sivilleri anlatmak isteyerek:

— Bunlar necidir, oğul? diye sordu.

İsmet Bey, köylünün kafasında kimi tehlikeli şeyler yattığını sezdiğinden şu yatıştırıcı yanıtı verdi:

— Bunlar, kadastro heyeti baba. Harita alıyorlar. Biz de koruyucularıyız.

Yaşlı köylünün yüzü bir anda ferahladı:

— Hay Allah razı olsun oğul, yüreğimi ferahlattın. Köyde "Bolşevikler çıkmış!" diyorlardı da.

İsmet Bey, yaşlı adama verdiği yanıtla ne büyük bir tehlikeyi savuşturmuş olduğunu görerek bayağı sevindi.

Geceleyin kör bir petrol lambasının ışığında haritasını ya-

yarak pergelini eline alan İsmet Bey Sakarya Irmağı'nın nerden geçit verebileceğini araştırıyordu. Bu tehlikeli bölgeden kurtulmak için Sakarya'yı bir ayak önce aşmak gerekiyordu. İsmet Bey, yaşlı köylüden bir şeyler öğrenebilmek üzere sordu:

— Biz yarın Soğuksu'ya gideceğiz, baba. Sakarya'yı nereden geçebiliriz?

— Salmanlı'da pot vardır, oğul.

— Pot nedir?

— Pot kayıktır, oğul.

İsmet Bey, yaşlı köylünün verdiği bu bilgiye bir cankurtaran simidi gibi sarıldı. 200.000 ölçülü haritasının Sakarya'yı gösteren yerlerini inceden inceye gözden geçirmeye başladı. Bu kerte ince tutulmuş bir askersel haritada bu potların yeri mutlaka gösterilmeliydi. Yalnız haritaya göre ırmağın bir kilometre batısında bir Faik köyü göze çarpıyordu.

İsmet Bey, kayığı bulamayınca ev sahibine yine sordu:

— Peki, başka nereden geçilir?

— Onun yukarısında da bir pot vardır.

Yine haritaya bir göz atan İsmet Bey, ev sahibinin dediği ikinci pot yerinde de bir Faik köyü görünce işi anladı. Eski harfle Faik'le kayık birbirine yaklaşık olarak yazıldığından haritayı yazan adam, yanlışlıkla kayığı Faik biçiminde yazmıştı. İsmet Bey, bu buluşuna sevindi. Kuvayı Milliye toprağına doğru bir geçit bulunmuştu. Arkadan tehlikenin dörtnala geldiği şu dar zamanda, bu geçit, cennetin kapısı gibi kutsal bir önem taşıyordu. Ev sahibine:

— Teşekkür ederim, baba! dedi.

İsmet Bey, bu sonuca vardıktan sonra, yorganı başına çekerek tedirgince de olsa güzel bir yolcu uykusu çekmeye çalıştı.

Gün ışırken kafileyi yola düşüren kumandan, pot denen kayıkla karşıya geçirdi. İngiliz atlıları artık burdan ötede caka satamazdı.

Soğuksu adlı Çerkez köyüne vardıklarında artık kendilerini özgürlüğe kavuşmuş duyuyorlardı. Zeki, cin bakışlı, gözlüklü ve Enver Paşa bıyıklı Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif

Bey, Demosten gibi cansız doğaya karşı nutuklar çekecek kertede iyimserlik havası içindeydi. Çerkez Reşit Bey, bu Çerkez köyünü dolaşarak kimi haberler sızdırmak üzere gözden uzaklaşmıştı. Hemen bütün grup bu iyimserlik havası içinde hoşnut yeni yolculuk için hız almaya çalışırken Reşit Bey, uzun bacaklarını elden geldiğince açarak koşarcasına geldi. İsmet Bey'e:

— Aman Beyefendi! dedi. Kafileyi hemen yola çıkarınız.

— Ne var?

— Köylülerin niyetleri bozuktur. Sivil elbiseler tıkılı çuvallarda para var sanıyorlar. Ne yapacakları belli olmaz. Belki soyarlar, belki de öldürürler bizi.

İsmet bey bunun bir tehlike işareti olduğunu anlayarak kafileyi çabucak yola çıkardı. Hiç durmamacasına Hendek yönünde gittiler. Kasabaya yaklaştıklarında uzaktan bir atlı grubunun sökün ettiğini gördüler. Düşmanca gelmedikleri hemen anlaşıldı. Bunlar gelenlere karşıcı çıkan Binbaşı Ramiz ve Hendek Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Laz Rauf Bey'den başkası değildi. Karşıcıların verdikleri ipuçları burda bir tehlike anaforunun homurdanarak döndüğünü gösteriyordu. Bir kuytuda topluca mola vererek akşam karanlığıyla birlikte Hendek'e girmeyi kararlaştırdılar. Akşam karanlığının gece karanlığına döndüğü yatsı vakti, sessizce kurtlar gibi kasabaya sokuldular. Yolcular, Ali Bey'in evinde gizlice konuk edildiler.

Gün ışımadan, ihanet henüz uykudayken kalkarak sessizce Hendek'ten uzaklaştılar. İzmit Tümen Kumandanı Rüştü Bey'in atlarını Sakarya'yı geçerken geri vermişler, Arslan Kaptan Çetesi de helalleşerek onlardan ayrılmıştı. Artık buradan öteye kendi girişimleriyle gideceklerdi.

Geceden iki araba tutulmuştu. Bunlardan birine İsmet Bey'le Saffet Bey, ötekine de öbür arkadaşlar binmişti. Arabalar, bozuk düzen yolun taşları üzerinde tıkırdayarak alaca karanlığın sessizliğini ürkütüyordu. Gidiş yönü Bolu'ydu. Mustafa Kemal, Ankara'dan, bu kuşkulu bölgenin her türlü ihanete gebe bataklıkları içinde yüreklilikle ilerlemeye çalışan çok değerli arkadaşı İsmet Bey'i çok kötü işleyen, bin türlü engelle

dolu telgrafhaneler aracılığıyla durmadan izliyor, gerekenlere korumaları için durmadan buyruk üstüne buyruk yağdırıyordu.

Yolun bir noktasında yaylıların önüne birdenbire bir karakoldan fırlayarak iki silahlı jandarma dikiliverdi. Atların başlarını tutarak iki erin (!) bindiği arabayı zınk diye durdurdular. Sabah olmak üzereydi. Yüzler seçilebiliyordu.

— Kimliğinizi gösterin!

Araba, jandarmaların güçlü kolları arasında sallanıyor ve içindeki iki asker ne yapacaklarını bilmeden pis pis düşünüp duruyorken jandarmaların geldiği yönden çok genç bir jandarma subayının, bir Teğmenin koşarak geldiği görüldü. İki jandarma eri hemen atları ve arabayı bırakarak ona selam durdu. Teğmen, arabadaki iki askerin gözlerine dikkatle ve sempatiyle baktı. Teğmen bunları Mustafa Kemal'in yana yakıla beklediğini biliyordu. Evet, bunlar onlardı. Hiçbir şey sormadı.

— Geç!

İşareti verdi. Arabacı, atları dehledi. Araba sarsılarak bir tehlikenin daha başını tekerlekleriyle çiğneyerek

Bolu'ya doğru gitmeye başladı. Artık yol boyunca tedirgin edilmediler. Gelip gecen yolcular onlara yolun kıyısındaki yaşlı ağaçlara gösterdiklerinden daha çok ilgi göstermiyorlardı. İsmet Bey grubu geleceğin en tehlikeli ayaklanma bölgeleri içinden kazasız belasız geçerek Köroğlu destanının eski şehri Bolu'ya vardığında doğruca Şükrü Bey'in *(sonra mebus oldu)* evine indi. Mustafa Kemal, Ankara'dan Şükrü Bey'e telgraf çekerek konukları karşılamasını dilemişti. Şükrü Bey, Celalettin Arif, İbrahim Süreyya, Reşit Bey ve Şeyh Ata Efendi'yle konuşarak merdivenleri çıkarken iki er de çamurlu, yırtık pırtık asker giynekleri içinde çuvalları indirip hayvanları bir yere bağlamaya çalışıyordu.

Şükrü Bey, onları görünce sahanlıktaki kahve ocağını gösterdi:

— Siz de şöyle buyurunuz, oğlum! diyerek merdivenleri çıkmaya başladı.

İki asker, ev sahibinin dediğini işitmemiş gibi arkasından

merdiveni çıkıp ötekilerin girip oturduğu sıcak odaya girdi. İki askerin odaya girmesiyle oturanlar saygıyla ayağa kalkınca Şükrü Bey şaşkın durakladı. Sonra birden durumu kavrayarak İsmet Bey'in ellerine sarıldı:

— Aman Beyefendiciğim, affedersiniz! Affedersiniz, affedersiniz! diye yineledi.

İsmet Bey kafilesi, ertesi sabah atlara binerek Bolu'dan ayrıldı. Beypazarı üzerinden Ankara'ya gideceklerdi.

ELMALI KÖPRÜSÜ ŞEHİDİ

Bu ulusun çocuklarının fedakarlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz.

Mustafa KEMAL

24 Mart 1920 günü Cengin'e sığınmış bulunan Kilis Kuvayı Milliye örgütü, Antep Müdafaayı Hukuk örgütüne çok önemli bir şifre gönderdi. Bunda şunlar yazıyordu:

— Katma'dan Kilis'e 6000 kişilik önemli ve karışık bir kuvvet gelmiştir. Fransız karargahında büyük bir telaş ve kımıltı vardır. Yüzlerce araba yol üzerinde toplanmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki Antep'e gidecek güçlü bir nakliye kolu hazırlanmaktadır.

Antep Müdafaayı Hukuk örgütü, bu haberi hemen Ankara'da Mustafa Kemal'e şifreledi. Öbür yandan Kilis-Antep yolunu bakan çamlı tepelerde dikilip bu yoldan kuş uçurmayan Şahin Bey'e yeni toplanmış milis grupları gönderdi. Antep'e yerleşmiş olan Fransız gücünün, ana güçleriyle bağlantısı büsbütün kesilmişti.

Katma tren istasyonundan Kilis'e, ordan da Antep'e varan bu bağlantı yolu üzerindeki bütün köprüler Şahin Bey'ce attırılmıştı. Bu işte Kilis Kuvayı Milliyesi de Şahin Bey'le yan yana ve el ele çalışmıştı. Kilis-Antep şosesi üzerinde meydana ge-

tirilen aşamalı tahkimata yerleşen Şahin Bey buyruğundaki Kuvayı Milliye gücü, Fransızların bol silahlı ve kalabalık erzak konvoylarını iki kez burdan geri çevirmiş, Antep'te kuşatılmış bulunan Fransız ve Ermenileri korkudan titretmişti. Bu üstün insan ve silah kalabalığıyla Antep şosesini aşamayan Fransızlar, çok küçük duruma düşmüşler, genel merkeze çığlığa benzer imdat ve yardım sinyalleri göndermişlerdi. Korkunç Fransız prestiji, tepelerden yağan başıbozuk mermilerin altında kalbura dönmüştü. İşte Anadolu insanının ve dağlarının granit direncine çarparak kırılan Fransız askersel gücünün durumunu onarmak kaygısıyla davranan Suriye ve Lübnan'daki Fransız genel karargahı, elindeki her türlü aracı ve insan stokunu Antep şehrine karşı çıkarmıştı. Katma istasyonuna inerek Kilis'e doğru yürüyen altı bin kişilik Fransız askeriyle tanklar ve toplar, kumandan Şahin Bey'in birkaç yüz kişilik ulusal gücüyle boy ölçüşmeye geliyordu.

Bu sırada kendi gücüne sonuna dek güvenen Şahin Bey, Oylum köyü, Kertil, Beşgöz tepeleri ve Bostancık sırtlarında birer granit yığını gibi toprağa yapışmış bekleyen adamlarının da ölüme meydan okuyuşlarından güç alarak Antep'le bütün köylerine ve dolaylarındaki kasabalara şöyle bir bildiri yayınladı:

— Yol, Fransızlardan daha başka herkes için açıktır ve serbesttir.

Yalnız Antep'e doğru yola çıktığı söylenen Fransız konvoyunun son kerte güçlü ve öldürücü olanaklara sahip olduğunu gören kimi arkadaşları Şahin Bey'e daha oynak bir strateji izlemesini, inatla bir yerde saplanıp kalmamasını salıklıyorlardı. Bunlara karşı kendi kararının mantığından şaşmayan Şahin Bey, tepelerde elindeki Alman dürbünüyle uzakları gözetleye dursun, 26 Mart 1920 sabahı Yarbay Andrea buyruğunda karışık üç piyade alayı, iki yüz süvari, bir batarya top, dört tank, birçok yeğnik ve ağır makinalı tüfekle gereçlenmiş önemli bir gücün Kilis'ten yola çıktığı haberi geldi.

Yarbay son kerte tetikte ve askerce yürüttüğü kolu, Oylum köyü dolaylarına gelince durdurarak daha etkili bir tertibat aldı.

Atlıları, kolun ilerisine ve her iki yanına sıralayarak piyadenin bir bölümünü de yolun birer kilometre soluna ve sağına insandan birer duvar gibi çıkararak kolu sağlam bir koruyucu sistem içinde her an ateşe hazır bir durumda yürüyüşe geçirdi. Kolun önündeyse dört tank, ilk çağlar canavarlarının dört zırhlı örneği gibi ilerliyordu. Oylum köyünü olaysız geçen kol, eski sıkışık ve zırhlı Roma tümenlerine benzer bir biçimde ilerleyerek bataryanın namlularını Kuvayı Milliye'nin yuvalandığı Kızılburun tepelerine çevirdi ve o zamana dek bura doğasının işitmediği korkunç patlamalar içinde bombardımana başladı. Yarbay Andrea, kol henüz kurşun atımına elverişli noktaya gelmeden Şahin Bey milislerini saf dışı etmeyi tasarlamıştı. Gerçekten elleri tetikte bekleyen milisler bulundukları yeri cehenneme çeviren top mermilerine karşı ne yapacaklarını bilmeden bekliyorlardı. Fransız kolu rahatça ilerleyerek Sinap köprüsüne vardı. Şahin Bey'in yıktırdığı bu köprüyü hemen onarmaya başladılar. Yıkılmış köprünün onarılması sırasında Kızılburun'daki siperlerinde sabırsızlıkla bekleyen milisler keşif kolu üzerine yaylım ateş açtılar. Asıl kolsa hala kurşun yetişmeyecek uzaklıkta köprünün onarılmasını bekliyordu. Milislerin kurşun yağmuruna Fransız topçusu şarapnel yağmuruyla karşılık verdi. Bu birbirine denk olmayan, karşılıklı ateş, ikindiüstüne dek sürdü. Fransız istihkamcıları, Kuvayı Milliyecilerin ateş yağmuru altında en sonra köprüyü onarıp kolun geçmesine elverişli bir duruma getirdilerse de akşam yaklaştığından, kolun daha ileri gitmesini tehlikeli gören Yarbay Andrea, olduğu yerde ordugah kurdurdu. Fransız kumandanı bu açık ordugahı Kuvayı Milliyecilerin gece baskınlarından korumak üzere her türlü tertibatı aldı.

Şahin Bey, yakın tepelere dek sokularak Yarbay Andrea'nın aldığı bütün tertibatı gözden geçirdi. Kolun çok uzun, çok elastiki ve ateş gücünün çok yüksek oluşu Şahin Bey'i epeyce düşündürdü. Bununla beraber geceleyin bu kolun can alacak bir noktasına bir baskın yapmayı kurdu ve geceleyin bu baskını yaptı. Kol bana mısın demedi. Kol, öyle gereçlendirilmişti ki, neresine dokunsan ateş püskürüyordu.

Şahin Bey, bu her kolu ateş saçan çelik ejderhaya karşı bir şey yapamayınca biraz daha geri çekilip ona daha topluca saldırmayı düşündü. Çamlar, meşeler, pırnallarla örtülü Kertil tepelerinin kayalıklarında pusuya yatan milisleri arasında mevzerine başını koyarak sabahı etti. Bütün elindeki gücü buraya toplamıştı.

Yarbay Andrea'nın güttüğü bin başlı canavar, sabahleyin gözünü açar açmaz Kızılburun ve Kertil tepelerine sürekli top mermisi yağdırmaya başladı. Gecenin karanlığından yararlanan düşman, onarmış olduğu köprüden bütün arabalarını geçirmişti. Kol, her yerinden ateş saçarak Kızılburun hizasına geldiğinde karşılıklı ateş ve cayırtı daha çok arttı. Ağır makinalı tüfeklerle toplar Şahin Bey gücünün tutunduğu tepelerde ağaçları biçiyor, kayalıkları parçalayıp havaya savuruyor, toprağı fıskiye gibi fışkırtıyordu. İki buçuk saat bu cehennem içinde barınabilen milisler, biraz daha geri çekilmek zorunda kaldılar. Kilis-Antep yolunun birinci savunma aşaması, Yarbay Andrea'nın topları ve makinalı tüfekleri karşısında dağılmıştı.

Kol, Kızılburun tepelerinin altında bir turist yürüyüşüyle geçti. Düşman toplarıyla makinalı tüfekleri Kertil yamaçlarındaki Kuvayı Milliye siperlerini ve pusu yerlerini öncekine benzer bir ateş sağanağı altına aldı. Milisler, Şahin Bey'i ve öbür kumandanları da dinlemeyerek boş yere ölmektense daha gerilerde yararlı olmak düşüncesiyle siperlerini bıraktılar. Şahin Bey buna çok üzüldü. Kendisinden ayrılmayan pek az kişiyle Beşgöz Tepesi'ne çekildi. Ordan da kol üzerine durmadan mermi yağdırdı.

Karayılan da, aşiret milisleriyle onun yanı başındaydı. Ne yazık ki bu son kertede de milisler, ancak yarım saat dayanabildiler. Ne var ki milislerin keskin nişancılıkları hiçbir merminin boşa gitmemesini sağlayarak Fransız kolundan birçoğunu canlarından etti.

Şahin Bey'le Karayılan, milislerini alıp Bostancık sırtlarına çekildiler. Onlar orda siper kazıp yeni bir direnme olanağı hazırlarken akşamın yaklaşmasından daha çok ilerlemeyi tehlikeli bulan Yarbay Andrea da kolu Beşgöz Tepesi'yle Bostancık

arasındaki yol bölümünde açık ordugah düzenine soktu. Kuvayı Milliyecinin ikinci savunma aşamasını da yok eden düşman sabahleyin yeni bir saldırı yürüyüşüne geçmek üzere dinlene dursun, öbür yandan Şahin Bey, Bostancık değirmeninde oturmuş acı acı düşünüyordu. Elinin altında bulunan Karayılanoğlu Molla'nın ve Boynooğlu Memik'in yiğit savaşçıları kendilerinin de onun da yüzünü ağartacak biçimde çarpışmışlardı. Kendisi gücünün üstünde çalışmış, ne yazık ki çok kalabalık insan ve bol ateş gücüne sahip olan düşman, onun bütün direncini çiğneyerek Antep'in kalbine doğru ilerlemekten geri kalmamıştı. Çoğu şehit ve yaralı olan ve durmadan yenilgiye uğrayan şu bir avuç savaşçıyla bu ejderhayı yenmeyi nasıl düşünebilirdi? Yoksa Anteplilere söylediği sözü yerine getirmek zorunda mı kalacaktı?

Salt, milletin direnme gücünü, yiğitlik hızını artırmak üzere söylediği:

— Düşman ancak benim ölümü çiğneyerek Antep'e girecektir. Sözü yerine getirilmesi gereken bir ödev mi oluyordu? Çok üzülüyordu. Yarın tanyeri attığında başlayacak olan çatışmanın çok kahramanca olacağını ve kahramanca bir yenilgiyle biteceğini biliyordu. Evet, iki üç gündür dişine vurmuş, anlamıştı ki düşman çok güçlüydü. Buna bakmadan son kez, bir avuç insanla Yarbay Andrea'nın ateş saçan gücü üstüne atılacaktı. Bu sırada öte yanda kahramanlar şehri Antep'te Şahin Bey'in atıldığı serüveni düşünerek dokuz doğuruyordu. Bu ölüm dirim savaşını yakından izlemek üzere Şahin Bey'i, Karayılan'ı ve Boynooğlu Memik'i Bostancık değirmeninde arayıp bulan Antep'in gönderdiği bir kurul, değirmenin ay ışığıyla aydınlanmış damında oturup durumu uzun uzun gözden geçirdi. Bu son savunma için her türlü olanağı düşündüler. Küçük ve yiğit güçlerin kocaman güçleri yendiği tarihsel olayları anarak bir savunma aşaması kurmanın yollarını araştırdılar. Antep Kurulu çekilip gittikten sonra Şahin Bey, Karayılan'ı Boynooğlu Memik'i ve milislerin öbür ileri gelenlerini çağırarak bu son savunma yerinde ölünceye dek çarpışacakları üstüne onlara

yemin ettirdi. Bütün gece hiç kimse uyumadı. Şahin Bey, geceden savunma tertibatını aldı.

Karayılan'ın milisleri Bostancık'ın arkasında ve yolun dönemecindeki tepede, Boynooğlu Memik'in savaşçıları, Fransızları yan ateşine alabilecek Elmalı sırtlarında, Şahin Bey'in buyruğundaki Antep müfrezeleri Ulumasere zeytinliğinin yamaçlarında. Şahin Bey'in kendisi de tam yolun üzerinde, ortada mevzilenecekti. Dolunay sabaha dek ortalığı aydınlattı. Düşman karargahı da Kuvayı Milliyeci mevzileri de büyük bir sessizliğe gömülmüş olarak geceyi geçirdi.

Tanyeri atarken Şahin Bey, cebinden küçük, mavi boyalı bir kurşun kalem, iç cebinden buruşuk bir kağıt çıkararak son mektubunu yazdı. Bu Antep Müdafaayı Hukuk Derneği'ne bugünkü durumu anlatan bir rapordu.

Bu sırada Yarbay Andrea, şiddetli bir topçu ateşi açtırdı. Bostancık'ın ardındaki tepeye, Karayılan'ın mevzilendiği yere top mermileri yağmaya başladı. Bu kahredici hazırlıktan sonra kol yürüyüşe geçti. Kolun yürüyüşe geçmesiyle Şahin Bey savaşçıları da tepelerden bir yaylım ateşe başladı. Yalnız, her namlu mutlaka bir insana nişan aldığından kurşunlar boşa gitmiyordu. Bu sırada Yarbay Andrea yüz atlı, dört makinalı tüfek takımı ve üç yüz piyade tutarında bir müfreze ayırarak Bostancık köyünün batısında Mızmız Deresi yönüne yürüttü. Bu gücün amacı açıktı. Karayılan çetesinin bulunduğu tepeyi sararak onların dönüş yolunu kesecekti. Bunu gören Karayılan göz göre göre yok olmanın anlamı olmadığını anlayarak bir yandan da top mermilerinin cehenneme çevirdiği tepeyi bırakarak değirmenin arkasından Mızmız Deresi'ne çekilmek zorunda kaldı. Fransız müfrezesi, tepeyi almakta gecikmedi. Karayılan'ın savaşçılarını söküp atan Yarbay Andrea, bu kez topların ve ağır makinalı tüfeklerin namlularını Boynooğlu Memik'in mevzilendiği Elmalı sırtlarıyla Ulumasere zeytinlikleri içinde barınan Antep müfrezeleri üzerine yöneltti.

Topların ve ağır makinalı tüfeklerin yaptığı aralıksız ateşin korumasıyla ağır ağır ilerleyen kol Bostancık Tepesi'nin kıyı-

sından kıvrılan yol bölümüne varınca piyadeyi saldırıya geçirdi. Bu sırada Şahin Bey, tam yolun kıyısında, köprü ile değirmen arasında bulunuyor, ordan ateş ediyordu.

Şahin Bey:

— Düşman çok kalabalık hepimiz boşuna öleceğiz. Burdan çekilelim! diyen arkadaşlarına o şöyle karşılık verdi:

— Düşman buradan geçerse ben Antep'e ne yüzle dönerim! Düşman arabaları ancak benim cesedimi çiğneyerek Antep'e girebilirler.

Şahin Bey'in on sekiz arkadaşı oracıkta şehit olmuş yatıyordu. Şahin Bey küçük grubuyla burada düşmanı yarım saat duraklattı. Top ateşinin dayanılmaz etkisiyle her iki yandaki milisler, buyruksuz, yerlerini bırakarak geriye çekildiler. Şahin Bey, savaşçıların yerlerini bırakıp kaçtıklarını görünce pek çok üzüldü. Ne yapacağını şaşırdı. Kuytu bir yerde bulunan atını yanındaki savaşçılardan birine vererek çekilenleri geri çevirtmek üzere onların arkasından koşturmak istedi. Binen adam atı bir türlü süremedi. Hayvan top seslerinden ürkmüş, kaçıp gideceğine huysuzluk ediyor, yol gitmek istemiyordu.

Şahin Bey bunun üzerine çekilenlerin geri çevrilmesine çalışmaktan vazgeçti. Kuvayı Milliyeci savaşçılar da bu sırada toplu olarak mevzilerden ayrılmış, kuytulara doğru uzaklaşarak canını kurtarmaya çalışıyordu. Şahin Bey biraz sonra çevresinde hiçbir dost silah patlamadığını çok büyük bir acıyla anladı. Bulunduğu yerde birkaç kişiyle kalmıştı. Onlar da ölümün üstlerine geldiğini ve her an yaklaştığını görerek çekilmek kararına vardılar. Düşman yolun kıvrımını geçmiş, dosdoğru onun üzerine geliyordu. Şahin Bey yıktırdığı Elmalı köprüsünün taşları arkasına siper alarak durmadan kocaman gövdeli düşmana ateş ediyordu. Artık dev bir düşman kalabalığına karşı tek başınaydı. Son şarjörünü yatağa sürüp ateş etti. Artık cephanesizdi. Tüfeğini Elmalı köprüsünün taşlarına çarparak kırdı ve şöyle haykırdı:

— Tanrım. Vatanımı sen kurtar. Alçak düşman, gel süngüle.

Fransız askerleri onu sol kulağının arkasından ve karnından süngüleyerek öldürdüler.

Şahin Bey, büyük ve kutsal davalarda ölümün bir aspirin yutarcasına kolay olduğunu hemşehrilerine göstermek uğruna canını verdi.

Yarbay Andrea kolu, Şahin Bey'i bir silindir gibi çiğneyip geçtikten sonra Kilisli Kartal'ın Balaban'daki milislerini de bozguna uğratarak Antep'teki Fransızların Büyük Kızılhisar *(Oğuzeli)* dolaylarına gönderdiği askerlerle birleşti ve 28 Mart 1920'de Antep'e girdi. Yarbay Andrea'nın kolu Antep'e girerken Ermeniler çılgınca taşkınlık yaptılar. Bu taşkınlık o denli ileri gitti ki az kalsın şehirde çok önemli olaylar patlak verecekti.

Şahin Bey'in ölümü, Anteplilerin yüreğinde kocaman kanlı bir yara gibi kanarken Ermenilerin Andrea kuvvetlerini böyle çılgınca alkışlaması Türk hemşehrileri de çılgına döndürmüştü. Jandarma kumandanıyla emniyet müdürü, mutasarrıfa bir uyarma yazısı yazarak çıkacak olayda sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirdiler.

Şahin Bey'in şehit oluşu, Andrea gücünün Kilis-Antep yolunu açışı ve Ermenilerin yaptığı büyük taşkınlıklar, Antep şehrini birdenbire büyük olayların kapısına getirdi. Dışardan içeri girmesine engel olunamayan düşman, bu kez içerden dışarı atılmaya çalışılacaktı.

BURÇ KÖYÜ

Bir ulusun başarıları mutlaka genel ulusal güçlerin bir yönde toplanması ve yoğunlaşmasıyla mümkündür.

Mustafa KEMAL

Kılıç Ali Bey, jandarma subayı Yüzbaşı Arslan Bey'le el ele vererek Maraş'ı Fransızlardan temizledikten sonra Mustafa

Kemal'den yeni bir görev aldı. *"Antep ve dolayları kumandanlığı"* Hemen Kayserili Hasan Efe'nin başlarında bulunduğu Pınarbaşılı yirmi savaşçısını alarak daha güneye yollandı.

Kılıç Ali Bey, Antep Müdafaayı Hukuk'unca Mustafa Kemal'den istenen herhangi bir kumandandı. Antep ve dolaylarında baş vermiş birçok Kuvayı Milliye grupları kendi başlarına buyruk çalışıyor, bir kumanda altına giremediklerinden çalışmaları istendiğince etkili olmuyordu. Başında Kamil Polat'ın bulunduğu Kilis Kuvayı Milliyesi, Nizipli Habeş'in yönetimindeki Nizip Kuvayı Milliyesi, Urfa dolaylarındaki Pehlivanzade Nuri'nin buyruğundaki Kuvayı Milliye gücü, hep ayrı ayrı çalışıyordu. Hep karınca kararınca işler görüyor, düşmanın yararlandığı yollardaki köprüleri atıyor, demiryollarını bozuyor, yürüyüşe geçmiş düşman konvoylarına akınlar yapıyor, tren istasyonlarındaki Fransız garnizonlarına saldırıyor, düşmana göz açtırmamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ne var ki, bu dağınık güçler, bir buyruk altında çok daha yararlı işler yapabilirdi. Sonra, güçlü bir asker kumandanın buyruğu altında toplanacak olan bu gruplar resmi bir nitelik kazanıp Türk Ordusunun bir parçası durumuna gelecek ve böylece çalışmaları daha etkili olacaktı. İşte bundan dolayı Antep şehri ulusal örgütünün Mustafa Kemal'den istediği resmi kumandan Kılıç Ali Bey, Antep ve dolayları Kuvayı Milliye Kumandanı olarak Güneye doğru yola çıktığında kurtarılmış olan bölge ile kurtarılması gereken şehirlerarasında kimi tehlikeli engellere rastladı. Bunların başlıcası Sakçagöz engeliydi. Sakçagöz köyü stratejik bir yerde bulunuyordu. Antep-Maraş-Antep-Fevzipaşa-İslahiye arasında ve tam anlamıyla kuzey-güney geçit yolu üzerine kurulmuş bir haramiler kulesini andırıyordu. Şundan ki bu köyün olduğu gibi bütün bu dolayların da en güçlü adamı olan Hurşit Ağa kampını seçmiş, Fransızlardan yana olduğunu belli etmişti.

Adana-Maraş bölgelerinden güneye giden, güneyden kuzeye çıkan yolların üzerine dikilen bu haramiler kulesinin başı Hurşit Ağa'nın adı, bu son günlerde daha çok işitilmeye başlamıştı. Eskiden yalnız bir zorba gücü taşıyan Hurşit Ağa, şimdi

buna bir de siyasal güç eklemiş, Kuvayı Milliye'nin karşısında bir Fransız yanlısı olduğunu göstermişti. Şu sırada bu her iki gücünü de kullanarak hem bütün o dolayları, hem de bu yoldan gelip geçen her şeyi kontrol ediyordu. Hurşit Ağa'nın buyruğunda Kuvayı Milliye'ye düşman iki yüz kişilik de önemlice bir çeteci gücü vardı. Böylece ağırlığını düşmanın kefesine koyan Hurşit Ağa ulusal güçler için bir tehlike olarak belirmiş ve saf dışı edilmesi için de güçlü bir neden hazırlanmıştı. Fransızlarla sürekli bir ilişki de kurmuş olan Hurşit Ağa'nın büyük oğlu İsmail Hakkı, Fransız subayı üniformasıyla gezip dolaşıyor, Antep'te Fransızlar ve Ermenilerle sarmaş-dolaş bir yaşayış sürüyordu. Bu çevrelerde asıl adı olan İsmail Hakkı unutulmuş, onun yerini *"Paşabey"* almıştı.

Hurşit Ağa, oğlu *"Paşabey"* aracılığıyla bir yandan da kahramanlar şehri Antep'i kontrol etmeye özeniyordu. Bu yüzden Antep Kuvayı Milliyesi de Sakçagöz ağasını, hemen yanı başına dek sokulmuş kötü bir tehlike olarak duymaya başlamıştı. Paşabey, Antep'te Türklerin gözüne diken gibi batan serüvenlere dalmıştı. Bir gün çok önemli bir olayın çıkmasına nerdeyse önayak olacaktı. Saburcu'daki maarif kahvesinde çalışan bir tuluat tiyatro kumpanyasının kızlarından biriyle ilgilenen Paşabey, her akşam tiyatroya arkasındaki silahlı adamlarıyla geliyor, cakalı bir biçimde, locasına kuruluyordu.

Yine bir akşam, locasına kurulmuş olan Paşabey fıstık yiyor, şımarık ve küstah davranışlarıyla Türk seyircileri iğrendirecek taşkınlıklar yapıyordu. Bir ara düzeni korumak üzere birkaç polisle birlikte tiyatroda bulunan Komiser Mustafa Fevzi'nin başına locasından fıstık kabuklarını fırlattı. Fevzi Bey, yanındaki polislerle hemen yukarı çıkarak Paşabey'i locadan dışarı çıkarmak istedi. Bunun üzerine Paşabey'in silahlı adamlarıyla tiyatrodaki seyirci Ermeni delikanlıları, davranarak komiserle polislerin önüne dikildiler. Türk jandarması da karışınca iş biraz daha büyüdü. Ermeni gençleri sandalyeleri fırlatarak kahveyi aydınlatan lüks lambasını parçaladılar. Paşabey, karanlıktan yararlanarak savuşup gitti.

Karanlıktaki itişip kakışmalar sırasında süngülü Fransız askerleri de kahveyi sararak işe karışmakta geç kalmadılar. Fransız süngülüleri, gözleri kararmış ve birbirine saldırmaya başlamış olan seyirci kalabalığını sürerek kahveden dışarı attı. Olay da böylece kapandı. Ne var ki eskiden Paşabey'den gerçekten iğrenen ve tiksinen bilinçli Antep halkı, bu kez ondan hem daha çok iğrendi, hem de onu Fransızlardan ve Ermenilerden daha çok düşman bildi.

İşte Sakçagöz köyünün ta Antep'i karıştırmaya çalışan parmağını kırmak isteğiyle Kılıç Ali Bey bir gün silahlı adamlarıyla birdenbire Sakçagöz'e girdi. Bu Kuvayı Milliye kumandanının ününü çoktan işitmiş olan Hurşit Ağa çok korktu. Kılıç Ali Bey varlığının verdiği ürküntüyü yeter bularak Hurşit Ağa'ya karşı yumuşak davrandı, onunla çok uzun ve dostça konuşmalarda bulundu. Kılıç Ali Bey, en sonra Hurşit Ağa'yı hiç olmazsa yan tutmayan bir adam olmaya zorladı. Onun Kuvayı Milliye düşmanlığını tatlı-sert dillerle yok etti.

Hurşit Ağa, gerçekten yola gelmişe benziyordu. Kılıç Ali Bey'le yaptığı görüşmeden birkaç gün sonra şımarık oğlu İsmail Hakkı'yı Antep'ten Sakçagöz'e getirtti, üzerindeki Fransız subayı üniformasını ocağa attırıp yaktırarak onu bir Kuvayı Milliyeci milis kılığına soktu ve Kılıç Ali Bey'in adamları arasına kattı.

Kılıç Ali Bey çok tehlikeli bir düşman yuvası durumuna gelmekte olan Sakçagöz köyünü bir Kuvayı Milliye karargahına çevirmişti. Artık Hurşit Ağa ile diz dize oturup memleket işlerinden söz edebiliyorlardı. Kılıç Ali Bey buraya geçici olarak yerleşmişken biraz da Hurşit Ağa'ya gözdağı vermek istercesine Antep Müdafaayı Hukuk Örgütüne haber salarak şehir adına görüşmek üzere birkaç sözcü istedi. Eski mebuslardan Ahmet Muhtar Bey, Jandarma Yüzbaşı Esat Bey, Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, Hacı Halit Ağazade Sadık Bey, Sakçagöz'e geldiler. Genel kurul, Kılıç Ali Bey'e şehir üstüne gereken bütün bilgiyi, yapılan örgütü ve şehir içinde başlayacak bir savaştaki savunma biçimlerini uzun uzun anlattı. Kılıç Ali Bey, kuruldaki Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Esat Bey'i Antep-Akçako-

yunlu yolunun savunmasıyla görevlendirdi.

Antep Kuvayı Milliyesi'nde önemli bir rolü olan Mustafa Kepkep Bey'e de İslahiye-Katma demiryolunun birçok yerlerini ve Roca'daki tahta köprüyü yıkmak görevini verdi. Bu buyruğu alan Mustafa Kepkep Antep'e döner dönmez, adamlarının başına geçerek İslahiye-Katma demiryolunu birçok yerinden bozdu, tahta köprüyü attı ve Fransızlara pek çok güçlükler çıkarmaktan geri durmadı. Sakçagöz'ü kazasız belasız düşman bir nokta olmaktan çıkaran Kılıç Ali Bey, Hurşit Ağa'nın şımarık oğlu Paşabey'i de *"daha çok bir rehine olarak"* yanına aldı ve Antep şehri dolaylarındaki Burç köyüne vardı. Kılıç Ali Bey'in adı Sakçagöz'den beri Kılıç Ali Paşa olarak biliniyordu. Bu, daha çok etki yapmak için kullanılıyordu. Yalnız, Hasan Efe'nin başında bulunduğu yirmi kişilik bir ulusal çeteden başka gücünün olmayışı, halk arasında olumsuz fısıltıların yayılmasına yol açıyordu.

Bütün adamları Kılıç Ali Bey'e:

— Paşam! diye ünlüyorlardı.

Ankara'dan Antep'e bir paşa gönderildiğini işiten halk, onun arkasında bir nizami asker gücünün bulunmayışını yadırgıyor, düş kırıklığına uğruyordu. Zavallılar nerden bileceklerdi ki Mustafa Kemal'in bile Samsun'a çıktığında ancak bir tek askeri vardı. Her militan ve kumandan, askerini, gücünü kendi yaratmak zorundaydı. Kılıç Ali Bey de yalnız kendi zekasına ve yeteneğine dayanarak yola çıkmış, Pınarbaşı'ndan edindiği yirmi yiğitle sonsuz gibi görünen geniş savaş sahnesinin sayısız tehlikeler taşıyan serüvenleri içine atılmıştı. Burda herkes kendi gücünü kendi yaratmak zorundaydı. İşte, Mustafa Kemal bu alanda her Kuvayı Milliyeciye örnek olmuş değil miydi? Ne var ki dara gelmiş olan Güney halkı, düşmanı bir anda külüngüyle *(külünk: Bir çeşit kazma)* tuz buz edecek düzenli, toplu tüfekli bir ordunun yardımlarına gelmesini bekliyordu.

Kılıç Ali Bey, Sakçagöz'e çağırdığı Antepli aydınlardan tedirgin edici bilgiler de almıştı ki, bunların en kötüsü, kimi eşraf ve zenginlerin şehir içinde meydana gelecek savaşlara engel

olmakta direnmeleriydi. Bu son kerte önemli sorunu çözümlemeyi göz önüne alan Kılıç Ali Bey, Antep olaylarını daha yakından etkilemek için oraya yakın Burç köyünde karargah kurmayı düşünmüştü. Savaşın şehir içinde patlak vermesi bir an sorunu iken mal ve mülklerinin zarara uğramaması için bu savaşa karşı direnen bu adamlar, ancak Fransızlarca övgüye değer olabilirdi. Onların düşüncelerini Kuvayı Milliye'nin düşüncesiyle denkleştirmedikçe savaş sırasında türlü tehlike yaratıcı durumlar ve ihanetler meydana gelebilirdi. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak üzere iki yol vardı. Ya bu eşraf ve zenginlerin düşünceleri Kuvayı Milliye'nin düşüncelerine göre ayarlanacak ya da bu adamlar, savaş sürdüğü sürece Antep'ten sürgün edileceklerdi. Kararı Kılıç Ali Bey verecekti. Bu iki çözüm yolundan biri mutlaka uygulanacaktı. Zaman çok dardı. Antep'in kurtuluş savaşına başlama gongu neredeyse vurmak üzereydi. Kılıç Ali Bey 31 Mart 1920'de Antep'e haber salarak şehir içi savaşı yapılmasını istemeyen kodamanları Burç'taki karargahına çağırdı. Ahmet Muhtar, Hacı Abdullah Edip, Fazlı Ağazade Nuri, Şefik, Mazlum, Şeyh Übeydullah, Müftüzade Hayri, Şıh Mustafa, Abdullah Namık, Celal Kadri, Hacı Afif Beyler topluca Burç'a vardılar. Kılıç Ali Bey, onları dostça karşılayarak onlarla içten ve etkili konuşmalar yaptı. Bütün bu görüşmeler sonucunda da Antepli zenginler, Nuh deyip peygamber demediklerinden Kılıç Ali Bey onları savaş süresince sürgünde bulundurmaya karar verdi. Memleketin selameti bunu gerektiriyordu.

Kılıç Ali Bey verdiği kararı Ahmet Muhtar Bey'e bildirince o buna şöylece karşı durdu:

— Bunlar, milli davranışlara karşı değildirler, dedi. Ulusal örgüte ellerinden geldiğince para yardımı da yapmaktadırlar. Başka bir yanda oturmaya zorlanmaları, hem şeref ve haysiyetlerine uygun düşmez, hem de şehirde gerçek bir ikiliğin doğmasına yol açar.

En sonra, her ikisi baş başa verip şöyle bir anlaşma olanağı buldular:

Bu adamlar, şehre dönerek Fransız kumandanlığına he-

men şehri boşaltıp gitmeleri üstüne bir ültimatom *(kesin uyarı)* vereceklerdi. Bu anlaşmaya göre Ahmet Muhtar ve Celal Beyler, Fransızlara verilecek ültimatomla halka yayımlanacak bildiriyi kaleme aldılar. Bunları Kılıç Ali Bey'den başka hepsi imzaladı.

Kılıç Ali Bey, bunu Antep ve Adana'daki Fransız kumandanlıklarına, Doğu Orduları Kumandanı General Goro'ya, bir örneğini de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdi.

Protesto mektubu şöyle diyordu:

— Türkler uzun yüzyıllardan beri sizin ulusunuza karşı büyük bir güven ve değer verme duygusu içinde yaşadı. Bütün yenilik ve devrimlerinde umudunun gözünü sizlere çevirdi. Türk milleti yas ve felaket zamanlarında dost ve okşayıcı sesleri çok zaman sizin memleketiniz olan hakseverlerden işitti. Türk, pekiyi bilir ki Fransız ulusu, özgürlük kaygısıyla kendi yurdunu ve güzel payitahtını ateş ve kan sellerine boğdu. Fransa'nın bağımsızlık aşkı ve uğurda düşünülemeyecek kertede fedakarlıklara katlanmayı göze alması Türk dünyasında, Türk yüreğinde ölmez izlenimler meydana getirmiştir. Doğuştan bağımsızlığa aşık olan Türkler, bu amaçta ruhça ortak oldukları Fransızları çok zamandan beri sevmişler ve benzer aziz ve kutsal amacın koruyucusu olarak tanımışlardı. Bağımsızlığa aşık olan Fransızlar, bunu kendilerinde erdem olarak görüyorlar da Türkleri de neden küçümseyerek görüyorlar?

Anadolu'yu baştanbaşa saran ulusun ruhunun derinliklerinde doğup her yanda bir tufan gibi taşan heyecanı elbette görüp değerlendiriyorsunuzdur?

Ulus, bağımsızlığa kavuşmak, en değerli ve kutsal bir hakkını elde etmek uğruna her şeyi fedaya karar vermiştir. Antep'te ve yollarda görmüş olduğunuz kımıltılar ise bu sarsılmak bilmez isteklerin ürünüdür. Bunu eşkıyalık gibi bayağı adlarla nitelemek uygarlık dünyasında böyle göstermek, uygar Fransa'nın özgürlük kavgalarıyla dolu olan tarihi için büyük bir leke meydana getirecektir. Bizim üstümüze atmak istediğiniz şeyleri yapmaktan uygarlık ve insanlık ününüzün korunması uğruna sakınınız. Kilis'ten Antep'e girmek isteyen gücünüz birçok zu-

lüm yapmaktan kendini alıkoyamadı. Sessiz ve yoksul köylülerin evleri yıkılıyor, salt özgürlük aşkı ve bağımsızlık aşkı uğruna canlarını vermiş kutlu şehitlerimizin giynekleri soyularak, hakaretlere uğratılıyor. İşte, bu zulümler, bağımsızlığı uğruna savaşan Türklerden değil Fransızlardan geliyor. Türk, bağımsızlığını bırakmaz ve sonuna dek de bırakmayacaktır. Ulus, mezara bağımsızlığıyla birlikte gidecek ve ölümsüzlüğün karşısına bu ölümsüz armağanla birlikte çıkacaktır. Bu dirençle davranan ulusa bayağı bir eşkıya gözüyle bakarak türlü zulümler yapmayı sevgili bağımsızlığımızın boyunduruğa vurulmasına hala çalışılmasını şiddetle protesto ederiz.

31 Mart 1920.

Burç köyünde Antep ve dolayları halkına yayımlanmak üzere yazılan bildiri de şöyle diyordu:

— Ulus ve memleket yoksulluklar, yoksunluklar ve türlü türlü zahmetler içinde dirimsel hakkını elde etmek uğruna uğraşmak zorunda bulunduğu şu sıralarda ne yaptığını bilmeli ve bütün yaptıklarını us ve mantık içinde genel amaca uygun olarak yapmalıdır. Bugün herhangi birimizin yanlış davranışı, ulusal amaca aykırı en ufak bir tutumu, bütün ulusun siyasetine büyük kötülükler yapabilir. Bundan dolayı davranışlarımızı bir noktaya toplayıp ondan sonuna dek yararlanmanın yoluna bakmak, bütün milleti benzer amaca yönelmiş bir ordu olarak birlikte yönetmek, bugün içine yuvarlandığımız ulusal savaşın en zorunlu gereksinimleridir. Memleketimizi haksız yere işgal eden düşmanın ayağı altından kurtarmak isteğiyle yüreği yanan biz bütün ulus bireyleri, bugün yalnız bir düşünce, bir istek, bir amaç peşinde koşmalı; şimdiye dek sevgili yurdunu, kutsal namusunu, ırzını kurtarmak, Türkçesi:

Düşmanı memleketten çıkarmak uğruna bu denli büyük fedakarlıklarda bulunduğumuz ulusal amaç uğrunda, her neye mal olursa olsun, elimizden geleni yapmalıyız. Bu zaman, geçici bir sıkıntı zamanıdır. Yarın, kutsal hakkımızın yüksekliği, yine eski şanını ve parlaklığını yeniden kazanacak, bugünün

acı yoksunluklarını çabuk unutacağız. Yalnız unutamayacağımız, vicdanlarımıza her zaman ağularını *(ağı, zehir)*dökecek, bizi gece düşümüzde, gündüz düşüncelerimizde kıvrandıracak bir şey varsa, o da bugün yapmadığımız, yapmaya üşendiğimiz fedakarlıklar olacaktır. Genel savaştan saklayabildiğimiz ne ölçek güç kaynaklarımız varsa hepsini savaşa feda etmeliyiz. Şundan ki genel savaştan yenilgiyle çıktıksa da hakkımızı korumak uğruna işte bugün ulusal savaşımızı yapacağız. Ne var ki Tanrı korusun, bugünkü ulusal savaşımızda da yenilgiye uğrarsak hakkımızı artık ne ile savunabileceğiz? Şimdiye dek gördüğümüz binlerce kanıt, bize iyice anlattı ki düşmanlarımız silahtan başka, güçten özge hiçbir hakkı tanımıyorlar. Yenilgiye uğradığımız dakikada bizim için artık ne tarihsel, ne dinsel, ne uygarsal hiç bir hak olmayacaktır. Bunu en kesin bir doğru olarak bilmeli, ona göre elimizdeki hakkı kaçırmamak için asker olanlarımız, taburlarımıza, eli silah tutanlarımız gönüllü alaylarımıza koşmalıyız. Zenginlerimiz en yüksek yardımlarımızı esirgememeliyiz. Yarın pişmanlık gözyaşlarını dökerek ellerimizle dizlerimizi dövmektense, bugün elimizden gelen fedakarlıklarla ulusal güce yardım etmeliyiz.

31 Mart 1920

*

* *

Bir saatli bomba gibi patlamak üzere hazırlanan Antep şehrinde bir iş için gerekli ufak tefek eksikler de bütünleniyordu. 29 Mart'ta şehrin sokaklarına yapıştırılmak üzere, Fransız kumandanlığınca, Fransızca ve Arapça bildiriler hazırlandı. Köşe başlarına yapıştırılan bu bildirileri Kuvayı Milliyeciler, hemen yırtıp rüzgara verdiler. Yırtılmadan bırakılan birkaçının üzerine de kan sürdüler.

30-31 Mart günü Yarbay Andrea, mutasarrıfla görüşmek istedi. Karşılıklı ziyaretlerde bulundular.

31 Mart günü Kılıç Ali Bey'in Burç'ta hazırlattığı bildiri, Antep halkına ulaştı ve şehirde ulusal bir kaynaşma başladı. Halk Maraş'tan kovulan Fransızların pek yakında Antep'ten kovula-

cağına da inanıyordu. Şurada burada Ermenilerle Türkler arasında sinirlerin karşılıklı ne denli gerildiğini gösteren ağız dalaşları oluyordu.

31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece Jandarma Kumandanı Esat Bey'in evinde Müdafaayı Hukukçular toplantı yaptılar. Antep halkı, yatağında mışıl mışıl uyurken, Esat Bey'in evinde patlayacak saatli bomba soğukkanlıca kuruluyordu. Toplantı, Kılıç Ali Bey'in buyruğuyla yapıldı ve 1 Nisan 1920 günü savaşa başlanması kararıyla sonuçlandı.

Dört yüz arabası, tankları, topları, tüfekleri ve kalabalık askerleriyle Şahin Bey'i Elmalı köprüsünde çiğneyip Antep'e varan Yarbay Andrea, 1 Nisan 1920'de boşalttığı arabaları ve askerleriyle yine o yoldan Kilis'e dönmek üzere sabahın saat altısında yola çıktı.

Balaban Ovası'nda, aziz ölüsü gözyaşları içinde şehre taşınmış olan Şahin Bey'in öcünü almak üzere toplanmış olan ulusal güçler, Yarbay Andrea öncüleriyle savaşa tutuştular. Top gürültüleriyle ağır makinalı tüfek takırtıları, Antep'in içindeymiş gibi işitiliyordu. İşte, Balaban Ovası'ndaki ulusal güçlerin Fransızlara açtığı ateşle birlikte Antep'in içinde de ilk silahlar patlamaya, ilk kurşunlar vızlamaya başladı.

Bu, şöyle oldu:

1 Nisan günü, cezaevinden birkaç azılı mahpus kaçtı. Jandarmalar onları durdurmak üzere birkaç el silah attılar. Bu silah seslerine kulak veren semt savaş örgütleri, savaşın başladığını sanarak mevziye girip Fransızlara ateş etmeye başladılar. Bütün atanmış kumandanlar, milislerin yanı başında yer almıştı. Saburcu Cephesine Zeki Bey, Çınarlı Cephesine Teğmen Kamil Bey, Balıklı Cephesine Mustafa ve Yavuz Ali Beyler, Mardin Yetimhanesi Cephesine Teğmen Fazıl Bey, Kovanlı Cephesine Kilisli Arslan Bey buyruk veriyordu. Şehir içi savaşının başladığı ilk dakikalarda Mehmet Paşa Camii önünden Maarif kahvesine doğru koşarak giden bir tercümanla bir Fransız askeri Bekereci Ahmet'çe yakalandı. Kozanlı'daki ulusal güçler Fransızların asker fırınına saldırarak iaşe subayı Grelom ile yirmi Fransız as-

kerini tutsaklayıp hükümet konağına götürdüler. Türk mahallesinde oturup da bir zamandan beri Türklere karşı düşmanca pozlar takınan Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Lökok'u da yakalayarak hükümet konağında gözaltına aldılar. Durduzade Süleyman Ağa'nın kumandasındaki Kozanlı bölgesi ulusal güçleri, Antep'in güneyindeki Düztepe'yi ellerine geçirdiler ve ordan Fransız ve Ermenilerin mevzilerine karşı ateşe başladılar. Fransız makinalı tüfekleri de ateşlerini oraya yöneltti.

Kumandansız olarak başlayan şehir içi savaşı için Müdafaayı Hukuk Derneği, hemen Burç'taki Kılıç Ali Bey'e haber salarak gelip kumandanlığı üzerine almasını bildirdi.

Akşama dek yürütülen savaş sonucunda şehirdeki bütün işgal güçleri çember içine alındı. Kozanlı milisleri Düztepe'de meydana getirdikleri taş yığınları ardındaki siperlerinden durmadan Amerikan Koleji'yle Fransız bölge kumandanlığı karargahına mermi yağdırıyorlardı. Amerikan misyonerleri, hastahane üzerine hemen kırk sekiz yıldızlı Amerikan bayrağını çekmişlerdi. Savaş günü akşama erdiğinden, Türk mahallerinde tutsak edilenlerden başka iki Fransız askerlerinin de öldürüldüğü anlaşıldı. Bir Türk şehit olmuş, üç kişi de yaralanmıştı.

2 Nisan 1920 günü Saint-Marie mutasarrıfla konuşmaya gitti ve 1 Nisan'da ulusal güçlerin yaptığı ateş baskınıyla Düztepe'deki milislerin işini görüştü. Birini protesto ederken öbürü için de ültimatom verdi. Eğer Düztepe'deki güçler orayı boşaltıp çekilmezse topla bombardıman edeceğini bildirdi. Düztepe, Amerikan Koleji'ne sığınan Fransız karargahına egemendi. Böylece karargah sürekli bir tehdit altında bulundurulacaktı. Yalnız, tepede siperler kazılmış ve bunların önüne toplanan taşlardan ham duvarlar yapılmış olmakla beraber, her türlü bombardımana ve ateşe de açık bir düzlüktü. Bu yüzden burda temelli barınmak isteyen ulusal güçler, çok büyük ölüm tehdidini de göze almış sayılırlardı. Müdafaayı Hukuk Derneği, bu sakıncayı göz önüne alarak Düztepe'yi boşaltmaya karar verdi. Düztepe boşaltıldığı sırada, Kılıç Ali Bey'den de haber geldi. Özel ulak olarak gidip dönen adamın bildirdiğine göre Kılıç

Ali Bey, bugün hemen şehre geleceğini, bu arada çevreden silahlı güçler de toplayıp şehre göndereceğini bildirdi. Savaş, ikinci gün de karşılıklı ateş biçiminde sürdü. 2 Nisan sabahı, kolejin güneyindeki Düztepe denen tepeleri boşaltıp şehre çekildikten sonra savaş heyecanıyla yerinde duramayan milisler, Latin kilisesiyle Amerikan Hastanesine saldırılarda bulundular. Şundan ki, bu iki zararsız gibi görünen yer de silahlandırılmış ve güçlendirilmiş birer savunma kalesinden başka bir şey değildi. Hastane başhekimi Dr. Shpart'ın isteğiyle korumak üzere bir Fransız müfrezesi Amerikan hastanesinde mevziye girdi. Bir Fransız müfrezesi de Latin kilisesine yerleştirildi. Bu silah deposundan başka bir şey olmayan Latin kilisesi, ansızın baskına uğradığında kilisede yalnız, nöbetçi olarak Fransız Teğmeni Şarl'ın emir eri Solez bulunuyordu. Tek başına baskınla karşılaştığını görünce kilisenin bütün dışarı açılan noktalarına dolu birer tüfek yerleştirerek türlü noktalardaki bu tüfeklerle Antep milislerine ateş etmeye başladı. Saatlerce kilisenin içinde öteye beriye, aşağı yukarı koşup durarak bu sahipsiz tüfeklerle ateş eden Solez, milisleri gerçekten aldattı. Milisler, birçok savunucu eliyle korunduğunu sanarak onun çevresinde boşuna mermi yaktı durdu. Böylece kilisede pusmuş dört yüz Ermeni göçmen kadın ve çocuğunu savunan Fransız eri, sonradan gösterdiği yiğitlik için bir madalya aldı.

Antep savaşçıları az zaman içinde Latin kilisesi karşısındaki Ticaret Okuluna, bunun karşısındaki dört yol ağzında, Genç Hıristiyanlar Derneği'ne, Kürt mahallesine, İngiliz Öksüz Yurduna yerleştiler. Ermeni gönüllüleri de milislerin yolunu kesmek üzere geceli gündüzlü taş taşıyarak barikatlar yapıyorlardı. Şehir içinde karşılıklı cepheler böylece kuruldu. Ateş cephelerinin arası on ile kırk metre çekiyordu.

3 Nisan'da da sabahın erken saatlerinde başlayan ateş, akşama dek sürdü. Antep üzerinde dolaşmaya başlayan bir Fransız uçağına sırtüstü yatan milisler, yoğun bir piyade ateşi açtılar. Savaş biçimleri daha çok ateş baskını ve bomba saldırılarıyla sınırlanıyordu.

Ermeniler, savaşı yitirdiklerinde tıpkı Maraş'ta olduğu gibi burayı da sonrasız bırakıp gideceklerini bildiklerinden son kerte büyük bir heyecan ve hızla çalışıyorlardı. İçinde bulundukları siperleri aşılmaz, taş barikatlarla güçlendiriyorlar. Çocuklar ve kadınlar da tıpkı silahlı gönüllüler gibi durmadan taş, odun, kütük v.s. taşıyorlardı. Bütün evlerin duvarlarından birbirine yol açan Ermeniler, güçlü bir savunma tertibatı meydana getirmişlerdi. Ermeniler ayrıca bir savaş imalathanesi kurarak burada bomba, mermi, süngü, mermi kapsülü yapmaya başladılar. Yüzlerce Ermeni işçisi, burda geceli gündüzlü harıl harıl çalışıyordu.

4 Nisan'da Kılıç Ali Bey adamlarıyla Antep'e girdi. Savunma bölgelerini gözden geçirdi. Bütün savaşçıları gerekli mevzilere bölüştürerek yerleştirdi. Kendisine yardımcı olarak Kilisli Jandarma Yüzbaşısı Arslan Bey'i seçti. Kürkçü Hanı'nın en alt katında Müdafaayı Hukukçularla bir toplantı yaptı. Şehrin savunma noktalarını ve geri hizmetlerini incelediler. Şehrin bütün gücü topyekûn bir savaşa göre inceden inceye hazırlandı. Her semte birer kumandan atandı. Hiçbir şey rastlayışa bırakılmadı. Her semtten savaşa yetenekli on beşer genç seçilerek dörder bölüklü iki tabur meydana getirildi. Bunlara Şimşek ve Yıldırım taburları adı verildi. Yıldırım taburu, şehir içi savaşlarında sonuna dek en üstün bir savaş gücü olarak çarpışacak ve büyük başarılar kazanacaktı. Bu iki taburun subay kadrosu, Antepli yedek subaylardan seçildi.

Antep şehri içinde sonuna dek çarpışmaya and içmiş görünen Türk ve Fransız asker güçleri şöyle hesaplanıyordu: Fransızların Doğu Lejyonu adı altında asker gücü bin beş yüz kişiyi buluyordu. Bunlar yerli ve yabancı milletlerin karışımından meydana gelmişti. Bunun elinde dört sahra topu bataryası, dört yüz kişiye yaklaşık düzgün bir süvari alayı, dört yüz araba, altı yüz devenin meydana getirdiği bir ulaştırma kolu vardı. Bu ulaştırma kolları Kilis-Antep, Antep-Akçakoyunlu, Kilis-Katma arasında işliyordu. Antep savaşçılarının ise Yıldırım ve Şimşek taburlarının dörder yüzden sekiz yüz kişilik gücü, şehir dışı milislerinden meydana gelen dört yüz kişinin katıl-

masıyla bin iki yüz kişiyi buluyordu.

Böylece işgal gücünün gerek insan gerekse ateş gücü bakımından Antep savaşçı gücünden çok üstün olduğu görülüyordu. Kuvayı Milliye buna bakmadan kurtuluş savaşını sürdürmek zorundaydı. Fransız kumandanlığı, savaşı bir olupbitti olarak benimser, tedbirlerini alırken durmadan mutasarrıfla bağlantıyı sürdürerek savaşı önlemenin yollarını da arıyordu. Kuvayı Milliye kumandanlığının buyruğu ile 6 Nisan'da hükümet konağında tutuklu bulunan bütün Fransızlar serbest bırakılarak Fransız karargahına gönderildi. 6 Nisan'da Ermeni milisleri Kürt mahallesini ele geçirdiler. Böylece Amerikan Hastanesinin korunmasını sağlamak istediler. Kara Afrikalı Senegal askerleri Latin kilisesi –Büyük yol– Kürt mahallesi cephesini güçlendirmek üzere Türk Memleket Hastanesiyle Ermeni mahallesinin kuzeydoğu köşesindeki hanı ele geçirdiler.

Kılıç Ali Bey, bu sırada bir taktikle Antep Ermenilerini Fransızlardan ayırmayı denedi.

6 Nisan'da Ermeni "Millet Meclisi"ne başvurdu:

— Antep Anadolu'nun ayrılmaz parçalarındandır, dedi. Burayı ele geçiren düşmanla çarpışmak, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararları gereğindendir. Halkta görülen birlik de bunu saptamaktadır. Bundan dolayı Türkler, karşılarında düşman olarak yalnız Fransızları görmektedirler. Ermeniler, altı yüz yıllık yurttaşlık hakkını ayaklar altına alarak Türk-Fransız kavgasına karışmayıp yalnız kalmalıdırlar; bu, onların çıkarları gereğidir. Ermeni yurttaşlar, aldatmalara kapılmaktan sakınmalıdırlar.

Ermeniler, buna hiçbir karşılık vermediler. Kılıç Ali Bey, bunun üzerine kurtarılmış Maraş'ta oturan Ermenilerden üç kişilik bir öğütçü kurulu getirerek Antep Ermenileriyle görüştürdü. Bundan da bir şey çıkmadı. Ermeniler, kaderlerini büsbütün Fransızların kaderine bağlamışlardı.

Kılıç Ali Bey, 11 Nisan'da şehir dışındaki örgütleri güçlendirmek, silah, cephane ve yiyecek sağlamak üzere şehirden ayrılmak zorunluluğunu duydu, yerine Kilisli Yüzbaşı Arslan Bey'i bırakarak gitti. Fransızlar, demir bir kuşatma çemberi

içindeydiler. Yiyecekleri günden güne eriyordu. Bunun üzerine Fransız kumandanı Mutasarrıf Celal Bey'e başvurarak kimi gerekli gereksinimlerinin Kilis'ten sağlanmasına müsaade istedi. Celal Bey buna eğilimli göründüyse de Müdafaayı Hukuk Örgütü buna hiç yanaşmadı. Durumu dışarıdaki Kılıç Ali Bey'e bildirdi. Kılıç Ali Bey'in gönderdiği buyruk şöyle diyordu:

— Fransızların istediği yiyecek-içecekten bir damlasını bile vermek doğru değildir. Bu düşünce yanlısı olanlar, memleketi düşmana satmak isteyenlerdir. Bu gibi alçaklıklara meydan vermemenizi dilerim.

Kılıç Ali Bey, bu süre içinde Dülük ve Burç köylerinde bulunuyor, Kuvayı Milliye Örgütü'nü Antep savaşı için daha etkili kılmaya çalışıyordu.

*

* *

Siyasal hakim Sajo ile Binbaşı Hocer'in buyruğundaki Urfa Fransız İşgal Gücü kötü kaderine doğru her gür biraz daha yaklaşıyordu. Ulusal güçler Urfa'yı hava bile sızmayacak biçimde kuşatmış, içerdeki Fransızların aylardır yollarda kalan gözleri umutsuzluğun karanlığına gömmüşlerdi. Artık onlara hiçbir yerden hiçbir şey gelemezdi. Eğer 1 Nisan'da Antep şehir içi savaşları birdenbire patlak vermeseydi yine de Albay Normand'ın gezginci toplarıyla müfrezeleri Urfa'daki kuşatılmışlara bir umut kaynağı olabilirdi. Sonra Normand öteye beriye gezdirip durduğu bataryalarıyla Maraş'a gitmiş oranın bütün evlerini tuz buz ettiği halde şehrin Türklerin eline geçmesini önleyememişti. Bu yüzden morali kırıksa da Ermeni soyundan oluşu onu yakıp yıkmaya, sadizme zorluyordu. Safkan bir Fransız onun yaptığını yapamazdı.

İşte Yarbay Andrea, Kilis-Antep yolunda Kuvayı Milliye Kumandanı Şahin Bey'i dört yüz arabası ve dört tankıyla çiğneyip geçtikten sonra Urfa'daki kuşatılmışların yardımına koşmak üzere davranmışsa da elleri böğründe kalmıştı. Şundan ki Urfa'daki Fransız garnizonu artık can çekişiyordu. Yiyecek-içecekleri kalmadığından atları ve katırları kesip yiyorlardı. Bir-

kaç atımlık da cephaneleri kalmıştı. Artık Kuvayı Milliye'nin elinde top da vardı ve bunlar ilk sevgili topları gibi tutukluk da yapmıyordu. 3 Nisan 1920'de başlayan Kuvayı Milliye'nin aralıklı top ateşi umutsuz Fransızları ve Ermenileri tutundukları son umut dallarından koparıp ayırmıştı. Onlar da makinalı tüfeklerini şehre çevirerek ellerindeki son mermileri rastgele boşaltmaya başladılar. Sokaklarda, evlerin bahçelerinde gafil avlanan Türk halkı, birçok ölü ve yaralı verdi. Ulusal güçler, her yanda yeniden siperler kazarak üzerlerine Türk bayrakları astılar. Ermeni halk da açlıktan kırılmaya başlamıştı. Şimdiye dek her şeylerini Fransızlarla bölüşmüşlerdi.

Kuşatılan Fransızların morali paçavralaşmıştı. 8 Nisan 1920'de Fransızların girişimiyle bir bırakışma yapıldı. Fransızlar bu süre içinde Urfa'yı boşaltıp gitmeyi garanti altına almak istiyorlardı. Binbaşı Hocer ile Sajo, Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey'le Urfa'nın ne biçimde boşaltılacağı üstüne bir anlaşmaya vardılar. Fransızlarda canlı cansız hiçbir ulaştırma aracı kalmamıştı. Ali Saip Bey, onlara yolculuk için altmış deve ile yirmi beş at ve katır sağladı. Koruyucu olarak da yanlarına on Türk jandarması kattı. Böylece Fransız garnizonu 11 Nisan 1920 gece yarısı iki koldan yola çıktı. Ali Saip Bey'in buyruğuyla giden Fransızları yüz kişilik bir Türk jandarma gücü üç kilometre geriden izlemeye başladı.

Sabahleyin kalkıp da Fransızların gittiğini öğrenen Urfalılar feslerini havaya fırlatarak coşkun sevinç naraları attılar. Artık sevgili Urfa kurtulmuştu. Sivereklilerin, Urfalıların ve Urfa dolayları ulusal güçlerinin granit yumruğu, hamamdaki kadınlara saldıran yabancıları aylarca döve döve, eze eze hiçe indirmiş ve en sonra, onları bir avuç posa olarak şehirden dışarı atmıştı. Böylece ikinci Türk şehri de yabancıyı kovmuş oluyordu. Sokaklara dökülen halk yepyeni bir sarhoşluk, tatlı bir sarhoşluk duyuyordu. Bu özgürlük sarhoşluğuydu. Herkes birbirini kutluyor, birbirleriyle kucaklaşıyor, birbiriyle öpüşüyordu. Urfa Kalesi'ne asılan kocaman Türk bayrağı sabah güneşinde bağımsızlığın ve özgürlüğün kutsal bir sembolü olarak parlıyordu.

Fransız işgal gücü, şehirden iki kilometre uzaklaşmıştı. Suriye topraklarına doğru yol alıyordu. Bu sırada şeytan, Fransızlarla giden Ermeni gönüllülerini dürttü. Yolda denk geldikleri aşiret güçlerine ateş açtılar. Ateşi yiyen aşiretler, toplanıp Şebeke Boğazı'nda Fransız kafilesini kıstırarak ateş baskınına uğrattılar. Bütün o dolayların aşiret silahlarıyla eli silah tutan köylüleri, kafilenin geçeceği yolun çevresindeki tepeleri tutarak mermi yağdırmaya başladılar.

Tehlikenin ölüm bayrağı çekerek geldiğini gören Fransız kumandanı Sajo, bastonuna bir ak bez parçası bağlayarak teslim olmak istediklerini bildirdi. Teslim koşulları görüşüldüğü sırada aşiret halkı Fransızların mallarını yağmalamaya başlayınca iş değişti. Fransızlar, yağmacıların üzerine ateş açtılar. Onların ateş açtığını gören aşiret silahlıları tepelerde yeniden mevzilenerek ateş etmeye başladılar. Oldukları yerde yok olmak tehlikesiyle karşılaşan Fransızlar darmadağın oldular. Mallarını, ağırlıklarını bırakarak birer yana savuştular. Ne var ki bu arada tepelerden yağan korkunç ateş yağmuru altında Binbaşı Hocer'le siyasi hakim Sajo ve başka subaylar kurşunlarla delik deşik olarak öbür can veren Fransız askerlerinin arasına düştüler. Aklı karalı yüzlerce Fransız askeri, parlak Nisan güneşi altında taze kanlarına bulanmış olarak çölde yatıyordu. Bunlardan ancak birkaç kişi kaçarak kurtulabildi.

Ermeni soyundan Fransız Albayı Normand, arkasındaki ölüm saçan bataryalarıyla kuşatılmış olan Fransızları kurtarmak için Urfa şehrini yakıp yıkmaya giderken yolda korkunç haberi aldı. Demek bütün garnizonu çölde yok edilmişti. Normand, beyninden vurulmuşa döndü. Gerçi Fransızlar Maraş'tan kovulduysa da o peşinde sürüklediği bataryalarıyla şehrin Türk kesimini yakıp yıkmış, kül etmiş, hiç olmazsa Türklerden böylece öç almıştı. Gelgelelim: Urfa'yı hem yakıp yıkmak için vakit bulamamıştı, hem de bütün işgal garnizonunun çöl akbabalarına, çakallara ve sırtlanlara yem olmasının önüne geçememişti.

Ruhunun bütün dokularını ağılamış olan öç almak, yakıp yıkmak, yok etmek kompleksinin baskısı yine de yok edilecek

bir şeyler bulmak umuduyla Sacur'da oturmuş, güçlendirme kıtalarını bekliyordu. Kilis-Antep yolunda dört yüz arabasıyla Şahin Bey'in süngülenmiş ölüsünü çiğneyerek Antep'e girmiş olan Yarbay Andrea üç yüz arabası ve bir sürü öldürücü makina ve askeriyle, oturup beklemekten son kerte üzülen Normand'la buluştu. İkinci Fransız tümeninden aldığı bu önemli yardımla bütün gücün buyruğunu eline alan Albay Normand, baş kaldıran üçüncü Türk şehrine Antep'e doğru yola çıktı. Buyruğunda dört piyade taburu, yarım süvari alayı, bir altmış beşlik dağ bataryası, bir yetmiş beşlik batarya, bir istihkam takımı, bir demiryolu bölüğü, bir gezginci hastahane, üç yüz yirmi arabalık bir ulaştırma kolu, bir istihbarat subayı, bir operatör, bir veznedar vardı.

Normand, yiyecek-içecek trenlerinin Arappınar'a ve Tılabyez'e dek gitmesini sağlamak üzere merkezden bir mühendis, bir demiryolu müfrezesi ve gerekli onarım aletleri getirmişti.

Normand, Urfa garnizonunu eritip yok eden çatışmalara karışmış sayarak yolunun üstüne dek gelen köyleri kuşatıp bütün erkekleri yakalatıyor, sorguya çekip sopaya yatırıyor, hiçbir vakit bulamayacağını bildiği suçluların acısını onlardan çıkarmaya çalışıyordu.

Bu sırada, yerli Araplardan biri Albay Normand'la gizlice görüşmek istedi ve ona şöyle dedi:

— Bölgemizde yeterince asker bırakmazsanız aşiretlerle köyler size bağlanamazlar. Halk, kendilerini soyan ve hırpalayan milli kuvvetleri sevmiyorsa da onlardan korkuyor ve onlardan gelecek kötülükleri hesaba katarak pusuyor. Siz, kesin olarak güvenliğimizi üzerinize alınız. Yalnız bunu görüp geçen gruplarla değil, yerleşen ve bizi koruyan müfrezelerle yapınız. Böyle yaparsanız aşiret reislerinin ve köy ileri gelenlerinin himayenize girdiklerini göreceksiniz. Urfa'daki askerlerinizin kesin ve umutsuzca bir çıkış davranışı yaptıktan sonra teslim olduğu haberi doğrudur.

Normand'la Andrea baş başa vererek uzun uzadıya düşündüler. Sonra kafileyi ortaya alarak demiryolu boyunca sökülen cıvataları taka taka Carablus'a vardılar. Burada Albay

Kapitrel'le buluştuklarında onun Urfa garnizonu felaketinden habersiz olduğunu görerek şaştılar. Carablus'ta, Eti'lerden kalma eski yapıtlar ve hazineleri araştırmakta olan Majorvoli adlı bir de bilginle karşılaştılar.

Albay Normand'la Albay Kpitrel köprüye doğru bir gezinti yaparak konuşurlarken yanlarına yaklaşan bir Arap onlara şöyle haberler verdi:

— Urfa garnizonunun cephanesi tükenmişti. Kendi yiyecekleri, hayvanların yemleri de kalmamıştı. Aç askerler atlarla katırları kesip yediler. Çarpışmalarda yüz otuz Fransız askeri ölmüş, yüz on kişi de yaralanmıştı. Çarpışabilecek güçte yalnız üç yüz otuz sekiz kişi kalmıştı. Ermeniler sonuna dek Fransızlara yardım ettiler; ispiyonluk, hafiyelikte büyük yardımları olmuştu. Yardım gelmeyecek olursa Fransız garnizonu Kuvayı Milliyecilere teslim olacaktı. Casus Arap, sonucu bilmediğinden daha çok haber veremedi. Aradan çok geçmeden, aşiretlerin attığı satırdan kurtulabilen birkaç Fransız askeri, demiryolu üzerindeki Yarbay Andrea kuvvetlerine yetişti ve trajediyi bütün ayrıntılarıyla anlattı. Şebeke Boğazı felaketinden kurtulan bu birkaç kişinin getirdiği kara haber, Fransız Doğu Kumandanlığı merkezine dek ulaştıysa da orası bunu gizli tutmak zorunluluğunu duyarak hiç bir vakit yayımlamadı.

Böylece öç alma hevesiyle gözleri kararan Albay Normand, Urfa garnizonunun acısını çıkarmak için buyruğundaki iki bin asker, yüzlerce araba ve bir sürü topla Antep üzerine yürüdü. Carablus-Nizip yolu üzerinden bin türlü zarar yapıp korku salarak ilerleyen Normand'ın gelişi, Nizip Müdafaayı Hukuk Örgütü'nce Antep Kuvayı Milliye kumandanlığına bildirildi. Albay Normand, Sinan köyüne vararak top bataryalarını buraya yerleştirdi. Bu sırada ulaştırma kolu Azze ve Şahmelek Harabeleri arasındaki düz ova üzerinden Antep'e doğru ilerleye dursun o, Azze Harabesinin batısında ve Şahmelek Harabesiyle Babilke ve Kilisecik köylerinin kuzeyindeki kayalıklara tutunan Kuvayı Milliyeci Fikri Bey müfrezesini dövmeye başladı. Top ateşi, Rumevlek köyü dolaylarına dek genişledi. Öbür ulu-

sal güçlerle Fikri Bey gücü, Fransızların sol kanadına şiddetli bir ateş baskını yaptılar. Düşmanın sağ kanadıyla merkez gücü ağır ağır ilerlerken sol kanadı Kuvayı Milliyecilere ateşle karşılık veriyordu. Sol kanat savaşı üç saat sürdü. Bu arada Rumevlek köyüne yaklaşan düşman gücü, Cunut Dağı'nı dövmeye başladı. Göllüce dolaylarında mevzilenmiş olan Antep'in şimşek taburu ilerleyen düşmanı baskın ateşleriyle selamladı. Normand, sol kanatta savaşan Kuvayı Milliyecilerin arkasını atlı müfrezeleriyle çevirmeye başladı.

Fikri Bey müfrezesi, iki ateş arasında kalmamak için geri çekilmek zorunda kaldı. Normand güçleri yayılarak topçu ateşinin aralıksız koruması altında durmadan ilerliyordu. Fransız atlıları, Cunut Dağı'nın doruğuna tırmanırken ulaştırma gücü de Hacı Arap kuyusundan Üzüngü Deresi'ne doğru ilerliyor, bir bölüm askeri de Kuzeyden Hacı Baba, Güneyden Homanız'a doğru uzanan egemen yüksekliklerle kimi tepeleri ele geçiriyorlardı. Homanız höyüğüne yerleştirilen ağır makinalı tüfeklerle Üzüngü Deresi'nde mevzilenen düşman topları Perili Kaya ve Büyük Salavat tepeleriyle birlikte Antep şehrini de dövüyordu. Albay Normand güçleri saat onda şehrin egemen tepelerini dışardan ele geçirerek Cunut Dağı'na yerleştirdiği bataryalarıyla Antep'i korkunç bir sadizmle bombardımana başladı. Amerikan Koleji'nde mevzilenmiş toplar da bu dayanılmaz salvo ateşlerine katılınca Antep şehri, tarihinin en korkunç saatlerini yaşadı. Bir yandan bol ağır makinalı tüfek ateşi, bir yandan da aralıksız top ateşleri altında ulusal güçlerin kuşatmasında açılan gedikten Normand, askerlerinin başında Fransız karargahının bulunduğu Amerikan Koleji'ne girdi.

16 Nisan 1920 akşamı ulusal güçlerin kuşatmasını kaldıran Normand, Antep'i pek uzun sürecek korkunç, dayanılmaz çilelerin ve felaketlerin içine atıyordu.

MUSTAFA KEMAL'İN KARARGAHINDA

Ben, yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir ulusun çocuğu kalmalıyım. Ulusal bağımsızlık bence bir yaşamak sorunudur.

Mustafa KEMAL

— Adana Kuvayı Milliyesi, deniz kıyısına yaklaşan bir Fransız zırhlısına ateş açmış.

— Düşmanın durmadan tedirgin edilmesi, orası için en iyi savaş biçimidir, iyi yapıyorlar.

Yunus Nadi Bey'le arkadaşları Geyve'de dört gün kaldıktan sonra 31 Mart 1920 günü Ankara'ya doğru tren yolculuğuna hazırlanıyorlardı. Halide Edip Hanım grubu, en sonra dün akşamüstü Geyve'ye ulaştı. Yunus Nadi Bey, romancı Halide Edip'i yüzünden tanımıyordu, ince, nazik bir İstanbul kızı olarak bildiği bu sanatçının birdenbire yiğit bir amazon, idealist ve cezbeli bir savaşçı, bir kahraman olarak ufukta parlaması, onu derin bir sempatiyle ilgilendiriyordu. Bu nazik İstanbul kızının, bu uzun ve yorucu yolculuktan sonra, ne duruma geldiğini görmek için Köseler köyünde Yenibahçeli Şükrü Bey'den öğrenmişti. Gruba, Küçük Arslan çetesinin kılavuzluk ettiğini de biliyordu.

Ağaçlıköy imamı, Halide Edip grubu için şöyle demişti:

— Kaymaz üzerinden kara bulut gibi bir insan kalabalığı geçti.

Aydın bir Türk kadınının böyle kahramanca ortaya fırlayışı, Yunus Nadi Bey'in gözünde çok büyük ve yüksek bir anlam almıştı. Hayalinde onu bir efsane kadını, bir Jandark gibi altın bir haleye bürünmüş görüyordu.

Halide Edip'le arkadaşları Geyve Boğazı'na gönderilen oto drezinlerle gelmişti. Bu sırada, karşılayıcılar arasında bulunan Yunus Nadi Bey, ötekine berikine *"Hoş geldin!"* derken onu alaca karanlıkta ancak hayal meyal görebilmişti. Müdafa-

ayı Hukuk Derneği'nin başkanı olan Geyve Kaymakamı Hamdi Namık Bey'in karısı onu aldığı gibi kalabalıktan uzaklaştırmış ve kasabadaki evinde konuk etmeye götürmüştü.

Ertesi gün kuşluk vakti, bir yığın İstanbul kaçkını ile *Öğüt Kurulu* üyeleri, grup grup oto drezinlere bindiler. Askerler, oto drezinleri çalıştırdı ve küçücük araçlar raylar üzerinde kaymaya başladı. Peş peşe giden birkaç drezine bölüştürülen kaçaklar, doğanın güzelliklerini seyrederek gidiyorlardı. Yunus Nadi Bey, Halide Edip'le ancak epeyce ilerde küçük Akhisar İstasyonu'nda ayaküstü biraz görüşebildi. Hayalle süslü, efsaneye bulanmış Jandark biçiminde düşündüğü Halide Edip'in yerine son kerte gerçek ve gerçekçi bir kadınla karşılaştı.

"Halide Edip Hanım, sanki Kayış Dağı'na bir gezintiye çıkmış gibi yolculuktan ve onun yoruculuklarından hiç yakınmıyor, tersine daha çok işlerden söz ediyordu. Pratik bir Türk kadınıydı."

Ona, Kuşçalı telgraf merkezinde Mustafa Kemal'le yaptığı telgraf görüşmesini anlattı:

— Şimdi, Ankara'ya gider gitmez bütün dünyaya o yolla bağırırız.

— Çok güzel, daha iyisi gider gitmez bir ajans örgütü kuralım, o araçla içe ve dışa söyleriz.

— Birinci koşul, Hanımefendi! Sonra elbette bunun ayrıntıları gelir. Örneğin, ilk aşamada yayın ki başlı başına örgütü gerekser. Sonra propagandanın çeşitleri...

— Elbette, sırayla hepsi yapılır. Yalnız benim düşünceme göre ilk iş ajans olmalıdır. İsterseniz adını burda koyuverelim. Örneğin; Türk Ajansı, örneğin; Ankara Ajansı, örneğin; Anadolu Ajansı... Daha da bulunabilir.

— Bana, ***"Anadolu Ajansı"*** en iyi bir ad gibi görünüyor.

— Bana da öyle. Değil mi? İlkin kendini ve elden gelirse bütün yurdu kurtaracak olan Anadolu'dur. O halde kararımızı vermiş olalım:

— ***Anadolu Ajansı.***

— Evet, ***Anadolu Ajansı,*** Hanımefendi!

Bu kısa ve yararlı görüşmeden sonra iki idealist düşünce adamı, yine drezinlerine döndüler ve küçük makinalar, kol gücüyle Ankara'ya doğru yeniden kaymaya başladı.

Yunus Nadi Bey, Öğüt Kurulu'ndan Abdullah Azmi ve Vehbi Hocalarla birlikte yolculuk ediyordu. Hocaların temiz bir seccade serdiği drezinde bağdaş kurmuşlardı.

Yunus Nadi Bey, yol arkadaşlarıyla şakalaşmaktan da kendini alamıyordu:

— Demek, siz şimdi Ankara'ya nasihat edeceksiniz ha?

Kapısına dikilen süngülü nöbetçiler olayından sonra aklı başına gelmişe benzeyen Hoca Vehbi Efendi:

— Ne nasihati efendim! diyordu. Neme gerek efendim! Ankara'ya gider, Paşa Hazretleriyle görüşürüm. Sonra kendilerinden izin alarak bir süre için Konya'ya varırım, vesselam.

— Ya Abdullah Azmi Efendi, sen?

— Ben de birader, böylece çıkışı nimet vesile sayıyorum. Hem Eskişehir'de biraz işlerim de var.

— Canım bir görev yüklendiniz gidiyorsunuz, dönüp heriflere bir kez hesap vermek yok mu?

— Ne hesabı canım, işte gördük. Ay aydın, hesap belli! Hem gerekir ve elden gelirse, o hesabı öbür arkadaşlar verirler.

Öbür arkadaşlar dediği, Yusuf Kemal'le Rıza Nur Beylerdi. Bu iki aydın mebus Ankara'ya vardıktan sonra yine İstanbul'a dönüp olumlu, olumsuz bir rapor vermeyi bir ahlak kuralı ve bir prensip gereği sayıyordu. Hocaların zekası ise daha gerçekçi ve pratik bir taban üzerinde işliyordu. Onlar, Ankara'ya varıp dönmemek kararındaydılar.

İngilizlerin çekilirken dinamitleyerek ortasından ikiye böldükleri Lefke *(Osmaneli - Bilecik)* demiryolu köprüsüne yaklaşmakta olan drezinlerden biri raydan çıkarak tepetaklak oldu. İçinde Yusuf Kemal Bey'in de bulunduğu drezinin altından korkulduğu gibi hiçbir ölü ve ağır yaralı çıkmadı. Yolcular, Lefke *(Osmaneli)* köprüsünde drezinlerden indiler. Yıkılmış olan köprünün orta uçları ırmağa gömülmüştü. Yolcuları götürecek trenin lokomotifi karşı gecede puflayıp duruyordu. Yolcular, ırmağı Bu-

curgat denilen ve çelik halatla her iki kıyıya bağlı olarak suyun akıntısından yararlanarak vargelle gidip gelen kocaman bir kayık içinde geçtiler. Bilecik istasyonuna, yolcular için yemek hazırlatılmasını telgrafla bildirerek trene bindiler. Ancak gece yarısı Bilecik'e varıp yemek yediler. Trenin Eskişehir'de bir iki saat kalacağını öğrenerek kalkan trende şekerleme kestirmeye başladılar. Sonra Yunus Nadi Bey, trenin sarsıntısıyla uyandı. Dışarıdan kesik ve heyecanlı buyruklar, bağrışmalar geliyordu:

— Açma, yanaşma... Düüüt... Polis, dikkat... Çıkma yok, hemen hareket...

Sabahın alaca karanlığında istasyondaki mutasarrıf, polis ve görevli askerler, öteye beriye koşuyor, hem trenden inilmesine, hem de trene binilmesine engel oluyorlardı. Tren, istasyonda üç beş dakika ancak kalmıştı ki kampana çaldı ve lokomotif tiz düdüğünü öttürüp puflayarak onu sürükleyip götürdü. Biraz sonra, bunun *Öğütçülerin* trende bulunuşu yüzünden olduğu anlaşıldı. Yeni Kuvayı Milliyeci mutasarrıf Fatin Bey, Ankara'dan gelen buyruk üzerine Eskişehir'i Öğütçülerin taşıdığı bulaşıcı hastalıklardan korumak için istasyonda bir sağlık kordonu kurmuş, tren kalktıktan sonra da kollarını kavuşturmuş, orda dikilerek onun gidişini seyrediyordu. Trenden kendisine seslenen dostlarını bile başının kalabalığından işitmemişti. Bu küçük Eskişehir olayı, bütün yolcuları ayrı ayrı tedirgin ettiğinden herkes bütün yol boyunca Öğütçüleri sarakaya *(alaya)* alarak eğlenmenin yolunu arıyordu.

Onlara şöyle laf atıldığı işitiliyordu:

— Hişt! Tanrı sonlarını hayır etsin, bakın burada bile Öğütçülerin şerrine uğradık. Ankara'ya yaklaşıldıkça Padişah'ın Öğütçülerinden kısmi değişişler göze çarpıyordu.

Vehbi Efendi, daha kararlı bir durum almıştı:

— Estağfurullah! Ne öğüdü efendim; neme gerek efendim. Ben, Paşa Hazretlerinden izin alıp Konya'ya varacağım.

Abdullah Azmi Efendi'yse memleketi olan Eskişehir'e inemediğinden çok üzgünse de bunu biraz ılımlandırarak dışarı vuruyordu:

— Orası, benim memleketim! Şayet çıksam ve hatta kalsam sanki ne olurdu?

Yusuf Kemal Bey'le Rıza Nur, daha çok susmayı uygun buluyorlardı. Millet, onları da kışkırtarak konuşturmanın yolunu buluyordu:

— Fakat Yusuf Kemal Bey, Ankara'da görevinizi yaparak inşallah İstanbul'a döndükten sonra yine Ankara'ya geleceksiniz ha! Değil mi? Doğrusu bunun başka türlüsüne razı olamayız.

— Elbette, Ankara'ya gidelim, İstanbul'a dönelim. Orada söyleyeceğimizi söyleyelim, ondan sonra ilk işimiz elbette yine Ankara'ya dönmek olacak.

— Elbette! Elbette! Ya İngilizler geri dönmenizi önlerlerse?

— Canım, Yusuf Kemal Bey! Bırak bu malihülyaları *(kuruntuları).* Hazır gelmişken otur şunun şurasında.

— Hayır, o değil de söz verdik. Gideceğiz ve geleceğiz, dedik.

— Ne demek ödevimiz İstanbul'a dönmek efendim? Kendi ayağınızla İngiliz hapishanesine mi gideceksiniz?

— Birader, ne olursa olsun verilen bir söz var ortada. Yoksa kimin umurunda olurdu?

Ankara'ya yaklaşmışlardı. Hüsrev Bey:

— Bağlar göründü! diye bağırdı.

— Sivas'ın bağları mı?

— Hayır, Ankara'nın bağları...

Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'in şu uzak tepe üzerindeki Ziraat Mektebi'nde karargah kurduğunu biliyordu. Sarıkışlalar ovada, sarı boyalarıyla yatıyordu. Ankara Kalesi'nin çevresinde kümelenmiş kara görünüşlü şehrin dolayları bol bir ilkyaz yeşilliğiyle bu yoksulluğu saklamaya çalışıyor gibiydi.

Ankara'ya yaklaşıldığı sırada Yunus Nadi Bey, Halide Edip Hanım'a yaklaşarak:

— Halide Hanım, dedi. İstasyon hınca hınç dolu, orada birkaç söz söylemek gerekecek. Bizim adımıza konuşursunuz değil mi?

— Merak etmeyin, konuşurum.

Tren, Ankara İstasyonu'nda durduğunda yolcular, kendilerini sabırsızlıkla bekleyen kalburüstü bir karşılayıcı kalabalığıyla karşılaştılar. Mustafa Kemal, sarışın yüzü ve mavi gözleriyle hepsinin arasında göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa da Mustafa Kemal'in yanı başında dikilmiş gülümsüyordu.

Tren, durur durmaz; Mustafa Kemal, kaçaklar kompartımanının kapısına doğru ilerledi. Merdivenlerden ilk inen Halide Edip Hanım'ın elinden tutarak inmesine yardım etti. "Bu elin çevik davranışı ve gücü Halide Edip'e, Mehmet Çavuş'la ulusal kavganın yolda arkadaşlık ettiği kişilerini düşündürdü. Ne var ki bu eller ötekilerden bambaşkaydı. Anadoluluların elleri, genel olarak kocaman, geniş ve zalimleri gırtlağından yakalamaya elverişli görünür. Mustafa Kemal'in gergin derili, uzun parmaklı ak eli Türk'ün bütün özellikleriyle birlikte egemen bir nitelik de taşıyordu."

— Safa geldiniz, Hanımefendi, diye onu selamladıktan sonra, hatırını sordu. Sonra hemen arkasında dikilen uzun boylu, geniş omuzlu ve uzun kara sakallı bir adamı:

— Ankara Valisi Yahya Galip Bey! diye ona tanıttı.

Bu sırada Halide Edip'in gözüne biraz ötede kendisini gözetleyen Albay Emin Bey'in karısı Didar Hanım ilişti. Bu, kendisine akraba da oluyordu. Mahmure ablasının görümcesinin kızıydı. Çocukluk ve gençlik günlerini onunla birlikte Sultantepe'de geçirmişti. Eski arkadaşının eski dostluk sıcaklığıyla dolu kollarını boynunda halkalanmış görünce, bir tuhaf oldu. Bütün o güzel genç kızlık yılları bir anda bütün o çiçek mahşeriyle geri geldi:

— Çok şükür sağ salim geldin, Halide!

Halide Edip, bu gece Didar Hanımlarda konuk olacaktı. Hemen bir arabaya atlayarak şehre giden uzun yolu geçtiler. Araba karanlık ve daracık mahalle aralarında sarsılarak ilerliyordu. Akşamın alaca karanlığında bir sokak başındaki çeşmenin önünde su doldurmak için sıralanmış bir yığın kadının yanında duran arabadan indiler. Hemen oracıkta bir eve girdiler:

— Didar sıcak su, çok sıcak su, sabun ve kese istiyorum.

Halide Edip'in bu çok önemli isteğini kızlık arkadaşı:

— Hepsi hazır! diye yanıtladı.

Genç ve çok yorgun romancı için, yerdeki kırmızı halı, uzun sedir, ak perdeler ve sobadaki alevler inanılmaz bir mutluluktu.

Didar Hanım, genç amazonu bol köpüklere boğarak öyle bir yıkadı, öyle bir keseledi ki yollarda geçen on beş günlük kirli pasaklı yaşayışın bütün izleri temelli silindi. Sonra güzel konuk kadın, ayaklarına fanila terlikler geçirdi, saçı arkasından bir yemeni ile bağlı olarak yumuşak kanepeye uzanınca kendisini cennete girmiş sandı. Tam sedire yerleşmiş, cennetin ilk tadını tatmak üzereydi ki kapı çalındı. Ev sahibi perdeyi aralayarak baktı, hiçbir şey söylemeye vakit bulamadan koştu, Halide Edip'in sırtına uzun bir hırka, başına da iyi bir başörtüsü getirdi. Sonra:

— Mustafa Kemal Paşa'yla Adnan Bey geliyor! dedi ve seğirterek odadan çıktı.

Halide Edip, gaz lambasının sönük ışığında Mustafa Kemal'i istediğince göremedi. Mustafa Kemal, sedire oturarak uzun bir konuşma kapısı açtı. Bu, daha çok bir yoklayıştı.

Genç kadın, Mustafa Kemal'den hiçbir şey anlayamamıştı.

Paşa giderken:

— Yarın, Ziraat Mektebi'ne gelin de konuşalım, dedi.

Mustafa Kemal'in konuşması, gecenin birçok saatini yemişti.

Halide Edip, lavanta kokulu bir yatağa girip de gözlerini yumduğunda birkaç saat önce yitirdiği cennete yine kavuşur gibi oldu.

*

* *

İstanbul kaçakları, birer ikişer Ziraat Mektebi'ne gidip Mustafa Kemal'i görüyorlardı. Yunus Nadi Bey de Nisan'ın ikinci günü bir arabaya atlayarak onu görmeye gitti. Okulun üst katına çıkınca karşıya gelen büyücek oda, paşanın kabul sa-

lonu, görüşme ve çalışma odasıydı. İçeri girince gözüne ilk çarpan eşya salonun kıyısında yanan bir saç odun sobası, bir iki kanepe, koltukla üç dört sandalye ve bir de çalışma masasıydı. Mustafa Kemal, külot pantolonu ve bir avcı ceketi, başında Yeniçeri serpuşuna benzetilmiş, yukarısı gittikçe yanlara doğru genişleyen kalpağıyla gülümseyerek odanın kapısında kendisini karşılayıp elini sıktığında, eski dost gazeteci, bu sade döşenmiş odanın etkileyici havasını ta içinden duydu. Karşılıklı oturup konuştular. Mustafa Kemal, onun yolculuk izlenimlerini incelercesine sorup öğrendi:

— Siz, yolculuğunuzda bayağı bir kurmay planı uyguladınız ve pekiyi yaptınız. Güzel, çok güzel! En yüksek askerlik de budur. Türlü belkileri çok iyi hesap etmeli, en iyi görüneni cüretle ve kesinlikle uygulamalıdır.

Yunus Nadi Bey, Adapazarı bölgesinin bir tehlikenin tohumlarını taşıdığından da söz etmişti.

Mustafa Kemal, bu noktaya parmak bastı:

— Sizce bu tehlike o kadar mı varit görülüyor ki ona bu kadar önem vermişsiniz.

— Efendim, bence bu tehlike şimdiki halde yalnız kendim için düşündüğüm, temelde duygusal bir kaygıdan ileri gitmez. Ben ne Adapazarı'nı, ne Düzce ve Hendek dolaylarını bilirim. Ne var ki o bölgenin türlü halkları üstüne çok işitilmiş olmak biçiminde bilgilerim var. Öyle ki şimdiki durum ve koşullar için oralarını İstanbul ile karşılaştıracak kişiler için duygum yönünden güvenilir görmüyorum ve bu duyuşum da çok güçlüdür. Nitekim Ada'ya gelirken bir Çerkez köyünde ve Adapazarı'nın içinde bile bu duyuşumu doğrulayacak kanıtlar ve izler görmekten uzak kalmadım.

— Demek ki sizce oralarda amacımız için mutlaka bir tehlike vardır?

Bu tehlikenin amacımızı etkileyecek kertede yaygın ve önemli olabileceğini hiçbir zaman düşünmedim. Yine de bana öyle geliyor ki eğer dikkat olunmazsa günün birinde o dolaylarda filan kafilenin filan yerde parçalandığı haberini almak hiç de

uzak bir görüş değildir. Örneğin bizi bugün burada göreceğinize Hendek ile Düzce arasında eşkıyaca öldürüldüğümüz haberini alsaydınız elbette hoş olmazdı.

— Bu bile önemli. Demek, daha çok dikkat etmek gerek. Yalnız, ben kendim bu cüretin bu kerte ileri götürülebileceğini sanmıyorum. Bununla beraber, tedbirsizlik etmemek ödevimizdir. İşte siz pekiyi yapmışsınız. Hiç olmazsa buraya çok erken gelmiş oldunuz.

Mustafa Kemal, İstanbul'daki meclis üyelerinden başka kimlerin gelebileceklerini anlamak istedi. İbrahim Süreyya ve Celalettin Arif Bey grubunun yolda olduğunu bildiğinden:

— Onun gelişi pekiyi olmuştur. Meclisin reisi İstanbul'dan ayrılmakla çok iyi etmişti, dedi ve Rauf Bey işini açtı:

— Yahu ben Rauf Bey'i vaktinde bu olaydan haberdar etmiş ve tedbir almalarını istemiştim. İstanbul'daki kafasızları bir yana bırak, şu gözle görülecek, elle tutulacak kerte açık olan gerçeği kendi arkadaşlarıma dahi anlatamadım. Meclis illa İstanbul'da mı toplanırmış bunda sakınca mı yokmuş, İngilizler en sonra, bir parlamentoya saldırmazlar mıymış? Al işte bak, saldırırlar mıymış saldırmazlar mıymış gör. O kadar söyledim, yahu bu koşullar içinde İstanbul'da meclis olmaz, memleket bizim değil mi, onu en güvenli gördüğümüz herhangi bir noktada kurmak hakkımız değil mi? Hayır, efendilerin gözleri İstanbul'a dikilmiş ve sanki beyinleri kurumuştur. Ne sandılar, hiç Türk Meclisi, İngilizlerin aleti olur mu? Olmazsa görevini yapan bir Türk Meclisi canımıza kasten İngilizlerle kucak kucağa yaşar mı? Elbette yaşayamaz, değil mi? Hayır, meclis İstanbul'da olur ve görev görür dediler. Görev görür mü? Gördük gördüğü görevi, gördük uğradığı akıbeti. Geçti mi, geçebilir mi? İşte onu da gördük.

Mustafa Kemal, son günlerde kendisini en çok öfkelendirmiş olan bu konular üzerinde ne kerte çok konuşsa yine de meramını anlatamamış olmanın tedirginliği içinde bulunuyordu. O, böyle ateşli bir konuşma temposu içinde düşüncelerini en açık seçik biçimde anlatmaya çalışırken Yunus Nadi Bey, sanki onda

bir değişiklik meydana geldiğini görüyordu. Hiç olmazsa insana sanki boyu biraz daha uzamış gibi, olduğu yerde dururken, hatta otururken yavaş yavaş yükseliyor gibi görünüyordu.

— Sonuç ne oldu ki? Bizi yeni bir seçim zahmetine daha sokmuş oldular. Şimdi onu yapıyoruz. Haberiniz var elbette?

— Evet, efendim. Geyve'de öğrendim ve bütün bildirilerinizi okudum.

— Tertibatımızı nasıl buldunuz? Şimdiki duruma göre artık bayağı Meclis-i Mebusan'dan ayrı bir şey gerek değil mi?

— Öyledir. Tertibat iyidir. Eğer seçimler de her yandan istenilen süratle yapılabiliyorsa?

— Yapılıyor, yapılıyor. İyi ettiniz de çabuk geldiniz. Çalışacak arkadaşlar gerek bize. İşlerin nasıl gittiğini göreceksiniz.

Yunus Nadi Bey, İstanbul'dan beri geçirdiği boş günler yüzünden, büyük bir can sıkıntısı içine yuvarlanmak üzereydi. Kendini bildi bileli matbaa mürekkebi, kağıt kokuları ve makine gürültüleri arasında geçen yaşamı, onun için mutluluğun ta kendisiydi. Şu sırada Mustafa Kemal'in çevresinde yaşayan mutlu kişiler arasında bulunduğu halde kendini mutlu duyamıyordu. Basımevi kokusunun geldiği bir iş yerini ölesiye özlüyordu. Vilayet basımevinde Mustafa Kemal'in ***"Hakimiyeti Milliye"*** gazetesi haftada üç gün olarak çıkıyorsa da biricik yazarı eski Aka Mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey'di.

Mustafa Kemal'in işareti üzerine bir gün Hakkı Behiç Bey, Yunus Nadi Bey'i buldu:

— Birader, para ile değil, sıra ile, dedi. Artık, sen al bakalım şu gazeteyi.

Yunus Nadi Bey buna pek sevindi. Hiç olmazsa oyalanacak bir iş bulmuştu. Böylece Mustafa Kemal karargahının da en vazgeçilmez militanlarından biri oldu. Yunus Nadi Bey'in bu karargahta öğrendiği pek ilginç şeyler olmakla beraber bunların en ilginci ***"Heyeti Temsiliye"*** denen o korkunç gücün tek başına Mustafa Kemal'in kendisinin oluşuydu. Ortada, öyle bir derde deva olacak, her an toplantı durumunda bir kurul filan yoktu. Ankara'da görünürde bir ordu da yoktu. Demek ki karar-

gahı bu şehirde bulunan o ünlü Yirminci Kolordu bile Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın kişiliklerinden başkası değildi.

Yunus Nadi Bey, yeni yeni öğrendiği şu şeylerin karşısında şaşkınlık geçiriyor, biraz da umutsuz düşüyordu. Mustafa Kemal'in varlığı, soyut ordu kadrosu ve ihtilal yönetimi boşluklarını apıştıran bir güçle doldurmasını biliyordu. Yunus Nadi Bey'in umutsuzluğunu biraz olsun ılımlaştıran büyü de burdaydı. Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'in yirmi dört saatlik yaşayışını eski bir gazeteci olarak göz hapsine almıştı. Sabahleyin, Mustafa Kemal çalışma ve kabul salonuna girdikten sonra, bu günlük yaşayış şöyle başlıyor ve sürüp gidiyordu:

Hayati Bey, koltuğunda dosyasıyla içeri giriyor ve Mustafa Kemal, hemen hep benzer ünlemesiyle:

— Gel çocuk. Neler var, oku bakalım, diyordu.

Onun karşısındaki sandalyeye oturan Hayati Bey, dosyadaki kağıtları birer birer okumaya başlıyordu.

—Antep'ten Kılıç Ali Bey'den rapor...

— Yeni bir şey var mı?

— Amerikan Koleji'ndeki Fransızları püskürtmüşler, ama düşman üstün güçlerle dönerek şehri topa tutmuş ve epeyce zarar yapmış.

— Yaz:

Bu işin kısa ve etkili çözümleme yolu Urfa ile Antep'i birleştirmek olacaktır. Tedbirler alınmış ve talimat verilmiştir.

— Suruç Kuvayı Milliyesi Fransızları püskürtmüş. Fakat cephanesizlikten yakınıyorlar. Mardin dolaylarındaki depolarda silah ve cephane varmış, istiyorlar.

— Suruç'a, Diyarbakır'a:

Bu cephane yeterince onlara verilmelidir.

— Urfa kuşatması güçlüce sürüp gidiyor.

— Daha çok güçlendirmek gerekir. Uygulasın ve bildirsin.

— Adana Kuvayı Milliyesi, deniz kıyısına yaklaşan bir Fransız zırhlısına ateş açmış.

— Düşmanın durmadan tedirgin edilmesi, orası için en iyi savaş biçimidir. İyi yapıyorlar.

— Demirci Mehmet Efe'nin selam ve saygı telgrafı...
— *Yine, biraderim Mustafa Kemal Paşa, diyor mu?*
— Öyle diyor efendim.
— *Ona da kocaman bir aferin!*

Bundan sonra, Yüzbaşı Recep (Peker) Bey de geceki kararların yazılı biçimlerini getiriyordu. Bunlara çoğu zaman öğleden sonra bakılmaktaydı. Saat on ikide yemek çanı çalınca bütün işler duruyordu. Karargah personeliyle orda bu sırada bulunan konuklar aşağıdaki yemek salonuna inip yemek masasına oturuyorlardı. Mustafa Kemal'in tatlı konuşmalarıyla bu yemek süresi bir şölen niteliği alıyordu.

Yunus Nadi Bey de artık gece yarılarına dek karargahta kalıyor, Yüzbaşı Recep Bey'in yazı işlerine yardım ediyordu.

Nisan'ın dördüncü günü Mustafa Kemal, Yunus Nadi Bey'in geceyi karargahta geçirmesi gerektiğini söyledi. Önemli bir toplantı yapılacak, yeni kimi örgütler üzerinde görüşülecekti. O gün akşam yemeğinde Halide Edip Hanım'la birlikte Doktor Adnan ve Cami Beyler de vardı. Halide Edip'le kocası Adnan Bey'e Ziraat Okulu'nun çiftlik evi verilmişse de henüz yeygilerini *(yiyecek, un)* sağlayacak bir olanak bulamadıklarından yemeklerini karargahın tabldotundan yiyorlardı. Yemekten sonra yine Mustafa Kemal'in çalışma salonuna çıktılar. Kahveler içilirken Mustafa Kemal'in pek merak sardığı Türkçülük konusu üzerinde bir süre konuştular. Sonra temel konuya geçtiler. ***Anadolu Ajansı*** işi ele alındı. Halide Edip Hanım Ankara'ya geldiğinin ertesi günü bir arabayla Ziraat Okulu'na gitmişti. Yapının önünde iki nöbetçi asker vardı. Onu bir çavuş yukarıya çıkarmış, geniş ve aydınlık bir odaya sokmuştu. Bir anda Mustafa Kemal'le Adnan ve Cami Beyler kapıda kendisini karşılamışlardı. Kapının önüne dek gelen Mustafa Kemal bir şövalye inceliğiyle genç kadının elini tutup dudaklarına götürmüştü. Halide Edip Hanım, hemen oracıkta Geyve'de Yunus Nadi Bey'le kararlaştırdığı ***"Anadolu Ajansı"*** işini ona açıvermişti.

Halide Edip Hanım düşüncesini şöylece açıklamaya çalışmıştı:

— Ne dış dünya, ne memleketin içi ulusal davranışın anlamını anlamış değildir. Çünkü haber alamıyorlar. Yunus Nadi Bey'le Geyve'de bunun çaresini bulmak üzere ***"Anadolu Ajansı"*** adıyla bir ajans servisi kurulmasını düşündük. Bu ajans, haberleri telgrafhanesi olan her yere gönderilebilir, olmayan yerlerde de camilere ilan gibi yapıştırılabilir. Bundan başka da dünya kamuoyunu anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en önemlilerini zamanında getirmelidir. Bu gazetelerin başında *Manchester Guardian, Times* ve *Loyd George*'un düşüncelerini yayımlayan *Daily Chronicle* gelir.

Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı düşüncesini hemen benimsemişti:

— İlk günleri bu yazılarda gerek düşünce, gerek yazı biçimi üzerinde belki kimi düzeltmeler yapılması gerekir. Ne var ki üç beş gün geçtikten sonra, siz kendiniz de izlenen siyaseti kavramış olacağınızdan artık belki bunu da gereksemeden iş kendi kendine yürür gider.

Verilen karara göre:

İlk günü Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı bütün memleketin en ıssız köşelerine dek yayılmaya çalışılacaktır. Halide Edip Hanım'la Yunus Nadi Bey'in görevi, yayımlanması o gün için davaya en elverişli haberleri toplayarak en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye vermekti. ***Anadolu Ajansı,*** böylece kuruldu ve gece yarısından sonra Halide Edip Hanım'la Adnan Bey müsaade alarak evlerine gittiler. Bir zamandır tatlı tatlı şekereleme kestiren Doktor Refik (Saydam) Bey de uykusuzluktan iri gözleri kızarmış olarak kalkıp odasına çekildi. Yüzbaşı Recep Bey, biraz iş hazırlamak istediğini söyleyerek çıktı. Böylece Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'le baş başa kaldı.

Mustafa Kemal, hemen kahveci askere:

— Çocuk, bize kahve getir! dedikten sonra:

— Bak, Nadi Bey! diye sözünü sürdürdü. İşler nerelere dek sürüklendi geldi. Pera Palas'ta görüştüğümüz zamanı düşün. O zaman hükümette ben bulunsaydım muhakkak memleketin sürüklendiği bu tehlikeli durumun önüne daha oradayken ge-

çerdim. Ahmet İzzet Paşa kuracağı kabinede bana Harbiye Nezaretini versin diye Adana'dan telgraf çektim. Kendisi bunu koltuk hırsıyla yorumlamış. Oysa ben adamlarımızı biliyordum. Orada memlekete yapılacak hizmeti en büyük yetki ile ancak ben yapabilirdim. Eğer ben, o kabinede bulunsaydım işi daha İstanbul'un eşiğinde iken çözümlerdim. Elbette, oraya İtilaf askerleri çıkartmamak için kesin tedbirler alırdım. Ne olacaksa orda olurdu ve inanabilirsin Nadi Bey ki, karaya İtilaf askeri dahi pekala çıkmayabilirdi. Eğer ben, o kabinede bulunsaydım, hükümet, padişahın keyif ve direnciyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. Gerektiğinde tahtını Padişah'ın başına geçirirdim, yine de hükümet yerinde kalırdı! Budalalar! Bu kerte kritik bir zamanda hiçbir milletin talihi şunun keyfine, bunun zaafına oyuncak olabilir miydi? Hiç bırakır mıydım ki o işler öyle olsun?

Nadi Bey, Pera Palas'ın karşısında bulunan sokakta oturduğum zaman biliyorsun ki artık iş görmekten en ufak umudu dahi kesmiş olmak durumunda idim. Sonra, Şişli'de bildiğin evde oturdum. Fakat bütün bu oturmalar süresince hep Anadolu'ya geçerek memleketi artık buradan kaldıracak bir manivela ile kurtarmayı düşünüyordum. İşte, görüyorsun. Şimdi Ankara'dayız ve yine karşı karşıyayız. Arkadaşlarıma laf anlatamamak yüzünden yeniden yeniye güçlüklere uğramadık değilse de amaca doğru çok yol kestirdiğimiz de gerçektir.

Mustafa Kemal, hem konuşuyor, hem de üst üste sigara içiyordu. Kahvesiz de edemiyordu. Bir kez daha ordaki askere:

— Abe çocuk, hani kahve? diye seslendi.

Paşa, en baştan verilmiş kahve buyruğunun zincirleme kahve servisini düzenlemesini, fincanlar boşaldıkça yenisinin getirilmesini istiyordu.

Yunus Nadi Bey, Ankara'yı boş ve bir çöl gibi gördüğünü Mustafa Kemal'e söylemekten çekinmedi.

O zaman Paşa:

— Öyle görünür, Nadi Bey, dedi. Öyle görünür. Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir dirim, bir dirlik çıkarmak, bu çöküntüden bir örgüt yaratmak gerekir. Bu-

nunla beraber, sen ortadaki boşluğa bakma. Boş görünen o alan doludur. Çöl sanılan bu yerde saklı ve güçlü birlik vardır. O, millettir! O, Türk milletidir! Eksik olan şey örgüttür. İşte, şimdi onun üzerindeyiz.

— Ben, pratik olmayı gerekli gördüğümden doğrudan doğruya Yunan cephesine saldırdım. Toplu, düzgün bir güç vardı ve onun karşısında da bizim düzensiz güçlerimiz. Bence cepheyi tutan oradaki ulusal güçler değildi; belki Milne Hattı denilen siyasal kuruntuydu.

Mustafa Kemal'in gözlerinde bir parlaklık görüldü:

— Bunu bana Sivas'a da yazmıştınız, dedi. O cephelerden de buna benzer başvurmalar oldu. İsteniliyordu ki, Sivas'ta ve şurada burada oturarak vakit geçireceğime, *"Sanki buralarda boş vakit geçiriyormuşum gibi"* gideymişim de o cephelerin başına geçeymişim. Basit bir gözlem ve düşünüş bu görüşe hak verdirebilir. Fakat benim oraya gitmekte hiç acelem yoktur ve o cephelerin hayır ve selameti için acelem yoktur. Mustafa Kemal Paşa, Demirci Mehmet Efe olamaz Nadi Bey. Bunu böyle söylemekle oradaki arkadaşların değerlerini küçümsemek istemiyorum. Tersine onlar pekiyi adamlardır ve yurt için işte fedakarca çalışıp duruyorlar. Fakat davranışlarının toptan değeri, yurtseverce bir gösteri niteliğinden ileri gidemez. Bu da bir değerdir. Fakat bu değer manevi bir değerdir. Yunan orduları ise maddi bir örgüt olduğundan yalnız böyle manevi bir güçle durdurulamaz. Balıkesir, Manisa ve Afyon Cephelerine karşı ilgisiz değiliz. Ne var ki oradaki olanlarla o bölgenin varlığıyla o iş çözümlenemez. Bu yüzden bunca istek ve başvurmalara bakmayarak ben oraya gitmedim. Yunan cephesi, Aydın ya da Manisa livalarının cephesi değildir. Yunan cephesi, bütün memleket ve bütün vatan cephesidir. Ne zaman bütün memleket bu cephenin gerçek anlamı bu olduğunu anlar ve öyle de benimserse, işte bu cephe, o zaman yıkılmış ve Yunanlılar da işte, o zaman denize dökülmüş olur. İşte ben, şimdi bu gerçek gereklilik ve zorunluluğun kurulması peşindeyim. Hatta çözümleyeceğimiz şey yalnız bu Yunan

cephesi değildir. Memleketin kurtuluşu ve ulusun bağımsızlığı söz konusudur. Önümüzde ***Misakı Milli*** var ki bütün prensiplerimizi alçak gönüllüce anlatıyor. Formülü koymuşuzdur. Ulusun bağımsızlığını yurdun son kaya parçası üzerinde savunacağız, kurtaracağız, ya da *"eğer kader öyle istiyorsa"* öleceğiz. Fakat inanınız ki, ölmeyeceğiz ve kurtaracağız.

— Evet, hepimizin amacımız ve isteğimiz bu. Oraya varmak için daha önceden verilmiş kararlar ve çözümlenmiş sorunlar olmak gerekir.

— Benim inanışıma göre bu türlü büyük durumlarda kararları zaman verir. Sorunları da o çözümlemiş bulunur. Bundan dolayı, ben sanıyorum ki kararlar kendi kendine verilmiş, sorunlar da kendi kendine çözümlenmiştir. Olunmayanları varsa onlar da olunur giderler.

— Meclisin ne vakit toplanabileceğini düşünüyorsunuz? Bir de her kerameti meclisten beklemek niyetinde miyiz? Açık söylemek için ben bu niyet ve kanıda değilim. Zaten üzüntüm de ondandır.

— Bu üzüntü boş ve bu kanı hiç olmazsa dış görünüşüyle gerçek görünüşü arasında aldatıcıdır. Ben, tersine, her kerameti meclisten bekleyenlerdenim. Nadi Bey, bir döneme yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerine meşruluk, ancak ulusal kararlara dayanmakla ulusun genel eğilimine tercüman olmakla olur. Ulusumuz çok büyüktür. Hiç korkmayalım. Tutsaklık ve aşağılığı benimsemez. Ne var ki onu bir araya toplamalı ve kendisine:

— Ey ulus! Sen tutsaklığı ve aşağılığı ister misin? diye sormalıdır. Ben, ulusun vereceği yanıtı biliyorum. Ben, ulusun büyüklüğünü biliyor ve bu soru karşısında onun o soruyu soran çocuklarını canına sokarcasına seveceğini ve alınlarından öpeceğini biliyorum. Ben, biliyorum ki bu ulus kendisine bu soruyu soran çocuklarının hep o temele dayanan tedbirler ve tertiplerini canla başla benimseyecektir. Onun için işte ben, şimdi bu yoldayım; onun çok sağlam bir yol olduğuna inanarak...

— Yalnız, İstanbul'da düşmanlarla birleşmiş bir saray ol-

duğunu bilmek ve hiç olmazsa bu ayrıntılar üzerinde kesin kararlar almış olmak gerekmez mi?

— Onların hepsi bilinmektedir. Fakat bizim bildiğimiz doğrular, ulusça da bilinince onun karar verme işinde dahi bizim gibi düşüneceği neden kabul edilmemelidir?

Ben, tersine ulusun bu işte daha sağlam, daha kesin kararlar vereceğine inanıyorum. Özet olarak:

Ulus bu kurtuluş kavgasında ve bütün durumu bütün açıklık ve aydınlığıyla gördükten sonra, kerte kerte en sağlam, en usa yaklaşık ve en yüksek kararları verecek ve bence doğrudur ki, o kanılardaki kararlarımda seni ve beni bile çok geçecektir. Ben, buna güvenerek işlerimize bakalım, derim.

— Canım Paşam, kuram çok güzelse de durumun gerçeklerinden çıkan gereklikler de çabuk olmayı buyurur. Örneğin, Ankara'da beni tedirgin eden en büyük şey ordunun yokluğudur. Gerçek odur ki eğer elimizde dayanacak bir ordu bulunmazsa bütün bu güzel teoriler suya düşüp gidebilir.

— İşte, aramızdaki ayrılık daha çok burada göze çarpıyor. Bence, meclis teori değil, gerçektir ve gerçeklerin en büyüğüdür. İlk önce meclis, sonra ordu Nadi Bey! Orduyu yapacak olan ulus ve ona niyabeten meclistir. Çünkü ordu demek, yüz binlerce insan, milyonlarca ve milyonlarca servet ve zenginlik demektir. Buna iki üç kişi karar veremez. Bunu ancak ulusun karar ve benimseyişi meydana çıkarabilir ve bir kez bu duruma geldikten sonra, ulusun dirim ve varlığına karşıt olan zulüm ve işkenceler ve baskıların hepsini ortadan kaldırmaya güçlü olmak yetkisini yalnız teori olarak değil eylem olarak da kazanmış oluruz.

Yunus Nadi Bey'le Mustafa Kemal arasındaki bu konuşma sabahın üç buçuğuna dek sürdü.

Bu görüşmeden sonra, Yunus Nadi Bey'in bir çöl gibi gördüğü Ankara, mahşer gibi bir insan kalabalığıyla kaynaşan bir gül bahçesi kesilmişti. O gecenin geri kalan saatlerini bu gül bahçesinin güzel kokularla yelpazelediği tatlı bir uyku içinde geçirdi.

BANDIRMA'DA BİR AMERİKAN PAPAZI

Ben, bütün orduların durumunu iyice bilmezsem kendi ordumu nasıl yürüteceğimi ve yöneteceğimi belirleyemem.

Mustafa KEMAL

Anzavur Ahmet, arkasına taktığı silahlı halk yığınlarıyla Kuvayı Milliye ve nizami asker topluluklarını bir dev silindir gibi ezerek Balıkesir'in kapısı Bandırma'ya varmıştı. Oradan da Balıkesir'e varıp Albay Kazım (Özalp) Bey'in 61. Tümenini haritadan silmeye hazırlandığı söylentileri, gerek Balıkesir Kuvayı Milliye başlarını ve gerekse Kazım Bey'i kara kara düşündürmeye başlamıştı. Kahraman hemşehrisi Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'in Biga'da başına gelenleri unutmamıştı. Gavur İmam, o iştahla önüne gelen Kuvayı Milliyeci başları yemek üzere Anzavur Ahmet'in bir adım gerisinde silah yağlıyordu. Gerçekten de önüne gelen gücü bozan Anzavur sürüleri, Balıkesir'e sarkacak olurlarsa onların önüne duracak hiçbir derli toplu güç yoktu. Olanlar da geniş Yunan cephesine yayılmış dövüşüyordu. Arkalar bomboştu.

İngiliz Kemal de bu kara haberi almıştı. Yalnız o, arkadaşlarının asık ve düşünceli yüzlerinin tersine canlı ve neşeli bir yüz gezdiriyordu. Kurt, nasıl dumanlı havaları severse o da bu civcivli günleri daha çok seviyordu. Bir zamandan beridir işsizlikten bunalmış, içinde boy vereceği derince ve büyük bir olay dizisi bekleyip duruyordu. Kafasından kendisini güldüren türlü şeytanlıklar, maskaralıklar geçiriyor, Anzavur'a iyi bir oyun oynamayı düşünüyordu. Sonra Balıkesir'e bir sel gibi çarpan bu haberlerin pek büyütülmüş olduğu kanısındaydı. Müdafaayı Hukuk Derneği üyelerinin yüzlerinde korkunun meydana getirdiği sarılığı, Gafur ve Vehbi Hocaların durmadan okuduğu şeytanı taşlama duaları boşuna azaltmaya ve gidermeye çalışıyordu.

Balıkesir'de nerdeyse önüne geçilmez bir panik başlamak üzereydi ki Albay Kazım Bey, hemen davranarak askerce tedbirler aldı. Böylece ortalık biraz yatışır gibi olduysa da Anzavur'un hala Bandırma'da bulunuşu, herkesi diken üstünde bulunduruyordu.

İngiliz Kemal, Müdafaayı Hukukçularla bu konu üstünde görüşen, Kazım Bey'in yanına yaklaşarak kulağına eğildi:

— Kumandanın, karargaha gidelim. Görüşeceklerim var, dedi.

Kazım Bey, İngiliz Kemal'e yeni yararlı bir esin geldiğini anlayarak kalkıp onunla birlikte karargaha gitti:

— Söyle bakalım.

— Anzavur gelmiş, şöyle olmuş, böyle olmuş. Bana öyle geliyor ki, bu haberler çok büyütülerek bize dek getiriliyor.

— Ne gibi?

— Ben, gözümle görmediğim şeye böyle zamanlarda kolay kolay inanmam. Anzavur'un kuvvetleri hakkındaki haberler, bana mübalağalı geliyor. İşgal askerleri de beraber deniyor. Bunlara gözü kapalı inanmak doğru değil. Belki de bu gibi tertipli ve mübalağalı haberlerle ortalığı paniğe uğratmak istiyorlar.

— Peki, ne yapmalı?

— Ne mi yapmalı? Benim buradaki varlığımın nedeni bu gibi günler için değil midir? Müsaade ediniz, ben Bandırma'ya gideyim. Ne yapacağım? Orası beni ilgilendirir. Yalnız, siz bana müsaade edin. Ben, bütün durumu iyice anlar gelirim.

Kazım Bey, heyecanla genç boksörün elini tuttu ve dikkatle gözlerine baktı.

— Kemal, dedi. Biliyorum, sen bu işi başarırsın. Dağınıklık ve örgütsüzlük içindeyiz. Yenilgi duygusu içinde yaşayan bir asker birliğinde doğal haber alma servislerimiz de zayıf. Evet, bütün bunları anlamak ileriki kararlarımız bakımından önemlidir.

— Müsaade ederseniz, bu işten ikimizden başka kimsenin haberi olmasın. Bu, benim için pek önemlidir. Ben gittikten sonra, benim yok olduğumu arkadaşlar açığa vurmasınlar ve bu arkadaşlar da benim nerde olduğumu bilmesinler.

— Sana güveniyorum Kemal.

Kazım Bey, bunu söyleyerek ona gereken askerce bilgiyi verdi ve nelerin öğrenilmesi gerektiğini de bir bir not ettirdi.

Sonra el sıkışarak ayrıldılar.

Yolculuk kılığını düzen İngiliz Kemal, kendisine bir de Amerikan bayrağı gerektiğini düşündü. Bunun için de İzmir'den getirdiği becerikli arkadaşı Naci'ye başvurdu. Naci, dükkanında elinden gelen birçok işleri yaparak geçinmenin yolunu bulmuştu.

— Merhaba, Naci.

— Merhaba, ne haber yahu? Ortalık yine bulandı.

— Öyle.

— Ne olacak? Bu herifler bir türlü rahat vermeyecekler mi? Günden güne işi azıtıyorlar.

— Naci, sen bana bir Amerikan bayrağı yapar mısın? Biraz büyükçe olsun.

— Ne o? Kötü havadisleri işittin de başının çaresine bakıyor, onun için bir Amerikan bayrağı mı hazırlıyorsun?

— Yok canım. Yalnız bu bayrakla kendimi kurtaramam. Daha birçoklarını yapmalıyım ki kendimi kurtarayım. Gece yarısından sonra, senden bayrağı isterim. Çünkü gece yarısı gidiyoruz.

Naci, ilgilendi:

— Nereye gidiyoruz?

— Herhalde ölüme gidiyoruz.

Sonra, bir kağıda "Dükkan hastalık dolayısıyla birkaç gün kapalıdır" diye yazarak arkadaşına verdi.

— İşte, bunu kapıya asarsın.

— Peki, ama gideceğimiz yol neresi?

— Yüzde doksan ölüm yolu! Üst yanını gece yolda anlatırım. Kaptan muşambasını ve silahını al. Ben, gereken öbür şeylerle birkaç bombayı beraber getiririm.

İngiliz Kemal, o gece, hiçbir arkadaşına, kumandana bile haber vermeden Naci'yi alarak Bandırma'ya doğru yola çıktı.

Şosede yavaş yavaş gidiyorlar, İngiliz Kemal de arkadaşına şöyle diyordu:

— Bana bak, Naci. Ben bu kez pek delice bir iş yapacağım. Görevimiz, Bandırma'ya gidip Anzavur'un durumunu anlamak. Kuvvetini, silahlarının sayısını, yanında İşgal Kuvvetlerinin olup olmadığını anlayacağız. Anzavur, Susurluk'a dek gelmiş. Tren Susurluk'tan sonra Anzavur'un adamlarının kontrolü altında Bandırma'ya gidiyoruz. Biz, bir istasyon önce iner, geceyi bekler, ondan sonra Bandırma'ya gideriz, diyeceksin değil mi? Hayır arkadaşım. Ben, yalnız askersel bilgi elde edecek değilim. Silah atılmadan, kan dökülmeden Anzavur'u Bandırma'dan kaçıracağım. Ve bu durum karşısında bozulmuş olan morali güçlendireceğim. Anladın mı? Beni deli oldu sanma. Eskisinden çok daha akıllıyım. Yalnız, ben ne dersem onu yap yeter.

— Merak etme, sonuna dek beraberiz.

İngiliz Kemal, Kapıdağ'daki Rum köylerine gitmek, serüvene oradan başlamak istiyordu. O, köylerde nam salmış Kirman adlı eşkıyayı da görmek ve oradan Bandırma'ya inmeyi düşünüyordu. Kendisi bir Amerikan papazı kılığına girecek, Naci'yi de çok iyi Rumca, Bulgarca ve İngilizce konuştuğundan sözde tercüman olarak kullanacaktı.

Kapıdağ'a giden dağ yolunu tırmanmaya başladıklarında atları durdurarak bir kuytuya çekildiler. İngiliz Kemal, çantasını açtı. Derenin kıyısında aynanın karşısına geçti. Güzel bir makyaj yaptı, kılığını da değiştirerek tam bir Amerikan misyoneri oldu. Naci, ağzı bir karış açık, gülerek ona bakıyordu.

İngiliz Kemal, kara gözlüğünü takıp misyoner şapkasını da başına geçirdikten sonra, Naci'ye:

— Nasılım? Bir kusurum var mı? Senin İngilizcen bana tercümanlık edecek derecededir. Şu silahları filan çıkar, çantaya koy. Bayrağı da kolay alınır bir yere yerleştir. Şimdi, bizim silahımız zekamızdır. Görevimiz, Hıristiyanlara köylerde yapılan zulümleri, kiliselere yapılan saldırıları Amerikan hükümeti ve Amerikan misyonerleri adına incelemek ve araştırmaktır. Bu arada Kapıdağ'ın ünlü siyasal Rum eşkıyası Kirman ile gö-

rüşeceğiz. Bir yandan da: *"Kirman ve çetesi Türklerden öç almak için Anzavur'la birleşmiş, Türk köylerini basıyor!"* haberini yayacağız. Ondan sonra ne yapacağımızı sırasında anlatırım.

Naci'ye de çeki düzen verdi. İlk rastladıkları Rum köyüne girdiler. Bir sürü Rum çocuğu, çevrelerini sardı.

Atların üzerinde köyün kilisesine doğru giderlerken İngiliz Kemal, yaşlıca bir papaz gibi belini büküyor, öne eğiliyordu. Bir Amerikalı misyonerin gelişi haberi bütün köyü canlandırmıştı. Evlerinden uğrayan kadın erkek, çoluk çocuk, koşarak Amerikan papazının çevresini alıyordu:

— Hoş geldiniz, papaz efendi! diyerek, kendisini karşılayan halka karşı o, durmadan İngilizce bir şeyler söylüyordu.

Halk birbirine:

— Anglo, Amerikanos! diyordu.

Papaz, kiliseye vardığında halk da uzun bir kuyruk olarak arkasından gelmişti. İngiliz Kemal'le Naci atlarından indiler. Bir iki erkek, hayvanların yularını tutmak üzere ileri atıldı.

İngiliz Kemal, Hıristiyanlığın kurallarını İngiltere'de öğrendiğinden hemen istavrozu çıkarıp halkı kutlamak üzere salladı.

"Hoş geldiniz!" Seslerine, İngilizce olarak:

— Hoş bulduk, ey İsa'nın çocukları! Nasılsınız? dedi.

Naci, hemen bunları Rumcaya çevirdi. Halk, bir ağızdan:

— Efharisto poli! diye yanıtladı.

Kilisede onları üç Rum papazı karşıladı, odalarına alıp yiyecek içecek verdiler. İngiliz Kemal, durmadan İngilizce konuşuyor, Naci de bunları Rumcaya çeviriyordu.

— Çok kalmaya vaktimiz yok, dedi. Sizleri buralarda bile unutmayan Amerikan kardeşleriniz adına geliyorum. Durumunuzu incelemeye geldim. Amerikan hükümetinin temsilcisi olarak karşınızda bulunuyorum.

Sözünü bitirince Amerikan bayrağını çıkardı:

— Lütfen bunu pencereye asınız! dedi.

Bayrak asılırken de:

— Şimdi, çanları çalın. Herkesin yakınmasını, gereksinimini dinleyeceğim.

Bunu söylerken bir kara kaplı defter çıkararak önüne koydu. Bir ara gözleri Naci'ye ilişti. Oğlan gülmemek için kırarcasına dişlerini sıkıyordu.

Yakınması olanlar birer birer içeri alınarak dinlenmeye başladı. Hemen hepsi, Kuvayı Milliye'nin köye saldırılar yaparak kesip biçtiğini, yakıp yıktığını anlatıyordu. Oysa ortada kesilip biçilmiş, yakılıp yıkılmış bir şey yoktu. Köy papazı, bunları Rumca olarak kara kaplı deftere yazıp imza etti. İngiliz Kemal, bunları köy ihtiyar kuruluna da imzalattı.

İyi bir denk geliş olarak bu köy, eşkıya Kirman'ın köyü idi. Sofra kurulup yemekler gelmeye başladığında, sokakta kalabalık at nalı şakırtıları, at kişnemeleri ve kalabalık insan sesleri işitildi.

İngiliz Kemal, bu sırada Naci'nin sapsarı kesildiğini gördü:

— Ne oluyor, yoksa Türkler mi geliyor? diye sordu.

Papaz:

— Hayır, efendim, dedi. Bizim köylerin koruyucuları.

— Türk jandarması mı?

— Ne münasebet! Köyün delikanlıları.

— Demek silahınız var?

— Evet.

— Bol mu?

— Yunan adalarından gelen motorlar getiriyor. Yunanistan'la sürekli ilişkilerimiz var.

— Peki, kim yönetiyor bu güçleri? Görmek isterim bu kahramanı.

— Hay hay, sevinçle! Buyruğunuz başımız üstüne!

Sonra papaz, kapıdakilere:

— Söyleyin, Kirman buraya gelsin! dedi.

İçeri, silah deposu gibi kıvırcık saçlı, kırmızı yüzlü, güçlü bir gövdeye sahip bir delikanlı girdi.

Bu Kirman'dı. Şapkasını elinde tutarak istavroz çıkardı:

İngiliz Kemal:

— Sizi kutlarım, dedi. Velev ki Kuvayı Milliye aleyhine bile olsa sakın hiçbir Türk gücüyle birleşmeyin. Bırakın, onlar

birbirini yesinler. Bu, Tanrının onlara verdiği bir derstir. Siz yansız kalın. Amerikan hükümeti sizi unutmuyor. Merak etmeyin. Savaş gemilerimiz Bandırma'ya gelmek üzeredir.

Kirman:

— Geldi, efendim, dedi. Limanın açığında demirlemiş savaş gemileri var. Evet, bize Anzavur haber yolladı. Hep beraber Balıkesir'e saldırmak için öneride bulundu.

"Biz, köylerimizi silahsız, savunmasız bırakamayız." dedik. Şu sırada hiçbir karar vermiş değiliz.

— Sakın ha! O zaman Türklerle birleşmiş olursunuz. Sonra, yapılan inceleme ve araştırma sonucunda barış konferansında verilecek "tazminat" kararından köyünüz yararlanamaz. Tazminat almak hakkınız kalmaz.

Kirman'la birlikte bütün içerdekiler bunları büyük bir dikkatle dinliyordu. Bu sırada, ihtiyar kurulundan biri, İngiliz Kemal'i en çok ilgilendiren baklayı ağzından çıkardı:

— Anzavur'la Gavur İmam bize kimi önerilerde bulundular, dedi. Buna göre Adalardan ve İstanbul'dan gelecek kuvvetlerle başka Rum çeteleri Kirman'ın çetesiyle birleşecek ve onun buyruğunda Anzavur'un güçleriyle yan yana Balıkesir'e yürüyecek, oradaki Kuvayı Milliye'yi yok ederek Yunan ordusunun hiçbir güçlükle karşılaşmadan Ankara'ya varıp Mustafa Kemal'cilerin ortadan kaldırılmasını kolaylaştıracak. Şu sırada Bandırma'da başpapaz ve ora yönetim kurulu, bu öneriyi incelemektedir.

İngiliz Kemal:

— Peki, sizce ne kadar kuvvet toplanabilir? diye sordu. Örneğin, diyelim, beş altı bin değil mi? Öyle desek bile yine de başaramayacaksınız. Unutmayınız ki bütün Ege Bölgesi, Aydın Efelerinin silahlı güçlerinin etkisi altındadır. Bunların başında çok usta kumandanlar vardır. Çok yürekli çete reislerinin buyruğundadırlar. Yörük Ali, Demirci Efeler gibi. Bunlarla kolay kolay başa çıkamazsınız. Hem İtilaf Devletlerinin bu işte size yardım edeceğini de sanmayın. Unutmayın ki aralarında İzmir işgali üzerinde anlaşmazlık var. Siz, bu sevdadan vazgeçiniz.

Boşuna kan dökmüş, köylerinizin yakılıp yıkılmasına yol açmış olacaksınız. Anzavur sizi aldatıyor. Bırakınız, onlar birbirleriyle çarpışsın. Siz, seyirci kalın. İkisi de Türk'tür. Sonunda birbirleriyle dost, sizin düşmanınız olurlar.

Hepsi başlarını sallayarak onu doğruluyordu. Hoş beşten sonra kilisede bir ayin yapıldı.

İngiliz Kemal, başpapaza:

— Ben, en güvenli bir araçla Bandırma'ya gitmek istiyorum, dedi, yalnız trenle değil. Türklerin, benim orada bulunmamdan haberleri olmamalı. Sizin de benimle birlikte gelmenizi ve orada araştırmaya yardım etmenizi rica edeceğim. Acaba, parayla bir deniz aracı bulamaz mıyım?

Başpapaz, buna çok sevindi, Kirman'ı çağırarak kulağına bir şeyler fısıldadı. Sonra, İngiliz Kemal'e döndü:

— Deniz kıyısındaki gizli limanımızda her zaman bir yelkenlimiz bulunur. Bu gemi ile Yunan adalarıyla bağlantı kurarız. En güvenli araç budur. Bandırma'ya bununla gideriz.

İngiliz Kemal:

— Öyleyse artık bana gerekmeyecek olan atlarımızı Kirman'a bırakıyorum, dedi.

Buna pek sevinen çete reisi, adamlarıyla öne düşerek patikalardan konukları deniz kıyısına indirdi. Pek kuytu bir koyda yelkenli sallanıp duruyordu.

İngiliz Kemal, yelkenliye binince şaşırdı. Bu silahlı bir kaçakçı gemisinden başka bir şey değildi. Makinalı tüfek, dallarla örtülmüş orda yatıyordu.

Köy papazı, İngiliz Kemal'i geminin kaptanıyla tanıştırdı. Hiç konuşmuyorlardı. Püfür püfür esen rüzgarla dolan yelkenler, başlarının üzerinde şaklamaya başlamıştı.

Yelkenli Bandırma limanına girdiğinde ortalık zifir gibi karanlıktı. Limanın açığında ışıklarını yakmış İngiliz savaş gemileri, yatıyordu. Yelkenli de biraz uzakça demir atarak konuklarını dışarıya kayıkla çıkardı. İngiliz Kemal, köy papazının kılavuzluğunda Bandırma başpapazının evine gitti. Naci'nin durumu anlaşılır diye onu bu çevreden uzaklaştırmak istiyordu.

Köy papazı, Amerikan papazı üstüne başpapaza heyecanlı bilgiler verirken o da:

— Ben bir tercüman isterim, dedi. Çünkü artık tercümanın gitmesi gerekiyor. İstanbul'da karargahta işi vardır.

Sonra, mektup yazar gibi bir kağıda:

"Sen, doğru geldiğimiz yere git, bu geçenler üstüne ağzından bir tek sözcük kaçırma. İlk trenle yola çık. Kendine manifaturacı süsü ver!" diye yazarak Naci'ye verdi. Naci, zaten yazılırken okuduğu şeylere uyarak mektubu aldı, gitti.

O geceyi başpapazın evinde geçiren İngiliz Kemal, sabahleyin zengin bir kahvaltıyla ağırlandı. Kahvelerini içerlerken Bandırma'da eczacılık yapan bir Rum, tercüman olarak geldi. Amerikan papazına kilise hizmetlilerine özgü bir yapıda bir oda verdiler. O da hemen kocaman Amerikan bayrağını pencereden sallandırdı.

Kara kaplı araştırma defterini masanın üstüne açarak Türklerin zulmüne uğramış olan Rumların dertlerini not etmeye başladı. Deftere korkunç yakınmalar geçiriyordu. Elden geldiğince acıklı hikayeler anlatıyordu. Yakınmaya gelenlerin kimlikleri, acık adresleri de yakınmaların altına yazılıyordu. Amerika'nın Türklerden alıp kendilerine vereceği *"tazminat"*ın okkalıca olması için elden geldiğince, *"hayali"* sayılar uydurmaya çalışıyorlardı.

Öğleye dek çalışan Amerikan papazı, yorulmuştu. Ertesi gün, sürdürmek üzere işi paydos etti. İşler, buraya dek iyi gitmişti. Şimdi, işin en güç bölümüne gelmişti. Anzavur'la temelli bir görüşme yaparak hemen buralardan sıvışmayı düşünüyordu. Başpapaza:

— Buraya gelmekten ikinci amacım, halifenin kumandanıyla da görüşmektir. Kendisinden hiçbir Hıristiyan'ın burnu kanamayacağı ve mallarına mülklerine dokunulmayacağı üzerine garanti almaktır. Bundan dolayı tercümanımla beraber gidip onunla hemen şimdi görüşmek isterim, dedi.

Kilise kurulu, Anzavur'la buluşmayı sağlamak üzere uzaklaştığında İngiliz Kemal'in yüreği ağzına gelecekmiş gibi atı-

yordu. O, bu sırada ölümle en tehlikeli maçını yapmakta olduğunu anlıyordu. Herhangi birinin kendisini tanıması, ölümlerden ölüm beğenmek demekti. Ondan sonra ya kırk katırı, ya da kırk satırı beğenmekten başka çıkar yol kalmıyordu. Anzavur'un kendisi üstüne verdiği ölüm yargısı, daha önceden onun kulağına gelmişti.

Anzavur, onun adı anıldıkça şöyle deyip duruyordu:

— Eğer İngiliz Kemal elime geçerse, vallahi de billahi de onu bir beygirin kuyruğuna bağlayarak sokaklarda sürükleye sürükleye parça parça edeceğim.

Demek ki rahmetli Kaymakam Köprülülü Hamdi Bey'e yapılanı ona da yapmaya özeniyordu.

Daha çok işgal güçlerinin onun başına adadığı büyük para ödülü, İngiliz Kemal için çok tehlikeli araştırıcılar yaratacak kertede büyüktü. En büyük tehlike de buradaydı. Anzavur, hiçbir vakit oğlu Kadri'nin çetesiyle İngiliz Kemal ve Kara Hasan atlılarının Ayvalıdere'de yaptıkları çatışmayı unutmamıştı. Anzavur'un celladı Şah İsmail de çiftliğine yapılan baskından ve alınan atından dolayı ona diş biliyordu. Anzavur'un İngiliz Kemal için ettiği yemin hiç de yabana atılamazdı. Çok yakın cephelerin düşmanlarıydılar. Her an felek birini öbürünün ağına düşürebilirdi. Hele bu kerte yakına gelince feleğin çöpçatanlığı daha yağlı ballı bir duruma geliyordu.

İşte, bu yüzden İngiliz Kemal, Anzavur'un her an kapıdan içeri girmesini beklerken böyle düşünüyor ve gerçek korkuyu bütün büyüklüğü, genişliği ve çirkinliğiyle duyuyordu. Yalnız, yurda, yurdunun tutsaklaştırılmak istenen insanına karşı yapmak gerekliliğini duyduğu fedakarlık duygusu, bu korkunç korkuyu dumana ve sise boğarak kör ediyordu. Onun bu *"Bandırma Amerikan Temsilciliği"* komedyasını birkaç yıl sonra Mustafa Kemal, İzmir'deki zafer nutuklarında anacaktı.

Anzavur'a haber götüren Rum Kurulu, bir saate varmadan dönmüştü. Ejderhanın nerdeyse gelmek üzere olduğunu bildirdiler. İngiliz Kemal, hemen yerinden fırladı, ayakyoluna giderek tabancasıyla ufak bir el bombasını ceplerine yerleştirdi.

"Bir terslik olursa ilk önce Anzavur'u, sonra da kendimi temizlerim." diye düşünüyordu. Yine kara kaplı kocaman defterin başına çökerek yakınanların söylediklerini bir daha gözden geçiriyormuş gibi bir tutum takındı.

Bu sırada kaldırımları döven kalabalık nal sesleri, onu ürpertti. Rum tercüman:

— Geliyor! dedi.

İngiliz Kemal, bunun üzerine okumayı bırakarak koltuğa iyice kuruldu ve piposunu yaktı. Tercümana da:

— Rica ederim, yalnız kendisini kabul edebilirim, adamları varsa dışarda beklesinler, dedi.

Anzavur'un arkasındaki yirmi atlı, pencereden görünüyordu.

Kapının vurulmasıyla İngiliz Kemal'in yüreği de küt küt atmaya başladı. Ömrünün en zor işini yaptığını biliyordu:

— Buyurun! dedi.

İngiliz Kemal, onu ilk kez görüyordu. Bu, orta boylu, top kırçıl sakallı, göbeklice bir adamdı. Giyneği sırmalar içindeydi. Göğsünde bir *Mecidiye Nişanı* parıldıyordu. Hemen onun altında kılaptanla altın işlenmiş bir Mushaf torbası duruyordu. Belinde de ünlü gümüş ve altın işlemeli kaması göze çarpıyordu. Açık mavi gözleri ve yüzünün biçimi Kafkasya Çerkezlerinin bütün özelliklerini taşımaktaydı.

O, içeri girer girmez İngiliz Kemal ayağa kalktı, beli biraz bükük olarak bir papaz inceliği ve jestiyle:

— Buyurun, oturun! Hoş geldiniz, dedi.

Anzavur da saygı ile:

— Siz de hoş geldiniz; muhterem Amerikan hükümetinin mümessili, sizi hürmetle selamlarım, dedi.

Tercüman, ayakta durarak bunları İngilizce ve Türkçeye çeviriyordu. İngiliz Kemal, Anzavur'un ezilip büzüldüğünü, küçülür gibi olduğunu gördü. Kendisinden bir şeyler isteyeceğe benziyordu. Ondan önce kendisi söz aldı:

— Hükümetimi temsil ederek buralara dek gelmekten amacım, işgal etmiş olduğunuz herhangi bir şehir, kasaba ve

köyde Hıristiyan halka zulüm, mallarını yağma, kiliseleri yakıp yıkma gibi davranışlarda bulunmamanızı istemek içindir. Yoksa hemen askersel gücümüz davranacaktır. Bunu size bildirmek üzere geldim.

"Anzavur ayağa kalktı, elini göğsüne koydu" ve İngiliz Kemal'in önünde eğildi, ayaklarına kapanır gibi yaptı:

— Yok, efendim yok, dedi. Hain Kemal Paşa'cıların elinde azap, işkence çeken, malları yağma edilen Hıristiyanların öcünü alacağım ve bu hainlerin şiddetle cezasını vereceğim. Adaleti yerine getireceğim, merak buyurmayın, efendim. Hiçbir Hıristiyan'ın burnu kanamayacak. Mallarının, canlarının her zaman korunacağına söz veriyorum. Padişah efendimizin iradeleri de bu yolda olduğu gibi Müşir Zeki Paşa Hazretlerinin başkumandanlıklarında ve Süleyman Şefik, Kiraz Hamdi Paşa'ların buyruğu altında örgütlenmiş ve şimdi Kocaeli Cephesinde toplanmakta olan Kuvayı İnzibatiye ordularının aldıkları kesin talimat da bunu buyurur, hiçbir Hıristiyan'ın burnunun kanamayacağına güvenebilirsiniz.

— Oturun.

Anzavur oturdu. Bunun üzerine İngiliz Kemal'in içinden korkunç bir kahkaha patlatmak isteği geçti. Bu kahkaha, arkasından gelecek ölüme değerdi.

Anzavur, saygılı tutumunu koruyarak koltuğa yarım oturdu:

— Ah, efendim! dedi. Bana yardım etmiyorsunuz. Eğer yardım etseniz, on beş gün içinde hiçbir kıyı köşede dahi Kemal'ci adına hiçbir kişi bırakmam.

— Neden yardım istiyorsunuz? Gücünüz buna yetmiyor mu?

— Ne gezer efendim, ne gezer! Silahımız eksik. Paramız yok.

— Peki, az kuvvetle bu işe nasıl atılabiliyorsunuz?

— Şimdi, biz mürettep ve özel bir kuvvet olarak bulunuyoruz. İlk görevimiz, Mustafa Kemal ordularının Balıkesir cephesini arkadan vurmak, yurdu Kemalistlerin ve İttihat ve Terakki

kalıntılarının egemenliğinden kurtarmak, Hilafeti sağlama almaktır. Bu bakımdan umutluyuz. Ayrıca, Hıristiyan kuvvetlerle de anlaştık, bize yardım edecekler.

— Sizin ziyaretinizi iade edeceğim. Kuvvetlerinizi göreyim. Gereksinimlerinizi not edip bana veriniz. Sonra, daha önemli bir iş var. Size kimi siyasal öğütlerde bulunmak isterim. Sevr Anlaşması'nı elbette biliyorsunuz. Yunanlılara bir çizgi çekilmiştir. Eğer siz, şimdiki sınırınız olan Susurluk'tan daha ileriye giderseniz, İtilaf güçleri sizi geri çekilmeye zorlayacaktır. Şundan ki Yunan Ordusu, durumu kanlı bir ihtilal olarak gösterecek, ileri yürümek isteyecek, bu da İtilaf Devletlerinin şimdilik işine gelen bir şey değildir. Eskişehir yönlerine, iç Anadolu'ya doğru yürüyebilirsiniz. Limanın dışında İngiliz donanmasını görmüyor musunuz? Bu donanma salt bu amaç için buraya gelmiştir. Size içten salıklarım, İç Anadolu'ya yürüyünüz. Sevr Anlaşması'nı Halifeniz, Padişahınız imzalamıştır. Yanlış davranırsanız başarı yerine başarısızlıkla karşılaşırsınız.

Anzavur, teşekkür ederek işin bu yanlarını hiç düşünmediğini söyledi.

İngiliz Kemal, bir yem daha attı:

— Sizin büyük bir kumandan olduğunuzu işittim, dedi.

Öbürü yiğitlendi:

— Ben, o Mustafa Kemal'e göstereceğim, dedi. İç Anadolu'ya yürüyeceğim. Ankara'yı yok edeceğim. Sizlerden yardım isterim, yardım. Bakın, o zaman ben neler yapacağım.

Anzavur, kalkıp gittikten sonra Rum papaz ve ileri gelenleri içeri girdi.

İngiliz Kemal:

— Efendiler, bu adamla sakın işbirliği yapmayın, dedi. Hıristiyanlar için bir tehlike olur. Bırakın, kendileri birbirleriyle çarpışsınlar.

Hepsi, yansız kalmaya karar verdiler.

İngiliz Kemal, akşama doğru tercüman ve papazlarla birlikte Anzavur'un ziyaretine gitti. Kasabanın üstündeki kışlada saf saf dizilmiş olan askerleri gözden geçirdi. Hepsinin silahları baş-

ka başkaydı. Bu her yaştan asker kalabalığı bir sürüden ayırt edilmiyordu. Karargahın önündeki topun da mermisi yoktu.

Anzavur, merdiven başında İngiliz Kemal'i karşıladı. Bandırma kaymakamı da yanındaydı. Salonda oturup kahve içtiler. Sonra kalkıp sıralanmış askerleri teftiş ettiler.

Anzavur, bu sırada:

— Şu topu görüyor musunuz? dedi. Kullanamıyorum, çünkü mermisi yok. Şu askerlerimi görüyor musunuz? Cephaneleri yok. Parasız pulsuz. Yedirip içiremiyoruz. Yardım edin bana. Bakın, neler yaparım.

— Öğütlerimi dinledikçe size ivedi yardım sağlayacağımı vaat ederim.

Onu yine Orta Anadolu'ya sürükleyebilmek için bir sürü dil döktü. Bundan amacı, Anzavur'u düşman cephesinden ve güvenebileceği insan stoklarından uzaklaştırmaktı. Oralarda onu güneş görmüş kara benzetirlerdi.

O akşam Bandırma Rum Kilisesinde İngiliz Kemal'in de katılmasıyla Yunan ordusunu kutlamak üzere büyük bir ayin yapıldı. Bu sırada Amerikan Temsilcisine de çok saygılı bir yer ayrılmıştı. Kadınlar, çocuklar, kilisenin kubbesini çın çın öttüren tiz sesleriyle Yunanlıların zaferi için dualar, ağıtlar okudular.

İngiliz Kemal, ayinden sonra başpapazın odasında Albay Kazım Bey'e verilecek askeri raporu hazırladı.

Orda bulunan Rum ileri gelenlerine de:

— Görüyorsunuz ya, dedi, bütün söylediklerinizi not ettim. Bunları bir rapor olarak resmi Amerikan hükümetine bildireceğim. Yakında Amerikan gazetelerinde bunun üzerine yazılmış yazıları okursunuz. Merak etmeyiniz, kurtuluş günü çok yaklaşmıştır.

Halk sevinçten ne yapacağını bilmiyordu. Kadınlar ayaklarına kapanıyor, istavroz çıkararak dualar ediyorlardı.

Ayin bitip de halk dağılmakta iken İngiliz Kemal, pek yakından tanıdığı kırmızı yüzlü bir adamla yüz yüze geldi. Bu adam, Bandırma İstasyon Müdürü Mösyö Parsiyal'di. Soyca İtalyan olan Parsiyal, Albay Kazım Bey'in de adamıydı. Onun

buyruğunda ajan gibi bir şeydi ve Türk dostuydu. İngiliz Kemal, onu sık sık karargahta görüyor, görüşüyorlardı.

Mösyö Parsiyal, İngiliz Kemal'i hemen tanımıştı.

— Monsenyör! diyerek istavroz çıkarınca İngiliz Kemal'in kara düşe benzeyen korkusu birdenbire dağıldı. Hemen baş ve serçe parmaklarıyla elini üç kez Mösyö Parsiyal'in başından geçirerek onu kutlar gibi yaptı.

Kalabalık dağılınca, her şeyi göze alarak telgrafhaneye gidip durumu kumandana bildirmeye karar verdi. Tercümanı başından savdı. Tabancasıyla küçük bombasını alarak telgrafhaneye yollandı. Üst kattaki telgraf odasına çıktı. İçeri girerken telgrafçı, ayağa kalkarak şaşkınca:

— Bir emriniz mi var? dedi.

O, kötü bir Türkçeyle:

— Şimdi, bana Balıkesir'deki kumandan gerek. Askeri kumandan. Ben Amerikan Temsilcisi... Benim kurye kayboldu. Soracak, kumandan ben. Ama makina stop her yan.

— Makina başında göreceksiniz!

— Evet.

Telgrafçı Balıkesir'i buldu:

— Kumandan makina başında emrinizi bekliyor. *"Bandırma'da Amerikan Temsilcisi kumandanı çağırıyor"* biçiminde Balıkesir'e giden haber, bütün Kuvayı Milliyeci yöneticileri postaneye koşturmuştu.

İngiliz Kemal, vermeye başladı:

"Amerikan kuryesi kayıp, Oralarda ise bildirilmesi. Ben, Amerikan Temsilcisiyim. Dikkat ediniz!"

İngiliz Kemal, bunu söyledikten sonra, tabancasını çekip telgrafçının şakağına dayadı:

"Eğer bu vatanın gerçek çocuğu isen ne söylersem doğru olarak çek! Ben telgraftan anlarım. Yoksa kurşunu beynine yersin."

Sonra, askersel bilgiyi vermeye başladı:

— Anzavur buradadır. Ne var ki büyütüldüğü kertede güce sahip değildir ve başıbozuklardan meydana gelmiştir. Şeh-

rin her yanına yayılmışlar, çapulculukla uğraşmaktalar.

Bunun üzerine telgrafçı gülerek:

— Buna ne lüzum var beyim! dedi. Ben zaten Kuvayı Milliyeciyim. Bütün kardeşlerim cephede.

İngiliz Kemal, ne olur ne olmaz, tabancasını elden bırakmadı ve şunları yazdırdı:

— Hemen iki yüz kişilik bir kuvvetle vakit yitirmeden saldırınız. Vakit yitirmek durumu tehlikeye koyar. Anzavur elli kişilik adamıyla karargahındadır. Öbürleri şuraya buraya dağılmışlardır. Saldırın, hemen saldırın!

Bundan sonra, not ettiği öbür askersel bilgileri de çektirdi. Altına da; Bandırma Amerikan Temsilcisi imzasını attı.

Kazım Bey, telgrafı çekenin İngiliz Kemal olduğunu kestiremediğinden Amerikan Temsilcisine selam ve saygılarını gönderdi. Kazım Bey, bu olayı yaşadıkça unutmayacak ve andıkça yüzüne bir gülümseme yayılacaktı.

Telgraf memuru, işini bitirdikten sonra, hayran gözlerle İngiliz Kemal'i süzmeye başladı.

İngiliz Kemal:

— Biraz vahşice anlaştık sanırım, arkamdan ufak bir kımıldamanızın sonucu havaya uçmaktır! dedi ve sonra geri geri giderek odadan çıktı ve kapıyı kapadı.

Merdivenlerden inerken Biga-Balıkesir yolunda konuk olarak bir olay çıkardıkları Safer Bey çiftliğinin kahyası ile şimdi Anzavur'un kurmay başkanı olan Safer Bey'e rastladı. Her ikisi de onu saygı ile selamlayarak yukarı çıktılarsa da telgrafçının yapacağı bir kahpelik, her şeyi alt üst edebilirdi. Bu da bir iki dakika içinde anlaşılabilirdi. Postanenin kapısında durup kulak vererek bekledi. Telaşlı ve patırtılı ayak sesleri işitir işitmez elinde sımsıkı tuttuğu küçük bombayı savurup hepsini yok edecekti.

Telgrafçı gerçekten Kuvayı Milliyeci çıkmıştı. İngiliz Kemal'in düşündüğü olumsuz iş olmadı. Sonra içi rahat, konuk olduğu odaya gitti. Kapıyı açıp onu saygıyla içeri aldılar. Mis gibi sabun kokan temiz yatağa başını koyunca uyudu. Sürekli heyecanlar, onu adamakıllı yormuştu.

Oda kapısının, güm güm vurulduğunu işiterek yatağından fırlayınca sabah olduğunu gördü. Yalnız kapının böyle hoyratça vuruluşu, onu ürküttü. Üstünü başını düzeltip gözlüğünü takarak ve bir eliyle de tabancasının kabzasını kavrayarak kapıyı açtı.

Elinde Fransızca bir telgrafla karşısında Mösyö Parsiyal dikiliyordu. Fransızca:

— Monsenyör, dedi. Şimdi acele olarak geldi.

Telgrafı kapar gibi alıp okudu. Şöyle yazıyordu:

"Kemal, büyük tehlikedesin. Hemen bu evden ayrıl. Bandırma tünelinin içine gir. Beni bekle. İş, çakıldı!"

Tehlikenin kapıya geldiğini anlayan İngiliz Kemal, başpapaza soğukkanlıca:

— Hemen İstanbul'a dönmem gerek, dedi. Siz tedirgin olmayın. İlk önce İngiliz bağlantı subayını göreceğim. Onun için size burada veda etmek zorundayım.

Çabucak başpapazla vedalaşarak Mösyö Parsiyal'in kapıda bekleyen arabasına bindi.

Mösyö Parsiyal, arabada, olan biteni iki solukta anlattı:

İngiliz bağlantı subayı, İstanbul'daki kumandanlığa, Bandırma'ya bir Amerikan Temsilcisi geldiğini bildirmiş, haber, ordan da Amerikan çevrelerine gitmişti. İngiliz bağlantı subayı, bilgi edinmek üzere Bandırma kaymakamlığına başvurmuşsa da o yerinde olmadığından bir şey öğrenememişti. Bağlantı subayı bunun üzerine bilgi almak üzere Mösyö Parsiyal'e başvurmuştu. Mösyö Parsiyal, İngiliz Kemal'i bulduğu sırada İngiliz bağlantı subayı da Amerikan Temsilcisini görüp işi anlamak üzere oraya gelecekti.

İngiliz Kemal, kafasına vurarak:

— Tüh! dedi. Bir Amerikan Temsilcisi bir şehre gelir, orada üç gün kalır da hiç buranın yabancı resmi çevrelerini, konsoloslarını gidip görmez mi? Hem de müttefik iki devlet temsilcisi.

Burada büyük bir yanlışlık yaptığını anladı. Şimdi, bu kapandan nasıl kurtulacaktı?

Mösyö Parsiyal'e:

— Şimdi, ne olacak? diye sordu.

— Sen, şimdi, istasyonda arabadan inersin. Eşyaların bende kalsın. Saat dokuz buçukta İzmir'e kalkan trende Fransız postasını götüren bir vagon vardır. Bu vagonda bir Fransız bayrağı bulunmaktadır. Ben, vagonda olacağım. Sen, gider tünelde saklanırsın. Ben, cep feneriyle işaret veririm. Bu vagona atlarsın. Ancak, böyle kurtulursun. Yoksa sen de bilirsin ki Anzavur ve İngilizler, çevreyi saracak. Mutlaka yakalanırsın. Bir saat sonra foyan meydana çıkacak, haberin olsun.

İngiliz Kemal, hemen arabadan atlayarak Bandırma'nın üst yanındaki tünele doğru koşmaya başladı. Epeyce uzun olan tünele girerek duvara sırtını verip çöktü.

O, tünelde saklandığı sırada İstanbul'daki Amerikan Temsilcisi, Bandırma'daki İngiliz bağlantı subayına Bandırma'ya hiçbir Amerikan Temsilcisi göndermemiş olduğunu bildirmişti. Bağlantı subayı, hemen onu Başpapazlıktan sordurmuş, onlar da İstanbul'a gittiğini söylemişlerdi.

Balıkesir Kuvayı Milliye genel kongrelerine katılan, zengin, top sakallı bir Bandırmalı, Anzavur'u kendi evinde konuk etmişti. İngiliz Kemal, Anzavur'a karşı ziyarete gittiğinde bu Kuvayı Milliyeci geçinen sahteciyi hemen tanımış, son kerte korkmuştu. Ne var ki top sakallı ev sahibinin gözü biraz ısırmışsa da onu büsbütün tanıyamamıştı. Amerikan papazı işi şehirde çalkalanmaya başlayınca top sakallı adam, karşısında oturan Anzavur'a:

— Şimdi tanıdım, vallahi odur! dedi.

— Kim?

— Kim olacak, İngiliz Kemal! Bu Amerikan papazı İngiliz Kemal'dir!

Anzavur, bunu işitince şaşkına döndü, öfkelendi, gazaplandı, ağzından köpükler saçarak bağırdı:

— İngiliz Kemal'i diri ya da kellesini kesip getirene beş yüz altın var.

Onun bu buyruğunu tellallar bütün şehirde ortalığı çın çın öttürerek yaydılar. Bütün şehir insan avına çıktı. Beş yüz sarı altının görüntüsü, bütün yüreklerdeki yılanları uyandırdı. Ban-

dırma'nın tepeleri deniz kıyıları Anzavur'un silahlılarıyla tutuldu. Evler, oteller, kahveler aranıp tarandı. Bu sırada, tünelin aranması korkusunu yaşayan İngiliz Kemal, trenin yokuştan puflayarak oldukça yavaş tırmandığını gördü. Tren önünden geçerek giderken bir kompartımandan bir elektrik feneri sıkıldı. İngiliz Kemal, hemen yerinden fırlayarak basamaklara atladı. Kapı açıldı. Mösyö Parsiyal karşısındaydı. Sevincini yenemeyerek onu yanaklarından öptü.

— Hayatımı sana borçluyum Mösyö Parsiyal!

— Trenin içinde Anzavur'un adamlarından Kürt Tahir var. Adamlarıyla birlikte yolcuları birer birer gözden geçiriyor.

— E, ne olacak şimdi?

— Merak etme. Burası Fransa'dır. Bu vagon, Fransız postasıdır. Bu yüzden buraya giremezler.

Kapıda iki Fransız deniz eri nöbet bekliyordu.

— Ben seninle Kuvayı Milliye sınırına dek geleceğim. Tehlikeyi atlattıktan sonra Bandırma'da çok işim var. Hem bakalım bu komedyanın sonu ne olacak? Birkaç gün sonra size anlatırım.

Tren, Susurluk'a varınca Anzavurcular, indiler. Mösyö Parsiyal İngiliz Kemal'e Allahaısmarladık diyerek ayrıldı. İngiliz Kemal, eski Kuvayı Milliyeci kılığına girerek birinci mevkiye geçip kuruldu. Ölüm korkusu boğazını kurutmuştu. İlk Kuvayı Milliyeci istasyonda inerek içinin yangınını söndürmek için bol bol su içti. Bu sırada, olayı işiten İzmir Reji Müdürü Nazmi Bey'le Üsteğmen Ekrem Bey, onu görünce sevgiyle boynuna sarıldılar. Reji müdürü:

— Çok korktuk, Kemal Bey! dedi. Neredeydiniz, kuzum? Başarılarınızı haber aldık. Sizi kutlarım.

İngiliz Kemal, Balıkesir'e vardığında, toplanan Müdafaayı Hukuk'a raporunu verdi. Hikayeyi dinleyince; başta Albay Kazım Bey olmak üzere hepsi şaşırıp kaldı. Şimdiye dek hepsi, Bandırma'dan çekilen telgrafı hala gerçek Amerikan Temsilcisinden gelmiş sanıyordu.

Hele ***İzmir'e Doğru*** gazetesi, sayfalarına Amerikan Temsilcisinin yaptığı hizmete karşı Türk milletinin şükran borcunu

bildiren manşetler atmıştı. Başyazar Necati Bey (eski Maarif Vekili):

— Gazetecilikte ilk kez böyle atlatıldım! Demekten kendini alamadı.

Başta Kazım Bey olmak üzere hepsi onu üst üste kutladı. Vasıf Bey'in kardeşi Esat Bey, (İzmir Mebusu Esat Çınar) gülerek:

— Kemal, dedi. Çekirge bir sıçrar, iki sıçrar, üçüncüsünde ele geçer. Korkarım, sen de böyle olmayasın!

ANZAVUR'UN AZRAİL'İ ETHEM BEY

Yüzyıllarca ve yüzyıllarca mert ve kahraman bir direnc görünme alanı olmuş bir yurdu düşmana teslim cüretini gösterenler o cüreti ancak o yönetimin ruhunda, biçiminde ve kendiliğinde bulmuşlardır.

Mustafa KEMAL

61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey'den Salihli Cephesi Kumandanı Ethem Bey'e şöyle bir telgraf geldi:

Salihli Kumandanı Ethem Beyefendi'ye

10 Mart 1920

— Her yanda, cephemize yakın ve geri bölgelerinde bile durum son kerte tehlikeli bir biçim almıştır. Biga dolaylarında kuvvetlerimizi bozmayı başaran Anzavur melunu, birkaç gün önce Gönen üzerinde ilerleyerek Yarbay Rahmi Bey alayını bozguna uğratmış, alay kumandanı Rahmi, içinde olarak kimi subayların şehit olması üzerine alay dağılmış, ayaklanıcılar Gönen şehrine ve dolaylarına egemen olmuşlardır. Anzavur, bu kez beceriklice ve düzenbazca davranıyor. Tutsak ettiği subaylara ve askerlere Halife adına and içiriyor, sonra serbest bırakıyor. Böylelikle zihinlerini karıştırıyor ve Kuvayı Milliye'ye

karşı kışkırtıyor. Durumu tehlikeli gören kolordu kumandanımız Yusuf İzzet Paşa, Bandırma'dan çekilmiş, Anzavur ise direnmesiz bulduğu Bandırma'ya girmiştir. Hatta Bandırma'da kalan kimi subaylar ve bir bölüm halkça Anzavur karşılanmıştır. Anzavur güçleri, şimdi iki koldan Bandırma üzerine yönelmiştir. Bir kolu Balya yönünde ilerlemektedir. Bu kuvvetler. Gavur İmam'ın buyruğundadır. Edip Bey bunların karşısında kuvvetlerinin yüreksizliğinden sızlanmaktadır. Öbür koldan, yani Anzavur'un kendi buyruğunda bulunan ayaklanıcıların bir müfrezesi dün Karacabey'i ele geçirmiştir.

Yusuf İzzet Paşa ile çekilmeyen ve Bandırma'da kalan kimi subayların tümenime katılmaları gerektiğini, yoksa şiddetli cezalandırılacaklarını kendilerine bildirdim. Bu dolaylardaki güçleri Balıkesir'e toplamaya çalışıyorum. Yusuf İzzet Paşa'nın Bursa'ya ansızın çekilmesi tümenimizin durumunu tehlikeye düşürdüğü gibi bu moral üzerine de kötü etkiler yaratmıştır. Bize ne Bekir Sami Bey tümeninden, ne de bir başka yandan yardım gelmesine imkan olmadığını biliniz.

Ayaklanıcıların Balıkesir'i ellerine geçirmeleri Yunanlılarla bağlantı kurmalarını sağlamaya yol açacaktır ki bunun ne kerte tehlikeli bir sonuç doğuracağını tahmin edebilirsiniz. Gerçi ben, son itaat eden erim kalıncaya dek dövüşeceğim. Durumu Balıkesir'de savunmaya ve öyle bir hale meydan vermemeye çalışacağım. Ne var ki amaç, kişisel şeref değil, ortaklaşa ve kutsal bir erektir. Durum, tehlikelidir. Bundan dolayı kendiniz ve herhalde yeterli bir güçle seğirterek Balıkesir'e yol alınız. Kuvvetleriniz, Akhisar istasyonundan trenle Balıkesir'e dek getirilebilir ve çabucak gelmenize yardım eder.

Telgraf başında muvaffak cevabınızı bekliyorum.

61. Tümen Kumandanı
Kazım

Ethem Bey, Kazım Bey'in bu telgrafından her şeyi anlamıştı. Tehlike, hepsinin başında çan çalıyordu. Hemen makine başında yardıma koşacağını bildirerek hazırlandı. Mart'ın on

dördünde karargahtan ayrılarak Balıkesir'e yollandı. Güçlerini parça parça trenle Balıkesir'e aldırdı. Ağabeyi Tevfik Bey'le birçok değerli subaylarını da karargahıyla Balıkesir'e götürdü. Kuvvetlerinin önemli bir bölümünü de tümen kumandanı Aşir Bey'in buyruğuna bıraktı.

Ethem Bey, Balıkesir'e vardığında, Kazım Bey'den aldığı resmi bilgiler karşısında ülkenin karanlık bir uçuruma doğru itilir bir durumda olduğunu gördü. Tehlike büyüktü. Yalnız, bu çok büyük gibi görünen tehlikeyi yaratan çıbanbaşının da Anzavur'un ta kendisi olduğunu anladı. Evet, bu herif, dev bir körük gibi ayaklanış ocaklarını uzaktan yakından üfleyip duruyor, ufak tefek çapulculara moral aşılıyor, bütün Marmara Bölgesi'ni Orta Anadolu'ya dek bir ayaklanış yelkeni gibi şişiriyordu. Ethem Bey, Balıkesir'de kaldığı pek az zaman içinde burda bile Anzavur için açıktan açığa tatlı propagandalar yapıldığını anladı. Anzavur'u Balıkesir'in dışında karşılamak üzere hazırlıklar yapıldığı, kulağına gelen haberler arasındaydı. İşin kötüsü, bu hazırlık, tek yanlı değildi. Bundan Anzavur'un da bilgisi vardı.

Bütün bunları uzun uzun düşünen Ethem Bey, Anzavur'a vurulacak öldürücü bir vuruşla bu korkunç gerilimin birdenbire sıfıra düşürüleceği kanısına vardı. Balıkesir'de kaldığı iki gün içinde Kazım Bey'le birlikte büyük bir hazırlığa koyuldular. Kıtaları birlikte denetlediler. Sonra, kendisi askerlerinin başında trenle Susurluk'a doğru yola çıktı.

Anzavur, bu sıralarda boş durmayıp en tehlikeli kozlarını oynuyordu. Karacabey'i almış, sonra 56. Bekir Sami Bey Tümeninin Yarbay Osman Bey buyruğundaki bir alayını darmadağın ederek bu alayın savunmasında bulunan Kirmasti'ye *(Mustafakemalpaşa ilçesi - BURSA)* girmişti.

61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey, Anzavur'la vuruşmak üzere Ethem Bey güçlerini ileri sürdü ve kendisi ufak bir müfreze ile geride kalarak Manyas ayaklanma bölgesinden gelebileceği düşünülen tehlikeyi önleyici bir rol aldı.

Böylece Anzavur karşısındaki gücün tek kumandanı Ethem Bey'di. Kazım Bey, ayrıca buyruğundaki bütün güçlerin

çoğunu Susurluk'ta Ethem Bey'in buyruğuna verdi.

Ethem Bey, askerlerinin başında akşamleyin Susurluk'a vardı. Geceyi büyük bir hazırlık ve gözetlemeyle geçirdi.

Anzavur güçleri, Susurluk'un dolaylarındaydı. Anzavur, üstüne gelen Ethem Bey güçlerine kendisi baş çekip saldırmaktan çekindi. Dövüşü Ethem Bey aramak ve kızıştırmak zorundaydı. Ertesi sabah, tan yeri atarken ortanca ağabeyi Tevfik Bey'i, buyruğuna verdiği ileri kıtalarla Susurluk'un kuzey doğusunda toplandığı öğrenilen Anzavur güçleriyle savaşı açmak üzere gönderdi. Tevfik Bey güçleri Susurluk'un dört beş kilometre kuzey doğusunda bulunan Taşköprü dolaylarında Anzavur güçleriyle karşılaştı. Gün doğarken başlayan savaş dokuz on saat aralıksız sürdü.

Ethem Bey güçleri de, Anzavur da karşılıklı top ve ağır makinalı tüfek kullanıyordu. Anzavur, bu süre içinde Ethem Bey güçlerini epeyce terlettiyse de en sonra yoruldu, bitti ve darmadağın kaçmaya başladı. Can kaygısına düşen Anzavurcular, toplarını ve ağır makinalı tüfekleriyle bütün ağırlıklarını savaş meydanında bırakıp gecenin karanlığından yararlanarak sıvıştılar. Ethem Bey, bu dokuz on saatlik yaylım ateş sırasında Anzavurcuların bütün cephanelerini yaktırmış, sonra kalabalık ve disiplinli atlı yığınlarına çılgınca naralar attırarak onların gerisinden saldırtmış, iki ateş arasında kalan düşman çil yavrusu gibi dağılmıştı. Ethem Bey atlılarının naralar ve kılıçlarla daldığı savaş meydanından kaçamayan pek çok Anzavurcu tutsak edildi.

Ethem Bey'in bu savaş sırasında paşalığa yükseltildiğini öğrendiği Anzavur Ahmet, ancak pek az atlısıyla Bandırma yönüne kaçarak canını zor kurtardı.

Onun yeni yeni oyunlar oynayacağını, Ethem Bey, çok iyi biliyordu. Eskiden beri tanıdığı bu at meraklısı Çerkez, inatçı, belalı bir herifti. Her düştüğü yerden yine kalkıp davranacak karakterdeydi. Şu sırada Anzavurcuların egemen oldukları geniş bir alan vardı ki o, bu topraklar üzerinde yeni silahlı çapulcu toplulukları yaratabilir ve bunlarla saldırıya geçebilirdi. Ça-

nakkale'yle birlikte Bursa'nın içinden başka bütün Marmara Bölgesi Anzavurcuların elindeydi.

Ethem Bey'in ilk düşüncesi, bu geniş Anzavurcu bölgeden yararlanarak yeni sürüler meydana getirmeden Anzavur'un dalına binmek, ona soluk aldırmamak oldu.

Anzavur'un kaçtığı yöne doludizgin saldırdılar. Tevfik Bey, Kirmasti *(Mustafakemalpaşa ilçesi - Bursa)* önünde direnmeye çalışan Anzavur'un dökünteleriyle çarpışarak şehre girdiğinde şehri ikiye bölen köprü üzerinde kurulmuş üç darağacı gördü. Bu darağaçlarının altında da kurbanlık koyun gibi elleri, kolları bağlı üç kişi yatıyordu. Bunlardan biri, bu savaşta Ethem Bey'in, Anzavur'a tutsak düşen adamlarındandı. Tevfik Bey, hemen üçünün de ellerini çözdürdü. Yaptığı soruşturmada bunların üçünün de bir subay divan-ı harbince daha yarım saat önce ölüme mahkûm edildiğini, Divan-ı Harp Kurulunun da henüz şehirde bulunduğunu öğrendi. Ufak bir araştırmadan sonra, Divan-ı Harpçileri ele geçirdi. Bu kurulun başkanı, genel savaş içinde kötü işlerinden dolayı askerlikten kovulmuş olan Yarbay Tatar Hasan Bey'in ta kendisiydi. Tevfik Bey, Divan-ı Harp başkanı olarak onu karşısında görünce ince eleyip sık dokumadan hemen hazır darağaçlarından birine yükseltti. Onun ipini de yarım saat önce ölüme mahkûm ettiği adamlardan biri çekti.

Karacabey'i ve dolaylarını yıldırım gibi ele geçirerek buralara ufak güvenlik müfrezeleri bırakıp büyük güçleriyle Bandırma'ya girdiler. Anzavurcular, Bandırma'da sokak savaşları vermeye özendilerse de Ethem Bey, gerillacı becerikliliğiyle hepsini dağıttı. Anzavur Ahmet Paşa buradan ancak on kişilik atlısıyla Gönen yanlarına kaçarak kurtulabildi. Ordan da Biga yönünde uzaklaştığı öğrenildi.

Ethem Bey güçlerinin, Bandırma'yı alması, pek öyle zor olmadıysa da kimi Anzavurcu gruplarının limanda demirlemiş İngiliz savaş gemilerine kaçarken bindiği sandallara Kuvayı Milliyecilerin attığı kurşunlar, savaş gemilerinin güvertesine dek sıçrayarak İngilizleri heyecanlandırmıştı. Bu mermiler birkaç İngiliz erinin yaralanmasına yol açmıştı.

Filo kumandanı, bunu kendi gemilerine karşı bilinerek yapılmış bir saldırı sanarak eratı topbaşı etmişti. Bunu yaparken tercümanını da Ethem Bey'e göndererek bunun nedenini öğrenmek istedi. Ethem Bey'e göre Amiral'in heyecanının temel nedeni başkaydı. Anzavur Ahmet'e şimdiye dek ulusal güçlere indirdiği sürekli darbelere karşılık İstanbul hükümeti, paşalık rütbesi vermiş ve bunun bildirilmesiyle dört kişilik bir subay kurulunu görevlendirmişti. Anzavur'un Susurluk'ta bozgun vererek kaçması üzerine bu kurul Bandırma'ya dönmüştü. İşte, bu kurulun üç subayı, hemen o gün yakalanarak Belediye meydanında kurulan darağaçlarında sallandırıldı. İngiliz Amirali onların asılmaması uğruna türlü baskı ve diplomasi yolları denediyse de başarı sağlayamadı. Bunun üzerine gelen tercüman Amiral'in kendisiyle görüşmek istediğini Ethem Bey'e bildirdi. Amiral, onu gemisinde çay şölenine çağırıyordu.

Tercümana:

— Ben, denizden çok korkarım, Amiral eğer isterse deniz kıyısındaki hükümet konağında konuşabiliriz, tenezzül ederse buyursun, dedi.

Amiral, Ethem Bey'in çağrısını benimseyerek karaya çıktı. Karşılıklı çaylar, kahveler içilirken ikisinin arasında şöyle bir konuşma geçti:

— Deniz kıyılarındaki göreviniz bırakışma hükümleri uyarınca denetlemek ve Hıristiyan halkın can ve mallarına bir saldırı yapılıp yapılmadığını anlamak, üst makamlarımıza bilgi vermekle beraber bu saldırıyı engel de olmaktır. Kumandanızdaki kıtaların Bandırma'yı ele geçirmesi çarpışma ile olduğu halde askerinizin silahlı hasımlarımızdan başkalarına saldırmaması, heyecanı yatıştırmıştır. Güvenliğe önem vermeleriyse övgüye değer görülmüştür. Çatışma sırasında gemilerimize rastlayan mermilerin bir kasıt ile atılmadığını bildiren tarziyenizi de kabul ediyorum. Şu yönü de bildirmek isterim ki savaş gemilerimize sığınan hasımlarınızı kabul ederek korumak uygarlık ödevimizdir. Onların yerine sizler olsaydınız benzer işlemi görecektiniz.

— Takdirinize teşekkür ederim ve az yanlış yapmakla öğünürüm. Ulusal gururumuzu çiğnemek isteyen istila ordularına karşı ulusal varlıklarını ve bağımsızlığını korumaya kararlı bulunan bu ulus, pek haklı olarak ayaklanmıştır. Ulusun bu meşru savunmasını bozmak için egemenliği ancak İstanbul'da geçerli, daha doğrusu tutsaklığı benimsemiş Babıali Hükümetinin bize saldırttığı gayesizler, hiçbir zaman ulusu kararından çeviremeyecektir. Genel savaşın acı sonucu olarak, elimizde kalan topraklarda anarşi yaratmaya çabalayan bir bozguncu topluluğunu siyasal sığıntı olarak korumanız doğru olmasa gerek, Amiral cenapları, bizim onlardan korkumuz yoktur.

Sonra, Amiralle el sıkışarak ayrıldılar. Ethem Bey hiç vakit geçirmeden atına atladı ve atlıların başında Anzavur'un arkasına düştü. Edincik'le Gönen'e bir tek silah patlatmadan girdi. Orda hiç mola vermeden ilerledi. Anzavur Paşa'nın tam izi üzerindeydi. İzlemenin üçüncü günü, Biga dolaylarında Anzavur'un çabucak kurduğu savunma çizgisine çattı. Karşıdan şiddetli ve yoğun bir biçimde gelen ateş gücünü eritmek için türlü gerilla düzenleri uygulayan Ethem Bey, üç saat sonra, onu tutunduğu yerden söküp attı. Onların mevzilerine o kerte hızla girdi ki toplanan yeni gücün önemli bir bölümünü topuyla, tüfeğiyle tutsak etti. Ethem Bey'in atlıları, Anzavur'un hiç ummadığı noktalardan yıldırım gibi inip korkunç naralar atarak çapulcuları çevirince, atlılarla bir bölüm piyade asker, tabanlarını yağlayıp savuşabilmiş, ötekiler olduğu gibi Ethem Bey'in eline geçmişti. Bunların hepsi Çerkez ve Pomak'tı.

Ethem Bey'in bütün üzüntüsü, Anzavur'u yine enseleyemeyerek elinden kaçırmasıydı. Onun, sağ kaldıkça her gittiği yerde bir ayaklanış ocağı tutuşturacağını biliyordu. Susurluk'tan beri bozgundan bozguna uğratarak kovaladığı halde onu eline geçirip şöyle kalabalık bir meydanda üçayaklıda sallandıramadığına gerçekten üzülüyordu.

Ethem Bey, kendi atlıları, Parti Pehlivan'ın atlıları ve bir alay da nizamiye askeriyle Biga dolaylarında Anzavur'un kurduğu savunma çizgisini üç saat içinde parçalayarak Biga'ya

doğru kollarını sallayarak ilerlerken, kaçacak sıçan deliği arayan Anzavur, haberli olarak Karabiga'ya yanaşan bir İngiliz savaş gemisine elindeki son adamlarıyla kapağı atmış, yeni serüvenler ateşlemek üzere İstanbul'a doğru yol almıştı.

Anzavur'un gerçek Azrail'i Ethem Bey'in Biga'ya doğru ilerleyişi, olumsuz bir ruh durumu içinde yaşayan karışık halk yığınları, akçakavak yaprakları gibi korkudan tir tir titretiyordu.

Ethem Bey güçleri, bir tek silah atmadan Dimetoka'ya *(Şimdiki adı: Gümüşçay –Biga ilçesine bağlıdır)* girmek üzereyken bu askerlerin ve Ethem Bey'in korkusundan kaçan yetmiş yaşında bir Çerkez'e rastladılar. Öküz arabası üstündeki yaşlı adamcağıza Kuvayı Milliyecilerden biri kim olduğunu, adını, sanını sorunca:

— Ben Anzavur, Dimetoka'ya gidiyoruz! dedi.

— Ne? Anzavur mu? dedi.

— Evet, vallahi ben Anzavur, yalan mı söyleyeceğim?

Bunu işiten Kuvayı Milliyeci, bu Osmaniye köylü zavallı adamcağızın göğsüne mavzerinin bütün kurşunlarını boşaltıverdi.

Arabadaki kadınlar da Çerkezceden başka dil bilmediklerinden dertlerini anlatamadılar.

Yaşlı köylüyü öldüren çeteler, sevinç içinde atlarını Biga'ya doğru doludizgin sürdüler. Bu müjdeyi Ethem Bey'e yetiştirmek için kuş olup uçmak istiyorlardı. En sonra, Ethem Bey'e yetiştiler:

— Biz Anzavur'u vurduk! diye müjdeyi verdiler.

Anzavur'u Karabiga'dan İngiliz savaş gemisine bindiği haberini çoktan almış olan Ethem Bey:

— Tuh, Anzavur diye bir zavallıyı öldürdünüz, bir cinayet işlediniz! diye bağırdı. Anzavur, şimdi, İngiliz savaş gemisinde İstanbul yolundadır. Çerkezler arasında Anzavur adlı birçok insan vardır.

Ethem Bey, Biga'ya yerleşerek yollardaki savaşlarda epeyce hırpalanan güçlerine bir çekidüzen vermeye çalıştı. Ağabeyleri Tevfik Bey'le Reşit Bey de kendisiyle beraberdi.

Geniş omuzlu, iri yarı, güçlü kuvvetli bir adam olan Ethem Bey'in celladı İbrahim, korku saçarak Biga'nın sokaklarında kabadayı kabadayı dolaşıyordu.

Bu sırada Lapseki'den kötü haberler geldi. O dolaylarda gizlenmiş olan Anzavurcular Bergaz *(Umurbey-Lapseki-Çanakkale)* bucak müdürü Kuvayı Milliyeci Reşadettin Bey'i öldürmüşlerdi. Reşadettin Bey, Köprülülü Hamdi ve Dramalı Rıza Beylerle işbirliği yaparak Akbaş Cephaneliğinin boşaltılmasında önemli bir rol oynamış, yiğit bir aydındı. Reşadettin Bey'i öldürdükten sonra tıpkı Hamdi Bey'e yaptıkları gibi, ölüsünü bir atın kuyruğuna bağlayıp Lapseki sokaklarında sürüklemişlerdi. Bu, Biga'da bulunan Ethem Bey'le ağabeylerine bir gözdağı vermek içindi. *"Sizin sonunuz da böyle olacak!"* Demek istiyor gibiydiler.

Bu cinayeti işleyenler, Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri bu bölgeyi kasıp kavuran Arnavut İzzet ve Laz Mehmet çeteleriydi. Bir zamandan beridir de Anzavur güçleriyle işbirliği yapıyorlardı.

Ethem Bey, ağabeyi Tevfik Bey'i, bu çıbanın deşilmesi için görevlendirdi. Binbaşı Tevfik Bey, Biga'daki Arnavut Rahman'la arkadaşlarını kılavuz alarak müfrezeleriyle Lapseki'ye doğru yola çıktı.

Lapsekili eşkıyalar, Korkunç Tevfik Bey müfrezelerinin hem de pek kötü niyetlerle üstlerine geldiğini öğrenince ne yapacaklarını şaşırdılar. Kaçmaktan, vuruşmaktan, ölmektense Tevfik Bey'e teslim olmayı yeğ buldular. Çardak yolu üzerinde karşıcı çıkarak Tevfik Bey'i karşıladılar. Tevfik Bey, bu davranışlardan hoşnut olarak onları affetti ve hiçbirisine ceza vermeyeceğini söyledi.

Tevfik Bey gücüyle çeteler, dost olarak geceyi Çardak'ta geçirdiler. Tevfik Bey, yeni milisler kazandığına sevinerek sabahleyin gözlerini açtığında Çardak bucağından bir kurulun kendisiyle görüşmek istediğini söylediler.

Adamcağızlar Tevfik Bey'e şöylece dert yandılar:

— Biz, sizi kurtarıcı biliyorduk. Üç yıldır milletin kanını emen Arnavut İzzet ve arkadaşları Rahman çetesinin de katılmasıyla

bu gece bizi kasaba içinde soyup soğana çevirdiler. Bunu siz mi yaptırdınız? Haydutlar bu yürekliliğini nerden alıyorlar?

Tevfik Bey, hemen çeteleri toplattı. Kaçanların öldürülmesi buyruğunu verdi. Toplanan çeteler içinden geceleyin bucağı soyan on beş kişiyi meydana çıkardı. Hiç vakit geçirmeden hükümet meydanında darağaçlarını kurdurarak on beş haydudu halkın:

— Yaşasın adalet, yaşasın Kuvayı Milliye!

Bağrışları arasında sallandırdı.

Tevfik Bey'in kılavuzluğunu yapan Arnavut Rahman çetesi, Çardaklıların tanıklığıyla güçbela asılmaktan kurtuldu.

Bu iki belalı çetenin ortadan kaldırılması bütün Biga sınırları içinde çok büyük etki yaptı.

Ulusal güçler, halkın gözünde artık iyice büyümüştü.

KARARGAHTA CİVCİVLİ GÜNLER

Bir ulusun ruhu ele geçirilmedikçe, bir ulusun dayanma gücü ve direnci kırılmadıkça o ulusa egemen olunamaz. Oysa yüzyılların yarattığı ulusal bir ruha, güçlü ve sürekli bir ulusal dirence hiçbir güç karşı koyamaz.

Mustafa KEMAL

9 Nisan 1920, Ankara'nın en önemli günlerinden biri oldu. O gün öğleden önce, İngilizlerin İstanbul'da basarak dağıttıkları meclisin başkanı İstanbul Darülfünunu Anayasa Profesörü Celalettin Arif Bey'le İsmet Bey grubu uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Ankara'ya geliyordu. İngilizlerce dağıtılan bir meclisin başkanını sıcak ve biraz da gürültülü bir biçimde karşılayarak bundan bir propaganda olanağı olarak yararlanmak

isteyen Mustafa Kemal, bütün Ankara'yı sabah sabah sokağa dökmüş, Akköprü'ye doğru yola düşürmüştü.

Mustafa Kemal, sahneyi biraz da kendine göre tertipleyerek grubun Ankara'ya girişini uygun saatlere denk getirmişti. Mustafa Kemal'in bu parlak karşılama hazırlığında bir taşla iki kuş vurmak istediği görülüyordu. Bir kez meclis başkanının kişiliğinde bir propaganda değeri yaratıyor, öbür yandan da kendisinin eskiden beri değerini bildiği yalnız başkalarının pek öyle tanımadığı Albay İsmet Bey'in, bundan sonra, çok gerekli olacak kişiliğini açığa çıkarmak istiyordu. Elinin altında birinci sınıf bir askere ve arkadaşa olan gereksinimini ancak İsmet Bey'in doyuracağını düşünüyordu. Şimdi, karargahın elinde Yunus Nadi Bey'ce çıkarılan bir ***Hakimiyeti Milliye*** gazetesi, bir de Halide Edip Hanım'la yine Yunus Nadi Bey'ce yönetilen bir Anadolu Ajansı vardı. Ankara'ya her saat girmesi beklenen pek değerli konuklar için yapılmakta olan parlak karşılama töreni, bu gazete ve ajans aracılığıyla bütün Türkiye'ye ve dünyaya bildirilecek, böylece hem Padişahla Damat Ferit Paşa Hükümetinden, hem de İngilizlerden öç almış olacaklardı. İşin dahası vardı:

Ankara'ya gelmekte olan değerli kişilerin anlamı üstüne ajans ve gazete günlerdir yayın yapıyor, onların nasıl parlak bir törenle karşılanacağını anlatıyordu.

Mustafa Kemal otomobiline binerek, Ziraat Mektebi'nden Akköprü'ye doğru yola çıktığında sokak ve caddeleri insanla kaynaşır buldu. Hepsi de Akköprü'ye gidiyordu. Halkın bu desteği çok hoşuna gitti. Bir de Ali Fuat Paşa, kendisini Dikmen sırtlarında böyle büyük bir kalabalıkla karşılamıştı.

9 Nisan, hem Ankara'nın, hem de doğunun güzel günlerinden biriydi. Erkek tarla kuşları, yemyeşil kesilen ve sapsarı çiçek adalarıyla beneklenen bozkırın göklerinde dişilerini çileden çıkaran en güzel türkülerini söylemeye başlamışlardı. Sivrisinek yatağı olan bataklıklar bile büründüğü yeşillik içinde sıtmanın korkunçluğunu unutturduğu gibi şu sırada Türkiye'nin dört bir yanında ne korkunç dramların oynandığını da unuttur-

maya çalışıyor gibiydi. Top ve tüfek seslerinin gelmediği yemyeşil bozkır içinde yalnız tedirgin insanlar kımıldıyordu.

Ankara'daki bütün arabaların tekerlekleri dönüyor, hepsinin içinde birkaç kişi olarak, Ayaş yönündeki Taşköprü'ye doğru ilerliyor, onu da geçiyor, gelecek konukları daha ötelerden karşılamaya gidiyordu. Yaya halk, yolun sağından solundan sessiz bir su gibi akıyordu. Sonra yolun iki yanındaki tarlalarda karşıcı biniciler, süslenmiş atlarını fiyakalı fiyakalı oynatarak koşturuyor, bu yürüyüşe bir destan havası veriyordu.

En sonra Celalettin Arif ve İsmet Beylerin grubu, atlarının üzerinde yorgun argın göründü. Çok yorgundular, üstleri başları berbattı. Bolu'dan beri dağlar, bayırlar, yağmurlar, yaşlar aşarak gelmişlerdi. Mustafa Kemal otomobilinden inerek yığınlarca insanın arasından ilerledi. Güneşte parlayan gözlükleriyle, iri yarı bir adam olan Celalettin Arif Bey, bütün arkadaşlarını arkada bırakarak Mustafa Kemal'e doğru ilerledi. Mustafa Kemal'in eski arkadaşı İbrahim Süreyya Bey, incecik gövdesiyle kalabalığı zorla yararak ona erişebildi. Herkes, el sıkışıyor, kucaklaşıyor, bir gürültüdür gidiyordu. Ne var ki Mustafa Kemal, aradığını bulamıyor, kaynaşan insanlar arasında o sevimli, o eski arkadaş yüzünü gözleriyle boşuna arıyordu. En sonra:

— Canım, İsmet Bey nerde? Canım, hani İsmet? diye bağırmak zorunda kaldı.

Neden sonra gözleriyle onu bir kenarda yakaladı. *"Gürültüye karışmak istemeyen alçakgönüllü ve ufak tefek bir emir eri gibi, giyneği hemen hemen bir er giyneğine benziyordu, kenara çekilmiş, dudaklarında tatlı bir gülümsemeyle bekliyordu."*

Mustafa Kemal, hemen ona doğru seğirterek iki elini birden tuttu:

— Hoş geldin, İsmet!

İsmet Bey, yalnız gülümsüyor, bütün diyeceklerini sanki bununla anlatmak istiyordu. Sanki onun yerine de Mustafa Kemal konuşuyordu.

— Bugün, çok sevinçliyim İsmet! Ama ne iyi ettin de geldin! Ama ne iyi ettin de çabuk geldin!

Sonra, Mustafa Kemal, onu ve öteki konukları otomobiline alarak Ziraat Mektebi'ne yollandı. Caddeleri doldurup her iki yanda birer canlı duvar meydana getiren halk, avuçları çatlarcasına onları alkışlıyordu.

*

* *

Celalettin Arif ve Albay İsmet Beylerin henüz ayak izleri bile bozulmadan Hendek, Düzce ve Bolu bölgesinde zincirleme ayaklanmalar patladı. Yolculukta biraz daha gecikmiş olsalardı başlarına en korkunç belalar gelebilirdi.

Ethem Bey'le ağabeyi Tevfik Bey'in Susurluk'tan Biga'ya dek bir silindir ağırlığı ve bir yıldırım hızıyla Anzavur sürülerini döve döve kovalayıp denize döktüğü sırada İzmit, Adapazarı ve Bolu bölgesi isyan yangınlarıyla kızarmaya başlamıştı. Padişahla İngiliz altınları el ele vermiş, bu yangınları başlattıkları gibi insafsızca da körüklüyorlardı.

Mustafa Kemal, bu yangının Ankara'ya dek gelmemesi için eldeki bütün çareleri kullanmayı düşündü. İlkin Bolu ayaklanış bölgesini tatlı sözlerle söndürmek gibi zavallı bir çareye başvurdu. Trabzon Mebusu Hüsrev (Gerede), Bolu Mebusları Dr. Fuat ve Şükrü, Lazistan (Rize) Mebusu Osman Beyleri başlarında bir de Tëğmen bulunan on dokuz kişilik sembolik bir atlı takımının başında Bolu'ya doğru *"yüreği titreyerek"* yola çıkardı. Geyve Boğazı'nın bekçisi yiğit Yarbay Mahmut Bey'i de yine o bölgeye yolladı. Çolak İbrahim Bey de üç yüz askeriyle oraya gitti.

Dahiliye Nezaretine bağlı İstanbul Basın Müdürlüğü, 1 Nisan akşamı bütün gazetelerin muhabirlerini Babıali'ye çağırdı. Basın Genel Müdürü Haydar Bey, (sonra Moskova elçisi) gazetecilere:

— Size şimdi pek önemli tebligatta bulunulacak! dedikten sonra yine Sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'ye yazdırdığı Halife Fetvasını onlara şöylece yazdırmaya başladı:

"Evrenin düzenini sağlayan İslam Halifesi *(Tanrı kıyamete dek yaşatsın)* Hazretlerinin egemenliği altında bulunan Müslü-

man ülkelerinde kimi çok kötü kişiler, aralarında anlaşıp birleşerek ve kendilerine elebaşıları seçerek, padişahın sadık tebaasını düzenbazlık ve dedikodularla aldatıp yoldan çıkarmaya ve yüksek yerden buyruk almadan asker toplamaya kalkışıp, görünürde askeri beslemek ve gereçlendirmek bahanesiyle gerçekteyse mal toplamak sevdasıyla şeriata ve Halifenin buyruğuna aykırı olarak bir takım resimler ve vergiler alıp ve türlü baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyasını zapt ve yağma ve böylece, Tanrı'nın kullarına zulüm işlemeyi ve onları suçlandırmayı gelenek edindikleri ve Osmanlı ülkesinin kimi köy ve kasabalarına saldırarak bunları yakıp yerle bir ettikleri ve sadık tebaadan nice suçsuz kişileri öldürüp, kanlarını akıttıkları ve inanırların başkanlığına gönderilmiş bilimsel, mülksel ve askersel memurları kendi başlarına işinden uzaklaştırarak yerlerine, kendilerine ayak uyduran kişileri atadıktan ve hilafet merkezi ile öbür Osmanlı memleketlerinin ulaştırma araçlarını ve haberleşmelerini kesip, devletçe verilmiş olan buyrukların yerine, getirilmesine engel oldukları ve merkezi, ülkenin öbür bölümlerinden ayırarak hilafetin büyüklüğünü ve gücünü kırmaya kast ve imamlığın yüksek makamına ihanet eyleyerek imamın buyruğundan çıkıp devletimizin düzenini ve memleketlerin güvenliğini bozmak için türlü yalanları ortaya atarak ve insanları fitneye düşürerek bozgunculuk yaptıkları meydana çıkan bu elebaşılarla onlara yardım eden ve uymuş olanlar, bir takım asiler olup dağılmaları için verilen buyruktan sonra yine de direnerek bozgunculuklarını sürdürürlerse, bunların kötülüklerinden memleketleri temizlemek ve şer ve zararlarından Tanrı kullarını kurtarmak borç olup ayeti kerime gereğince tek başlarına ve hep birden öldürülmeleri meşru ve farz olur mu? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı daha iyi bilir ki olur!

Yazan Fakir
Dürrizade Seyid Abdullah
(Tanrı affeyleye)

Böylece padişahımızın ülkelerinde savaşmaya güçleri bulunan Müslümanlar, adil imam olan Halifemiz Sultan Mehmed Vahidettin Han Hazretleri'nin çevresinde toplanıp vuruşmak üzere yaptığı çağrıyı benimsemek ve verdiği buyruğa uyarak ve bu asilerle vuruşmak borç olur mu? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı daha iyi bilir ki olur!

Böylece Halife Hazretlerince bu asi ve bağilerle vuruşmak üzere atanan askerler bu vuruşmayı benimseyerek kaçmış olsalar büyük günah işlemiş olup dünyada cezaya ve öbür dünyada azaba müstahak olurlar mı? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar!

Böylece Halifenin askerlerinden olup bu bağileri öldürenler gazi ve bağilerce öldürülenler şehit olup sevaba ererler mi? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar!

Böylece Bağilerle savaşılması üstüne Sultan'ın buyruğuna boyun eğmeyen Müslümanlar, günah işlemiş sayılır ve şeriatın suçlamasına uğramaya müstahak olurlar mı? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar!

Yazan Fakir
Dürrizade Seyid Abdullah
(Tanrı affeyleye)

Haydar Bey'in dikte ettirdiği bu korkunç fetva, birçok genç ve temiz gazeteciyi son kerte üzmüştü. İçlerinden biri heyecanına gem vuramayarak şöyle bağırdı:

— Hiç ulusu kurtarmak isteyen bir adam asi ilan edilir mi? Bu ne rezalet! Bu ne ayıp şey!

Bu sözler, bütün öbür gazetecilerle basın genel müdürü Haydar Bey'i de ürküttü; genç gazeteciye dik dik bakarak:

— Sen, galiba başını belaya sokmak istiyorsun? dedi.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, on binlerce sayı basılıp bütün ülkeye dağıtılan bu korkunç fetvayı, ellerine geçen kağıtlarla İstanbul gazetelerinden okuyunca bir kez soğuk bir duş yapmış gibi titrediler. Bu, bir ***"Hurucu Alessultan"*** fetvasıydı. Cahil halk yığınlarının eline birer zehirli pala gibi verilmiş bu silah, Kuvayı Milliyeciler için çok büyük bir tehlikeydi.

Peyam-ı Sabah gazetesinin 18 Nisan 1920 sayısında fetvanın korkunçluğu üstüne Ali Kemal'in bir yazısını okuyan Mustafa Kemal, dişlerini gıcırdattı.

Yazıda şöyle bir parça vardı:

— Fetvalar Hattı Hümayununun yayınlanmasından sonra foyaları meydana çıkacağı için artık, pek çok yerlerde bağrı yanık halkın bu serserileri sopa ile kovalayacağına inanıyoruz.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile baş başa vererek bu korkunç paçavranın etkisini azaltacak bir panzehir bulmayı düşündüler. Hemen uslarına bir karşı fetva çıkarmak düşünü geldi. Bu silahın gücü ancak kendi türünden bir silahla azaltılabilirdi. Hemen Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Hoca'yı çağırarak bunu bir de birlikte okuyup üzerinde tartıştılar.

Kuvayı Milliye'nin en büyük, en yürekli din adamı olan Rifat Efendi, Ankara'nın Şeyhülislamı da demek olduğundan onun kaleminden bir karşı fetva çıkarılması kararlaştırıldı. Anadolu'nun birçok gerçek din adamları, Ankara'ya çağrılarak bu karşı fetva üzerinde çalışıldı.

Yazılan fetva, şöyle diyordu:

— Dünyanın düzenini sağlayan Müslüman Halifesi Hazretlerinin Hilafet makamı ve saltanat merkezi olan İstanbul, inanırlar başbuğunun isteği dışında Müslüman düşmanları olan savaşçı devletlerce fiilen işgal edilerek İslam askerlerinin silahları alınmış, kimisi haksız yere öldürülmüş ve Hilafet makamının korunmasını sağlayan istihkamları, kaleleri, başka savaş araçları ele geçirilmiştir. İslam ordusunu silahlandırmaya memur olan Babıali ve Harbiye Nezaretine el konularak Halife, ulusun gerçek çıkarlarını sağlayacak tedbirleri almaktan yasaklanmış ve sıkıyönetim ilan ve asker mahkemeleri meydana getirilmiş-

tir. İngiliz kanunlarına göre cezalar tertip edilmekte, Halifenin kaza hakkına karışılmaya kalkışılmakta ve bundan başka Halife Hazretlerinin istekleri dışında Osmanlı ülkesi parçalarından İzmir, Adana, Maraş ve Urfa dolaylarına düşmanlarca saldırılarak Müslüman olmayan tebaa ile birleşerek İslamlar öldürülmekte, malları yağma ve kutsal şeyleri aşağılanmakta olduğundan, yukarda anlatıldığı gibi aşağılama ve tutsaklığa uğrayan İslamların Halifesini kurtarmak uğruna elden gelen gücü harcamak, bütün insanlara farz olur mu? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı bilir ki olur!

Böylece meşru haklarını ve Hilafetin elinden alınmış olan gücünü geri almaya ve eylemce saldırıya uğrayan memleketleri düşmandan temizlemeye çalışan Müslümanlar, şeriata göre (asi) olurlar mı? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı bilir ki olamazlar!

Böylece düşmanlara karşı açılan savaşta ölenler şehit, yaşayanlar gazi olurlar mı? Bildirile! Cevap:

— Tanrı bilir ki olurlar!

Böylece savaşarak dinsel ödevini yapan Müslümanlara karşı düşman yanını tutarak İslamlar arasında fitne koparıp silah kullanan Müslümanlar, şer'an en büyük günahı işlemiş ve bozgunculuk etmiş olurlar mı? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı bilir ki olurlar!

Böylece düşman devletlerince aldatılarak hazırlanan gerçeğe aykırı fetvalara Müslümanların boyun eğmesi şer'an uygun olur mu? Bildirile!

Cevap:

— Tanrı bilir ki olmaz!

Bu Kuvayı Milliyeci fetvanın altında Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi ile yüz elli sekiz Anadolu müftüsü imzası okunuyordu. Fetvada bütün müftülerin imzası bulunsun diye Mustafa Kemal her gün biraz daha İstanbul'a yaklaşan Konyalılarca

da imzalanmasını istemiş ve bunu ora müftüsüne göndermişti.

Ankara Fetvası'ndan önce Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin yazdığı fetva Konya'ya büyük saygılarla ulaşmış, halkından memurlarına dek hemen herkesi teröre benzer bir baskı altına almıştı.

Kolordu kumandanı bile bunun etkisinden kurtulamamış, bununla da kalmayarak Bozkırlı Korkunç Zeynelabidin Hoca'nın bayraktarlığını yaptığı gericilik akımını koruyan ve sırasında dalgalandıran dinamik bir padişahçı militan rolü oynamaya başlamıştı. Mustafa Kemal'in Konya'ya gönderdiği karşı fetva, cüppesinin eteklerini savurarak Konya'da dolaşıp duran Zeynelabidin Hoca'nın körüklemesiyle ve kolordu kumandanının korumasıyla ayaklanma havasını andıran bir ortam yaratmıştı. Bu ağır baskı altında sinmiş bir avuç Konyalı Kuvayı Milliyeci, sesini çıkaracak durumda değildi.

Konya'da Müdafaayı Hukuk Örgütünü kuran ulusal müfreze kumandanı Yüzbaşı Haydar Bey, ancak buyruğundaki babayiğit fedai arkadaşlarıyla yeraltı çalışmaları yapabiliyordu.

Şehirde yiğitçe sesi çıkan bir ***"Öğüt"*** gazetesi vardı. O da bin türlü baskı altında çalışıyordu. Gazetenin destan gibi havası, yirmi dört yaşında bir gazetecinin varlığı çevresinde haleleniyordu:

Mustafa Kemal'le arkadaşlarının henüz Sivas'ta çabalayıp durduğu günlerde, İstanbul'un gittikçe ağırlaşan ve soluk alınmaz bir duruma gelen havasından uzaklaşarak kendini, saf ve temiz insanların yaşadığı bir Anadolu şehrine atmak isteyen Feridun Fikri (Kandemir), Haydarpaşa'dan trene binerek Konya'ya yollanmıştı. Uzun, zahmetli bir yolculuktan sonra, Konya istasyonunda sarı tozlu Anadolu toprağına ayak basan Feridun Bey, elinde valiziyle ve uzun boyu, geniş omuzları, büyük başıyla Konya'nın ana caddesinde sevinç içinde yürümeye başlamıştı. İstanbul'dan beri kendi kendine yineleyip durduğu şu sözü bir kez daha içinden geçiriyordu.

— Ne oluyorsa olsun Türk'ün hakarete uğramadığı, soluk alabileceği bir yere bir ayak önce ulaşmaya can atmak!

Evet, işte, en sonra, düşlerine giren yere ayak atmıştı. Koskoca eski Selçuk şehri! Burda mutlu günler geçireceğini duyuyordu.

Yalnız, burda trenden iner inmez karşısına dikilen İtalyan askerleri, onu şöyle bir sersemletmişti. Evet, uçsuz bucaksız gibi görünen ot bitmez, tuzlu bozkırlar ortasında bu en eski Türk şehrinin caddelerine de düşman binlerce kilometre uzaktan gelip yerleşmişti. Tüysüz tüysüz yakışıklı İtalyan askerleri ellerindeki öldürücü oyuncaklarla şurada burada dikiliyor ve süngüleriyle insanın özgürlük düşüncelerini delik deşik ediyorlardı.

Genç irisi gövdesi ve kocaman ruhu ile şehrin içine giren genç adam, İstanbul'dan beri Krezüs'ün hazineleri gibi kıskançlıkla taşıdığı temiz bir Anadolu köşesi düşlerini sahte sahte mücevher gibi kaldırıp tozlu yollara atmak zorunda kaldı. Şehrin ihtiyar, aksakallı valisi gibi genç ve dinç kolordu kumandanı ve henüz postuna törenle oturtulmuş yine genç denebilecek yaştaki zarif ve kibar Çelebi Efendisi de, memleketin gerçek durumunu kavramaktan aciz ve bu zavallılıkla hala Padişah ve Halife'ye sadık görünen insanlardı.

Bu bakımdan Konya, İstanbul'dan ayırt edilemezdi. Postnişini Mevlana Celebi Efendi Hazretleri'nin İstanbul sarayının bir küçüğü olan konağında İtalyan kumandan ve subaylarına ikide bir verilen parlak şölenlerde olduğu gibi benzer davetlilerle bezenen ötekilerin sofralarında da kadehler hep, artık acımalarına, insaflarına sığınılan büyük devletlerin, düşmanlarımızın sağlık ve şereflerine kaldırılıyordu.

Şehir büyüklerinin böylece kendilerini kaptırıp gittikleri bir bilinçsizlik ve duygusuzluk dünyası karşısında halk, her yandan esen ağu (ağı) gibi rüzgarlarla titreyen bir küme yaprağa benziyordu. Hepsi, kendilerini çok kötü bir sonucun beklediğini duyuyorsa da bu kötülüğe neyle ve nasıl karşı durulacağını bilmiyordu.

Feridun'un İstanbul'dan geldiğini öğrenenler, ona şöyle sorular yöneltiyorlardı:

— Halimiz ne olacak? İstanbul ne alemde? Padişahımız bu işlere ne diyor?

Bundan da anlaşılıyordu ki halk gözünü hep padişaha dikmişti.

Sivas'taki kongrede dostla ve düşmanla boğuşup duran Mustafa Kemal'in dövdüğü kösün yankıları burda silik uğultular olarak işitiliyordu. Bu silik sesler de Hürriyet ve İtilaf Partisi üyelerinin, azgın padişahçı ve Hilafetçilerin ve başka karanlık güçlerin el ele vererek çıkardığı kara yaygaralardan anlaşılmaz duruma geliyordu.

Feridun, Konya'da Mustafa Kemal'in ve Kuvayı Milliye'nin kozu için çalışmanın ve çarpışmanın pek pahalıya mal olacak bir kahramanlık olduğunu anlamakta gecikmediyse de bundan da yılmayarak, bu uğurda çalışmaya karar verdi.

Feridun Bey'in babası, Abdülhamit döneminin ünlü *"Şeref Kurbanları"*ndan biriydi. Savaşkan bir gelenekten geliyordu. Bu geleneğin psikolojik gücüyle gençlik gücü bir de Kuvayı Milliyecilik idealiyle birleşince meydana gözünü daldan budaktan sakınmaz bir aydın savaşçı tipi çıkarmıştı.

Konya'da çıkan Kuvayı Milliyeci *Öğüt* gazetesine kapılanmakta gecikmedi. Bu gazetenin sahibi Abdülgani Ahmet Bey'di. Kendisi yazı işlerine karışmaz, bütün yazı işlerini başyazara bırakırdı. Gazetenin başyazarı da yine Feridun Bey'in tanıdığı genç bir adam, *"Şeref Kurbanları"*ndan Şeyh Naili Efendi'nin oğlu Aşki Naili idi.

Feridun Bey, pek eski ve içten arkadaşı olan Aşki Bey'den Öğüt'ün başyazarlığını aldı. O, gazetenin yazı işlerini bütünüyle üstüne alarak Kuvayı Milliye uğruna nara atar gibi yürekli yazılar yazmaya başladığı bu günlerde Mustafa Kemal'le Temsil Heyeti hala Sivas'taydı. Feridun Bey'in elinde Öğüt, dinamik bir hava kazanmakla kalmayarak her gün çıkmaya da başlamıştı.

Mustafa Kemal, Ankara'ya yerleşir yerleşmez dik başlı bir ihtilalci gibi baş veren Öğüt'le ve dolayısıyla Feridun Bey'le hemen ilişki kurdu. Mustafa Kemal, o günden beri *"Öğüt"*ü evlatlık edinerek kendi isteklerine göre konuşturmaya başladı. Özel

kalem müdürü Hayati Bey, her gece telgraf başında Feridun Bey'e aralıksız ve düzgünce Mustafa Kemal'in buyruklarını iletiyor, yayımlanmak üzere yazılar ve haberler de gönderiyordu. Öğüt gazetesinin devrimci dozu yükseldikçe Feridun Bey de Konya'da ağulu(ağılı) bir diken gibi görünür olmuştu. Düşmanları meydanlarda sövüp sayıyor, dostları ise onu ancak karanlıklarda ve köşede bucakta alkışlıyordu.

Mustafa Kemal, gerçi Ankara'da *Hakimiyeti Milliye'yi* çıkarıyorsa da vilayet basımevinin köhne makinelerinde ancak haftada birkaç kez çıkarılan gazete hiçbir yaraya ilaç olamıyordu. Bundan dolayı *Öğüt*, Orta Anadolu'nun biricik Kuvayı Milliyeci günlük gazetesi olarak dipdiri bir varlık gösteriyordu. *Öğüt,* Mustafa Kemal'in buyruklarıyla ufkunu biraz daha genişleterek İstanbul'da Hakkı Tarık v.b. gibi kimi gazetecilerden de yazı yardımı görmeye başladı. Hakkı Tarık Bey ve arkadaşlarının işgal sansürü yüzünden gazetelere giremeyen bütün yazıları *Öğüt*'e aktarılıyordu.

Öğüt'ün karşısında Konya Hürriyet ve İtilafçılarından, bir yığın gericiden başka Vali Suphi Bey, On İkinci Kolordu Kumandanı Fahrettin (Altay) Bey ve polis müdürü de yer almıştı. Hele dişinden tırnağına dek silahlı iki taburluk İtalyan askeri de prensip olarak onun karşısında dikilmekteydi.

Türkçesi, bu sıralarda Konya, İstanbul'un uzakça bir semti gibiydi. Öğüt'ü yüreklendiren iki etken vardı. Bunların birincisi yurtsever Konyalılar, ikincisi de Mustafa Kemal'in Ankara'dan ona dikilmiş mavi dost gözleriyle, Konya'nın resmi yöneticileri, Öğüt'ün Kuvayı Milliyeci dozu çoğaldıkça ve parolaları sertleştikçe ona daha çok çullanıyor, onu bir kaşık suda boğmak için çırpınıp duruyorlardı.

Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin Kuvayı Milliye başları için vermiş olduğu korkunç fetva, Konya padişahçıları ve gericileri arasında bomba gibi patladı. Şimdiye dek Kuvayı Milliyecilerle Öğüt gazetesine ve başyazar Feridun Bey'e karşı yalnız sevimsiz bir muhalif gözüyle bakan bu adamlar, bu sırada ona kanı helal kanlı bir düşman gözüyle bakmaya başla-

mışlardı. Konya yöneticileri artık Damat Ferit'le padişaha hoş görünmek için Öğüt'le başyazarını durmadan hırpalıyorlardı.

Dürrizade'nin padişahlık fetvası, Konya'daki iç düşmanları böylece kudurtmaya başladığı bir sırada, Ankara'nın, Ankara Müftüsü Rifat Efendi'nin hazırladığı karşı fetva, bu başkaldırmış padişahçı yığınları üzerine bir başka bomba gibi düştü. Ankara, Konya ulemasının bu fetvayı imzalaması için buraya göndermişti. Gerçi, bütün Konya uleması, baştanbaşa padişahçı olduğundan Ankara fetvasına karşı iseler de yine de müftülük makamında bunu görüşmek üzere toplandılar.

Toplantıyı haber alan Feridun Bey, iri gövdesi ve geniş omuzlarıyla bir de kılıç gibi kullandığı gençlik yürekliliğiyle müftülüğün merdivenlerini tırmanarak toplantının yapıldığı odaya girdi. Müftü ile kadı baş sedirde bağdaş kurmuş, oturmuşlardı. Uzun tespihlerini çekiyor, sakallarını okşuyorlardı. Onların çevresinde on beş-yirmi sarıklı hoca yer almıştı.

Feridun, odaya böyle damdan düşer gibi girip de müftü ile kadıya kendini tanıtmak üzere yerlere eğilip selamlayarak bir şeyler sormaya davranırken onun Öğüt gazetesinin başyazarı olduğunu anlayan adamlar:

— Sana hiçbir şey söyleyemeyiz! dedikten sonra, kademleri çağırıp onu kapı dışarı ettirdiler.

Feridun, gözlerini değirmileştirerek kendisine bakan bu adamlardan dayak yemediğine ve linç edilmediğine şükrederek basımevine döndü.

Henüz, bunun içinde bu kötü davranışın psikolojik savaşı sürüp dururken gazeteye bir askeri inzibat çavuşunun geldiğini gördü:

— Kolordu kumandanı sizi istiyor!

— Neden?

— Başka bir şey bilmiyorum. Yalnız sizi istediğini söyledi. Sizi götürmeye geldim.

Feridun Bey, kalkıp inzibat çavuşuyla kolordu kumandanının dairesine gitti. O güne dek kumandanı yakından hiç görmemişti, yalnız adını ve Kuvayı Milliye düşmanı olduğunu biliyordu.

Fahrettin Bey, tıpkı Feridun Bey gibi uzun boylu, geniş omuzlu, açıkgözlü, kumral, yakışıklı bir adamdı. Yalnız, Feridun Bey içeri girer girmez, yüzündeki düşmanca maske ürkütücüydü:

— Sen, kim oluyorsun ki kadı ve müftü efendiler hazeratını tedirgin ediyorsun? Fetva meselesi ne olacakmış, bilmem ne? Sana ne? Sen kimsin? Yediğiniz naneler meydanda. Bir Mustafa Kemal'dir tutturmuşsunuz. Padişahımız efendimize karşı ayaklanan bu adamın peşinde ne halt ettiğinizi bilmiyorsunuz.

İri yarı kolordu kumandanı itlerden başlayarak alışılmış sövgülerden sonra karşısında bir granit yığını gibi sendelemeden dikilen genç gazeteciye en tehlikeli gözdağını verdi:

— Haydi, defol karşımdan. Bir daha böyle Mustafa Kemal'den filan diye haltlar edersen alimallah seni kurşuna dizerim,

Feridun, Albayın karşısında serinkanlılığını korumakla birlikte tekmelenircesine kolordudan çıkıp da gazeteye gidinceye dek her biri bir ton çeken o ağır sövgü salvosunun *(yaylım ateşinin)* etkisinden kurtulamadı. Bundan önce birkaç kez de kendisini Konya Valisi Suphi Bey çağırmış, oldukça yaşlı bir İstanbul Efendisi olan bu adam, taşıdığı düşman düşüncelere bakmadan kendisine bayağı babaca davranmış, onu yumuşak tonlarla uyarmaya çalışmıştı.

"Aman evladım! diyordu. Çok ileri gitme. Dikkat et, beni de güç duruma sokma!"

Bu uyarıyı, kimi zaman da Suphi Bey'in karısı yapıyordu. Bütün bu uyarılar, ancak yalvarma ve öğüt sınırında kalıyordu. Yalnız, onun buyruğundaki polis müdürü, kolordu kumandanı gibi hırçın ve tehlikeliydi.

En sonra, olan oldu. İngilizler, Dürrizade fetvasının arkasından her yanda bir baskı, bir ayaklandırma furyasına girişmişti. İşgal güçleri kumandanı General Milne'in İzmir'den Konya'daki İtalyan kumandanlığına verdiği buyruk, *"Öğüt"*ün gerçekten görevini yaptığını Feridun'a anlattı. Konya çölünün ortasındaki sinek kuşu küçüklüğündeki Öğüt gazetesi, bunca

uzaktaki İtalyan işgal gücü kumandanlığına gelen buyrukta Öğüt gazetesinin hemen kapatılması bildiriliyordu.

İtalyan işgal kumandanı, Feridun Bey'i çağırarak gazetesinin kapatılması buyruğunu aldığını bildirdi ve ona şöyle bir insanlık da göstererek gizlice:

— Bu buyruğun yerine getirilmesini yarın sabaha dek geciktireceğim. Bu süre içinde ne yaparsan yapabilirsin, dedi.

Oysa bu sırada Konya polis müdürü, bütün elindeki polisleri Feridun Bey'le basımevini kontrolle görevlendirmişti.

Feridun Bey, durumu hemen Konya gizli Müdafaayı Hukuk Derneği'nin başkanı müfreze kumandanı Yüzbaşı Haydar Bey'e açtı. Hemen, o gece, Konya'nın karanlık sokaklarından kaçırılıp götürülen basımevi makina ve tezgahları, Konya'nın dışındaki Haydar Bey Müfrezesinin karargahı olan Söylemez Baba Tekkesi'ne yine kuruldu. Haydar Bey Müfrezesinin Konya padişahçılarına çevrilmiş namluların verdiği güvenlik içinde Öğüt yine tezgahlanmaya başlayacaktı.

İtalyan işgal kumandanı, bir yandan basımevinin kaçırılmasını salıklarken öbür yandan da kulaktan kulağa Konya halkına İngilizlerin basımevini kapama emrini verdiğini de bütün şehre yaymıştı.

Ertesi gün, hükümet meydanına miting için gizlice çağrılan kalabalık halk yığını, müderris Sivaslı Ali Kemali Efendi'yi karşısında buldu. Bu sarıklı, ak saçlı ve sakallı, tatlı nur yüzlü öğretmen, bütün Kuvayı Milliyeci parolaları ortaya atarak konuşmaya başladı. Kuvayı Milliyeci olmayıp da salt merak dolayısıyla meydana toplanmış olan bir sürü halk da onun güzel ve haklı konuşmasıyla hemen oracıkta Kuvayı Milliyeci oluvermişti. Nutkunun başında olduğu gibi sonunda da şu güzel sözü söyledi:

— Ey ahali, ey Konyalılar, gazete demek bir milletin dili demektir. General Milne bizim dilimizi kesti.

Halk:

— Kahrolsun! diye gök gürültüsü gibi haykırdı. Yaşlı öğretmen yine sesini yükseltti:

— Bizi susturamazlar. Dönersek kahpeyiz millet yolunda bir azimetten. Bu millet, ölmedi, ölmeyecektir. Bugün Öğüt'ü kapamışlarsa yarın bir başka *Öğüt* çıkacak!

Bu sırada meydanın kıyısında kimi İtalyan askerleri seyirci olarak dizilmişti. Ali Kemali Efendi'yi dinlerken iki makineli tüfekle gereçlenmiş bir manga İtalyan askeri de *Öğüt Basımevi*'ni basmaktaydı.

Ali Kemali Efendi'nin bildirdiği gibi *Öğüt*, Söylemez Baba Türbesi'nde yine çıkmaya başladı. Konyalılar artık eskisi gibi serbest değilse de gizlice satan çocukların elinden kapışarak alıyor, okuyor, can alacak memleket haberlerini öğrenmeye çalışıyorlardı, *öğüt*, her gün şaşmadan çıkıyordu.

Padişahçı gammazlar, hemen bunu iç ve dış düşmanlara duyurmakta gecikmediler. İtalyan askerleri karışmadığı halde Türk polisleri, gazete satan çocukları kıstırınca hem ellerindeki bütün gazeteleri alıyor, hem de zavallıları adamakıllı dövüyorlardı.

Birkaç gün sonra, General Milne, İtalyan İşgal Kumandanlığı'na:

— Uyuyor musunuz?

Biçiminde bir azarlama daha gönderdiyse de o:

— Gazete, bölgemiz dışında, Kuvayı Milliye kontrolündeki yerlerde yayınlanıp buraya sokulmaktadır. Buna bir şey yapamayız, diye karşılık verdi.

Konya'daki Türk polisi, Öğüt'ün başına tam anlamıyla ekşimişti. Feridun Bey, gazetelerin ele geçip yitmemesi için başka dağıtma yolları bulmaya çalıştı. Konyalı kimi aydın gençler, yardıma koştular. Onların aracılığıyla Öğüt, umulmadık yerlere dek sokulup satıldı. Demiryolu memurları *Öğüt* paketlerini kilometrelerce ötelere taşıdılar. Artık, gazete, memleketin her yanına elden gidiyordu. İstanbul'a bile giden Öğüt'ü böyle Türkiye'nin her yanına yetiştirmek için eski püskü baskı makinesi yirmi dört saat durmadan kolla çalıştırılıyordu. Bu çalışma temposu Mustafa Kemal, bu basımevini satın alıp Ankara'ya götürünceye dek sürüp gidecek, sonra basımeviyle birlikte An-

kara'ya giden Feridun Bey de Meclis Basımevi Müdürlüğüne atanacaktı.

*

* *

Kafaları bin türlü kaygı ve düşünceyle cehennem gibi çalışan Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'ya 21 Mart 1920 tarihinde Bursa'dan 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey'den son kerte önemli bir şifreli telgraf gelmişti. 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin (Altay) Bey'le 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa arasında Kuvayı Milliye'nin kaderini çok yakından ilgilendiren tehlikeli bir diyalog görünüyordu.

Fahrettin Bey, Konya'dan Yusuf İzzet Paşa'ya şöyle diyordu:

— İstanbul'da Harbiye Nazırı ile haberleşemiyorum. Bundan dolayı, ben de büyük kumandanın buyruğu altına girmek zorundayım. Sizse bugüne bugün padişahça atanmış Tuğgeneral rütbesinde en kıdemli kolordu kumandanı olduğunuzdan dolayı İstanbul'la haberleşme olanağına erişinceye dek sizin kumandanız altına girdiğimi bildiririm.

Yusuf İzzet Paşa, Fahrettin Bey'e şöyle bir şifreli telgraf çekti:

— Mesleğini seven ve kanunlara boyun eğen yetenekli bir kumandan olarak tutumunuzu değerli bulurum. Son sözümü söyleyebilmek için kolordunuza bütünüyle egemen olup olmadığınızı açık ve kesin olarak bildirmenizi dilerim.

— 23. ve 57. Tümenler Yunanlılara karşı Kuvayı Milliye'nin etkisinde ve Refet Bey'den aldıkları buyruğu uygulamakta iseler de büsbütün uzaklaşmamışlardır. 41. Tümenle Süvari Alayı, Askerlik Şubesi Kalemi ve Kolorduya bağlı asker kıtalarına bütünüyle egemen olduğunu sanırım.

— Bildirinizi temel olarak benimsiyorum. Yurt ve hükümete karşı yükleneceğim görev ve sorumluluğun derecesini belirlemek ve ona göre kesin karar vermek üzere sizi kolordunuzun tümenlerine bildirerek kendilerinden boyun eğme ve yanıt istemenizi ve ona göre son durumun ivedi olarak bildirilmesini

diler ve bugün yanıtınızı beklerim. Bu telgrafın iyice anlaşıldığına inanmak üzere sizden bu yana telgraf çekilmesi dilenir.

Yusuf İzzet Paşa ile Albay Fahrettin Bey, birbirlerine birkaç telgraf daha gönderdiler. Bunlardan anlaşıldığına göre ikisi de İstanbul'un kanlı işgalini Mondros Bırakışması'nın koşullarını bozar nitelikte bulunuyordu.

Yüzbaşı Selahattin (Yurdoğlu) Bey'in Bursa'dan verdiği bu haber, Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'yı kaygıya benzer bir heyecan dalgasının içine atmıştı. Şundan ki, 1920 Şubat ayından beri gerek Harbiye Nazırı Fevzi *(Çakmak)* Bey ve gerekse Yusuf İzzet Paşa ile Fahrettin Bey, büyük düşman kütlesi (kitlesi) karşısından hazırlanmış olan savunma planını biliyorlardı. Bildikleri bu plan üstüne de şimdiye dek düşüncelerini açıklamamışlardı. Şimdi de İstanbul'un işgalini bırakışma koşullarını bozar nitelikte görmedikleri gibi savaş açma nedeni olamayacağına inanıyorlardı. Bu biçim düşünmenin de memleketin yüksek çıkarlarına daha çok uygun olduğunu savunuyorlardı.

Böylece İstanbul'la haberleşmeyi sürdürmekte ayak diriyorlardı. İşin daha da kötüsü, İstanbul'la haberleşmeden kumandanların, yüksek rütbeli kumandanların buyruğu altına girmesine çabalamalarıydı. İstanbul'dan verilen buyruğa göre, bütün birlikler, Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altına girmek zorundaydı.

Böylece bütün kumandan ve ordu kalıntıları, Ankara'nın etkisinden koparılıp alınacak, sırasında ona karşı çarpışmak üzere hızla gereçlendirilip hazırlanacaktı.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, Ziraat Mektebi'ndeki karargahta baş başa vererek bu kumandanlar sorunu üzerine uzun uzun düşündüler. Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altındaki 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in demir gibi bir yurtsever ve Kuvayı Milliyenin de Ege Bölgesi'nde ilk şampiyonu oluşu, onlara serin bir avuntu veriyordu. Yusuf İzzet Paşa, bu arslan gövdeli ve arslan yürekli kumandana söz ve diş geçirecek güçte değildi.

Bekir Sami Bey, kumandanı olması gereken adamı dinlemiyordu. 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım (Özalp) Bey'den

korkuları yoktu. O da Yusuf İzzet Paşa'nın her buyruğunu yerine getirmeyecek kertede bilinçli ve Kuvayı Milliyeciydi. Bundan dolayı Mustafa Kemal, Yusuf İzzet Paşa işini tümen kumandanlarının çözümlemesine bırakacaktı.

12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey işini daha önemli buldular. Bunun ilkin ve daha çabuk çözümlenmesi gerekiyordu. Şundan ki 23. ve 57. Tümenler, ulusal cephenin içinde çalışmaktaydı. Fahrettin Bey'in bunlar üzerine yapacağı uğursuz bir etki, Kuvayı Milliye'nin başına umulmadık işler açabilirdi. Bu işi yıldırım hızıyla yoluna koymalıydı.

Fahrettin Bey üzerinde çalışma işi, hemen başladı. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'le baş başa vererek etkili ve güzel bir şifreli telgraf donatarak Konya'ya çekti.

Bu özet olarak şöyle diyordu:

— Çalışmaların başladığı günden bugüne dek sizin tutumunuzla İstanbul'un işgalini karşılayışınız üstüne gerek Temsil Heyetiyle, gerekse benimle her zaman görüşlerinizi birleştiremediğinizi görüyorum. Bizimkiler şöylece özetlenebilir:

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u zorla ve resmen işgal ve kimi mebusların tutuklanmaları, devletin ve ulusun bağımsızlığına vurulmuş bir darbedir.

Olumsuz kararlarını benimsetmek için de türlü zor ve şiddeti göstereceklerdir.

Biz, direnme gösterildikçe genel durumun lehimize döneceği kanısındayız.

İstanbul hükümetiyle bağlantının kesilmesinin amacı, Hilafet makamına ve hükümete, bırakışmacılarımızın el koymasını protesto etmektir.

Şimdiden demiryollarını işgal devletlerinin elinden kurtarmak ve Geyve Boğazı'nı tutmanın amacı, bırakışmacılarımızın ulusal güçleri yok etmesini ve Yunan işgalinin genişlemesini önlemek içindir.

Eskişehir'den İngilizleri çıkaran ulusal güçler, bırakışmacılara savaş açmıyor.

Ulusal güçlerin türlü çalışmaları da şimdiye dek savaş açmakla sonuçlanmamıştır.

Fedakar ve namuslu kumandanlarına dayanarak hakkını savunmak uğruna ayaklanmış olan ulus, işbaşında bulunan kumandanların başka başka görüşlerle davranmasını elbette istemez, öteden beri aramızda süregelen içtenliğe dayanarak sizinle telgraf başında anlaşmak zorunda kaldım.

Yanıtınızı beklerim; gözlerinizden öperek saygılarımı sunarım, kardeşim.

20. Kolordu Kumandanı
Ali FUAT

Mustafa Kemal, bu telgrafı okuyunca çok üzüldü. Fakat umduklarının tersine hiçbir karşılık gelmedi. Çok da açık söylemişlerdi. Fahrettin Bey'in, bu telgrafla İstanbul'dan koparak kuzu kuzu kendilerine katılmasını bekliyorlardı. Yalnız, bu uzun telgrafa birkaç gün sonra şöyle kafa tutarcasına ve ters bir ses geldi:

— ... Her zaman görüşlerimizi birleştiremediğimizi nereden çıkardığınızın bildirilmesini dilerim.

Mustafa Kemal, bu telgrafı okuyunca çok üzüldü:

— Bu arkadaşlar, memleketin sürüklenmekte olduğu felaketi hala anlamıyorlar! dedi ve arkasından bu türlü işlerin biraz daha şiddetle ve sertçe yoluna konulmaya çalışılması üstüne öfkenin tonlarıyla dolu sözler söyledi.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, o uzun telgrafı Konya'ya çekerken Nazilli'de Demirci Mehmet Efe'nin kampında bulunan Refet Paşa'ya da iş üstüne gerekli direktifi vermişlerdi. Eğer, Fahrettin Bey, tatlı dille yola gelirse Refet Paşa'nın uygulayacağı sert ve tehlikeli metotlara da başvurması gerekmeyecekti.

Ali Fuat Paşa, küçük bir telgrafla Fahrettin Bey'i çarpıverdi:

— Son olayın gerektirdiği ortaklaşa davranışlarımızla gösterdiğiniz çekingenlik ve daha çok Yusuf İzzet Paşa ile telgraflaşmanızın anlattıkları, bildirdiğin sanıyı doğurmuştur.

20. Kolordu Kumandanı
Ali FUAT

Refet Bey Ankara'dan aldığı bilgi üzerine hemen davrandı. Fahrettin Bey'le Alaşehir'deki 23. Tümen Kumandanı Aşir Bey'i üst üste telgraflarla soru yağmuruna tuttu. Fahrettin Bey, bu telgraflaşmada baklayı ağzından çıkardı. İstanbul hükümetiyle bağlantı kurmanın kendi düşüncesine daha uygun olduğunu söylemekten çekinmedi. Konya'daki Tümen Kumandanı da Fahrettin Bey'i destekliyor, 23. Tümen Kumandanı Aşir Bey'le 57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik Bey ikisi arasında sallantıda görünüyordu. Refet Bey, bu arada durumun gittikçe nazikleştiğini, bunun için de kimi çareler düşündüğünü, bunları pek yakında kendilerine bildireceğini söylüyordu.

Albay Refet Bey, 26 Mart 1920'de bildireceğini söylediği önemli haberleri Ankara'ya bildirdi. Konya, Ankara için mebus seçilmemesi ve oraya mebus gönderilmemesi uğruna tehlikeli bir kampanya açmıştı. Gene Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey, Vali Suphi Bey ve ulema, halkın sel gibi aktığı Kuvayı Milliye düşmanı mitingleri salt desteklemekle kalmıyor, bu davranışları körüklüyorlardı da. Ankara'yı protesto mitingleri birbirini kovalıyordu. Refet Bey'se bunun karşısında zor kullanmanın gerektiğini söylüyordu. Temelli kendi girişimiyle yakında hazırlamakta olduğu güçlerle Konya üzerine yürüyeceğini söylemesi, Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın kaygılarını azalttı. Refet Bey, bu tutumu destekleyip desteklemediklerini soruyordu. Elbette destekleyeceklerdi. Ona, bu çok önemli görevinde sıcak başarılar da dilediler.

Bu sırada Fahrettin Bey, boş durmayarak Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Sabahattin Bey'e telgraf çekerek kendisinin Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altına girmek istediğini bildirdi ve onun da düşüncesini çekmeye çalıştı Kayseri'de Kalem Reisi Yarbay Emrullah Bey, elde ettiği bu haberleşmeleri, Mustafa Kemal'e bildirdi. 3. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Bey, onun düşüncesinin yanlış olduğunu, Yusuf İzzet Paşa'ya başvurmanın uygun olmadığını söyledikten sonra, Konya'da kuşkulu bir durum varsa oraya yardım edilebileceğini yazdı.

Selahattin Bey'in bu telgrafı, Ankara'da pek sıkışık günlerin anlatılmaz kertede korkunç kaygılarını yaşayan ihtilalci başları çok sevindirdi. Mustafa Kemal, kendisiyle Sivas'ta sert tartışmalara girişmiş olan Selahattin Bey'in, karakter sahibi olduğunu görmesi, eski kızgınlıkları bir anda sildi.

Bu bunalımlı günlerde Harbiye Nazırlığı sandalyesini eline geçirmiş olan Fevzi (Çakmak) Paşa, kumandanlara telgraf üstüne telgraf yağdırarak Mustafa Kemal'e ve Ankara'ya düşman bir hava yaratmanın korkunç bilinçsizliği içinde bocalıyordu. Oysa o da Nisan'ın sonunda kaçıp Anadolu'ya gelecek, güçlük üstüne güçlük çıkardığı bu adamların arasındaki doldurulmaz yerini alacaktı.

*

* *

Albay Refet Bey, Nazilli'de Mustafa Kemal'in bu çok önemli şifresini aldığı sırada, İstanbul'dan yeni kaçıp gelmiş iki gencecik subayın, Demirci Mehmet Efe'nin saraya benzeyen karargahından biraz ötede saray yavrusu dedikleri karargahına geldiğini gördü. Bu 16 Mart kaçakları Üsteğmen Şerif (Alp) ile Üsteğmen Celal'di (Mustafa Kemal'in yaveri).

Refet Bey'i, Birinci Dünya Savaşı'nda tanıyan Şerif Bey:

— İstanbul'dan kaçarak cephede çalışmak özere gönüllü olarak emrinize geldik, dedi. Arkadaşım Üsteğmen Celal benim ortaokuldan beri içten arkadaşımdır. Her türlü güvenilebilir, efendim.

— Hoş geldiniz!

Baktılar, bacak bacak üstüne atmış, ince yapılı, çok güzel giyinmiş, çizmeleri pırıl pırıl yanan Refet Bey, İstanbul'da herhangi bir sosyete salonunda oturuyor gibi rahattı. Genç subayları oturtarak onlara sigara ve kahve sundu. İstanbul'dan yolculuktan konuştular.

Sonra:

— Sizi nereye vereyim, nerede çalışmak istersiniz? diye sordu.

— Bizi cepheye veriniz. Gönüllü müfrezelerinde çalışalım, efendim.

— Siz, onlarla yapamazsınız. İkinci gün başınız belaya girer. Benim emrimde Sarayköy'de kuvvetli bir süvari müfrezesi var. Ağır makinalı tüfekleri de olan bu müfrezenin kumandanlığını sana veriyorum. Celal de seninle birlikte çalışsın.

— Şimdi, müfrezeye kim kumanda ediyor, efendim?

— Yüzbaşı Aziz Bey

— Arkamdan *(Şerif bir Yüzbaşının ayağını kaydırmış)* demelerini sevmem, efendim.

— Öyleyse bu gece dinleniniz. İyi düşünerek bir karar veriniz.

Bunun üzerine Şerif ve Celal Beyler müsaade alarak karargahtan ayrıldılar. Çarşıda bir efe topluluğuna denk geldiler. Bir manga zeybek, tığ gibi bir efeyi yarım ay biçiminde çevrelemiş olarak çevik adımlarla kendilerine doğru ilerliyordu. Bir hizaya geldiklerinde zeybeklerin ortasındaki efe, genç subaylara:

— Hoş geldiniz, beyler, dedi.

— Hoş bulduk, efem.

Biraz ötede bir adama bu efenin kim olduğunu sordular.

Adam:

— Köpekçi Nuri Efe! dedi.

İki genç subay, biraz ötede bir başka zeybek topluluğuyla karşılaştı. Kızanların ortasındaki orta yaşlı, pos bıyıklı efe:

— Merhaba, zabit efendiler! dedi.

— Merhaba, efem.

Hemen oracıkta bunun da Zurnacı Mehmet Efe olduğunu öğrendiler. Genç subaylar, Batı Anadolu'nun bu arslan gibi yakışıklı çocuklarına büyük bir sevgi ile baktılar.

O gece kararını veren genç subaylar deliksiz bir uyku çektikten sonra sabahleyin erkenden Refet Bey'in karargahına vardılar.

Şerif Bey:

— Efendim, bizi cephede kullanırsanız seviniriz. Bunu uygun bulmazsanız Yüzbaşı Aziz Bey'in müfrezesinde takım subaylığı yapmaya razıyız, dedi.

Refet Bey:

— Öyleyse Sarayköy'e yarın gidersiniz. Şimdi, sizi Demirci Mehmet Efe'yle tanıştırmaya gidelim, dedi.

— Buna lüzum yok, efendim.

— Neden? Tanışmış olursunuz.

— Yarın tedip edeceğim bu insanlarla tanışmak istemem.

Şerif Bey'in bu sözünü çok yersiz, haksız ve tehlikeli bulan Refet Bey, korkmuş gibi kaygılı bir sesle:

— Sus! dedi.

Şerif Bey, sonra düşünerek Refet Bey'e hak verdi. Böylece söylenen bir adam değil, böyle düşünen bir adam bile Demirci Mehmet Efe'nin bölgesinde tehlikeye düşer ve böyle bir kurbana da burada hiç kimse acımazdı.

Şerif Bey'le Celal Bey ertesi sabah trenle Sarayköy'deki müfrezelerine gittiler. Katıldıkları bölük dört takım, yüz altmış kılıç, iki ağır makinalı tüfek ve iki yüz atlıyı aşkındı.

Refet Bey, iki genç subay güçlendirilmiş bölüğe katıldıktan bir saat sonra bölük kumandanı Aziz Bey'le takım kumandanı Refik Bey'i başka bir görevle bir haftalığına bölükten uzaklaştırdı. Gece yarısı ise bölüğe şöyle bir telgraf geldi:

Sarayköy'de Süvari Bölük Kumandanlığına.

Müfreze, yarın trenle yola çıkacağından saat yedide istasyonda hazır bulundurulması.

Albay REFET

Sabahleyin, erkenden bölüğün en kıdemli subayı durumuna giren Şerif Bey, iki yüz atlının kumandasını eline aldı. İstasyonda beklenirken başları pencerelerden dışarı sarkmış kalabalık zeybeklerle dolu bir tren gelerek Dinar yönünde düdük çalarak uzaklaştı. Onun arkasından gelen boş bir tren, Şerif Bey'in atları ve atlılarını alarak yine Dinar yönüne doğru hızla gitmeye başladı. Bölük, Dinar'da inerek daha önce Müdafaayı Hukukçuların hazırladığı konaklara yerleştirildi ve kendilerine güzel yemekler çıkarıldı.

Demirci Mehmet Efe'nin Sökeli Ali Efe buyruğunda gön-

derdiği üç yüz atlı, Dinar'dan katılan yüz yirmi atlı ve Şerif Bey'in buyruğundaki iki yüz atlı ve makinalı tüfek takımıyla büyükçe bir güç Dinar'da toplandı. Bu topluluğun kumandanları Sökeli Ali Efe'yle Üsteğmen Şerif Bey, baş başa vererek yapılacak işleri görüştüler.

Şerif Bey, Sökeli Efe'ye hem akıl hocalığı ediyor, hem de kumandanlık taslıyorsa da öbürü bir olgunluk göstererek buna aldırış etmiyordu. Aldıkları buyruğa göre, sabah saat yedide yola çıkıp kırk kilometrelik yol kestirdikten sonra Sandıklı'ya varacaklardı. Şerif Bey, gerekli saatte efelerin hazırlanmadıklarını gördü. Kendi bölüğünün önüne düşerek ağır ağır ilerlemeye başladı. Bölük, yarım saat yol almıştı ki Sökeli Ali Efe'nin zeybekleriyle geldiğini gördü. Atlılar yıldırım gibi onların yanından geçerek gidiyorlardı. Sonra, dörtnaldan daha aşağı düşen hızlarıyla bölüğü geçerek uzaklaşırlarken Sökeli Ali Efe, Şerif Bey'in yanına gelerek onunla at başı bir gitmeye başladı. Zeybekler, küçük Anadolu atları üzerinde dizi olarak yanlarından geçip giderken iki genç kumandan, onları ilgiyle seyrediyorlardı.

Bu sırada, Şerif Bey, geçmekte olan zeybeklerden birine:

— Şevket Efe, dikkat et. Akşama atını muayene edeceğim. Eğer at yaralandıysa anlarsın ya! diye bağırınca, geçen atlılardan biri başını ona döndürerek güldü ve geçti.

Sökeli Ali Efe bununla ilgilendi:

— Kumandan, Şevket'i nereden tanırsın?

— Dokuz yıl önce İstanbul'da Davutpaşa Kışlası'nda onu ben yetiştirdim. Sık sık atını yaralattığı için az mı dayak yediydi benden. Akşama atını muayene etsem yine yaralı bulurum.

Bunu işitince Sökeli Ali Efe, keyifli bir kahkaha attı.

Yanlarından başı öne eğik bir köylü geçiyordu. Onların varlığından bile habersiz görünüyordu.

Sökeli Ali Efe, buna kızdı:

— Hey, dayı! diye bağırdı. İstanbul'da İngilizler padişahın sırtına semer vurdular sen hala uykudasın.

Bununla, köylünün neden selamsız geçtiğini anlatmak istemişti.

Sandıklı kasabasına akşama doğru girdiler. Sandıklı halkı da milislere güzel yemekler çıkardı. Şerif Bey'in nizamiye erleri de bu arada şölene kondular.

Gece dinlenen atlılar, sabahleyin erkenden yola çıkarak Afyonkarahisar'a vardılar. Burda da güzel yemeklerle ağırlandılar. Afyonkarahisar'da trene binerek Konya'ya doğru yola çıktılar. Sarayönü istasyonunda inerek o dolaylardaki köylere grup grup yerleştiler. Şerif Bey gibi Sökeli Ali Efe de öbür subaylar ve zeybekler de nereye ve neden gittiklerini pekiyi bilmiyorlarsa da şöyle böyle seziyorlardı. Konya halkı, Mustafa Kemal'in buyurduğu yeni seçime gitmek istemiyor, direniyor, bu arada büyük bir tehlike yaratıyordu:

— Mebuslarımızı seçerek İstanbul'a gönderdik. İkinci bir mebus seçimi yapmak istemiyoruz! Diyorlardı.

Sarayönü'nde toplanan ulusal güçler, Konyalıları ve bu arada Albay Fahrettin Bey'i iyice kuşkulandırdı. Konya halkı, eski düşüncelerinde diretirse Konya üzerine yürüneceği anlaşılıyordu. Refet Paşa, elindeki bu kuvvetle Konya'ya baskın yaparak seçimi Kuvayı Milliye'nin namluları karşısından yaptırmak zorundaydı. Yalnız, yolda yeni bir çare düşünerek bunu uygulamayı daha elverişli buldu. Elindeki kuvvetle Konya'ya dek gitmek istemeyerek bu işi şehrin dışında belki de Ankara'da çözümlemeye karar verdi. Askerlerini Sarayönü'nde trenden indirerek ordan Konya kodamanlarıyla makine başında görüşmeye başladı. Başta vali olmak üzere ileri gelenlerle ve Albay Fahrettin Bey'le uzun bir konuşma kapısı açtı. Refet Paşa, Konyalılarca epeydir tanınmaktaydı.

Makine başında konuştuklarına şöyle dedi:

— Seçim işleri vb. gibi sorunlardan dolayı Konya'ya gitmek emrini aldım. Ancak Konya hesabına bu işlerin çözümlenmesi için olağanüstü tedbirler gereksineceğini sanıyorum. Bundan dolayı kuvvetlerimle Konya'ya geleceğime ben daha çok, daha doğru buluyorum ki vali ve kumandan beyler de birlikte olarak Konya'nın eşraf ve ulemasından yeterince kişi trenle Sarayönü istasyonuna gelsin ve kendileriyle burada ko-

nuşalım.

Konyalılar, bu istekte hiçbir sakınca görmediler.

Şerif Bey ve Sökeli Ali Efe, Sarayönü'ne geldiklerinin ikinci gecesi, askerleriyle istasyon dolaylarında molaya geçme buyruğu aldılar. Üsteğmen Şerif Bey istasyonda oturan Refet Bey'in yanında bulunuyordu. Refet Bey, Konya kodamanlarını getirecek treni dört gözle bekliyordu. En sonra uzaktan düdük sesi işitildi. Sabaha bir saat kala üç saattir yol alan tren istasyona girdi.

Refet Bey, hemen Şerif Bey'e şu buyruğu verdi:

— Şerif, gelen treni süngülerle muhafaza altına al. Kimseyi aşağıya indirtme.

Şerif Bey, hemen koşarak bölüğün yanına vardı, subaylara gereken buyrukları verdi. Bölük, yay gibi fırladı ve her vagonun kapısının karşısına çifte nöbetçiler dikildi.

Aradan bir saat geçtikten sonra, gecenin karanlığı dağılınca Şerif Bey, vagonların içinde kımıldamalar gördü. İçerdekiler, vagonların kapılarını içerden açarak abdest almak üzere dirseklerine dek sıvanmış kollarıyla dışarı çıkmak istediler. Kapının önünde dikilen süngülü çift nöbetçileri görünce durumu anlayarak yine sessizce kapılarını kapayıp çekildiler.

Şerif Bey de vagonların her iki yanında gezerek kontrol ediyordu. Bu ara bir vagonun penceresi açıldı. Orta yaşlı, iri yarı subay giynekli bir adam göründü. Omuzlarına iyice bakınca gördüğü adamın bir Albay olduğunu anladı. Hemen selam verdi. Şerif Bey'in kim olduğunu bilmediği bu asker Albay Fahrettin Bey'den başkası değildi. Fahrettin Bey, çok şaşkın görünüyordu. Onun selamına başıyla karşılık verdi. Şerif Bey, biraz daha düşününce bunun 12. Kolordu Kumandanı olduğunu anladı. Fahrettin Bey, durumu gördükten sonra, geriye çekilerek pencereyi kapadı.

Şerif Bey, istasyona yaklaştığında Refet Bey:

— Şerif, bana bir subayla on süngülü asker ver. Biz trenle Ankara'ya gideceğiz. Siz, müfrezelerimizle kalacaksınız, dedi.

— Celal ile on er emrinize hazırdır efendim.

— Hemen yanıma gelsinler, yola çıkıyoruz.

Refet Bey, Üsteğmen Celal Bey'le on süngülü askeri yanına alarak trene atlar atlamaz lokomotif düdüğünü çaldı ve tren istasyondan ayrıldı.

Refet Paşa, tren istasyonundan ayrılıp da Afyonkarahisar ve Eskişehir yönünde epeyce yol aldıktan sonra, tutsakların vagonlarına girerek:

— İlkin, bu durumda sizi üzdüğüm için özür dilerim, dedi. Çok önemli bir davaydı bu. Konya'ya girmem buyurulmuştu. Eğer Konya'ya girseydim kan dökülecekti. Ben, bunu istemedim. Bu işi kansız ve dostça bitirmeyi düşündüm. Sizlerle Sarayönü'nde görüşmeyi tasarladım. Sonra, bunun da yararsız olacağını düşünerek en iyisi dedim tren Ankara'ya doğru giderken biz de yolda konuşuruz. Şimdi, anlıyorsunuz ki yolda da görüşemeyeceğiz. Çünkü böyle bir görüşme biçimine hiçbirimizin hazırlıklı olmadığını görüyorum. En iyisi Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetiyle görüşmemizdir. Burnunuzun bile kanamayacağına namusum ve askerlik şerefim üzerine temin ederim.

Konyalı kodamanlar ve Albay Fahrettin Bey bu söz üzerine epeyce ferahladılarsa da yine de küskündüler ve konuşmadılar. Refet Paşa'nın Konya eşrafıyla dişli kumandanını böyle toparlayıp Ankara'ya getirişi, yüzlerde bir şaka gülümseyişi çizdiyse de haklı bir dava olduğundan Refet Bey'i ancak kutladılar.

Mustafa Kemal, hemen ertesi gün sabahleyin Fahrettin Bey'le Konyalı eşraf ve ulemayı hükümet konağının büyük salonuna aldırarak onlarla çok etkin bir konuşma yaptı. İstanbul'dan gelmiş olan bütün mebuslar da bu toplantıda bulunuyordu. Mustafa Kemal, burada kağıda yazmadan yaptığı konuşmaların en güzelini ve en önemlisini yaptı. Memleketin içine saplandığı korkunç bataklığı, bundan kurtulmak uğruna ulusun yapmakta olduğu ve yapacağı bütün fedakarlığı sayıp döktü. "Çok ciddi, çok vakur, fakat aynı zamanda çok kahir (kahır) söylüyordu. Sanki bütün ulus onun kişiliğine girmiş konuşuyordu."

Dinleyenler, kül gibi kesilen benizleriyle şaşkın ve dilsiz, gözlerini ona dikmiş, manyetize olmuşa benziyorlardı. Hiç kimse bu sözler karşısında en ufak bir direnme gücü göstermedi. Ağızlardan en ufak bir söz çıkmadı. Salondakiler, taş kesilmiş gibiydi.

En sonra, ulemadan aksakallı Sivaslı müderris Ali Kemali Efendi ağzını açmak için yüreklendi ve ağlamaklı bir sesle ağır ağır şunları söyledi:

— Doğrusu, biz durumun taa bu kerte ağır olduğundan gaflet üzere imişiz. Sizleri gördük ve doğruları öğrendik. Konya'nın bu yolda ulustan zerrece bile ayrılmayacağına inanmanızı dileriz. Tuttuğunuz kutlu yolda Tanrı sizlere ve cümleye yardım ve başarı bağışlasın. Tanrı bu Türk ulusunu, bir İslam ülkesini şu afetten de korusun ve kurtarsın.

Ali Kemali Hoca'nın söylediği bu güzel sözler, bütün salona çöken büyüyü kırmış, herkes derin derin soluk almaya başlamıştı. Şimdi, bütün dinleyiciler, Ali Kemali Hoca'nın söylediği sözler çevresinde toplanmıştı. Hepsi de bu düşüncedeydi. Bu kerte ağır bir hava ile başlayan toplantının böyle birdenbire tatlıya bağlanması, yüzlere dalga dalga sevinç ve mutluluğa benzer bir şeyler yayıyordu.

Toplantıdan sonra, Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ve Albay Refet Bey, karargaha giderek bu durumu gözden geçirdiler. Refet Bey, Fahrettin Bey'le Vali Suphi Bey'in bir süre görevlerinden uzak tutulmalarını ileri sürdü. Albay İsmet Bey bu süre içinde 12. Kolordu kumandanlığını yapacak, onun yerine Genel Kurmay Başkanlığına da İstanbul'dan yeni gelmiş olan Binbaşı Salih (Omurtak) Bey bakacaktı.

Konya heyeti, Nisan'ın beşinde Ankara'dan trenle Konya'ya gitti. On beş sivil ve on iki askere şimdi üç asker daha katılmıştı. Bunlardan biri Albay İsmet Bey, ikincisi Refet Bey, üçüncüsü de Binbaşı Salih Bey'di.

Tren Nisan'ın altısında Sarayönü istasyonunda durunca Fahrettin Bey'le bütün kurul Refet Paşa'ya Allahaısmarladık, diyerek karadan Konya'ya yollandı.

Fahrettin Bey, Konya'ya varınca bütün subayları kolordu dairesinde toplayarak, güzel ve olumlu bir konuşma yaptı. Özet olarak şöyle dedi:

— Son davranışlarımız yanlıştı. Ankara'daki görüşmeler sonucunda öbür kolordular gibi biz de Temsil Heyeti'ne bağlanmaya karar verdik.

Fahrettin Bey'in bu güzel davranışını haber alan Refet Bey, hemen Konya'ya gitti. Fahrettin Bey ayrıca Yusuf İzzet Paşa'ya da bir telgraf çekerek bundan böyle Temsil Heyeti'ne bağlanacağını bildirdi.

Konya, böyle tatlı bir biçimde Kuvayı Milliye'ye kapılarını açınca Refet Bey, Nisan'ın üçünde müfrezesiyle Nazilli'ye döndü. İsmet ve Salih Beyler de bir hafta Konya'da kaldıktan sonra görevleri eski sahiplerine bırakarak Ankara'ya döndüler. Konya işi temelli yoluna girmişti.

*

* *

12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey, Kuvayı Milliye saflarına katılarak kolordusunun yönünü de oraya çevirmişti. Ayrıca, bu yeni ve olumlu durumu da Yusuf İzzet Paşa'ya bildirdiği halde bu General, tehlike belirtileri veren bir sfenks olmaktan kurtulamamıştı. Ali Fuat Paşa, onun durumunun düzeltilmesi görevini tümen kumandanlarına vermişti. Bu iş üzerine 61. Tümen Kumandanı Kazım Bey'le 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'e çektiği telgraflara henüz bir karşılık gelmemişti.

Ali Fuat Paşa'yı avutan şeyler de vardı. Bir kez Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa'yı hiç dinlemiyor, bununla da kalmayarak onun İstanbul'la telgraflaşmasına, bağlantı kurmasına da engel oluyordu. Balıkesir'deki tümenin kumandanı Kazım Bey'se bütün Kuvayı Milliye'ye ve Ankara'ya bağlı olarak Yusuf İzzet Paşa'ya karşı durumu *"idare"* eder görünüyordu. Anlaşılan, o da bundan kuruntuya kapılarak bütün Balıkesir Kuvayı Milliyesinin kendi buyruğuna bağlı olduğunu sanıyordu.

Yalnız 31 Mart'ta Yusuf İzzet Paşa'nın Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'ya çekerken Ankara'nın eline geçen bir telgraf,

onun çok tehlikeli işlerin peşinde olduğunu gösterdiğinden Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa yay gibi yerlerinden fırladılar.

Telgrafın ruhu şuydu:

— Balıkesir'deki Müdafaayı Hukuk Derneği ile de birlik kalmak mutluluğuna ermiş olarak kolorduya eskiden olduğu gibi bırakışma koşullarına bütünüyle uyularak bunun sürdürülmesi üstüne verdiğim kesin buyruk yerine getirilmektedir.

Bu sırada, Biga dolaylarındaki kendi soyundan insan stoklarından yararlanan Anzavur her geçtiği yerde kendisine katılan çapulcularla bir çığ gibi büyüyerek son ereği Bursa olacağa benzeyen kanlı bir yürüyüşe çıkmıştı.

Yusuf İzzet Paşa, başında Birinci Dünya Savaşı'nda ün yapmış, yiğit bir asker olan Rahmi Bey'in bulunduğu derme çatma 174. Alayı ona karşı gönderdi. Anzavur bir baskınla bu alayı çil yavrusu gibi dağıtarak kahraman Rahmi Bey'i de dinsiz ve padişah düşman yaftalarıyla karalayarak halka parçalattırdı.

Sonra, yine Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'e bildirmeden 26 Mart'ta Kirmasti *(Kemalpaşa- BURSA)*'da bulunan 172. Alayın da Manyas yönünde ayaklanmalara karşı yürüyüşe geçmesini buyurmuştu. Alayın kumandanı Trabzonlu, posbıyıklı, sert ve ters huylu ve Kuvayı Milliyeci Yarbay Kasap Osman Bey, kolordu kumandanının bu buyruğunu yerine getirmek istemedi. Üssünden uzakta savaşa çıkarsa Yarbay Rahmi Bey'in başına gelenler kendisinin başına da gelir kaygısıyla yerinden kımıldamayarak kolordu kumandanına ayaklanıcıları Kirmasti ile Karacabey'de karşılayacağını bildirdi. Ayrıca, ona boyun eğmemesinin bir nedeninin de Ankara'ya bağlı olmayışından olduğunu anlatmak istedi.

Bunun üzerine kolordu kumandanı, durumu Bekir Sami Bey'e bildirerek Osman Bey'in Divan-ı Harb'e verilmesini istediyse de o Osman Bey'i salt Bursa'ya çağırmakla yetindi.

Yalnız Yarbay (Kasap) Osman Bey, alayının başından uzaklaşır uzaklaşmaz Kirmasti ve Karacabey karıştı. Osman Bey, kumandanlığının yanı sıra çeteciliğe ve terörcülüğe de başvurduğundan Kuvayı Milliye'ye karşı gelenlerin iflahını ke-

siyor, özel olarak topladığı paralarla alayın kasasında bol ölçekte para bulunduruyordu.

4 Nisan günü Osman Bey, Bursa'ya gitmek üzere yola koyulurken Anzavur'un Bandırma'ya yaklaştığını gören Yusuf İzzet Paşa da kıtaları denetleme bahanesiyle yine o gün karargahının kendisiyle gitmeye razı olanlarıyla Bursa'ya doğru yola çıkmıştı.

Osman Bey, Bursa'ya vardıktan sonra, Bekir Sami Bey Ankara'nın kendisine verdiği yetkiyle onu yine Kirmasti'ye gönderdi. Bursa'ya gitmekte olan İzzet Paşa, Osman Bey'in, Divan-ı Harp'te yargılanma yerine kollarını sallayarak yine alaya döndüğünü görünce küplere bindi. Hemen bileklerine kelepçe vurdurarak önüne katıp yine Bursa'ya götürdü.

Yusuf İzzet Paşa'nın kızgınlığı, ancak gazap sözcüğü ile anlatılabilirdi. Osman Bey'i ille de kurşuna dizdirmek istiyor ve diretiyordu. Bu kez de bütün kolordu karargahı onun bu buyruğunun karşısına dikildi.

Gerçi, Osman Bey'i kurşuna dizdirememişse de Bekir Sami Bey'in ayağına bukağı olmaya, onun önemli örgüt İşlerini aksatmaya başlamıştı. Onun böyle apaçık Ankara'ya sırtını çevirmesi, bütün Kuvayı Milliyeci subayların bir granit blok gibi karşısına dikilmesine yol açtı. Bursa'nın ulusal örgütleriyle kolordu subayları bu ve daha bunun gibi birçok tehlike karşısında el ele vermekte gecikmediler.

Bekir Sami Bey'in Emir Subayı Selahattin Bey hepsinden baskın çıktı. Hiç kimseye haber vermeden telgrafhanede Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'i aradı. Karşısına Teğmen Hayati Bey çıktı. Hayati Bey haberi Mustafa Kemal'e iletti. Bu sırada. Ankara Ziraat Mektebi'nde Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile baş başa vermiş, gittikçe zor bir durum alan işleri görüşüyorlardı.

Mustafa Kemal, hemen Ali Fuat Paşa'ya:

— Mutlaka Yusuf İzzet Paşa üstünedir, dedi. Bu işi bir türlü çözümleyemedik. Anzavur isyanı da dal budak salıyor. Artık buna da kesin bir çare bulmak gerek.

Ali Fuat Paşa'ya göre bu iki işin de çözümleme zamanı gelmiş, geçmişti bile.

— Merak etme, Paşam, dedi. Önce Ethem Bey'in ulusal müfrezelerini Salihli'den ayaklanma bölgesine getiriyoruz. Haberleşmekteyiz. Hareketlerinden her gün bilgi alıyorum. İsyan bölgesine yaklaşmak üzereler. Yusuf İzzet Paşa'ya gelince, ben Bursa'ya gideyim.

Böyle konuşarak birlikte makina başına gittiler. Selahattin Bey, telin öbür ucundan seslendi:

— Paşa Hazretleri, 56. Tümen Yaveri Yüzbaşı Selahattin karşınızdadır.

— Ben de Mustafa Kemal Paşa'yım.

— Paşam, Yusuf İzzet Paşa Bursa'ya geldi. Yolda172. Alay Kumandanı Osman Bey'in ellerine kelepçe vurdurarak Bursa'ya getirdi ve onu kurşuna dizdirmek istedi. Bekir Sami Bey'in çalışmalarını engelliyor; ulusal örgütlerin ve subayların morallerini kırıp duruyor. Örneğin, Müdafaayı Hukuk Derneği'nin toplantısında Başkan Mahmut Celal (Bayar) Bey'e: *"Sizler, daha yüzler rakamıyla kuvvet topladığınızdan söz ediyorsunuz, oysa gelen Anzavur'un yanında altı bin süvari, bir o kadar da piyade var. Böyle çalışacaksanız hiç zahmet etmeyiniz!"* dedi. Yusuf İzzet Paşa'nın bu olumsuz davranışları hepimizi isyan ettirdi. Emriniz ne olacaktır?

Mustafa Kemal:

— Şimdi, kimi emirler yazdıracağım, bundan sonra, seninle telgraf başında görüşmek zorunda kalırsak sana öbür adını soracağım, *"GÖK"* diyeceksin. Seni sanarak başkasıyla görüşmek gafletine düşmeyelim.

Tümcelerini yazdırdıktan sonra Ali Fuat Paşa'ya dönerek:

— Yusuf İzzet Paşa işini şimdi ve kesin olarak çözümlemek istiyorum. Sen, ne dersin? dedi.

— Tamam. Aynı düşüncedeyim.

— Öyleyse yazdıralım, diyerek Yusuf İzzet Paşa'ya şöyle bir telgraf yazdırdı:

Denetlemek üzere Bursa'ya teşrif buyurdukları haber alın-

dı. Siyasal ve askersel en önemli kararların verilmesi günlerindeyiz. Sizin de bu görüşmelerde hazır bulunmanız yararlı olacaktır. Ankara'ya teşriflerini rica eder, saygılarımı sunarım.

Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal, bundan sonra 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'e şöyle bir telgraf çekti:

Yusuf İzzet Paşa'ya yazdığımız şifreyi okuyunuz.

Kendisine bir şey duyurmadan ve kırmadan Ankara'ya gelmesini söyleyiniz. Gelmemekte direnirse kendisini tutuklu olarak Ankara'ya göndermenizi dilerim.

Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal, bu iki şifreden sonra Yüzbaşı Selahattin Bey'e şöyle bir direktif verdi:

Bekir Sami Bey'e gösterdikten sonra Yusuf İzzet Paşa'nın şifresini kendisine veriniz. Onun çok ivedi olarak Ankara'ya yollanmasını sağlamak üzere Bekir Sami Bey katında gücünüzün son haddini kullanınız. Yusuf İzzet Paşa, Ankara'ya gelmemekte diretirse tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz. Bu davranışınıza Bekir Sami Bey engel olmaya kalkarsa onu da tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz. Bunları dallandırıp budaklandırmadan çözümlemenizi diler ve umar, gözlerinizden öperim. Sonucu bana telgraf başında bildiriniz.

Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa telgrafhaneden çıktıktan sonra Selahattin Bey'i tanıyıp tanımadıklarını düşündülerse de bellekleri onlara bu adda hiçbir subay bildirmedi. Bu fedakar, girişim sahibi ve yürekli subay düşüncelerini kara düş gibi kararan Yusuf İzzet Paşa işini yoluna koyacağa benziyordu. İkisinin de içi hafiflemişti.

Karargaha vardıklarında Selahattin Bey üstüne epeyce bilgi aldılar. Bu yürekli Yüzbaşı, Kafkasya ve Irak cephesinde iri kıyım kumandanların yanında başarılı görevler görmüştü.

Mustafa Kemal Paşa:

— İnşallah, yarın Selahattin'den hayırlı haberler alırız, dedi. Ben bu subayın, vermiş olduğum emirleri yerine getireceğini umuyorum. Sen ne dersin?

— Evet, Paşam, Selahattin'in başaracağına kanaat getirdim.

— Yakında Bursa'ya gideceğine göre bu subayı taltif ve takdir et.

Yüzbaşı Selahattin Bey, telgrafhaneden Mustafa Kemal'in direktif şifrelerini alarak Yusuf İzzet Paşa'nınkini Bekir Sami Bey'e gösterdi. Sonra bunu götürüp paşanın kendisine verdi.

Yusuf İzzet Paşa, telgrafı son kerte dikkatle okudu, hiçbir şey söylemedi.

Selahattin Bey, paşanın yanından ayrılarak Bekir Sami Bey'in yanına gitti ve adına çekilen şifreyi ona verdi.

Bekir Sami Bey, bunu derin bir dikkatle okuduktan sonra:

— Yusuf İzzet Paşa hakkındaki karara bütünüyle katılıyorum, dedi. Beni karıştırmaksızın ve bir gürültüye meydan vermeksizin bu işi hallediniz.

Bunun üzerine Selahattin Bey, Yusuf İzzet Paşa'yı Ankara'ya götürecek bir araçla, bir de saygı kıtası hazırlatarak paşanın yattığı yapının önünde bulundurulmasını sağladı. Bu işler gürültüsüz patırtısız oluvermişti. Paşa, arabaya binmemek için diretirse hemen tutuklanacak ve böylece yola çıkarılacaktı. İş hiç de korkulduğu gibi olmadı.

Yusuf İzzet Paşa, sabahleyin kalkıp da arabanın ve saygı kıtasının hazır olduğunu görünce çabucak hazırlandı. Yaveriyle arabaya binerek Ankara'ya yollandı.

Yüzbaşı Selahattin Bey, bu olup bitenleri şifrelemek üzere yine Mustafa Kemal'i makina başına çağırdı.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, gerçek bir merak ve heyecanla telgrafhaneye vardıklarında, Selahattin Bey'in telgrafını aldılar ve büyük bir sevinçle okudular.

Selahattin Bey, telgrafın sonunda:

— Başka bir emriniz var mı Paşa Hazretleri? diye soruyordu.

Mustafa Kemal, telgrafı yüksek sesle okuduktan sonra, Ali Fuat Paşa'ya:

— Duyuşlarımızda yanılmamışız, dedi.

Yüzü sevinçten parlayarak fedakar Yüzbaşıya şu telgrafı çekti:

Size ve arkadaşlarınıza teşekkür ederim. Ulusumuz sizin gibi akıllı, yürekli ve fedakar subaylara sahip oldukça geleceğe güvenebilir. Yakında Ali Fuat Paşa oraya gelecektir. Sizleri *"taltif ve takdir"* edecektir. Gözlerinizden öperim.

10 Nisan 1920 günü Bursa'dan Ankara'ya yollanan Yusuf İzzet Paşa, Kuvayı Milliye safları arasına karışacak ve Sakarya Savaşlarında yararlıklar gösterecektir.

Ali Fuat Paşa, Ankara bozkırlarını sapsarı bir çiçek denizinin kapladığı 13 Nisan günü, karargahıyla trene binerek Batı'ya doğru yollandığında suyun başını kesen ejderhaya karşı tek başına yürüyen bir masal kahramanından başka biri değildi. Şu birkaç gün içinde çok önemli olaylar geçmişti. Ellerinde avuçlarında bin türlü dikkatle ve zorla tuttukları olanaklar, parmaklarının arasından kum gibi akıp gidiyordu.

Anzavur ayaklanışı başladığından beri bütün memleket, bir ayaklanış dalgasına tutulmuştu. İhanetler, alçaklıklar, cinayetler birbirini kovalıyor, kötülük, kapkara bir vakum yağı lekesi gibi Anadolu'nun saf ve temiz şehirlerine bulaşarak Doğu'ya doğru yayılıyordu.

Paşayı, bugünlerde en çok üzen olaylardan biri 20. Kolordunun 24. Tümenin 2. Piyade Alayının Eskişehir-Bursa yürüyüşü sırasında Hilafetçi propagandanın rüzgarına kapılarak darmadağın oluşuydu.

Anzavur'un Bursa üzerine yürümesini önlemek üzere Eskişehir'den yayan olarak 56. Tümen buyruğuna giden alayın birinci taburu, yolda özel olarak içlerine sokulan bozguncuların etkisiyle silahlarıyla birlikte dağılmış, Bursa'ya ancak yüz elli kişi varabilmişti. Alayın ikinci taburu da Bilecik-Bursa arasında pusu kurmuş olan ihanetin şerrine uğrayarak dağılıp gitmişti.

24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey bunun üzerine bütün alayın yok olmasını önlemek üzere kimi tedbirler almıştı. Üçüncü tabur Bursa'ya doğru yola çıktığında aralarına er giyneği giymiş birkaç da genç subay katılmıştı. Bu subaylar, kendilerini tanıtmadan yolda Kuvayı Milliye üstüne güzel propagandalar yapmışlar, dışardan taburun saflarına sokulmak istenen görevli ajanları engellemişler ve altı yüz kişilik taburdan hiçbir kurban verdirmeyerek Bursa'ya ulaşmışlardı. Er kılığına girerek üçüncü taburu dağılmaktan kurtaran genç subaylar, bütün yol boyunca köylü ve hoca kılıklı birçok sahte kişilerin askerlerin arasına karışarak:

— Anzavur ve maiyeti padişahın Müslüman askeridir. Onlara silah atanlar katil ve padişaha hain olurlar! diye çok tehlikeli bir sıra propaganda yaptıklarına tanık olmuşlardı.

Sonradan, suçlular yakalanıp zararsız duruma getirilmişse de Ali Fuat Paşa'nın ve bütün Kuvayı Milliye'nin gözbebeği olan 20. Kolordunun bir parçası fırtınada kum taneleri gibi dağılıp gitmişti.

13 Nisan'da Düzce'yi basan dört bin kişilik Padişahçı-ayaklanıcı gücü, memurlarla subayları tutuklayıp cezaevine doldurmuş, süvari müfrezesinin silah ve atlarını ellerinden almışlardı. Bu ayaklanış, bir ucu Ankara'nın burnunun dibine dek varan bir yığın zincirleme ayaklanmaya da yol açmıştı.

Ali Fuat Paşa'nın ilk ereği, bu İstanbul'ca kolayca beslenen ayaklanış yatağını kurutarak Ankara'yı tehdide başlayan yangın başlangıçlarını yerinde söndürmekti. Bu boşluk içinde yeni örgütler yaparak gerekirse tek başına savaşacaktı.

Bu koşullar altında Bursa önemli bir duruma gelmişti. Burayı hem padişahçı güçlere kaptırmamak, hem de onu İstanbul hükümetinin propaganda savsağına karşı bir Kuvayı Milliyeci propaganda yumruğu ve stratejik bir koz olarak kullanmak gerekiyordu. 23 Nisan'da Ankara'da Ulusal Meclis açılırken Bursa'da da büyük gösteriler yapılacaktı. Bu arada pek yoğun bir ulema yatağı olan, gericilerin de sığınağı durumuna gelen Bursa, uyarılmaya ve ulema, Kuvayı Milliye davası için kazanılmaya çalışılacaktı.

Ali Fuat Paşa, bu amaç için ilkin Bursa'ya gidecek, ondan sonra toplayabildiği irili ufaklı bütün güçleri kuzeydeki ayaklanma bölgesine sürecekti. Bu kararı, paşa kendisi vermiş, Mustafa Kemal'e açmış, o da buna razı olmuştu.

Ali Fuat Paşa, Nisan'ın on altısında Bilecik'e vardı. Orda bir gece dinlenerek ertesi sabah 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Bey'le görüşmek üzere oto drezinle Lefke'ye *(Osmaneli)* gitti.

17 Mart'tan beri görüşmemişlerdi. Ona Batı Cephesinin durumunu, ayaklanışların olmuşunu, olacağını uzun uzadıya anlattı. Yakın ve uzak tehlikeleri birlikte gözden geçirdiler. Durum, son kerte tehlikeliydi. Nizami güçlerin, isyan dalgaları karşısında kolayca çözülüp dağılması, yepyeni bir sorun yaratıyordu. Bunu kavramak gerekiyordu. 172. ve 174. Alaylarla 24. Tümenin 2. Alayından iki taburun bütün silahlarıyla ve ağırlıklarıyla elden çıkması, bu sorunun üzerine eğilmeyi farz kılıyordu.

Bunun üstüne Mahmut Bey'e şunları söyledi:

— Bir süre daha ayaklanma merkezleri üzerine ordu kıtalarıyla yürümekten elden geldiğince kaçınmalıyız. Bunlarla ancak bulunduğumuz yerleri bir engel gerisinde savunmalıyız. Eğer üzerlerine yürüyüp müfrezelerimizi dağıtacak olursak isyanların gücünü ve moralini yükseltiriz. Ayaklanma bölgesinin genişlemesine yol açarız. Ayaklanma merkezleri tecrübeli müfrezelerle dize getirilecektir. Bu amaçla Salihli'den Ethem Bey'in ulusal müfrezelerini Karesi Sancağı'na getirdik; Anzavur'un ezilmesi işi başlamıştır. Burada sonuç alındıktan sonra, bu müfrezeleri Hendek ve Bolu'ya getirteceğiz. Bu sırada, zaman kazanacağız. Ankara'daki arkadaşlarımız acele ve telaş edebilirler. Bizse ihtiyatı elden bırakmayacağız. Hareket bölgelerinde güvenle yürüyerek ayaklananlara ilk günlerde bir başarı fırsatı vermemeye çalışacağız. Ayaklanma bölgelerinde düşmanlarımız ne yazık ki anlaşmak olanağı bırakmamışlar, ayaklanmanın dayandığı güçler ezilmedikçe, onlara inanmak doğru değildir. Ezilmez, gözleri yıldırılmazsa hiçbir lafa kulak asmazlar.

Paşayı büyük bir saygı ve dikkatle dinleyen Yarbay Mahmut Bey, şu yanıtı verdi:

— Bütünüyle sizin düşüncenizdeyim.

Paşa, ona son olarak şu birkaç sözü de söyledi:

— Ben, Bursa'dan Anzavur'u ezmeye çalışacağım. Bundan sonra, Adapazarı'na geçeceğim. Belki bu zaman içinde Hendek, Düzce ve Bolu dolaylarında daha güçlü ayaklanışlar çıkabilir ve sizi bunlara karşı görevlendirebilirler. Vermiş olduğum buyruk çerçevesinde davranmanızı düşünürlüğünüzden beklerim.

Ali Fuat Paşa, genç arkadaşının elini büyük bir sevgi ve sempatiyle sıkarak yine Bilecik'e döndü.

Paşa'nın, Mahmut Bey'i bu son görüşüydü.

1 Nisan akşamı Lefke'den*(Osmaneli)* Bilecik'e dönen Paşa, kısa ve tedirgin uykusunu sıcak yatağında bırakarak tanyeri atarken karargah personeliyle Bursa'ya yollandı. Nisan'ın on dokuzuncu günü akşamı yorgun argın Bursa'ya vardıklarında 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in ve Bursa Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Mahmut Celal *(Bayar)* Bey'in ayağa kaldırdığı bir propaganda kalabalığı onları gösteriler yaparak karşıladı. Paşa, yol kıyısına dizilen kalabalık halk ve asker yığınlarının önünden salt selamlayarak geçmek zorunda kaldı ve doğruca tümen karargahına koştu. Durum çok sıkışıktı. Bin türlü derde bin türlü deva bulmak zorundaydı. Hem vali vekili, hem de 56. Tümen Kumandanı olan Bekir Sami Bey, tümen karargahında birçok değerli subayı Paşa'yla tanıştırdı. Paşa, bu kahraman subayların ellerini sımsıcak duygularla sıktı. Şundan ki 16 Nisan'dan beri Bursa şehrini dışardan Anzavur sürülerine, içerden de Kuvayı Milliye düşmanı gericilerin alttan alta hazırladığı iç ayaklanışa göz açtırmayan bu bir avuç beyin ve yürek sahibi subaydı. Hepsi de Bekir Sami Bey gibi yürekliydi. Beşevler'in ve Çekirge'nin altındaki köprüleri vaktinde tutarak çok büyük bir felaketin önüne geçmişlerdi.

*

* *

Anzavur Ahmet, Yenice'de Dramalı Rıza müfrezesini dağıtıp çok değerli cephane stoklarının yakılmasına yol açtıktan sonra, üzerine gelen Yarbay Sabri ve Binbaşı Derviş Bey buyruğundaki kuvvetleri de perişan etti. Albay Bekir Sami Bey'in 56. Tümenden ayırarak Gönen'e doğru ilerleyen Anzavur sürüleri üzerine gönderdiği Yarbay Rahmi Bey buyruğundaki müfreze de darmadağın ve kumandan da şehit oldu.

Artık, yolu üzerindeki denk geldiği güçleri, hallaç pamuğu gibi atan Anzavur, yenilmez bir başbuğ olduğuna inanmaya başlamıştı. Artık, bir ereği de vardı. Marmara Bölgesi'ndeki bütün şehirleri sel gibi kaplayarak Bursa'dan sonra İzmit ve Adapazarı bölgesindeki Çerkez ve Abaza stoklarıyla bağlantı kurup Akdeniz'den Karadeniz'e dek bir demir kuşak meydana getirecekti. Kafasında büyük düşlerin şimşekleri çakıyordu.

Bu sırada Anzavur sürülerinin büyük, uğursuz bir gürültü ile Bandırma'ya doğru ilerlediğini gören 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, karargahını aldığı gibi Bursa'ya kaçtı.

Anzavur kollarını sallayarak Bandırma'ya girdi. Önünde hiçbir engel görmediğinden burayı da geçerek ilerledi. Karacabey'i, Kirmasti'yi *(Mustafakemalpaşa)* ele geçirdi. Balıkesir ve Bursa iri kıyım iki erek durumuna girdi. Her geçtiği yerden ordusuna katılan serüvenci, yağmacı insan yığınları ile Kuvayı Milliyeci grupların morali üzerine korkunç ve iri kayalar gibi yuvarlanıyordu.

Anzavur, güzel binek atının üstünde girdiği kasabalarda kendisini bilerek, bilmeyerek karşılayan halk yığınlarına şöyle diyordu:

— Göğsünde iman, başında Kuran ve elinde ferman olarak ben geldim. Kırpık bıyıklı, Padişah düşmanı subayların kafalarını kesmek, şeriatın icabıdır!

Artık, hiçbir gücün durduramayacağı anlaşılan Anzavur, gözlerini iştahla gerici halk yığınlarının kaynaştığı Bursa'ya dikmişti. Bursa'da Albay Bekir Sami Bey, adı var, kendisi yok 56. Tümenin başında elleri böğründe kara kara düşünüyordu.

Bursa, öyle netameli bir yerdi ki Kuvayı Milliye örgütü ya-

pılamadığı gibi tümendeki askerleri orda tutmak da elden gelmiyordu. Yüz asker toplayabildiği gün, yüz elli asker silahlarıyla birlikte kaçıyordu. Bütün Bursa halkının, Kuvayı Milliye'ye karşı dönük oluşunun nedenleri meydandaydı. *"Bursa halkı, eski emekli, küskün memurlar, hacılar, hocalar ve softalarla doluydu."* Bekir Sami Bey, tümenden ayırdığı ancak üç yüz kişi tutarındaki birkaç taburluk askeri en çok güvendiği subayların buyruğunda Bursa'ya iki saat çeken Bandırma yolu üzerindeki Beşevler'e gönderdi. Askerler burda harıl harıl siper kazarak savunaklar meydana getirmeye başladılar.

Ali Fuat Paşa da Eskişehir'de bulunan 20. Kolordunun İkinci Piyade Alayını onları güçlendirmek üzere parça parça Bursa'ya göndermeye başladı. İlk tabur Bursa'ya otuz kilometre uzaklıktaki Dimboz Karakolu'na *(şimdiki adı Erdoğan köyü, Kestel ilçesine bağlı)* vardığında Bursalı bozguncular, çabucak taburun içine sızarak korkunç bir propagandaya giriştiler. Geceleyin bütün erat silahlarıyla birlikte yitiklere karıştı. Üç gün sonra, Bursa'ya doğru yola çıkarılan ikinci tabur subaylarının büyük dikkati altında şehre varabildi.

Bu kez, yolda askerler arasında Kuvayı Milliyeciliğin iyiliği üstüne propaganda yapan gizli adamlar sokulmuş ve herhangi bir yandan gelecek zehirli propagandalar için bir panzehir hazırlamaya çalışılmıştı. İkinci tabur Bursa'ya vardıktan sonra, bir gece dinlendi. Ertesi gün, Beşevler'de savunma hazırlığı yapmak üzere yola çıkarıldı.

Yoldan geçen askerciklere burda Odiseus'un sirenlerini andıran yığınlarla halk kadını bahçelerin kenarına dizilerek şöyle laflar atmaya, bağırmaya başladılar:

— Askerler, bu subaylar sizi Padişah'ın askerlerine karşı savaşa götürüyorlar. Siz, Müslüman kardeşlerinize kurşun mu atacaksınız? Padişaha karşı asi oluyorsunuz, kafir oluyorsunuz.

Bunları işiten askerler, henüz Bursa'dan iki kilometre uzakta, akşamın karanlığına karışarak sıvışmaya başladılar. Dağılmayı önlemek isteyen zavallı subaylar, kaçakların kurşunlarıyla öldürülmek tehlikesi atlattılar.

Taburun subayları, bahçelerin çitlerine yaslanmış Bursalı kadınların küçümseyici kahkahaları ve laf atmaları arasında elleri boş 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in yanına döndüler. Bekir Sami Bey'le karargahından beş altı subay ve bir de Bursa Müdafaayı Hukuk Derneği üyeleri koca şehrin biricik Kuvayı Milliyecileri olarak ortada kaldılar.

Düşman bir şehir, bu bir avuç insanı koca bir kin okyanusuyla çevreliyor gibiydi.

İkinci taburun da silahlarıyla dağılıp gidişi, başta Bekir Sami Bey olmak üzere, birkaç yürekli subayla birkaç sivil Müdafaayı Hukukçuyu çileden çıkardı ve ürküttü. Şimdi iş, büsbütün sarpa sarıyordu. Bursa'yı Anzavur'a karşı savunmak bir yana kendi canlarını kurtarabilmek kaygısı baş göstermişti. Eğer, Bursa'nın biraz ötesinde dağılan askerler, şehre girerse zaten fırsat bekleyen halkı da kışkırtıp bir düşmanlık dalgası uyandırabilirlerdi. Bu da birkaç Kuvayı Milliyeciyi bir ırmaktaki saman çöpleri gibi sürükleyip götürebilirdi. Bunu düşünen bir iki subay, Bursa'nın batıya giden yolu üzerine iki ağır makinalı tüfek yerleştirerek sabaha dek körlemeden bir korkutmaca ateşi sürdürdüler. Böylece kaçakların şehre girmesini önleyerek ölüm tehlikesini atlattılar.

Bu korkunç günlerde iki taburun dağılmasına yol açan ve Bursa'nın içinde kanlı bir ayaklanma hazırlayan ve çoğu *Intelligence Service'in* adamı olan bütün sahte sarıklılar, ele geçirilerek kötülük yapamayacakları yere gönderildi.

Ali Fuat Paşa, Ankara'dan Bursa'ya yollandığında Ethem Bey, Anzavur Ahmet Paşa'yı kötek ata ata Biga'ya doğru kovalamaya başlamıştı. Ne var ki olaylar yıldırım hızıyla geliştiğinden çabuk ve doğru haber alınamıyordu.

Ethem Bey'in, hışım gibi Anzavur'un üstüne atıldığı biliniyorsa da yine de Ali Fuat başta olarak bütün Bursa'daki Kuvayı Milliyeciler, şehri her an tehlikede görmekten kendilerini alamıyorlardı. Anzavur'un nizamiye alay ve taburlarını darmadağın edişi, hepsinin moralini kırmıştı.

Ali Fuat Paşa'nın bir tek umudu Ethem Bey'di. Anzavur sürülerinin dilinden en iyi onun anlayacağını biliyordu. Bilinçli

ve sağlam gerilla akıncılarının onların hakkından geleceğini biliyor ve bekliyordu.

Paşa, daha Bilecik'teyken Ethem Bey'in Anzavur sürülerine atmaya başladığı ilk sopaların sesini işitmiş ve Bursa'ya biraz da haberlerin verdiği iyimserlikle yollanmıştı.

Bursa'ya vardığında ise Ethem Bey, Anzavur sürülerini Susurluk'tan sökmüş, bütün hızıyla Biga'ya doğru kovalamaktaydı. Böyle olduğu halde 19-20 Nisan gecesi Bursa'daki Kuvayı Milliyeciler için bunalımlı bir gece oldu.

Anzavur'un her an Bursa kapılarında görünmesi bekleniyordu. 20 Nisan'da Paşa'nın eline geçen Biga'ya varan Ethem Bey'in telgrafı, geceki korkunç kara düşü bir sevinç ışığıyla yıkayıp sildi ve yok etti. Ethem Bey, Anzavur sürülerinin bütün dağıtıldığını Anzavur'un da Karabiga'ya yanaşan bir İngiliz savaş gemisine binerek İstanbul'a kaçtığını bildiriyordu. Kuvayı Milliyecilerle bütün Bursalıların sinirleri bu haber üzerine yatışmıştı.

Ali Fuat Paşa'nın, daha Ankara'dan yola çıkarken Bursa'da yapmayı tasarladığı çok önemli bir iş vardı. Bursa, bir gericiler, mollalar, hacılar ve hocalar şehri durumuna gelmişti. İstanbul'un gericileri, içlerinde pek çok gerçek ve temiz din adamının bulunduğu bu hocalar kalabalığını çok yakından etkiliyor ve böylece Bursa'yı Kuvayı Milliye Anadolu'suna karşı korkunç bir propaganda merkezi olarak kullanmaya çalışıyordu. Şeyhülislam fetvaları, buradaki hocalar aracılığıyla Anadolu'ya kolayca yayılıyordu.

Dürrizade Abdullah'ın fetvalarını bu şehrin göbeğinde boğmak üzere Ankara'da birlikte verdikleri kararı, burda uygulamak üzere Kuvayı Milliyeci başları davrandıran Ali Fuat Paşa, 21-22 Nisan gecesi, Bursa'daki bütün derin ve ünlü ulemanın Belediye konağının tarihsel salonunda toplanması işine girişti.

21 Nisan günü Albay Bekir Sami Bey'i yanına alarak şehrin tanınmış birçok ulemasını ziyaret etti.

Bu görüşmelerde her iki kumandan sırasıyla ulusal kurtuluş savaşının anlamını ve İstanbul'un haksızca ve alçakça bu kutsal davaya karşı koyuşunu ve onu boğmaya çalıştığını ka-

nıtlarıyla ortaya koymaya çalışarak kendilerine yardım etmelerini dilediler. Bu görüşmeler de boşuna olmadı. Görüştükleri din adamlarının birçoğunu dava için kazanmak mutluluğuna erdiler. Bunlar, Kuvayı Milliye'ye her türlü yardımı yapmaya söz verdiler. Birinci Dünya Savaşı'nda Panislamizm davası için Türkiye'ye çağırılıp Bursa'da sıkışıp kalmış olan ünlü Şeyh Sünusi de bu görüşülen ulema arasındaydı.

Ali Fuat Paşa ile Albay Bekir Sami Bey'in ulemadan istedikleri yardım, şöyle özetlenebilirdi.

— İstanbul, eylem olarak düşman işgali altındadır. Tutsak Padişah'la hükümetinin Kuvayı Milliye ve onun başları aleyhine çıkartmış oldukları fetvaların geçerli olup olmayacağı üstüne bir yargı verilmelidir. Alacağınız ve yayınlayarak bütün Türkiye'ye bildireceğimiz bu yargı ulusal kurtuluş savaşına çok yararlı olacaktır.

21-22 Nisan gecesi, vali vekili ve 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey, yetmiş-seksen din adamını Belediye dairesinin büyük salonuna topladı.

Bu ak sarıklı, temiz giyimli, ak saçlı ve sakallı hoca kalabalığı arasında kimi siviller Kuvayı Milliyeci subaylar ve bunların başında da Ali Fuat Paşa ile Albay Bekir Sami Bey göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa, gündüzün, Bekir Sami Bey'le birlikte bunların çoğunu evlerine gidip görmüş ve yardım için söz almıştı.

Yalnız, bunlar arasında ilk kez gördükleri hiç kimsenin tanımadığı birçok hoca da göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa, bu görüşemediği hocalara da ötekilere gündüzün anlattığı şeyleri yinelemek üzere kürsüye çıktı. Düşüncelerini derli toplu olarak bir kez daha söyledikten sonra, Mustafa Kemal imzasıyla Temsil Kurulu'ndan gelen telgrafı da okudu. Bundan sonra, başlayıp birkaç saat süren bu görüşmeler Bursa ulemasının ulusal kurtuluş savaşını desteklediğini gösterdi.

Sonuç çok olumlu ve sevindiriciydi. Dürrizade Abdullah Efendi'nin canına ot tıkama zamanı gelmişti. Bütün hocalar, içten, ulusal bir heyecan içindeydi. Bütün düşüncelerin bir kapıya çıktığı görülüyor ve bir sonuca bağlanması düşünülüyordu.

Albay Bekir Sami Bey'le Ali Fuat Paşa'nın sevinçleri, sert asker yüzlerinde gizlenememiş birer ışık demeti gibi parlıyordu. Bütün hocaların gözleri bu iki uzun boylu, iri yarı askerin mavi gözlerindeydi.

Ali Fuat Paşa, yanı başında oturan Bekir Sami Bey'e:

— Bursa ulemasından ben de bunu bekliyordum, dediği sırada ön sıralardan ak sarıklı, parlak cübbeli genç bir hoca, yerinden fırladı ve bütün salonu dolduran sesiyle bağırarak:

— Gerçek sizin bildiğiniz gibi değildir. Ben, daha bugün İstanbul'dan geldim. Bir gün önce de huzuru şahaneye kabul edildim. Millete Padişah'ın selamını getirdim. Padişahımız Efendimiz de hükümet de tutsak bir durumda değildir. Ben, bu gerçeği Efendimizin ağzından kendim işittim, dedi.

Salondaki bütün başlar, ona dönmüş, put kesilmiş, onu dinliyordu. Sonra, hoca kalabalığında bir tedirgin kımıltı başladı. Birçoğu, biraz önce söylediğine pişman olduğunu gösterir mimikler ve fısıltılarla bu tedirginliğini belli ediyordu.

İş, bir an sorunuydu. Ali Fuat Paşa, bu ana egemen olmanın gerekliliğini hemen kavradı. Savaş sırasında da böyle şimşek gibi hızlı kararlar isteyen anlarla çok karşılaşmıştı. Şimdi de cephede bulunuyordu. Bu, silahların patlayıp durduğu cepheden daha da tehlikeliydi.

Ali Fuat Paşa, Sait Molla ile Papaz Frew'un yetmiş beş kişilik bir Intelligence Service ekibini Anadolu'nun türlü bölgelerine yolladığını anarak şimşek gibi kararını verdi. Bu genç adam da o yetmiş beşlerden biri olabilirdi. Hemen yerinden fırladı, tabancasını çekerek:

— Yerinden kıpırdama, karışmam! diye bağırdı.

Dışarda hazır bekleyen polislerden ikisini çağırtarak:

— Yakalayın şu herifi! diye bağırdı.

Salon, korkunç bir merak ve heyecan içindeydi. Polisler, hocayı sımsıkı yakaladıkları sırada paşa, kürsüye çıkarak:

— Sayın hoca efendiler, dedi. Bugünlerde Bursa'ya hoca kılığına girmiş birtakım hainler gelmiştir. Bunların bir kaçını yakaladık. Şimdi, bunun da o hainlerden biri olup olmadığını göreceğiz.

Genç hoca, bağırıp çağırarak polislerin elinden kurtulmaya çalışıyordu.

Paşa, yaveri İdris Bey'e:

— Bu adamın üstünü başını arayınız! diye buyurdu.

Bu buyruk, genç hoca üzerinde korkunç bir şaşkınlık yarattı. Üstünü aratmamak için silkinmeye, bağırıp çağırarak çevreyi gürültüye boğmaya çalıştı. Sonra, bunun boşuna olduğunu anlayarak sustu.

Herkesin gözü önünde hocanın iç cebinden korkunç bir ihanet belgesi çıktı. Bu, İstanbul'daki İngiliz casus örgütü ve siyasal polis elebaşılarından Yüzbaşı Benet'in imzasını taşıyan bir mektuptu. Demek ki genç hoca, İngiliz gizli polisinin adamlarından biriydi. Belgeyi gören bütün hocaların gözleri fal taşı gibi açılmış, Ali Fuat Paşa'nın yitirmek üzere bulunduğu dava da kurtulmuştu. Hoca kılığındaki ajanın buralı olmadığı, İstanbul'dan bütün hainlerin girmesi gereken yere gönderilmek üzere Divan-ı Harbe verilmesini buyurdu.

Bütün hocalar, hala şaşkın şaşkın Ali Fuat Paşa'ya bakıyordu.

O da onlara şöyle dedi:

— İşte, sayın ulema, sizin haklı kararlarınıza karşı gelmek isteyen bu adam, yurdumuzu parçalamak isteyen İngilizlerin ajanıdır. Artık, duraksamaya yer yoktur. Kararınızı bekliyorum.

Hocaların yüzlerindeki kaygı ve tedirginlik yitip gitmişti.

En yaşlı hoca, paşaya:

— Hakkınız var! dedi ve daha önce görüşülerek aydınlığa kavuşmuş olan düşünceleri bir kağıda şöyle yazmaya başladı:

— Tutsaklıkta bulunduğu anlaşılan fetva vericinin fetvasıyla Padişah iradesinin geçerli olamayacağı açıktır. Hepimiz bu kanıdayız.

Yaşlı hoca, yazdığını yüksek sesle okudu. Hepsi, doğruladı. Sonra, birer birer gelerek kağıdın altını imzaladılar. Yaşlı hoca imzalanan kağıdı paşaya verdi. O da hepsine teşekkür etti.

Toplantı dağıldığında Bursa'nın bütün horozları gecenin sessizliğini yırtarak birbirlerine tatlı karşılıklar veriyordu.

Paşa, Bekir Sami Bey ve bütün öbür subaylarla tümen karargahına döndü. Sonucu Mustafa Kemal'e bildirdi. Mustafa Kemal, hemen ertesi sabah bunu memleketin dört bucağına telgraflarla bildirerek Dürrizade fetvalarının önünü kesmeye çalıştı.

*

* *

Ankara'nın yürüttüğü seçim kampanyasına katılmamak üzere ayak direnen 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey'le Konya ileri gelenlerini bir düzenle Ankara'ya götürüp işi kardeşçe yoluna koyan Refet Bey, buyruğundaki atlı bölüğünü geride bırakarak Nazilli'ye dönmüştü.

Bölük Kumandanı Üsteğmen Şerif Bey, Afyonkarahisar hanlarına yerleştirdiği müfrezesinin üstüne kanat germiş, Refet Bey'den gelecek yeni buyruğu bekliyordu. Öyle hızla gelişen olumsuz olaylar ortasında yaşanıyordu ki damarları güç dolu genç bir subayın bir yerde bomboş oturup pineklemesi bile korkunç bir israf sayılabiliyordu. Şerif Bey, bu ruh durumu içinde can sıkıntısından patlayıp dururken her an beklediği buyruğu eline tutuşturdular.

19 Nisan 1920 tarihli telgraf şöyle diyordu:

— Dakika geciktirilmesi ölümdür.

12. Kolordu Süvari Bölük Kumandanlığına! Bölük, Ankara'da yeni açılacak olan meclisimizi cepheleri adına selamlamak üzere hemen Ankara'ya yollanacaktır.

Albay REFET

Şerif Bey, telgrafı sevinçle okuyarak bölüğe hazırlık buyruğunu verdi.

Bu sırada handaki odasına bir Yüzbaşı koşarak girdi. Elinde gecikmenin ölüm olduğunu bildiren bir başka telgraf vardı:

— Şerif Bey, istasyondaki her türlü hazırlık bitmiştir. Bölüğünüzü bekliyoruz, dedi.

— Hazırlık buyruğunuzu verdim, Yüzbaşım. Yarım saate dek binmeye başlarız.

Yüzbaşı gitti, arkasından etekleri zil çalarak istasyon şefi geldi:

— Beyim, katar kalkmak üzere, bölüğü bekliyoruz.

— Şimdi geliyoruz, merak buyurmayınız.

— Nasıl merak etmem beyim, işin içinde ölüm var!

— Siz, katarı vaktinde hazırlamakla görevinizi yaptınız. Böylece idamdan kurtuldunuz. O ceza artık bana ait kalır.

Şerif Bey, telgrafı aldıktan kırk beş dakika sonra eratı ve atları trene bindirmeye başladı.

Bunca ivedi yapılması gereken bir işte ağır makinalı tüfek katırlarından pek güçlü biri vagona girmemekte diretti. Erler boşuna çekiyor, itiyor, hayvanı bir türlü içeri sokamıyorlardı. Kara katır, dakikası ölümle ölçülen çok değerli zamanın yitirilmesine yol açıyordu. Bölük Kumandanı Şerif Bey de onu vagona sokabilmek üzere başvurulacak bütün usulleri denedi. Hayvan Nuh dedi peygamber demedi. Genç ve gözü pek subay, bunun üzerine çileden çıkarak arkadan inatçı hayvanın üstüne atıldı ve sağrısına en okkalı yumruğunu indirdi. Ne var ki daha onun yumruğu sağrıya inerken katırın savurduğu çok güçlü, şimşek gibi bir tekme, genç subayın göğsüne yapıştı ve onu sırtüstü yere serdi. Şerif Bey, yayına basılmış gibi yerden fırladı ve korkunç bir nara atarak kara katırın sağrısına yeni bir yumruk daha savurdu. Bu yumruğu yiyen katır, işin şakaya gelir yanı olmadığını anlayarak vagona girdi.

En çok birkaç saniyelik bir süre içinde olup biten bu maç sırasında genç subayın kulağına tanıdık bir ses çalındı:

— Ne yapıyorsun? dedi.

Baktı, bu kendisinin katırla yaptığı dövüşü büyümüş gözlerle seyreden Albay Refet Bey'in sesiydi.

Hemen ayaklarını birleştirip onu selamlayarak:

— İnatçı katırı vagona soktum, efendim, dedi.

Refet Bey gülümseyerek:

— Ben senin ne inatçı olduğunu bilirim. Yalnız kara katırla tekmeleşecek kadarını bilmezdim. Anlamında mimikleriyle bir yanıt verdi.

Şerif Bey biraz sonra, bu katır tekmesiyle neden ölüp gitmediğini düşününce sırtındaki kalın İngiliz kaputunun göğsüne diktirmiş olduğu kürkün yüzü suyu hürmetine kurtulmuş olduğunu anladı. İnatçı katırın da vagona sokulmasıyla lokomotif düdüğünü çaldı ve odunla işleyen bu zavallı makina, oflaya puflaya Eskişehir'e doğru yola çıktı.

Tren, gece yarısı Eskişehir istasyonuna ulaştı ve durdu.

Yarı karanlık istasyondan biri şöyle seslendi:

— Süvari bölük kumandanı!

Şerif Bey, kendisine seslenildiğini anlayarak pencereyi açtı. Başını dışarı çıkarınca elinde bir kağıtla kendisini arayan bir Yüzbaşıyla burun buruna geldi:

— Bölük kumandanı benim. Bir emriniz mi var, Yüzbaşım?

— Şu telgrafı okuyayım, dinleyiniz.

Ve okudu:

— Eskişehir İstasyon Kumandanlığına, Ankara'ya gitmekte olan süvari bölük eratının istasyonda yemeklerinin yedirilmesi.

Albay REFET

Yüzbaşı bunu okuduktan sonra:

— Sıcak yemek hazırdır. Askerlerin hemen inip yemelerini emrediniz, kardeşim, dedi.

— Başüstüne, Yüzbaşım.

Askerler karınlarını doyurduktan sonra tren, yine ilerlemeye başladı.

Şerif Bey'in atlıları 20 Nisan sabahı Ankara istasyonunda vagonlardan bol bozkır güneşine çıktılar.

Bu sırada koşarak gelen bir Yüzbaşı, Şerif Bey'i buldu:

— Siz, hemen şehre yollanarak 20. Kolordu Kumandanı Vekili Albay İsmet Bey'i kolordu karargahında bulacaksınız. Vekiliniz, bölüğü alarak Ziraat Mektebi'ne gidecek, bölük orada çadırlı ordugah kuracak, dedi.

— Peki, Yüzbaşım.

Şerif Bey, bölüğü arkadaşı Üsteğmen Celal Bey'e bırakarak hemen atına atladı. 20. Kolordu karargahına doğru sürdü. İsmet Bey'i karargahta bulamayarak 20. Kolordu Kurmay Başkanı Erzincanlı Halis Bey'in katına çıktı.

Halis Bey:

— Kumandan burada değil, biraz sonra gelir. Siz burada oturup bekleyiniz, dedi.

Halis Bey, bu sırada önündeki yazılara dalarak genç subayı oracıkta unutmuştu ki bol sakallı bir adam (Vali Vekili Yahya Galip Bey) heyecanla içeri girdi. Yüzünden sevinç ve iyimserlik ışıkları saçılarak Halis Bey'e:

— Halis Bey, kurtulduk! diye bağırdı.

— Ne oldu, beyefendi?

— İstasyondan düzgün bir atlı yürüyüş kolu çıkarak Ankara'ya geldi. Kolbaşı Meclis'e yaklaştığı halde kolun sonu yine de görünmüyor. Tehlike de kalmadı demektir.

Halis Bey gülerek:

— Öyleyse, size o atlıların kumandanını tanıştırayım, beyefendi! dedi.

Yahya Galip Bey, içeri girince içerdekiler ayağa kalkmıştı. Halis Bey, ayakta saygı ile dikilen tığ gibi genç Üsteğmeni göstererek:

— Üsteğmen Şerif Bey! diye ekledi.

İçten ve babacan bir adam olan Yahya Bey, genç subaya doğru koşarcasına ilerleyerek onu kırk yıldan beri ahbabı imiş gibi kolları arasına aldı. Şerif Bey, bu içten şefkat gösterisi karşısında sevincin en güzeliyle ürperdi. Demek ki burda insan değeri bilen insanlar arasında bulunuyordu.

Yahya Galip Bey, onu gözlerinden ve alnından öperken:

— Evladım, tam zamanında yetiştin. Artık, düşmanlar, gelsinler de görsünler dünyayı! dedi.

Halis Bey, vali vekilini oturtmak istediyse de yığınla işi olduğunu söyleyerek yine geldiği gibi çıkıp gitti.

Sonra Halis Bey, genç Üsteğmene:

— Vali Yahya Galip Bey'i çok sevindirdiniz, dedi.

Şerif Bey, bu babacan adamın Ankara Valisi olduğunu o zaman anladı. Biraz sonra, 20. Kolordu kumandan vekilinin makamına geldiğini haber verdiler. Şerif Bey hemen onun odasına gitti. Kocaman, kapkara saçlarla örtülü bir baş, çıkık alın, zeytin gibi kapkara gözlerin ışıldadığı küçük, zayıf bir yüz, ince, ufacık, çevik bir gövde. Şerif Bey'in gözüne çarpan ilk görünüştü. İsmet Bey kafası yerde düşünerek odada bir aşağı bir yukarı gezinirken Şerif Bey'i görünce durdu. Yüzünde tatlı ve dostça bir gülümseyiş parladı.

Şerif Bey'in verdiği tekmili gülerek dinledikten sonra:

— Hoş geldiniz! diyerek onun elini sıktı.

Bir iki şey sorup yanıtını aldıktan sonra:

— Şimdi, bölüğünüzün başına gidiniz, dedi. Bizim oturduğumuz Ziraat Mektebi'ni koruyacak ve savunacak biçimde güçlendiriniz. Akşamüzeri geldiğimde tertibatını göreceğim.

Yine elini sıkarak genç subayın çıkmasına müsaade etti.

Şerif Bey, o zaman, bütün dünyayı gürültüye veren, yerli ve yabancı düşmanları kaygılandırıp titreten Kuvayı Milliyeci başların toplandığı karargahta bir tek asker bulunmadığını anlayarak şaşırdı. Demek ki bu ayaklanışlar sırasında Kuvayı Milliyenin beyinleri, büyük bir tehlike içindeydi. Ufak bir ayaklanış dalgası, burasını içindekilerle birlikte silip süpürebilirdi.

Şimdi, bu değerli başları korumak, kendi bölüğüne düşüyordu. Bunu düşününce göğsü kabardı. İstanbul'da kendisine Anzavur Ahmet Paşa'nın ordusunda subaylık önerisinde bulunmuşlar, bu iğrenç öneriyi atlatarak hemen arkadaşı Celal'le Ankara'ya kaçıp gerçek ve insancıl yurt kavgasının safları arasında yer almıştı. Kader de onu en büyük devrimcilerin ve askerlerin koruyucu başılığına getirmişti.

Şerif Bey, atına atlayarak Ziraat Mektebi'ne vardığında Üsteğmen Celal Bey'in çadırlı ordugah yerini seçip çadırları bile kurdurmuş olduğunu gördü. İşini bitiren erat güneşte ve çadırlarında dinleniyordu. Şerif Bey subay arkadaşlarıyla çavuşları yanına alarak araziyi şöyle bir gözden geçirdi. Yapılacak tahkimat üstüne arazi üzerinde göstererek buyruk verdi. Bütün

eratla birlikte subaylar da çalışmaya koyuldu. Albay İsmet Bey, yapılanları akşamleyin gelip görecekti. İkindiüstü *"tahkimat"* denetimi hazırdı. Arif Bey, gerekli noktalara nöbetçileri dikerek savunma tertibatı aldı.

Akşamüstü İsmet Bey geldi, yapılanları gözden geçirerek:

— Hepsi iyi. Yalnız bu gece erken yatmayın, dedi. Gece yarısı sizi çağırıp kimi şeyler görüşeceğiz.

İsmet Bey çekilip gittikten sonra Şerif Bey, büyük bir merakla geceyi iple çekmeye başladı. Eli tabancasının kabzasında, çadırın kapısı önünde bir aşağı bir yukarı kısa adımlarla dolaşarak yıldızları seyrediyor, Çubuk Çayı'nda, kurbağaların çıkardığı yaygarayı dinliyor, aklına gelen bin türlü düşünceyi bir kenara iterek İsmet Bey'den gelecek haberi bekliyordu.

20 Nisan'ı 21'e bağlayan gece, saat on iki sıralarındayken karargahtan hızlı hızlı gelen posta eri, karşısına dikilip selam çakarak:

— Sizi istiyorlar, efendim, dedi ve hemen o önde, Şerif Bey arkada karargaha doğru yürümeye başladılar.

Büyük kapıdan içeri girdiler. Tam karşılarına gelen merdivenlerden yukarı çıktılar. Sahanlığı geçtikten sonra, sol yandaki odanın kapısını gösteren posta eri:

— Burası efendim! dedi. Şerif Bey, kapıyı çaldı.

İçerden:

— Gel! diye bir ses geldi.

Kapıyı açıp, içeri girince Mustafa Kemal'le İsmet Bey'in, petrol lambasının ışığında bir aşağı bir yukarı volta vurduklarını gördü. Hem geziniyor, hem de bir şeyler konuşuyorlardı. Şerif Bey'in, girdiğini görünce durarak ona baktılar. Şerif Bey, mahmuzlarını şakırdatarak çakı gibi bir selam verdi, kimliğini söyledi. Mustafa Kemal, onun selamına karşılık vererek hemen ilerledi, büyük bir içtenlikle elini sıktı, sonra sağ koluna girdi ve onu duvar dibindeki ancak iki kişinin yan yana rahatça oturabileceği bir ceviz kanepeye oturttu. Sonra, Mustafa Kemal, onun sağına, İsmet Bey de soluna oturdu.

İkisinin arasında adamakıllı sıkışarak oturan Şerif Bey'i sı-

kıntıdan ateş bastı. Mustafa Kemal, ünlü gümüş tabakasını açarak bir sigara aldı. Sonra bunu Şerif Bey'e uzattı:

— Buyur, Şerif Bey!

Mustafa Kemal'in böylece adını söylemesi gene adamı şaşkına çevirmişti. Onun tabakadan bir türlü sigara alamadığını gören Mustafa Kemal:

— Bir sigara al bakayım! diye yineledi.

Biraz kendine gelen genç adam, uzanarak bir sigara aldı. Bu kez de ne görsün? İsmet Bey sigarasını yakmak için kibriti çakmaya hazırlanmıyor mu? Hemen oturduğu yerden fırladı, İsmet Bey'in elinden kibriti kaptı. İlkin Mustafa Kemal'in, sonra da İsmet Bey'in sigarasını yaktı. Kibriti söndürerek kutuyu geri verdi.

Ayakta hazır ol durumunda dikildi kaldı.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, girişimi ele alarak Şerif Bey'i bileğinden yakaladı, şefkatli ses tonu ile:

— Yerine otur Şerif Bey, dedi. Burada üç arkadaşız.

Şerif Bey, yine sıkışarak ikisinin ortasına oturdu.

Mustafa Kemal:

— Haydi, sigaranı da yak, öyle görüşelim, dedi.

Şimdi, üç asker, sigaralarının dumanlarını savurarak yan yana oturuyordu.

Mustafa Kemal:

— Şerif Bey, Anadolu'ya ne amaçla geldiniz? diye sordu.

— İki yerden emir aldım, Paşam. Birinci emri Tanrı'dan aldım. Çünkü Tanrı gazayı farz kılmıştır. Bu farzı yerine getirmek üzere geldim. İkinci emri vicdanım verdi. Bırakışma koşullarının maddelerini lehlerine yürüten düşmanlarımız, her yanda topraklarımızı ele geçirdiler. Bizi sömürgelerinin zavallı insanları durumuna sokmak istiyorlar. Bu durumu siz, bizden daha iyi gördüğünüz için bu kutsal görevi üzerinize aldınız. Ben de bu amaç uğrunda çalışmak için İstanbul'dan kaçarak çöl ve Filistin savaşlarında maiyetinde bulunduğum Albay Refet Bey'in yanına geldim, Paşam.

Mustafa Kemal, Şerif Bey'i derin bir dikkatle dinliyordu.

Sonra, İsmet Bey'e:

— İsmet, bizim amacımızı Şerif Bey'e söyle! dedi.

İlk kez konuşmaya başlayan İsmet Bey:

— Şerif Bey, dedi. Düşmanlarımızla uğraşacağız. Onlar güçlü, biz zayıfız. Belki yenilerek en çok bir köye dek küçüleceğiz. Yine de durmadan dövüşeceğiz. En sonra bu köyden bir güneş gibi yayılarak yine genişleyeceğiz. Düşmanlarımızı da bu topraklardan kovacağız.

Bu sözlerden sarsıcı bir heyecan duyan genç Üsteğmen, gözlerini Mustafa Kemal'in gözlerine dikti:

— Paşam, dedi. Zatı devletleri bu azim ve amaçla çalıştıkça ben ve kumandam altında bulunan arkadaşlarım bu uğurda seve seve ölmeye hazırız.

Mustafa Kemal'in bu sözlerden hoşlandığı görülüyordu.

— Öyleyse anlaştık, dedi. Herhalde zafer bizde kalacaktır.

Şerif Bey, görüşmeyi bitmiş sayarak onları daha çok tedirgin etmemek üzere kalkmaya davranırken Mustafa Kemal, elini onun sağ omzuna koydu ve:

— Trakya'nın durumunu söyle! dedi.

— Paşam, Trakya'nın akıbetini ne yazık ki iyi görmüyorum. İki yanı deniz ve arkası Bulgaristan, İstanbul ise Anadolu ile bağlantıya engel oluyor. Sınır nüfusu ile Trakya'nın çok güçlü düşmanlara karşı sonuna dek savaşabileceğini sanmıyorum. Oradaki kumandan Albay Cafer Tayyar Bey aşırı derecede nazik bir adam olduğundan benim Trakya'dan umudum yok.

— Fakat en iyi silahlar orda.

— Evet, Paşam en iyi silahların orda olduğunu biliyorum. Ne Var ki Çanakkale'de, Sina çöllerinde, Filistin'in ovalarında ve dağlarında, Kafkas Cephesinde, Galiçya'da dövüşen Trakya çocuklarının yüzde doksanı geriye dönmedi. Birçok sakat da var. Halk, yoksulluk içindedir. Çoğunun morali bozuktur. Başlarında sert karakterli bir kumandan olmadıkça Trakya'nın uzun süre düşmana dayanabileceğini sanmıyorum, Paşam.

— Fakat oraya kimi göndereyim?

— İsmet ve Refet Beyefendilerden birini göndermek gerekir. Çünkü Trakya halkını ve arazisini İyi bilirler.

— Bunları hiçbir biçimde yanımdan ayırıp Trakya'ya gönderemem.

— Öyleyse Trakya'dan da çokça bir şey beklemeyiniz. Trakya'yı ancak, gerekirse öz kardeşini kendi tabancasıyla öldürebilecek yetenekte olan bir kumandan yönetebilir, Paşam.

Mustafa Kemal, sağlam gözlemlere dayandığını sezdiği bu sözleri büyük bir dikkatle dinledikten sonra, yüzü acı bir üzgünlükle örtüldü. Şerif Bey, onu bu üzgün düşüncelerine boğulmuş olarak bırakıp ayağa kalktı.

Mustafa Kemal de ayağa kalkarak tatlı ve okşayıcı sesiyle:

— Şerif Bey, biz seni iyi tanıyoruz! dedi.

Şerif Bey düşündü. Filistin çekilişinde o da birçokları gibi onun buyruğuna girmiş, böylece birkaç kez de karşılaşıp görüşmüşlerdi. Kim bilir, belki de o günlerden tanıyordu.

Şerif Bey, kafasından bunları geçirirken Mustafa Kemal, İsmet Bey'e:

— İsmet, Refet'ten gelen telgrafı oku, dedi.

İsmet Bey, cebinden çıkardığı telgrafı okudu:

— Temsil Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine!

Emrinize göndereceğim Üsteğmen Şerif Efendi eski bir silah arkadaşımdır. Kendisinin her türlü güvene layık olduğunu bildiririm.

Albay REFET

Telgrafı okuduktan sonra, Mustafa Kemal:

— Refet, en iyi ve çok sevdiğim arkadaşımdır. Onun güvendiğine biz de güveniriz! dedi.

HENDEK ŞEHİDİ

Kumandanlar her andaki duruma karşı duraksamasız ve çabucak gereken tedbirleri almak zorundadır.
Mustafa KEMAL

Yarbay Mahmut Bey, 19 Nisan akşamı Geyve istasyon konağında, bürosunda büyük gaz lambasının ışığında masasına serilmiş ayrıntılı haritayı gözden geçiriyor, bir yandan da Ankara'dan, Bursa'dan, Adapazarı, Bolu, Hendek ve Düzce ayaklanma bölgelerinden gelen telgraf, mektup ve raporları okuyordu. Mustafa Kemal imzasıyla son gelen şifreli telgrafı görünce Ali Fuat Paşa'nın birkaç gün önce, ayaklanan başıbozukların üzerine nizamiye birlikleriyle gidilmesini salıklayan sözlerini ve öğüdünü andı.

Mustafa Kemal'in telgrafındaki buyruk kesindi:

Düzce ayaklanması, had bir aşamaya girmiştir. Buyruğumuz altındaki bütün güçlerle beraber hiç zaman yitirmeden Düzce'ye yürüyerek ayaklanmayı eziniz.

Mustafa KEMAL

Mahmut Bey, buyruğu okur okumaz yerinden fırladı. Karargah subaylarını çağırarak işi görüştü. Yarın sabah erkenden yürüyüşe geçilmesi kararlaştırıldı. Erat, bütün hazırlığını yaptıktan sonra birkaç saatçik olsun bir şekerleme kestirmek üzere tavşan uykusuna yattı.

20 Nisan sabahı 143. Alaydan iki tabur piyade, bir güçlü dağ bataryası ve atlı takımı, kuşlarla birlikte uyanıp çorbalarını içmiş, yürüyüşe hazır bekliyordu. Sonra, güzel atının üstünde ince ve güzel gövdesiyle yiğitçe oturmuş olan Kumandan Yarbay Mahmut Bey, yürüyüş kolunun başına doğru ilerledi. Böylece elde kalan son nizamiye askerleri, ayaklanma bölgesinin korkunç bir ejderha ağzı gibi açılmış karanlığına doğru yürümeye

başladı. 24. Tümen, zorlu bir yürüyüşten sonra akşamüstü Adapazarı'na girdi. Mahmut Bey, daha ilk evleri geçip de şehre doğru ilerlemeye başlayınca, bütün yüzlerin kaygı ve bütün gözlerin korku ile dolu olduğunu gördü. Sanki bir düşman ordusu geliyormuş gibi halk, gürültü ile dükkanlarının kepenklerini kapayarak ara sokaklardan evlerine çekiliyordu. Şehrin düşman ve dönük havasını gören Mahmut Bey, hemen güvenlik tedbirleri aldırdı. O geceyi yarı uyanık Adapazarı'nda geçiren Mahmut Bey tümeni, burdan her yana giden telgraf tellerini keserek 21 Nisan sabahı Hendek kasabasına doğru yola çıktı.

Yol boyunca Dürrizade fetvasına karşı Anadolu müftülerinin yazdığı Kuvayı Milliyeci fetva ile kimi propaganda bildirilerini köylere dağıttılar. Yarbay Mahmut Bey'in özel olarak hazırladığı bildirilerde şunlar yazıyordu:

— Padişah ve Halife, İngilizlerin eline tutsak düşmüştür. Padişahımızı kurtarmak uğrunda ölünceye dek çalışacağız. İstanbul hükümeti, İngilizlerin buyruğunda bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Padişahı ve ulusu kurtarmak amacıyla davranan Kuvayı Milliye'ye yardım ediniz.

Tümen Kumandanı Mahmut Bey, 21 Nisan akşamı müfrezeyi birinci tabur kumandanının buyruğunda Yağbasan köyüne göndererek tümen karargahı ve atlı takımıyla birlikte Hendek'e vardı. Mahmut Bey, Adapazarı'ndan yola çıkmadan önce Düzce'nin de ayaklandığını öğrenmişti. Atının üstünde kuşkulu bakışlarla çevresini süzerek Hendek kasabasına girdiğinde, bütün esnafın dükkanlarının kepenklerini indirerek ortadan savuşmuş olduğunu gördü. Halkın çoğu, yol üzerinden savuşmuş olmakla birlikte durup onlara bakmak yürekliliğini gösterenler de askerlere bir düşman askerine bakar gibi bakıyorlardı.

Mahmut Bey, karargahıyla hükümet konağına inerek tellallar aracılığıyla bütün halkı hükümet konağı meydanına çağırttı. Sanki ulusal güçlerin bu çağrısıyla eğlenmek istercesine kasabanın erkekleri ve kadınları yerine hükümet meydanında, bir yığın çocuk toplandı. Bunların kimisi korkuyla kimi de kaygısız bakışlarla subaylara ve askerlere bakıyorlardı. Bu, Hen-

deklilerin de Düzce ayaklanmasına katıldığını ya da onu candan desteklediğini gösteriyordu.

İngiliz ajanlarının bütün ayaklanma bölgesinde kullanmaya başladıkları pek çirkin ve korkunç bir propaganda biçimi, ayaklanmaya katılan Hendeklilerce de kaygısızca kullanıldı. Mahmut Bey'le öbür subaylar ve erat uyumaksızın hükümet konağında pusuda beklerken Hendek'ten ayaklanmaya katılan bir yığın kişi, gecenin karanlığında atlarına atlayıp dolaylardaki köylere dağıldılar ve gözleri korkudan fal taşı gibi açılan köylülere kışkırtıcı tonlarla bağırarak şöyle dediler:

— Arkadaşlar, Bolşevikler Hendek'i bastı. Kadın ve kızlarımızı çırılçıplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allah'ını seven Hendek'e koşsun!

Mahmut Bey, sabahleyin erkenden Yağbasan köyünde karargah kuran birinci ve ikinci piyade taburlarını Nüfren *(Nuhviran)* boğazı yoluyla Düzce'ye doğru yola çıkardı.

Mahmut Bey, yürüyüş süresince her an bir ya da birçok çatışmalar beklediğinden tümen karargahıyla arkadan gidecekti. Taburların yola çıkışından yarım saat sonra bir atlı haberci müfreze kumandanı Şerif Bey'den ilk raporu getirdi.

Raporda:

— Hendek'ten çıkar çıkmaz karşı tepelerden üzerimize ateş edilmeye başlandı. Üç yandan sürekli ateş edilmektedir. Bölüklerimiz ateş edilen yönlere yayılarak bu ateşlere ateşle karşılık vermektedirler. Topçu ile ağırlığın bir bölümü Hendek'ten dışarda, bir bölümü de kasabanın sokaklarında bulunmaktadır.

Mahmut Bey, raporu okuyunca, işin önemini anladı. Hemen atına atlayarak karargahın önünü keserek ona Çerkezce bir şeyler fısıldadı. Kumandan atlılardan birini indirerek yaşlı adamı onun atına bindirdi. Mahmut Bey geceleyin de birkaç Çerkez beyiyle görüşebilmiş, kendi Çerkezliğine güvenerek bunlar aracılığıyla ayaklanmış olan Çerkez Abazaları yola getireceğine inanmıştı.

Birkaç Çerkez beyinin kendisine verdiği umudun bir ihanet uçurumunda bittiğini bilmiyordu. Onun iki tabur askeri, hiçbir as-

kerce tertibat almadan Düzce'ye doğru yola çıktığında kasabanın biraz ilerisinde kurulmuş pusuya doğru ilerlerken yine Mahmut Bey'in bu boş umudundan esinleniyordu. Mahmut Bey, bu ayaklanma bölgesinde başarı kazanacağına yüzde yüz inanıyordu. Elindeki taburlar, İngilizleri Eskişehir'den kovan, Geyve'deki 1300 evli Ortaköy Rumlarının silahlı ayaklanmasını bastıran morali hırpalanmamış askerlerden meydana geliyordu.

Mahmut Bey, atlılardan birinin atına bindirdiği Çerkez beyi ile bir barış olanağı sağlayabileceğini düşünerek karşılıklı ve kalabalık silah seslerinin geldiği yol boyunca hızla ilerledi. Kasabanın dışından geçen çay üzerindeki köprüye yaklaştığında durumun tam bir pusuya düşme olayı olduğunu gördü. Daracık yolda sıkışıp kalmış topçular, şaşkın bekliyor, vurulmuş olan topçu katırları kanlar içinde inleyerek yerde debelenip duruyordu. Yalnız, piyade bölükleri yol kıyısındaki hendeklerde ve çalılıklar arasında siperlenerek düzgün bir savunma ateşi yapıyorlardı.

Mahmut Bey, gece görüştüğü Çerkez beylerinin ikiyüzlü davranışlarını sezememiş, ata bindirerek savaş yerine götürdüğü yaşlı Çerkez beyinin de bir tuzak gereği olarak kendisiyle birlikte geldiğinden hiç kuşkulanmamıştı. Bu, türlü etkenlerle beslenmiş, kökü çok derinlerde olan ayaklanmayı bayağı bir Çerkez ayaklanması biçiminde düşünerek kendi Çerkezliğiyle onları durdurabileceği gibi çok temiz ve saf bir kanı taşıyordu. Çerkezliğinin kalkanında bütün bu ayaklanıcı kurşunlarının yamyassı kesileceğini sanarak aldanıyordu.

Uzun yıllardan beri padişahlara güzel kızlar satarak geçinen Abaza ve Çerkez halkı, İttihat ve Terakki'nin çıkarlarına vurduğu baltayı hiçbir vakit affetmemiş ve onların kanlı bıçaklı düşmanları olmuştu. Kuvayı Milliyecilerin padişahlık kuruluşuna karşı olduğunu sezdikleri davranışları, onları çileden çıkarıyordu. Son çıkar kırıntılarını da Kuvayı Milliyeciler yok etmeye uğraşıyorlardı Padişahların güzel kızlar bahçesi olan bu bölgede gelip geçmiş birçok padişahın akrabaları da vardı. Bunlar, çok kolay ve rahat yaşamalarını sağlayan padişahlık kuruluşunun böyle birden bire temelli tehlikeye düştüğünü görerek zıvanadan çıkmışlardı.

Saraya armağan ettikleri gök gözlü, sarı saman saçlı huri gibi kızların yüzü suyu hürmetine tatlı günler geçiren Çerkez beylerinin bu zayıf yanlarını yakalayan İngiliz Intelligence Service'i onlara padişahların açık elliliğini gölgede bırakan altınlar yağdırmaya başlamıştı. Bu kez, sarı altın heykellere benzeyen yakışıklı İngiliz subayları, bu bölgeye boşalttıkları altın stoklarının yanı sıra birer şehzade gibi benimsenmeye başlamışlardı.

Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklanma, bu bölgeye Bandırmalı milis Albayı denen Çerkez Ramo Bekir'in uğursuz ayaklarıyla ilk kez 1919 Kasım ayında adım atmıştı. Adapazarı bölgesine gelerek örgüt yapmaya başlayan Bekir, hemen hükümetçe izlenmiş, üzerine bir jandarma gücü gönderilmişti. İzleme güçleri, Akyazı, Osmanbey, Hendek üzerinden onun izini sürdüler. Çalıkuru ve Beynevit*(Altındere)* köylerine vararak orda Bekir'in adamlarından doksan yaşındaki Talustan Bey, Beslan Bey'i ve onun kardeşi Hüseyin Çavuş'u yakaladılar. Milis Albayı Bekir Bey, pabucun pahalı olduğunu görerek İstanbul'a kaçtı.

Daha sonra, Anzavur, Bandırmalı Çerkezlerden Aznok Ahmet Bey'i bol altınla besleyerek Çerkez stoklarının en bol bulunduğu Düzce'ye gönderdi.

İngilizlerle işbirliği yapan Sait Molla casus örgütü, Biga ayaklanmasını hazırlamak üzere Anzavur'un celladı Şah İsmail'e Anzavur'a verilmek üzere yedi torba içinde beş bin İngiliz altını vermişti. İşte, Ahmet Aznok Bey, Düzce'ye vardığında cebinde bu ışıl ışıl altınlardan epeyce bulunmaktaydı. Anzavur'un bu adaşı da para gücüne ve Anzavur'un adına ve ününe dayanarak Kuvayı Milliye'yi epeyce kötüledi ve birçok kişiyi ağulayarak ufak da olsa gerici bir örgüt kurmayı başardı.

Bu sırada tarihsel 16 Mart 1920 günü de gelip çatmış. İngilizler İstanbul meclisini tütsüleyerek birçok değerli mebusu Ankara'ya, Mustafa Kemal'e kaçırmak gibi büyük bir iyilik yapmışlardı. Adlarını bildiğimiz birçok mebus, Ankara'ya kaçarken Çerkezlerin oturduğu bu kasaba ve köylerden geçtiğinden İstanbul hükümetiyle casus örgütleri, onların yolunu kesmek üzere buralarda pek çok zararlı ve tehlikeli propaganda yaptırmıştı. Bu da cahil halkın büsbütün Ankara'ya karşı dönmesine yol açtı.

Bu sırada, İstanbul Kuvayı Milliyesi ile Ankara'yı gizli bir telle Kuşçalı*(şimdiki adı Kutluca-Körfez ilçesine bağlı-Kocaeli)*köyünden birbirine bağlayıp büyük bir örgütleme yeteneği gösteren eski jandarma yüzbaşısı ve Teşkilatı Mahsusa'nın milis yarbayı olan Kuşçubaşı Eşref Bey, İzmit ve Bolu ulusal güçler Kuvayı Milliye örgütlerini kurmaya başladı. İttihat ve Terakki'nin şerrine uğrayarak Saray'dan gelen altınları ellerinden kaçırdıklarına kızıp duran Çerkez beyleri, kendisi de bir Çerkez olan ünlü İttihatçı ve Teşkilatı Mahsusacı Eşref Bey'in, burda örgüt kurmaya geldiğini görünce adamakıllı ürktüler.

Adapazarılı Çerkez Kanbulat Sait Bey, hemen kişiliğinden iğrendiği Eşref Bey'e karşı bir örgüt kurmaya başladı. Bir yandan da kuşku uyandırmamak üzere hükümete başvurarak şöyle dedi:

— Eşref, bizim izzeti nefsimizle oynuyor. Burada örgüt yapmak gerekiyorsa biz yapalım, Eşrefi buradan alınız.

Halk arasında yaptığı propaganda işe bambaşkaydı.

— Eşref, Kuvayı Milliye hesabına bu memleketi soyacaktır. Bunu önlemek üzere Eşref'i kovmak için bana yardım ediniz; bana katılınız.

Kanbulat Sait Bey, böylece arkasına taktığı bir yığın insanla Adapazarı'na yürüdü. Eşref Bey'i kara bir bayrak gibi kullanarak şehre girdiğinde artık bu davranış, bütünüyle Kuvayı Milliye'ye karşı bir ayaklanış rengini almıştı. Kanbulat Sait Bey, içlerine birçok da Türk'ün karıştığı kalabalığın gittikçe büyümesinden yüreklenerek Hendek özerine yürüdü. Arkasındaki başıbozuk yığınıyla Hendek'e varıp Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Hüsnü Bey'in karşısına dikildi:

— Kuşçubaşı Eşrefi tepelemek üzere and içtik. Siz başımıza geçin, onu tepeleyelim! diye önerdi.

Kumandan:

— Bu davranış, hükümete karşı ayaklanmadır. Ben, ayaklanmanın başına geçemem. Siz bu işten vazgeçin, dedi.

Kanbulat Sait Bey ve arkadaşları, daha çok ileri gidince jandarma kumandanı tabancasını çekerek ateş etti. Birisi ya-

ralanınca ötekiler geriliediler. Ne yazık ki bu sırada hep yerli olan Hüsnü Bey'in jandarma erleri kendilerinden olan ayaklanıcılarla başlarının belaya girmemesi için jandarma dairesini bomboş bırakıp köylerine savuştular. Ayaklananların kan dökme iştahı henüz büsbütün kabarmadığından Jandarma Kumandanı Hüsnü Bey'i öldürmediler.

Ayaklanıcıların elebaşıları olan:*"Çerkez İsmail Pehlivan, Abaza Nuri Bey, Abaza Kamil Bey, Abaza Hayit Bey, Abaza Kadir Bey, Abaza Topal Ali, Abaza Parmaksız Nazif, Gürcü Çürüksulu Süleyman, Abaza Osman Bey ve kardeşi Rıfat Bey, Türklerden Kör Galip, Nuri Bey ve Mehmet Deli",* Yüzbaşı Hüsnü Bey'i öldürerek ellerini kana bulamaktan çekindikleri gibi, onu ayaklanma bölgesinden kaçırarak uzaklaştırdılar.

Böylece, Düzce'de hükümetin hiçbir temsilcisi kalmadığından bütün erkekler, ayaklananlara katılarak burasını katıksız bir ayaklanma bölgesi durumuna getirdiler.

Düzce, henüz bırakışma olmadan, Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru geniş bir eşkıya yatağı durumuna gelmişti. Sefer Bey, Hacı Kamil, Abdülvahap, Koç Bey, Abaza Maan Ali adlı Çerkezler ve Abazalar, Türklerin hayvanlarını çaldırıyor, sonra, yirmi otuz lira karşılığında bu hayvanları buldurup sahiplerine geri veriyorlardı. Bu eşkıyalık olayları üzerine Düzce Türkleri, İstanbul hükümetine telgraf çekerek güvenliğin sağlanmasını istemişlerdi. İstanbul hükümeti de Mahmut Nedim Bey kumandasında bir askeri mahkeme kurulu ile bir piyade bölüğü ve bir de makinalı tüfek bölüğünü kapsayan bir gücü Düzce'ye göndermişti. Binbaşı Mahmut Nedim Bey, çeteleri buldurup hapsettirdi. Sonra da bunları mahkemede beraat ettirdi.

Bu sırada da Hürriyet ve İtilaf Partisi, İttihat ve Terakki'nin mezarı üzerinde her adımda ihanetle biten serüvenlerine başlamıştı. Düzce'de bu partinin başına Sefer Bey'le Hacı Kamil Bey geçmişti. İşte, tam bu sırada Bandırma'dan Anzavur'un gönderdiği Ahmet Aznok Bey, İngiliz altınlarının heyecanı içinde bu elebaşılarla hemen ilişki kurarak onları İstanbul'a bağladı. Bütün bu Çerkez beyleri, padişahla yeniden bağlantı kurmanın korkunç

heyecanı içinde Çerkez köylerine dağılarak örgüt kurmaya başladılar. Sefer Bey'in başında bulunduğu bu örgütleri yine eski soyguncu çetelerine benzeten Türkler de salt canlarını korumak üzere bir örgüt kurmaya yeltendiler. Bunun için ilkin sıkıyönetim başkanı Mahmut Nedim Bey'e başvurdular. O:

— Gidiniz, örgüte başlayınız! dedi.

Bunu derken de sonsuz bir kaygısızlık içinde elinin altındaki piyade bölüğünü kömür yakmak üzere dağa gönderdi.

Düzce, büsbütün savunmasız kaldı. Mahmut Nedim Bey, bununla da yetinmeyerek Türklerin örgütlenmek üzere davrandıklarını ayaklananların elebaşılarına bildirdi.

Bu sırada Düzce'deki atlı kıtasının kumandanı Yüzbaşı Avni Bey (Avni Baha), Mahmut Nedim Bey'in ihanetini görmekte gecikmedi. Hemen Türk olan Düzce Müftüsü Mehmet Sıtkı Efendi'yle gizlice görüşerek Türk köylerinde bir koruyucu örgüt meydana getirdi.

Çabucak yüz yetmiş kişilik silahlı bir örgüt yapan Avni Bey, henüz Düzce'ye gelip savunma tertibatı almaya vakit kalmadan Çerkezler, ayaklanma merkezi yaptıkları Köprübaşı Ömerefendi köyünden, korkutucu bir kalabalık olarak Düzce üzerine yürüdüler. Düzce kaymakamlığıyla jandarma kumandanlığını birlikte yöneten adam da Çerkez olduğundan ayaklanmayı sempati ile karşıladı. Yalnız askerlik şubesinin çevresinde Yüzbaşı Feyzullah Bey'in buyruğundaki iki ağır makinalı tüfek subayı Ruhsar Bey, direnmelerini sürdürdüler. En sonra, gözü dönmüş insan sürüleri Ruhsar Bey'i şehit ettiler. Yüzbaşı Baha Avni Bey'i de diri olarak yakalayıp sımsıkı bağladılar.

*

* *

İşte, böyle köklü bir ayaklanmanın bilincinden yoksun olan Yarbay Mahmut Bey, iyi niyetlerle ve insanca duygu ve düşüncelerle dolu kişiliğine Çerkezlik yanını da ekleyerek bu Çerkez ayaklanmasını önleyeceğini sanarak karargahıyla atlı takımını geride bırakıp emir subayı İrfan, mülhakı Osman Zeki Beylerle bir de yaşlı Çerkez beyi ile ayaklanıcılara ateş yağdıran bi-

rinci tabura doğru koşar adım ilerledi. Karşılıklı kurşun yağmuru altında üç yüz metre yol aldı. Sonra yaşlı Çerkez beyini şosenin başını kesen ayaklanıcılara gönderdi.

Yaşlı Çerkez, çok kalabalık Çerkez gruplarının tam siper yaptığı yere yaklaştığı sırada Mahmut Bey, boru çaldırarak *"Ateşkes"* buyruğu verdi.

Siperlerde ateş eden erat boruyu işitince yerlerinden doğrulup:

— Ateş kes! diye bağırmaya başladılar.

Yalnız, birinci tabur eratı baştanbaşa ateş kestiği halde ayaklanıcıların ateşi sürdürdüklerini görerek yine korunma örtülerinin arkasına çekilmek zorunda kaldılar.

Yaşlı Çerkez beyinin aracılık çabasına pul veren olmamıştı.

Ayaklanıcıların karşısında ikinci tabur, *"Ateşkes borusunu"* işitmemişçesine ateşi sürdürüyordu. Mahmut Bey, bu sırada daha ilginç bir şey gördü. Yedek Teğmen Muhsin Bey'in buyruğundaki yedinci bölük, silah çatmış Abazalarla kucaklaşıyor, Abazaların bir bölümü de çatılmış olan silahları toplayarak ordan uzaklaşıyordu.

Bunu gören Kurmay Başkanı Yakup Sami Bey, büyük tehlikeyi sezdi ve Mahmut Bey'i yine ateş edilmesi için sıkıştırmaya başladı. Ne yazık ki öteki:

— Kardeşkanı dökülmesini istemiyorum, biraz daha dayanalım, biraz daha sabır gösterelim, soğukkanlılıkla bu çatışmanın önünü alabiliriz! diye diretti.

Bu sırada, sağdaki ikinci tabur da ateş kesmiş, çok bunalımlı bir dakikalar zinciri başlamıştı. Pek kısa süren ateş kesten yararlanan Abazalar ve Çerkezler taburların içine dalmış, eratla birbirine karışmıştı. Tam bu sırada hala ayaklananların elebaşılarının görünmemesinden şaşkınlık içinde ne yapacağını bilmeyen Mahmut Bey'in on beş-yirmi adım ötesinde göğsü, bağrı açık, tepeden tırnağa silahlı bir Abaza ortaya fırladı ve tüfeğini ona doğrultarak:

— Teslim ol! Teslim ol! diye bağırdı.

Mahmut Bey, bunun üzerine uyandı. Aldatıldığını anlamıştı. Yapılacak iş yeniden şimşek gibi karar vererek bu korkunç

tuzaktan bir kurtuluş umarı aramaktı. Bunu da uyguladı. Savaşın hemen yeniden başlamasını bildirmek üzere, her yandan gözlerin üzerine dikildiği bu anda, yanı başındaki emir subayı İrfan Bey'in elindeki filintayı kaptığı gibi Abaza'ya ateş ettiyse de tutturamadı. Abaza'nın çevresinde beliren birkaç ayaklanıcı tüfeklerini Mahmut Bey'in üstüne boşalttı. Bir anda patlayan beş tüfeğin mermilerinden ancak ikisi Mahmut Bey'e rastlamıştı. Yaralarından biri sol bileğinin altında, öbürü de karnındaydı. Hemen yere yıkıldı. Sağında ve solunda iki subaya bir şey olmamıştı. Mahmut Bey, inleyerek başını genç subayın sol dizine koydu, karnından giren kurşun içerisini parçalamıştı. Mahmut Bey, yaralı olarak ancak bir dakika yaşayabildi.

Beş Abaza, Mahmut Bey'in öldüğünü görünce hemen ordan savuşmuştu.

Ayaklanıcılar, Mahmut Bey'in soğumuş ölüsünü bir çukura fırlatıp atarak onun askerlerini ve subaylarını süngülüler arasında Düzce'ye götürdüler. Orda Hoca Akif adlı bir kişi, bütün 24. Tümen eratına iman ve nikah tazeletti. Ondan sonra, hepsini terhis ederek memleketlerine salıverdi.

24. Tümen subaylarına, erata olduğu gibi nazik davranmadılar. Onları türlü hareketler, sövüp saymalar ve tükürük yağmurları altında ve bağlı olarak Düzce'ye götürdüler ve cezaevine tıktılar.

ÖĞÜTÇÜ MEBUSLAR

Müslümanları, Halife heyulasıyla hala oyalamaya ve aldatmaya çabalayanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır.
Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, baş başa vererek ayaklanmış bölgelere türlü Kuvayı Milliyeci güçler göndermişlerdi. Bunlardan Ethem Bey, en korkunç ayaklanma elebaşısı Anza-

vur'u Susurluk'ta pataklamaya başlayarak önüne katmış, döve döve Biga'ya dek sürmüş, oradan da bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçırtmış, böylece en nazik bölgelerden birinde ayaklanış ocağı sonrasız söndürülmüştü.

Ne yazık ki Ali Fuat Paşa'nın salığı dinlenmeyerek ikinci büyük ayaklanma bölgesine gerillacı Ethem Bey yerine, nizamiye askerleri gönderilmiş, onlar da Mahmut Bey'in tümeninin kişiliğinde sonucu korkunç bir başarısızlığa uğramış, yok olmuştu.

Yine kuduz ayaklanıcı dalgalarının bir gericilik ve ateş denizi gibi yalayıp durduğu ikinci bölgeye hızını ta Mart başarısızlığının mayalanmış öfkesinden alan arslanın ağzına birkaç serçe atar gibi dört mebusçuğu gönderdiler. Trabzon Mebusu Hüsrev (Gerede) Bey, Lazistan (Rize) Mebusu Osman Şükrü Bey, yanlarına on dokuz da silahlı atlı katılarak Bolu'ya gönderildi. Bunlar, Bolu ayaklanmasını daha çok öğüt vererek yatıştırmaya çalışacaklar. Olmazsa silahlı örgütler kurarak ayaklanıcıların üstüne bir de böyle yürüyeceklerdi. Halide Edip Hanım, Osman Bey Laz olduğundan o dolaylarda çok bulunan Lazlardan silahlılar toplamasını ileri sürmüş, gazeteci Yunus Nadi Bey de Doktor Fuat Bey'le Şükrü Bey'in ora köylülerinden bir Kuvayı Milliyeci örgüt kurmasını istemişti. Şükrü Bey'in kayınpederi köylere dal budak salmış ağalardan biri olduğundan ona çok güveniyorlardı. Dört mebus, Mustafa Kemal'le öbür karargah arkadaşlarıyla helalleşip ayrıldıktan sonra, ayaklanma üstüne hiçbir yeni bilgi edinemeden ikinci geceyi Yabanabat'ta *(Kızılcahamam)* geçirdi. Onlar, buraya varmadan önce ayaklanma, bütün civardaki köyleri yalayarak Bolu'nun kapısını çalmış, burda da başköşeye oturtulan bir saygıdeğer konuk gibi karşılanmıştı. Yabanabat'ta *(Kızılcahamam)* yaptıkları telgraflaşmadan bunu öğrenince dördünün de alnını kaygının keskin bıçağı çizmeye başladı.

Şimdi bellerinde gümüşlü Kafkas kamaları parlayan, Kafkas giyneklerinin cakalı görünüşü içinde Abaza ve Çerkez sürüleri, atlı ve yayan Bolu'ya doğru sel gibi akıyordu.

Bolu mebusları, bu tehlikenin korkunçluğunu seziyorlardı. Şimdi, biricik erekleri Gerede ile Bolu arasında bulunan Dörtdivan bucağına bir an önce kapağı atmaktı. Şükrü Bey'in nüfuzlu kayınpederi bu köyde oturuyordu. Biricik umutları, oradaydı. Ordaki Kuvayı Milliyeci sempatizanlardan bir güç yaratabilirlerse bir şeyler yapabileceklerini sanıyorlardı. Bunun için de bir ayak önce Gerede'yi geçmeliydiler. Gün ağarırken yola çıktılar. Bütün gün gittiler. Geceden de birkaç saat çaldılar. Yine de Gerede'yi tutamadılar. Çok geç olduğundan Gerede'ye gitmektense buraya iki saat çeken bir köye konuk oldular. Köylüler onları çok candan karşılayıp başköşede konuk ettiler. Ayaklanma konusu üzerinde konuşmaktan çekinen köylüler, onları bu biricik ilgilendikleri konu üzerinde hiç aydınlatmadılar. Çok şey bildikleri halde ufacık bir ipucu bile vermediler. Ayaklanmanın Bolu'yu atlatıp Gerede'ye dayandığını bilmek, öğütçüler için pek çok önemliydi.

Ertesi sabah, yine yola çıktıklarında Gerede'nin bir kartpostal gibi barışçı ve tatlı yeşillikleri içinde ak evleriyle ağarışına bakarak atlarını sürdüler. Gerede'ye kırk beş dakikalık bir yere geldiklerinde o yönlerden gelen top seslerine kulak verdiler. Top seslerini işitince Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ve onun selamlandığını sandılar. Şundan ki Ankara'dan ayrılmadan önce Meclis'in Nisan'ın 21'inde açılacağını biliyorlardı. Demek ki Gerede Kuvayı Milliye saflarına adım atmış, Meclis'in açılışını kutluyordu. Atlarını sürerek biraz daha yaklaştıklarında yolun, kendilerine doğru ilerleyen bir kalabalıkla tıkanmış olduğunu gördüler. Demek ki Gerede Kuvayı Milliyesi gelişlerini öğrenmiş, onlara karşıcı çıkmıştı.

Yalnız, bu kerte iyimser düşünmenin de tehlikeli olacağını düşünerek bir ayaküstü molası verdiler. Dürbünlerine sarılarak Gerede'yi gözetlemeye başladılar. Bundan da bir şey çıkmayacağını anlayarak atlılardan ikisini durumu öğrenip bildirmek üzere öncü çıkardılar. Onlar da yavaş yavaş ilerlediler. Fuat Bey'le Hüsrev Bey, biraz ilerden gidiyor, kaynaşan kalabalıktan bir anlam çıkarmak için kafalarını boşuna yoruyorlardı.

Yüzleri dönük ve silahlı kalabalığa yaklaşınca bir karıncayiyen konisinin kaygan yamaçlarına ayak bastıklarını anladılar. Buraya dek ancak kafalarında canlandırıp durdukları korkunç ayaklanma dalgasıyla burun buruna gelmişlerdi.

Baştan ayağa silahlı kalabalığın önünde bir gözü kör hoca ilerliyor, cübbesinin etekleri yürüyüşün hızından uçuyordu.

Bu 31 Mart olayından önce Fatih Camii'ndeki ayaklanma provasını yöneten ünlü Selanikli Kör Ali Hoca'ydı. İttihat ve Terakki Hükümeti, onu Bolu'ya sürmüştü. On yıldır bura kasabalarında sürgün olarak yaşıyor, bir camide de imamlık ederek geçimini sağlıyordu. İttihat ve Terakki Hükümeti düştükten ve yabancı devletler memleketi yer yer ele geçirmeye başladıktan sonra, Kör Ali Hoca'ya da gün doğmuştu. Artık, öç almak zamanı gelip çatmıştı. Kuvayı Milliyeci denen zındıklar da eski İttihat ve Terakkicilerin veledinden başka neydi ki? İşte, şimdi onların bu veletlerinden öç alacak, hem doyasıya öç alacaktı. Kesesine kimi ellerce boşaltılan sapsarı Osmanlı ve İngiliz altınları da bu öç alma işini daha sağlama bağlıyordu. On yıllık sürgün yaşayışı onun ruhunu, kapkara bir buğuyla dopdolu bir buhar kazanına benzetmişti. Şimdi, bu kazandan tüyler ürpertici ıslıklar çıkıyordu.

Kör Ali Hoca, silahlı başıbozuk kalabalığını elinin bir işaretiyle durdurarak kendisi ellerinde birer Türk bayrağı taşıyan iki kişi ile mebuslara doğru ilerledi ve şöyle bağırdı:

— Gelmeyiniz, İslam İslamı kırmasın!

Dürt mebusta da şafak atmıştı. Tam ayaklanmanın içine düştüklerini hemen anladılar. Büsbütün tertipsiz ve tedbirsizce avlanmışlardı. Bu gözü dönmüş kalabalığa ne söz, ne de beş on kişinin atacağı kurşun kar edebilirdi.

Zavallı mebusların belkemiklerinden aşağı buz gibi bir yel indi. Kör Ali hızlı adımlarla onlara yaklaşmaktaydı. Bu sırada, silahlı kalabalıktan kimi sabırsızlar mebuslara ateş etmeye başladılar. Kurşunlar cıvlayarak başlarının üzerinden ve yanlarından geçip gidiyordu. Geçtikleri köprü de tutulduğundan geri de kaçamazlardı.

Köylüler, şaşkın bir durumda oracıkta kala kalan mebusların çevresini aç kurt sürüsü gibi sardılar. Onları şöyle çabuk bir süzdükten sonra Hüsrev Bey'e kıyasıya saldırdılar. Haki giyneği yüzünden onu kumandan sanmışlardı. Atından alaşağı ettikleri zavallı adamı yerlerde sürüklemeye, bağırıp çağırarak tekmelemeye, yüzüne gözüne okkalı tükürükler atmaya başladılar. Yine de hınçlarını alamayarak bir deve, kin beslediği sahibini nasıl çiğner ezerse onlar da öyle yapıyorlardı. Kimi halk da bu sırada atlı eratın üstüne saldırarak atlarını ve silahlarını aldılar.

Hüsrev Bey'in durumu ağırdı; inliyor, boğazından hırıltılar çıkıyordu. Yüzü gözü ve giynekleri kan içindeydi. Eğer bu sırada yaşlı ve saygıdeğer bir adam halkın içinden çıkıp da Hüsrev Bey'in üstüne bir koruyucu melek gibi kapanmasaydı, durum çok kötüye varacaktı.

Adamcağız, çok tatlı sesiyle gözü dönmüşlere şöyle bağırdı:

— Aman Allah'ım, ne kadar da yakışıklı bir adam. Ümmeti Muhammet, kıymayın bu adama. Bana bağışlayın bunu!

Avları ellerinden alınan saldırıcılar bu kez hala atlarının üzerinde şaşkın şaşkın bu trajediye bakan öbür üç mebusa saldırdılar. Onları da atlarından alaşağı ederek tozun toprağın içinde döve döve yuvarlamaya, tekmelemeye, yüzlerine gözlerine tükürmeye başladılar.

Birkaç dakika içinde onların da burunlarından kan boşandı, yırtılan giynekleri üstlerinden başlarından sarkmıştı.

Şimdi, Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey başta olmak üzere dört mebus da yerde yatıyor, dişlerini sıkarak inlememeye çalışıyordu. Yalnız, Hüsrev Bey çok hırpalandığından bunu başaramıyordu.

Bu sırada Gerede jandarmaları geldi. Atları alınmış olan dört mebusla on sekiz eri ve başlarındaki Teğmeni süngülerinin korumasında Gerede'ye doğru yayan olarak yürütmeye başladılar. Hüsrev Bey, çok güç yürüyordu. Bunu ancak arkadaşlarının yardımıyla başarıyordu. Gerede'ye girinceye dek birkaç kez daha halkın saldırısına uğradılar. Doğruca beledi-

yeye götürüldüler. Burada, kapısında süngülü jandarmalar bekleyen bir odada dört saat kapalı kaldılar. Halk, azgın bir sel gibi belediyenin önünde köpürüyor, onları almak, parçalamak istiyordu. Bağırıp çağırıyor, sövgüler, lanetler yağdırıyorlar ve zavallı yaralıların içindeki en son kurtuluş umudunu da yok ediyorlardı. Üç mebus, oturabiliyorsa da Hüsrev Bey, döşeme üzerinde upuzun uzanarak yatıyor ve durmadan inliyordu. Yaralarından akan kanlar, döşemeyi de kızartıyordu. En sonra sağlam arkadaşları, kapıdaki jandarmadan Hüsrev Bey'in yaralarını sardırmak için belediye doktorunu istediler.

Belediye doktoru, çantasını alıp belediyeye gelirken halkın onun önünü keserek şöyle söylediğini işittiler:

— Biz buraya yara kapamak için değil, yara açmak için geldik.

Halk, onlar belediyeye getirilirken çantalarını, bavullarını parçalayarak bütün eşyalarını yağmalamıştı.

— Bu hırsızlıklarınızın ve yaptıklarınızın cezasını pek yakında çekeceksiniz.

Bunun üzerine bir hoca, kurşun gibi içeri girerek bir sandalyede oturan Doktor Fuat (Umay) Bey'in üzerine saldırdı.

Yakasından tutarak sarstı ve şöyle bağırdı:

— Sen, sandalyede oturmaya layık değilsin, yerde oturacaksın öbürleri gibi.

Fuat Bey, dikilerek:

— Senin adın ne bakayım? dedi. Bilelim de yarın ona göre ne yapacağımızı düşünelim.

"Bu, Kör Ali Hoca'ydı. Lazistan (Rize) Mebusu Abidin Bey, Gerede'ye kaymakam olduğunda asılacaktır."

Ayaklanmanın elebaşıları, mebusları ne yapacaklarını uzun uzadıya tartıştılar. En sonra, onları hapishaneye götürmeyi kararlaştırdılar.

Kör Ali Hoca, bunun üzerine belediyenin önüne çıktı ve kaynaşan halka şöyle bağırdı:

— Ey ümmeti Muhammet, bunlar şeriat evindedir. Cezalarını şeriat, vermiştir. Yalnız sabrediniz, cezalarını şeriat eliyle görsünler. Allah'ını seven bunlara şimdilik bir şey yapmasın.

Kör Ali Hoca'nın bu haykırışı, ayaklanıcıları ve onlardan daha yırtıcı görünen silahsız halkı hemen yatıştırdı. Bunun üzerine dört arkadaş belediyeden çıkarılarak süngülü jandarmaların korumasında ve alıcı kuşgözleriyle kendilerine bakan iki insan duvarı arasından geçirilerek hapishaneye götürüldü. Hapishane yüksek bir yerdeydi. Demir çubuklarla örtülü pencerelerindeki bütün camlarının kırılmış olduğu bu hücreden dışarı baktılar. Bütün görünüş, ayakaltındaydı. Uzak köylere giden yollar bile iyice görülüyordu. Gözlerinin altında bir karınca yuvası gibi kaynayan Gerede'deki bu halk yığınları, şimdi salt onları düşünüyor, onların ölümüyle doymaya hazırlanıyor gibiydi.

Hapishaneye giden yol ve çevresi, kan içmeye hevesli gibi görünen kadınlı erkekli, çocuklu bir meraklı kalabalığıyla dolmaya başlıyordu. Dikkat ettiler, çocukların ellerindeki kalın sopaların uçlarına çiviler çakılmıştı. Onlar da bu kan bayramından karınca kararınca yararlanmak, birkaç damla kan olsun akıtmak için böylece silahlanmışlardı. Gerede'den böylece giden ince kıvrımlı yollar üzerinde karınca kervanlarına benzeyen atlı, eşekli, yayan köylü grupları, bir bayram yerine gelir gibi işini gücünü bırakmış, hiç olmazsa mebusların parçalanmasını görmeye geliyordu. Gelen köylü grupları, ayaklanıcıların tertiplerince alınıp bir kez hapishaneye getiriliyor, mebuslar da zorla pencerenin önüne iteklenerek hocaların padişahın ömrüne ettikleri duaya ***"amin"*** demeye zorlanıyorlardı. İki gözlü olan hapishanenin bir odasında tutuklular, öbüründe de nöbetçiler bulunuyordu. Bunlar, acık kapıdan onları hep göz hapsinde tutuyorlardı.

Gerede ayaklanıcılarının elebaşısı olan Divitli Eşref Hoca, sık sık onların hücresine giriyor ve şöyle konuşuyordu:

— Bizim bu ayaklanışımız dinsel bir ayaklanıştır. Yakında Ankara'yı da fethedeceğiz. Sizler, Allah aşkına hangi akılla böyle davranışlarda bulunmaya kalkıştınız?

Şimdiye dek çektiklerimiz hep mekteplilerdendir. Biraz da biz medreseliler, iş başında bulunalım da memleketi gül-gülistana çevirelim. Seferberlikte öbür devletlerle birlik olduğumuz halde yenildik, bu akıllandırmadı, şimdi de tek başımıza İngi-

lizlere meydan okuyoruz. Bu, ne küfürdür, ne budalalıktır, ah bu mektepliler!

Onlar da Eşref Hoca'ya, durumun kendisinin bildiği gibi olmadığını uzun uzadıya anlattılarsa da bunlar ona vız geliyordu.

Öbür odadaki nöbetçiler arasında iyi yürekli biri vardı. Fırsattan yararlanarak mebusları yeni durumlar üstüne aydınlatıyordu. Yine onun anlattığına göre Düzce ayaklanıcıları, mebusların oraya gönderilmesini, cezalarının kendilerince verilmesini istiyorlardı. Gerede ayaklanıcıları ise onları kendileri yakalamak şerefine erdiklerinden cezalarını da kendilerinin vereceğinden söz ederek diretiyorlardı.

Bu sırada belediyenin önündeki tellalın, sıtma görmemiş sesiyle bağırarak şöyle söylediğini işiterek içleri ***"cız")*** etti:

— Ey ümmeti Muhammet! Duyduk duymadık demeyin, 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey Hendek'te bizimkilerin eliyle öldürüldü. Bütün tümeni tutsak edildi. Dört top, dört mitralyöz alındı.

Bunu işiten mebuslar, acı acı bakıştılar. Bu, olacak iş değildi. Mahmut Bey'in tümeni Kuvayı Milliye'nin gözbebeği, umut kaynağıydı. Mahmut Bey gibi güçlü bir kumandan ve bu tecrübeli tümen nasıl olur da çapulcu sürüsünün tuzağına düşer, yenilirdi?

Hepsi de bu habere:

— Blöf! dedi.

Mahmut Bey'in tümeniyle ve karargahıyla birlikte yok edilmesi ne demekti? Mahmut Bey, Düzce ile İstanbul'un arasını kesecek ve ayaklanıcıları üslerinden yoksun ederek işin bitmesini kolaylaştıracaktı. Dört arkadaşın da ölümü dirimi buna bağlıydı. Bu haber, inanmamaya çalıştıkları halde başlarına bir yıldırım gibi düşmüş, yaşam umutlarının üzerine korkunç bir kara düş dağı gibi çökmüştü. Hayır, 24. Tümenin değerli kumandanı ve bütün subay ve eratıyla darmadağın olduğuna inanmak istemiyorlardı.

Ne var ki nöbetçi odasındaki o insan yürekli nöbetçi haberin doğru olduğunu söyleyince umutlarının dünyasını buz gibi bir ölüm sessizliği kapladı.

Mebuslar, tutuklanışlarının dördüncü günü kır sakallı bir Çerkez'in (Nuri Bey'in) ellerinde kelepçeler ve zincirlerle odaya girdiğini gördüler. Onlara, Düzce'ye götürüleceklerini söyledi. Sonra, hepsinin ellerine kelepçe vurarak boyunlarından da uzun bir zincirle hepsini birbirine bağladı. Ellerindeki kelepçeyi pek o kerte yadırgamayan mebuslar ise baklalı kalın zincirle boyunlarına vurulan laleden pek çok tiksindiler. Bu, çok eski kölelik çağlarının güvenlik modasıydı. Eski korkunç çağlar, birden bire ölümün ve terörün iğrenç soluğuyla soluyarak yanı başlarına inivermiş, gövdelerini ve ruhlarını pençesine almıştı. Mebuslar, böylece yeryüzünün en korkunç cinayetleri işlemiş lanetlileri kılığında, hapishaneden sokağa çıkınca, orda bekleyen vahşi bir kalabalıkla karşılaştılar. Halk, onlara gözleriyle tükürür gibi bakıyordu. Jandarma ve nöbetçilerle birlikte Kafkas giynekleri içinde boylu boslu, yakışıklı Çerkez ve Abaza atlılarından iki koruyucu duvar ortasında zincirlerini şangırdatarak aşağı doğru inmeye başlayan tutukluların görünüşüyle çoğu, şalvarlı, alaca çarşaflı kadınlardan meydana gelen kalabalıktan bir uğultu koptu. Halk, öne doğru dalgalandı. Koruyucu atlıların arasından uzun sopalar ve her yandan fırlatılan taşlar, zavallı tutukluların sırtlarını, kafalarını ve göğsünü kolayca bulmaya başladı. Ön sıralarda bulunan eli çivili sopalarla gereçlenmiş oğlan çocukları, bu sopalarını zavallıların sırtına indirmek için atların ayakları altında ezilmeyi bile göze alıyorlardı.

Hele kadın kalabalığı, kuzulara saldıran bir dişi kurt sürüsü gibi lanetler yağdırarak onlara tükürüyor, sopalarla vuruyor, bu sırada heyecandan açılmış olan ak dişleri şimşek çakıyordu. Çerkez atlıların şaklatıp durduğu uzun kamçılar bile kadınların saldırılarını önleyemiyordu. Erkekler, kadınların gösterdiği bu korkunç, vahşice saldırış karşısında şaşırmış, gerilemiş, salt onların gazalarını seyrediyor gibiydiler.

Tutuklular, hapishanenin önündeki bayağı bir Tatar arabasına güçbela bindirildiler. Bir başka Tatar arabasının da başlarında Gerede Müdafaayı Hukuk Başkanı Doktor Zihni Ilgın Bey'in bulunduğu Müdafaayı Hukuk üyeleri bindirildi.

Araba, yolları, meydanları kaplamış olan insan yığınları arasından tıkırdayarak geçerken 400 Çerkez atlısı, saldırıcıları dağıtmakta çok güçlük çekiyordu. Halk, onları arabadan alaşağı edip hemen oracıkta parçalamak, lime lime, kıyım kıyım etmek istiyordu. Mebuslar, bu durumdan Türklük adına utanıyorlardı. Yalnız, boyunlarındaki laleleri, kendi günahlarıymış gibi çok utanç verici buluyorlar, ağlamakla ölmek isteği arasındaki bir korkunç çukurda yok olmak istiyorlardı.

İşte, halk buydu. Uzun çağlar boyunca bütün kurtarıcılarına, Peygamberlerine karşı hep böyle davranmıştı, Kasabanın içinden böylece her an linç edilmek tehlike ve korkusuyla geçip kır yoluna çıkan tutuklular, biraz olsun rahatladılar. Artık Düzce'ye gidinceye dek ölmeyeceklerini şöyle böyle biliyorlardı. Kasabanın dışına dek taşan halk taşlarını savurup sopalarını sallayarak hala öldürücü, tehlikeli öfkelerini gösteriyor, oğlan çocukları ellerindeki ucu çivili sopalarını bir şövalye kılıcı gibi sallayarak şehir dışında da arabanın arkasından koşuyorlardı. Koruyucu atlılar da ancak kasabanın dışına çıktıktan sonra, rahat soluk alabildiler. Muhafızlar, Bolu'nun doğusunda Çaydurt'ta arabaları durdurarak Bolu'dan geçmek için geceyi beklediler. Bu sırada arabalarına yaklaşan yetmiş yaşlarında bir köylü, Doktor Zihni Bey'e elindeki baltayı salladı. Balta arabanın eğmesine rastladı, böylece doktor kurtuldu.

Araba, tangır tungur gidiyor, ufak molalar dışında hiç durmuyordu. Bolu'dan sabaha yakın geçtiler. Sokaklar bomboştu. Pazvantlar kalın sopalarını taşlara vurarak geziyor, şurda burda köpekler havlıyordu. Şehrin, ayaklanıcıları bütün uyuyordu. Bu yüzden gerek tutuklular, gerekse koruyucu atlılar, tehlikeli olaylarla karşılaşmadılar. Yalnız, Çerkez koruyucular, bütün yolculuk boyunca Kuvayı Milliyecilerin baskınına uğrayarak hem değerli avlarını, hem de kendi canlarını yitirmek korkusuyla baş başa idiler.

Araba, Düzce'nin üzerinde mandalar gezinen dümdüz, iki yanı kavaklı ve söğütlü yolunu tüketmek üzereydi. Kasabanın ilk evleri göründüğünde silahlı silahsız, çoluklu çocuklu bir halk

kalabalığı da gözüktü. Bunun üzerine atlıların başı, arabayı durdurarak tutukluları arabadan indirdi. Dört mebus zincirlerini şangırdatarak iki yana dizilmiş düşman bakışlı halkın arasından geçirilerek hapishaneye götürüldü.

Düzceli bir Çerkez, hapishaneye tıkılmalarına gözcülük ederken onlara şöyle dedi:

— Ankara'ya giderken size uğurlama töreni yapamadıktı, fakat karşılama törenini olsun yapabildik.

Düzce, ayaklanma merkezi olduğu halde burda Gerede'deki kudurgan öfke ve öldürme hırsı yoktu. Burası nedense daha durgundu. Ayaklanıcılar, bütün hükümlüleri boşalttığından hücreler bomboştu. Mebusları, küçük pencereli, pis kokulu, karanlık ve yaş bir hücreye kapadılar.

Şimdi zavallılarda yeni bir ölüm korkusu serüveni başlamıştı. Elbette korkacaklardı. Cahil ve sorumsuz ellerdeydiler. Birdenbire Ortaçağ'a dek gerilemişlerdi. Boyunlarındaki zincirler ve bileklerindeki kelepçeler, onlara ulusun bu korkunç durumundan duyduklarından daha ağır gelmiyordu. Onlar, yine de, işte, bu halkın kurtarıcılarıydılar.

Mebuslar, üç saat pis kokulu hapishanede bilinmeyenin kemirici ve kahredici terörüyle baş başa kaldıktan sonra oradan alınıp Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin merkezine götürüldüler. Orda kendileri gibi kimi tutuklu subaylara rastladılar. Bunlar, şehit Yarbay Mahmut Bey'in tümen subaylarıyla Düzce atlı kıtasından Baba Avni Bey, jandarma takım kumandanı Cemal Bey'di. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kulübü iki gözdü. Büyük odada subaylar, küçük odada da bir Binbaşı bulunuyordu. Mebusları da Binbaşının yanına koydular. Düzce Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başkanı ve yine Düzce ayaklanmasının elebaşısı Berzeg Sefer Bey bu sırada İstanbul'da bulunuyordu. Padişahla görüşmeye gittiği söyleniyordu. Mebuslarla subaylar, iki gün bu odalarda sıkı bir gözaltında beklediler. Sefer Bey'in gelmesi beklendiğinden o gelinceye dek hiç kimse onlara yaklaştırılmadı. Berzeg Sefer Bey, burda Halife ordusu kumandanı ve ayaklanmanın başı olduğundan, herkes ve her şey onun buyruğundaydı. Me-

buslarla subaylar, Mahmut Bey olayından sonra daha neler olduğunu merak ediyor, dışardan hiçbir haber sızmadığından kendilerini umutsuz bir karanlık içinde duyuyorlardı.

Bir gece dışarda kalabalık ayak sesleri ve gemici fenerlerinin yalpalayıp duran ışıklarını gördüler. Kapıda anahtarın döndüğünü işitince önemli bir olayın içine düşeceklerini anladılar. Bir yığın silahlı Çerkez'in önünde gire gire içeri Çerkez Sefer Bey girdi. Doğru mebusların odasına gitti.

Hepsini tanımaya çalışarak, pek yüksekten bir tonla:

— Millet karasını sizin alnınızda görmek istemezdim, dedi.

Doktor Fuat Bey, Sefer Bey'i çok eskiden ve yakından tanıyordu. Kendisi Bolu'da oturduğundan yine orda oturan Sefer Bey'in kız kardeşini doktorluk dolayısıyla tanıyordu. Onun ordaki kız kardeşinin tedavisiyle uğraşmış, sonra Düzce'den Bolu'ya gelen ikinci kız kardeşini de tedavi etmişti. Sefer Bey'le de kişisel tanışıklıkları vardı. Sefer Bey, Bolu'ya geldikçe görüşür, konuşurlardı.

Fuat Bey, bundan yüreklenerek Sefer Bey'in sözünü ağzına tıkadı:

— Millet karasının kimin yüzünde olduğunu gelecek gösterecektir; bundan emin olunuz. Siz, bilmeyerek İngilizlerin ekmeğine yağ sürüyorsunuz. Ara yerde İslam kanı dökülmek suretiyle düşmana yardım ediyorsunuz! Öbür mebuslar da yol açılmışken ulusal kurtuluş savaşının yüksek amacını anlatmaya çalıştılarsa da bunlar Sefer Bey'in bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu.

Sefer Bey iki söz arasında:

— Ankara'ya gideceğiz, herhalde Padişah'ın buyruğunu yerine getireceğiz! Deyip duruyordu.

Epey atıp tuttuktan sonra, gece yarısı çekilip gitti. Mebuslarla subaylar, yine hiçbir vakit eksilmeyen kara düşleriyle baş başa kaldılar.

Ertesi sabah, nöbetçilerden biri, onlara Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin yazdığı korkunç fetvadan bir tane verdi. Okudular: Bu bir *"Hurucu Alessultan"(Sultanın otoritesinden*

çıkmak, Padişah'a karşı ayaklanma) fetvasıydı. Bütün Kuvayı Milliyecilerin kanı, bu fetvaya göre, helaldi. O zaman, şimdiye dek gelmeyen ölümü daha yakın gördüler. Demek ki Padişah, İngilizlerin yardımıyla Kuvayı Milliye'nin ocağına incir dikmenin peşindeydi. Görünüşe göre de çok hızlı bir yürüyüş içindeydiler.

Düzce'ye erişen bu fetvaları, Adapazarı İngiliz konsolosu Düzce'deki Ermeni doktorunun adresine göndermiş, o da ayaklanıcılara vermişti. *(Bu Ermeni doktorun sonra asıldığı görülecektir.)*

Sonradan Ankara ve İstanbul valilikleri yapacak olan Haydar Bey de bu sırada Sefer Bey'in evinde gözaltında bulunuyordu.

*

* *

Ankara'dan yola çıkarken ayaklanmanın yalnız Düzce-Bolu bölgesinde olduğunu sanan Öğüt Kurulu, hiçbir örgüt yapmaya fırsat bulamadan Gerede'nin kapısında azgın ayaklanıcıların kucağına düşüvermişlerdi.

Gerede'ye ayaklanmanın nasıl ve nerden sıçradığını anlamak için Bolu ayaklanmasının neden meydana geldiğini öğrenmek gerekiyordu.

Bırakışma ile birlikte o zamana dek İttihat ve Terakki'nin demir yumruğu altında sinmiş olan gerici Hürriyet ve İtilaf Partisi, mezarının mermer kapağını kaldırarak güneşe fırladı ve uzun yıllar karanlıkta yaşamanın hıncıyla bütün güneş kokan canlıya ve cansıza saldırmaya başladı.

İlk iş olarak da yeniden örgütlendi. Her şehir ve kasabada Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin dalları açılmıştı. İttihat ve Terakki de meydanı boş bırakmamak için kendi kendini dağıttıktan sonra danışıklı *"Teceddüt Fırkası"*nı kurarak onun koynunda dirimini sürdürmek hevesine kapılmıştı. Bu yüzden her şehirde ve kasabada Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin azgın ve saldırıcı varlığı karşısında bir de Teceddüt Fırkası dalı yeşermeye başlıyordu.

İşte, eski Köroğlu serüvenlerinin söylenip durduğu ünlü Bolu şehrinde de bir iki düşman parti, karşı karşıya gelmiş, sa-

vaşıyordu. Teceddüt Partisi'nin Bolu'da kurulması için hükümetten izin alındıktan sonra, şehrin en namuslu, en temiz adamları, bu partinin kurucu kuruluna seçildi ve gemi azıya almış olan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin karşısına büyük bir yürekliliklе dikildi. Hürriyet ve İtilaf Partisi, yeni doğmuş olan rakibini korkunç bir düşmanlık havası içinde göğüsledi. Ne var ki Teceddüt Fırkası, halkın güvenini kazanmış kişiler arasından seçildiğinden saldırılara kolayca dayanabiliyordu. Hürriyet ve İtilaf Partililer, her yanda memleketin en hırslı, en bencil ve serüvenci kişilerinden meydana gelmişti. Dış düşmanlarla kolayca anlaşıp birazcık dünyalık uğruna yurtlarıyla birlikte en kutsal varlıklarını satabilecek kıratta kişiler, her yerde bu parti yöneticilerinin çoğunluğunu meydana getiriyordu. Bolu'daki Hürriyet ve İtilaf Partisi yöneticileri de her yandakiler gibi son kerte gerici bir kafa taşıyorlardı. *"Kürsi-i Millet"* gazetesinde her gün yenilmez yutulmaz türden saçmalar ve herzeler tekerleniyordu.

Teceddüt Partisi'nin ilerici bir burjuva partisi nitelikleri taşıyan parolalarını ele alan *"Kürsi-i Millet"*, bunları en aşağı bin yıllık örümcekli düşüncelerle yere vurmaya çalışıyor, 1908 devriminden beri atılan bütün adımları korkunç bir kızgınlıkla lanetliyordu. Örneğin, kadınların seçime katılabilecekleri maddesini ele alan *"Kürsi-i Millet"* şunları yazıyordu:

— Kadınların, kocalarının müsaadesi olmadan sokağa çıkmalarına şeriatın müsaadesi yoktur. Teceddütçüler, şeriatı dahi ayakaltına alıyorlar.

"O zaman, Hürriyet ve İtilaf'ın başında Boyacızade Hacı Hamdi, üyeliklerinde de İrvanyalı Hacı Hafız Emin Kadri, esnaftan Hafız Abdullah, Avukat Nuri, Dava vekili Yahya, tüccardan Hacı Mehmet bulunuyordu."

Böylece bütün hacılar, hocalar ve hafızlar, en eskiyi getirmek üzere sıkıca örgütlenmişlerdi. Teceddüt Partisi'nin ömrü iki aydan çok sürmedi. Hükümetçe kapatılan bu partinin memleketçi, özgür düşünce sahibi üyeleri, artık resmi bir çatı altı bulamayınca evlerinde toplanarak dertleşmeye ve memleket sorunlarını konuşmaya başladılar. Ne yazık ki sonradan dev-

rim hükümetinin İstanbul ve Ankara gibi iki büyük şehrinde valilik yapacak olan Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, yalnız evlerinde konuşup görüşmek zorunda kalan aydınları ve yurtseverleri polis aracılığıyla oralarda kontrol ettiriyordu. Haydar Bey'in İstanbul'u tutması ve Hürriyet ve İtilafçıların yanında gibi görünmesi, gericiliğin ve padişahçılığın alabildiğine kök salmasına ve gelişmesine yarıyordu.

Şehirde bütün yönetim, Hürriyet ve İtilafçıların elindeyse de telgrafçılar, geleneklerine uygun fedakarlıklar yaparak gerici partinin eline geçen ve elinden çıkan bütün gizleri Kuvayı Milliye ile el ele çalışan İttihat ve Terakkicilere yetiştirmekten geri kalmıyorlardı. Kırçuvanlı Sırrı, Ali Rıza ve Kutucuzade İzzet ve Zühtü Beyler bu en tehlikeli dönemde gerçek bir yiğitlikle çalıştılar.

7 Şubat 1919'da beş İngiliz subayından meydana gelen bir kurul Bolu'ya geldi. Hürriyet ve İtilafçılarla gizli toplantılar yaparak uzun uzun konuşup görüştü. Eski mebuslardan Abdülvahap Bey bunlar arasında göze çarpıyordu. Mutasarrıf Haydar Bey, Hürriyet ve İtilafçılarla el ele vererek İngiliz subaylarına şölenler verdi. İngilizler, burdan Çerkeş'e dek uzandılar ve geri döndüler. Sonra Mudurnu, Göynük, Taraklı'ya uğrayarak Geyve'ye vardılar, ordan da İstanbul'a döndüler. İngiliz subayları Bolu'ya geldiğinde yanlarında tercümanlık yapan bir Ermeni papazı da getirmişlerdi. Bu Ermeni papazının görevi bu bölgede oturan Ermeni yurttaşları canlandırmaktı. Nitekim de öyle oldu. Onlar aşıyı yapıp gittikten sonra sessiz sedasız günlük işleriyle uğraşan Ermenilerin boyu da mek parmak *(bir parmak anlamında ölçü birimi)* uzadı. Onlar da göze batmaya başladılar. İngiliz subayları Bolu'ya gelip de Hürriyet ve İtilafçıların ceplerini doldurduktan sonra Kuvayı Milliye'ye karşı yürütülen kampanya birden bire geniş kanatlar açarak hızlandı.

Refi Cevat Bey'in (Ulunay) *"Alemdar"* gazetesi kara bir meşale gibi Bolu köylerinde dolaştırılmaya başlandı. Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarının halka duyurulmaması için ellerinden geleni arkalarına koymadılar.

En sonra Kuvayı Milliyeci dalga Bolu'nun kapılarını daha sertçe dövmeye başlayınca burda da bir Müdafaayı Hukuk Derneği kuruldu. Hürriyet ve İtilafçılar derneğin başköşesine kurulmakta ivedi davrandılar. Bu, salt derneğin çalışmasını sabote etmek içindi. Nitekim bunu da yaptılar. İstanbul'a Bolu'nun İstanbul hükümetiyle ilgilerini kestiklerini bildiren telgrafı bir türlü çekmediler. Oysa Anadolu şehirleri, bu işi çoktan yapmıştı. Bütün Bolu bölgesinde gerçek Kuvayı Milliyecilerin kurduğu Gerede Müdafaayı Hukuk Derneği Bolu'yu bu utançtan ve çıkmazdan kurtarmaya karar verdi. Çarşamba Bucak Müdürü ve Gerede Kaymakam Vekili Mithat Kemal Bey, Müdafaayı Hukuk Derneği adına işe karıştı. Gerede jandarmalarıyla güçlendirilen altmış-yetmiş kişilik bir milis gücünün başına gecen Mithat Kemal Bey tam bir Kuvayı Milliyeci kılığında ve at üzerinde Bolu üzerine yürüdü. Milisleri şehrin doğu kapısında mevzilendirdi. Yanına birkaç silahlı alarak şehre girdi. Doğru telgrafhaneye giderek şehrin ileri gelenlerini katına çağırttı. Bütün çağrılanlar, geldiyse de Mutasarrıf Haydar Bey, hastalık bahane ederek evinden dışarı çıkmadı. Mithat Kemal, hemen oracıkta Bolu ileri gelenlerine dikte ettiği telgrafı İstanbul'a çektirdi. Bunda, bundan böyle Damat Ferit hükümetiyle her türlü ilişkilerini keserek Ankara'daki Temsil Kuruluna bağlandıklarını bildiriyorlardı.

(Mithat Kemal Bey'in evinden çıkaramadığı Mutasarrıf Haydar Bey, az zaman sonra, gerçeği anlayarak Kuvayı Milliyeci ünlü yöneticiler arasındaki yerini alacak, onun gösterdiği büyük çabalarla Bolu'dan çıkarılan beş mebus, Büyük Millet Meclisi'ni açmak için Ankara'ya gönderilmek üzere iken bunlardan Hacı Abdülvahap mebusluktan çekilerek gitmekten vazgeçecek ve ayaklanışın elebaşılığını yapacaktı.)

29 Mart 1920 günü Albay İsmet (İnönü) Bey'in buyruğundaki İstanbul kaçakları grubu Bolu'ya vardığında Kuvayı Milliyeci örgüt onları törenle karşıladı. Bu grup iki üç gün Bolu'da konuk kaldı. Ne var ki engerek ağısıyla dolu Hürriyet ve İtilafçılar bu sırada hiç de boş durmuyordu. Her şeyi göze almış olan bu adamlar, İstanbul kaçaklarını temizlemek üzere gizli tertiplere

giriştiler. Bunu vaktinde öğrenen Kuvayı Milliyeci Bolu örgütü hemen davranarak değerli konukları Çarşamba bucağı yoluyla Nallıhan-Sarıköy üzerinden Ankara'ya doğru yola çıkarıldı.

13 Nisan 1920'de Düzce kasabası bütünüyle ayaklanıcıların eline geçtiğinde Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, yanına şehrin ileri gelenlerinden bir kurul alarak ayaklanıcılarla görüşmek üzere Bolu Dağı eteğindeki Bakacak denen yere gitti. Düzce gericileri, Ali Haydar Bey'den daha önce davranıp Bolu gericileriyle bağlantı kurduğundan ve Bakacak'a giden kurul arasında bunlar da bulunduğundan iş sarpa sardı. Bakacak'a gelen ayaklanıcılar kurulu, burda Bolu kuruluyla çabucak anlaşmaya vardı. Bolu da hemen Düzce ayaklanmasına katılacak, birlikte Ankara üzerine yürünecek ve Büyük Millet Meclisi açılmadan boğulacaktır.

Bolu kurulu, Bolu'ya döne dursun Düzce ayaklanıcılarından silahlı bir grup da gizlice Bolu'ya gelerek gerici elebaşıların evlerine saklandı. Kuvayı Milliyecilerin ve Mutasarrıf Ali Haydar Bey'in ruhu duymadan Bolu'yu ayaklandıracak örgütü kurdular. Bir-iki günlük çabalamadan sonra, Bolu'yu kendilerine çeviren ayaklanıcılar, Ali Haydar Bey'i tutsak ederek Düzce'ye döndüler. Mutasarrıfı onların elinden almak için de hiç kimsenin kılı kıpırdamadı.

Çerkezler ve Abazalar, Bakacak'ta Mutasarrıfı öldürmek istediler. Hoca Süreyya Efendi, onun öldürülmesini önledi. Ne var ki Ali Haydar Bey, Abaza ve Çerkezlerce adamakıllı dövülüp hırpalandı. Haydar Bey, Düzce'ye götürülüp de ayaklanıcıların kumandanı Berzeg Sefer Bey'in evinde gözaltına alındığında, üstü başı yırtılmış, gövdesi yara bere içinde kalmış ve giyneğinin ceplerinde işe yarar ne varsa hepsi soyulup yağma edilmişti.

Paşaköy'de toplanan Düzce ayaklanıcıları, birçok Türk köylerinin de kendilerine katılmasıyla korkutucu bir güç oldular. Dürrizade Abdullah Efendi'nin yazdığı fetvada Adapazarı'ndaki İngiliz Konsolosluğu ile Düzce'deki Ermeni doktora gönderilip onun eliyle de Hürriyet ve İtilaf Partililere verilip bütün köylere dağıtıldıktan sonra, padişahçılık ve gericilik, ger-

çekten önüne durulmaz gibi görünen bir gazap fırtınası yaratmıştı. Halk, padişaha karşı ayaklandığı söylenen Kuvayı Milliyecileri çiğ çiğ yemek istiyordu. Düzce'yi ele geçiren ayaklanıcılar arasında pek çok da Bolulu Türk köylüsü vardı. Kasabaya kara bir sel gibi dalan ayaklanıcılar, ilkin yolları üzerindeki hapishaneyi dolduran mahpusları boşaltarak aralarına aldılar. Hükümet dairesine giderek bütün memurları masalarının başından kaldırıp dışarı kovaladılar. Orman dairesindeki memurlara ise çok kaba davrandılar:

— Sizin bundan sonra göreviniz kalmamıştır. İstibdat döneminde orman yönetimi örgütü bir müdür, bir başkatip, bir atlı koruma memuru, iki korucu ve bir de ondalık memuru ile yönetiliyordu. Halk, ormanlardan serbestçe yararlanacaktır, diyerek hepsini aşağılamalarla daireden kovdular.

Hacı Hamdi ve Hacı Abdülvahap ile birlikte birkaç kişi ertesi gün Bolu dolaylarında Karaağaç'a gelmiş olan 32. Kafkas Alayı'nın yanına giderek Alay Kumandanı Üsküdarlı İsmail Hakkı Bey'le uzun uzadıya konuşup görüştüler. Albay afsunlanmış gibi o akşam Bolu'ya vararak hanlara yerleşti ve horul horul uyuyarak tatlı bir barış uykusu çekti. Oysa Tümen Kumandanı Kemalettin Sami Bey, alayın ulusal güçlere katılması için alay kumandanına kesin buyruk da yollamıştı.

*

* *

Bolu'nun ayaklanıcılara katıldığı sırada Gerede'de önemli bir olay geçti. Eski İttihat ve Terakki sürgünü ve 31 Mart kışkırtıcılarından Selanikli Kör Ali Hoca, kendisi gibi korkunç birkaç gerici hocayı, örneğin Divitli Eşref'i, Sılış Hafız'ı filan yanına alarak çarşının en kalabalık bir yerinde yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar.

Kör Ali Hoca, on yıldır Safranbolu'da sürgün bulunuyordu. Ayaklanıcılar, onları Gerede'ye çağırmışlardı. Halk, hemen ilgilenerek çevrelerine toplandı. Dürrizade'nin fetvasını da köşede bucakta okuyup tütsülenmiş olan halk, hocaların tekbirine katılarak gök gürültüsüne benzer bir gürültü ile hükümet

meydanına doğru yürüdüler. Onlar da Düzce ayaklanıcılarını öykünerek hükümet dairesini bastılar.

Kaymakam Selahattin Bey, hocalara ne istediklerini sorunca, ona bir tokat aşk ettiler. Bütün memurları dışarı attılar. Jandarmaların silahlarını aldılar. Sonra hapishaneyi boşaltarak hükümlüleri kendi saflarına kattılar. Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Doktor Zihni Bey'i büyük bir hırsla aramaya koyuldular. İlkin Kadı Mehmet Cemil'in odasında saklanan Zihni Bey, son ayaklanıcıların saldırısından kurtularak hükümetin altındaki bir odaya hapsedildi.

Bolu'dan Gerede'ye Abaza, Çerkez ve Türk ayaklanıcı milisi olarak yetmişe yaklaşık atlı gelerek zorla evlere konuk edildi. Gerede halkı da bunlara katılarak sayısını artırmaya çalıştı. Üç grupta toplanan ayaklanıcıların başlarına üç ayrı kumandan atandı. Deli Molla'nın buyruğu altındaki elli kişilik müfreze Kızılcahamam üzerine, Dayıoğlu Hacı İbrahim buyruğundaki müfreze de Safranbolu üzerine yürüyüşe geçti. Azgın bir hilafetçi ve Kuvayı Milliye avcısı olan bu adamın oğlu Mithat ise, Gerede Müdafaayı Hukuku üyelerindendi. Kızılcahamam, Kuvayı Milliyesi, kasabaya doğru ilerleyen gericilere bir granit gibi karşı koydu. Tereyağından kıl çeker gibi şehirleri ve kasabaları ele geçirmeye alışmış olan zorbalar, başlarını burdaki taşlara çarparak geldikleri yere döndüler.

Çerkeş'teki nizami ordu askerleri de bu kasabaya yürüyen çapulcuları püskürttü. Yalnız Safranbolu üzerine yürüyen Dayıoğlu Hacı İbrahim, şehre girmeyi başardı.

Bu sırada, Kastamonu'nun yeni ve Kuvayı Milliyeci Valisi Cemal Bey, jandarma tabur kumandanı Emin Fikri Bey'i Safranbolu'ya gönderdi. Fikri Bey, oraya vardığında halkı heyecan içinde buldu. Bu heyecanın nedeni 700 piyade ve 300 atlık Hilafet ordusunun Safranbolu üzerine yürüdüğü haberiydi. Ordunun başında bir şehzadenin olduğu söyleniyordu. Emin Fikri Bey, şehre girdiğinde memurları Kadı'nın evinde toplantıda buldu. Onu da toplantıya çağırdılar. Kaymakam, Kadı ile baş başa vererek kan dökülmemesi için gelen ayaklanıcıları ne biçimde kar-

şılayacakları üzerinde tartıştılar. Yalnız ilk anda Vali Cemal Bey'den aldıkları buyruk üzerine ayaklanıcılara karşı savunmak üzere Aktaş bucağına otuz jandarma gönderdilerse de sonradan Hilafetçilerin korkunç propagandasından yılarak düşüncelerini değiştirdiler. Kaza kaymakamı, hemen Aktaş'a haber salarak bucak müdürünü çağırttı ve ona jandarmaları da alarak Gerede'ye kaçmasını söyledi. Bu ağızdan verilen gizli buyruk üzerine, bucak müdürü kaçıp gidince, Safranbolu'da beklenen çözülme başladı. Kadı'nın evinde yapılan yeni bir toplantıda boş yere kardeşkanı akmaması için gelmekte olan ayaklanıcıların barışçıl bir biçimde karşılanması kararlaştırıldı. Böyle de olmasa bu bin kişilik Hilafet ordusuna hangi güçle karşı durulabilirdi ki? Kadı'nın evinde sabaha karşı gizlice toplanan eşraf, kaymakam ve kadı herhangi bir çatışmayı önlemek üzere jandarma subaylarının tutuklanmasını karar altına aldılar. Cuma gecesi verilen karar, Cumartesi sabahı hemen uygulandı. Silahlı bir grup başıbozuk belediyedeki subayları tutukladılar. Kastamonu jandarma tabur kumandanı Emin Fikri Bey'le Kastamonu'yu Kuvayı Milliyeci yapan ünlü kahraman Şevket Bey de bunlar arasındaydı.

Safranbolu yöneticileri ve halkı, yedi yüz kişilik Hilafet ordusunu büyük bir ilgi ve sabırsızlıkla beklerken Dayıoğlu Hacı İbrahim'in, arkasından elli kişilik bir başıbozuk çapulcu sürüsüyle çıkageldiğini görünce şaşırdı ve düş kırıklığına uğradı. Yalnız, gelişleri gürültülüydü. Hac'dan dönüyormuş gibi yüksek sesle tekbir getirerek Kasabaya girdiler.

Kıran köyü Rumları da çalgı çala çala bunların ardından bir silahsız kalabalık olarak ilerliyordu.

Kaymakamla Kadı'nın ihaneti sonucu olarak elli mahpus kaçkını eşkıya hilafet ordusu adına kocaman kasabayı ele geçirdi. Çapulcular, hemen o gün ellerine verilmiş olan listeye göre Kuvayı Milliyecileri tutuklamaya başladılar. Listede yirmi bir kişinin adı vardı. Tutuklananlar arasında idadi müdürü Hüseyin Usta, saatçi Nuri Efendi de vardı.

Tutuklama nedeni olarak da ileri sürülen şuydu:

— Dört buçuk yağmacıya boyun büken Safranbolu Türklerine yazıklar olsun! Demişlerdi.

Yalnız, eşraf, ağır basarak tutuklananları serbest bıraktırdı. Çapulcular, Safranbolu gericilerinin de yardımıyla yüz kişilik bir atlı milis örgütü meydana getirerek Kastamonu'yu ele geçirmek niyetiyle Araç üzerine gönderildiler. Bu kez, yüz kişiye çıkan Hilafet ordusunun (!) kumandanı, yine Dayıoğlu Hacı İbrahim, kurmayı da ünlü eşkıya Eğri Ahmet'ti.

Bu sırada Daday üzerinde de çabucak Safranbolu'dan devşirilen bir milis gücü eşraftan birkaç kişi ile Safranbolu kaymakamının buyruğunda yola çıkarıldı.

Kastamonu Valisi Cemal Bey, bu haberi alınca hemen Dünya Savaşı içinde Ermenileri zorla göç ettirme ve öldürme suçlarından dolayı Nemrut Mustafa Paşa mahkemesince aranıp duran Eflani Bucak Müdürü Aziz Bey'i buldurup Araç kaymakamlığına atadı. Araç kaymakamı Hilafete sıkıca bağlı yaşlı bir Çerkez'di. Kuvayı Milliyecilerin yerine Hilafet ordusunu karşılamaya hazırlanıyor, nasıl karşılayacağını da Vali Cemal Bey'den sormak patavatsızlığında bulunuyordu. Cemal Bey, Araç'ın padişahçı kaymakamının da tutuklanarak Kastamonu'ya gönderilmesini buyurmuştu.

Bundan sonra Vali Cemal Bey'le bölge kumandanı Albay Osman Bey baş başa vererek yeni direnme güçleri yaratmaya çalıştılar. 58. Piyade Alayı'nın bir bölüğü çekirdek olarak ele alındı. Kalem dairesinde, askerlik şubesinde, jandarma kumandanlığında bulunan bütün erat ve subaylar bu bölükle birleştirildi. Müdafaayı Hukuk Derneği'yle Gençler Kulübü'nde kümelenmiş olan bütün yedek subaylar *"Kastamonu'nun idealist gençleri"* bu tertiplenen gücün kumanda kadrosunda yer aldı. Kuvayı Milliyeci güç askerlik şubesi başkanı Kastamonulu Binbaşı Şevket Bey'in buyruğuna verildi. Bölük, Daday, Eflani yoluyla Safranbolu'ya yollandı. Belinde tabancası, bombası eksik olmayan Daday hükümet doktoru Kadri Bey de müfreze doktorluğuna verildi.

Böylece yirmi atlı jandarma ve yirmi beş aydın Kuvayı Milliyeci Safranbolu gericileri üzerine yürüye dursun, bunların arkasında ikinci bir müfreze de hazırlanmaya başladı. Polis ör-

gütünün başına getirilip başkomiser atanan yedek subay Hadi Bey bu milis gücünün başına getirildi.

Bu milis gücünü daha çok ağalar ve beyler meydana getirmişti. Eflanilioğlu Mustafa Bey, Kastamonu eşraf ve yiğitlerinden Kaybandıoğlu Hüseyin, Remzi Horozoğlu Mahir, Akdelioğlu Mehmet, Ekşioğlu Hüseyin, telgraf muhabere memuru Memduh Bey'le oğlu Enver Bey ve daha birçok tanınmış eşraf ve ağa, bunların buyruğundaki birçok yiğit, İnebolu'dan Kabaalioğlu Rıza Bey, Ziver'in İbrahim Bey ve arkadaşları, kendi silah, at ve gereçleriyle bu milisin sıralarını süslüyordu. Yeni müfreze, daha çok Başkomiser Hadi Bey'le Eflanilioğlu Mustafa Bey'in arkasında toplanıyordu.

Kastamonulu Binbaşı Şevket Bey müfrezesinin, Hilafetçilerin ve çapulcuların üstüne gitmesi bütün Kastamonu'yu bir Kuvayı Milliyeci heyecanın dalgaları arasına atmıştı. Bütün köy ağaları ve şehir eşrafı Safranbolu üzerine gidecek ikinci kolda yer almak üzere sanki birbirleriyle yarışıyor gibiydi. Jandarma Kumandanı Fikri ve Üsteğmen Kahraman Şevket buyruğunda ilkin Safranbolu'ya gönderilen gücün tutsak edilip dağıtılmış olması bu heyecanın başlıca kaynaklarından birini meydana getiriyordu. Binbaşı Şevket Bey'in başına da böyle bir iş gelirse, artık Kastamonu ve Ankara, Hilafet ordusunun önünde savunmasız birer şehir olarak kalacaktı. Sonra, Hilafet ordusunun da Çerkez-Abaza ve çapulculardan meydana gelmiş olması Kastamonuluları adamakıllı ürkütüyordu. Kuvayı Milliyeciliği epeyce duyulan şehir, birçok kötülüğe uğrayabilirdi. Bu yüzden Albay Osman Bey'in kumandanlık dairesi, silahıyla ve atıyla gelmekte olan gönüllülerle kaynaşıyordu. Kastamonu halkı da Safranbolu'ya gönderilen Şevket Bey müfrezesinin alınyazısıyla Albay Osman Bey gibi ilgileniyordu. Osman Bey, yeni müfrezeyi kurarken İkide bir telgrafhaneye koşuyor, ordan başarı haberini bekliyordu. Bunun bir başarı haberi olması gerekliydi. Yoksa gerisi felaketti.

Hadi Bey'le Mustafa Bey milislerini Araç üzerinden Safranbolu'ya doğru yola çıkaran ve pazartesi gecesi telgrafhane-

de içi içini yiyerek makina başında bekleyen Albay Osman Bey, telin öbür ucundan Binbaşı Şevket Bey'in başarı müjdesini aldı. Hoşnutluk, onun gergin yüzünde kocaman bir tropik çiçeği gibi açtı. Şevket Bey, kan dökülmeksizin Safranbolu'ya girildiğini ve hükümet konağının karşı konmaksızın ele geçirildiğini bildiriyordu. Şevket Bey, yola çıkarken kendinden önce yola propagandacılar da çıkarmış, buyruğundaki gücü olduğundan çok büyük ve kalabalık olarak bildirmişti. Sıkı bir yürüyüşle yolları tüketmiş ve apansızın Safranbolu'ya girdiğinde Hilafet ordusu adındaki çapulcu ve gerici gruplarının şehirden kaçtığını görmüştü. Halk, Şevket Bey'i alkışlıyordu.

Tutuklu subay ve sivilleri kurtaran Şevket Bey, bunlar arasında iri gövdeli ve sevimli yüzüyle Üsteğmen, *Kahraman Şevket Bey'i* de gördü. Yalnız, onun inci gibi dişlerinin yerinde kanlı bir boşluk sırıtıyordu. Hilafetçiler, onun Kastamonu'yu Mustafa Kemal'e bağlayan subay olduğunu öğrenerek nalbant kerpetenini ağzına takıp bütün dişlerini sökmüşlerdi. Eğer Binbaşı Şevket Bey'in bölüğü onu kurtarmamış olsaydı dirimi, her atak subay gibi tehlikedeydi.

Gece yarısı, Dayıoğlu, kaymakam, kadı, savcı, posta müdürü, Komiser Ragıp, Gerede'ye kaçmıştı. Kumandan Şevket Bey, şehirden kaçan elebaşılara haberci göndererek gelip teslim olmalarını bildirdi. Bu kaçanlarla onların yanı sıra sıvışan birçok Safranbolu ileri geleni şehre dönmek üzere yola çıktıklarında başkumandanları ünlü eşkıya Eğri Ahmet, hepsini yolda çevirip tepeden tırnağa bir güzel soydu. Hepsi, *"Tığ teber şahı merdan"* Safranbolu'ya döndüklerinde, dirimlerinin bağışlanması için Binbaşı Şevket Bey'in ayaklarına düşüp tövbe üstüne tövbe etti.

BOZKIRIN EN KUTLU GÜNÜ

Yaşamak, didinmek ve çarpışmak demektir. Kim bu çarpışmada kazanırsa o yaşar.
Mustafa KEMAL

Yarın 1920 Nisanı'nın yirmi üçüncü günüydü. Bu Mustafa Kemal'in yaşayışında en önemli ikinci gün olacaktı. Birincisi, Çanakkale'de Hamilton ordularının kaçıp gittiği gecenin sabahıydı. Onları kaçıran da oydu. Şimdiyse yepyeni, gıcır gıcır bir devlet kurmak üzereydi. Yarın bu bir olgu olacaktı. Pek çok seviniyordu. Sigara dumanıyla yüklü çalışma salonundaki bütün arkadaşları, bunu görüyordu. Yalnız, onun sevincinin onda dokuzu bir aysberg gibi su altında kalıyordu. İşi bu kerteye dek getirebilmek ne devletti.

Yalnız, bir şey vardı. Ayaklanmalar alabildiğine gelişip azıyor, bütün Türkiye'yi kaplayacak gibi görünüyordu. Belki de İngilizlerle İstanbul hükümeti, salt Mustafa Kemal'i 23 Nisan'a ulaştırmamak uğruna böyle yırtınıp duruyorlardı. 22-23 Nisan gecesinin kır çiçekleri kokan nemli havası yarı açık pencereden giriyor, ince bir bulut örtüsüyle örtülü gökyüzünde aydınlık bir sis gibi ay ışığının parladığı görünüyordu. Mustafa Kemal, başta olarak herkes yarın yeni Türk Devleti'nin temeli atılırken havanın yağmursuz olmasını diliyordu. Böylece parlak bir gün yaşanmış olacaktı.

Mustafa Kemal, bu gece heyecandan gözlerini kırpamayacağını biliyordu. Çanakkale'de en önemli saldırılarını hazırlarken uykuyu, gereksiz bir nesneymiş gibi unuttuğu çok olmuştu. Saatlerdir yazı masasına çöküp bir iki ufak nesne karaladıktan sonra kalkıp salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. 23 Nisan'ın getireceği aydınlıkla ayaklanış bölgelerinin kara düşleri kafasının içinde çarpışıp duruyordu.

Yarbay Mahmut Bey'le tümeninin yok oluşu, kafasını yumruklayan kara düşlerin en korkuncuydu. Ankara'da biricik daya-

nağı Ali Fuat Paşa'ydı. O da Bursa'daydı. Korkunç fetvaların etkisini azaltmak üzere ora ulemasını kullanmaya çalışacaktı.

23 Nisan'ı altın bir çerçeve içinden pırıl pırıl bir mucize gibi görmeyi sürdüren iyimserliğini biraz daha silip parlatmak üzere kahveci askerden bir kahve istedi:

— Abe çocuk, nerde kahve?

Doksan dokuzluk tespihini çekerek bir aşağı, bir yukarı dolaşırken birçok geceler olduğu gibi yine Ziraat Mektebi'nin çevresindeki sık ağaçlıklardan üst üste silah sesleri geldi. Karargah personelinin kulakları buna alışıksa da bu geceki silahlar daha başka anlam taşıyora benziyordu.

Şundan ki yarın 23 Nisan'dı. Yarın yepyeni bir Türk Devleti'nin temelleri atılıyordu. Mustafa Kemal, yaverlerle Recep Bey'in (Peker), Doktor Refik (Saydam) Bey'in silahlarını kapmış, merdivenlerden koşarak inişlerini gördü.

O da hemen belindeki tabancasını yokladı, sonra yatağının başucunda duran filintasını kaptığı gibi bahçeye indi. Silah sesleri kesilmişti. Mustafa Kemal, bahçede ağaçların arkasına sinmiş bekleyen karargah subaylarını gördü. Biraz ötede karargah muhafız kıtasının kumandanı Üsteğmen Şerif Bey'le burun buruna geldi. Bir yeğnik makinalı tüfeğin başındaki erlere buyruk veriyordu. Üsteğmen Şerif Bey, böyle her gece devriyesiyle tarlaları ve ağaçlıkları dolaşıyor, bu azizliği yapanları boşuna arıyordu. Gecenin karanlığında bu bin bir tepenin arkasında ve bu sık ağaçlıklar içinde bir tümen asker saklansa bulunamazdı.

Mustafa Kemal, muhafız kıtasının tetikte olduğunu görerek güven içinde sönük ay ışığının dumanladığı ağaçlıklara, tarlalara ve Çubuk Çayı'nın ışıldayan ve tatlı tatlı şırıldayan suyuna bir süre baktı.

Bütün bu güvenlik vermeyen boş görünüş üzerinde 23 Nisan gününün coşkun uğultusu dalgalanır gibi oluyor, her kuytusu bir tehlike saklar görünen tedirgin gecenin ufukları iyimserliği andıran masmavi bir aydınlıkla ağarmaya başlıyordu. Çubuk Çayı kıyılarında yüksek kümeler meydana getiren sö-

ğütlüklerden birkaç ishak kuşunun tatlı ve sürekli flütleri geliyor, uzak bir yerlerde köpekler havlıyordu.

Mustafa Kemal, hemen Halide Edip'lerin bekçi köpekleri Karabaş'ın bugünlerde zehirlenerek öldürüldüğünü andı. Demek ki düşman, bağlı bekçi köpeğinin yanı başına dek sokulmuş ve onu kolayca öldürebilmişti. Demek ki katiller, bu günlerde bu zavallı köpeğin sahiplerini de öldürmeyi tasarlıyorlardı. Yalnız bu, onların sandığı gibi kolay olmayacaktı.

Yarın 23 Nisan'dı. Yeni Türk Devleti'nin temelleri atılacak ve bütün bu kara düşler, bu güneşli topraklar üzerinde sinecek kovuk bulamayarak çekilip gidecekti. Buna en gerçek devrimci gücüyle inanıyordu.

Biraz dinlenmek üzere yukarı çıkıp kendini yatağa attığında puslu ve serin bir sabah gelip yüksek pencerelere dayanmıştı bile. Giyneğiyle uzandığı yatağında bu gün yapılacak törenleri ve işleri şöyle bir kez daha düşündü. Karargahta herkesin uyandığını, kendisini uyur sandıklarından koridorlardan gelip geçenlerin tilki ayağıyla yürüdüklerini anlıyordu. O da en sonra yatağından kalktı. Asker berberi çağırtarak iyi bir saç sakal tıraşı oldu. Yıkanıp kurulandıktan sonra, bir tepsi üzerinde getirilen kahvaltısından bir iki lokma ekmek ve peynir yemeye çalıştı. Sabahları kahvaltı etmezse de bütün gece uyanık durduğundan içi ezilmişti.

Sonra, törensel giyneğini, jaketatayla reye pantolonunu sırtına geçirdi. Bunun altında dik yakalı, uçları kenarlara kıvrık kolalı bir gömlek giymiş, kara bir kravat takmıştı. Dikkatle arkaya taradığı kızıla benzer sarı saçlarının üzerinde boz astragan kalpağını oturttu. Gelen raporlara ayaküzeri şöyle bir göz atarak buyruklar yağdırdı.

Öğleye doğru otomobiline binip bütün karargah halkını da arkasına takarak Hacı Bayram Camii'nde cuma namazına gitti... Tören, bu camiden başlayacak, Millet Meclisi'ne doğru gelişecek ve orda sürüp gidecekti.

İşe dinsel bir törenle başlamanın bin türlü yararı vardı. Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla karargahtan ayrılıp da şehrin

sokaklarına girdiğinde halk kalabalığının sel gibi aktığını görerek gizli bir sevinçle titredi. Ayaklanma bölgelerinin korkunç bir biçimde genişleyerek Ankara'ya yaklaşmış olması bile Ankara halkını bu büyük olaya ortak olmaktan alıkoymamıştı. Memedeki çocuklardan aksakallı yaşlılara ve değnekli ninelere dek bütün halk sokaklara dökülmüştü. Herkes bayramlık giyneğini giymiş kendine bir çekidüzen vermişti.

Mustafa Kemal'in otomobili kalabalıktan daha çok ilerleyemeyerek bir yerde durdu. Arabadan inmek zorunda kalan Mustafa Kemal, arkasındakilerle kalabalığın açılarak verdiği saygılı yoldan güçbela Hacı Bayram Camii'nin avlusuna vardı. Bütün mebuslar, memleketin ve davanın bütün ileri gelenleri ordaydı. Hepsinin ayrı ayrı elini sıktı. Bütün gözler onun üzerindeydi. Binlerce, on binlerce göz, onu görmek üzere bir boşluk, bir aralık bulmaya çabalıyordu.

Mustafa Kemal, baktı:

Hacı Bayram Camii ile Büyük Millet Meclisi olarak kullanılacak olan yayvan yapının arasındaki bütün yollar, boş arsalar, bahçeler, evler, evlerin damları, duvarların üstleri, oğul arı kümeleri gibi insanla kaynıyordu. Evlerin pencerelerinden hevenk hevenk kadın ve genç kız başları sarkıyordu.

Bu mahşer gibi kalabalık insan arasında sömürgeci ulusların, asker ve subayları da yer almıştı. Fal taşı gibi açılmış çok meraklı gözleriyle Mustafa Kemal'e ve coşkun kalabalığa düşünceli düşünceli bakıyorlardı.

Hacı Bayram Camii'nden Büyük Millet Meclisi konağına giden birkaç yüz metre uzunluğundaki yol, bir boş koridor gibi uzuyor, bunun her iki yanına aralıklarla dikilen polis ve jandarmalar, koridoru halk selinin kaplamasını önlüyordu. Uzakta Büyük Millet Meclisi'nin alçacık bir duvar ardından görülen geniş pencerelerindeki bir yığın küçük Türk bayrağı, bozkırda erken açmış iri gelincikleri andırıyordu. Konağın önünde yükselen bayrak direğinde de büyük bir Türk bayrağı, bozkırın kırk ikindi yağmurlarını getiren çiçek kokulu serin bir rüzgarıyla dalgalanıyordu.

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin kişiliğinde yeni Türk Devleti'nin temellerini atarken, tam anlamıyla teokratik bir devlet kuruyormuşçasına türlü dinsel törenlere ve taktiklere başvurmak zorunda kalmışsa da buna üzülmüyordu. Böylece, bütün halkı dava çevresinde daha yoğun yığınlarla ilgilendirebilmişti. Ankara'nın bugünkü coşkun durumu bunu, açıkça gösteriyordu.

İlkin Nisan'ın 22'sinde açmayı düşündüğü Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü 23 Nisan cuma gününe atarak büyük dinsel törenlerle işe başlaması zorunluluğunu yaratan, İstanbul'un, korkunç *"Hurucu Alessultan"* fetvalarıydı. O korkunç saldırıya göğüs gerebilmek için özdeş silahlar kullanmak gerekliliği kendini göstermişti. Büyük Millet Meclisi'nin açılışı da öyle gizli kapaklı bir olupbitti olarak yapılmak yönüne gidilmemiş, bu bütün Türk ulusuna daha önce bir genelge ile şöylece bildirilmişti:

— Tanrı'nın izniyle Nisan'ın 23'üncü cuma günü cuma namazından sonra Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

Yurdun bağımsızlığı, hilafet ve saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve dirimsel ödevi yerine getirecek olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya dek getirmekle bugünün kutluluğundan yararlanarak ve açılıştan önce bütün mebuslarla Hacı Bayram Camii Şerifi'nde cuma namazı da kılınarak Kuran'ın ve salatın nurlarından da yararlanılacaktır. Namazdan sonra *"sakal-ı şerif ve sancağı şerifle"* özel daireye gidilecektir. Özel daireye girmeden önce bir dua okunacak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camii şeriften başlayarak özel daireye dek kolordu kumandanlığınca asker kıtalarıyla gerekli tertibat alınacaktır.

Bu günün kutsallığını anlatmak üzere bugünden sonra, vilayet merkezinde vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle Hatim ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanacak ve Hatimin son bölümleri, cuma namazından sonra özel daire önünde bitirilecektir.

Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde özdeş olarak bugünden sonra, Buhari-i Şerif ve Hatim okunarak cuma günü ezandan önce minarelerde salavat getirilecek ve hutbe oku-

nurken bütün ulus bireylerinin bir ayak önce kurtuluşa ve mutluluğa kavuşmaları duası okunacak ve cuma namazı kılındıktan sonra da Hatim bitirilerek bütün yurt parçalarının kurtuluşu uğruna yapılan ulusal çalışmaların önem ve kutsallığı ve her ulus bireyinin kendi vekillerinden meydana gelen Büyük Millet Meclisi'nin yükleyeceği yurt görevlerini yerine getirmenin zorunluluğu için dinsel konuşmalar yapılacaktır. Bundan sonra, din ve devletimizin, yurt ve ulusumuzun kurtuluşu, sağlığı ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal törenin yapılmasından ve camilerden çıkıldıktan sonra, Türk ülkesinin her yanında hükümet konağına gelinerek Meclisin açılmasından dolayı törensel kutlamalar yapılacaktır. Her yanda cuma namazından önce uygun biçimde *Mevlidi Şerif* okunacaktır.

Bu bildirinin hemen yayınlanması ve genelleştirilmesi uğruna her türlü araca başvurulacak ve ivedi olarak en ıssız köylere, en küçük asker kıtalarına, memleketin bütün örgüt ve kuruluşlarına bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar olarak da her yana asılacak ve elden gelen yerlerde bastırılacak ve çoğaltılarak bedava dağıtılacaktır.

Tanrı'dan eksiksiz başarılar dileriz.

Mustafa Kemal ve karargah arkadaşları geldiğinde, minarelerde müezzinlerin eli kulağındaydı. Caminin içi hınca hınç dolmuştu. Bin-bin beş yüz kişi alabilen cami, Mustafa Kemal'in yanı başında namaz kılmak heveslileriyle öyle dolmuştu ki Mustafa Kemal'e, arkadaşlarına bile namaz kılacak yer bulunamadı. Büyük fedakarlık pahasına yalnız Mustafa Kemal ve bir iki arkadaşı için secdeye baş koyacak yer bulabildiler. Halk buraya salt dinsel bir törende bulunmak üzere değil, ulusal bir heyecan yüküyle de yüklü olarak koşmuştu. Bu, kutsal duygularla ulusal duyguların insanlara eşit olarak egemen olduğu bir toplantıydı. Halk, din heyecanının ulusal heyecana bir yardımcı olduğunu da pekiyi seziyordu. Camiyi tıklım tıklım dolduran halk, kımıldayamayacak durumdaydı. Namaz safları, özdeş sıklık içinde caminin geniş kapısından avluya taşmış, mermerler üzerinde başlarını secdeye koymayı göze almış, cami me-

zarlığının taşları arasında saf tutmuş caminin önünden geçen sokaklarda secdeye varmak üzere elpençe divan bekliyordu.

Bütün Ankara inanırları, bugün şehrin öbür camilerini bırakmış, Hacı Bayram Camii'ne saldırmışlardı. Yalnız, öbür camilerin cemaatleri değil, imam ve müezzinleri de Hacı Bayram'a koşmuş, bu özel ve yüksek günün kutluluğundan ve ulusal coşkunluğundan tat almak istemişti.

Bugün, Hacı Bayram'dan Meclis'e dek bütün dolayları dolduran halkın hepsi koskocaman ve birleşik bir cemaatti. Mustafa Kemal'le birkaç arkadaşına ön saflarda son kerte güçlükle yer bulunduğu sırada Hacı Bayram Camii'nin minaresinde ezan okunuyordu.

İki rekatlık cuma namazı kılındıktan sonra caminin içini ve dışını dolduran cemaat hep bir ağızdan tekbir getirmeye başladı. İçerde ve dışarda coşturucu bir uğultu olarak dalgalanan tekbir sesleri, bu bozkır şehrinin belki şimdiye dek ilk kez işittiği bir iyimserlik sarkışıydı. O birkaç Arapça sözcüğün içinde bir büyük halkın bütün yenme, güzel yaşama, güven içinde yaşama ve ölümsüzlük istekleri uğulduyordu.

Bu tekbir sesleri, belki çok sesli olmamak talihsizliğinden dolayı bir koro değildi, bir senfoni hiç değildi. Yalnız, bu anların bile belki anlamı bilinmeyen Arapça sözcüklerin içinde bir halkın, bir ulusun en güzel duygu ve düşüncelerinin en iyimser umutlarının senfonisi uğulduyordu. Vahşi viyolonsel haykırışlarını andıran türlü erkek sesleri birbiriyle kaynaşarak korkunç bir güzellik alıyordu. Mustafa Kemal'i kendini yitirme kertelerinde duygulandırıyordu. Bozkır güneşiyle yanmış, bozkır kışlarının etkisiyle sertleşip kabuk bağlamış Anadolu insanları, İstanbul'dan yeni gelmiş aydın mebuslarla birlikte coşkunluk yaşları döküyor, erkekliğinden utanmadan ağlıyorlardı. Evet, bir erkek bütün yaşayışı süresince ancak böyle bir ya da iki kez göz göre göre ağlayabilirdi.

Namaz, bir saat sürdü. Camiyi boşaltan halk, tören düzenine girerek Büyük Millet Meclisi'ne doğru yürüyüşe geçti. En önde Türk bayrağı, onun arkasında uzun boyu, kara cüppesi

ve aksakalıyla bir hoca başının üzerindeki rahlede Kuran-ı Kerim'le, bohçaya sarılı Sakal-ı Şerifi taşıyarak gidiyordu. Onun arkasında bütün Türkiye'deki din tarikatlarının ayetlerle süslenmiş bayraklarını taşıyan dervişler, yürüyordu. Bayraklarının arkasından da aynı tarikatların şeyhleri ve onların adamları, ellerinde türlü alet ve çalgılarla ilerliyordu. Bunların hemen gerisinde Mustafa Kemal'le devrimin ileri gelenleri ve türlü kılıklarda mebus kalabalığı göze geliyordu.

Ankara bozkırları üzerinde kırk ikindi yağmuru serpintilerini taşıyan bulutlar, yavaş yavaş geldi ve Şeytan'ın düğün yaptığı güneşli bir havada gök gürültüsü gibi tekbir getirerek ilerleyen ulusal kalabalığın üzerine rüzgarla tozan pırıl pırıl bir serpinti dökerek geçti. Uzaktan uzağa gürleyen gök, ağır ağır tekbir getirerek ilerleyen cemaate karşılık veriyor gibiydi. Halk, çisentiyi önemsemeyerek saflarını daha çok sıkıştırıyor, yola dikilen asker, jandarma ve polisler, kalabalığın dalgaları arasında birer saman çöpü gibi sürüklenip gidiyor, yerlerini halktan kişiler dolduruyordu.

Bir ayak önce Meclis'in kapısından içeri girebilmek için dokuz doğuran Mustafa Kemal'le arkasındaki arkadaşları da önden, arkadan ve yanlardan gelen dalgalanmalarla her an yer değiştiriyor, bir türlü ilerleyemiyordu. İterek, kakılarak, dirseklenerek yerinde sayıp duran Mustafa Kemal, halkın bu disiplin dinlemeyen coşkunluğu karşısında şaşkına dönmüştü. Ne zamandır yola çıkmışlardı, ancak bir arpa boyu yol gittiklerini görüyordu. Artık, burda yürümeyi sağlayan kendi direnci değildi. Kimi zaman arkadan çarpan bir dalgayla birkaç adım ilerleyebiliyor, sonra yine türlü yönlerden gelen dalgalarla olduğu yerde dönüp duruyordu. Askerlerin, polislerin bağırıp çağırması, tekbir seslerinin gök gürültüsü arasında sivrisinek vızıltısı gibi yitip gidiyordu.

Üç yüz metrelik yol en sonra bir saate yaklaşık bir zamanda güçlükle alındı. Mustafa Kemal, Meclisin önündeki geniş merdivenlerin dibinde görünüşünden hiç de hoşlanmadığı çifter çifter kurbanların kesildiğini görerek irkildi. Oldum olası

kandan hoşlanmazdı. Savaşları da daha çok kan akmaması için bir anda bitirmek isterdi. Bura mebusu Fehmi Hoca'nın gür ve tatlı sesiyle okuduğu dua, yerde debelenip duran koyunların tüten kanlarına karıştı. Dua bittikten sonra *"Amin!"* sesleri, yeni uğultularla dalgalandı.

Mustafa Kemal, ayağının saatlerdir bir bukağı gibi takılan bu törenlerin son halkasını da böylece kırarak Meclis'ten içeri girdi. Mebuslar, yeni bir tapınağa girer gibi sessizce arkasından girdiler.

Meclis'in önündeki balkonda halka ufak birkaç söz söyleyen Mustafa Kemal, coşkun bir biçimde alkışlanarak salona döndü. Salonun tam karşısında kürsü görünüyordu. Ankara okullarından toplanıp boyanmış sıralar, bunun karşısına dizilmişti. Meclise getirilen Sakal-ı Şerifle Hacı Bayram Veli'nin bayrağı da kürsünün sağına ve soluna yerleştirilmişti. Dinsel törenin sonu, burda getirilecekti. Yüzü aşkın, türlü kılıklarda mebus, öğrenci sıralarında tedirgin oturuyor, salonda çıt çıkmıyordu. Mustafa Kemal en ön sırada oturmuş, yeni törenin başlamasını bekliyordu. Sonra ayağa kalktı, bütün mebuslar da ayağa kalktı. Hatimlerin, bu Buhari-i Şerif okumalarının sonunu ayakta dinleyeceklerdi. Kürsünün önüne gelen bir hoca, yanık ve tatlı sesiyle okuyor, bütün salonu dinsel ve ulusal duyguların her şeyi unutturan coşkunluğuna boğuyordu.

Yine herkes, tatlı tatlı ağlamaya başlamıştı. Artık, bu gözyaşları, göstermelik ve öğünmelik değildi. Bu genel ve bereketli bir yağmur gibiydi. Hiç kimse kendi ağlayıcıyla öğünemezdi. Şundan ki bu ulusal şerbetin tadını herkes ayrı ayrı tadacak güçlü duyguların avucunda bir salkım üzüm güzelliğiyle ezildiğini duyuyordu.

Meclisteki sıraların hemen arkasından başlayan halk kalabalığı, içerde dualar arasında söylenen aminleri yineleyerek böylece iç tören, bir dış tören biçiminde uğultularla şehre yayılıyordu.

En sonra, Meclis içi tören de bitti. Önceden kararlaştırıldığı gibi mebusların en yaşlısı olan Sinop Mebusu Şerif Bey,

kürsüye çıktı. Meclisin neden Ankara'da toplanması gerektiğini, İstanbul Meclisinin başına gelenleri anlattı:

— Sayın dinleyiciler, İstanbul'un sözde geçici olarak yabancı devletlerce işgal olunduğu ve bütün temelleriyle Hilafet ve hükümet merkezinin bağımsızlığı yok edildiği sizce bilinmektedir. Bu duruma boyun eğmek ulusumuzun önerilen yabancı tutsaklığını benimsemek demektir. Ancak katıksız bağımsızlıkla yaşamak kararında olan ilk günden beri özgür ve kendi başına buyruk yaşamış olan ulusumuz, tutsaklık durumunu şiddetle ve kesinlikle itelemiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak yüksek meclisimizi meydana getirmiştir. Bu yüksek meclisin başkanı olarak ve Tanrı'nın yardımıyla ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığı içinde kaderini kendi eline alarak yönetmeye başladığını bütün dünyaya bildirerek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum. Sonrasız Türk olan İstanbul'umuz ile işgal altında ve türlü zulüm ve acılar içinde gövdesi ve ruhuyla acımaksızın yok edilmekte olan bütün zulüm altındaki vilayetlerimizin kurtarılışına başarı sağlamasını Tanrı'dan dilerim.

Mustafa Kemal'in yazarak Sinop mebusuna okuttuğu bu kısa sözler bitince, salonda bir alkış koptu ve bu alkış dışarda dinliyormuş gibi dikilip duran insan yığınlarına geçti. Halk da nutku dinlemişçesine alkışladı.

Açılış işi, böylece gerçekleştikten sonra, Mustafa Kemal, olduğu yerde ayağa kalkarak encümenlerin kurulmasını önerdi.

Sonra yine, olduğu yerde şöyle bir konuşma yaptı:

— Yüksek meclisimiz olağanüstü yetkiye sahip olarak yerinde seçilen sayın mebuslarla saldırıya uğrayan payitahttan canını kurtararak buraya gelen sayın mebuslardan kurulmuştur. Kurtulup gelebilecek mebuslarla birlikte yüksek bir meclis kurulması ancak yeni yapılan bu seçim biçiminde söz konusu olmuştur. Bu sırada meclisimiz toplanmış durumdadır. Bu seçim, eski seçim biçiminden daha geniş olduğundan önce seçilmiş olan mebusların özdeş yetki ile görev görmeleri için tutanaklarının bu yüksek meclisimize doğrulanması uygun olacağı kanısındayım. Bunun üzerinde durmak isterim. Şu düşünce-

ler çevresinde mebusların tutanaklarını incelemek üzere encümenler kurulması uygun görülürse o soruna geçilsin.

Kısa bir görüşmeden sonra Mustafa Kemal'in önerisi kabul edildi. Bunun üzerine en yaşlı mebus olan Meclis Başkanına en genç mebuslardan katipler verildi. Bunlar Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey'le, Kütahya Mebusu Cevdet Bey'di. Bir iki encümen seçilerek kurulduktan sonra, ertesi gün saat onda toplanılmak üzere toplantıya son verildi.

Mustafa Kemal'le mebuslar, Büyük Millet Meclisi'ne girmek için ne kerte güçlük çekmişlerse dışarı çıkarken de özdeş güçlükle karşılaştılar. Şundan ki Meclis yapısı dört yandan sıkı bir biçimde halkla sarılmıştı. İğne atsan yere düşmez sözünün söyleneceği bir durum göze çarpıyordu. Sokaklar, duvarların üstleri ve damlar bugünün önemini sezmiş insan hevenkleriyle dopdoluydu. Bir kaynaşma varsa da kimsenin çekilip gittiği yoktu.

Ankara'yı tarihin en büyük şehri yapacak olan mucize, bugün meydana gelmişti. Ankara halkı da bunu biliyor ve büyülenmiş gibi meclise ve oraya girip çıkanlara bakıyordu. Şu sırada Mustafa Kemal'in dev gibi büyümüş kişiliğinde dünyanın en güzel umutlarını seyretmekteydiler. Mustafa Kemal, Meclisten çıkıp da üstü açık eski otomobiline bindiği sırada halk gözlerini bu sarışın umut noktasına dikti, alkışladı, alkışladı...

Halide Edip Hanım'la Yunus Nadi Bey Anadolu Ajansı'nı bütün gücüyle konuşturdular. Büyük Millet Meclisi'nin coşkun törenlerle açılışını en güzel yazı örnekleriyle memlekete ve dünyaya duyurmakta gecikmediler. En yaşlı mebus Şerif Bey'in ağzından söylenen güzel ve anlamlı sözler özellikle üzerine basılarak duyurulmaya çalışıldı. Tatlı bir adam olan Sinop Mebusu Şerif Bey, Mustafa Kemal'in dikte ettiği bu güzel sözlerle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bildirmekten başka bir şey yapmıyordu. Hiç kuşkusuz, o da bu işi ayırt edecek durumda değildi. Yalnız, bilmeyerek yaşayışının en anlamlı görevini görmüştü.

Büyük Millet Meclisi, yüzü biraz aşkın mebuslarıyla ertesi cumartesi günü saat onda ilk oturumunu yaptı. Eski tutanak

okunduktan sonra, Mustafa Kemal Paşa, törensel giyneği içinde kürsüye çıktı. Şimdiye dek bir devrimci olan bu sarışın askerde bugün omuzlarına bir devlet yüklenmiş altın bir atlas büyüklüğü seziliyordu. Üzerine dikilen gözler, onu yeni bir devletin etten, kemikten biçimi gibi görüyordu.

Mustafa Kemal, günlerce önce hazırladığı nutku, eski bir devlet başkanı serinkanlılığıyla okumaya başladı. Başlarda bırakışmadan beri Türk ulusunun geçirdiği türlü korkunç serüvenleri anlatıyordu. Bir devrimci olarak meydana atıldıktan sonra, sarayla arasında geçen olayları belgelere dayanarak okudu. Damat Ferit'in düşürülmesi ve yeni seçimin yapılabilmesi başarısını ve İngilizlerin bu talihsiz meclisi nasıl tütsüleyerek dağıttığını anlatan Mustafa Kemal, aşağı yukarı dinleyenlerin bilmesi gereken hikayeyi de anlattıktan sonra, saate baktı. Saat bire gelmişti. Bu arada bir saat yemek paydosu verildi. Paşa, saat ikide nutkunu şöylece sürdürdü:

— Bugünkü güç durum içinde yurdu tehlikeli çözülme ve yıkılmadan kurtarmak için gereken tedbirler elbette sayın kurulunuza değgin *(ait)* olacaktır. Ancak bu sorunda kendi araştırma ve bilgilerimize dayanan kanılarımızı yüksek meclisinize bildirmeyi yararlı saymaktayız. Gerek temel haklar kurallarına, gerek tarihteki bayağı örneklerine ve gerek zamanımızda özdeş acı koşullar içinde çöküntüyle karşılaşmış olan ulusların gösterdiği etkili derslere göre ülkeyi bölünme ve yıkılmaktan kurtarmak için hemen ulusun genel güçlerini köklü örgütlerle birleştirmekten başka umar yoktur. Bunun biçimi ne olmak gerekir? İşte, sorun buradadır.

Kanunsuz ve sorumsuz güçlerin egemenliğiyle ulusun ve devletin güçleri birleştirilebilse bile bunun sürüp gidemeyeceğini bilirsiniz. Sonra yüksek meclisinizin varlığı da ilkönce meşruluk ve sorumluluk temellerinin ulusça zorunlu görüldüğüne en büyük kanıttır. Bundan dolayı, yüksek meclisinizde yoğunlaşan yüksek ulusal dirence dayanarak meşruluk ve kanunluluğu ve yine saygıdeğer kurulunuzda görülen ulusal vicdanın yargılamasına bağlı bulunmak dolayısıyla da sorumlulu-

ğunu anlayıp değerlendirecek bir gücün işleri yönetmesi zorunludur. Bu gücün doğal biçimi bir hükümettir.

Hükümet örgütlerinin temel biçimi, sorunlu olmayan bir hükümet başkanında görülen dengeleşme noktasına dayanarak teşrii güç göreviyle yükümlü bir denetleme kurulu ile görevini sürdürmesi, bu kurulun güveninin katılmasına bağlı bir icra gücünden ve bu icra gücünün ulusal ödevlere göre bölünme ve tensikinden başka bir şey değildir. Bu biçimde icra gücü hükümet başkanınca seçilmiş ve teşrii gücün güvenine ve uygun görmesine dayanan bir güçtür ki ulusal seçtiği teşri-i kurul ile dengesini hükümet başkanlığı makamın meydana getirdiği birlik noktasında bulur.

Hükümet örgütünün bu temel koşullarına göre içinde bulunduğumuz bunalıma ve ülkemizin özel niteliklerine göre bizim için uygulanma yeteneğinde olup olmadığını düşünmek zorundayız. Bu alanda araştırmalar sonucunda edindiğimiz kanıya göre biz yönetimin bu biçimini sakıncasız görmekteyiz. Şundan ki Osmanlı Devleti başka herhangi bir devlet gibi hükümdarının cismani nüfuzu çevresinde örgütlenmiş değildir. Saltanat makamı aynı zamanda Hilafet makamı olduğundan padişahımız İslam toplumunun da başkanıdır. Çabalarımızın birinci ereği ise saltanat ve Hilafet makamlarının birbirinden ayrılmasını istemek değil, düşmanlarımıza ulusal direncin buna elverişli olmadığını göstermek ve bu kutsal makamları yabancıların tutsaklığından kurtararak *Ululemrin* yetkisini düşmanın tehdit ve kirletmesinden kurtarmaktır.

Bu esaslara göre Anadolu'da geçici gibi olsa bile bir hükümet başkanı tanımak ve padişah vekili çıkarmak hiçbir biçimde doğrulanamaz. Şu halde başkansız bir hükümet meydana getirmek zorunluluğu içindeyiz. Oysa bir birlik noktasında dengeleşmeyen devlet güçlerinin çalışma ahengi sürdürülemez.

Öbür yandan herhangi bir makama devlet ve millet güçlerini birleştirmek ve dengeleştirmek yetkisi vererek o makamı sorumsuz tanımak felaket getiricidir. Halifenin bile sorumunu temel olarak benimsemiş olan İslamlığın böyle çözümleme biçimlerine elverişli olamayacağı açıktır.

Bu güç ve birbiriyle uyuşamaz temeller içinde uzun uzadıya araştırmalar yaparak ve en sonra İslamlığın temel koşullarına başvurarak yüksek meclisimizden yoğunlaştırılmış olan ve bütün İslam toplumunun da yardım ve dayanışmasını sağlayan ulusal direnci eylem ilkesini benimseriz. Sayın üyelerin, bu görüş noktası özetle genelleştirilerek seçilmesine kılavuzluk olunması koşuluyla ve olağanüstü yetkisiyle seçilmiş bulunmaları ve seçicilerin de çoğaltılıp genişletilmesi temel olarak bu ilkenin ulusça da bütünüyle benimsenmiş olduğunu kanıtlar. Bu yüzden meclisiniz, elindeki olağanüstü yetkiler dolayısıyla karşısına çıkacak bir icra gücünün yalnız denetlemek ve en gerekli işleri üzerinde böyle bir kurulla savaşmak zorunda kalmak gibi şimdiki durumun dayanamayacağı sınırlı bir teşrii durum ile değil, ulusun genel yönetimini eylem olarak ele almak ve ülkeyle hilafetin güvenliğini sağlamak ve savunmak ödev ve yeteneğiyle meydana gelmiştir.

Artık, yüksek meclisinizin üstünde bir güç yoktur. Hilafet ve saltanat makamının kurtarılması başarıldıktan sonra, padişahımız ve *"Halife-i Müslim'in Efendimiz"* her türlü kirletilmeden uzak ve büsbütün özgür ve bağımsız olarak kendini ulusun sadık kucağında gördüğü gün yüksek meclisinizin düzenleyeceği temel yasalar çevresinde saygıdeğer ve kutsal durumunu alır. Yüksek meclisiniz denetleyici ve araştırıcı niteliğinde bir *"Meclis-i Mebusan"* değildir. Bundan dolayı, yalnız teşrii ve denetleme ile görevli sorumsuz bir mevkiden ulusal kadere gözcülük edecek değil, eylem olarak onunla uğraşacaktır. Nitekim olağanüstü durumlarda bütün uluslar bu ilkeleri bırakarak ya teşrii gücü boşlayıp icra kurullarına aşırı yetkiler verirler ya da bütün ulusun genel oyuna başvurarak karar alırlar. Biz toplumun birliğine her güçten çok yetki veren İslamlık temellerini göz önüne alarak yüksek meclisimizi bütün ulus işlerine doğrudan doğruya el koymuş tanımak yanlışıyız. Bu temel ile benimsendikten sonra, her zaman yüksek meclisinizin genel kurulu, işlerin ayrıntılarına dek eylem olarak görüşüp araştırma olanağı bulunamayacağından saygıdeğer kurulunuzdan ayrılıp görevlendirile-

rek, üyelerin şimdiki hükümet örgütlerine göre görevlendirilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve hepsinin ortaklaşa genel kurul katında sorumlu olması, amacı sağlamaya yeter. Böylece yüksek meclisinize başkanlık edecek kişinin yüksek meclisinizi temsil etmesi dolayısıyla işlerle görevlendirilmiş olan sayın üyelerden kurulan kurula da başkanlık etmesi ve yüksek meclisiniz adına imza atmaya ve *"tasriki mukarrerata"* yetkili olması ve icraya değgin *(ilişkin, dair)* işlerde öbür sayın üyeler gibi genel kurul katında bütünüyle sorumlu bulunması zorunludur.

Bu biçimde icra kurulu yüksek meclisinizin doğrulamasıyla vekalet alacak ve genel kurula karşı sorumlu olacak sayın üyelerden meydana gelecek, adları da vekil, olacaktır. Başkan olacak kişi gerçekten ağır bir sorumluluk altında bulunacaktır. Şundan ki icra ve vekiller kurulunun sayın topluluğunuz arasında bütün sorumluluğu ilkönce kendisinindir ve bu sorumluluk hem yüksek meclisinizdeki, hem vekiller kurulundaki başkanlık makamının ikisine birden geçerlidir.

İşte, ülkemizin şimdiye dek geçirdiği bunalımlardan, felaketlerden, kimi zaman Avrupa'yı öykülemek, kimi zaman devlet işlerinin yönetimini kişisel görüş noktalarına göre düzenlemek, kimi zaman da anayasayı bile kişisel hırslara oyuncak eylemek gibi pek acıklı sonuçlarını gördüğü kısa görüşlerden doğan genel seçime tercüman olduğumuza inanarak şu güç ve bunalımlı tarih döneminin kavgalarını bu yolda belgelemek yanlısıyız. Doğal olarak yargı, sayın kurulunuzundur. Yalnız uğradığımız çözülme tehlikesine devlet ve ulus işlerinin uzun süreden beri sahipsiz kaldığına yine dikkati çekerek gereksiz kurumlar arasında sürecek tartışmaların en kötü yönetimlerden daha çok kötü etkiler doğuracağını bildirmeyi de yurtseverlik gereği görüyorum. Tanrı başarı versin.

Mustafa Kemal, söylevini bitirdiğinde Kırşehir Mebusu Müfit Efendi söz alarak bu nutuk kapsamının görüşülmeden kabul edilmesini önerdi. Bu öneri, bütün meclisçe alkışlarla benimsendi. Böylece temelinde demokrasi ve Cumhuriyetin altın taşları bulunan yeni *Türk Devleti* doğmuş oldu.

Büyük Millet Meclisi, 25 Nisan 1920 pazar günü, gizli bir oturum yaptı. Bunda ülkenin genel durumu, büyük ve tehlikeli dertleri gözden geçirildi. Konu, ülkenin büyük düşmanları ve bunların yerli yardımcıları üzerinde açılıp yayıldı. Törensel bildiri ve ünlemelerde ılımlı sözlerle geçiştirilen Damat Ferit hükümetinin ve padişahın gerçek durumu üzerinde neşterler alabildiğine serbestçe işledi:

— Bilerek, bilmeyerek ne demek? Bilerek ve inanarak, Allah onun bin bir belasını versin.

— Yalnız onun değil, Efendimizin de! Asıl o büyük hainin...

— İnşallah onun sarayını kafasına geçireceğiz.

— Bugünden tezi yok, hal edelim mel'unu!

Bütün mebuslar, son kerte içtenlikle içlerini döktükten sonra, Mustafa Kemal:

— Artık yurdun alın yazısına yüksek meclisiniz el koymuştur. Bundan sonra bu yolda yapılacak işleri ancak yüksek meclisinizin vereceği kararlar, yerine getirecektir. Ona göre alınacak tertibat dahi doğal olarak yüksek kurulunuzun olacaktır, diyerek onları büsbütün coşturdu ve şımarttı.

Pazar günü, sabahtan başlayan gizli oturum, ufak dinlenme ve yemek paydosu dışında akşama dek sürdü. Bugünün en önemli işi, Mustafa Kemal'in meclis başkanlığına seçilmesi oldu.

Başkan seçilen paşa, sürekli alkışlar arasında kürsüye çıkarak ilk başkanlık söylevini verdi:

— Ulusun genel kaderine eylem olarak ve bütünüyle el koyarak hilafet ve saltanat makamının uğradığı tutsaklıktan kurtarılması ve ülkenin bütünlüğü ve güveni uğrunda her fedakarlığı yenmeye büyük bir azim ve imanla karar vermiş olan yüksek meclisinizin başkanlığına seçilmek suretiyle hakkımda gösterilen güven ve sevgiye teşekkür ederim ve minnettarım. Yaşayışımın bütün aşamalarında olduğu gibi, son zamanların bunalımları ve felaketleri arasında dahi bir dakika geçmemiştir ki her türlü erinç ve istirahatımı ve her türlü kişisel görüşümü ulusun güvenlik ve mutluluğu adına feda etmekten tat duy-

mayayım. Gerek askerlik yaşayışımın, gerekse siyasal yaşayışımın bütün dönem ve aşamalarını dolduran kavgalarımda her zaman davranış düsturum, ulusal dirence dayanarak yurdumun gereksediği amaçlara yürümek olmuştur.

Bugün, sayın kurulumuzun oylamasında belirmiş olan ulusal güveni değerinin çok üstünde görmekle beraber, kendim için bir amaç olarak değil, ortaklaşa giriştiğimiz kutsal kavganın göz önünde tuttuğu amaçları elde etmek için ulusun verdiği dayanak olarak alıyorum. Bu ulusal birliğin bana yüklediği sorun, biliyorum ve hepiniz de biliyorsunuz ki çok ağırdır. İçinde yaşadığımız eşi az bulunur dakikaların ağırlığına karşın bu ağır ulusal sorunun altından ancak sayın kurulunuzun yardımından ve her zaman hak yolunda kavgalara yoldaş olan Tanrı'nın yardımından umutlanarak kalkmaya çalışacağım.

Mustafa Kemal'in söylevi, alkışlarla uğurlandı. Yalnız, İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın başkanı olan eski anayasa profesörü Celalettin Arif Bey, başkan vekilliğine seçildiğinden parlayan gözlüklerinin ardındaki zeki bakışlarından küskün ışıklar yanıp sönüyor, bu attan inip eşeğe binmeye hiçbir vakit alışamayacağa benziyordu. Sonra Erzurum'da oynayacağı oyunla bunu belli edecekti. İkinci başkan vekilliğine Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi seçilmişti ve o yerinden hoşnuttu.

ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA

Milli ideale tam bir iman ve onun gerektirdiklerini tereddütsüz yerine getirmenin neticesi elbette muvaffakiyettir.

Mustafa KEMAL

Bursa'da ve Geyve Boğazı'ndaki işleri yoluna koymak üzere, Ankara'dan uzakta bulunan Ali Fuat Paşa'nın yerine 20. Kolordu kumandan vekilliği yapan Albay İsmet Bey, Mustafa Kemal'in Ziraat Mektebi'ndeki Muhafız Kumandanı Üsteğmen

Şerif Bey'i katına çağırdı. Bu, kendisi gibi ince yapılı, çevik ve güçlü görünüşlü genç bir subaydı.

24 Nisan gününün kararmaya başlayan havası içinde pek çok savaş görmüş eski tecrübeli askerle genç Üsteğmen, asker ve subay kıtlığından dolayı Ankara'da akraba gibi içten insanlar olmuşlardı. Burda yaşayanların hepsi askerlik disiplini üstünde, idealistliğin altın bağlarıyla da birbirine bağlıydılar. Bu yüzden İsmet Bey daha çok yalvarır gibi bir sesle:

— Şerif Bey, dedi. Yarın emekli Yarbay Arif Bey'in kuvvetleri Beypazarı yönünde yürüyüşe geçecektir. Siz de bölüğünüzle beraber gitmek üzere hazırlanınız.

— Emriniz başüstüne efendim. Yalnız, Arif Bey'le beraber çalışmak felakettir. Tam iş zamanında ya Arif Bey beni tepeler ya da ben Arif Bey'i tepelerim. Şundan ki Arif Bey subaylara hakaret etmeyi gelenek edinmiştir. Aynı şeyi bana da yapmak isterse dayanamayarak karşı korum.

Belki ikimiz de ölürüz. Müfrezeler de birbirine girerlerse felaket katmerli olur. Arif Bey kendine güveniyorsa üç yüz atlısı ile gitsin. Eğer güvenmiyorsa burada kalsın. Ben, hem kendime hem de müfrezeye güveniyorum. Emir buyurursanız yarın sabah yola çıkayım.

Doğal bir savaş sırasında bu karşılığı alan her kumandan, karşısındakini hemen kurşuna dizilmek üzere en tehlikeli mahkemeye gönderebilirdi.

Ordunun, sayılı idealistlerin gücünden başka bir şey olmadığı bu bunalımlı zamanda, bütün ölçüler, değişikti. Albay İsmet Bey'in kapkara ve çok zeki gözlerinden öfkenin yerine ılımlı düşünce kıvılcımları parlayıp sönüyordu. Bir iki dakika düşünerek birçok eski anıların filmini önünden geçiren kumandan, tatlı bir sesle:

— Bu hususta hakkın var, dedi. Yalnız Arif Bey'in güçlendirilmesi gerek. Bunun için senin ağır makinalı tüfek takımını gönderelim.

— Emredersiniz, efendim. Takım hemen yarın sabah erkenden yola çıkmaya hazırdır. Takım subayı Teğmen Ali Rıza Bey iyi bir arkadaştır. Durumu kurtarır.

Bu sırada içeri rütbesiz, iri yarı, geniş omuzlu, yakışıklı, palabıyıklı, orta yaşlarda görünen sert yüzlü ve asker bakışlı bir adam girdi. Dişinden tırnağa dek silahlıydı.

İsmet Bey, Şerif Bey'i yeni gelenle tanıştırdı:

— Arif Bey, Üsteğmen Şerif Bey makinalı tüfek takımıyla müfrezenizi güçlendirecek! dedi.

Arif Bey, Şerif Bey'e teşekkür ederek elini sıktı.

Şerif Bey, gerçek bir belayı bu kerte kolaylıkla savuşturabildiğinden çok seviniyordu.

Arif Bey, üç yüz atlısıyla Ankara caddelerinde bir gövde gösterisi yaptıktan sonra, ayaklanma bölgesinin en tehlikeli yeri olan Bolu'ya doğru yola çıktı. Ayaş'ta 20. Atlı Alayını buyruğuna alan Arif Bey, ayaklanmaları darmadağın etmek hırsıyla en son kerte disiplinli bir yürüyüşle ayaklanma tehlikesinin boy atıp irileştiği Nallıhan kasabasına doğru ilerledi. Beypazarı'na dek sokulan ayaklanıcılar, Yarbay Arif Bey'in acıma bilmeyen ününü işittiklerinden tası tarağı toplayıp çekildiler. Arif Bey, şehir dışında dokuz-on yaşlarında birkaç çoban yakaladı. Ayaklanıcılara casusluk ettiğini sandığından hepsinin birer kulaklarını kestirip ellerine verdi. Halkın yalvarıp yakarmaları kar etmemişti. Arif Bey müfrezesi yıldırım gibi Nallıhan'a girdi. Ayaklanıcılar, çil yavrusu gibi dağılarak Çarşamba yönünde uzaklaştılar. Bolu ayaklanıcıları, Arif Bey güçlerinin doludizgin üzerlerine doğru geldiğini görünce, Çarşamba'da bir tahta perde olsun kurmak istediler. Nallıhan'da son kerte sert tedbirler alan Arif Bey, Çarşamba üzerine yürüyeceği sırada, önceden tanıdığı Nallıhan jandarma teğmeniyle görüştü.

Onun üstüne aldığı herhangi kuşkulandırıcı bir bilgiyi açığa çıkarmak çabasıyla tuzaklarla dolu bir konuşmadan sonra cellatlarına:

— Asın şu herifi! diye buyurdu.

Cellatlar, yeni evli bulunan gencecik teğmeni yaka paça ederek oracıkta bir ağacın dalında sallandırdılar. Teğmen günahsız olduğunu söyleyerek çok yalvardıysa da dinletemedi. Halkın da bütün şefaat ve yalvarmaları boşa gitmişti.

Arif Bey, atlılarının başından kan ve ateş saçarak Çarşamba'ya doğru hızla ilerledi.

Bolu Askerlik Şubesi muamele memuru Sekilili Mehmet buyruğunda gerici bir müfreze 26 Nisan 1920 günü Çarşamba'ya varmış, bunlarla birlikte padişahçı propagandayı yönetmek üzere Çarşamba halkının pekiyi tanıdığı iki hoca ve hacı da gelmişti. Bunlar, Sadık Hoca ile Abbas'tı. Bu hoca ile hacı, ellerindeki padişah fetvalarını kullanarak az zamanda 1316 doğumlulardan bir padişahçı müfreze meydana getirdiler ve Nallıhan'dan hışımla ilerleyen Arif Bey'e karşı sürdüler. Çarşamba önündeki siperlerinde direnmeye çalışan bu bir yığın delikanlı, Arif Bey'in atlılarının nalları altında ezilerek can verdiler. Yarbay Arif Bey, Çarşamba'ya girdiğinde boş yere ölmüş olan elli altı gencin ölüsü toplanarak ana-babalarına verildi. Çarşamba önünde bozguna uğrayan gericiler, hiç arkalarına bakmadan soluğu Bolu'da aldılar. Kılıçtan kurtulanlar, Bolu'ya Arif Bey'in saçtığı korkuyu da birlikte götürdüler.

Hacı Abbas'la Sadık Hoca, yaptıklarından pişman olarak şöyle dediler:

— Böyle derme çatma erlerle düzgün askere karşı durulamaz. Bundan dolayı asker geldiğinde askerle kumandanı karşılamak uygun olur.

Sadık Hoca ile Hacı Abbas, Bolu sokaklarını dolduran ayaklanıcılara bunu yineleyip durdularsa da bir türlü dinletemediler. Ayaklanıcıların elebaşılarından Hacı Hamdi, onların bu önergelerini kuduz gibi iteledi. Düzce'de bozulan Yarbay Mahmut Bey'in tümeninden ele geçirilen ve Bolu'ya gönderilmiş olan yedi buçukluk bir dağ topunu lokantacı Kalenderoğlu Ahmet buyruğunda Çarşamba'ya giden yol üzerindeki Seçiciler köyü dolaylarındaki Üçtepeler'de bir noktaya yerleştirdiler. Ünlü eşkıya başı Çerkez Yar da adamlarıyla gelerek Üçtepeler'de bir savunma çizgisi kurmuş olan Hacı Hamdi'yi güçlendirdi.

Arif Bey, atlılarının başında çevresine korku salarak ilerledi. 1 Mayıs 1920 sabahı Bolu şehrinin güneyindeki Seben Dağı'nı aşarak Yanık denen yere vardı.

Hacı Hamdi ile eşkıya başı Yar'ın savunma çizgisinde silahlar patladı.

Arif Bey'in atlıları hışımla gericilerin üstüne atıldılar. 24. Tümenin tutsak edilen dağ topu ancak üç mermi atabilmişti. O noktaya yoğunlaştırılan Kuvayı Milliyecilerin ateşi topun çevresinde birikenlerden on beş kişiyi öldürdü ya da ağır yaraladı. Yalnız bu topa güvenen gericilerin geri kalanı Bolu'ya doğru tabanları kaldırdı. Topçu çavuşu Ahmet Çavuş, top Kuvayı Milliyecilerin işine yaramasın diye kamasını alarak Yozgat köyüne kaçtı. Arif Bey'in atlıları Taşoluk, Gürcüler, Köprücüler köylerini arkada bırakarak ve Büyüksu köprüsünden geçerek Bolu'nun varoşlarına dayandı. Arif Bey müfrezesinden bir kol, "Sanayi Mektebi" dolaylarına vardığında eşkıya başı Çerkez Yar'ın orda mevzilenen adamlarınca kurşun yağmuruna tutuldu. Atlıların her yandan giriştiği çevirme karşısında tutunamayan Çerkez Yar milisleri Bolu'nun içine doğru uzaklaştı. Arif Bey'in atlıları önünde artık bir savunma gücü kalmamıştı. Büyüksu köprüsünü geçen atlılar, Ilıca şosesine indiler. Sonra kendilerine çekidüzen vererek Yozgat-Değirmenözü yönünden avcı kollarına ayrılarak geniş bir alanda Bolu üzerine dörtnala kalktılar. Bir yandan da panik yaratmak üzere durmadan şehre doğru mermi yağdırıyorlardı.

Arif Bey güçlerinden önce Bolu ayaklanıcıları üstüne gönderilen 32. Kafkas Alayının Çaycuma ve Devrek'teki iki taburu başlarındaki alay kumandanının ihanetine uğramıştı.

Şehre hiçbir silah patlatmadan giren kumandan kendisini silahla ve kuşkuyla karşılayan ayaklanıcılara:

— Ben de sizinle beraberim, ben de Halife-Padişah yanlısıyım, demişti.

Arif Bey güçlerinin bütün hızıyla Bolu'ya doğru ilerlemesi üzerine ayaklanıcıların elebaşıları alay kumandanının yakasına yapışarak:

— Haydi, mademki halifeci ve padişahçısın, alayı al da Bolu'ya doğru ilerleyen Arif Bey'in karşısına savunmaya geç! dediler.

Alay kumandanı taburları alarak şehirden dışarı çıkmak zorunda kaldıysa da Arif Bey'e karşı silah atmak yanlısı olmadığından iki başı pislenmiş bir değnek olarak gördüğü bu işin içinden sıyrılmak üzere taburların subaylarına şu buyruğu verdi:

— Sakın, Arif Bey kuvvetlerine karşı silah kullanmayınız. Teslim olunuz.

Bu buyruğu veren alay kumandanı, şehirde ayaklananlara ateş açmaktan korktuğundan dolayı Yarbay Arif Bey'in kendisini ölümle cezalandıracağından da korkarak başının çaresine bakmak üzere sık ağaçlıklar içine daldı, gitti. *"Düzce'ye dek giden alay kumandanı orda azgın ayaklanıcıların eline geçti. Bunlar, onu soyup soğana çevirdikten sonra tutuklu olarak Adapazarı'na gönderdiler. Oradan da İstanbul'a gönderilen bu korkak asker, İstanbul hükümetince inceden sorguya çekildikten sonra askerlikten kovuldu."*

Alay kumandanının bırakıp kaçtığı Kafkas Tümeni taburları Arif Bey güçlerine katılmakta gecikmediler.

Arif Bey'in varoşlara dayandığını gören Bolu halkı, gerçek bir heyecana kapıldı. Şundan ki onun şakası yoktu. O, gittiği yerlerde kanlı izler bırakarak geçen acıma bilmez, ters, öfkeli bir adamdı. Verdiği cezaların en yeğniği ölümdü. Arif Bey atlılarının bir hışım gibi ilerlediğini Hisar'dan ve minarelerden seyreden halk, şehre rastgele yağan kurşunların kesilmesini istemek üzere ak mendiller ve bunlara benzer nesneler sallayıp duruyordu. Bunlardan daha yürekli olan bir halk kalabalığı, önde ak bir bayrak taşıyarak Arif Bey'e karşıcı çıktı. Bunların da önünden bir yaylı arabayla giden Hoca Süreyya Efendi, Arif Bey'in atının önüne çıkarak Bolu halkının bu işte bütünüyle suçsuz olduğunu, işlerin Mutasarrıf Haydar Bey'in beceriksizliği yüzünden bu duruma geldiğini anlattı. Elebaşılar, eski mebus Abdülvahap Boyacıoğlu Hacı Hamdi, İrvanyalı Hacı Emin, Çubukçuoğlu Sabri, Mengenli Avukat Nuri ve Müftü Ahmet'ti. Hepsi de Düzce'ye kaçmıştı.

Arif Bey, Hoca Süreyya Efendi'nin anlattıklarını sessizce dinleyerek şehri yakıp yıkmak sevdasından vazgeçti. Böylece,

mermi yağdırarak şehre girmekte olan kolları durdurdu. Bir bölüm asker, sessizce şehre girerek hükümet konağını ve gerekli yerleri ele geçirdi. Arif Bey, buyruğundaki subaylardan Binbaşı İhsan Bey'i merkez kumandanı olarak atadı. Şehrin bütün güvenliğini onun ellerine bırakarak kendisi kaplıcalarda dinlenmeye çekildi. Kendisine katılan Kafkas Tümeni taburlarından birini şehre göndererek birini kendi yanında alıkoydu.

Merkez Kumandanı İhsan Bey, Düzce ve Gerede yönlerinde güvenlik tedbirleri aldı. Arif Bey onu mutasarrıf vekili olarak da atadı. Merkez kumandanı ve mutasarrıf vekili Binbaşı İhsan Bey, şehri tehlikeli kişilerden temizlemek, ayaklanma bölgelerinden gelebilecek tehditlerin yollarını tıkamak üzere bütün gece çalıştı. Asker, her yanda nöbetteydi. Şehirde horoz seslerinden başka gürültü yoktu. Halk, yatağında mışıl mışıl uyur görünüyordu.

Bir dakikalık olsun oturup dinlenmeye ve uyumaya vakit bulamayan İhsan Bey, hükümet konağının penceresinden doğan güneşe bakarken Düzce yolunda silah sesleri işitti. Silah sesleri gittikçe çoğaldı. Düzce yönünden sayısız gibi görünen atlı-yayan bir halk yığınının dağınık sürüler gibi ilerlediği görülüyordu. Düzce ayaklanıcıları bütün o dolaylardaki köylerin halkını da arkasına takmış geliyordu.

Onlar, şehre doğru silah atarak ilerledikçe Bolu ile Düzce arasına düşen bütün Türk-Çerkez köylerinin eli silah tutanları da bu haçlı ordusuna katılıyor, tüfekli tabancalı, baltalı nacaklı, kılıçlı ve sopalı halk yığınları, korkutucu bir sayıda artıyordu. Mudurnu'dan bu yana halk kalabalığı bir sel gibi gittikçe büyüyerek boz bulanık Bolu üzerine akmaya başlamıştı.

Bu sırada ayaklanış dalgasının içine düşen Mudurnu'nun da Kuvayı Milliyeci bir başlangıç öyküsü vardı:

Düzce'nin ve bütün Çerkezlerin oturduğu yerler halkının Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklanışı görünürde Eşref Kuşçubaşı'nın bu bölgeye Kuvayı Milliye kumandanı olarak atanmasıyla başlamıştı. Kuşçubaşı Eşref Bey, karakol terör örgütünün en önemli bir adamı olarak İstanbul'dan Ankara'ya giden yol ve böl-

geler üzerinde ulusal amaçlarla çalışmaya başladıktan sonra, Mustafa Kemal'in yeniden dikkatini çekmiş ve onu bütün Adapazarı ve Bolu bölgesi Kuvayı Milliye kumandanı olarak atamıştı.

Kuşçu Ali adlı kahraman telgrafçıyı Kuşçalı *(şimdiki adı Kutluca)* köyündeki gizli telgraf merkezine yerleştirerek İstanbul Kuvayı Milliyecileriyle Ankara'nın haberleşmesini sağlayan Kuşçubaşı Eşref Bey, bu bölgeyi Yenibahçeli Şükrü Bey'le yiğit subay arkadaşlarına bırakarak bir katıra bir ağır makinalı tüfek yüklemiş, katırı yedeyen ve makinalı tüfekten anlayan iki çetesiyle Bolu'ya doğru yola çıkmıştı. Daha çok Hürriyet ve İtilaf Partilinin olumsuz insanlarıyla dolu Adapazarı ve Düzce bölgesinde bir dayanak noktası aramayı düşünmeyerek Bolu'nun Türk bölgesine geçmeyi daha uygun bulmuştu. Dağ köylerinden yorucu bir yolculuk yaparak ilerleyen Eşref Bey'le iki adamı, bir akşamüstü yollarının üstüne düşen ağaçlıklarla çevrilmiş Doğandere köyüne vardı. Eşref Bey, burda dört sivil giyimli, aydın yüzlü adamla karşılaştı. Bunlar, çete kılıklı ve dişinden tırnağına dek silahlı üç kişiyi görünce hemen ilgilenerek onları kendi evlerine götürmüştü.

Bunlar, bırakışmadan sonra, ordudan ayrılarak Doğandere köyünde dünyanın gürültü patırtısından uzakta oturmaya karar vermiş genç subaylardı. Savaştan da, şehirlerdeki yıpratıcı parti kavgalarından da iğreniyorlardı. Bu köyün yeşillikleri ve barışçı havası içinde kafalarını, dinlendirecek ve bir süre böyle yaşayacaklardı. İlkin bunlar, iki bekar subay arkadaştı. Sonra bunların bu yalnızlığa çekilecek kaygısız, barışçıl bir yaşayış yaşadıklarını işiten Binbaşı Şevki ve Yüzbaşı Hilmi adlı iki subay arkadaşları da gelip onların yanına yerleşmişti. Dört subay, bir yeşil yurt öyküsü içinde yaşamaya kararlı iken o gece eskiden beri adını işittikleri ünlü Teşkilatı Mahsusacı ve eski subay Eşref Kuşçubaşı'yı dinleyerek bir ulusal duygunun tatlı, ürpertici heyecanıyla doldu.

Kuşçubaşı Eşref Bey, kendisini şöyle tanıtmıştı:

— Ben, Kuşçubaşı Eşref, Adapazarı ve Bolu bölgesi Kuvayı Milliye kumandanlığına atandım. Bundan sonra burada

çalışacağım. Mustafa Kemal, temsil kuruluyla Ankara'ya gitti. Yurdun kurtarılması için genel çalışma başlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinden alınan kararlar broşürler biçiminde bastırılarak Türkiye'nin her yanında kurulan ulusal örgütlere gönderildi.

Sonra, çantasından bir iki broşür çıkararak genç subaylara verdi. İlgiyle alıp okudular ve şimdiye dek nasıl olup da bu ulusal gidişten uzak kaldıklarına şaştılar. Gece geç vakitlere dek oturup geçmişten ve gelecekten konuştular. Bırakışmadan sonra ruhlarına dolmuş olan bütün karamsarlık, uçup gitmişti. Dört arkadaş da dört canlı subay olarak yine ayaktaydı. Dördü de Eşref Bey'in kuracağı örgütün içinde görev alacak, yarından tezi yok hemen çalışmaya başlayacaktı. Yapmacık barışlara ve kaygısızlıklara paydos edip ulusal kavganın kutsal ateşleri içine seve seve atılacaklardı. Gece verilen karara göre Teğmen Muharrem ve Yüzbaşı Hilmi Beyler, Kuşçubaşı Eşref Bey'le Mudurnu'ya gidecekler, ilk münzevi (...) Bey de Doğandere köyünde kalıp silahlı, gönüllü asker toplayarak Eşref Bey'e gönderecek, ayrıca bu köyde de örgüt yapacaktı.

Ertesi gün, Kuşçubaşı Eşref Bey'in tek taraflı küçük idealist kafilesi, çok güzel doğa parçaları içinden geçerek Mudurnu'ya gitti. Pek az zaman içinde Mudurnu'da Kuvayı Milliyeci örgüt kuruldu ve Mudurnu, hemen İstanbul'la ilgisini keserek bunu oraya ve Ankara'ya bildirdi.

Kuşçubaşı Eşref Bey'le öbür subay arkadaşlarının Mudurnu'da kurdukları Müdafaayı Hukuk Derneği'ne ayrılık-gayrılık gütmeyerek her partiden ve düşünceden insan alınmıştı. Bu örgütün kurulmasını bekliyormuş gibi İttihatçı ve İtilafçılar gerek örgütün içinde, gerekse dışında birdenbire gittikçe ateşlenen tehlikeli tartışmalara ve çekişmelere başladılar. Kasabanın havası bulandı.

Gizli eller, Mudurnu kasabacığını bir yayığa doldurup çalkalamaya başlamıştı. Bu gizli eller, ta buralara dek yine Düzce'den uzanıyordu. Düzce'de Safer Bey ve arkadaşları, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin çatısı altında korkunç ve sövüntülü gü-

rültüler çıkarmaya başlamıştı. Eşref Bey'in baştanbaşa İtilafçı bir ruh taşıyan bu bölgeyi Kuvayı Milliye adına İttihatçı yapmaya geldiğini, buraları soyup soğana çevireceğini, onun bir ayak önce bütün adamlarıyla bu bölgeden atılması gerektiğini haykırıp duruyordu. Mudurnu'daki Hürriyet ve İtilafçılar, Müdafaayı Hukuk örgütünün başına geçenlerin hep İttihatçı olduğunu söylüyor, bu propagandayı doludizgin Mudurnu köylerine taşıyor ve onların kafalarını bulandırıyorlardı.

— Müdafaayı Hukukçular, *"Padişah esir, vatan işgal edilmiş, İstanbul hükümeti düşman emrindedir."* diyorlarsa da Bolu'dan Abdülvahap ve öbür ileri gelenleri İstanbul'a gidip padişah ile görüşmüşler, Padişah Müdafaayı Hukukçuları yalanlamış ve Ankara'da kurulan hükümetin asi olduğunu ve bunların öldürülmesinin şeriat gereğince caiz olduğunu, kanlarının da helal olduğunu söylemiş diye yapılan propaganda az zamanda ağulu yemişlerini vermeye başladı.

Düzce'den gizlice gelen İstanbul'un ve İngilizlerin ajanları, Kuşçubaşı Eşref'i can alacak yerinden vurmak üzere Mudurnu'da onun bunun dilinde bir *"Hilafet Derneği"* kurdular.

Derneğin kurulmasıyla bütün softalar cepleri ve keseleri kıpkızıl İngiliz ve Osmanlı altınlarıyla dopdolu köylere dağıldılar ve şöyle etkili bir propaganda daha yürütmeye başladılar.

— Sayım vergisini Ankara kırk kuruşa çıkarmış. Ankara'da bu davranış önlenmelidir.

Bu dünyalığa dayanan propaganda ile öbür padişah ve hilafete dayanan propaganda, köylüleri çılgınca kulübelerinden dışarı uğrattı. Silahlı ve öfkeli yığınlar olarak Mudurnu'yu bastılar. Müdafaa'yı Hukuk üyelerinden Ali Baba'yı ilk elde yakalayıp Bolu ayaklanıcılarına teslim ettiler. Öbür Müdafaayı Hukuk üyelerinden Dombay Hakkı, Selim, Selim (Sarıbay), Besim ve Fuat Beyler vaktinde sıvışabildiklerinden ele geçmediler. Ayaklanıcılar, Kaymakam Naili Bey'le Hacı Salih Zeki Bey'i iteleyerek aşağılamalarla makamlarından sokağa attılar. Hemen Bolu ayaklanıcılarıyla bağlantı kurarak Ankara üzerine yürümek kararıyla hazırlanmaya başladılar.

Kuşçubaşı Eşref Bey, örgütünü yaparak daha önce belirsiz bir yana geçip gitmişti. Doğançay köyünün kaygısız tasasız ve rüzgarsız bir barış yaşayışı arayan subayları, başlarının çaresine bakmak zorunda kaldılar.

Doğançay'da kalıp da köylerde Kuvayı Milliye örgütü yapmaya çalışan ilk genç subayla, Binbaşı Şevki, Yüzbaşı Hilmi, Teğmen Muharrem, yanlarındaki yirmi beş silahlı milisle ıssız dağ patikalarından geçerek Nallıhan'a çekildiler. Bu sırada Doğançay'daki tek subay, yanındaki on beş silahlı ile Mudurnu boğazında pusuya yatarak ayaklanıcıları bekledi.

Bir öğle üzeri Çarşamba ve Çayırhan üzerinden gelen çok kalabalık bir ayaklanıcı sürüsünün Nallıhan'ı arkadan çevirdiğini işitti. Nallıhan'daki Kuvayı Milliye karargahı Eskişehir'e doğru çekilmişti. Binbaşı Şevki Bey, ona da çabucak çekilmesini bildirmişti. Ne var ki genç subayın çekiliş yolu üzerindeki Nallıhan'ın kenar mahallelerinde ayaklanıcılar kaynaşıyordu. Bu yüzden genç subay, iki saat kendine yol açmak uğruna ayaklanıcılarla savaşmak zorunda kaldı. En sonra ölenler ve kaçanlardan başka yanında kalan iki silahlı ile gecenin karanlığından yararlanarak Binbaşı Şevki Bey'in kafilesine yetişebildi. Kafile savaşçılarından başka Nallıhan Kaymakamı İmat, Nallıhanlı Ahmet, Molla Tevfik, Vodinalı Halit Beyler de vardı.

Bu Kuvayı Milliyeci kafilesinin yakalanması için ayaklanıcılar, her yana haber salmıştı. Yakalayanlara ödül adanmıştı. Kafile, bu kuşku içinde bin bir dikkatle dağ yollarından çekilirken hiç ummadıkları bir yerde Nallıhan'ın Meyil köylülerince pusuya düşürüldüler. Onları götürüp Balta köyünde karargah kurmuş olan ayaklanıcılara teslim ettiler.

Ayaklanıcılara katılmış olan Çarşambalı yedek subay (...) Bey öfkeyle onların üzerine yürüdü:

— Sayım vergisini kırk kuruşa çıkarır mısınız? diyerek elindeki kalın sopayı onlara vurmaya başladı.

Hem kendi dövdü, hem başkalarına dövdürdü. Sonra, hepsinin ellerini araba zincirleriyle birbirine bağlayarak yine Nallıhan'a götürdüler. Subaylar, ayaklanıcılar arasında Mudurnulu

Hacı Rasihi, Hatip Hasan Hocalı, Sırçalılı Mustafa Çavuş'u, adliye başkatibi Tahsin'i, Hacı Mehmet'le birkaç kişiyi daha tanıdılar. Sırçalılı Mustafa Çavuş tutuklulara bir telgrafı okudu. Bundan Düzce Hilafet orduları kumandanının onları istediği bildiriyordu. Sözde onlardan öğrenilecek çok şey vardı. Kalabalık götürülürse kaçarlar diye onları posta posta yola çıkarmayı düşündüler. Yalnız, gece yarısı silahlı adamlarıyla çıkagelen Sarıyerli Hafız, köyde romantik yeşil barış yılları yaşamaya heveslenmiş olan iki genç subayı eskiden tanıyordu. Onların da yakalanan subaylar arasında bulunduğunu işitince yanına götürülmelerini istedi.

Silahlı birkaç ayaklanıcı, iki genç subayın ellerindeki zincirleri çözerek onun yanına götürdüler. Genç subaylar, Hafız'ın katına götürüldüklerinde onun çevresini almış olan silahlılar arasında Şakir, Mahmut, Çarşambalı Asaf Bey'i gördüler. Bir masanın çevresinde kurulmuş, rakı içiyorlardı. Buram buram anason kokusu duyuluyordu. Masa başındakiler, zaferin ve rakının tatlı sarhoşluğu içinde doygun gülümsüyorlardı. İki genç subayı hoş karşıladılar.

Sarıyerli Hafız, genç subaylara:

— Hilafet kurulu başkanı Tosun Beyzade Asaf Bey'in evinde ben dönünceye dek bekleyeceksiniz, dedi. Ben şimdi Nallıhan'da toplanan Hilafet ordusu gücünün kumandanlığını üstüme alarak Ankara'dan Beypazarı'na gelen tümen kumandanı Arif Bey'in kuvvetlerine karşı savaşmaya gideceğim.

Sonra Sarıyerli Hafız, ellerini sıkarak cepheye gitmek üzere onlardan ayrıldı. Genç subaylar kendilerini zoraki konuk olarak benimseyen Hilafet Kurulu başkanı Asaf Bey'in evine götürüldüler. Bütün gece, geçmekte olan korkunç olayların, insanı her an tetikte bulunmaya zorlayan büyük tehlike duygusu içinde gözlerini kırpmadan sigara içerek sabahı iple çektiler.

Onlarla birlikte oturup konuşan ve cepheden haber bekleyen Asaf Bey, sabaha karşı beklemediği kötü bir rapor aldı. Bunda:

— Arif Bey kuvvetleri Beypazarı'nı ele geçirerek Nallıhan üzerine yürümektedir, deniyordu.

Hilafet Kurulu başkanı Asaf Bey, bunu okuyunca korkudan titremeye başladı. Benzi kül gibi oldu. Genç subaylara:

— N'olur bana şefaat edin. Arif Bey'in elinden kurtarın. Görüyorsunuz ki ben de sizin canınızı kurtardım, dedi.

Genç subaylar, geceki kara düşten birdenbire kurtularak:

— Hay hay, ne demek Asaf Bey, dediler. İyiliğe karşı iyilik Türk'ün karakterinde vardır. Biz, çiğ süt emmedik.

Akşama doğru Asaf Bey'in aldığı rapor korkunçtu. Arif Bey'in atlıları, onun çiftliğini yağmalamış, sonra yakmış, kül etmişlerdi. Artık Asaf Bey'i bir ölüm kaygısı almıştı. Yanında şefaatçi olarak taşıdığı iki genç subayı alarak Nallıhan'dan Karaçayır'a kaçtı.

Karaçayır'dan ayrılıp Mudurnu'ya doğru yola çıkan genç subaylardan biri, Abaza nöbetçilerince yakalanarak Mudurnu Hilafet Kuruluna götürüldü. Genç subayı bir evde gözaltı ederek ona iyi davrandılar. Nedeni de vardı. Burda da korku dağları beklemeye başlamıştı. Geceleyin görüşmeci olarak Yarbay Arif Bey'in bir kurulu bekleniyordu. Gerçekten gecenin bir vaktinde Arif Bey'in atlı kurulu geldi, Hilafet Kuruluyla görüştü. Hilafetçilerin ileri sürdüğü koşulları benimsemediğinden dönüp gitti. Sonra, yine ayaklanıcıların başına bela kesilen Yarbay Çolak İbrahim güçleri, korkunun silindiriyle kötülükleri eze eze geldi ve Mudurnu'ya girdi. Atlıların kılıçları milislerin ellerinde şimşek çakıyordu.

Evet, Arif Bey'in şehit edilmesinden sonra askerleri darmadağın olunca ayaklanma kanserine yakalanmış olan Düzce ve dolaylarının Çerkez ve Abazaları, Bolu ve dolaylarının Türk halkını da ayaklandırarak Mudurnu üzerine yürüdüklerinde kasaba halkı, İbrahim Bey'in ve askerlerin yanında yer alarak ayaklanıcı kalabalıklarına karşı koyacak ve Birinci Bolu Ayaklanışı'ndaki yanlışlığı böylece affettirecekti.

ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA (2)

Benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı ayırt edebilecekler mi diye bile düşünmemelidir.

Mustafa KEMAL

Yarbay Arif Bey'in Bolu'daki güçlerini çiğ çiğ yemek istercesine ilerleyen azgın çapulcu yığınlarının, Türk soyundan olanları, kaynağını Mudurnu ile köylerinden, Gökçesu bucağı ile Sazak bölgesi köylerinden almıştı. 2-3 Mayıs gecesini Bolu'yu kuşatmakla geçiren ayaklanıcı yığınları, 3 Mayıs sabahı Merkez Kumandanı İhsan Bey'in aldığı zayıf tedbirleri bir kibrit çöpü gibi ezerek dört yandan şehre saldırdılar.

Binbaşı İhsan Bey, ortaokul yöresiyle Uğurlu Naip Mezarlığı'na yerleştirdiği ağır makinalı tüfeklerle çok iş göreceğini düşünüyordu. Saldırı başlar başlamaz atına atlayarak hükümet konağından ayrıldı.

Şehre saldırarak, bir yandan da haykırıp naralar atan ayaklanıcı yığınları üzerine:

— Ta, ta, ta, ta!

Sesleriyle mermi yağdıran ağır makinalı tüfeklerin bulunduğu yere doğru atını sürdü. Şehrin yerlisi olduğu anlaşılan bir ayaklanıcı, bu sırada başını nişanlayarak ona ateş etti. Kurşun alnına değerek onu yolundan alıkoyacak önemde bir yara açtı. Atından inip yüzünden aşağı bol kan akıtan yarasını kendi eliyle sardı. Kanın durduğunu görünce, yine atına atlayarak makinalı tüfeklere doğru gitmeye çalışırken Çarşambalı ünlü Kara Ali'nin attığı yeni bir kurşunla atından düştü. Pek yakından atılan kurşun gövdesini delerek geçti, onu sayısız şehitler listesine kattı.

O zamana dek şehre her yandan girmiş olan Hilafetçilerden bir grup çapulcu, henüz can çekişen İhsan Bey'in üzerine çullandı. Parasını, saatini, tabancasını, dürbününü çekip aldılar.

Kurşunun deldiği, kana buladığı subay giyneğini de sırtından çekip almaktan çekinmediler. Bolulu ayaklanıcılar, dışarıdakiler yetişmeden hükümet konağını bastılar. Şehirde bir ana-baba günü başlamıştı. Bütün caddeleri, sokakları dolduran halk yığınları, kırıp dökecek bir şey, öldürecek insan arıyordu.

Arif Bey gücünden birkaç mekkareci asker *(Yük hayvanlarıyla taşıma yapan asker)*, caddeleri dolduran kalabalık arasından cephane sandıkları yüklü katırlarını yularlarından çekerek kaçırmaya çalışıyordu. Halk, zavallılara saldırdı. Cephane sandıklarını ele geçirmekle kalmadılar. Hatipoğlu Hüsnü, şaşkın şaşkın itilip kakılan askerciklerin yalvarmalarına bakmadan hepsini mavzerinin kurşunlarıyla kanlar içinde yere serdi. Birçok asker, subay, zamanında korunarak şehirden çıkıp ormanlık bölgede canını kurtarmışsa da kaçamayıp kalanlar da vardı. 32. Kafkas Alayı'nın şehirde bırakılan taburundan Abdülkadir adlı bir genç subay, Hilafetçilerin eline düşmek talihsizliğine uğradı. Genç adamı yakalayıp iyice soyan çapulcular, ellerini arkasına bağlayarak caddelerde dolaştırmaya başladılar. En lanetli bir düşmana yapılırcasına, ona taşlarla, sopalarla vurdular, tükürdüler, balgam attılar. En sonra da hırsını alamayan kanlı biri, elindeki kamayı onun gövdesine daldırıp çıkarmaya başladı. Yaralarından fıskiye gibi kan fışkıran Abdülkadir Bey, bunca acının etkisiyle kendinden geçti. Kımıldamadığını gören katiller, onu sürükleyerek götürüp Belediyenin önündeki çamurların içine attılar.

Memleket hastanesi doktorlarından birinin eşi, ertesi sabah evinin penceresinden Belediye meydanına bakarken katillerin dün akşam bıçaklayıp yarı çıplak oraya attıkları genç subayın kımıldanıp durduğunu gördü. O da herkes gibi onun öldüğünü sanmıştı. Hemen kocasına bildirdi. Ayaklanıcılardan ödü kopan doktor, *"Çünkü o da mektepliydi."* karısının diretmesine dayanamadı. Henüz sokakta kimsecikler olmamasından yararlanarak ağır yaralı subayı memleket hastanesine kaldırttı. Hastaneye komada giden yaralı subay, az zamanda kendine gelerek gözlerini açtı:

— Su! Su! diye inledi.

Hastabakıcılık görevi yapan hastane müstahdemlerinden bir kadın, gözleri büyüyerek hastaya şöyle bir baktı; ona bir yudum su vereceğine:

— Subay yine canlandı, gebermemiş! diye bağırarak hastaneden dışarı fırladı.

Hemen Hilafetçilerin karargahına koşarak durumu bildirdi. Biraz sonra, silahlı birkaç çapulcu, gürültüyle hastaneye girdi. Birisi bir ip bularak ağır yaralı hastanın boynuna bağladı, sıkıca düğümleyerek bir köpek leşi sürükler gibi sürükledi, merdivenlerden indirdi. Zavallının yaralarından yine kan akmaya başladı. Bu sırada canlanmaya başlayan sokaklardan silahlı silahsız insan kalabalıkları çıkarak Belediyenin önünü doldurdu. Yaralı subayın boynuna bağlanan ip elden ele geçti. Sevinç çığlıkları, naralar arasında zavallıyı sokak sokak, mahalle mahalle sürüklediler.

Bolu'yu bir sağanak seli gibi hızla kaplayan Hilafetçi dalgaları, biraz duraklayıp hız alır almaz, Kaplıcalarda karargah kuran Yarbay Arif Bey üzerine çullandılar. Bu çekirge sürüsüne benzeyen kalabalıklar karşısında daracık ormanlık bölgelerde atlılarıyla sıkışıp kalmak istemeyen kumandan, geri çekilmek üzere davrandı. Her yandan saldıran ayaklanıcılar, bölgeyi de iyi bildiklerinden Arif Bey'in güçlerini çok hırpaladılar. Abant Gölü kıyılarında Kuvayı Milliyeciler, epeyce fire verdiyse de yine eski karargahları olan Kızılcahamam'a çekilebildiler. Ayaklanıcılar, Bolu bölgesini temizledikten sonra Arif Bey güçlerinin arkasını bıraktılar.

Arif Bey, savaşarak Kızılcahamam'a doğru çekilirken Mustafa Kemal'in karargah muhafız bölüğünden ayrılıp kendisine verilen Üsteğmen Şerif Bey'in makinalı tüfek takımı erlerinden seyis olarak aldığı bir Mehmetçik, elinde olmayarak onun atının yaralanmasına yol açtı. Atının gövdesindeki yaraya içerleyen öfkeli kumandan, tabancasını çektiği gibi zavallı çocuğu kanlar içinde yere serdi. Müfreze, içi kan ağlayarak zavallı Mehmetçiği bir ağaç altına gömerek akşam vakti Kızılcahamam'a ulaştı.

Makineli tüfek takımından Arif Bey'in vurduğu Mehmetçiğin kardeşi vardı. Kardeşinin boş yere öldürülmüş olmasına son kerte üzülen çocuk, gözleri kıpkırmızı kesilinceye dek ağladı. Takım arkadaşlarının hepsi, onun acısına ortak oldu. Albay Refet Bey, onların asıl kumandanlarıydı. Etrafına şimdiye dek haksız yere bir fiske bile vurmamıştı. Akşamleyin, çadırlar kurulup çadırlı ordugah hazırlandıktan sonra atlarla erat doyurularak uykuya varıldı. Birçok nöbetçi dikilmiş, herkes silahıyla birlikte yatmıştı.

Arif Bey'in çadırında ateşe hazır durumda emir subayı nöbet tutup, çadırın çevresinde de dört asker nöbet bekliyordu. Bunca dikkatli gözcülüğü hiçe sayan bir kişi, çadırın arkasındaki karanlıkta sürünerek yaklaştı. Çadırın eteğini sessizce araladı. Portatif karyolasında horul horul uyuyan Yarbay Arif Bey'in kocaman başına bir mavzerin namlusunu dayayarak ateş etti. Kafatası parçalanan kumandan hemen öldü. Gemici fenerinin ışığında kan ve beyin parçalarının fışkırdığını gören subaylarla erat, ne yapacaklarını şaşırdılar. Onun yerini dolduracak bir başka kumandan yoktu. Panik havası bir anda ordugahı kapladı. Arif Bey'in parçalanmış kafatasını görenler:

— Domdom kurşunuyla vurulmuş! diyordu.

Kumandanlığa hiç kimsenin sahip çıkmadığını gören milis eratı ile nizamiye erleri birbirleriyle kötü kötü dertleşiyorlardı:

— İçimize sokuldular. Bizi de öldürecekler, hepimizi öldürecekler, arkadaşlar. Başımızın çaresine bakalım.

Milisler, sabahı beklemeyi gereksemeden atlarına atladıkları gibi bilinmeyen bir yana doğru uzaklaştılar. Nizamiye erleriyle subaylar, ordugahı bırakıp kaçmayı beceremedi. Son kalan çeteler de gün ışırken atlarına atlayıp Afyonkarahisar'a doğru sürdüler. Müfrezedeki nizamiye erleriyle subaylar, Şerif Bey'in makinalı tüfek takımı Ankara'ya yollandılar. Makinalı tüfek takımını karşılayıp karargaha götüren Üsteğmen Şerif Bey, Mustafa Kemal başta olarak bütün karargah görevlileriyle birlikte Bolu savaşından sağ dönen bu tanıklardan hem meydana gelen savaşları, hem de Yarbay Arif Bey'in ölüm öyküsünü dinleyerek son kerte üzüldüler.

Muhafız kumandanı Şerif Bey, Arif Bey'in öldürdüğü askerin kardeşini çağırarak özel biçimde onunla görüştü. Durumu kavramıştı. Demek ki suçsuz yere öldürülen makinalı tüfek erinin kardeşi, Yarbay Arif Bey'i öldürmeyi kafasına koymuş, bunu hemen o gece karanlıktan yararlanarak yapıvermişti. Üsteğmen Şerif Bey'den başka birçoğu bu ölümü müfrezeye sızmış ayaklanıcılardan birinin işi olarak yorumladı. Yalnız, ölenin kardeşi üzerindeki öldürme kuşkusu yaygın olduğu halde hiç kimse üzerinde çokça durmadı. Hele bunların başında olan Üsteğmen Şerif Bey, zalim bir insan ortadan kalktı diye sevindi bile.

Yalnız devrimin en büyükleri, Yarbay Arif Bey'in ölümüne, Yarbay Mahmut Bey'in ölümüne yandıkları gibi yandılar. Şundan ki zalim de olsa, deli de olsalar bunlar kanlar içinde sürüp giden Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın granit yumruklarıydı. Düşmanın her görüldüğü yerde bu ulusal korkutucu tipler granit yumruklarını kaldırarak oraya dönmekteydiler. Yararları zararlarından pek çok üstündü. Ondan dolayı Yarbay Mahmut Bey'den sonra Yarbay Arif Bey'in ölümü Mustafa Kemal'i kara kara düşündürdü.

Bu son felaketten sonra, Mustafa Kemal'in karargahında Kayseri'ye, Sivas'a doğru bir yerlere çekilmek düşüncesi yer etmeye başlayarak, bu, güçlükle önlenecekti.

Savaşta Şerif Bey'in ağır makinalı tüfek takımının kumandanı Teğmen Ali Rıza Bey de kimi erleriyle Hilafetçilere tutsak düşmüştü. Hilafetçilerin son kerte subay düşmanı olması dolayısıyla Ali Rıza Bey, hemen sırtındaki subaylık işaretlerini, rütbelerini söküp atmış, eratına da:

— Aman çocuklar, sakın benim subay olduğumu söylemeyin. Sonra beni öldürürler. Bana, Ali Rıza Çavuş deyin! diye öğretti.

Erlerin arasında bir er olarak Gerede'deki Hilafetçi kumandanının karşısına çıkarılan Ali Rıza Bey, çakı gibi bir delikanlı olduğundan kumandanın hoşuna gitti. Herif onu emir eri olarak yanına alıverdi. Bu geniş ayaklanış sona erinceye dek Ali Rıza Bey, her an tanınıp öldürülmek tehlikesiyle karşı kar-

şıya emir erliği yaptı. Sonra, kurtulup Şerif Bey'in muhafız bölüğüne döndü.

Bütün müfrezesi birer yana dağılıp gitmiş olan Yarbay Arif Bey, beyni parçalanmış olarak Kızılcahamam'da yatıyordu. Bu sırada, Şıhlar köyünden (Çamlıdere) Hafız Halil (Okurer) ak sarığı ve temiz hoca kılığı, üzgün yüzüyle varıp bu tanıdığı ölünün başucuna dikildi. Daha bir hafta önce ondan izin alarak üstünü başını yenilemek üzere köye gitmiş, şimdi de izini bittiğinden dönmüştü. Teneşire yatırılan bu arslan gibi gövdeyi yıkamak da demek kendisine nasip olacaktı! Tas - tas dökülen sıcak sularla birlikte elini onun gövdesinde gezdirirken onunla nasıl tanıştığını bir daha andı.

Yarbay Arif Bey, atlılarıyla kışı geçirmek üzere Kızılcahamam'a gelmiş, bütün köyleri, hayvanlara kışlık yem bulmaları için sıkıştırmaya başlamıştı. Müfrezeyi barındırmak için başka umut yoktu. Her köy, payına düşen kışlık yemi, yiyeceği şöyle böyle vermeyi benimsediği halde, Şıhlar köyünün Kızılcahamam'a çağrılan ileri gelenleri, istenen ölçeği veremeyeceklerini söylemek yürekliliğini göstermişlerdi.

Arif Bey, onlara:

— Bahara dek hayvanların ot, saman ve arpasından payınıza düşeni vermek zorundasınız! diye dayatınca, köyün ileri gelenlerinden genç, akıllı, söz bilir olan Hakkı (Soydan) ileri çıkarak:

— Kumandanım, bizim arazimiz taşlık ve kayalıktır, bu yüzden bize yüklenen ot, saman ve yemi size vermeye gücümüz yetmez, deyince Arif Bey, öfkeyle yerinden fırlamış, birdenbire çok tehlikeli, korkunç bir adam oluvermişti.

Arif Bey'in huyunu, suyunu şöyle böyle işitmiş olan köy kurulu, ölümün eşiğine varmış gibi tir - tir titremeye başladığı bir sırada, kurulun içinde bulunan Fatih Medresesinden mezun, aydın, tatlı yüzlü bir adam, Hafız Halil (Okurer) bir iki adım ileri çıkarak koynundan çıkardığı Kuran-ı Kerim'den bir ayet okumaya başlamıştı. Çok tatlı bir sesle, çok ustaca okunan Kuran, Arif Bey'in öfkesini bıçak keser gibi kesivermişti. Oda-

da öfkeyle kırıp dökecek bir nesne arayarak gidip gelen kumandan, birdenbire sessizleşmiş, büyülenmişçesine Kuran'ı dinlemeye, sonra, odadakilerin şaşkın bakışları arasında ağlamaya başlamıştı. Gözlerinden tatlı yaşlar dökülüyordu. Gözleri salt Hafız Halil'in dudaklarındaydı. Kalbini taşlaştıran sert, kanlı olaylar arasında böyle yumuşatıcı bir sesi, bir inanışı ne denli gereksediği ilk bakışta anlaşılıyordu.

Biraz sonra, büyüden kurtulmuş gibi köy kuruluna bakarak:

— Haydi, hepiniz defolun gidin, yalnız bu adam kalsın ve benim hafızım olarak her gün bana Kuran okusun! dedi. Köylüler, sevinerek, süklüm püklüm odadan çıktılar.

Hafız Halil, Arif Bey'in Kızılcahamam'daki karargahında bir hafta kalmıştı. Bu süre içinde de durmadan ona tatlı sesiyle Kuran okumuştu. Arif Bey, dinlenme zamanlarında durmadan rakı içiyordu. Kızılcahamam kaymakamının kapısına iki süngülü çeteci dikmişti. Kendi izni olmadan onun dairesinden dışarı çıkmasını yasaklamıştı.

En içten arkadaşı malmüdürü idi. Onunla Soğuksu'ya doğru yürüyüşler yapıyordu. Hemen her gün Kuran dinlemek için de vakti oluyordu. Sandalyesini ters çevirip oturuyor, ellerini sandalyenin kenarına dayayarak başını üstüne koyuyor, Kuran okunması sürdüğü sürece gözyaşı dökerek ağlıyordu.

Bir gün Kuran-ı Kerim okunup bittikten sonra, bir öfke krizine kapılan rahmetli, orda bulunan ileri gelen adamlarının, Hafız Halil'in yanında şöyle kükremişti:

— Mustafa Kemal de kim oluyor? Bu memleketin adamı yok mu? Bahara bir çıkayım, hepsine göstereceğim.

Evet, Hafız Halil'in sıcak parmakları altında buz parçası gibi uzanan bu arslan gövdenin sahibi, işte böyle bir adamdı. Hafız Halil, çamaşırlarını, üstünü başını değiştirerek köyden dönerken onun vurulduğunu yolda işitmişti.

ALİ FUAT PAŞA TOPÇU ERİ

Sarayların içinde Türk'ten başka unsurlara dayanmak ve düşmanlarla birleşerek Anadolu'nun Türklüğüne, aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk yurdundan kovulması, düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtarıcı bir davranıştır.

Mustafa KEMAL

23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da Ulusal Meclisin açılması dolayısıyla sevinçten yer gök inlerken Bursa'da 56. Tümen karargahında Ali Fuat Paşa'yla Albay Bekir Sami Bey'in çevresinde bir avuç yiğit subay, sivil Kuvayı Milliyeci toplanmış, meclisin açılmasını kutlamaya hazırlanıyordu. Hepsi, yepyeni bir sevincin heyecanı içindeydi. Ethem Bey, Anzavur tehlikesini yok etmiş, Bursa'ya doğru ilerliyordu, yeni hükümetin doğmak üzere oluşunun sevinci, bunun sevinciyle karışmış, onları büyük umut rüzgarının püfür püfür estiği bir iyimserlik tepesine yükseltmişti.

Ali Fuat Paşa'yla arkadaşları, 23 Nisan'ı Ankara'da olduğu gibi dinsel törenle kutlayacaklardı. Gericilerle ayaklanıcıların bu sırada Bursa'nın hem içinde, hem de yöresinde girişecekleri herhangi bir zorlamayı önlemek üzere sıkı tedbirler almışlardı. Tören, Ulucami'den başlayacaktı.

Ali Fuat Paşa, tümen emir subayı Yüzbaşı Salahattin Bey'i çağırdı:

— Bursa'daki durumu biliyorsunuz. Biz camideyken ya da törenin yapılışı sırasında herhangi bir karşı davranışla karşılaşabiliriz. Bütün tedbirlerin alındığı kanısında mısınız?

— Her şey tamam, paşam! Merak buyurmayınız!

Bursa Kuvayı Milliyecileri, Ali Fuat Paşa'yla birlikte tümen karargahından ayrılarak Ulucami'ye gitti. Abdest alıp camiye girmek üzereyken telgrafhaneden soluk soluğa gelen bir memur, Ali Fuat Paşa'yı makina başına çağırdı. Ankara'dan önemli bir haber olmalıydı. Ne var ki bu kerte önemli bir töreni bırakıp telgrafhaneye gidemeyen paşa, kurmay başkanı Saffet (Arıkan) Bey'i sonucu hemen bildirmesini buyurarak oraya gönderdi. Ali Fuat Paşa, namazdan çıktıktan biraz sonra, Saffet Bey'in son kerte üzgün bir yüzle yanına yaklaştığını gördü. Kulağına fısıldar gibi yaşlı bir sesle:

— Mahmut Bey sizlere ömür, paşam! dedi.

Paşa, onun sözlerini hemen anlayamadı:

— Hangi Mahmut Bey, neler söylüyorsunuz?

— Yirmi Dördüncü Tümen Kumandanı Mahmut Bey, paşam! Asilerce şehit edilmiş!

Ali Fuat Paşa, Saffet Bey'in verdiği bütün bilgiyi alınca beyninden vurulmuşa döndü. *"İyi yürekli, vefalı, kahraman arkadaşı, ayaklanıcıların kurşunuyla şehit düşmüştü."* İçinde kıyametler koptuğu halde ağlamamak için dişlerini sıkarak dayandı. Bu sırada tören sürüyor, yüz bir parelik kutlama topu, yeşil Bursa'nın güzellikleri içinde pusmuş kara yürekli gericilerin yüreklerini hoplatırcasına gürleyip duruyordu.

Ali Fuat Paşa, Mahmut Bey'in şehitliği haberiyle birdenbire kapkara bir yas dünyasına girer gibi oldu. İçinden korkunç bir hınç, öç alma hırsı yükseldi. Acımayı bir yana bırakarak yaradana sığınıp bu çapulcu yığınlarını ot gibi biçmekten başka çıkar yol yoktu. Yoksa gemi azıya almış olan bu vahşi sürüler, ulusu en karanlık kölelik çağlarına sürüklemekten geri kalmayacaklardı. Bu hain sürüler, 26 Mart'ta Gönen dolaylarında 174. Alayı, Kirmasti *(Mustafakemalpaşa – Bursa),* Karacabey dolaylarında da 172. Piyade Alayını darmadağın etmiş, bunları Kuvayı Milliye'nin saflarından temelli silmişlerdi. Ankara'dan Bursa'ya gönderilen 2. Piyade Alayı, gericilerin propaganda ateşine tutularak Bursa'ya varıncaya dek kar gibi erimiş, ancak pek azı yerine varabilmişti. 22 Nisan'da Mahmut Bey tümeninin

yok edilmesiyle de felaket bütünlenmiş oluyordu. Bütün bu zincirleme felaketler, en büyüğünden en küçüğüne dek bütün Kuvayı Milliyecileri sersemletmiş, karamsarlığa sürüklemişti.

Gerek İstanbul hükümeti ile padişah, gerekse İngilizlerle Amerikalılar, bundan son kerte umutlanarak ayaklanış bölgelerine en yetişkin ajanlarıyla torbalar dolusu altın akıtmaya başlamışlardı. Sakarya Irmağı'nın batısındaki bölge, Kuvayı Milliye topraklarından bütünüyle kopmuştu. Orda, Kuvayı Milliye'nin elindeki topraklara doğru korkunç akınlar düşünülüyor, tasarlanıyor, örgütleniyordu. Bütün bu bölgenin baştan beri biricik kurtarıcısı, savunucusu durumunda olan Ali Fuat Paşa, Kuvayı Milliye'yi yine örgütleyip gerici sellerine karşı bir baraj olsun kurmak üzere 25 Nisan sabahı tanyeri ağarırken bütün karargahıyla Bursa'dan ayrılarak gece geç vakit Lefke'ye *(Osmaneli-Bilecik)* vardı. Hem bütün yol boyunca, hem de Lefke'de *(Osmaneli-Bilecik)* gördüğü durum, bu bölgede bir bozgun kasırgasının esmekte olduğunu gösteriyordu. Ayaklanış bölgesinde bozguna uğratılıp dağıtılmış birliklerden kaçan Silahlı Kuvayı Milliyeci toplulukları, tüfeklerini umutsuzca omuzlamış, güney ufuklarına doğru ereksiz bir yürüyüşe geçmişlerdi.

Ali Fuat Paşa, karargahının yiğit subaylarıyla hemen davranarak bu bozgunu durdurmaya çalıştı. Korkunun doludizgin kovaladığı bu kaçakları yollarından çevirip yine düşmana karşı dövüşe göndermek son kerte güç bir işse de Ali Fuat Paşa ile fedakar subayları, her türlü yöntemi kullanarak bunları yollarından çevirip örgütlemenin yolunu buldular. Ali Fuat Paşa'nın, bu kahramanca çalışmada kendisiyle birlik olanlar içinde özellikle unutamayacağı iki kişi vardı: Bunlardan biri kendi kurmay başkanı Binbaşı Saffet (Arıkan) Bey, öbürü de İzmit Mebusu Fuat (Carım) Bey'di. Bu sonuncusu sivildi.

Ali Fuat Paşa, Bursa'dan gelerek kapkara bir felaket bataklığının içine düşmüştü. Burada her şey yıkılmakta, karamsarlık bütün yüzleri, yürekleri, yemyeşil doğayı bile karartmaktaydı. Ne var ki, Ali Fuat Paşa, her büyük ihtilalci gibi katran renkli karamsarlıkların içinden çıkıp, güneşe, yeşilliğe kavuş-

manın tılsımını taşıyordu. Bu yüzden bir kez daha kolları sıvayarak çok önemli Geyve Boğazı gediğini tıkamak üzere silkindi. Geyve Boğazı'nın kuzey giriş yerinde savunma için önceden bırakılan 143. Piyade Alayının bir taburuyla, bir istihkam bölüğü, iki toplu bir sahra bataryası, yerlerini bırakıp darmadağın Geyve'ye doğru yola kaçmaya hazırlanıyordu.

Ali Fuat Paşa, Bursa'dan vakit yitirmeden Lefke'ye *(Osmaneli-Bilecik)* gelişiyle çok şey kurtardığını anlıyordu. Ulusal güçler, çekilip gittikten sonra, boğazın savunucusu olan bu nizami güçler de çekilseydi Geyve Boğazı, bütünüyle Halifecilerin eline geçecek, artık bu sayısız sürüler ordan Eskişehir'e, Ankara'ya doğru sel gibi akmak fırsatını bulacak, Kuvayı Milliye'nin alın yazısı üzerinde korkunç oyunlar oynayacaklardı.

Ali Fuat Paşa, karargah arkadaşlarıyla 25-26 Nisan gecesi, saatlerce süren çok yorucu bir at yolculuğundan sonra, geç saatlerde Lefke'ye *(Osmaneli)* varmıştı. Ertesi sabah, erkenden Geyve'ye doğru yola çıkacaklardı.

Hemen güvenlik tedbirlerini alıp bir iki saatçik olsun bir şekerleme kestirmek üzere hazırlanmaktalarken Ali Fuat Paşa'nın emir subayı hızla içeri girdi:

— Paşam, Fevzi Paşa Hazretleri teşrif ettiler. Görüşmek İstiyorlar, dedi.

Ali Fuat Paşa, bunun hangi Fevzi Paşa olduğunu düşünürken emir subayı:

— Eski Harbiye Nazırı Ferik Fevzi Paşa Hazretleri, diye açıkladı.

Yorgunluktan, uykusuzluktan kımıldanacak durumda olmayan Ali Fuat Paşa, dinçlik aşısı yapılmış gibi birden bire yerinden sıçradı. Fevzi Paşa, kapıdaydı. Onu karşılayarak elini sıktı. O da son kerte yorgun görünüyordu.

Ali Fuat Paşa:

— Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur! Deyince, Fevzi Paşa:

— Birbirimize kavuştuk ama galiba biraz geç oldu, dedi.

— Ne zararı var paşam, yine birleştik ya...

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'yı eskiden beri tanıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın en korkunç aşamalarında birlikte bulunmuşlardı. Fevzi Paşa, o zaman Arabistan cephelerindeki ordu kumandanlarından biriydi. Ali Fuat Paşa, O zaman onun ordusuna bağlı 20. Kolordu kumandanlığını yapıyordu. Olağanüstü olarak Tuğgeneralliğe yükseltilmişti. Onun Fevzi Paşa'ya karşı duyduğu içten sevgiyi besleyen ortak bir anısı vardı.

Ali Fuat Paşa, savaşın en kızgın, göz açtırmaz bir zamanında Enver Paşa'nın verdiği paşalık rütbesini gösteren apoletleri bile alıp takamamıştı. Bir gün, ordu kumandanı olarak Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordusunu denetlemeye gelen Fevzi Paşa, paşalık apoletlerini takmadığını görünce kendi apoletlerini söküp onun omuzlarına takmıştı. Onun bu sıcak ilgisinden, babacanlığından pek duygulanan Ali Fuat Paşa, çok teşekkür ederek:

— Paşa hazretleri, demişti. Sizin de burada bir tek üniformanız olsa gerek. Şimdi, bu durumda siz de apoletsiz kalacaksınız.

O zaman tatlı tatlı gülen Fevzi Paşa, şöyle yanıtlamıştı:

— Bir kere bu savaşta ben seni paşa göreyim de zararı yok, birkaç gün apoletsiz kalayım.

İşte genç paşa, Lefke'deki *(Osmaneli)* karargahında Fevzi Paşa'yla karşılaşınca hemen gözlerinde bu eski sıcak anı canlanıvermişti. Gerçi Fevzi Paşa, son günlerde Harbiye Nazırlığı sırasında tuhaf hırslara kapılarak Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'ya epey keven söktürmüşse de koca adamın kalkıp bu kanlı ihanet kurşunlarının avlayıp durduğu bölgeden geçerek kendilerine sığınması geçmişteki her şeyin affedilmesine yeterdi de artardı bile.

Fevzi Paşa, İstanbul'un son durumundan uzun uzadıya söz ettikten sonra Anadolu'ya nasıl kaçtığını şöylece anlattı:

— İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek kararını verdiğim zaman, Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'in İstanbul Müdafaayı Hukuk Derneği'nce Anadolu'ya gidecek kişilerin bu yolculuğu güvenle yapabilmesi için tedbirler almaya memur edildiğini işitmiştim. Remzi Bey'i eskiden tanırdım. Ha-

ber göndererek rica ettim. Beykoz'daki evime geldi. Konuştuk, Ankara'ya gitmek istediğimi, iki atımı da beraberimde götüreceğimi söyledim. Her türlü kolaylığı göstereceği vaadinde bulundu. Paşabahçe jandarma müfrezesi kumandanı Teğmen Salih (Kılıç) Efendi'yi yoldaşlığıma vereceğini ve kendisini direktif almak üzere hemen bana göndereceğini söyledi. Ayrıntılar üzerinde de uyuşmuştuk. Daha sonra öğrendiğime göre yoldaşlığıma verilen Salih Efendi ve müfrezesi, biçimce bir güvenlik müfrezesi olarak görünmekle beraber gerçekte İstanbul'dan Ankara'ya gitmek isteyenlerin yolculuklarını sağlamaya ve Boğaz'ın Anadolu kıyı kışlalarından elde edilen silah ve cephaneyi içerilere götürmekle görevli gizli bir merkez örgütü imiş.

Binbaşı Remzi Bey'le kararlaştırdığımız gibi Teğmen Salih Efendi, 17 Nisan'da Beykoz'daki evime gelerek müfrezesinin emrime hazır olduğunu bildirdi. Atlarımı sordum. Paşabahçe'ye getirmiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine gece yarısı, Abraham Paşa Korusu'nun kapısında birleşerek yola çıkmaya karar verdim. Bir ayak önce, İstanbul'dan ayrılmak istiyordum. Genç Teğmen, bütün emirlerime harfi harfine boyun eğeceğini söyleyerek müsaade isteyip ayrılmıştı. Randevu yerine gittiğim zaman, her şeyi hazır buldum. Gece, çok karanlıktı. İlkin Polonez köyü tuttuk. Orada birdenbire Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi Bey'le kimi sivil arkadaşlarına rastladığımız zaman şaşırmıştık. Üsküdar jandarma dairesinin basılacağını haber almaları üzerine onlar da benim gibi Anadolu'ya geçmeye karar vermişlerdi. Hep beraber bir kafile olduk. Gündüzleyin Alemdağ'ında saklandık. Akşama doğru Paşaköyü üzerinden yine yola koyulduk. Geceleri yürüyerek gündüzleri elden geldiğince gizlenerek Kartal ve Gebze'nin gerilerinde bulunan köylerin arasından geçerek Kandıra'ya geldik. Geceyi orada geçirdikten sonra, ertesi sabah yola çıkarak Adapazarı'na yakın bir köye gelmiştik. Kasabanın son durumunu öğrenmeden içerisine girmeyi doğru bulmamıştık. O sırada, Adapazarı'ndan gelen bir subay, kafilemize yaklaşarak beni sordu. Kendimi tanıttıktan sonra görüşmeye başladık. Vermiş olduğu bilgiler pek sudan

nesnelerdi ve gerçeğe uymuyordu. Ortalığı sütliman gösteriyordu. Adapazarı'na güvenle girebileceğimizi söylüyordu. Kandıra'dan gelirken köylülerden işittiklerimiz, bu subayın anlattıklarının büsbütün tersiydi. Teğmen Salih Efendi'yi birkaç atlı ile Adapazarı'na gönderdim. Salih Efendi, kaygı verici haberler getirmişti. Mahmut Bey müfrezesi Düzce yolunda dağılmış ve kendisi de şehit edilmişti. Kasaba, millicilerce bütün boşaltılmıştı. Aleyhimizde olan bu durum karşısında tarlalar içinden gizli bir yol bularak Geyve Boğazı'na geldik. Boğazda tam bir güvenlik vardı. Burası, Ankara'nın kıtalarıyla ve ulusal müfrezelerle tutulmuştu. Geyve İstasyonu'ndan buraya da drezin ile geldik.

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'nın birdenbire çıkıp gelişine hem çok sevinmiş, hem de çok güç bir durumda kalmıştı. Şundan ki, Mustafa Kemal'le Fevzi Paşa'nın arası pekiyi değildi. Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın kendisini tutuklamak amacıyla Sivas'a geldiğini, kendisi üstüne söylediği bütün aşağılayıcı sözleri biliyordu. Hele son günlerde Harbiye Nazırı olunca Ankara'ya karşı gösterdiği anlayışsızlık, Mustafa Kemal'i çileden çıkarmıştı.

Ne var ki şu sırada Mustafa Kemal'i yumuşatmak, ayağına gelmiş olan bu çok değerli insan ve askeri Ankara'ya benimsetmek ödevi Ali Fuat Paşa'ya düşüyordu. Fevzi Paşa'ya sezdirmeden Mustafa Kemal'e durumu telgrafla bildirmek gerekiyordu. Bunu yapmak için de Fevzi Paşa'nın yanından uzun süre ayrılamayacağından bir ara odadan dışarı çıkarak durumu kurmay başkanı Binbaşı Saffet Bey'e anlattı ve ona şu direktifi verdi:

— Hemen telgrafhaneye gidiniz, Mustafa Kemal'in pek önemli bir iş için telgraf başına gelmesini rica ettiğimi bildiriniz. Geldiği zaman, eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Lefke'de *(Osmaneli)* bulunduğunu bildirdikten sonra, namıma şunları arz ediniz:

"Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'yı yalnız bırakamadığı için makina başına gelemedi. Saygılarını bildirmeye beni memur etti. Durumumuzda bir değişiklik yoktur. Bir ayak önce Geyve Boğazı'na giderek orasını güçlüce tutmak düşüncesindeyiz."

"Fevzi Paşa'nın daha on beş gün önce Harbiye Nazırı iken Ankara'yı tanımamak hususunda aldığı durum, Anadolu'da işitilmişti. Özellikle ayaklanış bölgelerinde Fevzi Paşa'nın bu muhalif durumu aleyhimize bir hayli kullanılmıştı. Paşanın birdenbire, kendiliğinden bize geçmiş olmasının, ayaklanış bölgelerinde lehimize bir durum yaratacağı kuşku götürmez. Bu durumu her yana yaymakta gecikmeyeceğiz. Paşanın eski durumunu bırakıp kendiliğinden bizim yana geçtiğinden bütün arkadaşlarınızla beraber hoşnut kaldığınızı ve Ankara'da kendisini beklediğinizi bir telgrafla bildirirseniz, hem ora üzerinde iyi bir etki bırakacak, hem de kendiliğinden Anadolu'ya geçen paşa, sizden beklediği iyi karşılamayı görmekle sevinecektir. Fuat Paşa biraderinizin ricası budur. Emrinizi bekliyoruz."

— Fuat Paşa, Fevzi Paşa'nın yanında oturuyor, Ankara'dan olumlu bir haber bekliyordu. Ne var ki, biraz sonra, onu dışarı çağıran Saffet Bey, Mustafa Kemal'in şu korkunç lakonik telgrafını onun eline tutuşturdu:

— Fevzi Paşa'yı geldiği yere gönderirsiniz.

Ali Fuat Paşa, bunu okuyunca donup kaldı. Çok üzgündü. Bu, onu şaşkınlığa uğratmıştı.

Oysa bu iş hemen bu gece, bugünün koşulları gereğince olumlu olarak çözümlenmeliydi.

Bir bahane uydurarak Fevzi Paşa'yı yalnız bırakıp çıktı. Kendisini makina başında bekleyen Mustafa Kemal'e, Saffet Bey'e söylettiklerini bir kez de kendisi yineledi. Bu önerisini eski bir arkadaşı olarak benimsemesini diledi. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa karşısında daha çok direnmeyerek onun düşüncesine yattı. Aralarında şöyle bir çözümleme yolu kararlaştırıldı. Saffet Bey, Mustafa Kemal'den aşağıdaki telgrafa benzer bir telgraf alacak, Fevzi Paşa'ya verecekti:

— Anadolu'ya geçtiğinize sevindik. Hoş geldiniz. Ankara'ya teşrifinizi bekliyoruz. Saygılarımızla.

Mustafa Kemal'in ayrıca Ali Fuat Paşa'ya verdiği buyruk şuydu:

— Sezdirmeden Fevzi Paşa'yı gözaltında ivedi olacak trenle Ankara'ya gönderiniz.

Ali Fuat Paşa, telgrafhaneden döndüğünde Fevzi Paşa, merakla onu bekliyordu. Adapazarı'nın durumu üstüne bir süre konuştular. Bu sırada Saffet Bey, Mustafa Kemal'in telgrafını getirip Fevzi Paşa'ya verdi. Fevzi Paşa pek büyük bir ilgiyle, canlılıkla telgrafı okuduktan sonra:

— Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Lefke'de *(Osmaneli)* bulunduğumu acaba nasıl haber aldı? diye sordu.

Binbaşı Saffet Bey, anlaşmak üzere Ali Fuat Paşa'nın yüzüne baktı. Anlaşmışlardı.

Ali Fuat Paşa, hemen şöyle dedi:

— Bursa'dan Geyve'ye yola çıkmamızdan önce her konak yerinde Mustafa Kemal Paşa ile telgraf başında haberleşmeyi kararlaştırmıştık. Saffet Bey, sizin Lefke'ye geldiğinizi saygılarınızla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş, o da not alarak size şimdi verdiğimiz telgrafı yazdırmıştır.

Fevzi Paşa, gerek bu açıklamaya, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da kendisini beklemesine çok sevindi. 26 Nisan sabahı trenle Ankara'ya gidecekti. Ali Fuat Paşa, ona Ankara treninde çok rahat bir kompartıman ayırtmıştı. Bir hizmet eri ile bir subay da onunla birlikte gidecekti. Gün ağarırken trenin kalkmasına daha bir saat vardı. Fevzi Paşa, Ankara'ya giderken Ali Fuat Paşa da karargahıyla cepheye yollanacaktı.

Gece, hiç uyumayan iki eski asker, eski cephe alışkanlıklarından bir gün daha yaşadılar. Birlikte oturup, sabahın serinliğinde pek hoşa giden sıcak çayın yanı başında bir de güçlüce kahvaltı ettiler.

Ali Fuat Paşa, kendini yokladığında hiç de yorgun olmadığını gördü. Yine sevinçli, umutluydu. Ulus, *"tecrübeli, bilgili, geçmişi şan ve şerefle dolu"* bir kumandana kavuşmuştu. Ali Fuat Paşa, onu trene bindirdiğinde Fevzi Paşa, heyecanla onun boynuna sarıldı:

— Eğer ulus yönetim ve mukadderatını eline almışsa, bu sizlerin çalışma ve çabalarınızla olmuştur, dedi.

Fevzi Paşa'nın varlığını duyan bir halk kalabalığı, tren kalkarken onu alkışlarıyla uğurladı.

Ali Fuat Paşa, karargahıyla yola çıkarak 28 Nisan'da Geyve istasyonuna vardı. Oraya varır varmaz da Ankara'dan *"İsmet"* imzalı bir telgraf aldı. Bunda Bolu, Adapazarı ayaklanışlarını bastırmak üzere her yandan güçler; gönderdiklerini, ayrıca eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın da Ankara'ya vararak istasyonda törenle karşılandığını bildiriyordu.

Ali Fuat Paşa, ilk iş olarak Geyve Boğazı'nda mevzilenmiş olan 143. Alayın bir taburu ile bir istihkam bölüğünü, sahra bataryasını, zayıf bir iki milis müfrezesini biricik savunma gücü olarak yerlerinde bıraktıktan sonra, burasını gittikçe iştahı artan İngilizlere, Kuvayı İnzibatiye güçlerine, öbür ayaklanıcı sürülerine karşı güçlendirmeyi düşünürken, Mustafa Kemal'den 30 Nisan 1920 tarihli bir telgraf aldı. Büyük Millet Meclisi Reisi, bunda Ali Fuat Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına atanmasının düşünüldüğünü, bunun için de kumandanlığı uygun göreceği herhangi birine bırakarak Ankara'ya dönmesini bildiriyordu. Ali Fuat Paşa, kendisini bu göreve değer görmelerinden çok sevindiyse de Geyve Boğazı'nın bekçiliğini hiç kimseye emanet edemeyeceğini düşünerek cepheden ayrılmayı uygun görmediğini, bu göreve Fevzi Paşa'nın atanmasının pekiyi olacağını Ankara'ya bildirdi.

Mustafa Kemal, buna verdiği yanıtta, Fevzi Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına, İsmet Bey'in de Genel Kurmay Başkanlığına atandığını bildiriyordu.

Ali Fuat Paşa, bir salığına uyulmuş olmasına çok sevindi.

Bu sırada Biga'da Ethem Bey'in atlıları önünden sıvışarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçan Anzavur Ahmet Paşa, bu kez de Sakarya Irmağı'nın batı bölgesindeki ayaklanıcı yığınlarının başına geçmiş, Süleyman Şefik Paşa'yla İngilizlerin planladığı yeni bir saldırıya hazırlanıyordu. İstanbul hükümetiyle İngilizler, bir kez daha onun heybelerini altınla, umutla doldurmuşlardı.

Bu kez toplarla, ağır makineli tüfeklerle gereçlendirilmiş iki bin kişilik bir güçle Geyve Boğazı'nın doğusundan, batısından

saldırıya geçerek en kısa yoldan Ankara'ya varmayı hesaplıyordu. Bu sırada Kuvayı İnzibatiye kumandanı Süleyman Şefik Paşa, hala kolordusunun örgütlenmesini bitiremediğinden meydanlarda boy göstermekten çekiniyordu. Oysa İstanbul'dakiler Anzavur'un bu kez ki saldırısından çok umutlu olduklarından Kuvayı İnzibatiye kolordusunun da bu saldırıyı desteklemesini istiyorlardı. Bunun için Sadrazam Damat Ferit Paşa ile Kurmay Başkanı Kiraz Hamdi Paşa, kalkıp İzmit'e gelmişlerdi. Süleyman Şefik Paşa, karargah olarak İzmit limanında demirli bulunan *Yavuz* zırhlısını seçmişti.

Ali Fuat Paşa, Anzavur'un saldırı için yaptığı hazırlığı hemen öğrenmiş, onlardan önce davranıp saldırıya geçmek istemişse de elinde bu güç yoktu. Ethem Bey'in güçlü müfrezesi, Biga'dan yola çıkmış, Manyas bölgesinde temizlik yapıyordu. Ancak 16 Mayıs'ta buraya gelebilecekti. Onsuz bir saldırıya kalkılamazdı. Oysa Anzavur'un 15 Mayıs günü saldırıya geçeceğini öğrenmişti.

Paşa, geleceği gün gibi meydanda olan böyle tehlikeli bir saldırıya birkaç çelme takmanın bile yararlı olacağını düşünerek biraz kımıldamak istedi. Doğançay-İkramiye *(boğazın kuzey giriş yeri)* mevzilerini güçlendirdi. Boğazın batısına düşen dağ yollarını kapadı. Sonra Kurmay Başkanı Binbaşı Saffet Bey'in buyruğundaki ulusal müfrezelerden meydana gelen bir saldırı kolunu Değirmendere'nin batısında pusuya yatırdı. Emir subayı Saim Bey'i de *(General Saim Orhon)* Saffet Bey'in yanına verdi.

Ali Fuat Paşa'nın elindeki bu güçlerin hepsi, ancak Anzavur güçlerinin yarısına yaklaşıyordu. Ali Fuat Paşa, 15 Mayıs sabahı, tanyeri atarken, buyruğundaki bir atlı bölüğü, iki ağır makineli tüfekle Doğançay'dan Değirmendere'ye doğru yola çıktı. Geyve Boğazı'nın kuzey çıkış yerindeki müfrezeleri denetleyecek, beklediği saldırı baş gösterince de böylece görev başında bulunmuş olacaktı. Değirmendere'ye giden yol Kışla Çayı'ndan aşarak sık ağaçlıklarla kaplı dik çıkış, inişlerle engebelenmiş çok çetin, çek tehlikeli olması gereken bir bölgeden geçiyordu. Değirmendere, burada yükselen tepelerin ar-

dındaydı. Ana yoldan uzakta sık, yüksek ağaçlar arasından çok uyanık bir asker yürüyüşüyle ilerleyen kol, hala Saffet Bey'in bağlantı devriyelerine rastlamadığından kuşkulanmaya başladı. Ormanda vahşi kuş seslerinden, böcek vızıltılarından, yaprak hışıltısından başka bir şey işitilmiyordu. Şimdi, her yana egemen yemyeşil bir örgüyle örtülü tepeler üstündeydiler. Saat ona gelmişti.

Ali Fuat Paşa, burdan daha ileriye uzanarak, Anzavur'un saldırısına erek olduğu anlaşılan Geyve Boğazı'ndan daha çok uzaklaşmak istemiyordu. Bir süre burda bekleyerek çevreyi gözden geçirdikten sonra Doğançay'a dönme buyruğunu verdi. Ancak, oradan ayrılmadan önce bir atlı haberciyle Değirmendere'deki Binbaşı Saffet Bey'e şöyle bir buyruk gönderdi:

— Ayaklanıcılar, boğazı çokça sıkıştıracak olurlarsa, yan ve gerilerine saldırınız.

Doğançay'a dönmekte olan Ali Fuat Paşa müfrezesi Kışla Çayı'na dek hiçbir olayla karşılaşmadan doğanın barışçıl güzellikleri arasından geçti. Yalnız, bundan sonraki yürüyüşte öyle olmadı. Saat on bir buçukta, Kışla Çayı'nı geçip de bir dağın yamacındaki sık ormanlığa daldıklarında, ağaçların sık dalları arasından üzerlerine bir tüfek baskın ateşi başladı. Ağaçlara tırmanmış Anzavur'un kalabalığı, yollarını kesmişti. Ali Fuat Paşa, atlılarını nasıl kurtaracağını düşünürken, kalın gövdeli ağaçların dallarına tünemiş ayaklanıcılar tüfeklerinin namlularını onun üstüne çevirerek:

— Fuat Paşa, teslim ol! diye bağırıyorlardı.

Ali Fuat Paşa, bir kurt kapanına düştüklerini anladı. İnce bir cılgadan(patika) teker teker ilerleyen atlılar her türlü geri, ileri kaçma, her türlü manevra yeteneğinden yoksun durumdaydı. Müfrezeyi bu yoğun mermi sağanağından koruyan sık ağaç gövdeleriydi. Atlıların cılgadan teker teker ilerlemesi, ateş baskınlarının etkisini sıfıra indiriyordu. Ali Fuat Paşa, bu mermi cıvlamaları arasında:

"Eğer ayaklanıcılar, patika üzerindeki ağaçlara çıkacak yerde patikayı görebilecek ağaçlara çıkmış olsalardı ilk ateş

baskınında hayli zayiata uğrayacaktık!" diye düşünerek atını sürüyordu.

Onun önünde, biraz ileride emir subayı İdris Bey'le atlı takım kumandanı Sami Bey gidiyordu. Yanlarındaki emir erleriyle müfrezenin öncülüğünü yapmaktaydılar. Paşanın arkasında bölük kumandanı Recep Bey, elindeki yeğnik makineli tüfeğiyle teker kol düzenindeki atlıların başında ilerliyordu.

Ne de olsa, başta paşa olmak üzere bütün müfreze şaşırmıştı. Ormana girmeden önce bölük kumandanı, yeğnik makineli tüfekli erleri kolun başına, ortasına, sonuna yerleştirmişti. Bölük kumandanının verdiği işaret üzerine üç yandan ağaçlar üzerinde pusmuş olan ayaklanıcılar üzerine atların üzerinden yoğun bir ateş başladı. Bu sürekli makas ateşi sırasında yakın ağaçlardaki ayaklanıcılar, delik deşik olarak birer yaban armudu gibi ağaçlardan sapır sapır döküldüler. Artık, yeğnik makineli tüfeklerin yanı sıra eratın taşıdığı bütün piyade tüfekleri de at üzerinden ara vermemecesine ateş ediyordu.

Ateş etmeyenler de ağaçların altında siperlenmiş, kımıldamadan bekliyordu. Atlar, sırtlarında patlayan tüfeklerden ürkmeksizin kuzu kuzu duruyordu.

Ön plandaki ağaçlarda pusmuş olan bütün ayaklanıcılar, şimdi yaralı ya da ölü olarak yerde yatıyordu. Pabucun pahalı olduğunu gören ötekiler, ağaçlardan atlayarak ormanın derinliğinde gözden uzaklaşmaya başladılar. Bunların da hepsi kaçamadı. Bir bölümü tutsak olarak bölüğün eline düştü. Kaçanlar da dağın çok engebeli olmasından yararlanarak sıvışmıştı.

Ali Fuat Paşa'yla arkadaşlarını tutsak almak üzere kurulmuş olan bu pusu, paşanın da düşündüğü gibi gerçekten pek tehlikeliydi. Yalnız, iyi yönetilemediği için tertipçilerin yok edilmesine yol açmıştı. Bu olayın bir tek yürekli kahramanı da bölük kumandanı Recep Bey'in ta kendisiydi.

Ali Fuat Paşa, Recep Bey'i kutlayarak, bölükle birlikte Doğançay'a vardığında saat on ikiye geliyordu.

Doğançay'a döndüğünde bini aşkın ayaklanıcı, buranın kuzeyindeki yoğun ormanlık tepeleri ele geçirmiş, iki koldan

Doğançay üzerine yürümeye başlamıştı. Bunlar, demiryolu köprüsünden Sakarya Irmağı'nın doğusuna geçmek istediler. İki toplu sahra bataryası, 800 metreden bunların üzerine durmadan ateş ederek ırmağın doğusuna geçmelerini önledi. Çok ölü veren kol, orda mıhlanıp kaldı. Öbür ayaklanıcı kolu ise Doğançay istasyonunu ele geçirmeye davranıyordu. Ali Fuat Paşa, bunun üzerine bölüğün bütün atlarını güvenli yerlere gizleyerek atlıları piyade gibi kullandı. Bu piyade savaşı, ayaklanıcıları istasyon konağına yaklaştırmadı.

Yalnız, bu çatışmada üzücü bir olay geçti. Bölük kumandanı Recep Bey'le bir ağır makineli tüfeğin erleri, ayaklanıcıların eline düştü. Recep Bey, tutsak olarak ayaklanıcıların karargahına götürülürken kendini kaldırıp Sakarya Irmağı'nın coşkun sarı suları içine atarak kurtuldu. Akşamleyin birdenbire çıkıp ordugaha gelerek herkesi hem şaşırttı, hem sevindirdi.

Ayaklanıcılar, akşama dek inatla saldırıyı sürdürdüler. Bütün erekleri, Geyve Boğazı'nın kuzey giriş yerinde mevzilenen güçleri ordan söküp atmaktı. Bunu başarabilmek uğruna, makineli tüfek kurşunlarına inatla göğüs gerip şapır şapır döküldüler.

Ali Fuat Paşa, ayaklanıcıların oldukları yerde saydığını görünce 70. Piyade Alayı'nın üçüncü taburuna topçu koruması altında son kerte şiddetli bir saldırı yaptırdı. Bu saldırı dalgası, boğazın önünde toplanan ayaklanıcı yığınlarının üzerine öldürücü büyüklükte bir granit kayası gibi yuvarlandı; onları çil yavrusu gibi dağıttı. Doğançay'dan saldıran bu taburu Saffet Bey müfrezesi Değirmendere üzerinden arkadan ve yandan yaptığı güçlü bir saldırı ile desteklemişti. Ali Fuat Paşa bu saldırı sırasında ellerinden yaralandı.

Bugünkü saldırıyı Anzavur Ahmet Paşa yönetmiş, İzmit'teki Halifeci karargaha pek mevsimsiz olarak Ali Fuat Paşa'nın tutsak edildiği haberini ulaştırmış, oralarda bu yüzden yalancı bir bayram havası estirmişti.

Akşama doğru ise Ali Fuat Paşa'nın atlılardan yakasını kurtarabilmek için Anzavur Paşa, özel eşyasını, evrakını bile bırakarak Adapazarı'na doğru dörtnala kaçarken atların nalların-

da akşam güneşi parlıyordu. Anzavur'la dökün tülerini Adapazarı'na doğru kovalayan Ali Fuat Paşa güçleri, ayaklanıcıların bıraktığı eşyalar arasında bir de heybe buldular. Ali Fuat Paşa'ya getirilen heybenin Anzavur'un heybesi olduğu anlaşıldı. Bunda ele geçen bir mektup Anzavur'un imzasını taşıyordu.

Damat Ferit Paşa'ya daha yeni yazılmış, gönderilememişti. *"Askerlerim savaşmak istemediklerinden dolayı başaramadım. Pek çok yaralı ve şehit verdim. Attan düştüm, hayvanın altında kaldım. Yaralı bacağımı sağlamak üzere İstanbul'a geliyorum."* diyordu.

Bu mektubu Damat Ferit Paşa yerine Ali Fuat Paşa okudu. Anzavur'un içinde bir mektupla bıraktığı heybe bir savaş hilesinden başka bir şey değildi. Anzavur, yaralı olarak İstanbul'a kaçtığını yayarak ertesi gün yapacağı saldırıda Ali Fuat Paşa'yı gafil avlamak istemişti.

Nitekim 15 Mayıs günü bir başarı sağlayamadan bozgun biçiminde çekilen Süleyman Şefik Paşa'nın kolordusundan bir piyade alayı, topçu ile Anzavur Ahmet Paşa sürüleri, 16 Mayıs sabahı yine Ali Fuat Paşa'nın mevzilerine yüklendi. Anzavur, erkenden Sapanca'ya vararak ordan arkasına yeni, yılgın sürüler takarak gelmişti. Hepsi el ele akşama dek dalga dalga naralar atarak boğaza saldırdılarsa da burayı yarıp geçemediler. Akşam karanlığıyla birlikte toplarla tüfekler sustu.

Ali Fuat Paşa, 17 Mayıs sabahı Geyve Boğazı dolaylarında bir keşif yaptırdıysa da hiçbir düşmana rastlanmadı. İki günlük çatışma acaba onları saldırıya geçebilecek güçten yoksun mu bırakmıştı? O, daha çok böyle sanıyordu. Bu düşünceye kapılan kumandan, oto drezinle Geyve istasyonuna dönerken atlı bölüğü de karadan onu izliyordu. Ne var ki Ali Fuat Paşa'yı ormandaki sürpriz kertesinde şaşırtan bir başka olay daha oldu. Geyve istasyonuna vardığında oto drezin makasa girerken Anzavur'un üç yüz atlı, bir de makineli tüfekle gereçlenmiş olarak İkramiye köyüne geldiğini, burdan da Geyve istasyonunu ele geçirmek üzere yola çıktığını öğrendi.

Anzavur'un önünden kaçan otuz kişilik istihkam müfrezesi soluyarak paşanın karşısında dikildi, hikayeyi anlattı.

Ali Fuat Paşa, bu kötü haberi alınca başını kaşıyarak düşünmek zorunda kaldı. Şu sırada Anzavur birdenbire karşısına dikilirse elinde ona karşı güç olarak çıkaracağı ancak otuz kişilik istihkam müfrezesiyle, ambardaki emekli bir dağ topu, bir de makineli tüfek vardı. Buna bir de kendini katması gerekiyordu. Doğançay'dan kendisiyle birlikte yola çıkan atlı bölüğü, ancak üç saat sonra, burda olacaktı.

Ali Fuat Paşa, durumun bunalım kertesinde zor olduğunu görüyordu. Yine de içinden çıkılmaz gibi görünen bu işe bir çözüm yolu bulmalıydı. Belki de Geyve istasyonunu silahlı Rum köylüleriyle güçlenmiş Anzavur'un güçlerine karşı bu ufacık sembolik güçle korumak zorunda kalacaktı. Şundan ki burayı ölse de Anzavur'a bırakamazdı. Burayı bırakarak Lefke'ye çekilecek olursa, iki gündür başarıyla püskürtmüş olmanın bir anlamı kalmayacak, ayrıca büyük ayaklanış bölgesinin ezilip sindirilmesi işi ilerde epeyce güçlükler çıkaracaktı.

Paşa, bütün bu düşüncelerle ölüm pahasına da olsa bir er gibi Geyve istasyonunu savunmaya karar verdi. Hemen davrandı. Otuz kişilik istihkam müfrezesini istasyonun doğusundaki Sakarya köprüsünün savunmasıyla görevlendirdi. Sonra, emir subayı İdris Bey'le ambara giderek ambar erlerinin de yardımıyla hurda dağ topuyla, ağır makineli tüfeği dışarı çıkardı. Topla makineli tüfeği köprüden geçirterek o yöreye egemen Taşlıtepe'ye yerleştirdi. Atlı bölüğü gelinceye dek birkaç ambar, otuz kişilik istihkam eriyle hem Anzavur'a, hem de arkadan gelecek silahlı Rum köylülerine karşı duracaktı.

Savunma yöresinde hazırlanınca Ali Fuat Paşa, külüstür dağ topunun başına geçti, makineli tüfeği de emir subayı çalıştıracaktı. İstihkam müfrezesini de bunun kumandanı Mekki Bey yönetiyordu.

*

* *

Bu sırada Anzavur, istasyondan üç dört kilometre ilerdeki Köprübaşı köyü yöresinde yol tepmekteydi. Ali Fuat Paşa, bir topçu eri olarak topu her an ateşlemeye hazır bulunurken bir

yandan da elindeki dürbünle Köprübaşı köyü önündeki tepelerde kıvrılan yollarda Anzavur'un atlılarını araştırıyordu. En sonra, onları gördü. Karmakarışık aşağı doğru inmeye başlamışlardı. Bir top atımı yaklaşmışlardı. Paşa, topu ateşledi.

Bu sırada kafasından şimşek gibi eski anılar dizisi, ışıklı izler bırakarak gelip geçti. On dört yıl önce Selanik'te seri ateşli on beşinci topçu alayının altıncı bataryası kumandanıydı. O zaman pekiyi bir topçu subayı olan paşa, dağ topuyla başarılı bir atış yapmadığını görerek üzüldü.

Anzavur atlıları top patlar patlamaz, biraz duraklayıp sonra dağılarak yine yürüyüşe geçtiler. Bu sırada ağır makinalı tüfeği ustaca işletmeye başlayan İdris Bey, Anzavur atlılarını güz yaprakları gibi sağa sola savuruyordu. Paşanın attığı mermiler de atlıların önünde patlıyor, onları sendeletip afallatıyordu. Bu, yarım saat böyle sürdü. Anzavurcular oldukları yerde siperlenerek makineli tüfekle topun ateşinden korunmaya çalıştılar. En sonra Anzavur atlıları, Geyve istasyonuna girebildilerse de köprüyü pek güzel savunan istihkam müfrezesinin direnme gücünü kırıp Sakarya Irmağı'nın doğusundaki Kuvayı Milliye toprağına geçemediler.

Ali Fuat Paşa ile yiğit adamları, bu biçimde iki saat dayandılar. İki korkunç, terletici, tehlikeli saatin sonunda güzel, umut dolu bir şeyler belirdi. Paşanın atlı bölüğü naralarla savaş meydanına girdi. Hiç beklenmedik bir zamanda Yüzbaşı Dayı Mesut Bey, gözü pek müfrezesi, on beş subay arkadaşıyla görünüverdi. Ali Fuat Paşa gelen subaylar arasında eski emir subaylarından Yüzbaşı Ferit Bey'i de gördü. O da Yüzbaşı Mehmet Mesut (Dayı Mesut) Bey'le yayan olarak ta İstanbul'dan gelmişti. Bundan sonraki savaşlarda onun çok yardımı görülecekti.

Ali Fuat Paşa, öğleden sonra topçunun, makineli tüfeklerin yaptığı baraj ateşi yardımıyla elindeki güçleri Anzavur sürülerine karşı saldırıya kaldırdı. Düşman, bu saldırı karşısında dayanamayacağını anlayarak kaçmayı yeğ gördü.

Ali Fuat Paşa, bulunduğu tepeye Geyve'den bir telgraf makinesi de getirtmişti. Bununla dış haberleşmeleri kolayca yapıyordu.

Ankara'yı bularak burdaki savaş durumu üstüne bilgi verdiği sırada ordan da tuhaf haberler aldı. Ankara'da da Geyve istasyonundakine benzer bir olay geçmişti. Genelkurmay Başkanlığının yerleşmiş olduğu Ziraat Mektebi konağı dolaylarında kimi kuşkulu adamlar görülmüş, bunlar üzerine nöbetçiler ateş açmıştı. Bu sırada Meclis Başkanı Mustafa Kemal'le kimi vekiller, ayaklanıcıların baskınına uğradıklarını sanarak büyük heyecan geçirmişlerdi. Öyle ki, artık, Ankara ile yöresi de ayaklanış bölgelerinden biri durumuna gelmişçesine bir sanı doğmuş, bu, Kuvayı Milliyeci başları hayli tedirgin etmişti. Ufak çapta kimi devrimciler, bu durumda artık çalışamayacaklarını söyleyecek kerte ileri gitmişler, kimisi de Ali Fuat Paşa'nın cepheden çağrılarak bu işe bir umar bulmasını istemişti. Mustafa Kemal de bu sonuncuların düşüncesine ortak olarak onu Ankara'ya çağırmak zorunda kalmıştı.

Ali Fuat Paşa, telgrafla Mustafa Kemal'in yakın görevlilerinden birince bildirilen buyruğu alınca işin önemi üstüne bütün bir düşün edinmek üzere Kurmay Binbaşı Halis, Salih (Omurtak) Beyleri makine başına çağırdı. Onlar da bu olay üstüne doyurucu bir bilgi veremediler. Nöbetçiler yanlışlıkla mı yoksa gerçek baskıncı kişiler üzerine mi ateş etmişlerdi?

Ali Fuat Paşa'nın öğrenmek istediği buydu. İki Kurmay Binbaşının vermiş olduğu bilginin bir bölümü de ilginçti. Şundan ki yabancı ve kuşkulu kişiler üzerine ateş edildiği sırada karargahla şehir arasındaki telefon telleri de kesilmiş, şehirde doğal olmayan kimi görünüşler belirmişti.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal karargahının böyle baskın girişimlerine uğrayabilmesinin doğal olduğunu düşündü. Böyle de olsa, Ali Fuat Paşa, bugünlerde Ankara'ya dönemeyecekti. Şundan ki, Geyve'de kendisine kavuşmak üzere Biga'dan yola çıkmış olan Ethem Bey, birkaç güne dek buraya gelecek, onunla birlikte Adapazarı, Düzce, Bolu ayaklanışlarını bastırmaya gideceklerdi.

Ethem Bey, Düzce'ye doğru yola çıkarken o da elindeki nizami kıtalarla İzmit dolaylarındaki Halife kolordusunun üstüne

yürüyecekti. Sonra, bugün Geyve istasyonu dolayları uğruna başlayan dövüş de sonuçlanmış değildi.

Ali Fuat Paşa, bunları Halis Bey'e gizli olarak bildirdikten sonra, Ankara kumandanlığı görevini de yapmakta olan bu arkadaşına ne gibi güvenlik önlemleri alabileceğini salıklamalar olarak anlattı. Ayrıca Halis Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'nın güvenlik işinde tedirgin olmamasını, yakın günlerde Ankara'ya döneceğini bildirmesini söyledi, telgraf başından ayrıldı.

Anzavur ayaklanıcılarının dört gün süren saldırıları, Ali Fuat Paşa kayasına çarparak kırılmış, bu kayanın dibinde insanlar, hayvanlar, silahlar sapır sapır dökülmüştü.

Buradaki her yenilgiyi bir yengi olarak İstanbul'a bildiren Anzavur orada anlamsız sevinçler, iyimserlikler yaratmış, Harbiye Nazırlığını da üzerine alan Damat Ferit Paşa kurmay başkanıyla kalkıp bu yengileri yerinde değerlendirmek üzere 20 Mayıs'ta İzmit'e gelmişti.

Ali Fuat Paşa, granit kayasının burnunun ucunda kendisiyle alay edercesine yükseldiğini görünce, şaşırmış, kös kös arkasına bakarak İstanbul'a dönmüştü. Ali Fuat Paşa, Anzavur sürülerinin burunlarını Geyve Boğazı kayalıklarında kırdıktan sonra, ayaklanıcıların ellerinde Süleyman Şefik Paşa'nın örgütlemeye çalıştığı Halife kolordusundan başka saldırıcı bir güç kalmamıştı. Paşaya göre şimdi, ayaklanış bölgelerinin temizliğine girişmekten başka yapacak bir iş kalmıyordu. Bolu ile Mudurnu ayaklanıcılarını ezmiş olan Albay Refet Bey'le birlikte ve bir zamanda bu işe başlayabilirdi. Saldırı gününü dahi seçmişti. 23 Mayıs sabahı, ayaklanışın kara beyinli kafasını kırmak üzere güçlerini saldırıya kaldıracaktı.

İç kavgaları sinsi bir dikkatle gözetleyen Yunan kumandanlığı, en sonra, bu kolay yemiş devşirme mevsiminden bir şey çıkamayacağını anlayarak bir genel saldırıya geçebilirdi. İşte, bunun için de ayaklanış bölgelerinin bir ayak önce temizlenmesi gerekiyordu.

Yalnız, bu işin bütün ayaklanma bölgelerini sarmaya başlayan ulusal güçlerce hep birden, el ele yapılması gerekiyordu.

Her şeyden önce Ethem Bey'in yetişmesi gerekiyordu. Ayaklanış bölgelerini bütün ağırlığıyla ezecek güç, ondaydı. Ali Fuat Paşa, o gelir gelmez büyük saldırının başlaması buyruğunu verecekti. Büyük kolordu buyruğunu şimdiden hazırlatmıştı bile. Bursa'dan uzun atlı kolları biçiminde yola çıkan Ethem Bey müfrezesinin nal sesleri, her an Geyve istasyonu dolaylarında çınlayabilirdi. Ali Fuat Paşa, kovaladığı ayaklanıcı güçlerin Geyve Boğazı'nın kapısında beklediğini biliyordu. Bu sürüler, altın hırsına kapılmış yağmacılardan meydana geldiğinden bunun kokusunu aldıkları her yerde yeşil leş sinekleri gibi kümeleniyor, hızlı tehlikeler biçiminde her yerde bitiveriyorlardı.

Evet, Ali Fuat Paşa, ayaklanışın son dişlerini kırmak, onu temelli dişsiz bırakmak üzere Ethem Bey'in elinde taşıdığı yıldırımları dört gözle bekliyordu.

BOLU BEYLERİ YİNE SAHNEDE

Sarık ve cübbeyle artık dünya başarıya ulaşamaz.

Mustafa KEMAL

Köşk'ten, Demirci Mehmet Efe'nin karargahından, Albay Refet Bey'in genel kumandasında, Demirci Mehmet Efe'nin asker danışmanlarından Binbaşı Nazım Bey'in buyruğunda üç yüz atlı zeybekle, dört yüz seksen kişilik bir piyade taburu, iki dağ topu, bir makineli tüfek bölüğünden meydana gelen bir güç, en seğirtken araçlardan yararlanılarak Bolu ayaklanış bölgesine doğru yola çıkarıldı. Zeybeklerin başında Kuvayı Milliyece ün salmış üç efe bulunuyordu. Postlu Mestan Efe buyruğunda yüz, Turnacı Mehmet Efe buyruğunda yüz, Dokuzun Mehmet Efe buyruğunda da yüz zeybek vardı.

Bu güçlü müfrezenin gönderilmesi için Ankara'da Mustafa Kemal'in Ziraat Mektebi'ndeki karargahında bulunan Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'ye ivedi bir telgraf çekmiş, o da hiç geciktirmeden müfrezeyi hazırlayıp yola çıkarmıştı.

Daha önce Göynük'e ve Mudurnu'ya gönderilen emekli Yarbay Çolak İbrahim güçleri, savunma saldırı çıkışları yaparak ayaklanıcıları yıldırmış, oldukları yere mıhlamıştı.

Refet Paşa'nın, Nazım Bey buyruğunda Bolu'ya getirdiği asker, bir tümen sayılıyordu. Buna, Sebikbar Aydın Mürettep Tümeni adı verilmişti. Binbaşı Nazım Bey, köşkten getirdiği bu güçle, kendi ünlü yürekliliğinin gücünü de kullanarak Bolu dağlarını tutmuş olan halifecilerin üzerine birden atılıverdi. Birkaç bin kişilik ayaklanıcı yığınını hallaç pamuğu gibi atarak Bolu'nun yolunu Kuvayı Milliye'ye bir kez daha açtı. 2. Tümene Ali Efe'nin kızanları, savaş meydanına yetiştiğinde Nazım Bey, düşmanının hesabını görmüştü bile. Nazım Bey'in nizamiye erleri yanı sıra, zeybeklerin kumandanlığını yapan Aydın Jandarma Kumandanı ünlü (Arap Yüzbaşı) Nuri Bey, onların başında, onlarla birlikte yiğitçe çarpıştı.

Sebikbar Aydın Tümeni, Halifenin çapulcularını, aldatılmış köylü yığınlarını Bolu şehrinden uzaklara sürüp atarak oraya yetişti. Binbaşı Nazım Bey, doğru hükümet konağına giderek mutasarrıf sandalyesine oturdu. Ayaklanıcı elebaşılarının yakalanması, divanı harbe verilmesi için ilk buyruğunu verdi. Genç, akıllı bir subay olan İhsan (İdikut) Bey'i merkez kumandanı atadı. Hükümet konağının karşısındaki bir konağı merkez yapan İhsan Bey'in buyruğuna dolgun bir piyade bölüğü verildi. Yerli jandarma, polis örgütü de onun yardımcılığına verilmişti.

İhsan Bey, son kerte hızlı bir çalışmaya koyuldu. Az zamanda ayaklanıcı elebaşıları, insan öldürenler, soyguncular, İstanbul'dan gönderilen hain subaylar, yakalanarak deliğe tıkıldı. Köylerde saklanmaya çalışan bütün suçlular da atlı Jandarma ekipleri aracılığıyla yakalattırılarak şehre getirildi. Kuvayı Milliye'nin şehre girdiği günün gecesi, yorgun inzibat bölüğü ile yerli polis, jandarma sabahlara dek insan avlamakla vakit geçirdi. Altıncı gün, öğle üzeri, hemen sıkıyönetim ilan edilmişti. Müsaadesiz şehirden içeri, dışarı kimse bırakılmadı. Yakalanan suçlu ya da kuşkulular, merkez kumandanlığında ufak bir

sorgudan geçirildikten sonra Sultani Mektebi'nde (lise) kurulmuş olan sıkıyönetim mahkemesine gönderiliyordu. Buraya gönderilenler hemen hemen hep suçlulukları su yüzüne çıkmış olanlardı. Kısa bir yargılamadan sonra suçları kesinleşiyor, ölüm hükmünü yemekte gecikmiyorlardı. Suçları vatan hainliği maddesine dayanıyordu. Merkez kumandanının verdiği buyruk gereğince Belediye konağının önünde darağaçları kurulmuştu. Ölüm hükmü giyenler burda sabaha karşı sırayla asıldılar. Bu da anlaşılan çileli Bolu şehrinin tarihinde görüp göreceği son kanlı gün olacaktı.

Binbaşı Nazım Bey'in buyruğunu harfi harfine uygulayan merkez kumandanı İhsan Bey, şehirde ister istemez bir terör havası estirmeye başlamıştı. Bütün meyhaneler, kumarhaneler kapatılmış, şiddetli bir içki yasağı konmuştu. Her türlü alkollü içki zorla toplanarak merkez kumandanlığı konağının yanındaki boş arsalara döktürülerek yok edildi. Sürekli ayaklanmaların laçka ettiği memurlara güvenmeyen merkez kumandanı, bol para vererek Bolu şehri hemşehrilerinden kadınlı erkekli memurlar kullanmaya başladı. Bunlar, ayaklanmanın yine patlak vermemesine yarayacak bütün ipuçlarını az zamanda kumandanlığın önüne serdiler. Gizlenen suçlular, saklanan cinayet aletleri ile silahlar, birer birer, bulundukları yerden alınıp merkez kumandanlığının deposunun hapishanesine girdi. Bütün suçlular yakalanıp mahkeme karşısına çıkarıldıkça Bolu halkının, ayaklanmaların dışında kaldığı, bütün işi dışardan gelen militanların yaptığı anlaşılıyordu.

Kuvayı Milliye kumandanı Nazım Bey, işin siyasal cephesini de birlikte yürütüyordu. O, Halifecilerin kendileri için *"Bolşevik ordusu geliyor"* diye yaptığı korkunç propagandayı boşa çıkarmak üzere ilkin şehrin bütün içkilerini döktürüp yok ettirmiş, sonra da camiye gitme zorunluluğu koymuştu. Özel olarak cuma namazlarını camide kimi subaylarıyla birlikte kılıyordu. Bütün ayaklanıcıların dilinde son günlerde en geçer akça Kuvayı Milliyeci karşılığı: *"Bolşevik-bulaşık"*tı. Bunların hepsi, *"dinsiz, imansız, gavur dölü, sarhoş"*tu.

Nazım Bey, Kuvayı Milliye'ye biraz gelir sağlamak üzere ayaklanıcılarla işbirliği etmiş olan kimi Bolulu zenginlerin, eşrafın mallarına el koymak zorunda kaldı. Sonra, Belediyece bir liste hazırlanarak hal ve vakitlerine göre bütün zenginlerden para yardımı yapmaları istendi.

Nazım Bey:

— Bu işin adaletle yapılması gerekir. Son kerte dikkat ediniz! dedi.

Listelerden birinde, Padişah'a giden kurul üyelerinden biri Bolulu zenginden yirmi bin lira alınacağı yazılıydı. Sonradan zenginin dükkanında bir araştırma yapılarak içinde elli bin altın bulunan bir çuval ele geçirildi. O zaman bir altın lira beş kağıt ediyordu. Nazım Bey, bu duruma göre çuvaldan dört bin altın alınmasını, gerisinin sahibine verilmesini buyurdu:

— Biz, haydut değiliz. Koyduğumuz kurallara uyarız, dedi.

Kumandan Nazım Bey, bir gün önce bıçaklanarak ölüm derecesinde hastaneye kaldırılan, ordan alınıp Bolu sokaklarında sürüklenerek öldürülen Teğmen Abdülkadir'in katillerini yakalatmakta gecikmedi. Katiller yakalandıktan sonra halk temsilcileri, polis, inzibat erleriyle, katillerle zavallı genç subayın mezarına gidilerek kurbanın gerçek bir Müslüman olup olmadığının bir tutanakla kendisine bildirilmesini buyurdu. Komisyon arasında bulunan bir doktorun da varlığıyla mezar açıldı. Parça parça bir insan harabesi biçimine getirilmiş olan zavallı gencin görünüşü, yürekler acısıydı. Bu genç subay, *gavur* diye öldürülmüştü. Mezardan çıkarılan ölüyü, komisyonun gözü önünde muayene eden doktor, onun sünnetli bir Müslüman çocuğu olduğunu söyledi, tutanak yazılarak kumandan Nazım Bey'e götürüldü.

Hemen Sıkıyönetim Mahkemesi kuruldu:

"Subay hala gebermemiş!" diyerek Hilafetçilere haber veren hastabakıcı kadın başta olarak talihsiz genci hançerleyip sokaklarda sürükleyenlerin hepsi, ölüme hüküm giydi. Hepsi, genç subayı öldürdükleri yerde kurulan darağaçlarında can verdiler. Sultani Mektebinde işlenen cinayetler de korkunçtu. Buraya sığınan 32. Kafkas Alayı'nın bir taburundan birçok as-

kerle subay, korkunç bir canavarlık örneği verilerek öldürülmüştü. Ayaklanıcı cahil halk, ellerinde keskin baltalar, nacaklarla yüksek tavanlı odalara saldırmışlar, birbiri üstüne yığılmış asker, subay yığınlarını bağırtılar, ağlayışlar, haykırışlar arasında odun keser gibi parçalayıp doğramışlar, öldürülenlerin kanları çok yüksek tavanlara sıçramış, orasını korkunç birer belge olan cinayet çiçekleriyle minyatürlemişlerdi. Hele döşemeler, üst üste pıhtılaşmış kan tabakalarıyla örtülmüştü. Koyun, sığır gibi parçalanan memleket çocuklarının ölüleri de köpekler yesin diye pencereden dışarı atılmıştı.

Bu cinayetleri işleyenlerin de hepsi yakalanıp darağaçlarında adaletin altın sahifelerini(sayfalarını) süslediler. Katillerden adları bilinip de kaçıp kurtulanların bütün mal, mülklerine el konarak devlet hazinesine gelir yazıldı. Evleri, konakları dinamitle atılarak yerleri dümdüz edildi. Bu sırada yoksul bir ailenin kulübesi de dinamitlenmek üzereydi. İstihkam müfrezesi, yıkım kalıplarını evin altına yerleştirmekteydi. Üç yoksul kılıklı çocuk, evden bir türlü çıkmayan analarını zorla dışarı çıkarmaya çalışıyordu. Merkez Kumandanı İhsan Bey, bu acıklı durumu görünce evi yıktırmaktan vazgeçti.

Bolu'ya, Ereğli'de papaz kılığında yakalanmış, yabancı uyruklu bir de casus getirmişlerdi. Giynekleri baştanbaşa sökülerek aranmış ve gizli dikiş yerlerinde ölüme götüren casusluk belgeleri ele geçirilmişti. Adam, emperyalist devletlerden birinin kurmay subaylarındandı. Onu da göğe doğru yükselttiler.

Sıkıyönetim Mahkemesinin ölüm kararı verdiği bir Türk subayının suçsuz olduğu üstüne türlü tanıklarca bir çuval laf edilmişti. Sözde bu subay Kuvayı Milliye ile çarpışmak üzere Mudurnu'ya zorla götürülmüştü. Adamın durumunun büsbütün aydınlanması için evinde, görevli bulunduğu yerde sıkı bir araştırma yapıldı. Jandarma subayının kendi yazısıyla yazılmış günce defteri ele geçince kimsenin bir şey demeye yüzü kalmadı. Adam, Mustafa Kemal'den *"Kabakçı Mustafa", "Düzmece Mustafa"* diye söz ediyordu. Defterin her sayfasında ulusal güçler için aşağılayıcı sözler kullandığı görülüyordu. Bunun üzerine onu da gözyaşına bakmayarak darağacına yolladılar.

Yarbay Arif Bey'in, şehrin daha önceki ele geçirilişinde merkez kumandanı olarak atadığı İhsan Bey'in katilleri de ele geçirilerek ipe gönderildi. Eski merkez kumandanı İhsan Bey'in katillerini yeni merkez kumandanı İhsan Bey astırmış, bu da kimi halk arasında oldukça anlamlı görülmüştü.

*

* *

Düzce'yi 11. Tümen ele geçirmişti. Tümen kumandanı (Ayıcı) Yarbay Arif Bey içkiyi seven bir adamdı. Bu yüzden de halkça kötü gözle görülüyordu. Bir gün apansızın gelen bir buyrukla 11. Tümeni alıp bir başka yere gitti. Onun gittiğini gören Nuhviranlı üç yüz ayaklanıcı Düzce'ye girip yerleşti. Sanki ulusal güçlerle köşe kapmaca oynuyorlardı. Bolu ile yöresi kumandanı Nazım Bey, Bolu müfreze kumandanı İhsan Bey'i Düzce'yi kurtarmaya gönderdi. Bolu atlı jandarmalarıyla güçlendirilen tümen atlı bölüğü, dörtnala Düzce'ye girince Halifeciler kanlı Nuhviran Boğazı'na doğru tabanları kaldırdılar. Onları doludizgin kovalayan güçlendirilmiş atlı bölüğü, inlerine dek gitti. Onlara bu bölgede barınak olmadığını anlattı.

Ayaklanıcılar, teslim olmak üzere Batı Cephesi Kumandanlığının yolunu tuttular. Nazım Bey, pek hızlı giden atlı bölüğün ardınca bir tabur piyadeyi de, ne olur ne olmaz diye, yola çıkarmıştı. Ali Fuat Paşa'ya sığınan üç yüz ayaklanıcı, Paşaca affolunmak mutluluğuna kavuştu. Nuhviran ayaklanıcılarını püskürterek bölgeden uzaklaştıran atlı bölüğü de Bolu'ya döndü.

Nazım Bey, Düzce'nin durmadan ayaklanıcı doğuran uğursuz bir kaynak olduğunu görerek burda sürekli bir güvenlik gücü bulundurmaya karar verdi. Yüzbaşı Abdurrahman Bey'in buyruğunda güçlü bir müfreze ayırarak Düzce'ye gönderdi. Bu müfreze de Alemdar müfrezesiyle Hilmi, Muharrem Beyler buyruğundaki atlı müfrezesiyle Cemal Bey buyruğundaki bir piyade bölüğünden meydana geliyordu. Bunların yanı sıra Üsteğmen Kamil Bey'in makineli tüfek bölüğüyle bir de top bulunmaktaydı. 32. Kafkas Alayı'nın bir taburu, bir önceki Bolu ayaklanışında dağılıp gitmiş, Bolu'ya şimdi, onun dağılma-

yan taburu gelmişti. Kastamonu'daki 58. Alay da üç yüz kişilik gücüyle Bolu'ya gelmişti.

Padişahçı bozguncular, Düzce'ye yerleşen müfrezenin kararlılığına bakmadan yeni bir fısıltı orkestrası kurmakta, çalışmakta idiler. Halk, çabucak pasif direnmeye geçti. Her yüz, yağmur bulutu gibi karanlık, asık, her göz hınç ve tiksinti doluydu. Hele müfrezenin subayları, kendilerini işgal ettikleri can düşmanı bir ülkenin yabancı insanları arasında olduğu gibi tedirginlik duymaya başladılar. Yüzlerdeki düşmanca anlam, yavaş yavaş seslere de geçmişti. Tedirgin edici sesler yükselmeye, ihanet orkestrası yine eski korkunç havaları çalmaya başlamıştı. Müfreze kumandanı, havanın tehlikeyle yüklenmeye başladığını görünce, bunu bir raporla Bolu'da Nazım Bey'e bildirdi. Müfrezenin yeni bir gece baskınıyla yok edilebileceğini düşünen kumandan, şu buyruğu verdi:

— Gündüz akşama dek Düzce'de kalacak, her akşamüstü güvenli bir yer olan Üskübi'ye çekilecek, geceyi sıkı güvenlik tedbirleri alarak orda geçireceksiniz. Sabahleyin erkenden yola çıkıp Düzce'ye döneceksiniz.

Üskübi, Kuvayı Milliye yanlısıydı. Ünlü Rizeli İpsiz Recep'in Orhangazi müfrezesi, buralarda egemendi. Eski bir korsan olan İpsiz Recep, birçok halk yiğitleri gibi bu işi bırakmış, Kuvayı Milliye'nin sayılı yiğitleri arasındaki belli yerini almıştı.

İpsiz Recep'in korkusundan buralara hiç kimse sokulamadığından güvenlik müfrezesi için burası çok güvenli bir yerdi. İpsiz Recep'in gücü, biraz da bir ayağının denizde Kefken Adası'nda oluşundan ileri geliyordu.

Böylece, Düzce'deki güvenlik müfrezesi, akşamleyin Üskübi'ye gidip sabahları yine Düzce'ye dönmeye başladı.

Ne var ki Düzce hainleri, bu müfrezenin de başını yemeye bir kez karar vermişti. Her türlü şeytanca düşünceyi yoklayarak birisinde karar kıldılar. Bir gece müfrezeyi Düzce'de bıraktırmak taktiğini sağlayarak üstüne çullanacak, onları da eski Kuvayı Milliye müfrezelerinin mezarlığına yollayacaklardı.

Düzce kaymakamıyla, jandarma kumandanı, müfrezenin Üsküdar'ye gidip gelerek aldığı korunma tedbirlerine pek kulak asmıyor, bunun yararlılığına önem vermiyorlardı. Şundan ki, bundan böyle Düzce'de yeni bir ayaklanış olabileceğine inanmıyorlardı. Onlar, bu düşüncelerinde yalnız değildi. Bolu Jandarma Alay Kumandanı Şevket Turgut Bey de bu düşüncedeydi.

Ayaklanıcı elebaşıları, bir gece planlarını uyguladılar. Çerkez beylerinden birinin evinde içkili büyük bir şölen verdirdiler. Bir kurnazlık olarak şölen ikindiüstü başladı. O sırada Düzce'de bulunan Bolu Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı Şevket Turgut Bey'le müfreze kumandanı Abdurrahman Bey, hindi dolmalarının, içkilerin su gibi aktığı şölen sofrasında başköşeye geçip kuruldular. Çalgılar, şarkılar arasında zaman ilerledi. Akşam karanlığı Düzce'nin cennet yeşilliği üzerine bir katran yağmuru gibi yağdı. İhanet çizmelerini ayağına çekerek ininden çıktı, Düzce'nin kurbağa çığlıkları, bülbül şakımalarıyla bozulan sessizliği içinde ilerledi.

Müfrezenin Üsküdar'ye dönme saati çoktan geçmişti. Müfreze subayları, kaygılanmaya başlamıştı. Düzce kara devrimcilerinin çok kahpece davrandıklarını iyi bilen genç bir subay, şölen evine giderek kumandan Abdurrahman Bey'e kaygılarından söz açacak oldu. Fısıltıyla kumandanın kulağına söylenenleri sezen ev sahibi yüksek sesle:

— Rica ederim. Düzce'de artık bir olay olmaz! dedi.

Kaymakamla jandarma kumandanı Şevket Turgut Bey de onun sözüne uydu. Müfreze kumandanı Abdurrahman Bey de onları kırıp kalkamayarak geç vakitlere dek süren şölen yüzünden müfrezeyi alıp Üsküdar'ye gidemedi. Yarı geceden sonra mışıl mışıl uyuyan eratla sarhoş kumandanların üstüne çullanan ayaklanıcılar, bütün subayları yakalayıp hapsettiler. Müfrezenin bütün miri ve kişisel silah, gereç ve eşyasını yağma ettikten sonra erleri memleketlerine gitmek üzere terhis ettiler.

Güneş, bir kez daha Düzce gericilerinin lanetli yengisi üzerine doğdu. Sabahleyin silahlı gericiler, hapishaneye saldırarak müfrezenin subaylarını dışarı çıkardılar, onları işkence

ederek asmaya davrandılar. Bunu gören kasabanın yaşlılarıyla sözü geçenleri:

— Oğlum, milli kuvvet çoktur. Yarın yine buraya gelecekler. Sonra hepinizi asacaklar! diye gırtlakları yırtılıncaya dek bağırıp çağırarak subayların asılmasını önlediler.

Bu, birkaç kez böyle oldu, kurbanlık koyun gibi elden ele geçen subaylar, asılmaktan kurtuldular.

Düzce, pek az zaman içinde nerden çıktıkları belli olmayan binlerce silahlıyla dolmuştu. Kafkas savaş giynekleri giymiş, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, yakışıklı, uzun bıyıklı Çerkez, Abaza erkekleriyle kaynaşan sokaklarda gerici, padişahçı en korkunç parolalar çınlıyor, uzun ve gümüş saplı hançerler güneşte şimşek çakıyordu.

Gericiler Düzce'deki müfrezeyi bir lokmada yuttuktan sonra yine iştahları açıldı. Yine gözlerini Bolu lokmasına diktiler. Bolu'daki 4. Tümen, ayaklanış bölgesinden devşirilen eratla doldurulduğundan, Düzce'deki yeni ayaklanışı haber alan bu askerler, tüfekleriyle birlikte, gruplarla kaçmaya başladılar. Bölüklerin sayısı hızla eriyerek on kişiye dek düştü.

Nazım Bey, kara kara düşünmeye başladı. Yalnız, İhsan Bey'in inzibat bölüğünden kaçan yoktu. Nazım Bey, onun buyruğuna dört piyade bölüğü daha verdi, onu tümen artçı kumandanlığına atadı. Sonra, durumu ivedi Ankara'ya bildirerek kendisi de savaş gücünden büsbütün yoksun kalan birlikleriyle değerli ağırlıkları sürükleyerek Nallıhan'a doğru yola çıktı.

Düzce ayaklanıcıları çabucak Bolu'nun karşısına dikilivermiş, yerli gericiler, yerden biter gibi meydana çıkmışlardı. Sıkı tertibat alan İhsan Bey, ağır makineli tüfekleri takırdatmaya başladı. Ayaklanıcı yığınları, bu yoğun ateş karşısında durakladılar. Ne var ki, bu sırada Bolu'nun bir mahallesinden başlayan yerli ayaklanıcıların ateşi, çok tehlikeli bir durum yarattı. İhsan Bey'in güçleri iki ateş arasında kalmıştı. Bolu Sanayi Mektebi'nin önündeki düzlüklerde cephe tutup çarpışan İhsan Bey, tehlikenin büyüdüğünü görerek güçlerini ikiye ayırdı, 200 kişilik inzibat bölüğü arslan gibi dayanıyordu. İhsan Bey'le İs-

tanbul'dan silah, cephane kaçırma işlerinde birlikte çalışmış tecrübeli, gözü pek, yiğit onbaşı, çavuşlar, bölüğü demir gibi bir dayanışma, disiplin altına almışlardı. Hepsi birbirini candan seviyordu. İşte, bu çavuşlarla onbaşıların büyük yiğitliğiyle iki bölüm olarak sağa, sola hesaplı bir ateş yağmuru yağdıran inzibat bölüğü, az zaman içinde kalabalık gericileri toprağa yapıştırıp gizlenmek zorunda bırakarak yavaş yavaş Ilıcalar yönünde çekildi. Bölüğün, korkusuz arslanlar gibi dövüşmesiyle epeyce zaman kazanıldı. Nazım Bey de bu sırada tehlikeli bölgeden uzaklaşmıştı.

İki ateş arasından kolayca sıyrılmasını bilen bölük, Ilıcalara doğru çekilirken Bolu maarif müdürü ile tahrirat müdürü Nail Bey de beraber bulunuyordu. İhsan Bey'in bölüğü, gericilerden birçoğunu yere serdiği halde kendisi ancak iki şehit, üç yaralı vermişti. Şehitlerle yaralıları da birlikte götürdüler. Şehitleri Kaplıcalar yöresinde gömdüler. Kardeş kurşunuyla giden bu yiğitlere herkes acıdı. Yaralıların yaralarını sargılarla sararak atlara bindirdiler. Dört yana güvenlik kademeleri çıkararak Nallıhan yönünde çekildiler.

Tümenin bütün parasını taşıyan İhsan Bey, büyük kaygı içinde ilerliyordu. Bölüğünde üç yüz bin lira kağıt para, birçok altın, bir yığın da dana gözü gibi gümüş mecidiye yığını vardı. Bu paraları topçularla atlılarda kullanılan eğerin önlerindeki iki büyük kuburluğa yerleştirmişti. Müfreze, her gittiği yerde aldığı giyecek, içeceğin parasını ödüyordu. Nazım Bey'in buyruğu böyleydi. Ormanlardan, dağlardan geçmiş, akşamüstü bir dağ köyüne varmışlardı. Evler, sokaklar bomboştu. Düşman askeri gelmiş gibi bütün köylü, evinin kapısını çekerek köyü boşaltıp kaçmıştı.

Aç, yorgun asker, bu durum karşısında şaşırdı. Her yana dağılarak köylüleri ararken köyün muhtarını ele geçirdiler.

İhsan Bey, muhtara iki yüz elli lira vererek askere yiyecek bulmasını söyledi:

— Söyle, kimse bizden korkmasın, herkes evine gelsin! dedi.

Muhtar, dağlara kaçmış olan köy halkını çağırmaya gidiyormuş gibi yaparak dağlara doğru giden yolu tuttu.

Muhtar, kumandandan biraz uzaklaştıktan sonra bir askerin yüzüne iki yüz elli lirayı fırlatarak şöyle dedi:

— Biz, padişah düşmanlarına ekmek, su vermeyiz. Bunu der demez de koşarak ağaçlar arasında gözden kayboldu.

İhsan Bey, köylüyü yola getirmeyi, onları kışkırtanları yakalayıp cezalandırmayı tasarlayarak hemen çavuşlarını çağırdı:

— Köyün yukarısından, aşağısından birer ev tutuşturun! diye buyurdu. Çavuşlar, evleri tutuşturdular.

Kocaman gövdeli yaşlı çam ağaçlarının arkasına sinerek askerleri gözetlemekte olan köylüler yangın alevlerinin karanlığı kızartan dehşeti karşısında koşarak köye geldiler. Onlar gelince, askerlerin elbirliğiyle tutuşturulan evler söndürüldü.

İhsan Bey, köylülere:

— Kim köyden kaçıp giderse onun evini yakacağız, dedi. Sonra, kimi köylüleri sıkıştırarak köylüleri köyden kaçıran kışkırtıcıları ele geçirdi. Bunların başında muhtar vardı.

İhsan Bey'in kendilerine iki yüz elli lira verdiğini köylülere söylememiş, ayrıca onlara:

— Eğer, köye gidersek dayak atarlar, her şeyimizi döverek elimizden alırlar! Demiş, köylülerin köye dönmelerini önlemişti.

İhsan Bey, köylüyü kışkırtanları falakaya yatırarak karakol yöntemince bir güzel ıslattırdı. Köylüler iki koyun kestiler, beylik kazanları gürül gürül yanan çam odunlarının üzerine bindirerek bir yandan eti kavurup bir yandan da bolca bulgur pilavı pişirdiler. Süt, yoğurt, yumurta da getirildi. Kurt gibi acıkan erat güzelce karnını doyurdu. Sonra İhsan Bey, çavuşlarından güzel sesli birine akşam ezanı okuttu. Çavuşun gür, tatlı sesi, köyün üzerinden aşarak çam ormanlarının sessizliğini ürpertti. Ezan sesi bütün köylülerin yüzünü güldürdü. Hepsi eli kulağında ezan okuyan çavuşun çevresini sarmış, şaşkın şaşkın ona bakıyorlardı. Köy erkeklerinin hepsi, namaza duran asker saflarının arkasında el bağladı. İhsan Bey, namazdan sonra, hepsini toplayarak ilkin koyunların, bulgurun, yağın, sütün, yoğur-

dun parasını yiyecek sahiplerine dağıttı. Getirilen yiyecekler iki yüz elli lira tutmamıştı. Bunların parasını ödeyen İhsan Bey, artan parayı da bütün köylüye dağıttı. Köylü, parayı zorla aldı. İhsan Bey, köylülerle güzel bir konuşma yaptı. Bu yumuşak, anlayışlı, tatlı davranış, köylülerin kalbini kazanmıştı.

Hepsi şaşırmıştı:

— Yaptığımıza çok pişmanız. Bizi muhtar aldattı! diye af dilediler.

Ertesi sabah, çavuşun okuduğu ezan, bütün köyü tatlı uykusundan uyandırdı. Sabah namazına bütün köy erkekleri gelmişti. Halkı kışkırtıp dayak yiyenler de namaz safları arasında göze çarpıyordu.

Onlar da namazdan sonra kumandanın yanına giderek:

— Pişmanız, bizi affedin, dediler. Cahiliz, her söylenene inanıyoruz!

Kumandanın sabah yemeği için verdiği parayı köylüler, almamakta direttiler.

İhsan Bey askerleriyle köyden ayrılırken çok candan uğurlandı. Türk halkıyla Türk askeri anlaşmıştı. Erkek, kadın, çoluk çocuk, askerleri uzun yol boyunca arkalarından giderek yolcu ettiler; başarıya ulaşmaları için yürekten dualar da ettiler.

İhsan Bey müfrezesi, fire vermeden Nallıhan'da karargah kurmuş olan Binbaşı Nazım Bey'e ulaştı. Kumandan, onu büyük sevgiyle karşıladı. Ona, yürekliliğinin ödülü olan şu güzel sözleri söyledi:

— İhsan, bütün tümen, topları, ağırlıkları, kıtaları, dağılan subayları, hatta ben, sizin kahramanca direnmenizle kurtulduk. Eğer siz ayaklanıcıları durdurmasaydınız daha önce doğranan iki taburun akıbetine biz de uğrayacaktık. Nazım Bey, bundan sonra bütün tümenin yitiksiz kurtulup çekilişini kutlamak üzere bütün subaylarla erata sevindirici paralar dağıttı.

*

* *

Ankara, Nazım Bey'in istediği yardım gücünü yola çıkardığını bildiriyordu. Kumandan, bunu öğrenir öğrenmez, tümeni

Mudurnu'ya doğru yola çıkardı. Tümen olaysız Mudurnu'ya girdi. Hemen onların arkasından izleme gücü yetişti. Bunlar, emekli Yarbay Çolak İbrahim Bey müfrezesiyle Erzurumlu- Ebulhindili Cafer Bey müfrezesiydi. Cafer Bey'i, bu bunalımlı dönemde Ankara'nın moralini yükseltsin diye ta Erzurum'dan Yeşilordu öncüleri olarak Kazım Karabekir göndermişti. Bir süre bir propaganda aracı olarak Ankara'da dolaşıp duran bu yeşil işaretlerle süslü atlı müfrezesi, ayaklanıcılar üzerine yürümüştü.

Çolak İbrahim Bey müfrezesiyle Cafer Bey müfrezesi, Mudurnu'da biraz mola verdikten sonra Bolu üstüne yürüdü.

Cafer Bey müfrezesi Bolu'yu ele geçirerek ayaklanıcıları uzaklara püskürtürken, Çolak İbrahim Bey de yiğit atlılarıyla Düzce ayaklanıcıları üzerine atıldı. İbrahim Bey, Düzce'yi ele geçirdiği sırada Nazım Bey tümeni de Bolu dağlarına varmıştı. Bolu'da büyük bir yangın çıkmış, bir mahalleyi bir tek ev kalmamacasına yakıp kül etmişti.

Bu yanan mahalle, 4. Tümenin güçleri çekilirken sokaklarından üzerlerine yaylım ateş acılan mahalleydi.

Nazım Bey, ancak yangın mahalleyi kül ederek söndükten sonra Bolu'ya girebildi.

İhsan Bey, yine Bolu merkez kumandanı olarak görevlendirildi. Bir kez daha ayaklanıcı avına başladı. İhsan Bey'in yaptığı geniş araştırmalar, şaşırtıcı bir sonuç verdi. Bu son ayaklanmaya bir tek Bolulu katılmamıştı. Cafer Bey suçluları yakalayıp astırdığından İhsan Bey, kendisini uğraştıracak çok bir zorlukla karşılaşmadı Bolu, bu kez olsun kurtulmuşa benziyordu. Nazım Bey ufak tefek gövdesi, mavi, zeki, tatlı bakışlarla süslü kumral yüzü, insancıl davranışlarıyla Bolu halkının gönül tahtına oturmakta geç kalmadı. İlerde Yunanlılarla yapılacak kanlı savaşlarda Bolu delikanlıları, bu genç, yakışıklı savaş Tanrısının arkasından seve seve gidecekler, o, bu savaşlarda şehit düşüp İstanbul'da sarı saman saçlı çok güzel bir nişanlıyı elleri böğründe bırakıncaya dek ona duydukları candan bağlılığı sürdürmeyi bir mutluluk sayacaklardı.

Bolu Beyleri, artık meydanı temelli Köroğlu'nun torunlarına bırakmışlardı.

ŞEREF MERDİVENLERİ

— Ethem Bey! Memlekete büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz, Anzavur olayı sizin bildiğinizden de önemliydi.

Ali Fuat Paşa

Ethem Bey, Biga Belediyesi'nin penceresi önünde hem dinleniyor, hem de koyu çayını yavaş yavaş içerek bin türlü şey düşünüyordu. Adalar Denizi'nin masmavi suları, dinlendirici bir güzellikle Biga şehrinin önünde seriliyor, yorgun gövdesine, sızlayan kemiklerine, hiç de yolunda gitmeyen akciğerler bölgesinden gelen sinyallere tatlı bir serinlik veriyordu.

İşte, Anzavur Ahmet'i, o sözünü tutmaz sallapati hırslar kumkuması hain herifi Susurluk'tan beri döve döve buraya dek getirmiş, Biga haritasından da sonrasız silip atmıştı. Anzavur'un Manyas bölgesinde ilk kımıldamaya başladığı günleri andı. Bir domuzluk çıkaracağı belliydi. Tuhaf, gizli hazırlıklar içindeydi. Onu kişi olarak tanıyordu. Bundan dolayı, Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey'i de yanına alarak onunla buluşup görüşmüş, bu hazırlamaya çalıştığı oyunun, hem kendisi, hem de yurt için çok kötü olacağını anlatmaya çalışmıştı. Anzavur Ahmet, anlaşılan, Ethem Bey'in korkusundan onların öğüdünü tutar gibi görünmüş, salığa uyarak çekip İstanbul'a gitmişti. Ne var ki hınzır herifin İstanbul'a gidişi, boşuna değildi. Oradan para, buyruk alarak yine geriye dönmüştü. Artık o, doğrudan doğruya Padişah Vahidettin'in en kuduz kölelerinden biriydi. Celladı Şah İsmail aracılığı ile eline geçen torbalarca Osmanlı altınını, ulusun kanını dökmek uğruna çarçur etmişti.

Ethem Bey ilk ve son görüşmelerinde ona böyle korkunç bir sopa atacağını sezdirmişti. İşte, şimdi, canını zor kurtarmış, bütün çapulcularını pire sürüleri gibi dağa taşa serperek kaçıp gitmişti. Ne var ki, Ethem Bey, Anzavur keratasını tanıyordu. O, şu denizdeki karabataklara benziyordu. Durmadan

bir yandan batar, öbür yandan çıkardı. Şu sırada İngiliz gemisinden çıkıp karaya ayak basar basmaz mutlaka Çerkez halkının topluca yaşadığı bölgelerden birinde boy gösterecekti. Bunu yediği ekmek gibi biliyordu. Yunanlılar da onun çıkardığı ayaklanmalarda göstereceği önemli başarıları bekliyor gibi susuyordu. Cepheden gelen raporlarda büyük bir değişiklik yoktu. Ethem Bey, çayını yudumlayarak böyle düşünüp dururken, emir subayı, içeri girerek selam verdi:

— Beyefendi, Ankara'dan sizinle görüşmek istiyorlar.

Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey (İnönü) kendisiyle makine başında görüşmek istiyordu. Kendi Kurmay Başkanı Yüzbaşı Halil Bey ve silahlılarıyla kalkıp telgrafhaneye gitti. Telgraf makinesi sürekli, bir tıkırtıya başladı.

İsmet Bey:

— Merhaba, Ethem Bey, nasılsınız?

Ethem Bey:

— Merhaba efendim. Teşekkür ederim. Ben, iyiyim. Siz nasılsınız?

İsmet Bey:

— Genel durumumuz iyi değil. Mustafa Kemal Paşa ve Reşit Bey (Ethem Bey'in ağabeyi) yanımdalar. Makine başındayız. Size genel durumu açıklarken kimi acı haberler de vereceğim.

Ethem Bey:

— Söylediniz efendim. Acı da olsa doğruyu bilmek daha iyidir.

İsmet Bey:

— Sizinle şu görüşmeyi sağlayabilmek uğruna çok zorluğa uğradık. Kimi yerlerde şimendifer tellerinden yararlandık. Birçok yerlerde bağlantımız hemen hemen yoktur. Merkezde ise gücümüz kalmadı. Albay Mahmut Bey tümeni, Hendek Boğazı'ndan Düzce'ye geçerken ayaklananların saldırısına uğradı. Mahmut Bey'le kimi subayları şehit ve bir bölümü tutsak düştü. Tümenin silahları, cephaneleri ve hayvanları ayaklanıcılara geçti.

Ankara'nın Kuzeybatı yönündeki öbür ayaklanma bölgesine gönderdiğimiz Yarbay Arif Bey'in kumandasındaki bir müfrezenin felaket haberi de geldi. Arif Bey önce ayaklanıcılara karşı Gerede'de bir iki ufak başarı elde etmişti. Ne var ki sonraki yenilgisi üzerine Ankara'ya doğru çekilirken bir suikaste kurban gitti. Müfrezesinden bir bölümü ayaklanıcılara katıldı, bir bölümü de dağıldı. Geyve Boğazı'nı ayaklanıcı yığınlarına karşı savunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın da durumu tehlike göstermekte ve günden güne sıkıştırılmaktadır. Böyle bir sırada sizin başarınız büyük ve güzel bir rastlayıştır. Sizi kutlarız. Bulunduğunuz yerde ikinci derecedeki işleri tümen kumandanı Kazım Bey'e (Özalp) bırakarak en kestirme yoldan ve atlı kıtalarınızla birlikte Geyve Boğazı'nda Ali Fuat Paşa'nın yardımına koşmanızı dileriz. Bunu Ali Fuat Paşa'ya bildirmek üzere evet demenizi bekliyoruz.

Ethem Bey, hemen hiç düşünmeden İsmet Bey'e şu lakonik yanıtı verdi:

— Yarın Geyve'ye yollanacağım!

Ethem Bey, atlılarıyla yola çıkmaya hazırlanırken Balıkesir'de 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey'e durumu bildirdi. Kazım Bey'e çektiği telgrafta Balıkesir'de bulunan jandarma Albayı Avni Bey'in de Biga mutasarrıflığına atanmasını istedi.

Sonra, Anzavur'u kovaladığı toprakları atlarının nallarıyla bir kez daha döverek bütün hızıyla yeni ayaklanma bölgelerine doğru yürüdü. Gönen'den geçerken Biga mutasarrıflığına atanmasını salıkladığı Albay Avni Bey'le karşılaştı. O da yeni görevine gidiyordu. Ethem Bey, Manyas bölgesinden geçerken biraz mola verip ufak bir temizleme yapmaya karar verdi. Şundan ki, Susurluk savaşında bozguna uğrayan birçok Çerkez atlısı, kaçarak buraya sığınmıştı. Ethem Bey'in bu bölgeye sığınan azılı düşmanları, onun Anzavur'dan korkarak buraya girmediğini yayıyor, yeni bir ayaklanışa hazırlanır görünüyorlardı. Onları en ağır biçimde cezalandırmak için bayağı sabırsızlanıyordu. Hiçbirisinin gözünün yaşına bakmayacaktı.

Gönen'den Manyas üzerine yürürken Albay Kazım Bey'e şöyle bir telgraf çekmişti:

— Ufak iken büyük olmak belkisi taşıyan Manyas bölgesini edeplendirmek üzere Gönen'den oraya yollandım. Buranın kuzey ve doğu yönlerini sıkı kordon altına aldırınız.

Albay Kazım Bey, Ethem Bey'in dediklerini yaparken o da atlılarıyla sıkı bir gece yürüyüşüne geçerek batı yönünde Manyas'a girdi. İki gün süren sıkı bir baskı, izleme sonucunda altı yüz atlı silahlarıyla Ethem Bey müfrezesine katıldı.

Yalnız elebaşıları ya ölmüş, ya da sıvışıp gitmişti. Ölmeyip de kaçabilen bu azgın elebaşılar, kırk elli kişiydi. Ethem Bey'in önünden yel gibi kaçan bu adamlar, onun Karacabey'e bağlı Emreler köyündeki babasının evini, mallarını, değirmenlerini yakıp kül ederek, orda buldukları üç dört kişiyi de öldürerek İstanbul yönünde uzaklaşmışlardı.

Ethem Bey, Manyas'tan topladığı atlılarla beş bin kişiye aşkın bir asker gücüne sahip olmuştu. Yeni kurduğu müfrezenin kumandanlığına pek eski arkadaşı Şevket Bey'i atadı. Beş bini aşkın müfreze içinde beş yüz kişilik de bir piyade gücü vardı. Bu beş bin kişilik savaşçı gücü, baştanbaşa pırıl pırıl gereçler, silahlarla süslüydü. Bütün atlar, katırlar, savaşçılar, iyi beslenmiş, iyimser yüzlü, düzgün kılıklıydı.

Bu atlılar savaşa girdiklerinde köy düğünlerinde silah atarak at oynatan köy yiğitlerinin sevinçli naralarını atıyorlardı. Dünyada Ethem Bey'den daha büyük bir kumandan olmadığına da inandıklarından ona büyük bir saygı, korku, sevgi karışığı bir duygu ile bağlı bulunuyorlardı. Buyruğundaki en büyük müfrezelerden biri, jandarma kumandanlarından Kuvayı Milliye kumandanlığına geçmiş olan Binbaşı Edip Bey (Sarı Efe) in buyruğunda bulunuyordu. Onu bir güvenlik gücü olarak Biga dolaylarına bırakmıştı.

Ethem Bey, gittikçe çığ gibi büyüyen müfrezesinin çekirdeğini Akhisar, Salihli, Dursunbey, Düşecik yöresinde her zaman yanında bulunan on dört çeteci arkadaşıyla kurmuştu. İlkin kendisine İştipli Halil Efe katılmıştı. Yüzbaşı Arif Bey, Ma-

nisa'dan kaçırıp getirdiği üç dağ topu, dört ağır makinalı tüfekle onun küçük, çevik Ulusal çetesinde yer almıştı. Sonra, Alasonyalı Hafız Bey müfrezesi, Aydınlı Dokuz'un kızanları onun saflarına karıştı. Şu sırada onun atının yanı başına atıyla yer almış olan Serez Çingenelerinden iri yarı, geniş omuzlu çeteci Cellat İbrahim, bir cehennem baltası gibi Salihli'de onun en önemli görevlileri arasına girdi.

Serezli Parti Pehlivan, Ohrili Kako Mehmet, Ethem Bey'in sağ, sol kolları olarak müfrezenin en gözde adamlarıydı. Kocaman gövdeli Parti Pehlivan, babacan, doğru, çok yiğit bir adamdı. Onun tam karşıtı, ufak tefek, çelimsiz, gösterişsiz bir çete reisi olan Kako Mehmet ise bütün anlamıyla korkunç bir savaşçıydı. "Kako Mehmet, 31 Mart olayında hareket ordusunda gönüllü olarak İstanbul'a gelmiş, sonra Uşak'ta yerleşerek kahvecilik etmeye başlamıştı. Yunanlılar, İzmir'e girince o da bir çete kurarak Ethem Bey'in yanına koştu."

Beş bin kişilik savaş gücünün safları arasında Galiçya'da havan topçu çavuşluğu yapmış olan Mehmet Ali Çavuş'un Kosova müfrezesi, Ustrumca'lı Halil Efe müfrezesi, Karacabeyli Safer Bey, Adapazarılı Halit Bey müfrezesi, Selanikli Yüzbaşı Hurşit Bey müfrezesi, büyük savaş gücünün belli bölümlerini meydana getiriyordu.

Ethem Bey gücünün on altı ağır makinalı tüfeği, dört güçlü topu, dört sahra topu, iki on buçukluk sahra obüs topu vardı.

Bütün bu müfrezelerin başında çok değerli birçok nizami ordu subayı da görevlendirilmişti. Ethem Bey'in Kurmay Başkanı Yüzbaşı Halil Bey, değerli bir askerdi.

Ethem Bey, işte, bu gözü pek savaşçılardan meydana gelen iyi bakımlı savaş makinesiyle Manyas bölgesinde kırk sekiz saatte işini bitirerek üçüncü günün sabahı Karacabey'e doğru yola çıktı. Geceyi Karacabey'de geçiren Ethem Bey, Balıkesir Müdafaayı Hukuk üyelerinden Vehbi Bey'i Karacabey eşrafıyla toplantıda buldu. Vehbi Bey, Kuvayı Milliye adına yardım toplamaya gelmişti. Ethem Bey, Vehbi Bey'e Karacabey zenginlerinin kendisine ne ölçek yardımda bulunduklarını sor-

du. Vehbi Bey, elindeki yardım listesini Ethem Bey'e uzattı. Ethem Bey, buranın birçok eşrafını kişi olarak tanıyordu. Çok zengin olan kimisinin ne kerte az para verdiğini görerek öfkelendi. Bütün ulus can pazarında pırasa gibi doğranırken, bunlar burda altıncıklarının üzerine kuluçkaya yatmışlardı.

Listeyi gözden geçiren Ethem Bey buranın en zengini olan Arnavut Galip Paşa'nın yalnız yüz elli lira verdiğini gördü. Vehbi Bey'e:

— Bu para altın mı, yoksa kağıt mı? diye sordu.

— Nerede altın verecek yurtsever zengin?

Evet, herkes kağıt para vermişti. Sonra, Vehbi Bey, bunları ne güçlüklerle koparabilmişti. Galip Paşa da toplantıda hazır bulunduğundan Vehbi Bey bunları ancak Ethem Bey'in kulağına fısıldayabilmişti.

Ethem Bey, Galip Paşa'ya:

— Paşa, dedi. Bu her zamandan çok himmet, yurtseverlik ve gayret zamanıdır. Ulus dirimini ve bağımsızlığını korumak uğrunda kan ve ateş içinde çırpınıyor. Böyle bir zamanda herkes yurdun güvenliği ve kurtuluşu uğruna varlığını feda etmelidir. Sen ise üzülerek görüyorum ki, servetçe senden çok aşağı olanlara kötü bir örnek olmakta diretiyor ve bunu sürdürüyorsun. Kaldı ki ben senin geçmişini de, seni de pekiyi biliyorum. Haksız bir davayı kazanmak uğruna on binlerce lira rüşvet veren bir adamsın. Elli lira gibi az bir parayı İstanbul birahanelerinde, Bursa'da bir gecede harcayan hovarda bir insansın. Yurt uğrunda bu cimriliğin şaşkınlık ve tiksinti uyandırmaz mı?

Galip Paşa, Ethem Bey'in bu ağır suçlamasına çok içerledi. Bunu belli etmemeye çalışarak şu yanıtı verdi:

— Beyim, bu bir ianedir ve iane de arzuya ve isteğe bağlıdır ve ben de başkasını veremem.

Şimdi, öfkelenmek sırası Ethem Bey'e gelmişti. Hemen, yanındaki silahlı adamlarına Galip Paşa'yı tutuklayıp götürmelerini buyurdu. Galip Paşa, yaka paça dışarı sürüklenip götürülürken işin şakaya gelir yanı olmadığını anlamışa benziyordu. Yüzü kül gibi kesilmişti. Yüzünün kasları seğiriyor, gövde-

si zangır zangır titriyordu. Paşa, bu kara düşe benzeyen korku içinde bir gece mahpus kaldı. Ertesi sabah, paşanın işlerine bakan bir adam, erkenden gelip Ethem Bey'i buldu. Paşa'nın adına beş bin lirayı masanın üzerine bıraktı. Ethem Bey, bu parayı aldığını bildiren bir makbuz doldurarak adama verdi. Hemen paşanın serbest bırakılmasını buyurdu.

Bir yanında masmavi Apolyont(Uluabat) Gölü'nün uzandığı, her yanından şakır şakır suların aktığı, ovalarında yemyeşil buğday tarlalarının sapsarı hardal çiçekleri örtüsünün uzandığı Karacabey'de iyice dinlenen Ethem Bey'in bir kolordu büyüklüğündeki müfrezesi, ertesi sabah, Bursa'ya doğru yürüyüşe geçti. Ethem Bey piyade saldırı taburunu, atlı bölüklere yetişebilmesi için Tatar arabalarına, yaylılara bindirmiş, öylece yola çıkmıştı. Cepheye varmadan önce askerlerini Bursa'da iki gün dinlendirip ondan sonra doludizgin Geyve Boğazı'na yetişmek istiyordu. Yolda ivedi olarak örgütlediği yeni müfrezelere burada bir çeki düzen vermeyi düşünüyordu.

Ethem Bey'in Bursa'ya girişi oldukça şatafatlı oldu. Vali Hacim Bey, 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'le şehrin bütün ileri gelenleri, onu on beş kilometre ilerde karşıladılar. Anzavur'un korkusuyla şaşkına dönmüş halk yığınlarıyla bütün hainler, hain adayları yollara, sokaklara, caddelere sıralanmış. Ethem Bey'in ardı arkası gelmeyen atlı dizilerini seyrediyordu.

Ethem Bey güçleri, bir gericiler şehri gibi görünen yeşil Bursa'ya en güzel doğa süsleriyle süslendiği bir zamanda, halk üzerinde ezici duygular yaratarak girdi. Bursa halkı, kılıçları parlayan bu arslan gibi savaşçıların kişiliğinde Kuvayı Milliye'nin yenilmezliği, kahrediciliği üstüne ilk yeni düşünceyi edindi. Bütün oteller, büyük konaklar Ethem Bey'in savaşçılarının buyruğuna verildi. O gün, bütün lokantalar, en güzel yemeklerini yalnız bu savaşçılar için pişirdi.

Yalnız, bu arada Bursa'daki Kuvayı Milliyeci subaylarla Müdafaayı Hukukçuları çok üzen bir olay da geçti:

Kıtasının başında caddeden geçen Ethem Bey'in küçük

ağabeyi, Yüzbaşı Tevfik Bey, bir Binbaşının kendisine selam vermediğini görerek tutuklanmasını buyurdu. Adamları, Binbaşıyı yaka paça sürükleyip götürdüler. Bütün halkın ortasında Binbaşıya aşağılayıcı sözler söyleyişi, zavallı subayı yerin dibine geçirdi. Aşağılanarak tutuklanan Binbaşı da Bekir Sami Bey'in adamlarından Bursa merkez kumandanıydı. Ordu subayları, Tevfik Bey'in bu davranışı karşısında umarsız boyunlarını bükerek seslerini çıkarmadılarsa da çetelere karşı yüreklerinin bir köşesine kötü bir not yazmaktan da geri kalmadılar. Bekir Sami Bey, bir adamı aracılığıyla Ethem Bey'in enişteşi müfreze reisi Hafız Hüseyin'e şefaat için başvurunca o da aracıya şöyle dedi:

— Biz, bu davranışı iyi saymayan bütün subayları kurşuna dizeriz.

Bu korkunç gaf da deftere yazılmaktan uzak kalmadı.

Ethem Bey, Bursa'da biraz dinlenmek, derlenip toplanmak üzere verdiği kararda kocaman bir gedik açan ivedi bir telgraf aldı. 27 Mayıs 1920 tarihli telgraf Geyve'de saldırıcıları tek başına göğüslemek zorunda kalan Ali Fuat Paşa'dan geliyordu. Gerçekten de bu telgraf Ethem Bey'in bütün düşüncelerini, tasarılarını altüst edecek güçteydi. Ali Fuat Paşa, Ethem Bey güçlerinin vermek zorunda kaldığı molanın biraz daha uzamasını doğru bulmakla birlikte, durumun çok ağır, tehlikeli olduğundan söz ediyor, telgrafın alınmasıyla hiç durmadan Geyve'ye yollanmasını istiyordu.

Ethem Bey, telgrafın taşıdığı bunalımlı anlamı kavrayarak hemen yola çıkmaya karar verdi. Ali Fuat Paşa'yı gerçekten pek çok sevindirecek şöyle bir telgraf çekti:

— Yarın Bursa'da bize katılmasını beklediğim bir müfrezemin gelişiyle birlikte Geyve'ye hemen yola çıkacağım.

Salihli Cephesi ve Kuvayı Tedibiye
Kumandanı
Ethem

Ethem Bey Müfrezesi, Geyve'ye doğru yola çıkmadan önce, tümen kumandanı Bekir Sami Bey'in dileğiyle Bursa Kuvayı Milliyecileri, Ethem Bey gücünün ileri gelenleri bir arada, ilerde tarihe geçecek bir resim çektirdiler:

56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey, Enver Paşa biçimi bıyıkları, iri yarı gövdesiyle dizlerinin üzerinde bir mavzer, yere bağdaş kurdu. Onun yanında kara top sakalıyla yine dizlerinin üzerinde bir mavzerle Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey, onun yanında avcı ceketi, açık renk giyneği, başında açık renk çete başlığı, dizlerinin üzerinde filintasıyla Ethem Bey, onun yanında da Ethem Bey'in eniştesi Tesalya Yenişehirli Hafız Hüseyin Bey, yine avcı giynekli, kalpaklı bağdaş kurup oturdular. Ayakta duranların sağdan birincisi Ethem Bey'in küçük ağabeyi Tevfik Bey, açık renk, rütbesiz giyneğiyle ellerini kavuşturmuş olarak dikiliyor, sol başta da Bursa Jandarma Alay Kumandanı Remzi Bey göze çarpıyordu. O, subay kılığındaydı. Ethem Bey'in hemen arkasında onun ünlü celladı İbrahim Çavuş belinde uzun gümüşlü kamasıyla, kocaman gövdesiyle yükseliyordu. İzmirli Yüzbaşı Ethem Bey'le Bursa Polis Müdürü Nuri Bey de silah deposuna benzeyen çete reislerinin arkasından yalnız başları göğüsleriyle görünüyorlardı.

Ethem Bey, ertesi sabah arkadan yetişmiş olan bindirilmiş piyadesini de yedekleyerek Hilafetçilerin uykularını kaçıran bir hızla bitip tükenmez kollarla yola çıktı.

*

* *

Geyve'de Gelinkondu köyünde kurduğu karargahında çileli bir asker, Alay Kumandanı Halit Bey, annesi öldüğünden, kimseye de bırakmadığından on iki yaşındaki kızı Nezahet'i oldu olacak bir asker olarak yetiştirmeye karar vermişti. Alay, Kuvayı Milliye düşmanı çeteleri kollayarak Gelinkondu'da bulunduğu süre Nezahet'i acemi askerlerle birlikte eğitime çıkararak bir kışla düzeni içinde yetiştirmeye çalıştı. Aylarca süren eğitimden sonra Nezahet, artık usta asker olmuşsa da burda babasının çadırında oturup onun söküklerini dikmekten, ufak

tefek hizmetlerini yapmaktan başka bir işe yaramıyordu. Bütün askerlerin birer tüfeği, kütüklüğü olduğu halde onun yoktu. Şundan ki, tüfek çok kıttı. Erkek askerlere bile yetmiyordu. Bu yüzden, çadırın önünde oturup babasının söküklerini diker, çoraplarını yamarken askerlerin silahlarına imrenerek bakıyor, bir erkek asker olmadığına çok üzülüyordu.

Küçük Nezahet, bir akşamüstü, çadırın önünde oturmuş, babasının ceketini onarıyordu. Köyün kıyısından birden bire ateş baskınına benzer silah sesleri geldi. Askerler, silah başı yaparak mevziye girdiler. Bunlar ya Rum ya da zararlı Müslüman çeteleri olabilirdi. Halit Bey, hemen silah seslerinin geldiği yana keşifçiler göndererek kendisi de savaşa hazırlandı. Meraklı gözlerle bakan kızına:

— Hadi, benimle gel, dedi.

— Nereye gidiyoruz, baba?

— Askerlikte soru sorulmaz. Verilen buyruklar yapılır.

— İyi ama ben asker miyim?

— Bu dakikadan sonra, askersin.

Bugüne dek hiçbir şey küçük Nezahet'i bu kerte sevindirmemişti. Demek ki koca bir alay kumandanı olan babası artık onu bir asker olarak benimsiyordu.

Biraz sonra babasının arkasından alayın mevzilendiği yere koştu. Halit Bey'le alayı mevzide beklerken keşifçi atlılar, uzun bir atlı kolunun önünde karargaha döndüler.

Bunlar Ethem Bey'in öncü kollarından Gavur Ali'nin çetesiydi. Gavur Ali, Sart-Binbir Tepeler savaşlarında Yunanlılara tutsak düşmüş, İzmir'de kurşuna dizilmek tehlikesiyle karşı karşıya iken Ethem Bey'in davranarak aldığı Yunan tutsaklarıyla değiştirilip kurtulmuştu. Gavur Ali, yiğit bir gençti. Ethem Bey'in en içten, sevgili arkadaşlarından biriydi. Gelinkondu'ya yaklaşırken silah atanlar, Gavur Ali'nin adamlarıydı. Köyde bir nizamiye alayı olduğunu anlayan Gavur Ali, Alay Kumandanı Halit Bey'in yanına götürüldü.

Halit Bey:

— Siz kimsiniz? diye sordu.

— Ben, Gavur Ali, Ethem Bey'in öncüsü.

— Ben de 70. Alay Kumandanı Hafız Halit.

— Bize, varsa biraz cephane verebilir misiniz?

— Size bir tek kurşun bile veremem. Çünkü bak kurşunun altın değerinde olduğu böyle bir zamanda siz, şenlik yapmak için boşuna mermi yakıyorsunuz.

Gavur Ali ile çeteciler, homurdanarak Halit Bey'in yanından ayrılıp Geyve'ye doğru ilerlediler.

Ethem Bey, Bursa'dan Geyve'ye gelirken Geyve-Akhisar yöresinde iki atlı nizamiye askeriyle bir atlı küçük kıza rastladı. Atlarını tarlalardan sürerek doludizgin kendilerine doğru geliyorlardı. Yaklaşınca durdular. Ethem Bey, asker giyneği giymiş bu esmer, kuru canlı kızın bir öyküsü olacağını anlayarak, atını durdurup indi. Arkasında yılankavi kıvrılıp uzayan atlı kolu da durdu. Bu, on-on iki yaşlarında görünen kızcağıza doğru yürüyerek atının yularından tuttu; şefkatle gülümseyerek:

— Sen kimsin, küçük? diye sordu.

— Nezahet.

— Ata binmesini nerden öğrendin?

— Babamdan.

— Baban kim senin?

Nezahet'in yanındaki askerlerden biri:

— Bizim Alayın kumandanı Halit Bey'in kızıdır.

Ethem Bey, onu okşadı:

— Sen, dedi. İyi bir asker olacaksın, ama bir şeyin eksik.

Nezahet, neyinin eksik olduğunu anlamak için üstüne başına şöyle bir göz gezdirdi. Sonra:

— Benim hiçbir şeyim eksik değil! dedi.

— İyi düşün bakalım, küçük!

— Her şeyim tamam benim.

— O halde nasıl savaşacaksın?

Nezahet, onun ne demek istediğini anladı:

— Bana göre silah yok ki.

Ethem Bey güldü:

— Ver şu silahını! diyerek milislerinden birini çağırdı.

Milis silahını çıkarıp Ethem Bey'e verdi.

Ethem Bey, aldığı silahı Nezahet'e uzattı:

— Al bakalım küçük, dedi. İşte, şimdi tam asker oldun.

Ethem Bey'in Nezahet'e verdiği güzel bir Yunan filintasıydı.

Ethem Bey, yine atına binerek Ali Fuat Paşa'ya kavuşmak üzere ilerledi.

Nezahet'le iki asker Kuvayı Milliye düşmanı çetelerden biriyle vuruşmaya giden bir bölükten haber almaya gidiyordu. Ona buyruk verip haber alarak yine doludizgin döneceklerdi. Karargaha döndüklerinde babası Halit (Uzel) Bey, bu filintayı nerden bulduğunu sordu. O da küçük serüveni anlattı.

Nezahet, nişan almayı, silah atmayı, öbür askerlik eğitimlerini babasının buyruğuyla yapmış, şimdi elindeki sevgili filintasıyla eksiksiz asker olduğunu anlıyordu.

Babası:

— Hemen eşyalarını hazırla, yola çıkıyoruz, dedi.

Alay, zifir gibi karanlık bir gecede Kuvayı İnzibatiye'yle savaşmak üzere yola çıktı. Omzundaki filintanın kaygan kundağını okşadıkça hep o çete kılığındaki çok uzun boylu, mavi gözlü, yakışıklı çete reisini düşünüyordu. Babası onun, çok güçlü bir çetenin reisi olan Ethem Bey olduğunu söylemişti.

*

* *

Hiçbir olaysız Geyve'ye varıldı. Ali Fuat Paşa atından inen kendinden çok daha uzun boylu, kocaman başlı kemikli yüzlü Ethem Bey'i kucaklayarak bağrına bastı. Onun gelişiyle bu davanın da kökünden çözümleneceğine inanıyordu. Geyve istasyon konaklarında kurulmuş olan karargaha gittiler. Gece olmuştu. Ali Fuat Paşa'nın masasına serili ayrıntılı haritayı inceden inceye gözden geçirdiler.

Ali Fuat Paşa petrol lambasının ışığında kahvesini içen Ethem Bey'e ayaklanış bölgesine değinen bütün gerekli bilgiyi verdi. Sonra, Ali Fuat Paşa'dan ayrılan Ethem Bey, kendi karargahında büyük merakla bekleyen kurmay kuruluyla müfreze kumandanlarının yanına döndü. Kuvayı Milliye'nin çok bunalımlı saatleri yaşanıyordu.

Halife ordusu, Geyve Boğazı'nın bütün egemen noktalarını ele geçirmiş. Ankara'ya doğru yapacakları korkunç saldırının hesaplarını yapıyor, gününü, saatini bekliyorlardı.

Ethem Bey, Ali Fuat Paşa'dan aldığı bütün bilgiyi onlara anlatarak verilecek karar üstüne düşüncelerini sordu.

Gerek kurmay kurulu, gerekse bütün müfreze kumandanları, tanyeri atarken saldırıya geçilmesi düşüncesini savundular. Onların bu düşüncesini Ali Fuat Paşa'ya açan Ethem Bey onun bu düşünceyi desteklemediğini gördü.

Paşa:

— Böyle acele bir saldırının başarıya ulaşacağından büsbütün şüphe ederim! dedi.

Ankara'daki Genel Kurmay Başkanlığının bir planıyla kararından söz etti. Ethem Bey'in kafası buna yatmadığından bu düşüncenin sahibi olan Mustafa Kemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey'i makine başına çağırdı.

Mustafa Kemal, makine başında uygulanmasını istedikleri planı şöylece özetledi:

— Biz, Geyve Boğazı'ndan doğrudan doğruya saldırıya geçmeniz yanlısı değiliz. Yön değiştirmeniz ve üç günlük bir yürüyüşten sonra ayaklanış bölgesinin kuzeydoğu yanında ve Ankara yönünden saldırıya geçmeniz daha doğru olacaktır.

Kurmay kurulu, müfreze kumandanlarıyla Ethem Bey de bu planın kendileri için daha kolay ve tehlikesiz olduğunda hep bir düşünüyordu.

Ne var ki kendileri tehlikeden uzaklaştıkları oranda Geyve tehlikeye düşüyordu. Ethem Bey güçleri, zorlu yürüyüşle tehlike bölgesinden uzaklaşır, onlara arkadan vurmayı hesaplarken onlar Geyve Boğazı'nı büsbütün ele geçirebilirlerdi. Bu uzun yürüyüş süresi, ötekiler için büyük bir fırsat olurdu.

Beri yandan cepheden yapılacak bir saldırı, belki Ethem Bey güçlerine daha çok yitiğe yol açabilirlerse de bir yıldırım saldırısının Halifecileri umulmadık bir hızla tutundukları yerden, bütün umutlarının kalelerinden söküp atabilir, onları bozgunun karabataklığına sürebilirdi. "Cüret" denen yıldırım kılıcı-

nı çekip şu başıbozuk sürülerinin üzerine atılmak, gidilecek yolların en iyisiydi. Sonra, burda çok çabuk sonuç almak da bir yandan son kerte gerekliydi. Ethem Bey, bütün güçlerini Yunan cephesinden çekip almış, orda ancak örtü güçleri bırakmıştı. Oradaki boşluk, Ethem Bey'in uykularını kaçırıyordu.

İşte, bu türlü düşüncelerine dayanarak cepheden saldırıya geçmeye karar veren Ethem Bey'i, bütün buyruğundaki kumandanlar da destekleyince Ankara'nın uzun planını bir yana bırakarak saldırı için hazırlanmaya başladı.

Ethem Bey, bitmek üzere olan geceden bir iki saatçik çalıp filintası kollarının arasında biraz şekerleme kestirdikten sonra, yerinden fırlayıp atına atladı. Gücün bulunduğu Geyve Boğazı'nın güney çıkış noktasından öteye gerekli güvenlik düzeni alarak hızla yürüyüşe geçti. Halife ordusu denen Kuvayı İnzibatiye ile başıbozuk sürülerinin üzerine görülmemiş bir hız, ateş yağmuru, sevinç haykırışları, top mermisi, makineli tüfek, piyade tüfeği mermisi yağmuruyla saldıran Ethem Bey müfrezesi, biraz sonra önünde çil yavrusu gibi dağılmış kaçan insan yığınlarından başka bir şey göremez oldu.

Yalnız, boğazın batı çıkış kapısında şiddetli bir direnme olduysa da bu da uzun sürmedi. Atlılar, siperlerin, ölülerin, makineli tüfek yuvalarının üzerinden sanki uçarak geçtiler. Dörtnal giden atlar, yengiyi duymuş gibi kişniyor, makineli tüfekler, toplar arkadan, bozguna uğramışların yeni, geçici yığınaklarıyla sığınakları üzerine durmamacasına ateş ediyordu.

En sonra ağır makineli tüfeklerle topların atışı durduruldu. Şundan ki artık, bütün arazi, gözün alabildiğine Ethem bey gücünün, Kuvayı Milliye'nindi. Ayaklanıcıların geride bıraktıkları iki dağ topu, çeşitli makineli tüfekler, bir bölük tutarında tutsak ele geçirildi. Ethem Bey, durmamacasına ilerliyor, can kaygısı yüzünden ötede beride birikip ateş eden kimi küçük gruplar, atların nalları altında eziliyor, mızraklarla bir baştan bir başa deliniyor. Kılıçlarla biçilerek geçiliyordu. Dağ taş, bırakılmış cephane sandıkları, silahlar, ölüler, yaralılarla örtülüydü.

Ethem Bey müfrezesi, saldırı kolları olarak Sapanca böl-

gesine, Adapazarı'na doğru uzanarak tek patlayan ya da patlayacak düşman silahlı bırakmadı. Halife ve Padişah Vahidettin'in son saltanat umutları cansız, anlamsız döküntüler olarak dağlarda taşlarda yatıyordu.

O gün, akşama dek bütün Sapanca, Adapazarı bölgesini temizleyen yıldırım atlıları, akşamla birlikte Adapazarı'na girdiler. Halk caddelere dizilmiş, en yeni savaş Tanrısı olan Ethem Bey'in, ortasında iki kurşun renkli egemen kumandan gözünün parladığı iri kemikli, güçlü yüzüne korkuyla, saygıyla bakıyordu.

Ethem Bey, karargahıyla hükümet dairesine yerleşerek henüz savaşçılarla atların terleri kurumadan Divan-ı Harbi kurdurdu. Gezginci Harp Divanının karşısına dizilen suçlular arasında Kuvayı İnzibatiye'de görev almış kimi subaylarla başıbozuk elebaşıları göze çarpıyordu. Suçlu eski İttihatçı Süleyman Şefik Paşa, elinde kalan ufak sayıda Kuvayı İnzibatiye döküntüleriyle İzmit körfezinde bekleyen İngiliz savaş gemilerine sığınmıştı.

Ethem Bey güçleri, bir ok gibi ayaklanma yığınları arasına girmiş, birbirinden ayrı düşen ayaklanıcı gruplarını büsbütün umutsuz düşürmüştü. Hele Mudurnu üzerinden Ankara'ya sokulmaya çalışan ayaklanıcı grupları, arkalarına düşmüş olan bu korkunç Ethem Bey bombasının etkisiyle dal dal titremeye başlamışlardı. Bu ileri grupları yöneten padişahçı subayların hemen hepsi sonradan yakalanıp darağaçlarında sallanacaklardı. Ethem Bey, hepsinin kaderini egemenliğinde büyüdüğü çemberin içine kılıcının ucuyla kazımıştı.

Ethem Bey, Adapazarı bölgesinde tutsak aldığı kimi subayları askeri mahkemeye vermedi. Ellerine affa değer olduklarını bildiren birer belge vererek Ankara'ya gönderdi. Hepsi de gençti, yurda yararlı olmanın cevherinden yoksun olduklarını hiç kimse ileri süremezdi. Adapazarı hükümet meydanında şimdiye dek birçok ulusal suç işlemiş, bundan sonra da işlemekten çekinmeyeceğine inandığı subayları sallandırmakta bir sakınca görmedi. Bunlar arasında Adapazarı askerlik şubesi başkanı, bir piyade Binbaşısı, jandarma kumandanı Yüzbaşı Mustafa Bey'le

camilerde Kuvayı Milliyecilerin gavur ve Bolşevik oldukları üstüne durmadan vaazlar veren bir hoca da vardı.

Arap Hoca adıyla anılan bir sahte din adamı, ayaklanış bölgesinin en kanlı insanlarından biriydi. Sait Molla'nın ayaklanış bölgelerinde çalıştırdığı en yetenekli casuslarından da biriydi. Adapazarı camilerinden her Allah'ın günü onun İngiliz altınlarıyla parlatılmış vaazlarıyla hutbeleri dinleniyordu.

Her günkü iğrenç vaazlarının ana sözleri şunlardı:

— Ey Cemaat-i Müslimin! Kuvayı Milliyeci zındıklarının, Yunan ordusu dediği ordu, Yunan ordusu değildir, Padişah ordusudur, Hilafet ordusudur. Bolşevikler geliyor, dikkatli olun. Taşla, sopayla öldürün onları. Çünkü onlar camilerimize çan asmaya geliyorlar. İslamiyet elden gidiyor. Padişahımız efendimiz hazretlerinin sizlere sevgilerini getirdim. Dinimizi koruyalım. Kuvayı Milliyeci adı verilen bu zındık Bolşevikleri nerede elinize geçirirseniz öldürün.

Ethem Bey'in celladı Serezli İbrahim, Arap Hoca'yı astığında onun hiçbir zaman elinden düşürmediği bastonunu da boynuna asmayı unutmadı.

Asılanlar arasında bunlardan başka azgın Hürriyet ve İtilafçı liderler de vardı. Hepsi, on iki kişiydi.

Ethem Bey, Adapazarı'na girdiğinde karşına şehirden kaçmaya çalışan bir sivil İngiliz karı-koca getirdiler. Erkek, İngilizlere özgü bir soğukkanlılık örneği gibi duruyorsa da kadıncağız korkudan dal dal titriyordu. Ethem Bey, onlara yer göstererek oturttu. Kadının haline çok acımıştı. Erkeğin, araştırılırsa suçlu çıkacağı meydanda ise de her ikisini bir arabaya bindirip güvenle İzmit'e gitmelerini sağladı.

Yola çıkmadan önce de onlara şöyle dedi:

— Gördüklerinizi arkadaşlarınıza ve büyüklerinize söyleyiniz. Bir daha da bizim iç işlerimize karışmayınız.

Ethem Bey'in kimi güçleri, bölgenin kuşkulu yanlarını tararken büyük bölümü Adapazarı'nın içinde bulunuyordu.

Asker bir yandan dinleniyor, bir yandan kendine çeki düzen veriyor, yeni bir yıldırım yolculuğu için hazırlanıyordu.

Ethem Bey'in, şu sırada eline verseler parça parça edeceği bir adam vardı. Bu da bütün bu kanlı çarpışmaların, iç boğuşmanın düzenleyici basısı olan Damat Ferit Paşa'ydı. Padişah, o hınzır, sipsivri, korkak ve hain yüzüyle arka planda zavallı, silik bir ihanet sembolünden başka bir şey değildi.

Dramalı yiğit Ali Rıza Bey, kendisine de danışarak Damat Ferit belasını ortadan kaldırmaya gitmişse de henüz bir ses çıkmamıştı. Ethem Bey, Ali Rıza Bey'in yiğitliğine, komiteciliğine güvendiğinden nasıl olsa bir gün herifi kıstırıp öbür dünyaya pasaportsuz yolcu edeceğine inanıyordu. Kim bilir, belki de bu işin bombası bu günlerde patlayabilirdi. Ah, onu Ali Rıza'ya bıraktığına öyle pişman olmuştu ki! Onu kendisi şu uzun parmaklı kemikli ellerinde tuttuğu kutsal bir tabancayla can evinden vurup bir armut gibi padişahın, İngilizlerin ayakları dibine düşürebilirdi! Kim bilir, Türkiye'de kendisi gibi ancak birkaç atıcı vardı. Adını tabanca kurşunlarıyla yazan eski patronu Enver Paşa da elbette bunlardan biriydi.

Ethem Bey, ağabeyleri Reşit, Tevfik Beylerle Adapazarı hükümet konağında oturmuş bunları düşünüyordu. O sarkık gerdanlı bunak herifin yarattığı ihanet ordularını ta Susurluk'tan beri pataklaya pataklaya işte Adapazarı'na gelip dayanmışsa da ona elini uzatıp bir fiske bile vuramamıştı. Şimdiye dek hep onun uşaklarını dövmüştü. Ona ciğerine işleyecek daha etkili bir kötülük yaparak hınçla yanıp duran yüreğini soğutmak istiyordu. Sonra, bu aylarda öyle işler yapmıştı ki, felek onu tek başına onunla karşı karşıya getirmiş görünüyordu. Şu sırada, Türkiye toprakları üzerinde onun oyunlarını, onun büyüsünü bozabilecek güçte bir kişi vardı, o da kendisiydi. Türkiye'nin biricik asker gücü olarak beliren kalabalık milis ordusunu bir dağ gibi ardına alarak şu Damat Ferit'e aşağılayıcı, paçavraya çevirici bir mektup yazılamaz mıydı? Bu düşünceyi ona ağabeyi Reşit Bey açmış, o da bunu benimsemişti. Reşit Bey, hemen kaleme sarılarak Damat Ferit Paşa'ya, Padişah'a, İstanbul Olağanüstü İngiliz Temsilciliğine birer mektup döşendi. Ethem Bey, ağabeyinin kendisine okuduğu mektupla-

rı dinledi. Yalnız, Damat Ferit'e yazılan mektubu pek sudan buldu. Ona şöyle gürz gibi, balyoz gibi sözler kullanmak gerekmez miydi? Bundan dolayı ona yazılan mektuba aşağılayıcı kimi sözler katarak nazik, diplomatik havasını yok etmek istediyse de Reşit Bey buna karşı geldi:

— Ne de olsa sadrazamdır. Padişahın eniştesidir. Padişahın güven ve sempatisini kazanmış bir vezire saygılı bir dil kullanmalıdır, dedi.

Ethem Bey, onun düşüncesinde olmadığından diretti. Mektuba şöyle bir söz katılmasını istedi:

"Sadaret makamını hemen bırakmayacak ve siyasal yaşayışa sonrasız veda etmeyecek olursa dirime veda edeceğini ve bu vedanın ulus katında herkese ibret dersi olarak meydana geleceğini..."

Ethem Bey, Adapazarı'nda İngilizlerin bir temsilcisi bulunduğundan İstanbul'daki İngiliz Temsilciliğine ünleyen mektupla öbür mektupları da ona gönderdi. İngilizlere yazılan mektupta, Damat Ferit Paşa'nın Türk ulusunu temsil etmekten uzak olduğu, bozuk bir siyaset kullandığı, bu yüzden de boş yere kan döküldüğü, Türk ulusunun bağımsızlığını kazanıncaya dek, kanının son damlasına dek çarpışacağı, eğer İstanbul'da halkın sevgisini ve güvenini kazanmış bir hükümet kurulacak olursa Anadolu'daki direnmenin bir yolda çözümleneceği yazılıyordu.

Ethem Bey, mektubu İngiliz Temsilcisine verdikten sonra genel saldırıyı yönetmiş olan Ali Fuat Paşa'nın karargahıyla birlikte Adapazarı'na geldiğini işitti. Kendisini görmek için müsaade istedi. Paşa, attan biraz önce inmiş, yorgunsa da yüzünden sevinç akıyordu. Aylardır kendisini uykuda, uyanık uğraştırmış olan o korkunç kara düş, Ethem Bey'in atlarının çelik nalları altında pestile dönmüş, daha şimdiden tarih olmuştu. Bundan dolayı, Ethem Bey'i görür görmez, ayağa kalkarak onu kucaklayıp öptü. Yanına oturtarak birer kahve ısmarladı. Kahvelerini höpürdetirlerken Paşa, kendisine karşı son kerte saygılı oturan Ethem Bey'e şöyle dedi:

— Ethem Bey, memlekete büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz. Anzavur hadisesi, sizin bildiğinizden de önemliydi. Bu eşkıyayı tepelemekle bizlere rahat bir soluk aldırdınız. Ben, sizin bu işi başarabileceğinize inanıyordum. Sizi kutlarım.

Ethem Bey, kendisine şimdiye dek gerçek bir dostluk ve sevgi göstermiş olan paşanın bu iki yüzlülükten uzak övücü sözlerine çok sevindi.

Sonra, söz açılmışken Padişah'a, Damat Ferit'e, İngiliz Temsilciliğine yazdığı mektuplardan söz etti. Ali Fuat Paşa, bu mektuplar işine çok üzüldü; çok kızdı. Paşanın yüzüne bunları okuyan Ethem Bey de onun karşısında gittikçe küçüldüğünü duyuyordu. Hele İngiliz Temsilciliğine verilen mektup, Ali Fuat Paşa'yı üzmekle kalmayarak çileden de çıkardı:

— Vah vah! Çok fena yaptınız, Ethem Bey! Size hiç yakıştıramadığım bir olay bu. Askerlerin siyaset yapması kadar tehlikeli bir iş yoktur. Şimdi ne olacak?

Ethem Bey de bunun karşısında gerçekten şaşırmıştı. Paşanın kötü dediği şeye kötü diyecek kertede ona saygısı vardı. Onun ulusal kurtuluş savaşına ilk giren kumandan oluşu, Ethem Bey'e büyük bir saygı, sevgi duygusu aşılıyordu. O, alçak gönüllü, yürekli bir kumandandı.

Ethem Bey, paşanın bu sonsuz gibi görünen üzüntüsüne karşı ne diyeceğini bilemiyordu. Bu mektup işinde paşadan övgü beklerken bu kerte ters bir değerlendirmeyle karşılaşınca gerçek bir şaşkınlık içine yuvarlanmıştı. Her zaman terbiyeli, saygılı bir adam olan Ethem Bey'in yüzündeki şaşkınlığı, bunun yarattığı utancı gören Paşa, onun bu mektup işini içtenlikle yaptığını çabucak anladı. Ethem Bey:

— Paşam, dedi. İyi bir iş yaptığımı sanarak bu mektuplara imza koydum. Onlardan zarar gelebileceğini hiç düşünmemiştim.

Paşa, başını üzüntüyle salladı:

— Hem de nasıl zarar! Düşmanlarımızı en güçlü olduklarını sandıkları şu sırada tepeledik. Büyük Millet Meclisi hükümetinin bu sonuca dayanarak haklı istemlerini yineleyeceği şu

sırada sizin ve hatta benim siyasette sorumsuz insanlar olarak şuraya buraya başvurmamız doğru mudur? Bu, düşmanlarımıza, karşılarında örgütlü bir hükümet değil de ayrı ayrı birlik kumandanlarının kişisel istekleri olduğu kanısını verir.

Vah vah, Ethem Bey! Aldığımız bütün sonuçları tehlikeye düşüren bir çocukluk, bir yanlışlık yapmışsınız. Acaba mektuplar gitti mi?

— Mektupları ancak iki saat önce İngiliz Temsilcisine verdim.

Paşanın gözleri umutla parladı:

— Bu mektupları görmek isterim. Mutlaka görmeliyim. Ne yapıp yapıp onları bana getireceksin.

Ethem Bey, bu işlerin gerçekten kendi işi olmadığını anlamıştı. Hemen paşadan müsaade isteyerek, mektupların arkasına düştü. İngiliz Temsilcisini arattı. Temsilcinin yanında ikisi Hintli dört İngiliz atlı koruyucusuyla bir yaylı arabada İzmit'e yollanmak üzere olduğunu öğrendi. Belki gönderdiği adamlara vermez diye mektupları almak üzere, yanına bir manga asker alarak kendisi gidip İngiliz Temsilcisini buldu, mektupları geri istedi. Temsilcinin, mektupları vermek istemediğini anlayarak daha kesin bir durum takındı. Onun bu kararlı durumunu gören İngiliz Temsilcisi, üç mektubu Ethem Bey'e verdi.

Ethem Bey, Ali Fuat Paşa'nın karargahına vardığında onun tedirgin, bir aşağı, bir yukarı dolaştığını gördü. Ethem Bey'in elinde mektupları gören paşanın, bütün üzüntüsü uçup gitmiş gibiydi. Derin derin soluyarak:

— Ver bakayım, Ethem Bey! diyerek mektupları aldı, ilkönce padişahın mektubunu okudu. Sonra da öbürlerini dikkatle gözden geçirdi. Mektupların altında: "Umum Kuvayı Milliye Tedip ve Takip Kumandanı" yazısı vardı. Paşa, mektupları birkaç kez evirip çevirdikten sonra, Ethem Bey'e baktı:

— Bunları yırtalım mı, Ethem Bey? diye sordu.

Paşanın, bu mektupları kimin yazdığını sormak istediği seziliyorsa da hiçbir şey sormadı. Yalnız şöyle dedi:

— Bu işleri salt hükümete bırakmalıyız. Biz, düşmanı tepelemekle yükümlüyüz. Gerisi onların işidir.

Eğer onların işine karışacak olursak zaferlerimizden memleket yarar yerine zarar görmüş olur.

Artık, Ethem Bey de, böyle düşünüyordu. Bunu da paşaya açtı. Paşa buna çok sevindi!

— Şimdi, bizim yapacağımız iş Düzce ile Hendek'i hemen kurtarmaktır. Refet Bey'in Bolu üzerinden yürüyüşe başlamış olması gerekiyordu. Henüz bu hususta olumlu bir haber alamadım. Bence, ayaklanıcıların perişanlığından yararlanarak bu çıbanı kökünden kurutmalıdır.

Paşa, bunu söyledikten sonra Ethem Bey'e harita üzerinde açıklamalar yaptı, gerekli kararları birlikte aldılar.

Ethem Bey, Adapazarı'na girdiğinin ertesi günü gecesi. Düzce telgrafhanesinde ivedi olarak makine başına çağrıldı. Bu haberi özel olarak bir telgraf memuru getirmişti.

Ethem Bey, kuşkulu bakışlarını telgrafçıya dikerek:

— Beni kimler çağırıyor? diye sordu.

Telgrafçı:

— Bilmiyorum, efendim, dedi.

Ethem Bey, büyük bir merak içinde silahlı adamlarıyla kalkıp telgrafhaneye gitti.

Kendisiyle görüşmek isteyenlerin kimler olduğunu sordu. Karşısında Düzce ihtilal merkezi kurulu başkanı Safer Bey'le dava vekili Abdülvahap Bey vardı. Şöyle konuştular:

— Biz, Ankara'yla haberleşmeye giriştik. Anlaşmak üzereyiz. Bize haber vermeden daha ileriye doğru asker göndermeyiniz. Şundan ki, güçlerimizin büyük tehlikeye girmesine yol açmış olursunuz. Şu önerimizin dışında bir yol tutmayacağınıza değinen kesin yanıt ve teminatınızı makine başında bekliyoruz.

Ethem Bey, bu sözlerin buram buram kuşku, ihanet koktuğunu hemen anladı. Onları kuşkulandırmamak için şöyle bir yanıt verdi:

— Gösterdiğiniz böyle uysal bir istek karşısında yurttaş kanı dökmeyeceğime güvenebilirsiniz. Şu kadar ki, olumlu ya da olumsuz kararınızı vakit geçirmeden iki gün içinde mutlaka bildirmelisiniz.

Ethem Bey, Berzek Safer Bey'le yaptığı oyalayıcı, ihanet kokan telgraf konuşmasını Ali Fuat Paşa'ya anlattığında o:

— Dakika yitirmeden ileri! Buyruğunu verdi.

O, Adapazarı'nda kalıp savaşı yönetecekti.

Ethem Bey, Adapazarı'nda kaldığı sürece atlı kollarıyla açık ya da gizli keşifler yaptırarak. Düzce bölgesinin giriş yollarını iyice yoklamıştı. Düzce şöyle böyle geniş bir kuşatma çemberi içine, alınmış gibiydi. Daha çok oradan İstanbul'a, giden, bütün yollar, tutulmuştu. Halife ordusunun, elebaşlarını kaçırmamak üzere Karadeniz boğazını Anadolu kıyılarındaki Akçaşehir'le öbür iskeleleri, geçit yerlerini gönderdiği müfrezelerle tutturdu. Güçlü bir haber alma örgütü kurarak gözetleme ve haber alma ekiplerinden ayrıntılı raporlar alıyor, her saat bütün ayaklanış bölgesiyle kurtardığı bölgenin nabzını yoklayabiliyordu.

Ethem Bey, Safer, Abdülvahap Beylerle konuştuktan sonra, telgrafhaneden çıkarken konuşmasına aracı olan telgraf memuru, usul usul merdivenlerden inerek ona yetişti. Eline bir kağıt parçası tutuşturdu. Bu kağıtta şöyle yazıyordu:

— Sakın bunların sözlerine inanmayın. Bunlar, öbür yandan Hendek Boğazı'na asker göndermeye çalışıyorlar.

Ethem Bey, bunları merakla okuyup bitirmişti ki telgrafçı, onun kulağına şunları fısıldadı:

— Okuduğun şu sözler Düzce haberleşme memurunun bana makine ile yazdırdığı sözlerdir. Haberin olsun.

Ethem Bey, telgrafçıya minnetle bakarak teşekkür etti. Gerçi, o, hiçbir vakit Safer Bey'in düzenine kurban gitmek niyetinde değilse de bu haber, onun bütün askerce kuşkularını, önsezilerini doğruluyordu. Ethem Bey, bu dost telgrafçı aracılığıyla Düzce telgrafçısına da teşekkür etmeyi unutmadı. Karargaha döndükten sonra, kesin, acımaz kararını verdi. Daha birkaç gün önce Hendek Boğazı'nda 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Bey'i nasıl tuzağa düşürdüklerini anarak ona da benzer tuzağı hazırlamaya çalıştıklarını düşündü, dişlerini gıcırdattı. Hemen bu gece yarısı Hendek üzerine yürüyecekti.

Hendek Boğazı'nı ele geçirecek, Düzce, Bolu bölgesini yıldırım hızıyla tarayacaktı.

Gece yarısından sonra yola çıkan Ethem Bey müfrezesi, gün ışırken Hendek bucağına olaysızca girdi. Tek silah patlatmadan Hendek'e giren asker, bucak müdürüyle memurları yakaladı. Ethem Bey, Hendek Boğazı'nın güneyden giriş yerlerine gözcü müfrezeler dikti. Sonra Hendek'te Mahmut Bey tümeninden ele geçirilmiş bütün araç, gereç, silah, cephanenin araştırılmasını buyurdu. Hükümet konağının alt katında tümenin birkaç makineli tüfeğiyle cephanelerini bulmakta gecikmediler. Taramayı sürdüren müfrezeler, Hendek dolaylarındaki köylerde tümenin birçok hayvanlarıyla başka eşyasını ele geçirdiler. Bu arama tarama dolayısıyla Hendek'te birkaç saat kalarak yürüyüşe geçen Ethem Bey Müfrezesi, kanlı Hendek Boğazı'nın egemen sırtlarını tarayarak tek silah patlatmadan geçti. Ethem Bey korkusu, dağlardan, taşlardan, köylerden, kasabalardan ağulu bir yel gibi esiyordu. Bütün ayaklanış bölgesi, şahin görmüş keklik yavruları gibi sinmiş, pusmuştu.

Ethem Bey gücü, hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan Düzce'ye girdi. Bu kavakları, söğütleri, yemiş bahçeleri, yolları üstünde tasasız yatıp uyuyan sağmal mandaları, güzel Çerkez kızları, en sonra da Safer Bey'in bayraktarlığını yaptığı Halife ordusu ayaklanışıyla ünlü kasaba, sanki bunca gürültü patırtıya yol açan kendisi değilmiş gibi güzel, canlandırıcı bir güneş altında bütün barışçıl güzellikleriyle sessiz yatıyordu.

Ethem Bey, atını doğruca hükümet konağına sürdü. İlk işi Hürriyet ve İtilafçıların kulübünde hapsedilmiş olan subaylarla Ankara'dan Mustafa Kemal'in gönderdiği üç kişilik Öğütçü Mebus Kurulunu, Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'i kurtarmak oldu. Binbaşı Hüsrev Bey, aracı olarak daha önce Bolu'yu ele geçiren Refet Bey gücüne gönderildiğinden kurtulmuştu. Mahmut Bey tümeninin subaylarından bir bölümü Halifecilerin sadizmini doyurmak üzere türlü aşağılamalar, işkencelerle öldürülmüştü. Geri kalanlar, kurtulunca bir çocuk gibi sevinerek Ethem Bey'in

kocaman kemikli ellerine sarılıp teşekkür ettiler. Ethem Bey, kahpece öldürülen Mahmut Bey'in ölüsünü ayaklanıcıların gömmeyerek yarı çıplak çamurlu bir hendeğe attıklarını dinlediğinde pek çok üzüldü. Ölüyü aratıp buldurduğunda vahşi hayvanlarca parçalanarak yer yer yenmiş olduğunu gördü.

Ethem Bey, bağrı yüreği dolu olarak kara ayaklanışın elebaşısı olan Safer Bey'le dava vekili Abdülvahap Bey'i, daha bir sürü caniyi yakalatarak Divan-ı Harbe verdi. Safer Bey, dört yandan sıkıştırıldığını anlayınca yeni bir savaş hilesi yaparak bunlardan sıyrılmanın umarını aramış, bir yandan Bolu'yu ele geçiren Refet Bey'le Ankara'yı avutmaya çalışırken, bir yandan Ethem Bey'in Düzce üzerine yürüyüşünü durdurmak istemişti.

Safer Bey'in yakalanıp mahkemeye verilişi, Ankara'da kimi romantik devrimcileri üzmüştü. Bunların başında bulunanlardan biri de genç amazon Halide Edip Hanım'dı. Bütün bu ayaklanış bölgesini kan, ateş içinde bırakan canilerin başında Safer Bey'in geldiğini görmezlikten gelmek, yeni ayaklanmalara yer hazırlamak değil de neydi? Ethem Bey, bütün uzak yakın tartışmaları önleyerek Safer Bey'in yargılanması işini yürüttü. Onun affı için kendisine başvuranlara hep şu yanıtı verdi:

— Yargı ve af işi, vicdanından başka hiçbir şey tanımayan Divan-ı Harbe özgüdür.

Divan-ı Harp'te Safer Bey'le arkadaşları için ölüm kararını vermekte ivedi davrandı. Ethem Bey, kendisine sunulan kararı hemen imzaladı. Safer Bey'le arkadaşları hükümet meydanında kurulan darağaçlarında sallandılar.

Safer Bey'le birlikte birçok Çerkez elebaşısının asılması, Halide Edip Hanım'la birlikte birçok Çerkezi de üzdü. Ona kendi ulusunun katili dedilerse de Kuvayı Milliye'nin yengisi uğruna bütün bunlara katlanmak gerekiyordu.

Ethem Bey, Düzce'ye girdiği andan beri dağlara çekilmiş olan ayaklanıcı müfrezelerinden kendisine katılmak üzere öneriler gelmeye başlamıştı. Teker teker ya da küçük büyük topluluklar olarak gelip Ethem Bey'in elini öperek boyunlarının kıldan ince olduğunu söyleyenler sayısızdı. Ethem Bey, bunlar

arasında seçmeler yapıyor, işine yarayacakları silahlarıyla birlikte müfrezesine alıyor, yaramayacağını sandıklarını da silahlarını alarak terhis ediyordu.

Başında Rifat Bey diye birinin bulunduğu iki yüz elli kişilik bir müfreze de gelip Ethem Bey'in önünde boyun kırdı. Bundan başka üç yüz kişilik bir başka müfrezenin başında da Mehmet Bey adlı bir başka elebaşı gelip teslim oldu. Bu, Yüzbaşı Mehmet Bey'di. *(Bu subay, Yozgat ayaklanışını bastırırken, cephede Yunanlılarla çarpışırken büyük kahramanlıklar yapacak, parlayacaktır.)*

Ta, Biga'dan Düzce ayaklanış bölgesine doğru hışımla yola çıkan Ethem Bey, bu yanlarda boy veren bütün ayaklanıcıların başlarını ezmek kararıyla gelmişti. Geyve Boğazı'nda Kuvayı İnzibatiye gibi iyi örgütlenmiş paralı, parasız çapulculara indirdiği yumruk, bütün Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesinde kaynayan ayaklanış kazanının, içine aktarılmış bir teneke soğuk su etkisi yapmıştı. Ayaklanış bölgesinde yer yer çözülmeler, duraksamalar başlamış, başının çaresine bakmak isteyenlerin sayısı çoğalmıştı.

Mustafa Kemal, Yarbay Mahmut Bey'le Yarbay Arif Bey'in ölümünden sonra Kuvayı Milliye'nin başı üzerindeki tehlikenin çok büyüdüğünü görerek Ankara'ya birkaç adımlık yere dek sokulan Halifecilerin üzerine Batı Cephesi'nden buyruğundaki atlı zeybeklerle gelen Albay Refet Bey'i, eski çok yakın arkadaşı Kurmay Yarbay (Ayıcı) Arif Bey'i ivedi Bolu bölgesine göndermişti. Ethem Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Bey güçleri üç yandan ayaklanış bölgesini kıskaç içine almışsa da Ethem Bey'in güçlü atlı ordusu, burda kesin sonucu almakta başrolü oynadı. Şundan ki, Ayıcı Arif Bey'in ele geçirip de sindirdiği Düzce, o çekilip gittikten sonra bir kez daha ayaklanmıştı. Ancak Ethem Bey'in gelişiyle ayaklanışın kara, lanetli çekirdeği temelli yok edildi.

Ethem Bey, Düzce'yi ele geçirdikten sonra Bolu üzerine yürümeye karar verdi. Vakit geçti. Askerce düşünülünce güvenli bir yerde konaklamak gerekiyorsa da birçok başarılarını sürprizlerle elde etmiş olan genç kumandan, ordusunun yorgunluğuna

bakmadan Bolu'ya doğru yürüyüşe geçti. Zorlu bir yürüyüşle Bolu varoşlarına varan Ethem Bey, şehri üç yandan kuşattı. Şehrin İzmit'teki Kuvayı İnzibatiye ile haberleşmesi kesilmiş olduğundan orada korkunun, paniğin egemen olduğu görülüyordu. Geç vakit şehre giren Ethem Bey, genel saldırıda Bolu üzerine yürümesi gereken Refet Paşa güçlerinden hiçbir iz görmedi.

Bolu'da güvenlik tedbirleri alarak yine Düzce'ye döndü ve ayaklanışın bu sabıkalı cennetinde birkaç gün mola verdi.

*

* *

Ethem Bey, Düzce'ye dönüp de günah defterini karıştırırken Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde kıyamet kopuyordu. Meclis, kendi adına Ethem Bey'e gönderilecek teşekkür mektubunu sürekli alkışlarla kabul etti.

Ali Fuat Paşa'dan Düzce'ye şöyle bir kutlama telgrafı geldi:

— Büyük Millet Meclisi Başkanlığından gelen kutlama ve teşekkürleri taşıyan telgraf suretini olduğu gibi bildiriyorum. Ben de sizi kutlar, yurda daha büyük hizmetlerde bulunmanızı dilerim.

Ada'da 20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Ada'da Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerine:

— Ethem Bey güçlerinin Eskişehir'de toplanmaları hususundaki düşüncelerinize ortak oluruz. Başarıları ve hizmetleri kurtuluş tarihimizde en parlak satırlar işgal edecektir.

Pek içten kutlama ve teşekkürlerimizin bütün Büyük Millet Meclisi adına kendilerine bildirilmesi için delaletinizi dileriz, efendim.

Büyük Millet Meclisi adına
Mustafa Kemal

Bundan başka teker teker mebuslardan da sıcak ve içten kutlama telgrafları yağıyordu. Bu mektupların çoğunda Ethem Bey'in gözlerini yaşartan:

"Ümidi halas (kurtuluş umudu) ve kahramanı millet (ulus kahramanı)" gibi çok güzel sözler kullanılıyordu.

Ethem Bey, önünde yükselen altın basamaklı şeref merdivenlerine çok az kahramana nasip olan bir hızla tırmanmaya başlamıştı.

BULGAR SADIK

Süngü, güç, şeref ve haysiyetin savunamadığı hatlar, başka hiçbir prensiple savunulamaz.

Mustafa KEMAL

Birkaç ay önce Talat Paşa'nın Turan'a doğru yola çıkardığı gruptan Bulgar Sadık, Kalkavanzadelerin bir vapuruyla yorgun argın Trabzon'dan İstanbul'a, Üsküdar'da kendisini bekleyen genç karısıyla yavrularının yanına dönmüştü. Herkes gibi o da şaşkındı. Balkan Dağları'nın bu eski kralı, şimdi İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin, İttihat ve Terakki'nin yıkıntıları arasında pek çok insan gibi işsiz güçsüz, amaçsız, oturmuş arpacı kumrusu gibi düşünüyordu. Yaşayışının her saati, her dakikası bir başka serüven taşıyan bu eski ünlü, korkunç komiteci, şu sırada ellerini bağlamış, kaderin kapısı önünde bir hiç olarak oturmanın insanı yiyip bitiren üzüntüleri içinde bunalıp duruyordu. Şu alçakgönüllü evceğizinde eline bakan çoluk çocuk olmasaydı bu gibi durumlarda düşünceler ona vız gelirdi. Gel gör ki şimdi bütün işler arapsaçıydı.

3 Mart 1919 günü Bulgar Sadık, evinde pusmuş oturuyor, sık, kapkara sakalını sıvazlayarak bu karanlık durumdan nasıl sıyrılabileceğini düşünüyordu. Vakit akşama yaklaşıyordu ki bahçe içindeki evin kapısına ellerinde ateşe hazır tuttukları tüfekleriyle iki Paşaköylü Rum çetecisi girerek kapıyı çaldı. Bulgar Sadık, çok düşmanı olduğundan eve gelenlerden tanımadıklarına "yok" dedirtiyordu. Bu kez de kapıyı karısı açtı.

Silahlı Rumlardan biri:

— Dönek gospodinin İstanbul'a geldiğini işittik, hoş geldine geldik. Söyleyin ona, karı gibi evde oturmasın, dedi.

Sonra, kadının yüzünü kıpkırmızı eden iğrenç sövüntüler savurdu. Bulgar Sadık, bu sırada, bir elinde tabancası, öbüründe bombası perdenin arkasında pusmuş bekliyordu. Daha çok ileri giderlerse ikisini de şimşek gibi öbür dünyaya yollayacaktı.

Bu, Bulgar Sadık denen öldürme makinesini daldığı gaflet uykusundan uyarmıştı. Hemen o gün tabancalarını beline, bombalarını ceplerine yerleştirerek yeni kurtuluş yolunu araştırmak üzere sokağa fırladı. Bu günden tezi yok bir çete kuracaktı. Hemen çalışmaya koyuldu. İlkin çetesine gerekli silahları, cephaneyi bulacaktı. Bir gün çok mutlu bir denk geliş, ona bu olanağın kapısını açtı. Haydarpaşa'da eski istasyon konağının önünden geçerken burda İngiliz subaylarının eskiden tanıdığı Bakkalköylü Rumlara mavzer, cephane sattıklarını gördü. Burasını İngiliz nöbetçileri bekliyordu. Dalgın bir yolcu gibi göze çarpmamaya çalışarak silah satışının ne biçimde yapıldığını öğrendi.

Bir iki gün sonra Haydarpaşa'nın geçit yerindeki Ragıp'ın kahvesine gitti. Buraya İngiliz askerleri de geliyordu. Bulgar Sadık, bunlar arasında peylediği bir çavuşa bir istavroz çıkarıp, bol mezeli bir rakı şöleni çektikten sonra, kendisini Şile köylerinden bir Rum olarak tanıttı. Çavuş, hemen o akşam ona beş lira karşılığında iki filinta ile biraz cephane getirdi.

Artık, her akşam bu meyhanede Moris Çavuş'la bir şişe rakının başına çöken Bulgar Sadık, kalkarlarken masanın altından onun eline bir beş kağıtlık sıkıştırıyor, rakı parasını da verdikten sonra, İbrahim Ağa Mahallesi'nden Cevizliğe giden bostanlar arasındaki bir ağaç altında randevuya gidiyordu.

Böylece on gün gibi az bir zaman içinde Hıristiyanlık koruyucusu (!) İngiliz çavuşu, Bulgar Sadık'a yirmi beş mavzer filintası, yirmi beş parabellum tabancası, yirmi beş bin de mavzer tabanca mermisi getirdi. Bulgar Sadık, gözünden sakındığı bu silahlarla cephaneleri ilkin Küçük Çamlıca suyunun karşısındaki Müderris Tevfik Efendi'nin ahırında sakladı. Sonra,

birer ikişer Gülhane Hastanesi Başhekimi Albay Talat Bey'in kardeşi Binbaşı Mehmet Bey'in Bulgurlu köyündeki köşküne taşıdı. Bu sırada, eski dostlarından da bir sandık el bombası edinince keyfi adamakıllı yerine geldi.

Silahları, cephaneleri edindiği sırada çetesini de bütünleyen Bulgar Sadık, Mart'ın dokuzunda, karlar, buzlarla örtülü kır yollarından yürüyerek çetesiyle Alemdağ'ına çıktı. Balkanlardaki korkunç komitecilik yaşayışına uzun bir ara verdikten sonra, bir kez daha dağa çıkmıştı. Çetesi, yurtsever, yiğit insanlardan toplanmış bir demetti. Bunlar: Hasan Kardeşko, Bebekli Rüştü, Tayyip, Hacı Süleyman, Bulgurlulu Mevlüt Pehlivan, Halim Paşa Çiftliği korucusu İslam, Çekmeköylü Veli, Sabih, Haydar, Şile'nin Heciz köyünden Ali, Erzincanlı Şakir, İmam Nuri, Alemdağ'ı Laz köyünden *(Şimdiki adı, Reşadiye köyüdür)* Tahir, Ömerli korucusu Yaşar, Muratlı köyünden Gül Ahmed'in korucusu Karanfil, Kurna köyü korucusu Osman'dı.

Bulgar Sadık, Beylerbeyi'nde bir sığınak kiraladı. Ömerli kazasına bağlı Muratlı köyünü de kendisine merkez edindi.

Gerçi Türk köyleri kendilerini Rumların şerrinden korumaya başlayan Bulgar Sadık çetesinin karnını hoşnutlukla doyuruyorlarsa da bu çetenin geniş yaşama alanı için yetmiyordu. Bu yüzden ilk olarak Ömerli yöresinde Sırapınar köyünde Gırgır'ın değirmeni denen, iki Ermeni kardeşin işlettiği değirmene uğradılar. Bulgar Sadık, burdan bin lirayla döndüyse de çetenin çalışma alanı genişliyor, para sıkıntısı gittikçe artıyordu. Sadık Kaptan, Türk köylerini yağmalayan Rum, Ermeni çetelerinin arkasındaydı. İngiliz izleme müfrezeleri de kendilerini kovalıyordu. Hem Rum, Ermeni çetelerinin nerelerde bulunduğunu, hem de İngiliz izleme güçlerinin gelip gittiği yerleri kendilerine bildirecek bir haberleşme örgütü kurmak gerekiyordu ki bu da ancak parayla olurdu.

Hiç kimse Sadık Kaptan'ın (Buralarda Bulgar Sadık bir süre böyle anılacaktı) kara gözleri için kendisini hem Rum çetelerinin, hem de İngilizlerin düşmanlığına uğratmak istemezdi.

Alemdağ'ı hazine ormanlarında kereste tüccarlığı yapan bir adamın Ak Ruslardan katibi Kosoy, bu yörede edindiği en güve-

nilir bir haberci olarak belirdi. Çok değerli yardımlarda bulunuyor, karşılığında da hiçbir şey almıyordu. Kosoy, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'na hiçbir şey beklemeden yardım edecekti.

Paşaköylü Rumlar, Sadık Kaptan'ın arkasına düşmüştü. Onunla arkadaşlarına pusular kuruyor, canlarını almak için türlü şeytanlıklar düşünüyorlardı. Paşaköylü Rum çeteleri, Sadık Kaptan'ı daha çok Türk köylüsünü koruyucu bir yol tuttuğundan dolayı ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bunu fırsat bilen Sadık Kaptan, gereksediği bütün paracıkları bunlardan edinmeye and içti. Baltacı-Çavuşbaşı çiftlikleri arasındaki Sultan Murat Çeşmesi'nde adamlarıyla pusuya yattı. Yirmi dört saatte on yedi Paşaköylüyü yakalayıp soydu. Yalnız, hiçbirini öldürmedi. Paralarını alıp hepsine güzel öğütler vererek salıverdi. Eline üç bin altı yüz lira geçmişti. Artık Rum çeteleri Sadık Kaptan çetesinin ardına düşmüşlerdi. Alemdağ'ı ormanlarının vahşi serinliğinde, Çavuşbaşı çiftliğinin eğrelti otlarıyla süslü yöresinde. Kaymaz çiftliği çayırlıklarında durmadan birbirlerine kurşun atıyorlardı. On beş gün sonra Paşaköylüler, Bulgar Sadık çetesinin demir leblebi olduğunu anladılar. Bundan sonra Rum çetelerinin eski patırtısı kabadayılıkları tarihe karışmıştı.

Rum çeteleri bu ara, siyasal taktik olarak Türk köylerini bırakıp Hıristiyan zenginlerini soymaya başladılar. Böylece İngilizleri, Türk çeteleri üzerine saldırtmak düşüncesinde oldukları açıkça anlaşılıyordu. Bu kararın Paşaköy kilisesinde verildiği haberini Bulgar Sadık'ın Ak Rus arkadaşı Kosoy, hemen ona uçurdu. Paşaköylü ünlü Milki Kaptan, ilk olarak Anadoluhisarı'nda Göksu kıyısında bahçıvanlık yapan Sağır Dimitri'yi basacaktı. Bu baskında bir İngiliz subayının sevdiği bahçıvanın güzel kızını dağa kaldırarak kirletecek, sonra bu işi Bulgar Sadık yapmış gibi göstererek babasından alacağı iki bin lira karşılığında kızı sözde kurtarıp ona teslim edecekti. Böylece Kadıköy'deki yabancı asker güçlerini, Bulgar Sadık çetesinin ardına düşüreceklerdi.

Bulgar Sadık, yolları boşaltarak Milki Kaptan'ın cinayetini becereceği bölgeden uzaklaşmayı çıkarına daha uygun buldu.

Gerçekten de bir gece bütün semt delikanlılarıyla İngiliz subayının da aşık olduğu çok güzel kızcağızı kaçırıp kirleten Milki, sonra babasına teslim etmiş, suçlunun da "Bulgar Sadık" olduğunu bildirmişti. Bahçıvan, Sadık Kaptan'ın elinden kurtarılan kızı için iki bin lirayı Milki Kaptan'a götürecek olan da Giritli Topal Cemal adlı bir Türk'tü.

Bulgar Sadık, kurulan tuzağın yemişlerini toplamak üzere bekliyordu. Bir Pazar günü Giritli Topal Cemal, Bulgar Sadık'ın adını vererek iki bin lirayı kızın babasından aldı, sevinerek Milki Kaptan'a götürmeye davrandı.

Topal Cemal'i gölgesi gibi izleyen Bulgar Sadık'ın çeteci arkadaşı Tahir, onu ıssız bir yerde kıstırıp hançeriyle dürte dürte Bulgar Sadık'ın yanına götürdü. Adam sicim gibi gözyaşları dökerek ağlayıp yalvarıyordu:

— Ayaklarını öpeyim Sadık Kaptan! Bu paralar anamın ak sütü gibi helal olsun size. Tek canıma kıyma benim.

Öldürmek, içinden gelmişse de Bulgar Sadık onu öldürmedi. Yalnız bacağının birini kırmakla yetindi. Bu, ölünceye dek hem bu alçağa hem de onun gibilere bir ibret dersi olurdu. Ayağının biri topal olan adamın sağlam ayağı da kırılınca yerde sürünmek zorunda kaldı. Bulgar Sadık, onu bir eşeğe bindirerek Milki'ye gönderdi.

Dimitri, bu sırada kızını kaçıranın Bulgar Sadık olduğunu bildirerek Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'e başvurdu. Ordan da kızının aşığı İngiliz Yüzbaşısının evine damladı. Gerek Milki Kaptan, gerekse aşık Yüzbaşı işgal güçlerini Bulgar Sadık'a karşı ayağa kaldırdılar.

Bulgar Sadık'ın kulağı, hep haber güvercini iyi insan Kosoy'daydı. Kendisini izleyenleri, kişilikleri, sayıları, gittikleri yönlerle olduğu gibi ona bildiriyordu. Kosoy'un son verdiği habere göre izleme güçleri çok kalabalıktı. İngilizler, bunda siyasal bir parmak sezdiklerinden daha derinden ilgilenmişlerdi.

Böyle üstün düşman güçleriyle çarpışmayı göze almak istemeyen Bulgar Sadık, çetesini önceden hazırlanmış sığınaklara dağıtarak kendisi de çekip Üsküdar'a gitmişti.

Oradan aldığı habere göre, bütün Rum çeteleri, İngiliz izleme güçleriyle yan yana Alemdağ'ı ormanlarını karış karış taramaya başlamışlardı. Bulgar Sadık, bu sırada Karakol Derneği'nin en gözü pek, en yiğit birkaç adamından biri olan eski arkadaşı Yüzbaşı Yavuz Fehmi Bey'in Tophanelioğlu'nda Üçköşkler'deki köşkünde saklanıyordu. İzleme güçleri bir hafta süren izlemeden sonra, elleri boş dönmüştü.

Bunun bir sonuç vermediğini gören Milki Kaptan, yine bir sıra cinayet işleyerek bunların suçunu Bulgar Sadık'ın omuzlarına yüklemek üzere bir kez daha davrandı. Küçük Bakkal ile Büyük Bakkal köylerinde Mavri Mira Derneği'nin amaçlarına göre çalışmak istemeyen birkaç Rum'un kanına girdi. Sonra, Bostancı'ya inerek Harbiye Nezareti Şube Müdürlerinden Nedim Bey'in evini bastı. Yükte yeğnik, pahada ağır ne bulduysa alıp götürdü.

Elbette, bütün bu yeni suçlar da Bulgar Sadık'ın omuzlarına yüklenmişti. İngiliz izleme güçleri, bir kez daha ayağa kalktı. Atlı, piyade müfrezeleri, Gebze, Şile, Anadolu yakası arasına düşen bütün Türk köylerini taramaya başladılar. Dağlar, taşlar bir kez daha tarandı. Yine umutsuz, elleri boş geri döndüler. Paşaköy Rumları, Bulgar Sadık çetesinin artık korkup yer değiştirdiği kanısına varmışlardı. Sevinç içindeydiler. Bundan yüreklenerek örgütledikleri küçük katil çeteleri, Türk köyleri arasında gezdirmeye başladılar.

Bulgar Sadık, Kosoy kardeşinin gönderdiği elverişli bilgiler üzerine sığınağından çıkarak davranmak gerektiğini anladı. Çete çabucak Muratlı köyünde toplandı. Artık Milki Kaptan'la kozunu kesin olarak paylaşmanın zamanı gelmişti. Bulgar Sadık, Milki Kaptan'ı Makedonyalı korkunç komiteci Sandanesk'iye benzetiyordu. Adam onun gibi de hızlı bir vurma öldürme temposu tutturmuştu. Bir gece, Çengelköy'de Yenimahalle'de kireç ocaklarında bostancı Şebinkarahisarlı Mahmut Çavuş ile arkadaşı Mevlûd'u dağa kaldırıp karısından on bin lira kurtuluş parası istediler. Acıbadem'de Çiftecevizler'de Bakkal Şükrü Efendi'yi yaralayarak bütün paralarını alıp götürdüler.

Şile'de bir karakolu basarak nöbetteki jandarma Ahmed'i öldürdüler, silahlarla cephaneleri alarak savuştular. Darıca'da jandarma karakol kumandanı Davut Çavuş'u parçaladılar, kesik başını bir sırığa geçirerek köyün sokaklarında dolaştırdılar.

Alemdağ'ında Reşadiye köyünü bastılar. Halit, Hafız Ömer Ağaların oğulları Hüsnü ile Yusuf'u dağa kaldırarak üçer bin lira kurtuluş parası aldılar, çocukları yaralı olarak evlerine gönderdiler.

Bunlar, Bulgar Sadık'ın kulağına çalınan ufak bir olay listesiydi. Bu olumsuz olayların hızlandığı günlerden bir gün dost Kosoy, Bulgar Sadık'a önemli bir haber gönderdi. Milki Kaptan, Kuzguncuk panayırına eğlenmeye gitmişti. Birkaç gün içinde dönecekti. Bulgar Sadık, bu habere çok sevindi. Herifin geçeceği yolu öğrenip pusuya yatacak, biraz uzayan bu hikayeye bir son verecekti. Gözcülerini gerekli yerlere dikerek Kısıklı jandarma karakoluna koştu. Takım kumandanı Üsteğmen Ömer Bey'e işi açtı. Genç jandarma subayı, Rum çeteleriyle yaptığı kavgada onu destekliyor, ona değerli yardımlarda bulunuyordu. Şimdi de Milki işini dinleyince Sultan çiftliğindeki karakolun telefonuyla kendisine haber ulaştırmaya söz verdi... Eğer Milki yanılıp da Kısıklı köyünden geçerse öbür dünyayı boyladığı gündü.

Bulgar Sadık, Alemdağ'ına koşarak arkadaşlarını alıp Baltacı-Dudullu arasındaki fundalıklara yerleştirdi. O günü, o geceyi korkunç bir sabırsızlık içinde orda geçirdiler. Sabahleyin, uzaktan bir Hintli-İngiliz müfrezesi görerek Baltacı-Sultan çiftliği arasındaki Kirazlıdere kuytularına sığındılar. Burda da çok beklediler.

Hasan Kardeşko, bir aralık kalın sesiyle:

— Çocuklar, Hasan Pehlivan geliyor. İnşallah hayırlı bir haber var! dedi.

Hasan Pehlivan, gülümseyerek Bulgar Sadık'ın karşısına dikildi:

— Sadık Baba, dedi. Jandarma subayı Ömer Bey'in selamı var. Beklediğin konuklar, arabayla Kısıklı'dan biraz önce geçmişler.

Dudullu köyünden gelen yol, hemen önlerinden geçiyordu. Yolu bir süre gözlerini kısarak süzen Bulgar Sadık, Kardeşko Hasan'ı, Boşnak Nuri'yi, Tayyib'i yolun sağındaki fundalıklara, İbrahim Pehlivan'ı, Tahir'i, Şakir'i soldaki tarlalara yerleştirdi. Mevlut Pehlivan'ı, Ali'yi, Haydar'ı, Veli ile Afyonlu Ali'yi de yanında alıkoydu. Hepsi toprağa yapışarak namluların ucunu yola uzatıp beklemeye başladı. Bulgar Sadık, Rum çetecileri bir ateş baskınıyla öldürmeyi kendine yediremeyerek kendilerini onlara gösterdi. Milki Kaptan'la arkadaşları hemen arabalardan atlayarak yolun kıyısındaki hendeklere girdiler. Dudullu köyünde İngiliz müfrezesi bulunduğundan tek tük kurşun atarak Rum çetecilerini avlamak gerekiyordu. Bulgar Sadık, kendilerine kıyasıya kurşun yağdıran bu adamlarla çok oynamanın gereksizliğini anlayarak hemen elindeki bombayı barındıkları hendeğe fırlattı. Bomba, büyük bir gürültü ile patladı. Kaptan Milki, bombanın etkisiyle beş metre geriye fırlamıştı.

Bulgar Sadık'la arkadaşları hemen koşar adım olay yerinden Sultançiftliği yolu boyunca uzaklaştılar. Bulgar Sadık, su fıçılarına pul yapıştıran Belediye Memuru Hafız Lütfü'nün kulübesine uğradı. O da onun adamlarındandı. Onunla Kosoy'a bir haber salarak yeni haberler beklediğini bildirdi. Kulübede oturup Hafız Lütfü'nün demlediği güzel kokulu çayı keyifle yudumlarken yoldan tek atlı arabasına kurulmuş olarak Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'in kendilerine doğru geldiğini gördü.

Remzi Bey, kaygılı görünüyordu:

— Sadık, dedi. Kirazlıdere sırtında Paşaköylüleri vurmuşlar. İçlerinde İngilizlerin adamı olan Milki de var. Araba ile gelirken rastladık. Yaverim Salih Bey'i (Kılıç) orada bıraktım. İşin varsa da yoksa da ben karakol çavuşunu gönderinceye dek git, orada bulunuver, kuzum kardeşim.

— Ömerli'den yaya geldim Remzi Bey, yürüyecek değil, ayakta duracak takatim yok. Hatırın için gideyim ama beni uzun süre bekletme orada ha!

Sonra olay yerine gitti. Sonradan birkaç vilayette polis mü-

dürlüğü, valilik yapacak olan Jandarma teğmeni Salih Bey'i ölülerin başında buldu. Kendisini Remzi Bey'in yardım için gönderdiğini söyledi. Milki Kaptan'ın cebinden çıkan cüzdanda İstanbul İşgal Kumandanlığı'nın vermiş olduğu bir belge bulundu.

Rumların ulusal kahramanı Milki ortadan kalktıysa da bütün işgal gücü bu cinayeti izlemek üzere ayaklanmıştı. Bulgar Sadık'ın sevgili fundalıklarında Azrail gibi İngiliz atlılarıyla piyadeleri dolaşmaya başlamıştı. Bulgar Sadık, İngilizlerle bir iki ufak çatışmadan sonra Arnavutköy yönünde çekilmek gerekliliğini duydu.

İşler böyle sarpa sarınca Karakol Örgütü'nün çalışma temposu hızlanarak Üsküdar'dan Geyve Boğazı'na giden çizgi üzerinde yoğunlaşmaya başladı. İstanbul'da dağıtılan Meclis-i Mebusan'ın üyeleriyle birçok aydınların Anadolu'ya geçmesi zorunluluğu baş gösterince Karakol Derneği'nin çok fedakar, yiğit, komiteci üyelerinden en ileri gelenleri, bu aydın, silah kaçırma yolunun örgütlenmesi için görevlendirildi. Kuşçubaşı Eşref, Yenibahçeli Şükrü, Yavuz Fehmi, Dayı Mesut (Mehmet Mesut), Demir Hulusi, Tolçalı Halim Beylerin adı sık işitilmeye başladı.

Yüzbaşı Yavuz Fehmi Bey, eski arkadaşı Bulgar Sadık'ı Yenibahçeli Şükrü, Tolçalı Halim Beylerle görüştürerek Karakol Örgütü'ne aldırdı. Bulgar Sadık'ın çetesi artık, *"Sadık Baba"* ulusal çetesi adıyla Karakol Örgütü'nün silahlı güçlerinden biri olmuştu. Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey de artık Sadık Baba'nın gizli patronlarından biriydi. Sadık Baba, artık kendini eskisinden yüz kat güçlü duyuyordu. Şimdi arkasında koca bir ulus vardı. Eskiden karşılaşmamak için köşe bucak kaçtığı İngiliz müfrezelerinin yolları üstüne dikiliyor, onlara ulusal kurşunlar yağdırıyordu.

Sadık Baba, bir gün Alemdağ'ında arkadaşlarıyla oturuyor, uzak yollar üstünde dürbünüyle düşman müfrezeleri arıyordu. Bu sırada Dayı Mesut'la Yavuz Fehmi Beylerin en yakın yiğit arkadaşı bol saçlı, sakallı, dişinden tırnağına dek silahlı Yüzbaşı Demir Hulusi Bey çıkageldi, ona kendisini pek

çok sevindiren yeni görevini bildirdi. Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı öldürmeye gidecekti.

Sadık Baba, hemen sevgili fundalıklarındaki kekik, yaban ıtırı, meşe yaprağı kokularıyla dinlendirici kuş seslerine veda ederek Alemdağ'ının bayırlarından aşağı indi.

Beylerbeyi Burhaniye Mahallesi'ndeki sığınağa gitti. Bebekli Rüştü'yü buldu. Yeni görevini ona anlattı. Bu işi birlikte yapacaklardı. Bütün gece düşünüp taşınarak bir plan tasarladılar. Ertesi sabah, bir sandalla Ortaköy'e geçtiler. Kuruçeşme'deki Enver Paşa yalısının arkasından yükselen dik ağaçlı sırttan dağa çıktılar. Issız korulardan, tarlalardan geçerek Baltalimanı'na kuşbakışı bakan tepeye vardılar. Damat Ferit Paşa'nın ünlü yalısı, altta top ağaçlar arasında sessizliğe gömülmüştü.

Bebekli Rüştü, Korucu Boşnak Hasan'la görüşmek üzere dik, sık ağaçlık, çalılıklarla örtülü sırttan aşağı indi. Damat Ferit'in bu korucubaşısı Bebekli Rüştü'nün eski ahbabıydı. Sadık Baba, Rüştü'nün Boşnak Hasan'ı bulmak üzere yalıya gittiğini gördü. Zamanı iple çekerek bir saat tepede bekledi. Sonra, ağaçlar arasından bir hışırtı işitti. Gelen Rüştü'ydü:

— Birader, dedi. Yalıda, köpek sürüsü gibi mavzerli bekçi, korucu, taharri (arama) memuru var. Buraya baskın yapılamaz.

Sadık Baba güldü. Arkadaşı, demek umutsuz düşmüştü. Onu yüreklendirmek üzere:

— Yalıda gördüğün silahlarla silahlılar, kaderin bizim elimizle hazırlattığı akıbetten Damat Ferit'i kurtaramaz, buna inan. Hem de bu adamın dünyayla olan ilişkisini kesmek için yalıya saldırmak düşüncesinde de değilim, diyerek ona tasarılarını uzun uzadıya açıkladı.

Bebekli Rüştü'nün karamsarlığı gitmişti.

Ordan, çete arkadaşlarından Boyacıköy'deki Erzincanlı Şakir'in evine indiler. Şakir, Damat Ferit Paşa'yı öldürme önerisini hemen benimsedi. Öldürme işi şöylece tasarlandı:

" Damat Ferit'i Rumelihisarı'nda Robert Kolej'in altındaki Kayalar Mezarlığı'nda karşılayacaklardı. Onu geberttikten

sonra ölüsünü yurt topraklarını kirletmesin diye kaldırıp denize atacaklardı."

Bu görüşmeden iki gün sonra Sadık Baba, Bebekli Rüştü ile Erzincanlı Şakir, Kayalar Mezarlığı'nın yoluna yerleştiler. Sadık Baba, boyalı bir sehpa üzerine içi Koz helvası dolu camekanlı bir tabla yerleştirmişti. Biraz ötede Bebekli Rüştü, Susam Kağıt helvası dolu bir tezgah başında sigara içerek müşteri bekler gibi duruyor. Erzincanlı Şakir de bir iple boynuna astığı bir çamaşır sepetine doldurduğu simitleri satıyordu. Üç suikastçının üstleri başları, tablalarının içi vurucu, kesici, patlayıcı silahlarla doluydu.

Sadık Baba'yla arkadaşları, bu *Ahiret yolunda* eksiksiz beş gün boşuna beklediler. Damat Ferit bir türlü bu yoldan geçmedi.

Altıncı gün, sabahın erken saatlerinde yine *Ahiret yoluna* dizilmişlerdi ki, Arnavutköy Polis Merkezi'nden Polis Neşet Bey, soluk soluğa gelerek Sadık Baba'yı korkunç bir tehlikeden uyardı:

— Sadık Baba, durumunuz çakıldı. Merkez memuru Hacı Kemal, sizleri tutuklamak üzere biraz önce yirmi polisle yola çıktı, dedi.

Üç suikastçı, bu işin nasıl çakıldığına bir türlü akıl erdiremeyerek hemen tablalarını toplayıp oradan savuştu. Boyacıköy'de Mısırlı Mehmet Zeki Bey'in konağına sığındılar.

İstanbul polis müdürlüğüyle Damat Ferit Paşa yalısına birer bomba düşmüş gibiydi. Bu iki yerde de heyecanlı bir kaynaşma başlamıştı. Bütün irili ufaklı polis takımı, köşe bucak Sadık Baba'yı arıyordu. Bütün İstanbul karakollarıyla polis müdürlüğünün hücreleriyle zindanlarında çabucak ele geçirilmiş bir sürü (Sadık Baba) falakaya yatırılmış, danalar gibi böğürüyordu. Beyoğlu'ndaki Maxwell İngiliz karargahları da bir yığın Sadık Baba'yla dolmuştu.

İttihatçı Bulgar Sadık, her yanda aranıyor, bir türlü bulunamıyordu.

Sadık Baba'nın kendi eviyle birlikte bütün tanıdık, bildiklerinin evleri de basılmış, aranmış, didik didik edilmişti.

Sadık Baba, korkunç bir düşmanlık çemberiyle çevrilmiş olarak kurtuluş yolları ararken Üsküdar Sivil Polis Dairesi memurlarından Ahmet Hamdi Bey, yardımına koştu. Bu genç adam onu alıp evine götürdü. Her türlü tehlikeye göğüs gererek orda sakladı.

Aradan günler geçiyor, Sadık Baba için yapılan izlemelerle araştırmaların ardı bir türlü gelmiyordu. Sadık Baba, bardaktan boşanırcasına yağmur yağan zifir gibi karanlık bir gecede Ahmet Hamdi Bey'in evinden çıkarak Alemdağ'ı yoluna düştü. Dışarda bir tek canlı barındırmayan fırtınalı, yağmurlu gece, onu bütün gözlerden korudu. Bülbülderesi, Fıstıkağacı, Bağlarbaşı yoluyla Burhaniye, Tomrukağası derken Kirazlı suyuna, Muhacir köyüne ulaştı. Buraya dek karşısına bir tek canlı çıkmamıştı. Yalnız Hekimbaşı Çiftliği dolaylarındaki İngiliz müfrezesi birdenbire onun karşısına dikiliverdi. İki kişilik bir Hintli devriyesiyle burun buruna geldi. Hintliler onun iki yanına birer heybe gözü gibi asılarak eğilip yüzüne bakıyorlar, yakasından tutup sarsıyor, bilmediği bir dilde bir şeyler soruyorlardı.

En sonra biri:

— Sen, Müslim, baba? diye sordu.

Sadık Baba, buna ne diyeceğini bilemiyordu. Şundan ki karşısındakilerin Müslüman mı, Mecusi mi olduğunu kestirememişti. Müslüman'ım dese baltayı taşa vurabilir, heriflerin düşmanlığına uğrayabilirdi. Sonra birisi onun bileklerini sıkıca yakalayarak:

— Heeey, baba sen Nasrani (Hıristiyan)? diye sorarak onu omuzlarından tutup bütün gücüyle sarsıp silkeledi, yere yuvarladı.

Sadık Baba hala Müslümanlığın mı, Hıristiyanlığın mı işine yarayabileceğini kestiremiyor, bu yüzden de susuyordu. O sustukça da ötekiler öfkeleniyor, dalına biniyorlardı.

Sadık Baba, birer çiroz balığına benzeyen şu heriflere artık iyice öfkelenmişti.

Birden bir zemberek gibi ayağa fırladı. Solundaki Hintlinin apış arasına öldürücü bir tekme savurdu. Sağındakinin tüfeği-

ni çekip aldı. Sonra yere yuvarlanan birincinin elinden de tüfeğini aldı. İki Hintli bu kez yere diz çöküp kendilerini öldürmemesi için ona yalvarmaya başladı.

Sadık Baba, heriflerin uzun sarıklarını başlarından çözerek gövdelerine ip gibi doladı. Onları kımıldayamayacak duruma getirdikten sonra üstlerindeki mermilerle tüfeklerdeki mermileri, devriye düdüklerini alarak tüfeklerini bir yana attı. Bacaklarının bütün gücüyle özgürlük bahçesi Alemdağ'ı ağaçlıklarına doğru koşmaya başladı.

Öldürülmek kara düşüyle Damat Ferit'i, onun iki ayaklı bütün köpeklerini artık çok uzakta bırakmıştı. Tanyeri atarken, Muratlı'ya vardığında, kendisini sonsuz bir kaygı içinde bekleyen arkadaşları boynuna sarıldılar.

*

* *

Türk halkının başına şimdi de bir "Koca Pehlivan" takma adlı Rum çetecisi ekşimişti. Adı, Yorgi idi. Şile Rumları ona öğünerek Koca Pehlivan diyorlardı.

İngilizlerin beslemesi olan bu Yorgi, Şile Askerlik Şubesi'nden Yüzbaşı Hayri Bey'i Şile ile Hiciz (Heciz) arasında Beldibi denen yerde kıstırarak işkencelerle parçalayıp öldürtmüş; sonra da arkasındaki kalabalık çetesiyle Gebze yöresindeki Türk köylerine gitmişti. Buraları yağmalayarak yakıp yıkacakları söyleniyordu. Bu haberi sağlam bir yerden alan Sadık Baba, Koca Pehlivan Yorgi'nin çetesine asker kaçaklarından Kızılcaköylü Rıza Pehlivan'la Bozakçı Murat adlı iki Türk'ün de katıldığını işitince bütün duyguları ayaklandı. Sadık Baba'nın bir tek avuntusu o yörede görevli olan Dayı Mesut'la Yüzbaşı Yavuz Fehmi'nin onların hakkından geleceği kanısındaydı. Onlara çok güveni olmakla birlikte ne olur ne olmaz düşüncesiyle çetesini alıp Torluk yöresine gitti. Yolda denk geldiği köylülerden haberi almakta gecikmedi. Şileli Yorgi çetesi, Şile ile Gebze arasındaki Sarıkavak köyünü basmış, sonra daha ileri gitmeyerek şimdi kendisinin bulunduğu Torluk yöresine yollanmışlardı. Torluk köyüne uzak olmayan güzel bir yerde pusuya

yatan Sadık Baba çetesi, yatsı zamanına doğru Yorgi çetesinin üçer dörder kişilik küçük topluluklarla kuzeye doğru geçtiğini gördü. Sadık Baba, bu biçimde çeteye ateş edilmesini doğru bulmadı. Kendileri de çevrilmek tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Ancak çetenin artçılarıyla ağırlıklarına saldırabildi. Beş Rum çeteci öldü; birçok at, katır, eşya ile yüklü olarak ele geçirildi. Bunlar arasında Sarıkavak köyünden yağmalanan malların önemli bir bölümü ele geçti.

Sadık Baba, Yorgi'nin ardını bırakmadı. Günlerce izini sürerek en sonra yine bir gün Sarıkavak köyüne baskın yapmaya hazırlanırken onları bu köyün altındaki boğazda kıstırdı. Korkunç bir ateş baskınına uğratarak yüz kişilik çeteden on dokuzunu yere serdi, birçoğunu da yaraladı. Geri kalanlar, üzerlerine yağıp duran kurşunlar altında bir mevziye girmeyi de düşünemeyerek salt canlarını kurtarmak üzere çil yavrusu gibi dağılıp gittiler. Ölü Rum çetecilerin ceplerini araştırınca birçok İngiliz altını bularak bölüştüler. Bu arada silahlarla cephanelerinin sayısı da birdenbire artmıştı.

Koca Pehlivan Yorgi çetesinin böyle iki yerde önemlice hırpalanması patronlarını davrandırmış, yine yüksek atlarının sırtında makineli tüfeklerle gereçlenmiş İngiliz müfrezeleri, dağları taşları dolaşmaya başlamıştı.

Sadık Baba, ufacık çetesini yine savaş meydanından çekip bir yana sinmenin gerektiğini anladı. Kızılca köyüne inerek birer yana gizlenen Sadık Baba ile adamları, her yanda aranıyordu. Hintli atlı bölükleri, İngilizlerin buyruğundaki Çerkez çeteleri, yolları, boğazları keserek Sadık Baba çetesinden haber soruyorlardı. İngiliz istihbarat subayı Lister de askerleri ve polisleriyle köyleri bir bir dolaşıyor, halkı sopadan geçirip İngiliz altınlarının ışıltılarıyla okşayarak Sadık Baba çetesinin izini arıyordu.

Bu sırada Sadık Baba çok üzücü bir haber aldı. İngiliz polisi Üsküdar'daki evini ikide bir basıp sözde araştırır gibi didik didik ediyor, kapıya süngülü nöbetçi dikip çoluk çocuğun dışarıyla ilişkisini kesiyor, onları da aç bırakarak Sadık Baba'nın yakalanması koşullarını hazırlamaya çalışıyordu. Geride çoluk

çocuk bırakarak kovalanan bir adam durumuna düşmenin ne korkunç acılar gizlediğini Sadık Baba işte bu günlerde duymaya başladı.

Düşmanın, çoluk çocuğuna işkence etmemesini sağlamak üzere bir kurnazlık düşündü. Karısını boşadığını bildiren bir kağıt yazarak eve gönderdi. Karısı, kendisini sıkıştırmaya gelenlere bu boş kağıdını gösterecekti.

Yine bir gün evi basan İngilizlere Sadık Baba'nın kaynanası bu boş kağıdını gösterince kızılca kıyamet koptu. Zavallı kadın, yediği sopalar altında bayılıp yere yığıldı. Kosoy'dan bu haberi alan Sadık Baba bütün tehlikeyi göze alarak Kızılca köyünden ayrıldı. Eve vardığında kaynanasının mosmor kesilmiş gövdesi karşısında hırsından kendini yedi. Ceplerindeki altınları önlerine dökerek onları avutmaya çalıştı. Zavallıcıkların acıları öyle derindi ki bunlarla avunacak durumda değildiler. Hıçkırarak ağlıyorlardı.

Sadık Baba, sabah ezanında evini bir ölü evi gibi yaslı bırakarak çıkıp gitti. Yavuz Fehmi Bey'in Altunizade'deki köşküne sığındı. Yavuz Fehmi Bey'in yaşlı anası, onu oğlu gibi heyecanla karşıladı Akşama dek dertleştiler. Bu ana da dertliydi. Oğlu gibi dizine yatan Sadık Baba'ya bitmez tükenmez dertlerinden, acılarından söz ederek onu saatlerce ağlattı. Öç alma duyguları, ağulu(ağılı) bir rüzgar gibi girmiş, onun ruhunun karanlıklarında uğuldayarak, uluyarak esip duruyordu.

Akşam karanlığı basarken evden çıkarak Moda'daki İngiliz karargahının oralara vardı. Onun çevresinde dolaşıp duruyor, evini durmadan acılara boğan Yüzbaşı Vitel'i arıyordu. Karargahtan çıkan tercüman Bedros'a onun nerede olduğunu sordu. Sırtında deri ceketi, çamurlu üst başıyla onu bir Şileli Rum sanan Bedros:

— Bugün Ada'ya gitti. İki gün orda kalacak bir iş içinse git, Kapiten Lister'le görüş Kirye, dedi.

Sadık Baba, bu sırada karargaha şöyle bir dalıp saldığı naralarla iki bomba savurup bütün içerdekileri havaya uçurmayı kurduysa da bu akılsızca işten çabucak vazgeçti. Gidip bir kah-

vede oturarak Vitel'e Bulgarca uzun bir mektup yazdı. Bunda kendisinden öç almaya geldiğini, çoluk çocuğuna ettiği zulüm sürecek olursa öcünü kendisinden alacağını bildiriyordu. Zarfın üzerindeki adresi Fransızca yazdı, bir tercümana vererek:

— Bu mektubu Şile'de Yorgi Pehlivan'dan getirdim. Mister Vitel'e verilecektir, dedi. Oradan seğirterek uzaklaştı.

Sadık Baba, bu mektubun Vitel'i korkutacağını sanmışsa da öyle olmadı. Adam yine onun evine damladı. Yalnız bu kez daha insancıl, daha uslu görünüyordu. Çok da tatlılaşmış gibiydi. Çoluk çocuğa pastalar, şekerlemeler bile götürdü. Sadık Baba'nın kaynanasına:

— Söyleyiniz bu adama da inadı, eşkıyalığı bıraksın. Kendisine iki yüz lira verelim, bizimle çalışsın. Bunu İşgal Kumandanlığı adına öneriyorum size! dedi.

Bu yeni haberi alan Sadık Baba, içi rahat fundalıklarına doğru uzaklaştı. Altıyol Ağzı, Söğütlüçeşme, Gazhane yoluyla Uzunçayır'a vardı. Latin Mezarlığı yanından Küçük Çamlıca yoluyla Bulgurlu'ya giderek geceyi Binbaşı Mehmet Bey'le Mevlut Pehlivan'dan birinin evinde geçirmek istiyordu.

Vitel işini unutmak için de kendini zorlayıp duruyordu. Hiç yapmadığı bir işi yapıyor, karanlıkta şarkı söyleyerek ilerliyordu. Mezarlığın sonundaki yaşlı meşe ağacının dibinde birdenbire bir silah patladı. Kurşun ıslık çalarak kulağının dibinden geçti. Yere yatarak sürüne sürüne ağacın dibine vardığında orada çimenler üzerinde zengince bir çilingir sofrasının kurulmuş olduğunu gördü. İki Hintli asker, adamakıllı sarhoş birbirleriyle iyice dalaşmış, sofrayı alt üst etmiş, fenerden birini devirip söndürmüştü. Askerlerden biri elinde bir tabanca tutuyordu. Öbürü de yüzü gözü kan içinde ağaca dayanmış duruyordu. Öbür iki asker de yere boylu boyunca uzanmış dövüşebilmek hevesiyle kalkmak istiyorsa da başlarını kaldırıp indirmekten başka bir şey yapamıyorlardı.

Sadık Baba, iyice bakınca eli tabancalı Hintli askerin arkasına iki Çingene kızının saklandığını gördü. İkisi de korkudan titriyordu. Sadık Baba o zaman kulağının dibinden geçen kur-

şunun kendisine atılmadığını, burada zorlu bir kavga geçtiğini anladı.

Bunun üzerine elindeki tabancayı yanan fenere doğrultarak ateş etti. Şimdi, ağacın altı kapkaranlıktı. Silah patlar patlamaz dört İngiliz askeri de çevikleşerek yerinden fırladı, tabanları kaldırarak bütün hızıyla kaçmaya başladı. Çingene kızlar da ince bacaklarıyla Küçük Çamlıca'ya doğru ceylan gibi kaçmaya koyuldular. Demek ki dövüş, bu iki Çingene kızını paylaşamamaktan çıkmıştı.

Sadık Baba, bir yandan böyle düşünüp bir yandan da yürüyerek Hintli askerlerin korkaklığına gülüp dururken çevresinin baltalı, nacaklı, oraklı, sopalı, tabancalı, av tüfekli, çoluklu çocuklu bir yığın Çerge halkıyla çevrildiğini gördü. Bu bir yığın öfkeli Çingene, bağırıp çağırmak, onu linç etmek üzereyken iki Çingene kızı çıkageldi, onun kendilerini kurtaran adam olduğunu söyleyerek bu hiç yoktan gelen ölümün önüne geçti.

Kızılcaköy'ündeki sığınağa varan Sadık Baba, Şile Belediye Başkanı Ali Efendi'yi orda arkadaşlarıyla dertleşir buldu. Adamcağız, gözlerinden sicim gibi yaşlar akarken şöyle diyordu:

— Şile, Karadeniz'in karalara bürünen bu yeşil kasabası, bize zindan oldu. Bir beladır başımızdan eksilmedi. Mal, can neyse ne ama ille de ırz güvensizliği bize çok ağır geliyor. Böyle kalacak değil bu işler. Kurtuluş gelecek, yalnız biz görebilecek miyiz bilmem. İşgalci devletlerin askerlerinden çektiklerimiz yetişmiyormuş gibi bir de yerli nankörler çıktı karşımıza. Mavri Mira denilen derneğe bağlı hainler kasabamızı örgüt merkezi yaptılar.

İstanbul'dan gelen Müslüman halka daha şimdiden yan gözle bakmaya, fırsat buldukça ağır aşağılamalar yapmaya başlayan bir sürü alçak, Bakkal Todori'nin evinde sık sık toplanıp görüşüyorlar. Aldığımız haberler çok acı ve acıklı. Bu hainlerin amacı, Şile bölgesindeki Türk köylerini yakmak, kökünden kazımakmış. Birkaç gün önce bir İngiliz kamyonu sandıklarla tüfek, cephane, bomba getirdi. Bakkal Todori'nin dükkanına indirilen bu cephane ve silahların Rumlara dağıtıldığını işittik.

Sadık Baba, Şile Belediye Başkanı Ali Efendi'nin söylediklerini dost Kosoy'dan da işitmişti.

İstanbul'dan Mustafa Kemal'e giden gizli haberler, aydın insanlar, kaçak silahların yolu Üsküdar-Adapazarı arasındaki bölgeden geçiyor, burdaki bütün Türk köyleri, birer konak yeri görevi görüyordu. İşte bunu öğrenen İngilizler, ellerindeki terörcü Rum çeteleriyle bu köylerin halkını buralardan kaçırıp gizli İstanbul-Ankara yolunu ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi.

Sadık Baba, Şile'de kurulan Mavri Mira merkezinin kökünü kurutmak üzere davrandı. Hemen Yavuz Fehmi Bey'le anlaşarak yardımını sağladı.

Bol kara sakallı, dik burma bıyıklı, uzun boylu, iri yarı Yüzbaşı Demir Hulusi Bey, bir yiğit komiteci kılığında çıkageldi. Arkasında bir yığın gözü pek savaşçı da getirdi.

Sadık Baba, Demir Hulusi Bey'le baş başa vererek Şile Mavri Mira merkezine yapılacak baskını kararlaştırdı. Bu bölgeyi ateşe veren terörcü Rum çetelerinin tek yöneticisi Bakkal Todori'nin ortadan kaldırılması ilk yapılacak işti.

Kocaman bir bakkaliye mağazası işleten Todori, İskele gazinosunun da sahibiydi. Onun bayağı bir iş adamı olmayıp Yunan ordusundan Yarbay rütbesinde bir kurmay subay olduğu söyleniyordu. Türkiye'yi kana, ateşe boğan Mavri Mira örgütünün en çalışkan üyelerinden biri olan Todori, başı hemen dara gelince kullanmak üzere cebinde bir de İngiliz pasaportu taşıyordu. Şile'deki mağazasına kamyonlar dolusu bakkaliye eşyası yerine tüfek, cephane, bomba getirip kurduğu Rum çetelerine dağıtıyordu. Karakol Örgütü bundan dolayı Todori'yi ortadan kaldırmakla bu bölgeyi erince *(dirlik-huzur)* kavuşturacağı kanısına varmış, bu görevi de Sadık Baba ile Yüzbaşı Demir Hulusi Bey'e vermişti. Sadık Baba, Karakol Örgütü'nün en becerikli, yiğit dövüşçülerinden Osman Kaptan'ın da baskıncılara katılmasını istedi. Osman Kaptan'ın işi de önemliydi. Karakol Örgütü onu Alemdar karakol kumandanı Hacı Çavuş'la birlikte Ömerli yöresinde casusluk, yataklık, kılavuzluk yapan tehlikeli kişileri temizlemekle görevlendirmişti. Osman

Kaptan, çetesiyle Ömerli, Saklıköy, Sırapınar, Kılıçlı, Domalı(Sahilköy), Doğancılı köyleri yöresinde iş gören bu adamları birer birer yakalayarak bir gece yarısı Karakiraz'la Sırapınar arasındaki ıssız bir yerde temizleyivermişti.

Osman Kaptan, bu önemli görevini bitirir bitirmez Kurna köyüne dinlenmeye çekildiyse de çokça oturamadı. Sadık Baba, Yüzbaşı Demir Hulusi, Hasan Kardeşko, Manastırlı Hacı, İnegöllü Nuri Muyyo, Manastırlı Osman'la Şahin, Hicizli *(Hecizli- Şimdiki adı Yeşilvadi'dir)* Ali ile Şakir, Kurna köyüne damladılar. Yeni görevini açıklayarak onun da yardımını istediler.

Osman Kaptan, büyük, yarı dazlak başlı, ekşi, sert yüzlü, çatık kaşlı, küçük, kesik bıyıklı, gözlüklü bir çete reisiydi. Çok değerli dövüşçü dostlarının gelişi, yüzünün sertliğini, ekşiliğini birazcık yumuşattı. Görevi hemen benimsedi. İşi ne biçimde çözümleyeceklerini uzun uzadıya tartışarak kararlaştırdılar. Konuklar, işi kararlaştırdıktan sonra, Kurna köyünden ayrılarak Karakiraz köyüne yollandılar. Geceyi burda Hakkı Reis'in evinde geçirdiler.

Şile'ye saldırıya geçmeden önce Şile Jandarma Bölük Kumandanına bir haberci göndererek durumu bildirdiler.

Jandarma kumandanı, onların adamına şu yanıtı verdi:

— Söyle onlara, ben kanunsuz iş yapamam. Böyle bir girişim yaparlarsa beni ve bölüğümü karşılarında bulacaklardır. İşittikleri gibi Bakkal Todori'nin böyle işleri ve düşünceleri varsa ben gereğine bakarım. Yoksa sonu kötü olur bu işin.

Sadık Baba, Demir Hulusi ile arkadaşları, jandarma kumandanının bu aptalca diretmesine şaşmaktan kendilerini alamadılar. Onun, bu ahmaklığına güleceklerini mi kızacaklarını mı bilemediler.

Jandarma kumandanının ulusal görevden yan çizmesi, onları durduracağına daha kurnazca davranmaya zorladı. Gece yarısı yetmiş kişi ile Şile'ye doğru yola çıktılar.

Şile jandarma kumandanını, bir düzenle, kasabadan dışarı çıkararak uzaklaştırmak, sonra da boş kalan sokaklarda at

oynatmak gerekiyordu. Jandarma kumandanı, Sadık Baba'nın baskınını önlemek üzere pusu kurduğu Kayadibi denen önemli noktada birdenbire kalabalık bir çeteci grubuyla karşılaşınca hemen jandarmaya ateş buyruğu verdi. Kuvayı Milliyecilerin burda bulunan arkadaşları, jandarmaların ateşine dayanamıyor gibi yaparak yapılan bu çekiliş, elbette bir tuzaktan başka bir şey değildi.

Jandarma kumandanıyla askerleri, bu tatlı yemin ardınca gidedursun, başlarında Sadık Baba, Demir Hulusi, Osman Kaptan'ın bulunduğu asker giyneği giymiş sekiz kişilik, gözünü daldan budaktan sakınmaz ufak bir topluluk atlarına atlayarak Şile'ye doğru sürdüler. Yalnız kasabaya girince apayrı yollara saparak göze batmadan eski komiserlerden Ali Bey'in evine girdiler. Ertesi gün akşama dek orada saklanarak Ali Bey'in adamları aracılığıyla Todori'yi sürekli olarak göz hapsine aldılar. O gün, akşamı iple çektiler. Akşamleyin, ortalık gereği gibi kararıktan sonra Hicizli Kadri Bey'in oğlu Şakir, on kişinin önüne düşerek onları Todori'nin bakkaliye mağazasına götürdü.

Osman Kaptan'a:

— Osman, biliyorsun. Sen Muyyo ile yazıhaneye girecek-sin. Todori'yi alıp sokağa çıkaracaksın, dedi.

On kişi Todori'nin evini, bakkal dükkanını sımsıkı sarıverdi. Osman Kaptan, Muyyo ile dükkana girdi. Todori, oturmuş lambanın ışığında harıl harıl bir şeyler yazıyordu.

Onları görünce irkildi. Kaşlarını çatarak:

— Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Osman Kaptan:

— Yüzbaşı sizi istiyor, dedi.

— Benim Yüzbaşı ile bir işim yok.

— Biz, onu bilmeyiz. Sizi çağırmamızı söyledi.

— Yüzbaşı kim oluyor? Kimse beni çağıramaz ve ben bir yere gitmem.

— Biz askeriz (hepsi asker kılığındaydı). Emir aldık. Gelmezseniz götüreceğiz.

— Siz askerseniz, Yüzbaşıya selam söyleyiniz, yanlış

emir vermiş. O, beni çağıramaz; bir diyeceği varsa kendisi buraya gelsin.

— Biz, aldığımız emri yapmak zorundayız.

— Peki, şimdi vakit geçtir; buradan çıkamam, yarın gelir, görüşürüm. Öyle söylersiniz.

— Bize bu dakikada getirmekliğimizi emretti.

Buna çok sinirlenen Todori cebinden İngiliz pasaportunu çıkararak onlara gösterdi:

— Görüyorsunuz ya, ben İngiliz'im. Kimse beni ne çağırabilir, ne de bir yere götürebilir.

Muyyo iyice sabırsızlandı. Osman Kaptan'a Boşnakça:

— Bu gavur fena konuşuyor, vurayım mı? diye sordu.

Osman Kaptan, ona tetik durmasını bir işaretle bildirdikten sonra Todori'ye:

— Çorbacı, kalkacak mısın, kalkmayacak mısın? diye bir baskı denemesi yaptı.

— Kalkmayacağım, ne olacakmış?

Osman Kaptan, hemen Todori'nin iki elini yakalayıp kendine doğru çekti. Muyyo da adamı kucaklayıp sürüklemeye çalışırken Şakir, dükkandan içeri daldı. Todori'yi tutup çekerken aralarındaki masa üzerine devrilerek büyük bir gürültü çıkardı. Todori'nin kızları gürültüye koşup da babalarının durumunu görünce Osman Kaptan'ın üstüne saldırdılar. Muyyo elindeki mavzerin dipçiğiyle ikisini de saf dışı etti. Hemen üç kişi Todori'yi karga tulumba dışarıya sürükledi.

Osman Kaptan, o kerte sinirlenmişti ki az kalsın sarıldığı tabancasını herifin ağzına boşaltıp kasabayı gürültüye verecekti! Oraya yetişen Sadık Baba, hemen onun elini yakaladı:

— Ne yapıyorsun, Osman?

Todori, bu sırada ölüm yolculuğunun ilk ürpertisini duymuştu:

— Beni bırakın, haydi gidelim Yüzbaşıya, dedi.

On bir kişi, Jandarma kumandanına götürmek bahanesiyle Todori'yi atlarının terkilerine attıkları gibi sık ormanlarla kaplı Şile dağlarına doğru uzaklaştı. On bir kişilik grup, Todori'yi

bir saman çuvalı gibi dağlara doğru aşırırken, Kayadibi'ndeki oyalama görevini istendiğinden daha iyi yapan çete grubu, şimdi bile tek tük silah atarak gittikçe jandarmalarla arayı açıyor, buluşma yerine doğru geriliyordu.

Sadık Baba'nın vahşi bir hayvan sesiyle verdiği uzun bir işaret üzerine Şile jandarma kumandanıyla zavallı jandarmalarını oracıkta bırakıp ötekilerle buluşmak üzere seğirtti. Yetmiş kişilik çete, iki saatlik sıkı bir yürüyüşten sonra Ahmetli köyü köprüsünü geçip çok iyi bildikleri ormanlarla kaplı sırtlara tırmandı. Bir kuytuya çekilerek acı tatlı denemelerden sonra Todori'yi bülbül gibi söylettiler. Şimdiye dek yaptığı, bundan böyle yaptıracağı bütün cinayetleri anlattı. Her şeyi öğrendikten sonra bir posa biçimine gelen Todori'yi artık hiçbir şey söyleyemeyen, hiçbir şey yapamayanların dünyasına göndermek üzere Sadık Baba'ya bıraktılar.

Todori'nin bütün anlattıkları not edilerek kumandan Yenibahçeli Şükrü Bey'e götürüldü.

Todori'nin öldürülmesi, İngilizleri ta kalbinden vurmuştu. Hemen Sadık Baba'yı ölü diri yakalamak üzere dağa taşa bölüklerce piyadeler ve atlılar saldılar. Yüzbaşı Lister, Todori'nin acısını almak üzere İngiliz araştırma güçlerinin başında dağlara yöneldi. Sadık Baba, bir kez daha adamlarını dağıtarak İngilizlerin çabasını boşa çıkarmak üzere davrandı. Öteki gruplar da çekilip birer deliğe girmişti. İngiliz güçlerinin izlemesi haftalarca sürdü. Çetenin adamları çok büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldılar. Girecek sıçan deliği aradılar. Bu sırada İngilizler, Boşnak Nuri ile Hasan Kardeşko'yu ele geçirerek zincire vurdular; Şile cezaevine kapadılar.

Sadık Baba, adamlarını bir köye dağıttıktan sonra Üsküdar'da bir deliğe girip saklanmak, bu arada dinlenmek üzere yola çıktı. Karanlık bir gecede Alemdağ'ına varıp Sultançiftliği yöresine ilerledi. Ne var ki bütün bu bölge İngiliz ordugahına dönmüştü. Her yanda portatif çimen rengi İngiliz çadırlarından koloniler göze çarpıyor, her yanda makineli tüfeklerle gereçlenmiş İngiliz askerlerinin miğferleri parlıyordu. Üsküdar'a giden bütün

yollar, gedikler tutulmuştu. Burayı söktürüp geçemeyeceğini anlayan Sadık Baba, ister istemez geriye, Alemdağ'ına döndü. Bir kez daha dost Kosoy, ona kucağını açtı. Onu Sultançiftliği'ndeki Sultan Murat'ın boş, köhne sarayına yerleştirdi. Ona günlerce yetecek çok güzel yiyecek, içecekler de getirdi. Sadık Baba, sabahleyin gözlerini açıp da sarayın aşağısındaki çalılığa bakınca titredi. Orda da bir açık ordugah kurulmuştu.

Birkaç gün tehlikenin bu kerte yanı başında saklanan Sadık Baba, bir gece Kosoy'un getirdiği yeni haberle umutsuzluğa düşer gibi oldu:

— Baba, başımın üstünde yerin var. Ben, her türlü tehlikeyi göze alır seni burada aç bırakmam. Yalnız dün konuştuğum tercümanlardan biri, yağmur yağınca askerlerin saraya yerleştirileceğini söyledi. Bu biraz gönlümü bulandırdı. Sen Üsküdar'a insen pek fena olmaz, dedi.

Sadık Baba, hemen o gece kepeneğine sarılıp filintasını koltuğuna sıkıştırarak Üsküdar'a doğru yola çıktı. İngiliz nöbetçilerine görünmemek için on beş dakikalık yolu tam iki saatte alabildi. Sabaha dek yürüyerek Dudullu köyünü geçip Hekimbaşı çiftliği fundalıklarına vardı. Muhacir köyünün batısından Bulgurlu ile Küçük Bakkalköy'ü arasından geçerek Küçük Çamlıca'da Tevfik Hoca'nın köşkünün kapısını çaldı. Burada biraz dinlenerek yine yola düştü. Nişantaşı tarlalarını, Validebağ'ını geçerek Yüzbaşı Yavuz Fehmi Bey'in köşküne kapağı attı. Daha kapıdan girince tehlikenin, felaketin kendinden önce köşkün kapısını çalmış olduğunu hemen anladı. Yavuz Fehmi Bey'in annesiyle iki yetişkin kız kardeşi, harıl harıl yepyeni bir işle uğraşıyorlardı. İri yarı, uzun boylu bir adam olan Demir Hulusi Bey'i çarşafa sokuyorlardı. Yavuz Fehmi Bey de dikilmiş bunu seyrediyordu. İşin önemini soğukkanlı komiteci ağzıyla Sadık Baba'ya anlattı:

— Sığınacak bir yer arayan Demir Hulusi, sizden ayrıldıktan sonra doğru bizim eve geldi. Bunu herhalde yakınımızdaki komşulardan biri görmüş olacak ki iş hemen İngilizlerin kulağına gitmiş. Bizim ev oldum olası Damat Feritçilerle İngilizle-

rin gözü altındadır. Allah'tan ki onların içinden adamlarımız var. Bu sabah bana haber geldi. Bu gece köşkün basılmak tehlikesi var. Köşkün çevresindeki bütün yollar, karakollarca kesilmiş bulunuyor. İşte bu yüzden Demir Hulusi'yi bu ablukadan geçirip Burhaniye'deki bir dostun evine aşırabilmek için kadın kılığına sokmak zorunda kaldım.

Sadık Baba'da hoşafın yağı buz kesmişti. Sığınacak güvenli bir yer olarak geldiği köşk, şu sırada saatli bir bombadan başka bir şey değildi. Şimdi, burdan da savuşup başka bir sığınak aramak gerekiyorsa da o kerte yorgun, bitkindi ki birkaç adım daha atacak gücü yoktu.

O geceyi köşkün büyükçe kümesinde geçirmeyi göze almaktan başka çıkar yol bulamadı. Akşam karanlığı da basmış, baskın saatleri yaklaşmaya başlamıştı. Demir Hulusi Bey, Arap halayıklarını andıran uzun boyu ile çarşaflı, peçeli olarak Yavuz Fehmi Bey'in annesiyle kız kardeşlerinin meydana getirdiği ufacık kafilenin ortasında tin tin gidiyordu. Yavuz Fehmi Bey'in annesi elinde bir fener taşıyordu. Onlar, geçip gittikten sonra Yavuz Fehmi Bey de Sadık Baba'yla vedalaşarak köşkün arkasındaki ıssız tarlalarda akşam karanlığına karıştı. Yürüyecek değil, kımıldayacak gücü olmayan Sadık Baba da bütün tehlikeyi göze alarak kümesin kapısını açtı, altına bir portatif çadır parçası sererek yere kıvrılıp yattı. Ne yazık ki düşman korkusunu bile yenen Sadık Baba kümesteki horozla kazların düşmanlığını yenemedi. Sabaha dek kendisiyle bayağı dövüşüp duran bu yurtlarını koruma hırsıyla dolu hayvancağızları Damat Ferit'le Vahidettin gibi yurtsuzlarla ölçüştürerek kendi kendine güldü.

Altunizade Camisinde okunan sabah ezanıyla kümesten fırlayan Sadık Baba, yolunda hiçbir engele rastlamadan Validebağ'ı, Sarıkaya derken kendini arkadaşı Rüştü'nün Burhaniye'deki evinde buldu. Sadık Baba, burada işin ne kerte sarpa sardığını yakından gördü.

Dağ taş jandarma, polis, İngiliz askeriyle örtülmüş gibiydi. Haydarpaşa, Acıbadem, Küçük Çamlıca, Libade, Bulgurlu, Fıstıkağacı, Beylerbeyi ve Üsküdar'ın çevrelediği geniş bölge,

üniformalı polislerle sarılmıştı. Damat Ferit'in bütün elindeki sivil polis örgütü de buraya dökülmüş, kömürcü, eskici, küfeci, boyacı, türlü satıcı kılıklarına girmiş, sokaklarda vızır vızır dolaşıp duruyordu. Üsküdar'ın ünlü soysuzlarından Terzi Mehmet, Bitpazarlı Cemal Hoca, Kuddusi, sütü bozuk nankörlerinden Markar, Artin, Sofokli de İngiliz altınlarıyla yemledikleri civcivlerini, piliçlerini arkalarına takmış, böbürlenerek, ihanet edecek kutsal bir şey arayarak çarşı pazar dolaşıyorlardı. Hepsi bir tek erek arkasındaydı. Camilerde, kahvelerde, tekkelerde durmadan Yüzbaşı Yavuz Fehmi'yi, Yüzbaşı Demir Hulusi'yi, Sadık Baba'yı soruşturuyorlardı.

Sadık Baba, günlerini Rüştü'nün evinde geçirirken kendileri yüzünden yüzlerce, binlerce kişinin tedirgin edildiğini, evlerinin basılıp didiklendiğini, sopaya yatırıldığını işitiyor, çok üzülüyordu.

Buraya sığındığından birkaç gün sonra Beylerbeyi'nden Burhaniye'ye giden yol üzerinde, hemen karşılarındaki taşlık yamaçta başları kalpaklı, sırtları gömlekli, belleri kamalı Çerkezlerle Abazaların belirdiğini görünce pirelendi. Eve soluk soluğa giren Rüştü, İngilizlerin korkunç adamlarından Çerkez Bekir'le Kasımpaşalı Kolbaşı İsmail'in bir sürü Türk, İngiliz polisiyle mahalle kahvesinde oturup çay içtiklerini, bu gece kimi evleri basacakları söylentisinin dolaştığını söyledi. Sadık Baba, burnunun dibine gelmiş olan tehlikeyi sezinledi, uzun kara sakallarının telleri titremeye başladı, sinirden titreyen telleri çekiştirerek bir kez daha ölümden kaçmanın yollarını düşündü.

Bu sırada evin kadınlarından biri korkuyla sapsarı kesilerek içeri girdi, titriyordu:

— Bir İngiliz polisiyle iki silahlı Çerkez bizim evin birkaç adım ötesindeki duvarın dibinde sinmiş bekliyor, bizim evi gözetleyip duruyorlar, dedi.

Bundan daha kötü haber can sağlığıydı. Bir dakika daha durmaya gelmezdi. Sadık Baba ile Rüştü, hemen tabancalarını çekerek arka odalardan birinin penceresinden bahçeye atladılar. Yemiş bahçelerini bölen duvarlardan atlayıp ağaçlar

arasına sinerek Tomrukağası Bayırı'na ulaştılar. Bacaklarının bütün gücüyle koşarak en sonra Çakaldağı'na vardılar. Yüksek fundalıklar içinde dilleri bir karış dışarda uzanıp kaldılar.

Sonradan, öğrendiklerine göre kendileri pencereden atlayıp savuştuktan bir iki dakika sonra kara kalpaklı, kamalı Çerkezlerle İngilizler evin kapısına yüklenerek içeri girmiş, her yanı didik didik ederek onları aramışlar, bulamayınca da çoluk çocuğu hırpalamaktan çekinmeyerek defolup gitmişlerdi. Ertesi gün bu haberi Çakaldağı'nda almışlardı. İki arkadaş, burda umutsuz saatler yaşadı. Sığınacak hiçbir yer kalmamış gibiydi. İç, dış düşmanlar el ele vererek onlara koskoca yurdu dar etmişlerdi. Sonuna dek de bu fundalıkta barınamazlardı. Yine dost ya da dosta yakın insanlar arayacaklardı. Kalkıp yavaş yavaş insanlar arasına indiler. Sadık Baba, köşklerden birinden bir makas isteyerek sakallarını kırpıp küçülttü. Bıyıklarını bir hocanınkine benzetti. Her zaman yanında taşıdığı sargı bezleriyle bir hasta gibi başını, yüzünün yarısını sardı. Kendini iyice maskelenmiş sanarak bir sandalla Tophane'ye geçti. Galata Gümrüğü'nde hamalbaşı Salih Reis'in karşısına dikildi. Bu eski ahbabı bile onu zor tanıdı. Salih Reis, onu bir hamal kılığına sokarak hamal koğuşunda konuk etti. Geceyi burda güvenli bir uyku çekerek geçiren Sadık Baba, ertesi sabah Salih Reis'in Galata Polis Merkezinden kendisine aldığı fakirlik ilmühaberiyle Gureba Hastanesi'ne yollandı. Hastanede bu işler unutuluncaya dek gizlenerek biraz olsun dinleneceğini umuyordu. Yürüyerek Köprü'yü geçti. Eminönü'nden Bahçekapı tramvayına binmek üzereyken Damat Ferit'in azgın sivil polislerinden, eski kendi polislik zamanından kendini tanıyan Hafız Sait'le burun buruna geldi. Hafız Sait, gökte aradığını yerde bulan bir insan sevinciyle, bir alıcı kuş atikliğiyle onun üstüne atılarak sıkıca koluna girdi. Hemen polis çağırmak üzere cebindeki düdüğü çıkararak ağzına götürürken Sadık Baba elini cebine atarak:

— Hafız, çek düdüğü ağzından, yoksa şimdi canını alırım! diye onu uyardı.

Hafız Sait'in kırçıl sakalı tombul yüzünde bir korku, şaşkınlık yüzmeye başlamıştı. Bir yandan da kapana girmiş bir vahşi hayvan korkusuyla sıyrılmak istiyordu. Bu kez onu Sadık Baba demir gibi yakaladı. Bırakmak, bir mayına basmak demekti. Hafız Sait, korkmuş bir köpek gibi titriyordu.

Sadık Baba, gülümseyerek:

— Evde bekleyen çoluk çocuğuna kavuşmak istersen çeneni tut ve bir arkadaş gibi istediğim yere dek benimle birlikte yürü. Yineliyorum, ters bir davranışının, uygunsuz bir girişimin cezası ölüm olacaktır, dedi. Kol kola ilerlediler.

Sadık Baba sonra bir otomobil çağırdı. Birlikte bindiler. Sadık Baba ıssız bir yerde indi, arabanın yolunu sürdürmesini sağlayarak bir sürü sokaklardan girip çıktı.

Yine Üsküdar'a geçinceye dek başından daha bir sürü serüven geçtiyse de en önemlileri bundan sonra başlayacaktı. İhsaniye, Çiçekçi kahvesi yoluyla Tunusbağı'nda sivil polis Ahmet Hamdi Bey'in Karacaahmet polis noktası karşısındaki evine damladı.

Bu genç, fedakar, arkadaşının yaptığı iyiliklerden artık utanıyordu. Onu böyle apansızın karşısında gören Ahmet Bey, sevinçten boynuna sarılarak şöyle dedi:

— Baba, bir haftadır Yüzbaşı Yavuz Fehmi Bey seni arıyor. Bu akşam yine gelecek. Hepimizi merak ve kaygıya düşürdün. Bulunduğun yeri bana olsun bildirmek yok mu a babacığım?

Bundan sonra, Sadık Baba'ya taze haberler verdi. Akşamleyin çıkagelen Yavuz Fehmi Bey'le, Sadık Baba iki yıllanmış özlemli gibi kucaklaşıp öpüştüler. Yavuz Fehmi, Sadık Baba'ya yeni görevini bildirdi:

— Zeytinburnu fabrikasındaki silah ve cephanenin Karamürsel'e taşınması gerekiyor. Karakol Örgütü bu isi sana verdi. Yarın herhalde İstanbul'a iner, Nuruosmaniye'de Kapalıfırın Caddesi'ndeki evinde göz hekimi Esat Paşa seni bekleyecek. Paşa ile görüşür anlaşırsın. Görev üstüne direktifi de o verecek sana.

Yavuz Fehmi Bey bunları söyledikten sonra, onun elini sıkarak Karacaahmet'in vahşi, sahipsiz köpekler havlayan korkunç, ürkünç karanlıkları içinde gözden uzaklaştı.

Sadık Baba, burdan yine İstanbul'a geçebilmek için sağlam bir kılık değişimi yapmak gerektiğini düşündü. İlkin güzelce yıkanıp paklandı, sonra sırtındaki bit yuvası kesilen yırtık pırtık hamal giyneğini çıkarıp attı. Eski tanıdık İmrahor imamı Ali Rıza Hoca'yı çağırdı. Onun eski cübbesi, şalvarıyla yeşil sarıklı fesini getirip giyindi. Eksiksiz bir hoca olmuştu. Beline sardığı şal kuşağın arasına da tabancalarıyla bombalarını yerleştirdi. Aynanın karşısına geçtiğinde ordan kendisine ufak tefek bir hocanın gülümsediğini gördü. Gece güzel bir uyku çekerek sabahleyin erkenden sol gözünü kara bir kreple örttü. Genç vefalı arkadaşı Ahmet Hamdi Bey'e veda ederek evden çıktı. Tunusbağı'ndan tramvaya binerek Haydarpaşa vapuruyla İstanbul'a geçti.

Esat Paşa'nın muayenehanesine vardığında kreple örttüğü gözünden hastaymış gibi öbür bekleyen hastaların arasında oturup sırasını bekledi.

Muayene odasına girdiğinde Esat Paşa, onun yüzüne bile bakmadan:

— Nen var söyle bakalım, hoca efendi? diye sordu.

Sonra hocanın yüzüne dikkatle bakarak bir şaşkınlık çığlığı attı:

— Vay Sadıkçığım! Bizi meraktan çatlattın ayol! diyerek Sadık Baba'nın boynuna sarıldı.

Sonra, bütün hastalarını savarak Sadık Baba'yla baş başa verdi. Esat Paşa, Sadık Baba'ya gözleri yaşararak Karakol Örgütü'nün başarılarından söz ediyor, yurttan ulustan konuşurken kirpiklerinin üzerinde sıralanmış yaşlar titreşiyordu. Bu görüşme, saatlerce süren bir dertleşme oldu. Paşanın, herkesçe bilinen içten yurtseverliği, onun da gözlerini yaşarttı. En sonra, Esat Paşa ona yeni işi üzerine direktifler verdi. Ayrılırken onun ellerini öpen Sadık Baba, bu elin Esat Paşa'nın kokusuna kavuşmuş bir süblime kokusunu ciğerlerine sindirircesine kokladı.

Esat Paşa'dan birlikte çalışacağı arkadaşın adresini alan Sadık Baba, Samatya'ya yollandı. Arapkuyusu'ndaki evi kolayca buldu. Burası, Zeytinburnu silah fabrikası müdür muavini Yarbay Ali Rıza Bey'in eviydi. Yalnız, her zamanki kuşkulu gözleriyle sokağı gözden geçirince Ali Rıza Bey'in evinin sıkı bir göz hapsinde olduğunu gördü. Sokağın her iki başında polislik zamanından pekiyi tanıdığı, şimdi Damat Ferit'le İngilizlere çalışan iki sivil polisin dikildiğini görünce şaşırır gibi olduysa da kendini toparladı. Biraz dikkatsizlik etseydi az kalsın bunlardan Celal adlısının kucağına düşecekti.

Bu tehlikeli yerden seğirterek uzaklaştı. Silivrikapı'da bahçıvanlık yapan eski Bulgar hemşehrisi Vasil'in Kulübesine gitti. Kılığından dolayı onu güç tanıyan Vasil, sonra çok sevindi. Durumu da anlayınca ürkmedi:

— Bir değil, evimde bin gece kalsan yüksünmem senden Kaptan. Cehenneme de yollasan giderim, dedi.

Sonra Vasil, bir sele taze sebze hazırladı. Sadık Baba'nın Ali Rıza Bey'e yazdığı mektubu da alarak onun evine doğru yola çıktı. Ertesi sabah, kulübeden ayrılırken Vasil, Sadık Baba'nın eline sıkıştırdığı bir İngiliz altınını almamak için sonuna dek diretti. Sadık Baba onun tok gözlülüğüne hayran oldu. Ufacık bir bahçede hiç kimsenin etlisine sütlüsüne karışmadan sessiz bir bekar yaşayışı sürdürüp giden bu adamcağıza iyice ısındı.

Sadık Baba, bu hemşehrisine gerçek sevgisinden bir parçasını bırakarak Kazlıçeşme Ermeni Hastanesi yanındaki demiryolu köprüsünün altında verdiği randevu yerine seğirtti. Gittiğinde Yarbay Ali Rıza Bey'i orda bekler buldu. Hemen ordaki bostanlardan birine dalarak bir hendekte oturup konuşmaya başladılar. Uzun uzadıya Zeytinburnu fabrikasından Karamürsel'e kaçırılacak silahlarla cephanelerin, kapsül, fişek makinelerinin, işgalcilerle onların yerli çomarlarına sezdirmeden nasıl götürüleceği üstüne konuşup bir karara vardılar. Silahlar kaçırılırken işgalcilerle göğüslendiğinde onlarla vuruşacak arkadaşlar da belli oldu. Bunlar Sadık Baba'nın çetesindeki arkadaşlarından Bulgurlulu Mevlut Pehlivan, Üsküdar Askerlik Şu-

besi Başkanı Binbaşı Mehmet Bey'in arabacısı Mehmet Ali, kunduracı Mecit, kesici Mehmet, Çerkez Rüştü, Sırrı, Küçük Çamlıcalı Aziz, Karamürselli Boşnak Asım'la Kara Mehmet'ti. Karakol Örgütü de bunlara dört yeni arkadaş katmıştı. Silah kaçakçılığı hemen başladı.

Kurulan örgüt Zeytinburnu ile Karamürsel arasında aralıksız çalışmalarını sürdürürken bu alanda görevinin bittiğini gören Sadık Baba, başını alıp yine Alemdağ'ı ormanlarının yolunu tuttu. Onu oraya sürükleyen çok önemli nedenler vardı. Todori olayından sonra ele geçen, şimdi Şile cezaevinde zincirler içinde inleyen çete arkadaşlarını kurtarmaya çalışacaktı. Eski dost Kosoy'la orman memuru Serezli Mustafa Bey, onu böyle hoca kılığında görerek hem güldüler, hem de bir şeyhülislam karşılar gibi karşıladılar.

Bu iki dost hemen adamlarını köylere salarak Sadık Baba'nın çete arkadaşlarını oraya topladılar. Toplanan arkadaşlar, cezaevindeki üç arkadaşlarını kurtarmak için Sadık Baba'nın yaptığı öneriyi hemen sevinerek benimsediler.

O gece, Alemdağ'ından uzaklaştılar. Sadık Baba, çetesini göz doktoru Esat Paşa'nın Libade (Libadiye) dolaylarındaki çiftliğine yerleştirerek Üsküdar savcısı Mazhar Bey'in Maltepe'deki köşküne yollandı. Eski bir tanıdık olan Mazhar Bey, arkadaşlarının kurtarılması için ona yardım edeceğine söz verdi. Yalnız bunun için bir de Üsküdar sorgu yargıcı Yordanaki Efendi'yi görmesini salıkladı. Sadık Baba, hemen Yordanaki Efendi'nin Bağlarbaşı'ndaki evine koştu. Sorgu yargıcı, onu büyük bir nezaketle karşıladı. Sadık Baba kendini tanıtınca Rum soyundan olan adamcağız, son kerte korktu. Yüzü bir fırtınaya tutulmuşçasına allak bullak oldu. Sonra kendisinin Savcı Mazhar Bey'ce gönderildiğini söyleyince adamcağız durgunlaşarak kendine geldi.

Sadık Baba, arkadaşlarının kurtarılması işini hemen açtı.

Sorgu yargıcı:

— Azizim, kardeşim! dedi. Bu adamların evrakını ben inceledim. Hem de birkaç kez. Şaka değil, ortada bir kasabayı

basmak, hükümet güçlerine karşı koymak ve sonra da gece yarısı kapı kırarak girilen bir evden alınan bir adamın kafasını koparmak. Bu suçlarla sanı altında bulunan bu adamları ben nasıl kurtarabilirim? Bu işi yapacağımı değil, sizinle bu işi görüştüğümü bile işitseler beni yok ederler. Yalvarırım, beni mazur görünüz, bu işte. Bu mazeretimi söylemiştim.

Sadık Baba, ona son bir öneride bulundu. O zaman, Yordanaki Efendi:

— Ha, bak bu olur işte, dedi. Yalnız, yapacağımız bu işten benim de bilgim bulunduğunu hiç kimseye söylemeyeceğinize namus sözü isterim.

Sadık Baba, onu türlü antlar içerek bu gizin hiç kimseye söylenmeyeceğine inandırmaya çalıştı. Seviniyordu. Yordanaki Efendi sanıkları sorguya çekmek üzere Şile kaymakamlığından yardım isteyecekti. Jandarmalarla yayan olarak Üsküdar'a doğru yola çıkarılan çeteciler yolda Sadık Baba ile adamlarının yapacakları bir baskınla kurtarılacaktı.

Sadık Baba, sorgu yargıcıyla yaptığı anlaşma üzerine sevinerek Esat Paşa Çiftliği'nde gizlenen arkadaşlarının yanına döndü. Arkadaşları da bu başarıya onun gibi sevindiler.

Şile'ye yaklaşmak üzere hemen o akşam yola dizildiler. Ömerli ile Hiciz (Heciz, Yeşilvadi) arasındaki Dindere'de pusuya yatarak Şile yolunu kestiler. Pusuda üç gün beklediler. Bu süre içinde yoldan canı alınması gereken türlü kişiler geçti. Sadık Baba, bunlar arasında Yüzbaşı Lister'i, Yüzbaşı Vitel'i, çete reisi Zaharyadis'i, Yermanos'u, Çerkez Bekir'i, Sıtkı'yı, Tabancalı Ali gibi alçakları seçtiyse de hiçbirine hak ettiği adalet kurşunlarını yerleştiremedi. Bundan da çok üzüldü. Atacağı bir tek kurşun bile mapushanedeki üç aziz arkadaşını ölüme götürebilirdi. Bu yüzden, önünden salınarak geçen bu azılı düşmanlarına yalnız, içinden ateş edip kudurdu, dişlerini gıcırdatmakla yetindi. Böyle üç gün toprağa yapışarak beklemenin ne kerte güç olduğunu düşündükçe sövüp sayan Sadık Baba, dördüncü gün, ikindiüstüne doğru gözcü arkadaşının çaldığı işaret ıslığı üzerine silkinip toparlandı. Yolun döneme-

cinde birdenbire Hasan Kardeşko ile iki yanında yürüyen Boşnak Nuri ve Kurna köyü korucusu Osman meydana çıktı. Zavallıların bütün gövdeleri, zincirlerin ağırlığı altında iki büklüm görünüyordu. Ayakları bukağılı olduğu gibi, boyunlarına dolanan ağır işkence zincirleri, bileklerine de sarılıydı. Kafilenin çevresinde altı silahlı jandarma yürüyordu. Artık yaklaşmışlardı. Saçları, sakalları uzamış, zayıflamış, gözlerinin altı çürümüş olan üç arkadaş, zincirlerini umutsuzca sürüklüyordu.

Sadık Baba, jandarmalara bir zarar getirmeden arkadaşlarını kurtarmak istediğinden verdiği bir işaretle hepsi pusudan fırlayarak namluları jandarmalara doğrulttu, durumun güçlüğünü hemen kavrayan jandarmalar, mavzerlerini yere atarak ellerini havaya kaldırdılar. Jandarmalardan biri Sadık Baba'nın yardımıyla bukağıların kilitlerini açtı. Birkaç dakika sonra ağır zincirler, öldürülmüş birkaç yılan gibi yolun ortasında yatıyordu.

Sadık Baba bu zincirleri Şile'ye dek taşımak zorunda kalacak jandarmalara şimdiden acıyordu:

— Çocuklar, dedi. Biliyorum. Yüzbaşı sizi çok hırpalayacak. Belki de yıllarca hapis yatıracak. Ne yapayım ki size acıdığım gibi elinizden aldığım arkadaşlarıma da acıyorum, isterseniz gelin, sizi de kurtarayım.

Altı jandarma da umutsuzluktan kurtulmuşa benziyordu. Yüzleri aydınlanmıştı. Sadık Baba, bundan yüreklenerek:

— Haydi çocuklar! dedi. Siz de gelin bizimle. Ulusu, memleketi bu kara yürekli düşmanlardan, kızıl elli nankörlerden kurtarmaya savaşan Anadolu'daki büyüklerimize götürelim. Yer yer toplanan kardeşlerinize katıştıralım sizi.

Altı jandarma bu söz üzerine yine somurttu. Onlar, bütünüyle padişahçı propagandanın, o korkunç fetvanın etkisi altındaydı. Bolşevik Anadolu'ya gidemezlerdi. Bunu anlayan Sadık Baba, not defterinden kopardığı bir kağıdı Şile jandarma kumandanına verilmek üzere bir mektup yazarak jandarmalardan birine verdi:

— Bu kağıdı Yüzbaşınıza verin, dedi. İçinde mahpusları elinizden aldığımı yazdım. Kendinizi cezadan kurtarmak için

"Sadık Baba, üzerimize yüz kişi ile çullandı ve mahpusları elimizden aldı." Deyin e mi? Haydi bakayım. Toplayın zincirleri, alın tüfeklerinizi de düşün yola.

Jandarmalar, tüfeklerinin kendilerine verilmesine çok sevindiler. Tüfeklerini alıp zincirleri yüklenerek arkalarına bakmadan Şile'ye doğru yola koyuldular. Zincirlerin ağırlığı altında sendeliyorlardı.

Sadık Baba ile arkadaşları kurtardıkları üç arkadaşlarını da alarak iki gün süren aldatıcı zikzak bir yürüyüş yaptılar. Bir akşam Küçük Çamlıca'daki Tevfik Hoca'nın Kuvayı Milliyeci dergahına sığındılar.

Artık cennet kokuları, güzellikleriyle dolu fundalıkların, serin Alemdağ'ı ormanlarının tadı kalmamıştı. Mevsimin ilk karı, çeteciler için çetin günlerin gelip çattığını anlatıyordu. İşte hemen bu sıralarda İstanbul'dan Anadolu'ya kaçmalar başlamıştı. Silah kaçakçılığı da kimi tehlikelerle karşılaşıyordu. Bu yüzden Yenibahçeli Şükrü, Dayı Mesut, Yavuz Fehmi Beyler, sert bir komitecilik örgütüyle İstanbul'dan Orta Anadolu'ya giden bir izi güvenli bir kanal durumuna getirmek üzere son güçleriyle çalışıyorlardı. Bu sırada Kuşçubaşızade Eşref Bey de bir yıldır inlediği Malta Adası mapushanesinden kurtulup gelmiş, bu hızlı çalışmalardaki rolünü almıştı. Eşref Bey, kendisi de Çerkez olduğundan Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesinin ne türlü tehlikeler sakladığını pekiyi sezinliyordu. Bu bölgeyi bir güvenlik bölgesi olarak elde tutmadıkça İstanbul'da Anadolu'nun en yakın bağlantısını sonuna dek sürdürmenin elde olmadığını biliyordu. Bundan dolayı şimdiden bu bölgede güçlü Kuvayı Milliye örgütleri yapmak gerekiyordu. Eşref Bey'in bu isteği, Karakol Örgütü aracılığıyla eskiden beri tanıştığı Mustafa Kemal'e bildirildi. O da bunu benimseyerek Eşref Bey'i Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesi Kuvayı Milliye kumandanlığına atadı. Mustafa Kemal'in buyruğu gelir gelmez Karakol Örgütü hemen davranarak Kocaeli ile Bolu bölgesi örgütü için çalışmaya başladı.

Tevfik Hoca'nın dergahına postu serip tembel, uyuşuk günler geçiren Sadık Baba, nerden ne çıkacak diye bekleyip

dururken Yavuz Fehmi Bey'den gelen haber üzerine Karakol Derneği'nin Üsküdar dalı üyelerinden Ahmet Halim Bey'in İmrahor'daki evine gitti. Birkaç yıldır Eşref Bey'i görmemişti. İki özlemli gibi sarılıp öpüştüler. İki eski Teşkilatı Mahsusacı oldukları gibi Abdülhamit'in saltanatı zamanında da İzmir'de jandarma kumandanı olan Eşref Bey'le birlikte Ege dağlarında Çakırcalı Mehmet Efe'yi yakalamaya gitmişlerdi.

Sadık Baba, Ahmet Halim Bey'in evinde Eşref Bey'den başka Ahmet Halim Bey'in kardeşi Adil, Enver Paşa'nın başyaveri Eşref Bey'le de karşılaştı. Görüşüp anlaştılar. Kartal, İzmit, Adapazarı, Kandıra, Şile, Bolu bölgesinde Müdafaayı Hukuk Dernekleri kurulacaktı. Halk, düşmana karşı silahlandırılacak, gereksenen savaş araçları da Yenibahçeli Şükrü Bey'in Çal köyündeki karargahından alınacaktı.

Sadık Baba, hemen ertesi gün, Eşref Bey'le baş başa vererek çalışmaya başladı. Buluşma yerleri Doktor Nazım Paşa'nın köşküydü. Hemen örgüte koyuldular. El altından milis topluyor, silahlandırıyor, burda saklıyorlardı. Sadık Baba, bu köşkte on bir gün durmadan vızır vızır işleyip çalıştı. Kuvayı Milliye bölgelerinden birinde çalışır gibi serbestçe çalıştıysa da hiçbir terslikle, ihanetle karşılaşmadı. İşlerini bitirmiş, Eşref Bey'in işlerini bitirmesini bekliyordu. Artık can sıkıntısından patlamaya başlamıştı.

Sisli, puslu, karanlık kış havası bu can sıkıntısına tuz biber ekiyordu. Akşamüstü kendini dışarı atarak Çamlıca Suyu'nun kaynağına doğru şöyle kısa bir gezintiye çıktı. Karlara batıp çıkarak ilerliyordu. Birdenbire gözlerine çarpan bir şey, tehlikenin burnunun dibine geldiğini ona anlattı. Üsküdar-Kısıklı yolu üzerinde bir insan kalabalığı gördü. Bu, silah çatmış bir İngiliz müfrezesinden başka bir şey değildi. Bir önsezi Sadık Baba'ya bu askerlerin kendileri için geldiğini bildiriyordu. Bacaklarının bütün gücüyle köşke doğru koşmaya başladı. Hemen arkadaşlarını topladı, akşam karanlığı çökerken köşkten birer, ikişer ayrılarak Tomrukağası üzerinden Büyük Çamlıca sırtını aştılar, seğirterek Duhanizade Çiftliği'nin çamlıklarına daldılar.

Onlar, köşkten ayrıldıktan yirmi dakika sonra iki dağ topu, dört ağır makinalı tüfekle gereçlenmiş bir İngiliz taburu, koşar adım köşkü çevreleyen sırtlara, tepelere tırmanıp mevziye girdi. Köşkü, çepeçevre sarıp bütün yol kavşaklarını tuttular. Sonra, topluca yaptıkları gibi saldırıyla köşkün kapılarını, pencerelerini kırıp içeri girdiler.

Bir kez daha Sadık Baba'nın fendi İngilizleri yenmişti. İngiliz izleme taburu elleri boş geriye dönerken Sadık Baba ile adamları da Dudullu köyüne varmıştı. Alemdağ'ı üzerindeki küçük korulukta karatavukların, nar bülbüllerinin konuğu oldular. Burda verdikleri mola, bir okul bahçesinde çocukların kaygısız cıvıltılarıyla dolu eğlenceli yaşayışından tatlı bir sahneyi andırıyordu. Kuşçubaşı Eşref Bey'in yirmi dört adamı, Sadık Baba'nın eski çetecileri gibi pişkin olmadığından yorulmuşlar, bu mola da onlar için verilmişti. Ne var ki birkaç dakika dinlendikten sonra hepsi de canlandı. Konuşuyor, gülüşüyor, bağrışıp çağrışıyordu.

Sadık Baba, hem Eşref Bey'in bu yirmi dört yiğit adamını, hem de kendisininkileri gözden geçiriyordu:

"Bu ağacın dibinde, gözlerini kucağındaki filintasına dikip düşünen, kara, dik bıyıklı gence Kasımpaşalı Çamur İzzet derler, düşünceli bir delikanlı gibi görünürse de ne görünüşüne inanıp uslu, ne de takma adına bakıp sıvışık sanmayınız. Durgunluğu tilkiliğinden, çamurluğu da sertliğindendir. Gerçekten de çok kurnaz ve yürekli bir erdir. Karşısında duran tatlı bakışlı, güler yüzlü, kibar yapılı adamcağız da Filip Mehmet'tir. Görünüşünün tersine, ağı gibi acı, gerektiğinde de umacı olan bir afettir. Galatalı Rıfat için çokça bir şey diyemeyeceğim. Niteliğini adının başında taşıyan bu delikanlı da çok namuslu ve bileğine güvenen bir afacandır. Mustafa Çavuş ile Necati, mayaları kanla yoğrulmuş, yurt savaşları içinde yorulmuş iki Girit aslanının yürekleri yanık vatan yavruları. Köye giden yolun kıyısında gözcülük eden delikanlıya da Sarı Mustafa derler. Atılgan ve yurtsever bir nankör düşmanı, kayanın üzerinde karşılıklı yarenlik edenlerden biri Adapazarılı Abdi, öbürü de Kör Hamit, ikisi de birer emekli savaşçı."

Çevre, diz boyu kuru karla örtülüydü. Delikanlıların bu karlar üzerinde boğuşmaları, yatıp yuvarlanmaları Sadık Baba'nın çok hoşuna gidiyordu. Kendi adamlarıysa çok çetin günlerden geçtiklerinden bu taşkın yaşamak sevincine ortak olamıyorlardı. Eşref Bey, Teşkilatı Mahsusa'nın en yaman adamı olduğuna göre mutlaka bu genç çeteciler de ona uygun savaşçılardı. Başka türlü de olamazdı.

Sadık Baba, böyle insanları değerlendirerek düşünüp dururken Dudullu köyünden koşarak gelen bir haberci, Kısıklı jandarma karakolundan biraz önce aldığı bir haberi Sadık Baba'ya ulaştırdı:

— Bir İngiliz izleme bölüğü Muhacir köyüne doğru inmektedir.

Sadık Baba, hemen çocukları arkasına takarak yola çıktı. Karanlık bastığında Kosoy'un kendisini vaktiyle gizlediği boş Sultan Murat köşküne gitti. Dost Kosoy, o gece bütün milislere çok güzel bir şölen çekti. Gerçekten bir şölen gecesinde olduğu gibi yeyip içtiler, eğlendiler.

Ne var ki bu güzel gecenin sabahında yüreklerini derinden sızlatan, dişlerini kırarcasına sıktıran korkunç bir cinayet haberi alarak sarsıldılar. Şile'den gelen haberci, olayı Sadık Baba'ya ağlayarak şöyle anlattı:

— Şileli cellatlar, *"Sadık Baba'yla Yavuz Fehmi'ye yardım ediyorsun"* diye Şile Belediye Başkanı Ali Bey'i çarşının tam ortasında parçaladılar. Çok mert adamdı o. Yalvarmadı bile zalim düşmanlara! Sıkılan kurşunlar, saplanan süngüler karşısında Türk varlığının, Türk kahramanlığının kızıl bir mermerden yapılmış örneği gibi dimdik durdu. Kurşunların girdiği bağrından, palaların açtığı yaralardan, süngülerin deldiği damarlarından kan fışkırırken o yine bağırdı:

— Yaşasın Mustafa Kemal! Var olsun Türklük!

Onun bu haykırışı, alçakları büsbütün kudurttu. Attılar, vurdular, kestiler ve en sonra kemiklerini parça parça, etlerini lokma lokma ettiler. Yazık oldu demeyeceğim Ali Efendi'ye. O, umarım ki Şile'nin ıslak toprağına değil, aziz ve kadir bilir Türk

ulusunun yüreğine gömüldü. Ne mutlu ona. Hep imreniyoruz onun şanlı ölümüne. Ne var ki arkada bıraktığı boynu bükük öksüzlerin, gözü yaşlı karısının durumu ne olacak bilmem? Daha şimdiden aç ve açıkta kaldılar.

Sadık Baba, bu çığlığı daha çok dinleyemedi. Gözlerini açarak şöyle bağırdı:

— Yeter arkadaş, Allah rızası için! Onlara elbette ulus bakacak. Tasalanma bunun için.

Sadık Baba, bunları güçlükle söyleyerek yerinden fırladı. Sık ormanlara doğru koştu, ağaçların bu tapınak sessizliği içindeki kuytusunda hırsından hıçkıra hıçkıra ağladı, saatlerce, saatlerce ağladı. *"Ne yazık ki aldığım yeni görev, Şile'ye uzanmak, onu öldüren elleri bulup birer birer kırmak, evlerini başlarına yıkmak, ölülerini enkaz arasında yakarak kutlu şehidin öcünü almaklığıma elverişli değil."* diye söylendi.

Burdan yola çıkarak Ömerli üzerinden Hiciz (Heciz, Yeşilvadi) köyüne varıp orda geceledıler. Geceleyin Kuşçubaşı Eşref Bey, yanında dayısı Mahmut, kayın biraderi süvari üsteğmeni Fahri Beyler olarak çıkageldi. Sabahleyin gün ışırken karları gıcırdatarak yola çıktılar. Eşref Bey'le iki akrabası atlı, ötekiler de yayan gidiyordu. Çok zor bir yolculuktu bu. Burnu, kulakları, parmakları donduran soğuktan başka diz boyu kar da yürüyüşü engelliyordu. Eşref Bey, çok tezcanlı bir adam olduğundan yayaların ağır aksak yürüyüşünden çok sıkıldı. Kendilerini Değirmençayırı'nda bekleyeceğini söyleyerek atını sürüp gitmeye davrandı. Sadık Baba, bura jandarmasının tehlikeli olduğunu bildiğinden buna karşı durmak istediyse de Eşref Bey dinlemeyerek dayısı, kayınbiraderiyle birlikte atını sürerek gitti.

Sadık Baba, adamlarıyla kara bata çıka ilerliyordu. Kar, diz boyundan bellerine yükselmişti; durmadan yağıyordu. Onlar karlarla böyle bayağı güreşerek, gülüşerek boğuşup dururken Eşref Bey'in dayısı atını doludizgin sürerek onların yanına geldi:

— Sadık Baba, dedi. Değirmençayırı'nda otururken jandarmalar habersizce bizi sardılar. Ben, hayvanıma güvenerek

kaçtım. Eşref'le bizim Fahri şu sırada tehlikedeler. Aman, biraz çabalayın kurtaralım şunları.

Sadık Baba'nın dediği çıkmıştı. Ne var ki kar, yayaları güçsüz bırakmıştı. Buna bakmadan son damla güçlerini harcayarak Değirmençayırı'na yaklaştılar. Akşam karanlığı basıyordu. Jandarmalar, köye girip Eşref Bey'le arkadaşını tutuklayacaklarına köyün dışında pusuya yatmışlardı. Köyden çıkarken onları yakalamak istedikleri anlaşılıyordu.

Sadık Baba, hemen köyü sararak pusuya yatan jandarmaların çevresini adamlarından bir başka çemberle çeviriverdi. Jandarmalar, bu ateşli çember önünde epeyce güçlük çıkardılarsa da Sadık Baba ile adamları köye girerek Eşref Bey'le Fahri Bey'i kurtardılar. Jandarmanın yeni bir kahpeliğine uğramamak için de hemen Akçakilise'ye (Akçakese-Kandıra) doğru yola dizildiler. Geceyi burada geçirerek sabahleyin tanyeri atarken Adapazarı yönünde yola çıktılar. Karlarla ağarmış tepeler, ağaçlıklar, ovalar geçerek üç gün sonra Adapazarı'na ulaştılar.

Burada dört gün dinlendirici bir mola vererek yine yola dizildiler. İki günlük sürekli, öldürücü yürüyüşten sonra Hendek'le Düzce'yi arkada bırakarak Bolu Dağı'ndaki Elmalık denen yerde hanlara yerleştiler.

Kuşçubaşızade Eşref Bey, dayısıyla kayınbiraderini yanına alarak Müdafaayı Hukuk Örgütü kurmak üzere Bolu'ya yollandı.

Sadık Baba, burada sarayla yakınlık kurmuş Abaza, Çerkez halklarının kendilerine karşıt bir duvar gibi kapandıklarını gördü. Eşref Bey'in Bolu'da bir yığın güçlükle karşılaştığı haberini aldı. Elinde bulunduğunu söylediği Kuvayı Milliye güçlerine kimse inanmıyordu. Bolu'da Eşref Bey'in durumunu güçlendirmek üzere elinin altındaki otuz yedi kişilik milisi iki yüz elli kişi göstererek, buna göre ayakkabı, çamaşır gereksediğini Eşref Bey'e bildirdi. Gönderdiği yazının altına *"Yirmi Birinci Müfreze Kumandanı"* diye yazdı. İki gün sonra Sarı Mustafa'ya yazdırdığı mektubun altına da *"Yirmi İkinci Müfreze Kumandanı"* diye yazdırdı.

Eşref Bey, Bolu'da kurduğu Müdafaayı Hukuk Örgütü'nde bunları herkese okuyarak büyük bir propaganda olanağı elde etmişti.

Bolu'da örgütünü kurduktan sonra Ankara'dan aldığı buyruk üzerine Beypazarı'na geçti. Ordan Sadık Baba'ya yazdığı mektupta:

— Adapazarı'nda belirmekte olan ayaklanış kımıltısını bastırmakla görevlendirildik. Şimdi, buyruğuma verilen bir bölük piyade ile gönüllüleri silahlandırmak üzere aldığım yüz tane Berdanka Rus tüfeğiyle birlikte Nallıhan üzerinden Mudurnu'ya geçeceğim. Orada benimle birleşmek üzere yola çıkınız.

Sadık Baba, bu mektubu alır almaz hemen Elmalık'tan ayrılarak yola çıktı. Düzce'ye uğrayarak Akyazı boğazını geçti. Kuzuluk köyü üzerinden üç günlük zorlu bir yürüyüşle Mudurnu'ya vardı. Yolda en küçük bir tehlike belirtisiyle karşılaşmamıştı. Mudurnu'ya varıldığında Eşref Bey henüz gelmemişti. Oraya vardığının beşinci günü Eşref Bey yanında bir piyade bölüğü, iki makinalı tüfek, bir dağ topuyla Adapazarı'na doğru yürüyüşe geçtiler. Adapazarı'nın tarlalarıyla bahçelerine vardıklarında baskın tertibatı aldılar.

Adapazarı Kaymakamı Mustafa Bey'in Kuvayı Milliye'ye aykırı düşünceler beslediği söylentisi yaygındı. Ordan ilk geçişlerinde Eşref Bey'le Sadık Baba müfrezesine epeyce soğuk davranmıştı. Adapazarı'nda geceleyecekleri bir yer sağlamaktan dikkatle kaçınmıştı. Türkçesi onları kasabada konuk etmemek için bir güzelce dikilmişti. Onlar ordan geçip gittikten sonra da Kaymakam Mustafa Bey, İstanbul hükümetine Eşref Bey'le Sadık Baba üstüne kışkırtıcı telgraflar çekmiş, onlara karşı bir düşmanlık havası yaratmıştı. Vahdettin'le Damat Ferit de Has Hazine Müdürü Çerkez Zeki'yi birkaç padişahçı kodamanla birlikte hemen Adapazarı'na göndermişti. İngilizler de İstanbul'dan kaçırdıkları bu avlarını burada da tedirgin etmek üzere davranmışlar, Damat Ferit'le birlikte Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni de kışkırtmışlardı. Sadık Baba'yla Eşref Bey'in ardından buralara bir sürü İntelligence Service'ci, hacı hoca kışkır-

tıcı gelmişti. Hepsinin ceplerinde de Osmanlı, İngiliz altınları şıngırdıyordu. Adapazarı'nda çekilen korkunç nutuklarla bunları destekleyen torba torba altınlar, Adapazarı halkını ağulu(ağılı) dikenlerle kaplı korkunç bir bahçeye benzetmişti. Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü istemediklerini söyleyen halk, örgüt için dışardan gelecekleri de silahla karşılayacaklarını her yana bildirmişti.

İşte Eşref Bey'le Sadık Baba müfrezesi, Adapazarı'na vardığında durum böyleydi. Eşref Bey hemen Belediye ile hükümet konağı arasındaki bölgeyi kuşatarak, bütün yolları tutturdu. Sadık Baba da bu sırada kasabanın İzmit'le olan haberleşmesini körletmek üzere telgraf tellerini koparttı, demiryolu istasyonundaki telgraf makinesini da çalışamayacak duruma getirdi. Sadık Baba, bu işleri bitirdikten sonra, Tepecik sırtına çıkarak dağ topunu oraya yerleştirdi; kendisi de başına geçti.

Sadık Baba'nın Eşref Bey'le verdikleri karar, şöyleydi:

Kasabaya elden geldiğince kan dökmeden girecekler, istemlerini güzellikle kabul ettirip Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü kurduracaklardı.

Bundan dolayı, hiçbir silah patlamadan önce yapılacak barışçıl işleri uygulamaya başladılar. İyi niyetlerle geldiklerini halka bildireceklerdi.

Sadık Baba, kasabanın ikinci komiseri İbrahim Bey'i bir aracı ile yanına çağırttı. Başında bulunduğu toptan başka topları da bulunduğunu gösterecek biçimde mevziler yaptıran Sadık Baba, Komiser İbrahim Bey'e bunları göstererek:

— Bak, kapı yoldaşı, dedi. Güçlerimize karşı ufak bir karşı koyma gösterilirse hemen şehri yakacağım. Emir kesindir. İşi kaymakama ve jandarma kumandanına anlat.

Kaymakam, bu kuru sıkıyı kolayca yuttu. Kasabayı saran müfrezenin gücünü bilmediğinden, önemseyerek korktu. Eşref Bey, Sadık Baba'nın yarattığı bu korkudan bütün becerikliliğiyle yararlandı. Hükümetle halkın şaşkınlığının açtığı dümdüz yoldan şehre girdi. Jandarmayı kendi müfrezesine kattı duruma egemen oldu.

Sadık Baba, şehre girmeyerek çetesiyle birlikte tek dağ topunu bir batarya gibi göstererek padişahçılara korku saldı. Tek topun başında dikilip geceyi açıkta geçiren Sadık Baba, ta Bulgaristan Balkanlarında başlayıp buralara dek kendisini sürükleyen katmerli, sayısız serüvenlerle yüklü yaşayışını ister istemez yıldızları seyredip karanlığı eski bir dost gibi okşayarak bir kez daha yaşadı:

Çocukluğu, bir düş gibi Balkan şehirlerinde, dağlarında geçmişti. Sofya'daki Bulgar Harp Okulu'ndan çıktığı umutlu yıllar ne çabuk geride kalmış, subaylıktan, ereksiz, başıboş bir Balkan Komiteciliğine geçiş nasıl da göz açıp kapamadan olmuştu. Yıllarca o güzel, yalçın doğa güzellikleri içinde bomba, tüfek kurşunları gürültüleri, her saat başında insan gövdelerinden fışkıran kan fıskiyeleri karşısında amaçsız nasıl yaşayıp gitmiş, buna da kendince yaşamak demişti.

Hiçbir amaç peşinde koşmadan, salt serbestliğin, özgürlüğün tadını çıkarmak için bunca kan dökmenin ne anlamı vardı? O da Sandaneski-ler, ötekiler gibi Makedonya'nın, Bulgaristan'ın ideallerinden biri için çalışsaydı yine neyse neydi! En sonra bir dek geliş onu bu anlamsız saçma, çetin yaşayıştan birdenbire uzaklaştırmıştı. Balkanların, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu genç Stoyan Kaptan'ı bir gün bir tuzağa düşürülerek jandarma yüzbaşısı Ahmet Bey'le baş başa kaldı. Ünlü komiteci Sandaneski onu tuzağa düşürmüştü. Şu Sandaneski herifini öldürmeden gitmek ona pek acı geliyordu.

Yüzbaşı:

— Ne o Stoyan, seni çok üzgün görüyorum? Yoksa nöbetçiler, sana ağır söz mü söylediler? diye sordu.

— Ah Yüzbaşım! Şu alçak ve kahpe Sandaneski'den öcümü almadan ölmek bana ne kerte ağır ve acı geliyor bilsen! Şurada geçirdiğim her dakika bile bana öyle acı veriyor ki!

Yüzbaşı Ahmet Bey insancıl bir adamdı. Onu bir saat dinledikten sonra, onun yaralı yüreğini yıkayan şöyle güzel sözler söyledi:

— Acıdım sana Stoyan. Sen gerçekten doğanın yanılarak

yad ellerde yarattığı bir zavallısın. Ruhun ve duyguların ne seni büyüten toprağa ve tapındığın dine, ne de taşıdığın ada uyuyor. Bu ruh ve duygu ile senin bize karşı nasıl silah çevirdiğine şaştım doğrusu. Ben, seni patlamak üzere erek arayan başıboş ve dümensiz bir deniz torpiline benzetiyorum. Yazık olmuş sana. Sen ülküsüz yaşamışsın bugüne değin.

Yüzbaşı Ahmet Bey, bir saat durmadan konuştu. En sonra yüzünde beliren tatlı, sevimli bir gülümseyişle:

— Şimdi, söyle bana Stoyan, dedi. Bizimle yaşayıp ölmek, bizim ülkemizi ülke, ülkümüzü kendine ülkü edinmek ister misin?

Stoyan Kaptan, bunun üzerinde çok uzun düşünmedi. Bu iyiliğin anlamını birdenbire kavrayarak sevinçle Yüzbaşının göğsüne atıldı. Onun yanaklarını minnetle öptü, öptü... Ahmet Bey de onu yanaklarından öperek onun yeni ülküsünü ve ülkesini kutladı. Artık bu dakikadan sonra Stoyan Kaptan'ın ülküsüyle ülkesi, jandarma yüzbaşısı Ahmet Bey'in ülküsüyle ülkesiydi.

Stoyan Kaptan on gün sonra Demirhisar Kaymakamı Mustafa Arif Bey'le birlikte Serez Hükümet Konağında Mutasarrıf Reşit Paşa'yla (Sivas Kongresi zamanında ünlü Sivas Valisi) 9. Tümen Kumandanı İbrahim Paşa'nın karşısındaydı. Stoyan'ın yaptığı işler ona bir dev ünü bağışlamıştı. Paşalar, karşılarında bu bol kara sakallı, ufak tefek, kara ateş bakışlı, aydın yüzlü adamı görünce şaşırmışlardı.

Uzun sakallı, dik bıyıklı, etkin bakışlı, uzun boylu, iri yarı bir adam olan Mutasarrıf Reşit Paşa, güler bir yüz, tatlı bir dille ona:

— Stoyan, dedi. Acı felaketler kimi zaman işte böyle umulmayan gerçek mutluluklar da getirir insana. Hükümetimizin adalet ve şefkatine sığındığını öğrenince sözüme inan, çok sevindim. Hele Müslümanlığı benimsemek için gösterdiğin istek beni ayrıca çok duygulandırdı. Her ikisi de yumlu*(uğurlu, mübarek)* ve kutlu olsun. Dileğin gibi seni yanımda alıkoymayı ve çetelerle uğraştırmayı çok isterdim. Ancak ilkin tutulduğunu ve sonra da Müslümanlıkla şereflenmek, çete izlemelerin-

de ulusa hizmet etmek dileğiyle padişahımın af ve acımasına sığındığını ve hükümetimizin adaletli ocağına, şefkatli kucağına atıldığını Yıldız'a, Padişahımız efendimize bildirmiştik. Üç gün önce Yıldız Telgrafhanesi'nden Gazi Ethem Paşa Hazretleri'nin imzasıyla bir telgraf aldık. Sana şunu müjdeleyeyim ki hükümetin bağışlayıcı kanadı altına sığındığından ve Müslümanlıkla şereflenmek istediğinden büyük padişahımız çok hoşnut kalmış, bütün suçlarını affederek seni görmek istemiş. Senin için büyük ve şerefli bir ergidir bu. Sonra Ethem Paşa Hazretleri de seni kendisine manevi evlat edindiğini ve sana "Mehmet Sadık" adını verdiğini bildiriyor ve ilk araçla da İstanbul'a gönderilmeni buyuruyor. Bu akşam, tümen emir subayı Süleyman Bey'le yola çıkacaksınız. Nasıl sevindin mi? Şimdi müftü efendi sana dinsel telkinlerde bulunacak, biz de ad koyma törenini yapacağız.

Stoyan Kaptan, az kalsın sevincinden çıldıracaktı. Tören bittikten sonra, sırtındaki çete giyneklerini çıkarıp atan genç adam, Reşit Paşa'nın verdiği giynekleri sırtına geçirdi. Aynanın karşısına geçince bu yeni kılığına kahkahalarla güldü: Sırtında koyu lacivert bir kostüm, altında kolalı ak bir gömlek, iki katlı yaka, renkli güzel bir kravat vardı. Bununla orta halli bir kalem efendisine benziyordu. Başındaki uzun püsküllü kırmızı fesi, görünüşü bütünlüyordu.

Ertesi gün emir subayı Yüzbaşı Süleyman Bey'le İstanbul'a varan Mehmet Sadık, süslü bir faytona atlayarak Padişah Abdülhamit'in oturduğu Yıldız Sarayı'na gitti.

Yıldız Sarayı'nın kapısında, bir ışıltıyla uzun kırmızı fesli, sırmalı giynekler giymiş iki kapıcı yerlere eğilerek Mehmet Sadık'la Yüzbaşı Süleyman Bey'e yol verdi.

Gazi Ethem Paşa'nın Kurmaybaşkanlığı odasına alındılar. Ethem Paşa, Mehmet Sadık'ı görünce düş kırıklığına uğradı. Yüzbaşı Süleyman Bey'e:

— Demek Stoyan Kaptan dedikleri bu adamcağızmış, öyle mi? diye küçümseyerek sordu.

Mehmet Sadık, o anda kendisinin de bir subay olduğunu anarak yerinden fırladı. Topuklarını birbirine vurup serbest bir davranış, yüksek bir sesle şöyle dedi:

— Evet, Paşa Hazretleri! Eski İnci Kaptan oğlu Bulgar Stoyan ve yeni Gazi Ethem Paşa'nın oğlu Mehmet Sadık Kaptan işte benim.

Ethem Paşa güldü:

— Yaa öyle mi, küçük kaptan? dedi. Peki, otur bakalım şöyle.

Ethem Paşa hala dikkatle onu süzüyordu. Birçok şeyler düşündüğü anlaşılıyordu. Neden sonra:

— Oğlum Mehmet Sadık, dedi. Hayalimde bugüne dek seni uzun boylu, geniş omuzlu, iri yapılı ve palabıyıklı bir adam olarak yaratmıştım. Seni böyle ufacık ve çelimsiz görünce birden şaşaladım. Allah biliyor ya İbrahim Paşa'nın tezkeresi olmasaydı senin Serez ve dolaylarını karıştıran ve her yana korku salan Stoyan Kaptan olduğuna pek inanmayacaktım doğrusu. Bunun için kalbin kırılmasın e mi?

Ethem Paşa, odadan çıktıktan sonra Zaptiye Nazırı Fehim Paşa fesini yana yıkmış, göğsü nişanlarla dolu olarak içeri girdi. Arkasından Çerkez Mehmet Paşa, Beşiktaş Muhafız Yardımcısı Vasıf Paşa, Başhafiye Ahmet Paşa gibi Abdülhamit'in sayılı adamları, birer birer odaya girerek bu ünlü komiteciyi gözden geçirdiler.

Çerkez Mehmet Paşa ona bitmez tükenmez sorular sordu:

— Demek Bulgaristan'da ağır topçu subayı idin, öyle mi?

— Evet, paşam.

— Neden bu mesleği bırakıp eşkıya oldun?

— .....

— Yabancı dil bilir misin?

— Bulgarca, Türkçe, Fransızca ve Rusçayı iyi bilirim. Rumca ve Arnavutçayı da iyi anlar ve az çok konuşurum.

— Kırk bir kere maşallah. Ne de çok dil biliyorsun.

Elbette Bulgar ve Rum komitecilerinin de birçoğunu tanırsın değil mi?

— Eh, birazını tanırım.

— Öyleyse padişahımızdan bir zaptiye tabur azalığı iste. Rumeli'de çalışır pek çok yükselir ve ilerlersin. Giderken sakın beni görmeyi unutma. Sana geleceğinle ilgili birkaç öğüt vermek isterim. Eğer göremeden gidersen bulunacağın yerlerde padişaha bildirilecek şeylerin olursa unutma bana yazmayı. Benim adım Çerkez Mehmet Paşa'dır.

Sonra, Fehim ve Ahmet Paşaları bir güzel çekiştirerek çıkıp gitti. İçeri giren Fehim Paşa daha senli benliydi:

— Arkadaş, dedi. İşittiğime göre sen de ele avuca sığmayan gözü pek kişilerdenmişsin. Şöyle görünüşün bana kafa dengi olacak bir babayiğide benziyor. Şevketlû padişahımız hiç kuşkusuz ne istediğini sana soracaktır. Sakın utanıp sıkılayım deme. Serbestçe, *"Yaveriniz olmak ve Fehim Paşa kulunuzla çalışmak isterim."* deyiver. Hakkında çok hayırlı olur. Unutma ama dediklerimi. Birlikte gezer, çalışırız ve İstanbul'daki komitelerin kökünü kırar kuruturuz.

— İstanbul'da komitecilik var mı paşam?

— Yok olur mu hiç be tosunum? Komiteciliğin daniskası bizim İstanbul'dadır. Bak hatırıma gelmişken söyleyeyim. Şevketlimize benimle çalışmak istediğini söylerken, *"Padişahım, Bulgaristan ve Makedonya'dan gelen komitecileri tanırım. Evvel Allah saye-i şahanenizde hepsini derler toplarım."* demeyi de unutma.

Sonra, o da mabeyin personeline atıp tutarak çıkıp gitti.

Başhafiye Ahmet, Vasıf Paşalar da şöyle böyle benzeri biçimde konuştular. Mehmet Sadık ilk ağızda bütün paşalara birer numara vermekten uzak kalmamıştı. İlkönce hepsi de onu kendilerine alet edinmek istemişlerdi. Başhafiye Ahmet Paşa öbürlerine göre daha uslu akıllı, daha derli toplu bir adamdı. Çerkez Mehmet Paşa, padişaha çok bağlıysa da biraz cahil görünüyordu. Fehim Paşa çok kurnaz, kabadayı görünmek is-

teyen, kendini pek beğenmiş, düzenbazın biriydi. Vasıf Paşa da beceriksiz bir adamdı.

Başhafiye Ahmet Paşa, yine odaya girerek Mehmet Sadık'la tatlı bir söyleşiye dalmıştı. Bu sırada Gazi Ethem Paşa, (Milona'da Yunanlıları yendiğinden dolayı gazilik rütbesini almıştı) odaya girdi.

— Haydi, çabuk kalk oğlum. Huzuru şahaneye gireceğiz, dedi.

Ethem Paşa, dışarı çıkarken Başhafiye Ahmet Paşa'yı anlatarak Mehmet Sadık'ın kulağına şunları fısıldadı:

— Oğlum, sakın bu adamın sözlerine inanma ve bir daha gelirse yüz verme. Kim getirdi bu alçağı senin yanına? Bunun ve benzeri birkaç paşanın ne mal olduklarını sonra anlatırım sana.

Bunları söyleyerek onun önüne düştü. Başkatip Tahsin Paşa'nın odasına girdiler. İki paşa da Mehmet Sadık'a hünkarın katına nasıl çıkılacağını, nasıl selamlanacağını öğretti.

Sonra birlikte padişahın dairesine geçtiler. Tahsin Paşa, ilkin Abdülhamit'in katına girerek sonra çıktı, gülüyordu. Mehmet Sadık'a:

— Şimdi, hep beraber huzura gireceğiz, oğlum, dedi. Hiç sıkılma ve biraz önce dediklerimizi unutma. Bir de padişahımız sana ne istediğini sorunca, *"şunu ya da bunu isterim"* demekten sakın ha! Padişahımız tok gözlü adamları çok sever. Sonra her soruşunda, *"Kıyamete dek yaşamanızı ve tahtınızda kalmanızı isterim."* diyeceksin, anladın değil mi?

Dediklerini birkaç kez Mehmet Sadık'a yineletti. Sonra, hep birlikte salonun kapısından içeri girdiler. Abdülhamit, salonunun sağ yanında kuytu ve loş bir köşede uzun bir kanepede oturuyordu. Sırtında subay giyneği vardı. Göğsünde bir madalya göze çarpıyordu. Sağ eliyle sakalını karıştırıyor, sol elinde de uzun bir kehribar tespih tutuyordu.

Gözlerini kısarak Mehmet Sadık'a bakıyordu. Bütün davranışlarını inceden inceye dikiz ediyordu. Başkatip Tahsin Paşa içeri girince ellerini göbeğinde kavuşturarak yerlere eğildi. Yine birkaç kez böylece eğilerek temenna etti. Mehmet Sadık salonun ortasında başı eğik ilerliyordu. Bütün kendisine öğretilenleri unutmuştu. Tahsin Pasa, Abdülhamit'e yaklaşınca yere kapandı. Padişahın ayağını öptükten sonra, geri geri giderek bir köşede durdu. Benzeri davranışları yapması için de gözlerini dikmiş Mehmet Sadık'a bakıyor, türlü kaş göz davranışlarıyla onu uyarmaya çalışıyordu. Mehmet Sadık, her şeyi unutarak bulunduğu yerde toparlandı, topuklarını birbirine vurarak çakı gibi bir asker selamı verdi. Eli başının hizasında dimdik durdu:

— Şahane affınıza ve sarayınızın eşiğine sığınan Mehmet Sadık kulunuz! diyebildi.

Onun bu davranışı, Tahsin Paşa'nın kapkara yüzünü daha çok karattı. Çok kızdığı anlaşılıyordu. Yalnız Abdülhamit, bu biçim selamdan daha çok hoşlanmış görünüyordu. Gülerek:

— Aferin, Mehmet Sadık rahat et bakayım, dedi.

Onu biraz süzdükten sonra Ethem Paşa'ya:

— Paşa, dedi. Dediğiniz gibi hiç de eşkıya yüzü ve çalımı yok. Kendi halinde bir adama benziyor.

Sonra Mehmet Sadık'a sordu:

— Söyle bakayım, şimdiki yaşayışından hoşnut musun?

— Elbette, Padişahım. Allah'ın kulu, Muhammed'in ümmeti ve padişahımızın azat kabul etmez bendesi olmakla mutluyum.

İşte bu, kendisine ezberletilmiş bir klişeydi. Abdülhamit gülümseyerek Ethem Paşa'ya baktı:

— Bak neler de öğrenmiş. Zeki bir adama benziyor, değil mi?

— Ona ne şüphe Padişahım. Vaktiyle Şakir Paşa kulunuzu aldatması herhalde zekasının bir eseri ve kanıtıdır.

Abdülhamit'in yüzü geniş bir gülüşle aydınlandı. Hoş bir şey andığı görülüyordu. Ayağa kalktı. Ethem Paşa'ya:

— Çok iyi hatırlattınız paşa, dedi. Bizim Tatar Şakir'i Serez'de aldatan ve bir sandık erimiş kurşunu taşıtan bu adamdı değil mi?

Yine gülerek Mehmet Sadık'a:

— Anlat bakalım Mehmet Sadık, nasıl aldattındı Şakir Paşa'yı? diye sordu.

Çok sıkılan Mehmet Sadık ikirciklendi.

— Ne duruyorsun ya? Bu hikayeyi bir de senin ağzından dinlemek isterim.

Bu uzun bir serüvendi. İçinde dağa kaldırılmış bir de Amerikalı misyoner kadın vardı. Mehmet Sadık hikayeyi toparlayarak anlattı. Anlatış bir saat sürdü.

Sonra Abdülhamit, iki paşaya döndü:

— Her vakit söylerim. Gördünüz mü çarıklı erkan-ı harbin manevrasını? Askerlikte saçını sakalını ağartmış, tümenler yönetmiş bir paşayı çocuk aldatır gibi kandırıvermiş işte.

Yine ona döndü:

— Aferin Mehmet Sadık, dedi. Çok hoşuma gitti yaptığın. Dağda ve bayırda gösterdiğin zeka ve yeteneği, cüret ve yürekliliği burada da göstermelisin. Bunu senden bekleyeceğim. Şimdi, söyle bakayım. Benden ne dilersin?

— Padişahım sağlığınızı ve tahtınızda kalmanızı dilerim.

Padişah, soruyu yineleyince:

— Padişahım, affınızı dilerim. Gerçi İstanbul'da ve maiyeti şahanenizde bulunmak benim için ele geçmez bir nimet ve erişilmez bir şereftir. Ancak benim Rumeli'de yapılacak işlerim ve birçok Bulgar komitecisinden alınacak öçlerim var. Beni Serez'e göndermeniz için çok yalvarırım. Oradaki işlerimi bitirdikten sonra yine sarayınızın büyük kapısı eşiğine gelir ve uğrunuza feda etmek üzere aciz başımı uzatırım.

Sonra padişahın katından çıktılar. Tahsin Paşa, yarım saat sonra bekleme odasına girip Ethem Paşa'ya padişahın iradesini bildirdi:

— Paşam, şevketlû efendimizin iradelerini bildireceğim. Mehmet Sadık Efendi bir ay İstanbul'da kalacak, yaveriniz Ko-

lağası Mahmut Bey ve Zaptiye Nezaretinden verilecek iki sivil komiserle birlikte İstanbul'da ve dolaylarında bulunan Bulgarları birer birer gözden geçirecek ve kuşkulu bulduklarını tutuklattıracak. Siz bu çalışmayı yöneterek her akşam efendimize bilgi vereceksiniz.

Ethem Paşa, faytonuna kurularak Mehmet Sadık'ı da yanına oturttu. Araba, Şişli'de (Atatürk'ün evi karşısındaki) Ethem Paşa konağına yollandı.

Ethem Paşa yolda Mehmet Sadık'a bütün saray adamlarını iç yüzleriyle anlattıktan sonra şunları söylemeyi görev bildi:

— Oğlum, bu adlarını söylediğim adamların her biri sırmalı birer şeytan ve birer rütbeli hayduttur. Bunlar ayrı ayrı ve tatlı tatlı vaatlerle seni kandırıp kendilerine çekmek ve kötülüklerine alet etmek isteyeceklerdir. Sakın hiçbirine kanıp aldanma. Sonra, bizde hafiye denen bir zümre vardır ki bunlar güya padişaha bağlılık göstereceğiz diye halkın canını yakmayı, ocaklarını söndürmeyi iş ve güç edinmişlerdir. Bu gibilere karşı hiç güler yüz gösterme. Hele bunların yanında ağzını çok sıkı tut.

Fayton konağın kapısında durdu. Ethem Paşa, selamlık dairesinde Mehmet Sadık'la biraz daha konuştuktan sonra, harem dairesine geçti. Bir uşak Mehmet Sadık'ı hazırlanan odasına götürdü. Karyolası, üzeri işlemeli canfes bir bohça içindeki patiska gecelik takımını ona gösterdi. Süslü bir sini üzerinde getirilen yemekleri iştahla yiyen Mehmet Sadık, mis kokulu kahvesini de içtikten sonra, göz kapaklarına uykunun bir demir külçesi gibi asıldığını duydu. Giyneğini çıkararak gecelik denen hırka ile entariyi sırtına, incecik ak takkeyi de başına geçirerek sedef çerçeveli boy aynasının karşısına geçti. Kılığına uzun uzun mutlu mutlu güldü.

*

* *

Böylece Ethem Paşa'nın köşküne Gazi Ethem Paşa'nın evlatlığı olarak yerleşen Mehmet Sadık, yepyeni serüvenler içine atılmıştı. Padişahın izniyle yine Serez'e Reşit Paşa'nın buyruğuna giden Mehmet Sadık, orada Osmanlılara zarar ve-

ren komitecilerle yaman bir boğuşmadır tutturdu. Bir kitap dolusu serüven yarattıktan sonra yine İstanbul'a dönüp buraya yerleşen genç çeteci, padişahın kapısında hizmet ededursun, meşrutiyet devrimi gelip çattı. İstanbul örgütünde kendine iyi bir yer sağlayan Mehmet Sadık bu kez İttihat ve Terakki kodamanları Talat, Cemal, Enver Paşaların hizmetinde olağanüstü serüvenlere koşturuldu. Hemen hepsinden alnının akıyla çıktı. Onu Kuşçubaşı Eşref Bey'le Ödemiş dağlarında Çakırcalı Mehmet Efe'nin avına gönderdiler. Bu, onun serüvenler kitabında başarısızlıkla kapanan pek az sayfadan biri oldu. Çakırcalı Mehmet Efe, şanına yakışır bir biçimde Balkanların bu yırtıcı kurdu önünden her zaman başarıyla sıyrılmasını bildi.

Mehmet Sadık, Ödemiş dağlarından, birçok nedenlerden dolayı elleri boş İstanbul'a dönünce hemen ayağının tozuyla onu Dahiliye Nazırı Talat Bey'in yanına götürdüler. Talat Bey, onu çok senli benli karşıladı. Onu elinden tutarak dinlenme odasına götürdü. Diz dize denecek durumda karşılıklı oturdular. Balkan komitecilerinin hükümete çıkardığı büyük güçlüklerden uzun uzadıya dert yanan Talat Bey:

— Sadık, dedi. Hükümetin Rumeli'deki durumunu sağlamak için kahpe yaratılışlı birkaç misterle birkaç gospodinin kafasını koparmak gerek. Bu işi hükümet adına önermek, yurda hizmet etmen için çağırttım seni. Nasıl, Türk'ün şanlı tarihine adını altın harflerle yazdırmak, feragat ve fedakarlığınla Türk gençliğine örnek olmak ister misin?

Dahiliye Nazırı Talat Bey bunları söylerken ağlıyor, gözlerinden iri yaş taneleri yuvarlanıyordu. Mehmet Sadık da ona uymuş ağlamaya başlamıştı. Karşılıklı böyle bir süre ağlaştılar.

Sonra Talat Bey:

— Teşekkür ederim Sadık, dedi. Duygularını yaşlı gözlerin, çarpan yüreğin daha az dillilikle anlattı. Dinle beni şimdi. Bugün Trakya ve Makedonya'daki Osmanlı Bulgar'ını bize karşı ayaklandıran Bulgaristan'la aramızı açan Panica, Sandaneski, Hacıyef, Dimitri Atanas denilen alçaklardır. Panica ve Sandaneski Makedonya'da, Hacıyef ile Dimitri Atanas Sof-

ya'da çalışıyor. Bir de merkezi Romanya'da bulunan bir Balkan komitesi.

— Sandaneski ile Panica'nın varlığını ortadan kaldırmayı ben üzerime alıyorum, beyefendi.

— Hayır Sadık. Onlar ikinci derecede adamlar. Hem onlara gönderilecek başka arkadaşlar da var. Asıl önemlileri Sofya'dakiler. Seni oraya göndermek istiyorum. Sofya'daki iş bittikten sonra yine yanına katacağımız adamlarla doğru Köstence'ye İngiliz gazetecisi Baxton Kardeşleri ortadan kaldırmaya gideceksin. *"Bu kardeşlere İzmir şehidi gazeteci Hasan Tahsin Recep (Osman Nevres) Bükreş'te suikast yapacaktı."*

Mehmet Sadık'ı zincirleme suikastlar için Bulgaristan'a göndermeyi kararlaştıran İttihat ve Terakki kodamanları, Talat Bey'in konağında yaptıkları toplantıya Mehmet Sadık'ı da çağırdılar.

Enver, o sert davranışıyla Mehmet Sadık'a şöyle dedi:

— Sadık Bey, yurtseverlik ve fedakarlığını ulusa unutturmayacağız. Buna güvenebilirsin. Ölsen de, dönsen de çoluk çocuğunu kadir bilir ulusumuz bağrına basacaktır. Sana başarılı bir dönüş dilerim.

Enver Paşa, buz gibi elleriyle onun ellerini sıktı. Cemal Paşa da, yaşlı gözlerini onun gözlerine dikerek:

— Şu elini ver de "tazim ve takdisle" öpeyim Sadık, dedi. Bu el, yarının tarihinde şanlı ve canlı bir sayfa yaratacak, şerefli sahibi de başımızda süslü bir taç gibi taşınacak. Ne mutlu sana. Tarihte kazanacağın büyük ve ölümsüz ada imreniyorum. Seni şimdiden kutluyorum Sadık. Sana ve ulusa ulu Tanrı'dan başarılar dilerim.

Cemal Bey, eğilip onun iki elini birden öperken gözlerinden yaşlar akıyordu.

Talat Bey, her zamanki babacanlığı, içtenliğiyle şöyle konuştu:

— Sadık, söz kalmadı bana. Yalnız sana dua edeceğim. Tanrı yüreğine yüreklilik, bileğine güç versin. Şerefle, başarıyla, sağlık ve güvenle dönersin inşallah.

Bunları söyleyerek onun gözlerinden, alnından öptü.

Bu içten sevgilere, saygılara ve ilgilere karşı bir şeyler söylemek isteyen Mehmet Sadık bunu başaramadı. Bineceği vapur, rıhtımda bekliyordu. Gitmek üzere davrandığında Talat Bey ona pasaportlarıyla yüz altınlık bir kese verdi. Enver Paşa ile Cemal Bey de birer kara saplı hançerle birer tabanca armağan ettiler.

Mehmet Sadık, rıhtımda bekleyen Selve vapuruna binmek üzere ayrıldı.

*

* *

Mehmet Sadık, Bulgaristan'da ataşemiliter olan Mustafa Kemal'i öldürmek, dev adımlarıyla ilerleyen Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ı İngiliz-Fransız-Rusya kampına sürüklemek isteyen iki azılı Türk düşmanı komiteciyi temizledikten sonra yakalandı. Bu liderleri öldürmek, Kral Ferdinand'a da suikast yapmak suçuyla yakalanıp mahkemeye verildi.

Mahkemenin ibresi ölüm kararı üzerinde donmak üzereyken onları şiddetle suçlayan General Jekof'un karşısına Kral Ferdinand'ın yaveri olan bir Binbaşı dikilerek:

— Generalim, dedi. Şu sırada Osmanlı hükümetiyle birlik olarak İtilaf hükümetlerine karşı savaşa girmek üzereyiz. Gerek sizin, gerekse arkadaşlarınızın hemen mahkemeyi durdurup sanıkları serbest bırakmanız gerekliliğini kralın buyruğu olarak bildiririm.

Bu uçurumdan da kolayca atlayan Mehmet Sadık, Türkiye'nin Sofya elçisi Fethi Bey'in Sofya Belediye bahçesinde verdiği zengin şölende şeref konuğu olarak bulundu. Ataşemiliter Mustafa Kemal, canını kurtarmış olan Mehmet Sadık'ı bir yana çekerek şöyle dedi:

— Sadık, yaptığın işi ve bu işi sana yaptıranların düşüncelerini hiç beğenmedim. Ancak, ulusumuza karşı gösterdiğin bağlılığa, fedakarlığa değer biçmekte aciz kaldım. Seni bütün varlığımla kutlarım.

Mustafa Kemal, onu kutlarken elini birkaç kez sıkmıştı. *(Sonradan Alemdağ'ı serüvenleri sırasında da Mustafa Kemal yine onunla ilgilenecekti.)*

*

* *

Birinci Dünya Savaşı patlamıştı. Cephelerde kan gövdeyi götürüyordu. Çoluk çocuğunun yanında birkaç gün dinlenerek durmadan sürüp giden kara düşlerin ağırlığından kurtulmak isterken 1914 yılı Mart'ının birinci günü polisten aldığı bir buyrukla İttihat ve Terakki'nin Şeref Efendi Sokağı'ndaki genel merkezine çağrıldı.

Onu orda Talat Bey karşıladı:

— Sadık, şu sırada binlerce yurttaşımız ve kardeşimiz Çanakkale Boğazı'na dayanan birleşik düşmanlarımızın gökten, denizden, yerden yağdırıp durdukları cehennem ateşleri altında, dünyanın dört yanından getirip yığdıkları vahşilerin, barbarların kuduzcasına saldırışları karşısında aslanları bile imrendirecek, düşmanları bile beğendirecek bir erlik ve yiğitlikle çarpışıyorlar, boğuşuyorlar. İstiyorum ki, bu ölüm dirim savaşının tarihinde senin de yüce adın okunsun. Bu yararlık ve kahramanlık alanında senin de gür sesin işitilsin.

Talat Bey, konuştuğu yarım saat süresince ağlamıştı.

— Beyefendi söyle, nereye gideceğim, Çanakkale'ye mi?

— Hayır Sadık. Rusya'ya, Petersburg şehrine.

— Çarı mı vuracağım beyim?

— Hayır, hayır, o kerte güç bir iş değil. Petersburg'taki Oknita fabrikasını uçurmak ya da Varşova'ya giden demiryolunun Volga Irmağı üzerindeki köprüsü ile onun dolaylarındaki büyük tüneli attırmak istiyoruz. Her ikisi de bize ve birleştiğimiz devlete doğru dönmeye, güler yüzünü göstermeye başlayan büyük zaferi karşılamak üzere bir ayak önce yapılması gerekli olan nesneler.

— Beyefendi, gerçi bana sormak düşmez ve belki de yakışık olmazsa da bizden daha çok kendi güvenliklerine değgin olan bu işlerle Alman dostlarımız ne diye ilgilenmiyorlar acaba?

Emret, Çanakkale'de canımı vereyim. Fakat Petersburg'taki cephane fabrikası, Varşova'daki demiryolu tünel ve köprüsü uğruna bir damla da olsa akacak kanıma doğrusu acırım ben.

— Alman ve Avusturyalı dostlarımız, bu işe birkaç kez girişmişler Sadık, beceremeşiler. Birkaç ay öncede Karabet adlı bir Ermeni komitecisiyle dokuz kişi göndermişler. Şimdiye dek hiçbir ses çıkmayınca bunlarında öncekiler gibi tutulduklarına, öldüklerine hükmetmişler. Şimdi de bize başvuruyorlar. Onların beceremedikleri bu işi üzerimize almak, başarmak, Türklüğün yüksek olan şerefine şeref katmaz mı?

— Oknita fabrikası işi ötekilerden biraz daha zor. Şundan ki bu ötekiler gibi ıssız bir yerde değil, Petersburg gibi çok kalabalık, inzibat güçleri o oranda bol bir şehirde ve bayağı göz önünde çalışılacak.

Mehmet Sadık, Oknita silah ve cephane fabrikasını uçurmak üzere Petersburg'a gitmeye karar verdi. 1915 Mart'ının on birinci günü yaşayışının en korkunç tehlikelerle dolu serüvenini yaratmak üzere kendisine katılan Alman ajanlarla Viyana'daki karargaha doğru yola çıktı.

*

* *

Fabrika işine başladıklarının on yedinci cumartesi günüydü. Mehmet Sadık, aylarca süren korkulu, kara düşlü çalışmasından sonra silah fabrikasını havaya uçurmak için bütün hazırlıklarını bitirmişti. Birkaç Türk askeriyle fabrika pavyonlarının ayrı ayrı dokuz yerine ekrazit kalıplarıyla şişelerini gömmüş, bunları elektrik telleriyle birbirlerine bağlamış, telin ucunu da fabrikadan uzakça bir yere uzatmıştı. Bunları, her saniyesi ölüme denk saatler içinde başarmıştı. İşin en güç bölümü de buydu.

Cumartesi günü öğleden sonra fabrikanın paydos düdüğü çalmıştı. İşçi yığınları, haftalıklarını almak üzere muhasebenin önüne toplanmıştı. Parasını alanlar büyük gruplarla gidiyordu. Haftalığını alamamış daha binlerce işçi muhasebe dairesinin önündeki meydanda geziniyor, sıralarını bekliyordu. Fabrikanın geleneğine göre dördü çeyrek geçe fabrikanın içinde, dı-

şında kimseciklerin kalmaması gerekiyordu. Bu saatte cümle kapısının kapanmasını bekleyerek telin ucuna bağlı ateşleme makinesinin başında, bir oyuğun ağzında dokuz doğuran Mehmet Sadık, telin ucunu sinirli parmaklarının arasında sıkıyor, geçen dakikaları sayıyordu. İşçilerin bir ayak önce fabrikayı boşaltması son kerte önemliydi. Şundan ki, on dakika sonra fabrikanın elektriği kesilecek, böylece iş yarıda kalacaktı. Sonra, fabrikayı havaya uçurmak işi Petersburg'tan kaçabilmek üzere yapılan hazırlıklarla denkleştirilmişti. Eğer, bu sırada bu iş olmazsa yapılan bütün emekler gürültüye gideceği gibi türlü tehlikeler de baş gösterecekti.

Mehmet Sadık, bu işi Rus nihilistlerinin ihtilal komitesi yardımıyla yaptığından onlara bağlıydı. Saat dördü on geçiyordu. Artık bekleyemezdi. Ne yazık ki kader, hiç de işleri olmadığı halde fabrika dolaylarında kalan binlerce işçiyi ölümün kanlı pençesine teslim etmek kahpeliğini gösteriyordu. Ateşleme makinesinin başında Hüseyin Çavuş bulunuyor. Mehmet Sadık'ın vereceği işareti bekliyordu. Mustafa da yüz metre sağlarından geçen elektrik telinden ateşleme makinesine elektrik almak üzere yine işaret bekliyordu.

Mehmet Sadık, bir baş işareti yaparak Mustafa'ya teli bağlattı. Hüseyin Çavuş da onun ayarladığı mandalı çeviriverdi. Hemen bulundukları çukurdan fırlayarak ayaklarının bütün gücüyle bir dakika soluk almadan koşup kıyametin kopacağı tehlikeli bölgeden uzaklaştılar. Bir dakika sonra yeri göğü sarsan zincirleme gürültüler, gümbürtüler işitildi. Yerler, şiddetli bir depremde olduğu gibi sarsıldı. Gökyüzüne kapkara dumanlarla birlikte türü ayırt edilemeyecek nesneler yükseldi.

Mehmet Sadık'la iki arkadaşı yedi dakika sonra Petersburg tren istasyonundan kalkacak treni bekliyordu. Marinovski adlı bir avukat, düzmece belgelerle bunları yanına katmış, Moskova'daki bir hukuk mahkemesinde bir miras tanıklığına götürüyordu. Marinovski heyecandan titreyen üç sabotajcıya şunları söyledi:

— Hiç korkmayınız, Türk kardeş. Elimdeki törensel belgeler, Çarlık polisini sizler için kuşkuya düşürmeyecek kertede

güçlüdür. Yalnız, üçünüz de Tiflisli Ermenilersiniz. Rusça bilmiyorsunuz. Kontrol sırasında tercümanlığı ben yapacağım.

*

* *

Mehmet Sadık, Petersburg'tan İstanbul'a gelinceye dek bir kitap dolusu serüven daha geçirerek kendisini bir kez daha Talat Bey'in odasında ve karşısında buldu.

Onu gören Talat Bey, yüz yirmi kiloluk kocaman gövdesiyle koltuğundan fırlayarak şöyle haykırdı:

— Sadık, senin sağ olarak Edirne'ye geldiğini Rıfat'ın telgrafından öğrenince, dünyaya bir çocuğum gelmiş gibi sevindim. Biz seni ölmüş sanmış, dövünüp ağlamıştık, diyerek onun boynuna sarıldı.

Mehmet Sadık, yolların üzüntüsünden kuş gibi kalmıştı. Talat Bey, onu üst üste bağrına bastı. Solgun yüzünü öpe öpe kızarttı. Onun iri gözlerinden akan yaşlarla Mehmet Sadık'ın iyice ufalmış olan yüzü ıslandı. Sonra karşılıklı birer koltuğa gömüldüler. Talat Bey onun serüvenini soluk almamacasına dinledi. Sonra:

— Biz, Oknita fabrikasının atıldığını müttefiklerimizin genel karargahından öğrenmiştik, dedi. Moskova'da senin davranış ve girişimlerini çok yakından izleyen İsveçli bir Alman casusu başarını bildirirken senin de fabrikayla birlikte havaya uçanların arasında bulunduğunu yazmıştı. Uzun zaman haber alamayınca biz de buna inanmış, çok yanmış, acımıştık Sadık. İşte tarihe geçtin. Müttefikler arasında ulusumuzun başına da şerefli bir başarı çelengi geçirdin, övünçle göğsümüzü kabarttın. Var ol kardeşim!

Talat Bey sözlerini bitirince onun göğsüne bir Osmanlı, bir de Alman savaş madalyası taktı.

Mehmet Sadık, Üsküdar Sivil Polis Dairesi baş memuru olarak yine eski görevine başladı. Onun serüvenler kitabı, bitip tükeneceğe benzemiyordu.

*

* *

Eşref Bey, Adapazarı'nı hale yola korken Sadık Baba, bu tepede Bulgar ordusundaki eski ağır topçu subaylığını sık sık anarak bu zavallı dağ topunun başında bir bombardıman tanrısı gücüyle dikildi durdu.

Daha Eşref Bey, şehre girerken Kaymakam Mustafa Bey'le alın yazılarını padişahınkine bağlamış bütün Hürriyet ve İtilaf Partililer Sait Molla'yla Papaz Frew'un gönderdiği ajanlar, ellerindeki altın torbalarını şıngırdatarak birer yana savuşmuştu. Eşref Bey, meydanı boş bularak Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü kurdu. Hendek'ten gelen Rauf Bey'le *(Lazistan Mebusu)* askerce örgüte başladı. Bu sırada yapılan işler üstüne Ali Fuat Paşa'ya da sık sık rapor veriliyordu. Paşa, askerce, örgütün kumandanlığını Rauf Bey'e verdi.

Kışkırtıcıların savuşup köylerde, şurda burda saklanmasıyla ağulu propagandanın arkası kesildi. Halk, işiyle gücüyle uğraşmaya başladı. Müdafaayı Hukuk çevresinde toplanan halk ulusal müfrezenin gereksediği parayı da kendi topluyordu. Sadık Baba, halktan bu biçimde para almanın çok sakıncalı olduğunu söyleyerek Eşref Bey'i uyardıysa da o buna kulak asmayarak bu işi sürdürdü. Onun istediği, paranın Müdafaayı Hukukça toplanması, milislerin bu kanaldan beslenmesiydi. (Nitekim pek az zaman sonra Düzce ağalarından Berzek Safer Bey, bunu ele alarak Eşref Bey'i yağmacılıkla suçlayacak, açacağı ayaklanış bayrağını bu bahaneyle süsleyecekti.) Eşref Bey'e söz dinletemeyen Sadık Baba, bir gün on yedi arkadaşını yanına alarak Kandıra kasabasına yollandı. Orda halkı Kuvayı Milliye'ye yatkın bularak Müdafaayı Hukuk Örgütü'nü kurdu. Karakol Derneği'nin kararıyla Kandıra mapushanesini boşalttı. Hükümlüler arasında bir ayırma yaparak yetmiş kişiyi kendi müfrezesine kattı.

Sadık Baba, Kandıra'ya gider gitmez Çal köyündeki Yenibahçeli Şükrü Bey'le Dayı Mesut, Yavuz Fehmi Beylere hemen durumu bildirmişti.

Bir gün, Yenibahçeli Şükrü Bey'den kendisini ivedi Çal'a çağıran bir mektup aldı. Geyve Boğazı'nda ayaklanıcılara kar-

şı bir savunma kurmuş olan Ali Fuat Paşa'ya elden geldiğince ivedi cephane gönderilecekti. Çal'da baş başa veren dört arkadaş cephanenin nereden, nasıl bulunacağını, Ali Fuat Paşa'ya nereden götürüleceğini kararlaştırdı. Sadık Baba, müfrezesiyle Maltepe'ye gidecek, önceleri Yenibahçeli Şükrü Bey'in müdürlük ettiği atış okulundan (Endaht Mektebi) gerekli cephaneyi alıp dönecekti. Ancak bu okulu bir İngiliz atlı tugayı işgal etmişti. Burası, her metrekaresine bir mayın döşenmiş bir toprak parçası gibi tehlikeliydi. Şu var ki bu tehlike bolluğu Sadık Baba'yı daha çok çekiyordu. Bu tatlı görevi kendisine verdiklerinden dolayı üç arkadaşına çok çok teşekkür ederek yola çıktı. Yanına okulu, dolaylarını çok iyi bilen Mehmet Çavuş'u da almıştı. Bütün müfrezesi yanındaydı. Müfreze önden ilerliyor, arkadan da yüz altmış semerli yük hayvanı geliyordu.

Çal'dan ayrıldıktan iki gün sonra Yakacık sırtlarına varan Sadık Baba müfrezesi, akşam karanlığıyla birlikte Soğanlı köyüne inerek Maltepe Atış Okulu'nun ahşap barakalarına yaklaştı. 1920 Nisanı'nın 18'inci günü gecesi yıldızların kılavuzluğunda tahta barakalara sokulan Sadık Baba Müfrezesi, bir nöbetçi Mehmetçiğin:

— Dur! Haykırışıyla duruverdi.

Nöbetçi, bu çete kılıklı insan kalabalığına, bu mekkare hayvanlarına ne anlam vereceğini bilmiyordu. Müfrezeyi durduran Sadık Baba ilerledi. Düzgünce kılığı, müderrislerle müftülerinkine benzeyen uzun çember sakalı, nöbetçiye güven vermiş gibiydi. Omuzunu okşayarak:

— Evladım, dedi. Müdür mektepte mi acaba?

— Hele sen, kim olduğunu de bakalım bana da, ondan sonra konuşalım.

— Kömürcü müfrezesiyiz, diyerek müfrezeye "yürü" işareti veren Sadık Baba, nöbetçinin şaşkın bakışları arasında cümle kapısından içeri daldı. Müfreze de arkasından yürüdü.

Sadık Baba hemen nöbetçi subayı Teğmen Hüseyin Bey'i sıcak yatağından kaldırdı.

Gözlerinden uyku akan genç subay:

— Affedersiniz ama arkadaş, kiminle şerefleniyorum. Lütfen söyler misiniz? diye sordu.

Sadık Baba, kendini tanıttı. Birkaç gün son kerte gizli bir görevle okulda kalacağını söyledi. Genç subay, konukseverdi:

— Çok güzel, dedi. Bu odada siz de yatar kalkarsınız.

Yalnız bunca adamla hayvanı nerde barındıracağını uzun uzun düşünmek zorunda kaldı. Sadık Baba için zaman çok değerliydi. Nöbetçi çavuşunu çağırtarak depodan bir yığın er giyneği çıkarttı, bunlarla müfrezenin yarısını asker kılığına soktu. Okulun içindeki dışındaki nöbet yerlerine bunları dikti. Ayrıca bir araya topladığı okulun muhafız erlerini bir koğuşa kapayarak göz hapsine aldırdı. Okuldan dışarı çıkmalarını yasakladı. Hepsinin silahını topladı. Müfrezesine barınacak bir koğuş bulabilen Sadık Baba, hayvanlarına bir ahır, bir barınak bulamayarak üzüldü. Nöbetçi subayıyla baş başa vererek buna bir çözüm aradılar. Düşmanın kuşkusunu uyandırmamalıydı. Sadık Baba, hayvanları da pavyonlara yerleştirmek zorunda kaldı. Nalları tahta döşemeler üzerinde takırdadıkça hayvanlar korkuyor, koğuşlara girmemek için diretiyordu. Zor olmakla birlikte bu iş de olupbitti.

Sabahleyin okula gelen Müdür Binbaşı Necati Bey, kapıdaki öbür nöbet yerlerindeki nöbetçilerin yabancı olduğunu ayırt edemedi. Sadık Baba, odasına girerken onu karşıladı. Kendini tanıtarak işi anlattı. Necati Bey, işi hiç karşı durmadan benimsedi. Görüşürlerken müdürün eli telefona uzandı.

Sadık Baba:

— Müdür bey, dedi. Ben mektepte bulunduğum sürece herhangi bir kimsenin herhangi bir makam ya da kişi ile görüşmesini ve böylece benim burada bulunduğumun duyulup işitilmesini tehlikeli bulurum. Bu düşünce ile Kapı karakoluna, telefon santralına ve öbür nöbet yerlerine bile nöbetçiler koydum. Kim olursa olsun telefonla görüşülmemesini ve özellikle de okuldan dışarı kimsenin çıkarılmamasını buyurdum. Elbette bunu okulunuzun öbür subaylarına ve daha çok kurs görenlere uygun biçimde anlatmak lutfunu da esirgemezsiniz. Sonra utanarak söylüyorum. Ben, büyük bir suç daha işledim. Gö-

türeceğim eşyayı yüklemek üzere birlikte getirdiğim hayvanları da barındıracak bir yer bulamadığımdan geceleyin koğuşlara yerleştirmek zorunda kaldım. Hoş bir şey olmadıysa da ne çare, zorunluluk! Yalnız bir günceğiz sürecek olan bu yorucu konukluğumuza gerek sizin, gerekse subay beylerin katlanacaklarını ve işlediğimiz suçlardan dolayı bizlere hep yan bakıp yüzünüzü kızartmayacaklarını umuyorum.

Binbaşı Necati Bey, şaşkın şaşkın ona bakıyordu. Ona uymaktan başka yol olmadığını da gördü. Sadık Baba, gündüz gözüyle çalışılamayacağından akşam karanlığı basıncaya dek eratın dinlenmesini, meydanda görünmemesini buyurdu. Sonra pencerenin önünde oturarak yapılacak işleri inceden inceye düşünmeye başladı. Gözleri denize dalınca birdenbire ürperdi. Maltepe'nin doğusundaki Dragos Tepesi'nin karşısında demirlemiş olan iki İngiliz kruvazörü şalopalarla karaya asker döküyordu. Karaya ayak basan ilk askerler de atış okulunun bulunduğu sırtlara doğru avcı hattında ilerliyor, ötekiler de arkadan topluca geliyorlardı. Bunlar, ya okulu sarmaya geliyorlar, ya da eğitim yapıyorlardı. Sadık Baba, bunları şimşek gibi düşünerek ikinci belki üzerinde karar kıldı. Hemen müfrezeyi silah başı ederek takımlara ayırdı, koğuşun penceresinden takımların tutacağı mevzileri gösterdi. Sonra nöbetçileri gezerek gereken buyrukları verdi.

İngilizlerin davranışı askerin eğitimiyle ilgili bir manevradan başka bir şey değildi. Akşama doğru çekilip gittiler.

Akşamleyin hava kararıktan sonra hazırlanan müfreze, atlarla katırları çekerek atış okulundan ayrıldı. Okulun ardındaki sırtta durdular. Sadık Baba, Müdür Necati Bey'le dağın eteğindeki cephaneliğe doğru ilerledi. Müdür, demir kapıyı elindeki anahtarla açtı. Kapının açılmasıyla bütün erat arı gibi, karınca gibi işlemeye başladı. Gece yarısı iş bitmişti. Yüz altmış mekkare hayvanına yüklenen eşya arasında yüz takım giynek, kaput, ayakkabı, iki ağır, on iki yeğnik makinalı tüfek, yüz kara torpili, yirmi iki bin mavzer mekanizması, iki yüz elli sandık da mavzer fişeği vardı.

Sadık Baba, bütün bunları güzelce sandıklayıp yüklerken atış okulunun kadrosundan dört makinalı tüfek çavuşuyla dört de topçu çavuşunu kendilerine katılmaya razı etti.

Kafile, Soğanlı köyü yönünde yürüyüşe geçti. Sadık Baba, okul müdürü Necati Bey'le ve öbür subaylarla vedalaşırken müfrezeye yeni katılan çavuşlardan Kestelli Mehmet Çavuş, arkadan koşarak geldi, soluk soluğa şöyle dedi:

— Efendim, bir İngiliz bölüğü Maltepe'den geldi ve şimdi atış okulunu kuşattı.

Bu, Sadık Baba için kapkara bir haberdi:

— Oğlum, Soğanlı yolu üzerinde bir yürüyüş var mı?

— Hayır, gelen bir bölük piyade, o da okulu sardı.

Sadık Baba, müdüre:

— Başınızı derde soktum Necati Bey kardeşim, dedi. Kusura bakma. Tanrı'dan sana yardım, kendime de başarı dilerim. İsterseniz, gelin birlikte gidelim.

Necati Bey, birlikte gidemeyecekti. Arkada çoluk çocuk vardı. Bundan dolayı yanık yanık konuşarak özür diledi.

Müfrezenin başına geçerek on dakika ilerleyen Sadık Baba, öncülerden gelen yeni bir kapkara haberle sarsıldı:

Soğanlı köyünden Yakacık Mezarlığı'na giden yol üzerinde kafilenin öncülerine iki İngiliz atlı bölüğü saldırmak üzereydi.

Mekkare hayvanlarının her iki yanında birer sıra olarak yürüyen silahlı müfrezeyi marş marşla ileri fırlatan Sadık Baba, hemen onları tepenin egemen noktalarında mevziye soktu. Öncüler, daha önce burda elverişli mevzilere yerleşmişti.

Sadık Baba baktı, İngiliz atlılarının yürüyüş durumlarına bakılırsa kafilenin önünü kesmeyi düşündükleri anlaşılıyordu. Yolu açmak üzere saldırıya geçmeyi daha uygun buldu. Eratı mevzilerden çıkararak iki hat olarak açıp ileri süren Sadık Baba, mekkare hayvanlarını tutan sivillere de yollarını değiştirerek Soğanlı köyü ile Yakacık arasındaki dereden ilerlemelerini buyurdu. Açılmış, yayılmış olarak İngiliz atlıları üzerine yürüyen müfreze, onlara yirmi metreye dek yaklaştı. İngilizler, burda bir ikircik geçirerek dövüşmektense cakalı yüksek atları üzerinde geri dönüp

uzaklaşmayı yeğ buldular. İki dakika sonra dörtnala kalkan İngiliz bölükleri, Pendik'e doğru uçmaya başladılar. Müfreze eratı, dövüşmeyi göze alamayarak kaçıp giden İngiliz atlıları ardından zafer kahkahaları attılar, sevindiler, oynadılar.

Sadık Baba, böyle ufacık zaferlere sevinilemeyeceğini pekiyi bilenlerdendi. Hemen müfrezenin önüne düşerek Yakacık'ın içinden geçti, Ayazma Suyu'nun üstündeki yoldan ilerleyerek ortalık ağarırken Gebze dolaylarındaki Denizli köyüne vardı. Sadık Baba Müfrezesi, Denizli'ye vardığında İngilizler de atış okulundaki atlı alayını davrandırmışlardı.

İngilizlerin her yanda gözü, kulağı olduğu görülüyordu. Müfrezenin arkasına düşen süvari alayı, Yakacık halkının verdiği aldatıcı bilgi üzerine yönünü Şile'ye çevirmişti. Sadık Baba, izleme alayına yardımcı olarak beş İngiliz uçağının da başları üzerinde uçmaya başladığını görünce kendisine verilen önemin derecesini anladı. Bu da müfrezeyi yolundan alıkoyamadı. Çal köyünde büyük bir sevinçle karşılandılar. Yenibahçeli Şükrü, Yavuz Fehmi, Dayı Mesut Beyler bu başarısından dolayı Sadık Baba'yı kucaklayıp öptüler.

Sadık Baba, Çal'a vardığında orada İstanbul'dan kaçmakta olan mebuslara, Safahat ve Çanakkale şiiri şairi Mehmet Akif, Emekli Yarbay Çolak İbrahim, Mudanyalı Hacı Vasfi Beylere, Anadolu'daki kocalarına, babalarına kavuşmak üzere yola çıkmış seksen kadınla çocuğa rastladı.

*

* *

Sadık Baba, bu kalabalık yolcu kafilesini de kendi kafilesine katarak bir sabah Geyve Boğazı'na doğru yola çıktı. Kandıra'ya olaysız vardılar. Burada kafileye birçok yük arabası katıldı. Böylece hem mekkare hayvanlarının yükleri yeğnikletildi, hem de birçok yayan yolcu bu arabalarda sığınacak yer buldu. İki günlük bir yürüyüşten sonra Adapazarı dolayındaki asker araba fabrikasının bulunduğu yere vardılar.

Burada bir Teğmen, Sadık Baba'nın yanına sokularak Adapazarı'nın ikinci ayaklanış ihanetinin içinde bocaladığını

kulağına fısıldadı. Genç subay, anlatırken gözlerinden boşalan yaşları silerek sözlerine şunları kattı:

— Bu alçaklar, Hendek'te 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'le emir subayını yan yana şehit ettiler. Eşref Bey, Adapazarı'ndan canını güçlükle kurtarıp kaçabildi. Dayısı Mahmut Bey'le kaynı Fahri Bey, Müdafaayı Hukuk üyelerinden Sultan Mehmet Reşat'ın üçüncü musahibi Besim Ağa ayaklanıcıların eline düştü. Şimdi hapishanedeymişler.

Sadık Baba, düşündü. Elindeki cephaneyi, bu çoluk çocuğu Geyve Boğazı'nda dört gözle bekleyen Ali Fuat Paşa'ya yetiştirmek zorundaydı. Buna bakmayarak kaşla göz arasında bir oyunla ayaklanıcıların elindeki tutsakları kurtarmayı tasarladı. Yanına aldığı küçük bir silahlı grubuyla Adapazarı dolaylarındaki Çark Suyu denen yere vardı. Toplarla ağır makinalı tüfekleri şehre karşı yerleştirdi. Şehirde yönetimi eline almış olan Abaza Bey'i Sait'e, Abdi Çavuş'la bir mektup gönderdi. Bunda Eşref Bey'in dayısı Mahmut, kaynı Fahri Beylerle muhasip Besim Ağa'yı silahları hayvanlarıyla iki saat içinde serbest bırakmayacak olursa şehri yakıp yağmalayacağını bildirdi. Bir süre sonra, Mahmut, Fahri Beylerle Besim Ağa atları, silahlarıyla çıkageldiler.

Sadık Baba, Çal'la Kandıra'dan kafilesine kattığı hayvanları Adapazarı'nda sahiplerine vererek geri gönderdi, Böyle söz vermişti. Adapazarı'ndan bu sırada bir tek hayvanla insan bulunamazdı. Bütün yüzler Türklere karşı dönüktü. Çerkezler, onlara selam bile vermiyordu.

Sadık Baba, araç düşünüp dururken gözüne tren istasyonundaki bir köşeye bırakılmış üstü açık toprak vagonları ilişti. Hemen arkadaşlarıyla yaptığı denemeler yalnız yüklerin değil insanların bile bunlarla itilerek taşınabileceğini gösterdi. Müfrezenin genç, güçlü adamları, yirmi dört vagonu iteleyerek raylar üzerinde yürütüp kafilenin beklediği yere götürdüler. Bütün silah, cephane, eşyayla birlikte kafileden kadınları, yaşlıları, çocukları da bu vagonlara yerleştirip bunları da gruplara ayırdılar. Her vagon grubunun arkasına, mebuslarla birlikte birkaç

itici geçti; iterek bunları raylar üzerinde Geyve'ye doğru yürütmeye başladılar. Böylece iki günde Arifiye'ye, dört günde de Geyve'ye vardılar. Burda silahlar Ali Fuat Paşa'ya verildi, yolcular da Ankara'ya yollandılar.

Sadık Baba, Geyve'de on gündür dinleniyordu. Son gün İzmir Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Bey'in yüz ellişer lira aylıkla Adapazarı'ndan topladığı güçlerle Ali Fuat Paşa'nın Geyve Boğazı'ndaki güçlerine saldırmak üzere davrandığını öğrendi. Bu sırada, gelen bir başka habere göre de başka bir ayaklanıcı dalgasının Mudurnu, Göynük, Taraklı üzerinden ilerlediği, Geyve'yi arkadan vurarak Ali Fuat Paşa'yı iki ateş arasında bırakacağı öğrenildi. O sırada Kuşçubaşızade Eşref Bey de müfrezesiyle Geyve'ye gelmişti. Ali Fuat Paşa, Sadık Baba'ya onunla birlikte Taraklı'ya gidip bu ayaklanıcıları önlemelerini buyurduysa da o, Eşref Bey'le çalışamayacağını söyledi. Paşa, onun ileri sürdüğü özrü benimseyerek onun müfrezesini o sırada yeni örgütlenen, kumandası Yarbay Çolak İbrahim Bey'le Mudanyalı Yüzbaşı Hacı Vasfi Bey'e verilen müfrezeye kattı.

Çolak İbrahim Bey'in başına geçtiği güç, iki ağır makineli tüfek, iki bomba topu, üç yüz tüfekle gereçlenmiş olarak Taraklı'ya doğru yola çıktı. Ayaklanıcıları iki gün arayarak üçüncü gün sabahleyin saat altıda Taraklı bahçeleriyle kayalıkları arasında kıstırdılar. Çatışma beş saat sürdü. Kaçmaya başlayan ayaklanıcıların arkasına düştüler. Ertesi gün Göynük Boğazı'nda yetişerek onlara bir güzel satır attılar. Bu kez ayaklanıcılar, topluluklarını koruyamayarak çil yavrusu gibi dağılıp gittiler. Eşref Bey de bu sırada müfrezesiyle onlara katıldı.

Çolak İbrahim Bey'le öbür kumandanlar baş başa vererek ayaklanıcıların bir daha bellerini doğrultmamaları için çözümler düşünüyorlardı. Bu sırada Taraklı telgraf memuru soluk soluğa yanlarına geldi. Verdiği habere göre bir ağır makinalı tüfeği de bulunan yüz elli kişilik bir Abaza gücü Bolulu Celep Talat adlı birinin buyruğunda Mudurnu üzerine yürüyordu.

Çolak İbrahim Bey, Sadık Baba'ya:

— Haydi, Sadık Baba, dedi. Sen gideceksin bu işe.

Sadık Baba iki günlük yol, savaş yorgunluğundan turşu gibi olduğu halde yerinden fırladı.

İbrahim Bey:

— Yaya değil baba, hayvanla gideceksiniz. Elimizde on sekiz hayvan var. Arkadaşlarını ona göre seç ve hemen yola çık, dedi.

Sadık Baba arkadaşlarını seçti. Atlara atladılar. *(Bu on sekiz atlı, günden güne büyüyerek az zaman sonra Üçüncü Bağımsız Süvari Tümeni adını alacak, Çolak İbrahim Bey'in buyruğu altında Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda pek çok yararlıklar gösterecekti.)*

Yalnız, Sadık Baba yola çıkmadan önce Taraklı telgrafhanesine giderek Mudurnu telgraf memuru İbrahim Bey'i makine başına çağırdı:

— Benim dört yüz atlı ile Mudurnu üzerine yürüdüğümü halka yay, dedi.

Sonra, Mudurnu'dan kendisine katılmak istediklerini bildiği on dört kişinin atları, silahlarıyla kasabanın dışında bir yerde kendisiyle buluşmalarını bildirdi. On sekiz atlı ile yüz elli kişilik ayaklanıcı gücün üzerine yürüyen Sadık Baba, altı saat sürekli yol alarak Mudurnu sırtlarına vardı. Randevu verdiği arkadaşları piyade olarak Sadık Baba'yla denilen yerde buluştular. Onların söylediğine göre ayaklanıcılar, biraz önce Mudurnu'ya girmişlerdi. Yağma için geceyi bekliyorlardı. Telgraf memuru İbrahim Bey ayaklanıcıları şehre girerken karşılayarak kendisinin de onlardan olduğunu, Sadık Baba'nın dört yüz atlı ile Mudurnu üzerine yürüdüğünü söyleyerek hepsini sersemletmişti.

Kendilerine yeni katılanlarla Sadık Baba'nın müfrezesi, kırk kişi olmuştu. Bu azıcık güçle geceleyin şehre girmek istemeyen Sadık Baba, bir ateş baskını ile ayaklanıcıları korkutmayı daha uygun buldu. Kasabaya egemen bir tepeye çıkardığı müfrezesiyle ışık yanan yerlere şiddetli bir ateş baskını yaptı. Karşılık gelmeyişi, yürekliliğini arttırdı. Kasabaya türlü noktalardan ateş ettirerek onlarda her yandan sarıldıkları sanısını uyandırmaya çalıştı. Türlü yanlardan yapılan ateş bas-

kınları, İbrahim Bey'in propagandasının gerçekliğine ayaklanıcıları iyice inandırmıştı.

Sadık Baba'nın kasabaya soktuğu haberci de bu sırada gelerek ayaklanıcıların kaçmak üzere olduklarını bildirdi. Kaçacakları yönü de öğrenen Sadık Baba, hemen doludizgin giderek geçecekleri yol üzerinde güzel bir pusu kurdu. Yarım saatlik bekleyişten sonra ayaklanıcılar, tam pusunun üstüne geldiler. Kırk tüfek birden gelenleri karşıladı. Mekanizmalar öyle hızlı işliyordu ki kırk silahlı yüzlerce silahlı etkisini bırakıyordu. Üzerine yağan sürekli mermi yağmuru altında birbirini çiğneyerek kaçışan ayaklanıcılar pusu yerinde makinalı tüfekleriyle birlikte bütün cephanelerini, yirmi üç hayvan, altmış beş piyade tüfeği bırakarak savuştular.

Gece yarısı Sadık Baba Müfrezesi, olaysız Mudurnu'ya girdi. Olanları kumandan Çolak İbrahim Bey'e makine başında bildirmek üzere telgrafhaneye gittiğinde telgraf memuru, İbrahim Bey'i makinesinin başında çalışırken buldu.

Telgrafçı, onu karşılayarak oturttu. On dakika sonra ona döndü:

— Ankara'dan Kumandan İsmet Bey karşımızda ve makine başında, seninle görüşecek. Söylediklerini iyi dinle ve cevaplarını da birer birer söyle, dedi.

Bir dakika sonra, 20. Kolordu Kumandan Vekili Albay İsmet Bey, Ankara telgrafhanesinden Sadık Baba'ya sesleniyordu:

— Merhaba, arkadaş.

— Merhaba, paşam.

— Kimsin?

— Çolak İbrahim Müfrezesinden Sadık Baba.

— Mudurnu'ya ne vakit girdin? Asiler nerde?

— Mudurnu'ya bir saat önce girdim. Ayaklanıcıları kaçırdım. Cephanesiyle birlikte bir ağır makineli tüfek, yirmi üç hayvan ve altmış piyade tüfeği aldım ellerinden.

— Teşekkür ederim. Gücün ne kadar?

— On sekizi atlı, yirmi ikisi piyade olmak üzere kırk kişi. Aldığım hayvanlara piyadeleri de bindirebilirim.

— Bana Mudurnu'nun durumunu tanımla bakayım.

— Benzetişimi hoş gör, paşam. Bir eşek semerini tersine koyduğumuzu düşününüz. İki yanında yüksek sırtlar bulunan uzunca bir vadi. Bu vadinin içinde kasaba ve vadinin iki başında geniş birer ova.

— Güzel, Mudurnu'yu yine ayaklanıcılara kaptırmamak koşuluyla sana bir görev vereceğim. Bolu'da bulunan Yarbay Arif Bey'le aramızda dört günden beri haberleşme kesildi. Oraya dek uzanmanı ve Arif Bey'le buluşup durumlarını bana bildirmeni istiyorum. Yapacaksın bunu.

— Çalışacağım, paşam. Yalnız, ayıracağım güçle Mudurnu'nun korunmasına pek söz veremem. Göynük'te bulunduğunu bildiğim İbrahim Bey, buraya biraz güç gönderirse bu buyruğunuz da yerine getirilir paşam.

— Ayrılma makina başından.

Kesilen tıkırtı on beş dakika sonra yine başladı:

— Sen misin, Sadık Baba?

— Evet, paşam.

— İbrahim Bey'i müfrezesiyle Mudurnu'ya yola çıkardım. Onlar gelir gelmez kırk atlı ile yola çıkarsın. Yarbay Arif Bey'in yanında iki takım piyade, sekiz ağır makinalı tüfek, iki sahra ve iki de dağ topu vardır. Bunlar dağılmış da olabilirler. Eğer bu düşünce doğru çıkarsa bütün bu kıtaların hangi yanlara çekileceklerini, yön belirleyerek öğrenecek, bana elden geldiğince az zamanda bildireceksin, anladın mı?

— Anladım, paşam!

*

* *

Ertesi akşam, Çolak İbrahim Bey'le Yüzbaşı Hacı Vasfi Bey Müfrezesi Mudurnu'ya girdi. Sadık Baba da akşam karanlığıyla birlikte kırk atlısının başında Bolu'ya doğru yola çıktı.

Müfreze, Bolu'ya dört saat uzaklıktaki Akboğaz'a vardığında mola verdi. Başlarına torbaları geçirilen hayvanlar, yem kestiriyor, milisler de su arkı kıyısında uzanmış dinleniyorlardı. Sadık Baba, bir tepeye çıkarak çevreyi gözden geçirmeye

başladı. Birdenbire yolun dönemecinde gözüne bir çapulcu topluluğuna benzeyen bir kalabalık ilişti. Ellerinde av tüfekleri, baltalar, nacaklar, tırpanlar, demir yabalar görünüyordu. Hepsinin de sırtlarında bir göçü andıran yükler varsa da bunlardan göçmenlerin üzgün, ağlamaklı yüzleri yerine hoşnut, sevinçli, doygun yüzler göze çarpıyordu.

Sadık Baba, merak ederek yanına bir arkadaş alıp yolun kıyısına indi. Kösemen davranışlı, palabıyıklı bir köylüye gülerek:

— Uğur ola yoldaş, ne yandan bu geliş? diye sordu.

Adam, Sadık Baba'yı da kendi gibilerden sanarak sırıttı:

— Efe, dedi. Siz yetişemediniz Çıfıt yağmasına. Sağ olsun, padişahımızın düşmanlarını kırdık geçirdik Bolu'da. Büyük kumandanlarının üşüştük başına, zıbarttık. Subaylarının hepsini de mektebin içinde baltalar, nacaklarla doğradık. Okulun odalarını salhaneye döndürdük. Bolu'yu ellerinden aldık. Şimdi, yine padişahımızın fermanı dinleniyor orda.

Sadık Baba, durumun ağırlığını, korkunçluğunu hemen kavradı.

Yine de bununla kanmayarak Bolu'ya bir günlük uzaklıkta bulunan Çarşamba köyündeki müfreze iaşe subayı Hüsnü Bey'le de bir kez görüşmek istedi. O gece müfrezesini arkasına takarak hızlı bir yürüyüşle Çarşamba Dağı'nı aştı. Sırçalı Boğazı'nı geçerek tanyeri atarken vardığı köyde Hüsnü Bey'i buldu. O da Sadık Baba'ya yolda dinlediği acıklı durumu olduğu gibi yineledi. Sadık Baba, olanları bir kez daha dinledikten sonra köyde hiç durmadan yorgun hayvanlarıyla adamlarını yine yola düşürdü. Doğru Nallıhan'a vardı. Telgrafhaneye koşarak karanın karası haberi makine başında Albay İsmet Bey'e bildirdi. İsmet Bey, ona hemen Mudurnu'daki İbrahim Bey müfrezesine katılmasını buyurdu.

Sadık Baba, yine çamlıklardan, meşeliklerden, akarsulardan geçerek Mudurnu'ya döndü. Çolak İbrahim Bey'le Hacı Vasfi Bey oradaydı. Hep birlikte oturup korkunç Bolu faciası üzerinde saatlerce konuştular, ağlaştılar.

Çolak İbrahim Bey Müfrezesi Mudurnu'da dinlenerek patlak verecek yeni ayaklanış bölgelerine doğru atılmak üzere alesta*(tetikte)* bekliyordu. Bu sırada yeni bir Hilafetçi kalabalığın başına geçmiş olan Düzceli Osman Pehlivan, İbrahim Bey'e haber salarak Mudurnu'da öyle karı gibi saklanmamasını, er meydanına çıkarak kendisiyle dövüşmesini bildirdi. Osman Pehlivan'ın buyruğunda üç yüz Abaza ile Çerkez vardı.

Süleyman adındaki bir Çerkez'in getirdiği haber şöyleydi:

— Sizinle fisebilillah cenk etmek için hazırlandım. Eğer erkekseniz çıkın meydana. Haberinizi bekliyorum.

İbrahim Bey, Çerkez ulağa gülerek şöyle yanıt verdi:

— Söyle ağana da gelsin Mudurnu'ya!

Sonra onu bir eşeğe bindirerek Düzce'ye gönderdi.

Osman Pehlivan, gerçekten de Çolak İbrahim Bey'in çağrısını benimseyerek bundan üç gün sonra bin iki yüz kişilik kuduz gibi bir çapulcu sürüsüyle Mudurnu üzerine yürüdü.

Yüzbaşı Hacı Vasfi Bey, hemen bir piyade bölüğü, seksen milis, bir ağır makinalı tüfekle Mudurnu-Sırça arasındaki sırtları tuttu. Sadık Baba da bu cephenin solundaki Camitepe sırtlarına yerleşti. Öğle vakti, Osman Pehlivan çok uzaklardan havaya binlerce kurşun sıkarak geldiğini bildirdi.

Kalabalık insan dalgaları, karma karışık, naralar atarak Hacı Vasfi Bey'in tuttuğu sırtları sardılar. Savunucuların yoğun ateşi, birçoğunu hemen canından etti. Osman Pehlivan, buna bakmadan milislerini Kuvayı Milliye mevzilerine doğru sürüp durmaktan vazgeçmedi. Bir şey yapamadığını görünce de şaşırdı. Savaş biraz duraklar gibi olduysa da akşam karanlığından sonra birden bire hızlandı.

Son kozunu oynayan Osman Pehlivan, Hacı Vasfi Bey'in siperlerine epeyce yaklaştı. Durumun tehlikeye girdiğini gören İbrahim Bey, Vasfi Bey gücünü Mudurnu-Nallıhan yolu üzerindeki Aktaş sırtlarına aldırdı. Yalnız İbrahim Bey, Müfrezesinin moralini bozmamak için bu çekilişi Sadık Baba'ya bildirmedi. Geceleyin silah seslerinin kesilmesini hayra yoran Sadık Baba, gün ışırken dört yandan gelmeye başlayan silah sesleriyle

afalladı. Bu silah seslerine kendi müfrezesi de karşılık veriyordu.

İbrahim Bey, Teğmen Hurşit Bey buyruğunda on kişilik bir manga ile Sadık Baba'nın sağ yanını güçlendirmek istediyse de ayaklanıcılar şiddetli bir saldırı ile Hurşit Bey'le iki erini tutsak alarak hemen oracıkta karınlarını deşip bağırsaklarını boyunlarına doladılar. Sonra, onları böylece bir ağaca astılar. Bu korkunç alçaklığı gören öbür askercikler güç bela oradan sıvışıp İbrahim Bey'in yanına koştular, öyküyü olduğu gibi anlattılar. İbrahim Bey, bunun üzerine durumu Sadık Baba'ya bildirmek zorunda kaldı. Bunun için de Sadık Baba'nın mevzilerine kendisi geldi. Birlikte önlem düşündüler.

Sadık Baba, artık ne yaparsa tek başına yapacaktı. Buyruğunda doksan yedi milis, iki ağır makinalı tüfek, bir dağ topu vardı. İlk iş olarak ayaklanıcılara sezdirmeden cephesinin sağ başını tehlikeye düşmeyecek biçimde kırdı. Açı meydana getiren noktaya bir ağır makinelitüfek yerleştirdi. Bu işi bitirdiği sırada ayaklanıcıların saldırıya geçtiklerini gördü. Milislerle makineli tüfeklerin yağdırdığı kurşun yağmuru altında hepsi yere yapışmak zorunda kaldı. İkinci bir kez de saldıramadılar.

İbrahim Bey, Sadık Baba'yı yanına çağırtarak içinde umut ışıkları parlayan bakışlarını onun gözlerine dikti:

— Sadık, dedi. Şimdi İsmet Bey'den bir telgraf aldım. Binbaşı Nazım Bey, dört yüz atlı zeybek ve iki dağ topu ile yardımımıza geliyormuş. İsmet Bey, bunlar Mudurnu'ya gelinceye dek dayanılmasını, eğer dayanamazsak çekilip Mudurnu ile Nallıhan arasındaki boğazda tutunmamızı buyuruyor. Ne dersin? Bu güç gelinceye dek dayanabilecek miyiz?

Sadık Baba, İbrahim Bey'e çekiliş buyruğu verdirmedi. Onun müfrezesi, o gün de, ertesi gün de düşmana baş kaldırtmadı. O gece, halifecilerin arasına casus olarak çok güvendiği iki içten adamını gönderdi. Bunlardan birisi Düzceli Cemal Bozkurt'tu. Casuslar gece yarısı döndüler. Aldığı bilgi Sadık Baba'yı yüreklendirdi. Yüreklilik güçleri sıfıra inen Halifecilere geriden bir baskın yapmayı tasarladı. Mevzileri, Jandarma Üs-

teğmeni Cemal Bey'le çete kaptanlarından Pirlepeli Hamdi Ağa'ya bıraktı. Yanına yirmi beş milis alarak cephenin sol baş arkasından geçerek ayaklanıcıların gerilerine sokuldu. Tanyeri atmak üzereydi. Yerleştiği egemen tepelerden aşağıda kalan ayaklanıcılar üzerine yoğun bir ateş açtırdı. Onun ateşiyle birlikte cephedeki erat da ateşe başlamıştı. İki ağır makinalı tüfek babayiğitçe takırdıyor, bütün sesleri bastırıyordu. Dağ topu da bu arada gümbürdemeye başlamıştı.

Bu iki yanlı ateş karşısında ayaklanıcılar sarsıldı. Bu arada Çerkez beylerinden pek ünlü birinin vurulması, ayaklanıcıların cephesini paniğe uğrattı. Siperlerinden fırlayan kalpaklı, ak gömlekli Abaza, Çerkez savaşçıları birbirini çiğneyerek kaçacak yer arıyordu.

Bunu gören Sadık Baba'nın milisleri de siperlerinden fırlamış, ayakta ya da diz çökerek kaçanlara ateş ediyorlardı.

İşte, bu sırada Binbaşı Nazım Bey'in dört yüz kişilik zeybek müfrezesi yardıma geldi. Aydın efelerinin ve "Arap Yüzbaşı" dedikleri ünlü Aydın jandarma kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey iki yüz atlı zeybekle Sadık Baba'nın bulunduğu yere çıka geldi. Nuri Bey, Demirci Mehmet Efe'nin emir subaylığını yapıyordu. İki yüz atlıyı buraya gönderen Binbaşı Nazım Bey, iki dağ topunu çabucak kurdurarak çil yavrusu gibi kaçışan ayaklanıcıların üzerine şarapnel yağdırmaya başladı.

Yüzbaşı Nuri Bey'in atlı zeybekleri, Sadık Baba'nın milislerinden yanlarına on kılavuz alarak ayaklanıcıları ta Abant Gölü'ne dek kovaladılar.

Ertesi gün, Nazım Bey'le İbrahim Bey Müfrezeleri, birleşerek Bolu üzerine yürüyüşe geçtiler. İki buçuk saatte Akboğaz'a vararak Osman Pehlivan'ın kılıç artıklarıyla Bolu'dan aldıkları yardımcıları burada göğüslediler.

Üç gün süren savaş sonucunda ayaklanıcıları bir kez daha darmadağın ettiler. Ünlü Çerkez beylerinden Düzce ayaklanıcı başısı Safer Bey adamlarıyla onlara sığındı. Kumandanların insancıl davranışı, Safer Bey'i çok duygulandırdığından buyruğundaki savaşçıları Kuvayı Milliye Müfrezelerine kattı.

Ayaklanan köyleri de onlara katacağına söz veren Safer Bey, bu sözünde durarak birkaç köyün amana gelmesini sağladı.

Müfrezeler, yine birbirinden ayrıldı. Nazım Bey, buyruğundaki güçlerle Bolu üzerine yürüdü. İbrahim Bey Müfrezesi, Abant Gölü, Tarakköy, Sazlıköy, Üçköprü Boğazı dolaylarında bir süre dolaştı. Ufak ayaklanıcı gruplarını yok etti. Üçköprü Boğazı'nda altmış kişilik bir Ermeni çetesine denk gelerek yok etti, ellerindeki ağır makinalı tüfeği aldı. Sonra Düzce'ye indiler.

Ethem Bey atlıları, şehre gireli çok az olmuştu. Meydanlar darağaçlarıyla doluydu. Divan-ı Harp hala cayır cayır çalışıyordu. Sokaklar, evler, Ethem Bey'in milisleriyle dolup taşıyordu. Ethem Bey, İbrahim Bey Müfrezesiyle kollarını sallayarak Düzce'ye dönen *"Halife Orduları Kumandanı"* Safer Bey'i İbrahim Bey'in elinden çekip alarak Divan-ı Harbe verdi, hemen onların öfkeli bakışları altında darağacında sallandırdı.

Safer Bey, İbrahim Bey'i de kandırmıştı. Ancak bu, onun son oyunuydu. Çekirge üçüncü sıçrayışta kapana girmişti.

İbrahim Bey, bunun üzerine, Ethem Bey'in egemenliğindeki şehirden ayrılarak müfrezesiyle Hendek'e yerleşti.

Hendek'te müfrezeyi ikiye ayırdı. Kendi müfrezesiyle köyleri tarayarak Eskişehir'e gidecek, Sadık Baba da yüz yirmi atlı milisiyle yine köyleri tarayıp dökümtüleri temizleyerek Eskişehir'de İbrahim Bey'e ulaşacaktı.

KARBOĞAZI TUZAĞI

Bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şanı, ünü ve keyfi uğruna değil, yalnız bu kutlu topraklarımızı korumak içindir.

Mustafa KEMAL

Birinci Dünya Savaşı'nda bir bacağını ünlü Verdun Savunması'nda yitiren Fransız Binbaşısı Mesnil (Menil), Anadolu'dan

Güneye giden yiyecek yollarının ve Belemedik'le Hacıkırı arasındaki tünellerin korunması için 112. Fransız Alayının dolgun kadrolu bir taburunun başında stratejik bir yer olan Pozantı'ya doğru yola çıktı. Topal ve yürekli Mesnil, Almanlardan yediği kurşunların acısını Türklerden çıkarmak üzere emekliye ayrılmayıp yeni zengin bir sömürge olma şansını taşıyan Türkiye'ye gelmişti. Anlaşılan Verdun'da bıraktığı bir bacağının acısını çıkarmak üzere "Oryantal" güzellikler içinde kendinden geçerek belki de alçakgönüllüce bir zenginliğe erişmek düşüncesindeydi. Kuzeyden Güneye giden buğday, arpa, nohut, fasulye yüklü vagonlar, Kuvayı Milliyecilerin saldırısına uğramasın diye dişinden tırnağına dek silahlı tabur, gözünü dört açmış bekliyordu.

Binbaşı Mesnil, Pozantı'ya gelirken sevgili bir konuk gibi gelmemişti. Pozantı'ya doğru oldukça hazırlıklı ilerleyen tabur, Tarsus dolaylarında Molla Kerim'in hoş geldin kurşunlarıyla karşılanmıştı. Böylece ilk ulusal güçlerin kayasına çarpan Mesnil (Menil) epeyce hırpalanmıştı.

Pozantı'ya daha dikkatli ilerleyen tabur, gerek Pozantı istasyonuna gerekse buraya altı, yedi kilometre çeken Karapınar (Belemedik) istasyonuna yerleşmişti. Burası Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların kurduğu modern bir köydü. Kocaman konakları, elektriği de vardı. Fransızlara karşı yapılan Kilikya dövüşü hızlandıktan sonra, Mesnil taburunun başı derde girmeye başladı. Kilikya Batı Cephesi kumandanı Sinan Paşa ulusal güçleriyle Karapınar'ı sararak şiddetli bir çatışmadan sonra ele geçirdi. Burada karısıyla kaygısız bir uyku çeken Binbaşı Mesnil, geceleyin üzerlerine kocaman bir kaya gibi yıkılan bu baskından ölmeden, tutsak olmadan kurtulabilmek için karısını sıcak yatağında bırakıp Pozantı'ya kaçmak zorunda kaldı. Karapınar'ı ele geçiren ulusal güçler, bu kez Bozkurt sürüleri gibi Pozantı'nın tepelerinden Mesnil taburunu gözlemeye, onun alın yazısını yazan sayfaları bir bir çevirmeye başladılar.

9 Nisan 1920 günü Pozantı'daki taburun kuşatılması başladı. Binbaşı Mesnil, bir kez daha savunmaya geçti. Birinci

Dünya Savaşı'nda Soissons, Nyon Cephelerinde Almanlarla dövüşerek sancağına nişan da almış olan Mesnil, bu kez de Türk başıbozuklarına karşı savunmaya başladı. Adana'daki işgal ordusu Fransız Kumandanı General Dufieux (Dufyo) onu bütün gücüyle destekliyordu. Şundan ki Pozantı'nın elden çıkmasıyla nelerin yitirileceğini pekiyi biliyordu.

Binbaşı Mesnil dayana dursun, Toros tünellerinin ağızlarını bekleyen Fransız garnizonları birer birer yok edildi.

Ulusal güçlerin elinde tutsak olan Madam Mesnil, kocasına birkaç mektup yazarak bu sonuçsuz savunmayı bırakmasını, ucu bir felakete varmadan çekilmesini salıkladıysa da Mesnil bunun bir tuzak olduğunu sanarak karısının mektuplarına yanıt bile vermedi. Mesnil taburunun telsizi olmadığından Adana'daki merkezle haberleşemiyordu. General Dufieux, taburla görüşmek üzere uçakları kullanıyordu. Uçakların orayla bağlantı kurması, sinyallerle konuşabilmesi için bunların dört bin metre yukarı çıkması gerekiyordu ki o zamanki uçaklar için bu çok zor bir işti. Gelen uçaklar Pozantı'ya mektuplar, gazeteler, mesajlar atıyordu. General Dufieux bu mesajlarda Nisan'ın sonuna doğru onları kurtaracağını söylüyordu.

Birkaç gün sonra Sinan Paşa (Sinan Tekelioğlu), Pozantı'yı kuşatan kalabalık Ulusal Güçlerin başında yer alarak Binbaşı Mesnil'e şöyle bir haber gönderdi:

— Boş yere çabalamayınız, bu, size hiçbir şey kazandırmayacaktır. Buyruğunuz altında bulunan bütün garnizonlar elimize geçmiştir. Eğer teslim olursanız size hiçbir biçimde kötü davranılmayacaktır. Sizi hemen memleketinize göndereceğiz.

Kendisini hala Fransa'nın bir şehrinde Almanlara karşı savunmada sanan Binbaşı Mesnil, buna karşı şöyle dedi:

— Ben, Pozantı'yı savunma emrini almış bir askerim.

Her yandan sımsıkı kuşatılan Mesnil taburu, askerlerinin sayısınca umut taşıyordu. General Dufieux'nun sözünde duracağını, onları bu tuzaktan kurtaracağını biliyordu. Bunun için de dayandılar. Bir sabah Pozantı'nın üzerinde görülen Fransız uçakları yere yeni haberler, yeni umutlar yağdırdılar.

Bunlarda şöyle diyordu:

— İmdat güçleri 25 Mayıs'ta size kavuşacaklar, cesaret ve güven!

Bu hikayenin başlangıçlarında oldukça önemli olaylar sıralanıyordu:

Fransızlar, Toroslardaki Pozantı ile birlikte Akköprü'yü, Çiftehan'ı da işgal etmişlerdi. Çiftehan'da hem demiryolu istasyonu hem de kaplıca vardı. Buralarda Fransız müfrezeleri bulunurken eski Çiftehan'daki karakolda da Türk askerleri bulunuyordu. Buradaki bir bölük Türk askeri Adana yolunu gözaltında tutuyordu. 1919 yılının Aralık ayında Ulukışla istasyonuna Orta Anadolu'dan buğday yüklü vagonlar geldi. Bu istasyonda kesilip kalan buğday vagonlarını alıp güvenle Adana'ya götürmek üzere Ulukışla'ya bir tren dolusu Fransız askeri gelmişti. Asker treni Ulukışla'ya geçerken eski Çiftehan'daki Türk garnizonu bunu Ulukışla sorumlularına bildirmişti. Sözde buğday vagonlarını götürmeye gelen Fransız gücünün bir işgal gücü olduğu kuşkusu Ulukışla Müdafaayı Hukuk Derneği'nin liderliğindeki Ulukışla ulusal güçlerini hemen davrandırmış, silahını alıp fişekliğini takan istasyonla dolaylarını kuşatıvermişti. Bunu gören Fransız kumandanı, hemen Kuvayı Milliyecilerle bağlantı kurarak amaçlarının işgal olmadığını, buğday vagonlarını alıp götürmeye geldiklerini bildirdi. Gerçekten de koruyucu olarak gelen kalabalık Fransız askerleri kendilerine özgü buğday yüklü vagonları alarak çarçabuk gittiler.

Ulukışla Kuvayı Milliyesinin bu kerte uyanık olmasının nedenleri vardı. İtalyanlar, Konya'yı işgal ettikten sonra Konya'ya uzanan demiryolu istasyonlarını da Fransızlar işgal etmek hevesine kapılmışlardı. Başlarında birer subay bulunan altışar erlik küçük asker grupları Ulukışla, Ereğli, Karaman demiryolu istasyonlarına yerleştiler.

Ulukışla Müdafaayı Hukuk Derneği, 14 Aralık 1919'da istasyonu işgal eden Fransızlara bir ültimatom vererek hemen Ulukışla'yı bırakıp gitmelerini istedi. Fransızlar gitmemek için diretince onları yük arabalarına bindirerek Fransızların işgalin-

deki Çiftehan karakoluna sürdüler. Böylece onları ulusal egemenliğin dimdik ayakta durduğu Ulukışla sınırlarından dışarı atmış oldular.

Fransız kumandanlığı, bunu İstanbul hükümeti katında protesto etti. O da Fransızları kovan Ulukışla Müdafaayı Hukukçuları için kovuşturma açılmasını bildirdi. O zaman Ulukışla Kaymakamı olan Tayyar Bey, İstanbul hükümeti yanlısı olduğundan Müdafaayı Hukukçular hemen Sivas'ta bulunan Temsil Kuruluna durumu bildirdi. Bunun etkisi hemen görüldü.

Niğde'deki 11. Tümenden Üsteğmen Tahsin Bey gelerek Ulukışla hükümet konağını askerle çevirdi. Kendisi Kaymakam Tayyar Bey'in odasına girip koğuşturma evrakını istedi. Alıp kaymakamın gözü önünde yırtarak attı. Sonra İstanbul hükümeti yanlısı kaymakamı tutuklatarak Niğde'ye gönderildi. Ulukışla'nın, istasyona yerleşen Fransız ekibini kovduğunu işiten Karaman'la Ereğli yurtseverleri de onların örneğine uyarak oralardaki Fransızları Kuvayı Milliye topraklarından sürüp attılar.

Adana bölgesinde gittikçe şiddetlenen Fransız, Ermeni zulmüyle buna karşı saldırıya geçen Kuvayı Milliye'nin, onu destekleyen geniş halk yığınlarının heyecanı, Niğde, Ulukışla, Nevşehir, Bor, Arapsun gibi şehirlerle kasabaları da ulusal duyguların kasırgasına kaptırıyordu. Bu yerlerden toplanan silahlı bir atlı kolu Nevşehir'den yola çıkarak Niğde, Ulukışla, Ereğli, Aksaray kasabalarıyla şehirlerini dolaşarak bir gösteri yaptı. Bir gün bu atlılar, Ulukışla'da bulunduğu sırada istasyonda duran İstanbul-Adana trenine karşı yaptığı silahlı davranışa silahsız Ulukışla halkı da katılarak ürkütücü bir rol oynadı. Bunun nedeni vardı. Bu trende İstanbul hükümetinin Adana valiliğine atadığı Celal Bey vardı. Halk bu adamı, onun koruyucularını yuhaladı, aşağıladı, bağırdı, çağırdı, demir gibi Kuvayı Milliyeci ruhu taşıdığını bir kez daha gösterdi. Orta Anadolu'nun kapısı olan Ulukışla tekin bir yer değildi. Burası Orta Anadolu'nun bekçisi olmak gibi şerefli bir de görevi olduğunu bilmenin sıcak mutluluğunu duyuyordu.

Fransızların Adana'yı, Çiftehan'ı ele geçirdikten sonra, Orta Anadolu'ya doğru bir gezintiye çıkmak ister gibi göründükleri sırada, ilk işgal edilme üzüntüsünü duyan şehir Ulukışla oldu. Yiğit istihkam subayı Üsteğmen Cemal Bey (Efe), Koçak Boğazı'ndaki bir demiryolu köprüsünü yıkım kalıpları yerleştirerek havaya uçurdu. Böylece, düşman trenleri bu sınırda boşluğa çarparak durakladı. Ulukışla Müdafaayı Hukuk örgütü, hemen beş yüz kişilik bir sivil güç toplayarak Çiftehan sınırına gönderildi. Bu gücün kumandanları Ulukışlalı Deli Ağa (Hüseyin Ağa) ile Şevki (Alpagut) Bey'di. Bu sırada Niğde'deki 11. Tümenin istihkam subayları, bu bölgeye akın ederek Cemal Efe'yle birlikte bütün öbür köprüleri de atmaya hazırlandılar. Yalnız, tünellerin atılmasına herhalde Ankara razı olmamış olacaktı ki Ulukışla'ya gelen 126. Tümen Kumandanı Rüştü Bey, sabotajcıların başında bulunan milis kumandanlarından Şevki Bey'e telefonla tünellerin atılmasından vazgeçmelerini bildirdi. Böylece bir daha yapılması çok zor olan birçok köprü ile tünel yıkılmaktan kurtuldu.

Bu sırada Çiftehan'daki Fransız garnizonunun pek zayıf olduğunu bildiren 11. Tümen buraya Kuvayı Milliye'nin bir baskın yapmasını istedi. Baskına karar verildi. Ulukışla Kuvayı Milliyesi gruplara ayrılarak Koçak Boğazı'nda, Çiftehan'ın karşısına düşen İlifkin-Ardıçlı köyü altında, Muradiye, Çanakçı köyleri yöresinde yer aldılar. Güzel bir biçimde yapılan baskın başarıya ulaştı. Fransız askerleri, Çiftehan kaplıcalarıyla Çiftehan demiryolu istasyonundan kaçırıldı.

Milis kumandanı Şevki Bey, Ulukışla Müdafaayı Hukuk merkezine şöyle bir zafer telgrafı çekti:

— Bimennehü taala Çiftehan'a girdik.

Buralardan Fransızları kaçıran ulusal milisler, Akköprü'ye dayandılar. Oraya vardıklarında Akköprü tünelinin içinde karargah kurmuş bir Fransız istihkam bölüğünün, Ulukışla'ya giden demiryolunu söktüğünü gördüler. Apansızın yaptıkları bir baskında bu zararlı işçilerin kimisini öldürüp kimisini de Pozantı yönünde kaçırdılar. Orta Anadolu Kuvayı Milliye milisleri,

şimdi Kilikya'nın kapısı olan Pozantı'daki çok güçlü Fransız taburuyla karşı karşıya gelmişlerdi.

İşte bundan sonra, Mesnil taburu kumandanının dinmez başarısızlıkları da başlamıştı. Artık Pozantı'daki emperyalist güç, temelli bir baskı altına alınarak büsbütün kuşatılmış, türlü saldırılar, karşı saldırılar sonucunda Fransızların durumu bunalımlı bir noktaya gelip dayanmıştı. Ulukışla'nın hemen bütün şehirli, köylü erkekleri milis bölüklerine katılarak Binbaşı Mesnil'in taburuna birkaç kurşun olsun atmıştı.

Bu sıralarda Kuvayı Milliye'ye katılan Yüzbaşı Saffet Bey (General Saffet Pozantı) büyük yararlıklar göstererek Fransızlara kan kusturmuş, kolundan yaralanmıştı.

Pozantı kuşatmasına giden basamaklarda, Ulukışlalı bölük kumandanı Yakup Gökşen'le istihkam subayı Üsteğmen Cemal Bey (Efe), Gülek Boğazı'ndaki Kadirhan'da türeyen Fransız garnizon yavrusuna bir baskın yaptılar. Bu sırada bir yiğit milis, karakolun kapısından içeri dalarak Fransızların teslim olmasını istediyse de hemen oracıkta öldürüldü. Bu, Pozantı'nın Annasa köyünden Abdurrahman'dı. Bu sırada hanın damına çıkarılan bir çocuk, çatıyı tutuşturdu, dışarı dökülen Fransızlar teker teker avlandı.

Fransızların, Pozantı çevresinde sıralanan mevzilerine bir sıra saldırılar yapıldı. İlkönce Çataltepe'deki Fransız mevzisine yapılan saldırıdan bir sonuç alınamadı. Ulukışlalı Hacı İbrahim oğlu Mehmet Sarı, burda şehit düştü. İkinci olarak Kocatepe'ye saldırıldı. Bu saldırıda Ulukışlalılardan başka Niğdeli, Hançerlili milisler de yer aldılar. Fransız mevzileri darmadağın edildi. Sağ kalan Fransızlar kaçmaya başladılar.

Ölen Fransız askerlerinin öteberisini yağmalamak için siperlerinden fırlayan milisler harıl harıl soygun yaparlarken kaçan Fransız askerleri aracındaki Ermeniler, gizli bir yoldan apansızın meydana çıkarak dalgın milislerin üzerine çullandılar. Her savaşta görülen bu soygun hırsı yüzünden ele geçirilmiş olan Kocatepe elden çıktı. İşte, Yüzbaşı Saffet Bey, burda kolundan yaralandı. Milisler, durup dururken burda şehitler

verdiler. Fransızlar kaçtığı sırada bir Fransız ağır makinalı tüfeğini ele geçiren Ulukışla milislerinden Hüseyin Çavuş, bu makinalı tüfeği işleterek savunmaya başlamışsa da en sonra Fransız saldırı dalgası onu da şehitler arasına kattı. Önemli şehitler arasında Gökbezli Ahmet Çavuş'la kardeşi de vardı.

Kuşatma süresince Gökbez'de yerleşerek Belemedik Boğazı'yla demiryolunu kontrol eden Ulukışlalı Çoban İbrahim'in milisleri, Pozantı kuşatmasını günden güne şiddetlendirerek üst üste kahramanlıklar gösterdiler.

*

* *

Cemal Efe (İstihkam Subayı Teğmen Cemal Bey), Tarsus-Pozantı şosesi üzerindeki Bayramlı köyünde karargah kurmuş, Pozantı'da bir türlü teslim olmak bilmeyen Verdun kahramanı Binbaşı Mesnil'e gidecek her türlü yardımı avlamak üzere bekliyordu. Buyruğundaki silahlı, silahsız savaşçıların sayısı yüzü aşmıyordu.

Cemal Efe, günlerdir haberini aldığı Pozantı'ya yardıma gidecek 5000 kişilik Fransız tugayını bekleyip duruyordu. 20 Mayıs 1920 sabahı tanyeri atarken giyneğiyle uzandığı yatağından kalktı. Elinde silahı, dürbünü, yanında birkaç savaşçısıyla yavaş yavaş Bayramlı Tepesi'ne çıkıyordu. Doğa, genç bir insan gözü için ne de güzeldi. Kuşların, çiçeklerin, ağaçların, yemişlerin, maviliklerin bayramıydı. Yalnız, insanlar, dövüşüyordu. Güneş, henüz doğmamıştı. Çukurova'nın tatlı sabah serinliği, göze görünmez bir su gibi tepeden aşağı, kuytulara doğru akıyordu. Cemal Efe, henüz tepenin doruğuna varmamıştı ki, güneş doğdu. Ayaklarının altındaki derin vadi, birdenbire tatlı bir yeşile boyandı. İçinde mutlu günler geçirilesi bu yeşillik, genç savaşçının içinde ancak acımtırak, buruk bir tat uyandırdı. Şundan ki savaş, bu yeşil güzellikleri insanlarla birlikte tuz buz etmek üzere gelmekteydi. Cemal Efe de onun gelişini bekliyordu. Bayramlı Tepesi'nin doruğuna tırmandığında, dürbününü gözlerine dayadı. Bekledikleri geliyordu. Kurşun renkli üç kocaman ilk çağ canavarına benzeyen üç Fransız

tankı, ağır ağır şose boyunca ilerliyor, bunların her iki yanında birer sıra Fransız askeri yürüyordu.

Evet, Cemal Efe'nin beklediği Pozantı'ya yardım tugayı geliyordu. Cemal Efe, koşarak tepeden aşağı indi. Hemen milisleri silah başı etti. Cephe kumandanı Sinan Paşa'ya saldırının başladığını bildirdi. Henüz zırhlı tugay yetişmemişti ki, milislerin siperleri üzerinde yirmi Fransız uçağı göründü. Büyük bir gürültü ile onların üzerinde dönüp durarak bomba yağdırmaya başladılar. Yerlerde çukurlar açan bombalar, havaya taş, toprak fıskiyeleri fışkırtıyordu. Uçaklar, milislere göz açtırmamak için bombalamayı sürdürürken tanklarla bunların her iki yanında ilerleyen piyade de gittikçe yaklaşıyordu. Dürbününü gözünden indirmeyen Cemal Efe, ilerleyen tanklarla piyadenin birdenbire durakladığını gördü. Evet, tanklar, milislerin şose üzerinde enlemesine açtıkları geniş, derin bir hendeğin kıyısına gelmiş, durmuştu. İki tank hendeğin kıyısında yan yana gelerek dururken üçüncüsü geri giderek Çamtepe sırtının arkasında gözden uzaklaştı. Piyadenin bir dizisi, birkaç yüz metre ilerleyerek mevzie girdi. Bütün arkadan gelenler, hendek önünde toplanıyordu. Cemal Efe, dürbünle bakıyor, askerler arasında bir gidiş-geliş, bir kaynaşma görüyordu. Demek ki geçmek için hendeği toprakla doldurmaya çalışıyorlardı.

Bir milis, bu sırada içini çekerek Cemal Efe'ye:

— Ah, şu sırada bir topumuz olaydı! dedi.

Fransızlar, sanki bu sözü işitmiş gibi tankların toplarıyla, ağır makinalı tüfeklerle kuşkulandıkları yerleri dövmeye, taramaya başladılar. Bu yoğun ateş sürdüğü sırada Fransız topçusu da Çamtepe sırtlarında mevziye giriyordu. Uzaktan hendeğin dolduğu görülüyordu. Bu sırada sık bir çalılıktan hendeği doldurmaya çalışan Fransız askerlerinin üzerine bir ateş baskını yapıldı. Fransız makineli tüfeklerinin takırtıları arasında patlayan bu bir yığın piyade tüfeği, çukurun başındaki asker kalabalığı içinde bir panik yarattı. Koşanlar, düşenler, kalkanlar, tankların arkasına saklanmak isteyenler bir karışıklık yaratıyordu. Hendeğin başında bir tek kişi kalmadı. Şimdi, ortada

yalnız iki tank görünüyordu. Bütün asker, tam siper yapmıştı. Biraz sonra, Çamtepe sırtlarında açıkta mevzilenen Fransız topları, Cemal Efe'nin siperlerine ilk atışı yaptılar. On iki top birden patladı, on iki mermi birden Cemal Efe'yle savaşçılarının biraz ilerisindeki çalılığa düşerek ak dumanlar çıkardı. Keskin bir barut kokusu savaşçıların genizlerini yaktı.

Akşama dek, düşmanın toplarıyla ağır makinelitüfekleri çevreyi taradı durdu. Artık, hendeği doldurmak yürekliliğini gösterecek bir tek Fransız askeri meydanda görünmüyordu. Meydana çıkan düşman erlerinin üzerine türlü yönlerden kurşun yağıyor, onlara göz açtırmıyordu. Fransızların ateşi, çok yoğun, öldürücü olmakla birlikte etkisiz kalıyordu. Şundan ki, karşılarındaki milisler, dağınık, hesaplı bir biçimde yerleştirilmişti.

Cemal Efe'nin çok merak ettiği şey, çalılıktan hendeği doldurmaya çalışanların üzerine kimlerin ateş açtığıydı. Akşam karanlığı basıp da her iki yandan da ateş kesilince Cemal Efe'yle yanındaki arkadaşları, dere boyundaki çalılıktan çıkan iki arkadaşlarının kendilerine doğru gülümseyerek geldiğini gördüler. Bunlar, müfreze arkadaşlarından Hacı Kahraman'la, Hacı Yoldaş'tı. Çalılığa sokulup Fransızlara böyle yakından ateş açmaları da salt kendi girişmeleriydi.

Gece, sessiz geçti. Sabahleyin güneşle birlikte Fransız top tüfekleriyle bütün makinalı tüfekleri, milislerin mevzilerine ateş püskürmeye başladı. Top mermileri, düştükleri yerden apak duman yığınları çıkarıyordu. Gecenin karanlığından yararlanan düşman, tank hendeğini doldurduğundan tanklar yolda ilerliyor, piyadeler, topçunun, makinalı tüfeklerin koruma perdesi arkasında saldırıya geçme hevesleri gösterdikçe Kuvayı Milliyecilerin kurşunlarıyla duraklayarak oldukları yere siniyordu. Hiçbir türlü durdurulamayarak ilerleyen tanklar, Cemal Efe müfrezesinin hizasına gelince durdu. Topları, makinalı tüfekleriyle onların mevzilerini yan ateşine aldı. Düşman ateşi, öyle şiddetliydi ki artık burda etten, kemikten varlıkların barınması düşünülemezdi. Milisler, teker teker sıçrayarak geri

çekilmek zorunda kalınca düşman piyadesi tedirgin edilmeden ilerledi.

Çamtepe sırtları önünde mevzilenmiş on iki düşman topu, toprağın biçimini değiştirircesine korkunç bombardımanını sürdürüyor, milisler, her karış toprağı savunarak geriliyorlardı. Ovanın üstünde barut dumanları, toz bulutları birbirine karışıyordu.

En sonra, meydanın boşaldığını gören düşman, topçu bataryalarını ileri mevzilere alarak yoğun ateşini bir silindir gibi arazi üzerinden geçiriyor, bu çelik perde arkasından da önlerinde atlıların yürüdüğü piyade dalgaları geliyordu. Önüne bir bölük atlı sürmüş uzun bir piyade kolu, milisleri sağdan çevirmek üzere uzunca bir yürüyüşe başlamıştı. Cemal Efe, kumandanlığa saldırının başladığını bildirerek yardım da istemişse de görünürlerde kimsecikler yoktu. Düşman her iki yanından müfrezenin savunma noktalarını çevirme düşüncesindeydi. Gittikçe arkaya doğru uzayan uçlar, bir akrep kıskacı gibi kapanmaya doğru yol alıyordu. Müfrezenin başı üstünde tehlike çanları çalıyordu. Cemal Bey'in bütün savaşçıları, ateş çizgisinde bulunuyordu. Geride bir tek yedeği yoktu. Cemal Efe, telefonu alarak Karaisalı Kaymakamı Beybaba diye anılan Sadettin Bey'i aradı.

Telefona bu sırada Pozantı kuşatmasını sürdüren Sinan Paşa çıktı.

— Sinan Bey, tanklar ilerlemeye başladı. Düşman, şoseyi izleyerek gelen tankların arkası sıra ilerliyor. Bizimkiler, adım adım çekiliyorlar. Dünden beri beklediğimiz yardım henüz gelmedi.

— Cemal Efe, ben Pozantı kuşatmasından ayırabildiğim güçle şimdi imdadınıza geliyorum. Fransızlardan ele geçirilen üç ağır makinalı tüfek beraberimdedir. Kavaklıhan sırtının önemini biliyorum. Her ne pahasına olursa olsun o sırtları elden bırakmayacağız. Ben gelinceye dek olduğunuz yerden bir adım bile çekilmeyin.

— Tankları çetelerin gerilerine dek ilerledikten sonra açtıkları top, makinalı tüfek ateşine karşı bizim çeteler oldukları yerde kalamadılar, geri çekiliyorlar.

— Geri çekilirseniz idam olunursunuz!

Cemal Efe, düşünür gibi mikrofonu bıraktı. Gözetleme tepesinin arkasında atını tutan seyisine atın sırtındaki heybeden fişekliği çıkarıp getirmesini buyurdu. Seyisin getirdiği fişekliği kuşandı, silahını kavradı, telefoncuya da telefonu sökerek seyisle birlikte Taşoba'ya gitmelerini, oradan kendisiyle hemen haberleşme kurmasını buyurdu.

Telefoncu sahra telefonunu alarak seyisle birlikte tepenin ardında gözden uzaklaşırken o dürbünü gözlerine dayadı. Düşman, şimdi avcı hattını geçerek dalga dalga çetenin üstüne geliyordu. Piyade kolu derinlemesine onların sağlarına sarkıyor, atlılarsa piyadeden eğri kılıçlarıyla havayı biçerek Çanaktepe'ye çıkıyorlardı.

Bu, geçerken genç efenin yanındaki Osman Çavuş:

— Bak efem, düşman atlıları Çanaktepe'den kaçıyorlar! diye bağırdı.

Şaşılası şeydi. Her şeyin biter gibi göründüğü bir sırada ecel gibi üstlerine gelen yalın kılıç düşman atlıları, şimdi özdeş hızla doludizgin gerisin geri kaçıyorlardı. Cemal Efe'yle Osman Çavuş, buna bir türlü inanamıyorlardı. Düşman topçusu da bütün hışmıyla kaçan atlıların boşalttığı araziyi dövmeye başlamıştı.

Cemal Efe, biraz sonra, bu mucizenin nedenini anladı. Tarsus Kuvayı Milliyecileri, Veli Haşim Bey'in emrinde onların yardımına koşmuş, Çanaktepe mevzilerinin solunu güven altına almışlardı. Veli Haşim imzalı tezkerede bunları okuyan Cemal Efe, çok sevindi. Bu yardım gelmeseydi onlar için oldukları yerde ölmekten başka yapılacak bir iş yoktu.

Veli Haşim Müfrezesi, bir bölük gücündeki düşman atlısıyla bir tabur piyadeyi kaçırmış ya da ilerlemekten alıkoymuştu.

İlerleyen tanklar, şosenin her iki yanındaki milisleri bozgun durumunda kaçmak zorunda bırakmıştı. Bu yüzden Cemal

Efe, yanında Osman Çavuş'la birkaç savaşçı olarak Kavaklıhan arkasında yükselen tepeye çıktı. Cemal Efe Müfrezesi, Kavaklıhan önünde tankların geçmemesi için kazanlardan, varillerden bir barikat kurdu. Bu yüksek barikatın önüne gelen tanklar, durmak zorunda kaldı. Tankların birinden çıkan bir asker barikatın durumunu incelerken tepeden yağan kurşunlarla yine tankın içine sığındı. Böylece, müfrezenin yeni mevzilerini keşfeden Fransız tankları burayı korkunç bir biçimde bombardımana başladılar. Makinalı tüfeklerin takırtıları da ayrı bir cayırtı koparıyordu. Savaşçıların sağında solunda şiddetli patlamalar oluyor, başlarının üzerinde şimşek çakarak şarapneller parçalanıyor, tozdan, dumandan göz gözü görmüyordu. Müfrezenin yanı başına, önüne, arkasına düşen mermiler, düşmanı göstermeyen karanlık bir toz duman perdesi meydana getirdiğinden savaşçılar, düşman piyadesinin gelişini göremiyor, bu yüzden de ateş edemiyorlardı.

Cemal Bey'in bütün korkusu, Fransız piyadesinin tankların hizasına dek ilerlemesiydi. O zaman, barikatın entipüften bir engel olduğu anlaşılacak, tanklar, kazanları, varilleri iteleyerek yolu açacak yine korkusuzca ilerlemeye başlayacaktı.

Cemal Efe'nin gözleri önünde bu sırada yeni bir mucize oldu. Tankların top, makineli tüfek ateşleri bıçakla kesilir gibi kesildi. Hemen bu sırada da Sinan Tekelioğlu, Dedeağa Müfrezeleri, Cemal Efe Müfrezesinin yanı başında kara barut dumanları içinden çıkan hayalet görüntüler gibi belirdiler. Fransız piyadesi, tepenin eteklerine yayılmaya çıkan keçi sürüleri gibi sarmış, yukarı doğru tırmanıyordu. Üç müfrezenin savaşçıları yere yatarak düşman piyadesi üzerine bir ateş baskını yaptılar. Düşman piyadesi, fundaların, taşların arkasına, sel yarıklarına sinerek kurtulmak için akşam karanlığını beklediler. Cemal Efe, Fransız topçusunun birden bire ateş kesmesini bir mucizeye benzetmişti. Bunu mucize gibi gösteren nedeni sonradan öğrendi.

General Dufieux, Albay Gracy'e çekilme buyruğu vermiş, bu da bu sırada olmuştu.

Kuvayı Milliyecilerin mevzileri üzerinde uçarak gözetlemelerinin sonucunu General Dufieux'ya bildiren bir uçak gözcüsü, Kavaklıhan dolaylarında on binlerce Türk askerinin toplanmış olduğunu bildirmişti. Gözcü, bununla kalmayarak bunların başında Alman subaylarının da bulunduğunu haber vermişti. Oysa beş bin kişilik derme çatma bir milis gücü vardı. Bütün fundalıkları, dağı, taşı Türk askeri olarak gören Fransız gözcüsünün raporundan tehlikenin büyüklüğünü (!) anlayan General Dufieux, Albay Gracy'e hemen *"geri dön"* buyruğu vermişti. Böylece de Kavaklıhan tepelerinden ovayı gözleyen ulusal güçler, naralar atarak yengilerini kutladılar.

Fransız tugayı çekilip gittikten sonra, Cemal Efe, kendisine bir mucize güzelliğiyle yardıma gelen Molla Kerim'le Veli Haşim'i görüp minnetini bildirmek üzere Kayadibi köyüne gitti.

Onlarla kucaklaşarak öpüştü:

— Bu savaşın en büyük şerefi siz kahraman arkadaşlarımındır, dedi.

Veli Haşim, alçak gönüllüce:

— Şeref Türk'ün, Çukurovalılarındır. Ben, yalnız görevimi yaptım, dedi.

*

* *

General Dufieux, 25 Mayıs günü yine uçakla Pozantı'da kuşatılan taburun kumandanı Binbaşı Mesnil'e şu mesajı gönderdi:

— Yardım güçlerimiz yolların üzerindeki Türk güçlerinin direnmesini kıramadılar. Bu saldırı, bir kez daha sınanamaz. Yiyecek ve cephaneleriniz tükenince karar almakta serbestsiniz. Yalnız, Türklere bel bağlamayınız. Beraberinizde taşıyamayacağınız bütün malzemeyi olduğu yerde yok ediniz ve yola çıkışınızı gizlemeye son kerte dikkat ediniz. Alınan haberlere göre, Kemalist güçlerin büyük bir bölümü Çamalanı ile Tarsus arasında bulunmaktadır. Batıya ve Mersin üzerine doğru yürüyünüz. Bütün düşüncelerimiz sizlerle beraberdir.

Binbaşı Mesnil, bu mesajı alınca hemen yola çıkmaya ha-

zırlandı. Kaçışını gizlemek yerine kuşatıcılara karşı şiddetli bir saldırı yaptırdı. Bu savaşta yüz elli yaralı ile ölü veren Mesnil, altı buçukluk topları yok etti. 26 Mayıs akşamı yiyeceklerle cephaneleri askerlere, kalanları da katırlara yükletti. Kılavuz olarak tabura bir Türk tren makasçısıyla bir tren makinistini zorla kattı. Bir doru ata binerek eratın başına geçti. Kuvayı Milliye'nin boş bıraktığı dere içine doğru ilerlemeye başladı. Taburun önünde taburun papazı Niyorthe, elinde haçını tutarak yürüyordu. Tarsus yolundan Tekir Yaylası'na sapan taburun Cövbeli'ne doğru tırmandığı haberi Kuvayı Milliye'nin kulağına erişmekte gecikmedi. Ne var ki, Pozantı'yı kuşatan bütün müfrezeler Albay Gracy'nin üzerine gönderildiğinden şu sırada elde Mesnil taburunu izleyecek hiçbir güç kalmamış gibiydi. Tekir Yaylası'nın başında ilerleyen Mesnil, orada rastladığı Panzınçukuru köyünden bir kadın, bir erkek davarcıyı kılavuz olarak taburun önüne düşürdü. Binbaşının atının sırtına attığı heybeler altın doluydu.

Mesnil, kılavuz olarak aldığı Yörük'e heybedeki altınları göstererek:

— Siz, yol gösterip bizi güvenle Mersin'e götürürseniz bu heybedeki altınları size vereceğim, dedi.

Mesnil'in taburunda bulunan fedai Ermeniler, Binbaşının kılavuz olarak aldığı Türklere korkunç bakışlar fırlatıyorlar, onlar da bir punduna getirilip boğazlanmamak için kumandanın yanından ayrılmıyorlardı.

Mesnil, elindeki haritayı bu köylülerin bilgisiyle destekleyerek gidiyordu. Kendisini Mersin'e ulaştıracak en kestirme yolun peşindeydi. Onu kolayca Tarsus'a ulaştıracak bir tek yol vardı. O da şoseyi izleyerek Gülek Boğazı, Çamalanı üzerinden gitmekti. Bu yolda zayıf kadrolu birkaç jandarma karakolundan başka bir şey yoktu. Burdan gidince Ulusal Güçleri arkadan vurmak olanağı da elde edebilirdi. Mesnil'le birlikte General Dufieux de uçak gözcüsünün verdiği yanlış bilgiye uyarak bu bomboş yolu bırakıp felaketlerine doğru yürüdüler. Gözcünün raporuna göre bu yol üzerinde binlerce Kuvayı Milliyeci kaynaşıyordu. Çamalanı karakolundaki jandarmalar, Fransız taburunun ister istemez

bu yoldan geçeceğini düşünerek ünlü Toroslar geçidi Gülek Boğazı'nı çam ağacı kütükleriyle barikatladılar. Bu daracık boğazı böylece geçilemeyecek duruma getirdikten sonra Gülek Kalesi'nin eteklerine birkaç da nöbetçi jandarma diktiler.

Mesnil, alın yazısına doğru daha hızlı gitmek üzere haritasına, hiç de iyi niyetle davranmadıkları sonradan anlaşılan kılavuzlarına uyarak Karboğazı denen korkunç tuzağa doğru yüreklice ilerledi. Burası, Toros Dağları'nın en sıcak günlerde bile başlarında ak külahlar bulunduran yüksek dorukları arasına sıkışmış, hem çok güzel, hem de çok korkunç bir yerdi. Yalçın dağlar arasındaki bu sel yatağı, salt düşmanlar için değil dostlar için de ürkütücüydü. Kadın erkek kılavuzlar zorla kılavuz oldukları andan beri Fransız taburuna bir oyun oynamayı kurmuş, onları içinden çıkamayacakları bir çıkmaza sokmayı kararlaştırmıştı. Yüksek Tekir Yaylası'nın serin havası içinden sislere, bulutlara sürtünerek geçen kaçak tabur, akşamüstü kılavuzlarının arkasından Karboğazı tuzağına girdi.

Binbaşı Mesnil, güvenli görerek geceyi burda geçirmeye karar verdi. Karboğazı'na girildiğinde taşlar, kayalar arasında oturan tabur, akşam yemeği yemeye başladı.

Altınları görünce hırstan gözleri fal taşı gibi açılan kılavuz Yörük, kumandana:

— Bizim yayla yakındadır. Davarımız da buralardadır. Ben, gidip size yoğurt getireyim, dedi.

İzin alarak gitti. Arkasında Tekir Kozu, Panzın köylerinden *(Şimdiki Gülek kasabası -Tarsus)* kırk iki silahlı köylü ile döndü. Ellerinde Alman, Rus, Osmanlı mavzerleriyle av tüfekleri vardı. Geç vakit Karboğazı'nın sarp, yalçın tepelerini tutarak boğazı çepeçevre sardılar. Tepeleri saran köylüler, sanki kalabalık bir asker varmış gibi yalancı ordugah ateşleri yaktılar. Her yanda ateşler yanıyor, yalçın kayalıklara, çamlara sürünüp geçen ak sis yığınlarında kıpkızıl aydınlıklar oynuyordu.

Mesnil taburunun sığındığı sel yatağı, bu ateşler yüzünden daha da karanlık görünüyordu. Tepelerde yanan yüzlerce ordugah ateşi kapandaki Fransız askerlerine bütün gece kara

düşler gördürdü. Soğuktan, korkudan titriyorlardı. Türk kılavuzların da kaçıp gitmiş olduklarını anlayınca Kuvayı Milliyecilerin bir tuzağına düştüklerini anladılar.

Geceleyin, karanlığa kurşun sıkarak cephanelerini harcamaktan çekinen köylüler, günün ilk aydınlığıyla görünen hedeflere üst üste ateş baskını yaptılar. Tabur, bir anda ordu disiplininin çerçevesini parçalayarak can kaygısına düştü. Bundan yararlanan Yörük, geldi ve Binbaşının altınla yüklü doru atına atladığı gibi yitiklere karıştı.

Kaya yığınlarının arkasında, kaya kovuklarında birer sığınak arayan askerler, Mesnil'i elleri böğründe bıraktılar. Eski Verdun kahramanı, tahta bacağını kayalara çarpıp sendeleye sendeleye son direncini kullandı. Kaya kovuklarındaki askerleri tabancasının tehdidiyle oradan çıkarıp tepelere birkaç kurşun attıysa da bunun da sökmeyeceğini çabucak anladı, şundan ki çok nişancı olan köylüler, kımıldayan, kafasını kaldıran her Fransızı olduğu yere mıhlıyorlardı. Ayrıca, tepelerden yuvarladıkları tonluk kayalar büyük gürültülerle bir silindir gibi sel yatağından aşağı iniyor, önüne rastlayan katırları, insanları altına alıp sürüklüyordu. Havan topu yüklü katırlar kıç atarak erlerin elinden kurtuluyor, öteye beriye kaçışarak havan ateşi yapılmasına engel oluyordu. Bu ateş sağanağı saatlerce sürdü.

Binbaşı Mesnil, bu gidişin kötüye varacağını anlayarak teslim bayrağını çekti. Köylülerin başları, aşağı inerek onları teslim almak istediğinde Binbaşı buna yanaşmadı. Rütbeli, resmi bir kumandandan başka kimseye teslim olmayacağını söyledi. Birkaç saat süren savaş sonunda Fransızların iki yüzü ölmüş, iki yüzü de yaralanmış, kaya kovuklarında inleyip duruyordu. Kırk iki silahlı köylü, aşağı inerek Binbaşıyı teslime zorladı. Sağ kalan beş yüz elli askerle dokuz subay, silahlarını yere atarak elleri havada bekledi. Bu sırada haberi duyan Karahisarlı jandarma kumandanı eski öğretmen *Kara Afet* adıyla ün salmış Kuvayı Milliyeci jandarma kumandanı Hasan, yanına Çamalanı'ndaki yedek subay Besim Bey'i de tercüman alarak elindeki jandarma milislerle Karboğazı'na doğru bütün hızıyla yola çık-

tı. Yolda Mesnil taburundan ayrılarak kendi başının çaresine bakmak isteyen küçük bir Fransız grubuna rastladı. Fransızlar, Hasan Bey müfrezesine ateş açtığından onlar da bunları ateşle karşılayarak az zamanda yola getirip teslim aldılar, birlikte Karboğazı'na doğru ilerlediler. Kara Afet Hasan Bey oraya vardığında Fransız kumandanını, silahlı köylülerin koruması altında bir çoban çatmasında tahta bacağını uzatmış otururken buldu. Çevresinde yaralı subaylardan bir halka vardı. Önlerinde bir ateş yanıyordu. Binbaşı Mesnil karşısına bir Türk subayının dikildiğini görünce bunu askerlik şerefine uygun görüp teslim oldu. Binbaşı Mesnil, taburunu Karboğazı'nda bırakarak Hasan Bey müfrezesiyle Gülek bucağına gitti. Orda, Fettah Ağa'nın evinde Teğmen Hasan Bey'le sabaha dek görüşmede bulundu. En sonra kararlaşan teslim koşullarını imzaladı.

Binbaşı Mesnil, burdan yine Karboğazı'na gitti. Adamcağızın yüzü, dünyanın en üzgün insanının çizgilerini taşıyordu. Taburdan sağ kalanları toplayarak doru atına bindi. Onlara gözyaşları içinde teslim koşullarını anlatarak askerce bir avuntu sunmaya çalıştı.

Sonra, tutsak olan taburunun başında ağır ağır Gerlez'deki subaşına doğru ilerledi. Kafilede beş yüz elli tutsak er ile dokuz subay, iki top, iki ağır makinalı tüfek, birçok at, katır vardı. Tutsaklar, koruyucularının arasında davul zurna ile götürülürken pek çok köylü, kadın, kız, erkek, çoluk çocuk sevincinden oynuyor, onları seyrederek yanları sıra yürüyordu. Gerlez'de beş koyun kesilerek kocaman kazanlar kuruldu. Bol bulgur pilavının üzerine serpilen kavurmayla karnını güzelce doyuran Fransız askerleri, bunun üzerine soğuk sular, ayranlar içerek yirmi dört saatlik açlıklarını giderdiler. Üzüntülü şölenden sonra Binbaşı Mesnil, askerlerine şöyle kısa bir ünlemede bulundu:

— Biz, tutsak olduk. Savaş kimi zaman yenenleri de yener.

Bunu söylerken ağlamaya başladı. Hıçkırıklar bir ara konuşmasını önledi. Sonra, yine sözünü sürdürdü:

— Fakat ben, şuna ağlıyorum ki biz Nyon kahramanlarıyız. Bizi üç buçuk çete tutsak aldı.

Sonra, tahta bacağını sürükleyerek doru atına bindi.

Arkasındaki başı eğik beş yüz elli genç Fransız tutsağıyla ağır ağır Çamalanı'na doğru ilerledi.

Tutsaklar, Çamalanı'na vardıktan sonra, haberi alan Sinan Tekelioğlu (Yüzbaşı Ali Ratip) seğirterek oraya vardı. Yanında iki ay önce Belemedik'te tutsak edilen Madam Mesnil'i de getirdi. Karı-koca tutsaklar, birbirlerini görünce gözyaşları içinde kucaklaştılar. İkisi de hıçkırarak ağlıyordu. Bunu gören Fransız askerleri de kendilerini tutamayarak ağlamaya başladılar. Orta boylu, kara saçlı, uzun sakallı, dik burma bıyıklı Kilikya Batı Cephesi kumandanı da üzgün yüzüyle onların yanı başında dikiliyordu.

Madam, yağmurdan sırsıklam olan kocasına hastalanacağını söyleyerek sırtındaki pelerini çıkarıp omuzlarına attı.

Sinan Paşa (Tekelioğlu):

— Mösyö, dedi. Asker için zafer ya da yenilgi her zaman bir kader işidir. Sizler için de kader bu biçimde göründü. Üzülmeyiniz.

Sinan Paşa, tutsakları burdan Kuvayı Milliyecilerin karargahı olan Karaisalı'ya yürüttü. Burdan da Kayseri'deki tutsaklar kampına gönderdiler.

Sonradan Mesnil taburu, Yenice'de Türk tutsaklarıyla değiştirilecek, bundan bir yıl sonra emekliye ayrılan Binbaşı Mesnil hastalığa yakalanacak 1925'te Paris'te ölecektir.

SAVAŞÇI AŞKI

Bireysel saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir yönetim biçimine karşı çekilen her silah kutsaldır.

Mustafa KEMAL

İnce uzun boylu, dik yürüyüşlü, sivil giyinmiş bir asker olduğu hemen anlaşılan orta yaşlı bir adam, Şehzadebaşı'nda

dalgın dalgın yürüyordu. Dalgındı, işleri başından aşkın bir kişinin dalgınlığıydı. Bu, eski Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanı, şimdiki Mim-Mim gruplarından birinin de başkanı olan Süvari Yarbayı Hüsamettin Bey'di. Sokrat Eczanesinin önüne vardığında yirmi beş yaşlarında iri yarı, arslan yapılı, yakışıklı genç bir adamın, yolunu keserek elerine sarıldığını gördü. Hüsamettin Bey, ellerini öpmeye çalışan delikanlıyı tanıyamadı:

— Berhudar ol, oğlum. Sen kimlerdensin, bakalım? diye sordu.

Genç adam, güldü:

— Beni tanımadınız mı, amca bey? Ben, Serez'de Süvari Yüzbaşısı Sabri Bey'in oğluyum, adım Galip.

— Ooo! Maşallah, ne çabuk serpilmişsin. Hayırdır inşallah, baban nerde?

— Evde, evimiz Çarşamba'da. Yalnız, şimdi onun ayakları tutmuyor. Ağabeyimle ben çalışıyoruz. Ben de Üniversitede okuyorum. Serez'den sonra Selanik İdadisi'ne, Balıkesir Sultanisi'ne gittim. Ordan mezun olarak Tarih şubesine girdim.

— Bak, buna sevindim. Sakın okumayı yarıda bırakma. O yaramazlıklardan iz kalmadı, inşallah.

Hüsamettin Bey, bunu gülerek söylemişti. Galip, kızarıp bozardı. Sıkıldığını göstermemek üzere gülmeye çalıştı:

— Amca bey, onlar gençlik işleriydi. Şimdi, memleketin durumu kötü; bizim için çalışmak ve okumaktan başka çare yok.

*

* *

Yıllar ne de çabuk geçip gitmişti. Albay Hüsamettin Bey, on yıl önce Serez'de akşamları bu delikanlının babası Yüzbaşı Sabri Bey'le askeri kulüpte oturur, dünyanın işlerinden konuşurlardı. Bu çok içten arkadaşının henüz on altı yaşındaki uzun boylu, güçlü, sevimli, afacan oğlu ilginç bir tip olarak gözüne çarpmıştı. O da subayların toplanıp savaştan, siyasetten, istibdattan söz ettiği kulübe uğrarsa da şöyle bir görünüp uzaklaşırdı.

Hüsamettin Bey, en iyi kulüp arkadaşı Yüzbaşı Sabri Bey'le bir mahallede, bir sokakta oturuyordu.

Sabri Bey, tatlı dilli, iri yarı, mert bir adamdı. Hüsamettin Bey'in askeri kulüpteki bu arkadaşlığı mahallede karşı karşıya olan evlerinde de sürüyordu. Evlerinin pencereleri de birbirine bakıyordu, Ailece gece gündüz birbirlerine gidip gelmekteydiler. Yüzbaşı Sabri Bey, Hüsamettin Bey'den yaşlıcaydı. Bundan dolayı beriki ona bir saygıyla da bağlıydı. Her iki subayın birbirine böyle düşkün oluşlarının başlıca nedeni İstanbullu oluşlarıydı. Yalnız Sabri Bey, Balkanlara ondan çok önce gelmiş, her subay gibi yıllarca türlü Balkan ulusları çetelerini boş yere kovalayıp durmuştu. Sabri Bey, yine Serez'e atandığında Hüsamettin Bey, orda süvari bölük kumandanıydı. Sabri Bey'in iki oğlundan biri Necati, öbürü Galip'ti. Serez idadisine yerleşen Galip, güçlü, çalışkan, dövüşçü, gürültü patırtıcı bir genç olarak göze çarpmaya başlamıştı. Yalnız okulun duvarları arasında öğretmenlerine, okulun düzenine saygılıydı. Hocalarının dersten yana ondan hiçbir yakınmaları yoktu. Okulda böyle ideal bir öğrenci olan Galip, okulun kapısından sokağa çıkar çıkmaz bir afet kesiliyordu. Okul dönüşü, daha önce okul, mahalle arkadaşlarından kurduğu çetelerle iki ayrı grup olarak savaşa atılıyor, kafa göz yararcasına tehlikeli meydan savaşları veriyordu. Sonunda her zaman büyüme eğilimi gösteren çete kavgaları, ancak polisler, inzibatlarla bastırılabiliyordu. Polisler, subay çocuklarına karışmadığından onları askeri inzibatlar ayırıyordu.

Her ilkbaharda başlarında Galip'in bulunduğu Türk çocukları, Rum mahallelerinde toplanan çocuk çetelerine sapan taşlarıyla saldırıyordu. Çoğu zaman Galip'in yönettiği Türk çocuğu çeteleri, Rum çocuğu çetelerini yağmur gibi yağan sapan taşları altında savaş meydanından sürüp şehrin sırtlarına kovalıyordu.

Okuldan dışarda kavgacı olarak büyük bir ün yapan Galip, okul müdürünün de gözüne batmaya başlamış, bu yüzden müdürle bir gün kavga etmişti. Müdüre adamakıllı içerleyen

Galip, o gece çetesini hazırlayarak ertesi sabah okul saatinde okula giden bütün yolları kesmiş, bütün öğrencileri geri çevirmişti. O gün, idadiye bir tek çocuk gidememişti.

Galip'in babası Sabri Bey'le Hüsamettin Bey, bu haberi ancak o gece kulüpte alabilmişti.

Sabri Bey'in karşısına dikilen inzibat çavuşları şöyle demişlerdi:

— Yüzbaşım, oğlunuz bir çete kurmuş mektebi bugün paydos ettirmiş, sonra Rum mahallelerini altüst etmişler. Bundan dolayı merkez kumandanı sizi görmek istiyor.

Kalkıp merkez kumandanlığına giden Sabri Bey, yediği paparaları henüz sindirmeden bir akşam da polisler kulübe dayanarak kendisini Mutasarrıf Azmi Bey'in *(sonra, İttihatçıların İstanbul polis müdürü)* çağırdığını bildirmişlerdi.

Azmi Bey, babasından sonra Galip'i katına çağırtmış, sormuştu:

— Koskoca mektebi tatil ettiren sen misin? Bu bacak kadar boyunla mı yaptın bunu?

— Efendim, nedenini sormadan bana hakaret ediyorsunuz. Haksızsınız. Ben haksızlığa karşı her zaman ayaklanacağım.

Azmi Bey, polislere:

— Atın bu keratayı nezarethaneye! diye buyurmuştu.

— Ne isterseniz yapınız, haklı oldukça hiç kimseden korkmayacağım.

Nezarethaneye atılan Galip, şehirde günün kahramanı olmuştu. Öğrenciler, veliler oraya geliyor, okulu paydos ettiren bu iri yarı, yakışıklı delikanlıyı ilgiyle, şaşkınlıkla seyrediyorlardı.

Yüzbaşı Sabri Bey, sert bir askerdi. Arkadaşı Serez Mebusu Derviş Bey'le birlikte mutasarrıfı protesto etmiş Derviş Bey, Azmi Bey'e:

— Olay Vilayete götürülecektir! diye bağırmış, iş Selanik Maarif Müdürlüğüne yansımıştı.

Selanik Maarif Müdürü Şükrü Bey, *(İttihatçıların Atatürk'e suikasttan asılan Maarif Nazırı)* Serez İdadisine müfettişler

göndermiş, böylece okulda Türk çocukların tedirgin eden kimi yolsuzluklar meydana çıkmıştı.

İdadi müdürü Göriceli Mahmut Bey, Arnavut olduğundan Osmanlı ordusunu dağlarda uğraştırıp duran Arnavut devrimcilerini sınıfta övmüş, böylece subay çocuklarının daha çok Galip'in saldırısına uğramıştı. Müdür, bu yüzden Galip'e okuldan geçici kovma cezası verince o da milliyetçi çetesini toplayarak okula o gün bir tek öğrenci sokmamış, böylece bu haksızlığı protesto etmişti.

İşte, Hüsamettin Bey'in onun ilk gençliği üstüne bildikleri bunlardı. Sonra Trablus Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, bütün subaylarla çoluk çocukları, kasırgada kum taneleri gibi bilinmeyen birer yana savrulup gitmişti. On yıl sonra Hüsamettin Bey'in karşısına dikilen bu iri yarı, boylu boslu, yakışıklı, üniversiteli genç adam, demek on yıl önceki o haksızlık için her şeyi göze alan zıpır gençti.

*

* *

Hüsamettin Bey, geçmişi bir film güzelliğiyle bir daha yaşayarak yanı başında yürüyen şimdiki bu ağır başlı, sevimli genç adama:

— Haydi, yürüyelim, dedi. Bizim ev de Çarşamba'da. Yine bir mahalleye düşmüşüz.

Şehzadebaşı'ndan Fatih parkına dek hiç konuşmadan yürüdüler.

Hüsamettin Bey, hem aziz arkadaşı Sabri Bey üstüne ondan daha çok bilgi almak, hem de onun şimdiki yaşayışını biraz daha derince öğrenmek üzere Galip'i Fatih parkına sürükledi. Issız bir köşedeki bir sıraya yan yana oturdular.

Galip, Hüsamettin Bey'in isteğiyle yaşayışını şöylece bir çırpıda anlattı:

— Dünya Savaşı başlarken bizleri Maltepe Endaht Mektebine gönderdiler. Kısa bir eğitimden sonra, onuncu mürettepten ve Yahya Kerim Bey'in bölüğünden yedek subay çıktım. Çanakkale'de 26. Tümenin 76. Alayına bağlı 3. bölüğüne veril-

dim. İngilizlerle savaşa tutuştuk, yaralandım. Yatırıldığım Çanakkale Akbaş gezginci hastanesinde de hummayı tifoidiye yakalandım. Bundan dolayı kulaklarımda sürekli bir hastalık kaldı. Bu hastalık beni sakat bıraktı. Bir süre dinlendikten sonra, yine cepheye gittim. Bu kez Arap alayları içine düştüm. Tümenim Romanya'ya gönderildi. Ordan da geri hizmetlerde kullanılmak üzere beni İstanbul'a gönderdiler. Bu geri hizmet işini işitince ne kerte ağladığımı bilemezsiniz, amca bey.

— Bilirim, oğlum. Sen mert bir babanın yurtsever oğlusun. Şimdi de yurt sizden hizmet bekliyor.

Galip, bu umut yüklü söz üzerine gözleri parlayarak Hüsamettin Bey'in yüzüne baktı. Yüreği çarparak:

— Evet, amca bey, ne buyurursanız hazırım, dedi.

— Şimdi, ne iştesin?

— Maliye sınavını henüz kazandım. Hem de kırk kişinin içinde iki kişi kazandık. Maliyede çalışacağım.

— Sen, o işi bırak. Seni Polis Müdüriyetine, Siyasi Bölüm Müdür Yardımcısı Sabit Bey'e göndereyim. Orada çalışacak, Üniversiteye de gideceksin.

Hüsamettin Bey, cebinden bir kartvizit çıkararak şöyle yazdı:

— Kartı getiren Galip Efendi, çok sevdiğim ve güvendiğim bir arkadaşın oğludur. Şubenizde gereği gibi kullanılmasını dilerim. Gözlerinden öperim, kardeşim. Süvari Yarbayı Hüsamettin.

Galip, hemen o gün Birinci Şube'de işe alınarak yabancıların kontrolünde görevlendirildi.

Ertesi sabah, hemen Yarbay Hüsamettin Bey'in evine koşarak teşekkür etti, ellerini öptü.

Galip (Vardar), sivil polislikte epeyce egzersiz yaptıktan sonra, Mim-Mim Grubu'nun başkanlarından olan Yarbay Hüsamettin Bey'den çok önemli bir görev aldı. Galip Bey, bırakışma döneminin en korkunç, en zararlı adamı olan Damat Ferit Paşa'nın Boğaziçi'nde Baltalimanı'ndaki yalısını göz hapsine alıp buranın bilmecesini çözümleyecekti. Yalıya denizden, karadan olmak üzere iki yerden girilip çıkılıyordu. Deniz yanında-

ki küçük rıhtıma türlü İşgal Kuvvetlerinin motorları yanaşıyor, kara yanındaki kapısından yerli, yabancı kişilere, örgütlere özgü yığınla otomobil kaynaşıyordu. Yalı, ahşap, ak yağlı boyayla çok ustaca boyanmış, panjurları sımsıkı kapalı bir yapıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nu olduğu gibi yeni Kuvayı Milliye dünyasını da ateşe vermeye, yakıp yıkıp yeryüzünden kaldırmaya yeltenen bütün düşüncesiz düşüncelerin, bütün kapkara ihanetlerin kuluçkaya yattığı yer, bu iğrenç yalıydı. Anadolu devrimcilerini, Mustafa Kemal'i, bağımsız ve ölümsüz bir Türkiye düşünü bir kaşık suda boğmak isteyen yerli yabancı, üniformalı üniformasız bir yığın kara düş yaratığı, geceli gündüzlü burada toplanıyor, görüşüp konuşuyordu. Kötü, kötünün kötüsü nesneler konuşuyor, kötünün kötüsü kararlar veriyor ya da vermeye hazırlanıyorlardı.

İşte, bu zenginliğin, düşüncesizliğin, ihanetin, şampanyaların, rakıların sel gibi akıp durduğu yalının, Türkiye'nin, Kuvayı Milliye'nin alın yazısı için sakladığı gizler çözümlenmeliydi. Bu kerte güç, bu kerte tehlikeli işi Anadolu'nun İstanbul'daki gözü, kulağı, sırasında ısırıcı, vurucu, kırıcı eli olan Mim-mim örgütünden hangi babayiğit ele alacak, yüzüne gözüne bulaştırmadan çözümleyebilecekti? İşte, bu çok şerefli iş Galip Bey'e verildi. Genç adam ilkin bu gizlerle dolu yalının dört yanında boş yere dolaştı durdu. Yalıyı uzaktan, yakından pek sıkı bir göz hapsine aldı. Her gün yalının önündeki rıhtıma yanaşan bir sürü motorla kimlerin gidip geldiğini, karadaki kapıda duran otomobillerle hangi sürekli konukların yalının eşiğini aşındırdığını şöyle böyle mimledi. Bunlar, genellikle bilinen kişilerdi. Galip Bey, bir gün, yalının önünden geçerken Birinci Şube'de çalıştığı günlerden tanıştığı sivil polis Boşnak Haşim'e rastladı.

— Aşkolsun Haşim, dedi. Boğaz'da geziyorsun da Şehzadebaşı'nda birlikte oturup tatlı tatlı laf attığımız kahvelere artık hiç uğramıyorsun.

— Ne söylüyorsun Galip, Boğaz'da gezmek mi? Bu, kime nasip olmuş ki kuzum? Şu ak yalıyı görüyor musun, şu ak yalıyı?

Galip Bey, yalıyı tanımıyormuş gibi yaptı. Bunun üzerine sivil memur, onun kulağına şunları fısıldadı:

— Bu yalı, Damat Ferit Paşa Hazretlerinin Boğaz'daki konağıdır. Biz de koruyucusuyuz.

— Yok deve! Siyasal polis bölümünde kimse kalmadı da senin gibi çelebi birini bulup koruyucu yapacaklar ha?

— Vallahi Galip, görev şimdi bizdedir. Paşa, yalnız Arnavutlara güveniyor. Hepimizi birer birer seçtiler.

— Peki, a mübarek, her gün de burda mısın?

— İnan ol Galip, iki üç haftada bir gün izinliyiz.

Bu sırada uzaktan konağın kapısı açıldı. Uşaklarla koruyucular koşuştular. Kapıda duran bir faytondan orta boylu, kuru bir adam indi. Çenesinde küçük bir sakal, başında kara püsküllü bir fes, sırtında İstanbulin denen kara bir giynek vardı. Oradakilerin hepsi, "temenna ile" onu selamladı.

Haşim, Galip Bey'in kulağına şunları fısıldadı:

— Bu kim, biliyor musun? Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerinin "Sır Katibi". Adını söylemem.

— Ne yapar bu adam?

— Ne yapmaz ki? Bütün toplantılara girer, onların tutanaklarını tutar. Çok önemli bir kişidir. Her gün sabah gelir, akşamüstü faytonla Boyacıköy'e gider. Ordan vapura biner Arnavutköy'e çıkar. Evi Bebek'le Arnavutköy arasındaki bayırlardan birinin üstündedir.

"Sır Katibi", Galip Bey'in gözleri önünde iki kara yağız atın çektiği faytona atlayarak Boyacıköy'e yollandı. Hemen, polis arkadaşının elini sıkan Galip Bey, biraz uzaklaşınca bir ayak önce Boyacıköy'e varmak üzere bir sporcu rahatlığıyla, bütün gücüyle koşmaya başladı. Soluk soluğa Boyacıköy iskelesine vardı. Vapurun gelmesine daha on beş dakika vardı. İskeleye kestirmeden geldiğinden fayton henüz gelmemişti. Biraz sonra besili atların çektiği lastik tekerlekli fayton, gelip iskelenin önünde durdu. Orada bulunan bir polis, hemen elinde saplı kara bir çantayla inen "Sır Katibi"ni selamladı.

Galip Bey, gözleri ışıldayarak bu kara çantaya daldı. İşte, Kuvayı Milliye'ye gerekli gizlerin önemli bir bölümü bu kara çantanın içinde saklıydı. Çantayı bu herifin elinden nasıl almalıydı? Onu kapıp kaçmak, çok tehlikeli bir işti. Bütün halk, arkasına takılır, onu kolayca enselerdi. Gelen vapura ikisi birlikte bindi. Arnavutköy'de de birlikte indiler. "Sır Katibi", vapurdan, çıkar çıkmaz hemen oracıkta bekleyen iki uşağı onu karşıladı. Elinde çantayla "Sır Katibi" önde, uşaklar arkasında, Galip Bey de daha arkada yokuşu tırmanmaya başladılar. Adamla uşakları, küçük, çok güzel bir köşkün önünde kendilerini karşılayan bir bahçıvan, bir halayıkla köşkün bahçesine girdiler. Galip Bey, yokuşun sonuna dek yürüyerek sonra yine geri döndü.

Ertesi sabah, erkenden yokuş yolun dibinde herhangi bir yolcu kaygısızlığıyla bekledi. Biraz sonra elindeki saplı kara çantasıyla, arkasındaki iki uşağıyla "Sır Katibi", yokuştan aşağı inerek bekleme salonuna girdi. Galip Bey, bu adamın dakika şaşmayan gidiş gelişlerini gözledikten sonra, hiçbir değişiklik görmeyince bir de bunun dışında köşkü göz hapsine aldı. Buraya kimlerin girip çıktığını anlamaya çalışacak, belki bunlardan birinden yararlanabilecekti.

Bir sabah "Sır Katibi", Arnavutköy iskelesinden vapura binip gittikten sonra, köşkün karşısındaki evlerden birinin merdivenlerine yorgun bir yolcu gibi oturup sözde dinlenmeye çalışan Galip Bey, köşkten elindeki okul çantası, bir öğrenci kılığıyla henüz yirmisine varmamış esmer bir kızın çıktığını gördü. Kara saçlarını örten saydam bir örtüyle örtülü başı, ayaklarındaki parlak rugan iskarpinler, temiz giyim kuşamı, zengin ailelerden birinin kızı olduğunu gösteriyordu.

Genç kız, Arnavut kaldırımıyla döşenmiş dik yoldan aşağı inmeye başladı. Hiçbir yana aldırış etmeden yürüyordu. Galip Bey, onu görür görmez, Damat Ferit Paşa yalısının bilmecesini açacak anahtarın, elinin uzanacağı bir yere geldiğini sezer gibi oldu. Casusların sık sık başvurduğu klasik yolu bir de kendisi deneyecekti. Savaşı aşk yoluyla kazanmaya çalışacaktı.

Genç kız yokuştan inerek ana caddeye varınca Amerikan Kız Koleji'ne doğru yöneldi. Demek ki orda okuyordu. Yol, çok ıssızdı. Bundan yararlanan genç adam hemen genç kızın yanına sokuldu, şöyle gelişi güzel bir laf attı:

— Böyle erken mi okula gidiyorsunuz?

Genç kız yüzünde hiçbir duygu kıpırtısı olmadan iri, kapkara gözleriyle onun yüzüne baktı:

— Buradan uzaklaşınız. Polisler sizi tutacak, babam onlara söylemiş.

Galip Bey, günlerdir göze çarpmış olabileceğini düşünerek korktu, şaşırır gibi oldu. Eğer iş, salt bir flört hevesiyle bitmiş olsaydı çekip gidebilirdi. Ne var ki şu sırada ulusal davanın çok önemli bir görevlisiydi. Nöbeti bırakıp kaçamazdı.

Yine, genç kızın yanı başında yürümeye başladı:

— Benim ne babanızla, ne de polislerle işim var. Ben bir üniversite öğrencisiyim. Sizin gibi iyi bir aile kızı ile arkadaş olmak benim için büyük bir mutluluk olacaktır. İsterseniz biraz da yarın konuşuruz.

Genç kız, bu kez onun yüzüne daha alıcı gözle baktı. Onu şöyle bir ölçüp biçtikten sonra:

— Yarın bu saatte yine burada olmaz mı? dedi.

Galip Bey, bu serüvene başlarken bir iç tedirginliği duymuyordu. Yurt sevgisi, yurt uğruna girişilen kavganın kutsallığı, ona her çözüme başvurarak başarıya ulaşmayı buyuruyordu. Büyük yurt davası uğruna bu genç kızın tertemiz sevgi duygularından yararlanmak zorundaydı. Ona tepeden tırnağa aşık bir genç olarak görünecekti. Görevli bir adam olduğunu birazcık olsun sezdirmek bir çuval inciri berbat edebilirdi.

Bütün gece, böyle bir iç savaş geçiren Galip Bey, sabahleyin erkenden yokuşun dibindeki buluşma yerine damladı.

Genç kız büyük bir serbestlikle, yüzü en temiz bir serüvenin sevinciyle yıkanarak yaklaşıp onun elini sıktı, sonra şöyle dedi:

— Dün sabah herhalde sizi çok korkuttum. Yalan söyledim. Ne babamın sizden, ne de polislerin ikimizden haberi var.

Birkaç kez peşime düşen gençleri böyle korkutup kaçırdığım için size de benzer numarayı yapayım dedim.

— Yaptınız, ama benim gürültüye pabuç bırakmadığımı da gördünüz.

— Yürekli olduğunuzdan sizi beğendim. Yalnız, her sabah değil, birkaç günde bir kez böyle konuşuruz. Yoksa çevreden sezerlerse her ikimiz için de kötü olur. Babam pek "ciddi" bir insandır. Sonra sizin için çok kötü olur.

— İyi ama benim de bu işte "ciddi" olmadığımı ne biliyorsunuz. Bir rastlayış, iki insanı kutsal bir bağla birbirine bağlayamaz mı?

— Hiç sanmam. Benim kim olduğumu biliyor musunuz?

— Elbette biliyorum. Babanızın yüksek mevkiini, sizin kolejde okuduğunuzu, hepsini öğrendim. Güvenirseniz bu arkadaşlığımız ölümsüz olur. Ben hiç sabırsızlık etmeyeceğim. Henüz sınayacağınız bir zaman olacak, kararınızı sonra verirsiniz.

Bugünden sonra, serüven hızlanmaya başladı. Konuşma günleri, kısa halkalı bir zincir gibi uzadı. Kimi günler kız erken çıkıyor, kimi zaman da okula geç gidiyordu. Okul paydoslarında arkadaşlarından ayrılıp Bebek yolunda tek başına yürüyordu. Galip Bey, Akıntıburnu'nda ona yetişiyor, Mısır Elçiliğinin arkasındaki korulara giden patikaya sapınca, kol kola girip doğanın insana sevişmek duyguları veren yemyeşil çam kokulu dünyasında sarhoş gibi ilerliyorlardı. Hava kararıncaya dek bülbül sesleriyle türlü kuş seslerinin çınlayıp durduğu ıssız ağaçlıklar arasında onlar da kendilerini dünyada aşık olmuşların mutlu kitabına katılmış duyuyorlardı. Onlar da korkuların güzelliği içinde dalgın, sarmaş dolaş gezinen öbür çiftlerin uyguladıkları aşk oyunlarının en temizini olsun uygulamaktan çekinmiyorlardı.

Yalnız, genç kızın ölümsüz bir aşkın sürekli sahneleri olarak düşündüğü bu sevişme saatleri, kendini bir savaşçının geçici görev saatleri içinde bilen genç adam için hem tatlı, hem de acı oluyordu. Kendisini aşkın ölümsüzlüğüne bütün zengin duygularıyla bırakmış olan genç kızın yüreği yanında Galip Bey'in kafası, bir yürek olmaya özenerek çarpmaya çalışıyor-

du. Galip Bey, işi genç kız kalbinin ferman dinlemeyeceği kerteye getirdiğini sandığı gün, onu yavaştan deşmeye başladı:

— Kuzum, saygıdeğer babanız her sabah erkenden vapurla nereye gidiyor? Akşamları nereden geliyor?

— O, sadrazamın çok yakınıdır. Bayramlarda beni de o yalıya götürür. Uzun boylu, kara gözlüklü, iri yarı bir adam olan Sadrazam Ferit Paşa'nın elini öptürür. Bayram hediyemizi onun elinden alır sonra da faytonla döneriz.

— Kuzum, sadrazam sana nasıl hediyeler verir?

— Bayram hediyesi olarak süslü bir kese içinde Osmanlı altınları verir. Bununla her şey alınır. Daha güzel hediye olur mu?

Galip Bey, başka günler genç kızdan daha ilginç nesneler dinlemeye başladı:

— General Harrington, General Şarpi, General Monpelli, Albay Nelson, Kapiten Bennett, Yüzbaşı Cunigham, Kont Kaprini yalının her zamanki konuklarıdır. Türklerden de buraya en çok gelip gidenler Şeyhülislam Dürrizade Abdullah, Mustafa Sabri, Sait Molla, Şair Rıza Tevfik, gazeteci Ali Kemal, Kiraz Hamdi Paşa, Müşir Zeki Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Bağdatlı Hadi Paşa, Konyalı ve Adanalı iki Zeynelabidin'ler, Gümülcineli İsmail Hakkı, Albay Sadık, Artin, Cemal Beyler ve efendilerdir.

Genç kız, bu tanınmış kişilerin ne yapmak için toplandıklarını da söylüyor. Galip Bey o zaman sorularını daha da ileri götürüyordu:

— Güzel, ama bunca bilgiyi nerden aldığını öğrenebilir miyim sevgilim?

— Babam, akşamları yemekten sonra kendi odasında çalışır. Fransızca, İngilizce kimi yazıları da bana yazdırır. Bunlardan pek çok şeyler öğrenirim istemeyerek.

Böyle konuşup durdukları bir gün genç kız ona:

— Mademki öğrencisiniz, işiniz yok, durumunuz da iyi değilmiş. Babama söyleyeyim size Hariciyede bir iş bulsun. Biraz yararlanırsınız. Çünkü babamın iki satırı bu iş için yeter de artar bile.

Galip Bey, bunu ister istemez benimser göründüyse de her gün unutturup biraz daha geriye sallamaya çalıştı.

Genç kız, bir gün de Galip Bey'in evini, ev halkını görmek istedi. Bir tatil günü, okulda toplantı olduğunu söyleyerek evden çıkan genç kız, Galip Bey'le bir tramvaya atlayarak Fatih'e, ordan da Çarşamba'ya gitmekten çekinmedi.

Genç kız daracık, çarpık çurpuk sokaklardan ilerlerken kapkara, yoksul ahşap evlere şaşkın şaşkın bakıyordu.

Yaşadıkça çın çın ötecek olan şu korkunç soruyu genç kızdan işitince şaşırmak sırası Galip Bey'e gelmişti:

— İnsanlar, burada nasıl yaşıyor?

— İşte böyle, senin gibi, benim gibi, soluyor, yiyor, içiyor ve yaşıyorlar.

— Bu evler, hiç güneş görmez mi? Hava almaz mı?

— Hepsini yapar, ama sizin mahallelerdeki gibi değil, hepsinden biraz nasibi vardır.

Galip Beylerin evlerinin kapısına gelmişlerdi. Ev iki katlıysa da yıkık döküktü. Evde de ne güzel bir mobilya ne de genç kıza sunulacak bir şey vardı.

Babası hasta, annesi de yorgun, bitkindi. Kadın uykusuzluktan bu duruma gelmişti. Bu tehlikeli ulus yolunda çalışan oğulcuğunun başı üzerinde, eski bir subay karısı olduğundan, ne belaların döndüğünü seziyor, gece yarılarına dek onu bekliyor, belki de hiç dönmeyeceği günleri düşünerek onun işkencesini şimdiden çekiyordu.

Galip Bey, genç kıza kara bir yoksulluk içinde bunalmakta olan emekli bir Yüzbaşı ailesinin oğlu olduğunu da açıkça söylemekten çekiniyordu.

Gizli Kuvayı Milliye örgütünde çalıştığı anlaşılarak siyasi polisten açığa çıkarıldığından beri evin yiyeceğini sağlayan tek insan, merkez memuru olan ağabeyi Necati Bey'di. O, bu yiyeceklere her zaman ortak olamıyordu. Bütün bu korkunç bir kara düşe benzeyen gerçeklerden genç kızı uzaklaştırmak için:

— Haydi, dedi. Geç kalacağız, istediğin oldu, işte bizim fakirhaneyi de gördün.

Yine tramvaya binerek Arnavutköy'e döndüler. Galip Bey, genç kızdan yokuş yolun dibinde ayrıldı.

Galip Bey, iki ay süren bu aşk şölenine her sabah Çarşamba'da sıcak, mini mini bir poğaçayı iki lokmada boğazından aşağı indirerek gitti geldi. Gidiş neyse ne de, dönüş korkunçtu. Kendi durumunu yakından bilen Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal'in izlemesinden kurtulmak uğruna yukarı ıssız yoldan dönüyordu. Bu yol Arnavutköy'den yukarı Ayazma'ya çıkıyor, ordan fundalıklar arasından Yahudi Meşatlığından, tuğla harmanlarının arasından geçiyor, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy'den sonra Şişli tramvayına biniyor, Şişhane yokuşundan inip yaya olarak Unkapanı köprüsünü geçip böylece Çarşamba'ya dek yürüyordu. Geç vakit eve vardığında hem son kerte yorgun, hem de aç oluyordu. Çoğu zaman bu açlığı sineye çekip yatağa girdiği de oluyordu.

Bu bir yandan tatlı, bir yandan acı sevgi yemişlerini vermekte gecikmedi. Galip Bey, yavaş yavaş genç kızı kendisine yardım edecek gibi yetiştirdi. Genç kız, büsbütün sevginin buyruğuna girmişti. Öteki ne buyurursa yapmakta mutluluk duyuyordu. Artık "Sır Katibi"nin elindeki ak yalının bütün gizleri kolayca Galip Bey'in eline geçiyor, oradan Hüsamettin Bey'in yönettiği Mim-Mim Grubu'nun bir bölümünün eline geçiyor, ordan da Ankara'da Fevzi Paşa'nın, dolayısıyla Mustafa Kemal'in eline varıyordu. Genç kız, babasının elindeki belgeler ve kararların birer kopyasını getirdiği gibi yırtılıp çöp sepetine atılmış kararlarla belgeleri de toplayıp yapıştırarak sevgilisinin eline ulaştırıyordu.

Bir zaman geldi ki artık Baltalimanı yalısındaki bütün bilmeceler çözümlendi; burası ilginç olmaktan büsbütün çıktı. Artık İngiliz İşgal Kumandanlığı'yla birlikte, Lloyd George'un, Vahidettin'in, sarkık gerdanlı, dev gövdeli Damat Ferit Paşa'nın ne düşündükleri, Anadolu'ya ne kötülük yapmak istedikleri, ne zaman edecekleri Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ndeki odasına dek yol buluyordu.

Mustafa Kemal, bütün bu erişilmesi güç haberlerin iri kara gözlü aşık bir kızın başının altından çıktığını bilmeden değer-

lendiriyor, Baltalimanı'ndaki yalının alın yazısını hızla yazmaya başlıyordu. Mustafa Kemal'in eline dek yol bulan bu düşman ve ihanet belgeleri arasında zulme baş kaldırmış bir ulusu yere sermek, boyunduruğa vurmak üzere hazırlanmış bütün planlar vardı. *"Kuvayı İnzibatiye'nin sayısı, eğitileceği yer, gönderilecekleri yerler. İngiliz donanmasının varacağı limanlar, Rum köylerine yapılan silah ve cephane yardımları, ölçeği, yeri, papazlarla kiliselere verilen buyruklar. Hilafet ordularına atanan kumandanlar, saldırının yönleri..."* Karaya vurmuş balık gibi açığa çıkmıştı.

Her akşam Yarbay Hüsamettin Bey'in evine çiçeği burnunda bir haberle damlayan Galip Bey, aşkın ölümsüz günlerini de yavaş yavaş kısaltıyordu. Hüsamettin Bey, onun bu bol yemişli aşk oyununu daha çok sürdürmesini çok tehlikeli bulmaya başlamışsa da her akşam Ankara'nın beklediği en taze haberle evine damlayan bu yiğit arkadaşının ayağını bir türlü bu ölümün her an baskına uğratabileceği aşk cennetinden bir türlü kesmesini istemiyordu. Anadolu'ya gönderilen bütün casusların, suikastçıların listesi Ankara'nın elindeydi. Anadolu'nun giriş kapılarında bekleyen Kuvayı Milliye gizli polisi, hepsini enseliyor, zararsız duruma getiriyordu. Bu kerte gizlilik içinde Anadolu'ya sokulan hainlerin, casusların bu kerte kolaylıkla ele geçmesi, Baltalimanı'ndaki kalpsiz başları adamakıllı şaşırtmıştı.

Yarbay Hüsamettin Bey, bunca başarının sonunda bir felaketle karşılaşmaması için Galip Bey'i birdenbire bu aşklı ulusal görevden alarak kendi eşi Rana (Ertürk) ile bir parti silah ve cephaneyle Anadolu'ya göndermek zorunda kaldı.

Galip Bey, Hüsamettin Bey'in eşi, bir ölçek silah ve cephaneyle Samsun'a vardı. Önceden sivil poliste çalıştığından pek çok kişiyi tanıyan Galip Bey, Anadolu'nun kapılarından biri olan Samsun'da yeni bir görevle kaldı. Burdan girip çıkan kuşkulu kişileri kontrol edecekti.

*

* *

Galip Bey'in izini yitiren "Sır Katibi"nin kolejli kızı onu deli gibi aramaya başladı. Birçok kez onun Çarşamba'daki evine gitti. Bir sivil polis gibi evi kontrol altına aldı. Bundan bir şey çıkmayınca bir gün evin kapısını çaldı. Galip'in yaşlı annesi sesi titreyerek:

— Kızım, dedi. Seni yalan söyleyip de neden aldatmalı? Benim oğlum bir Kuvayı Milliyeciydi. Seninle konuşurken bile bunun için çalışıyordu. Bunu sen de sezmiş olmalısın. Oğlum, birden bire başında bir tehlikenin döndüğünü sezerek sana bile haber vermeden kaçıp Anadolu'ya gitti.

Genç kız, bunları işitince yıldırımla vurulmuşa döndü. Düşecek gibi olduysa da kendini tuttu. Sonra, başı öne düşük, düşte yürüyen bir insan gibi bir şey söylemeden geçip gitti.

Galip Bey, uzaktan uzağa sevgilisinin yaşayışı üstüne bilgi edinmekten geri durmadı. Genç kız ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Biraz sonra da öldüğünü işitti. Kalbi sonsuz bir acıyla sızladı. Galip Bey'in, bir zaman sonra öğrendiğine göre genç kız da artık Galip'in yolundaydı. Babasını, bu belalı görevden ayrılması, doğru yola gelmesi için durmadan iğneliyordu. Artık, o da kutsal bir dava uğrunda çalışan bir savaşçının bilinciyle yaşıyordu. Ne var ki çok, pek çok seviyordu. Birçok kutsal savaşçı gibi savaş bitmeden öldü. Kendisini kavuran aşkın ateşi, bu kerte zalim olmasaydı savaştan sonra belki de Galip'iyle birlikte gök kubbe altında yaşayan mutlu insanlardan bir çift olabilirlerdi.

KAHRAMAN ŞÜKRÜ ÇAVUŞ

Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir ulusuz.

Mustafa KEMAL.

Abdullah Galip (Tokça), Mondros Bırakışması'ndan sonra, 1918 yılının son ayının son günlerinde Mudanya sorgu yargıcı olarak iskeleye ilk ayak bastığında bir Yunan kentine gel-

mişçesine irkildi. Mondros Bırakışması'ndan sonra, sanki bu güzel kasaba, Yunanistan'a katılmış gibiydi. Kasaba Rumları, sürekli bir zafer sarhoşluğu içinde yüzüyordu. Genç sorgu yargıcı, büyük bir şaşkınlık içindeydi. Burda, bu koşullar içinde görev yapabilecek miydi? Türk halkı, Türk hükümeti her gün göz önünde saldırıya uğruyor, aşağılanıyordu. Geceleri, Türkler çarşıya çıkamıyorlardı. Kasaba Rumları, olur olmaz nedenlerden Türk hemşehrilerini suçladığından genç sorgu yargıcı, dava bolluğu karşısında şaşkına dönmüştü.

Ayrıca İttihat ve Terakki hükümetinin sürdüğü Rumlar, bu sürgün dolayısıyla yitirdikleri bütün mallarını istiyor, bunun için de sonsuz gürültüler kopuyordu. Genç sorgu yargıcı, geceyi gündüze katarak çalışıyorsa da bir türlü dağlar gibi yığılan evrakın altından kalkamıyor, sorgu isteyenlerle sorgusu yapılanların sonu bir türlü geleceğe benzemiyordu. Önce sürgün edilmiş, şimdi geri dönmüş üç yüz kişi, üç yüz imzalı bir dilekçe ile İstanbul hükümetine başvurmuş, evrak Dahiliye Nezaretinden Mudanya sorgu yargıcının eline gelmişti.

Yakınıcılar, bu dilekçede kiliselerinin bir milyon liralık dinsel resimlerinin, bir milyon lira tutarında paralarıyla eşyalarının yağma edilmiş olduğunu, bu malla paranın Bursa Jandarma Alay Kumandanı İsmail, Yüzbaşı Galip Beylerle Mudanyalı Hafız İzzet Efendi'den alınıp kendilerine verilmesini istiyorlardı. Genç sorgu yargıcı Abdullah Galip Bey, Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey'ce de şiddetle izlenen bu iş üzerinde bütün gücüyle çalışıyordu.

Üç yüz celp kağıdı yazdırarak davacılara verilmek üzere mübaşirlere vermişse de İmralı'ya yolcu taşıyan bir araç olmaması yüzünden davacıların sorguları bir türlü yapılamıyordu. En sonra, davacıların ifadelerini almak üzere Mudanya kaymakamıyla birlikte İmralı'ya gitmek zorunda kaldılar.

İki gün sonra, bir sahil korunma torpidosu Mudanya iskelesine yanaştı. Kaymakam, sorgu yargıcı, katip, bir de gümrük müdürü torpidoya binerek İmralı'ya yollandı. Az zamanda, İmralı'ya yaklaştılar. Kaptan, dürbünle kıyıyı tarayarak:

— Bakınız, kıyıda Yunan bayrağıyla donanmış bir motor var. Sonra İmralı bucağının da Yunan bayraklarıyla donandığını görüyorum. Ben de sahil muhafaza memuru olduğumdan bu Yunan motorunu ele geçireceğim, dedi.

Kaymakam:

— Aman gözünü seveyim. Bir hadise çıkarma. Görmezlikten gel. Bizim görevimiz olaya meydan vermemektir, dedi.

Torpido kumandanı, kaymakama aldırış etmeyerek motora "dur" işareti verdi. Motor işarete aldırış etmediğinden kaptan, üstüne varıp motoru torpidoya bağladı. Kıyıya toplanmış olan Rum halkı, motorun yakalandığını görür görmez çil yavrusu gibi dağıldı. Biraz sonra, bütün evlerde bir tek asılı Yunan bayrağı kalmamıştı. Daha sonra, başlarında bir papazın da bulunduğu İmralı ileri gelenleri, sandallara atlayarak torpidoya geldiler. Kaymakamla yanındakilere:

— Hoş geldiniz, safa gediniz! dediler.

Hepsinin korkudan titrediği görülüyordu. Kaymakam bu korkuyu önlemek üzere hemen gelişlerinin nedenini söyledi:

— Hükümet, sizin yakınmalarınızı dinleyerek dertlerinize derman aramak üzere bizi buraya gönderdi.

Hepsi:

— Çok teşekkür ederiz, diye yanıtladı.

Sonra hep birlikte sandallara binerek karaya çıktılar. Hükümet konağına vardıklarında, burasını bomboş buldular. Papaz, kilitli jandarma karakol kumandanlığı odasını açınca orda elleri bağlı olarak döşeme üzerinde oturan iki Türk jandarması gördüler. Papaz, övünerek şöyle konuştu:

— Bunlar, zorla bir Rum çocuğunun ırzına geçmişlerdi. Bu cezayı bunlara ben verdim. Eğer ben olmasaydım Rum delikanlıları bunları parça parça edeceklerdi.

İki jandarma umutsuz, umarsız kalmış insanların durgunluğu içinde solgun yüzlerindeki yalvarma dolu bakışlarıyla bu Türk memurlarına bakıyordu. Onlara kendilerini korumaları için hallerinin dilleriyle yalvarıyorlardı.

Papazın açıklaması, kaymakamı çok öfkelendirdi. Kendi-

sinden anlayış, acıma bekleyen jandarmalara:

— Sizde hiç utanma yok mu alçaklar? Siz, jandarmasınız. Ne zamanda bulunuyoruz, biliyor musunuz? Bu gibi kötülüklerin önüne sizin geçmeniz gerekirken suçu kendiniz işlediniz. Oh olsun, çok iyi olmuş! diye bağırdı.

İki jandarmanın yüzünü bunun üzerine tiksintiyle karışık bir korku kapladı. Kaymakamın, bu suçun gerçekten işlenip işlenmediğini hiç soruşturup anlamadan zavallı jandarmacıklara veryansın edişi, sorgu yargıcına bayağı dokundu.

Masa kuruldu. Sorgu yargıcı, yaşlıca katibiyle başına geçti. Üç yüz davacının sorgularını yapmaya başladı.

Bu sırada torpido kumandanı da karaya çıkmış, hükümet dairesine gelmiş, gördüğü iki jandarmaya bir şeyler soruyordu. Sorgu yargıcı, jandarmaların odasındaki gürültünün arttığını görerek kalkıp oraya gitti. Papaz, durumu kaptana da anlatıyordu. Geminin süvarisi, elleri arkasında, soğuk bir yüzle papazı dinliyordu.

Papaza:

— Senin bu cezayı vermeye ve ellerini kollarını bağlamaya yetkin var mı? diye sordu.

— Benim yetkim, dinsel görevimi yapmaktır. Nitekim ben, böyle yapmasaydım bu jandarmaları gözümün önünde parça parça edeceklerdi.

— Ne dedin, papaz efendi? Ne dedin, papaz efendi? diyen süvari daha sözünü bile bitirmeden papaza bir tokat aşk etti.

Papaz, fırtınada bir ağaç gibi olduğu yerde bir gidip geldi, yüksek papaz başlığı başından uçtu, kır saçlı başı meydana çıktı. Kaymakam, hemen koşarak şapkayı yerden alıp tozlarını silkeledi. Papazın başına geçirdi.

Torpido süvarisine öfkeyle şöyle bağırdı:

— Ne yapıyorsunuz efendi? Kendinize geliniz. Biz, buraya adam dövmeye gelmedik. Görevimiz çok naziktir. Hükümetin başına yine bir iş mi çıkartmak istiyorsunuz? Bu ne iş ve ne cürettir? Biz hükümeti temsil ediyoruz. Bütün felaketlerin başlıca nedeni hep sizin gibi düşüncesizlerin davranışlarıdır.

Bu sözlerden yüreklenen papaz da süvariye bağırıp çağırmaya başlayınca bütün Rum halkı ne olduğunu anlamak üzere hükümet konağına üşüştü. Burayı çepeçevre kuşattı.

O zaman torpido süvarisinin tepesi attı:

— Kaymakam bey, kaymakam bey! Hükümet diye ne sayıklıyorsun? Hükümet diye bir güç olsaydı devletin donanmasından bir gemiyi bu heriflerin ayağına gönderir miydi? diye bağırdı.

Sonra halka döndü:

— İhtar ediyorum, şimdi dağılın! Yoksa hepinizi topa tutarım! diye gırtlağının bütün gücüyle bağırdı.

Rum halkı bunu işitince hemen dağılmaya başladı. Süvari, cebinden çıkardığı düdüğü öttürdü. Gemiden karaya çıkan silahlı deniz erleri geri kalan halkı da meydandan dağıtıp sürdüler. Sorgu yargıcı Abdullah Bey serbestleyince yine davacıları birer birer çağırıp dinlemeye başladı. Ne tuhaftı, sorgu yargıcı şaşırıp kalmıştı. Baştan aldığı ifadelerle şimdikiler arasında çok büyük ayrım vardı.

Yargıç sordukça:

— Biz hiç kimseden yakınmıyoruz. Sanık diye gösterdiğimiz kişilerden hiçbirisini de tanımıyoruz. Biz hükümetimizden yardım istiyoruz. Başka hiçbir derdimiz yok! Diyorlardı.

Bu sırada süvari, jandarmaların yanına giderek ellerini, ayaklarını çözdü. Gemiye gönderdi. Onlara yemek yedirip rahatlarını sağladı. Jandarmalardan biri Domaniç kasabasının Asar köyünden Ali oğlu İdris, öbürü de Samsun'un Çakırca köyünden Memiş oğlu Osman'dı.

Abdullah Bey'in soruşturması sona ermek üzereydi ki başta ifade verenler yine geldiler. İlk söylediklerinden vazgeçtiklerini, ifadelerinin düzeltilmesini dilediler. Sonra defterlerini, kağıtlarını derleyen Yargıç Abdullah Bey, işinin bittiğini söyledi. Hepsi yine torpidoya döndü. Yargıç, içinden bu koca süvariye şöyle sesleniyordu:

"Mert ve kahraman süvari! Sana saygı ve minnet! Sizin gibileri bu yurtta Tanrı hiçbir vakit eksik etmesin!"

Torpido, adadan ayrılır ayrılmaz Rumlar yine çarşaf gibi bir dilekçe döşenerek, İmralı'ya gelen Türk memurlarının halkın söylediklerinin tersini yazdıklarını, adaya asker çıkararak kendilerini korkuttuklarını, süvarinin papazı dövdüğünü yana yakıla anlattılar. Böyle bir dilekçe İstanbul hükümetine, bir dilekçe de İstanbul'daki İşgal Kumandanlığı'na gönderdiler.

Gerek İstanbul hükümeti, gerekse İngilizler, bu işin kovuşturulmasına başka kişileri gönderdiler. Ayrıca buralardaki Rumları korumak kaygısıyla Mudanya'nın Türk halkına gözdağı vermeye başladılar.

İmralı Adası olayına yol açan Kaymakam Hamdi Bey de burdan uzaklaştırılıp yerine kara kuru, sert, genç bir adam olan Asaf Bey geldi.

*

* *

1919 Mayıs'ının 25 inci gecesi sabaha karşı Mudanya önünde bir Yunan şilebi demir attı. Onun yanı başında da bir Yunan torpidosu, demirini gürültülerle denize salıverdi. Mudanyalıların henüz İzmir'i Yunanlıların işgal ettiğinden haberi yoktu. Gemiden ilkönce çıkan birkaç yüksek rütbeli subay, gümrükte toplanan Mudanyalı memurların yanına götürüldü.

Bunların arasında 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa da vardı. Oturdular. Nadir Paşa, koskoca İzmir şehrini bir tek kurşun atmadan Yunanlılara teslim etmiş olmanın korkunç sorumluluğunu paylaşacak sorumlu makamlar arayarak İzmir'in işgalini acıklı bir sesle anlattı. Ona göre bütün suç, Harbiye Nezaretinindi, hiçbir karşı koyma buyruğu vermemişti.

Nadir Paşa'nın anlattığı bu boş lafları kapıda dikilerek bezgin, öfkeli bir yüzle dinleyen bir subay, sert bir davranışla ona döndü:

— Paşam! Paşam! dedi. Bu facianın ve felaketin başlıca sorumlusu sizsiniz! Koca bir Kolordunun yönetimi sizin elinizdeydi. Kimseden buyruk beklemeniz gerekmezdi. Böyle baskın biçimindeki olaylarda kumandanlar, kendi yeteneklerini ve her türlü fedakarlığı göz önüne alarak bir çözüm bulurlar ve

gerekirse ölürler. Biz şimdi suçu birbirimize yüklemekle sorumdan kurtulamayız. Felaket felakettir. İzmir'in işgalinde yapılacak birçok tedbirler vardı.

Zayıf yüzü, morarmış gözlerinin altındaki gölgelerle daha çok zayıflamış görünen Nadir Paşa, gözlüklerinin ardında pusmuş ya Yarbay ya da Binbaşı olan bu yiğit subayı, susmak zorunda kalarak, dinledi. Üzgün subay, bunları söyledikten sonra, onun yanıtını beklemeden kapıdan uzaklaştı.

Biraz sonra, askerler de yavaş yavaş karaya çıkarıldı. Başıboş, aç, yoksul bir yığın Türk askeri, Mudanya'nın çarşısını pazarını, kahvelerini doldurdu. Hepsinin yüzünden dünyaya küskün insanların umutsuzluğu akıyordu. Hepsi de durumlarından yakınıyordu. Hiçbirinin memleketlerine gidecek parası yoktu. Üstleri başları parça parça, çamaşırları bitli, kokmuştu.

Mudanya halkının yüreği parçalanıyordu. Halk da yoksuldu. Bunca askeri besleyemezdi. En sonra Mudanyalı zenginlerden Lütfü Bey, birkaç koyun kestirerek bu aç Mehmetçiklere birkaç kazan dolusu yemek hazırlattı. Karınları doyan askerler, biraz umutlanmış, biraz canlanmıştı.

Biraz önce liman dairesinin kapısında Ali Nadir Paşa'ya kafa tutan yüksekçe rütbeli subay, bütün bu eratı toplayıp sıraya dizdi. Kendisiyle Kuvayı Milliye ordusunda dövüşmek isteyenleri seçip yanına aldı, önlerine düşerek Bursa'ya doğru yola çıktı.

*

* *

İmralı olayından on gün sonra, Mudanya önünde bir İngiliz torpidosu demirledi. Hükümet konağı karşısında demirleyen savaş gemisinden bir İngiliz subayı çıkarak doğru kaymakamlığa gitti. Oturup bacak bacak üstüne atarak Asaf Bey'e doğrudan doğruya şöyle dedi:

— Rum halkına yaptığınız kötülükler yetmiyormuş gibi yakınmalarını da dinlememişsiniz. Üstelik de ruhani başkanlarını dövmekten de çekinmemişsiniz. Bu türlü davranışlara artık müsaade etmeyeceğiz. Bu gibi davranışlardan sakınmanızı istiyorum.

Asaf Bey, o kaymakamın kendisi olmadığını, bundan böyle bu gibi şeylere göz yumulmayacağını söyleyerek İngiliz subayını başından savdı.

Kaymakamın yanından çıkan İngiliz subayı, metropolite uğradı. Orada epeyce kaldıktan sonra gemisine döndü.

Bu torpido, bir hafta sonra yine hükümet konağı önünde demirledi. Birkaç İngiliz deniz askeri bir sandalla, karaya birkaç ne idüğü belirsiz eşyayla dolu çuval çıkardı. Çuvallar, Rum eczacı Kornilos'un eczanesine taşındı. Kornilos, torpidoya bakmaya gelen bütün Rum çocuklarını eczaneye çağırdı. Rum-Türk bütün halk bu çuvallarla ne geldiğini merak ediyordu. Biraz sonra, Rum çocukları, ellerinde tomar tomar kağıtla çarşıya, mahalle aralarına dağıldılar. Koşarak Türkçe şöyle bağırıyorlardı:

— Fetvayı şerif! Fetvayı şerif! Padişah göndermiştir. Hediyesi.

Çocuklar, bunları rast geldiklerinin eline tutuşturarak koşuyorlardı. Fetvalar dağıtılıp bittikten sonra İngiliz savaş gemisi, çekilip gitti. Kaymakam Asaf Bey, hemen göreve başladı. Bütün dağıtılan fetvaları toplatıp hükümet meydanında yaktırdı. Bunları yaktırırken başında toplanan Türk halkına şöyle ünledi:

— Bu durum, böyle sürüp giderse ben kendim buna dayanamayacağım. Kaçacağım. Hükümeti, benim makamım temsil ettiğinden bu gibi azarlamalara hep ben erek olmaktayım. Sinirli bir adamım da. Bir daha böyle bir subay gelip karakuşi buyruklar vermeye kalkışırsa inan olsun çekip vuracağım. Ondan sonra ne olursa olsun. Yerime vekil olarak Kadı Hüseyin Hüsnü Efendi'yi bırakacağım. Artık sizler nasıl isterseniz işleri öyle yönetirsiniz.

Kaymakam Asaf Bey konuşmasını bitirmiş, memurlar yerlerine dönüyorlardı ki hükümetin karşısında bir İngiliz torpidosu gürültüyle demir atmaya başladı.

Sonra, torpidodan karaya sandallar dolusu İngiliz askeri çıkarılarak kasabanın kilit yerleri tutuldu. Bir yığın asker de hükümet konağını kuşattı. İçeri, dışarı hiç kimseyi bırakmıyorlar-

dı. Kaymakam Asaf Bey bunu görünce hemen öfkeyle yerinden fırladı. Arka cebinden çıkardığı küçük Webley tabancasını elinde tutarak aşağıya indi.

Kapıya dikilen süngülü İngiliz askerlerine:

— Alçaklar! diye haykırdı. Eşkıya gibi resmi daire basılır mı? Ben, tek başıma da olsam bir ikinizin leşini yere sererim.

Bu sırada, İngiliz askerlerinden biri, Türkçe olarak kaymakama:

— Efendi, efendi silahını at, yoksa sonun fena olur! dedi.

Yerli bir Rum olduğu anlaşılan askere Asaf Bey şöyle haykırdı:

— Silahları siz atın, ben kaymakamım! Şerefiniz ve haysiyetiniz olsaydı ilkin kumandanınız gelir ve ne istiyorsa bana bildirir, benden karşılığını alırdı. Yoksa eşkıya gibi hükümet basanlara biz de böyle karşı koruz.

Türkçe konuşan asker:

— Müsaade ediniz, efendi! diyerek koşar adım ordan uzaklaştı.

Biraz sonra uzun boylu, ince gövdeli bir İngiliz subayı çıkageldi. Asaf Bey'i selamlayarak kendini tanıttı. İngiliz subayı, Rum askerin tercümanlığıyla kaymakamdan özür diledi, hükümet konağının kapısındaki nöbetçileri ordan uzaklaştırdı. Kaymakam, Kadı Hüseyin Hüsnü Efendi'yle sorgu yargıcı Abdullah Bey'i, ceza reisi Osman Bey'i, daha birkaç memuru odasına çağırdı.

İngiliz subayı onlara şöyle dedi:

— Bizim hiçbir kötü amacımız yoktu. Ancak padişahınız hazretlerinin buyruklarıyla fetvayı şeriflerini getirip dağıttım. Ben gittikten sonra bu fetvalar toplatılıp yakılmış. Bu saygısızlığı yapanları tutuklayıp götürmek buyruğunu aldım. Bunun için geldim.

Asaf Bey:

— Padişaha olan bağlılık ve saygınızdan dolayı size teşekkür ederim. Padişah hazretleri adına geldiğinizi ve onun adına davrandığınızı şu sırada öğrenmiş bulunuyorum. Dönüşünüzde padişaha şunu söylemenizi dilerim:

"Fetvayı şerifleri ben yaktırdım. Nedeni de padişah hazretlerinin sandığı ve sizin de anladığınız gibi saygısızlığımdan dolayı değildir. Biz, Müslümanız, fetvayı şerifleri baş üstünde tutarız. Dağıtılan fetvayı şeriflerin Rum çocuklarının ellerinde, şurada burada, kahvehanelerde, sokak ortalarında bırakılmasına bizim dinimiz göz yummaz. Keşke hepsini toplatabilseydim daha çok sevap kazanırdım. İşte fetvayı şeriflerin toplatılmasının nedeni budur."

İngiliz subayı, bunları büyük bir dikkatle dinledikten sonra:

— Doğrudur, doğrudur. Siz Müslümanlar, dininize ve padişahınıza çok saygılısınız. Kusura bakmayın, diyerek hepsinin elini sıktı, çıkıp gitti.

*

* *

Mudanyalılar, 1920 yılı Haziran ayının 25 inci günü sabahı, gözlerini açıp denize bakınca birkaç İngiliz torpidosunun filikalarla karaya asker döktüklerini gördüler.

Mudanya halkı, bunun çok önemli bir davranış olduğunu seziyorsa da Yunan ordusunun bütün cephelerde *"Milne Çizgisi"* denen sınırı çiğneyerek saldırıya geçtiğini, hızla yeşil Bursa üzerine ilerlediğini bilmiyordu. Eğer bunu bilselerdi İngiliz torpidolarının burda göründüğünden daha kötü bir niyetle toplanmış olduğunu anlarlardı. Onlar, Bursa yönünde ilerleyen, önündeki Kuvayı Milliye siperlerini hallaç pamuğu gibi atan Yunan ordusuna Bursa'nın gerilerinde Kuvayı Milliye'nin bir tehlike yaratmaması uğruna davranmışlardı.

Yunan ordusuyla "Koordine" bir saldırıya girişmişlerdi. Bu küçük çapta bir saldırı da olsa Bursa'da tutunmaya çalışan 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey çevresindeki Kuvayı Milliye topluluğunu iki ateş arasında bırakarak oradan kaçırmak ereğini güdüyordu. Halk, bunu ancak bu işler tarih olduktan sonra anlayacaktı.

İngiliz filikalarının karaya döktüğü İngiliz askerlerinin bir bölümü Arnavutköy'üne, bir bölümü hükümet konağı çevresine, başka bir bölümü de iskeleyle çevresine yerleşti. Hemen

karaya çıkan İngiliz subayları, koltukları altındaki Mudanyalı Rum hemşehrilerin yardımıyla Kuvayı Milliyeci başlardan Karpuzoğlu Abdi Bey'i evinden alıp hapsettiler. Sonra İngilizce bilen liman reisini alarak hükümet konağı önündeki jandarma dairesinin balkonuna çıkardılar.

Türk-Rum bütün halkı hükümet konağı önüne toplayarak liman reisinin tercümanlığıyla şunları anlattılar:

— İngiliz hükümeti artık daha uzun süre Kuvayı Milliyecilerin cakalarına dayanamaz; Kuvayı Milliyeci liderler alınıp götürülecek ve hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Eğer Kemalist çetelerin sözlerine uyarak Hıristiyan halka kötülük ve işkence yapmaya kalkışırsanız Mudanya'yı topa tutacağız.

Ne var ki bu sözleri dinleyenler arasında Mudanyalı eli silah tutanlarla aydın Türk gençleri yoktu. Onlar, tehlikeyi görür görmez silahlarını alıp yükseklerdeki zeytinliklere sığınmış, orda kazdıkları siperlere girmişlerdi. Halkın bir bölümü ise evceğizlerine kapanarak kendilerini tehlikeden kurtulmuş sanıyordu.

Bu sırada, mezarlıkta pusu kurmuş olan Şükrü Çavuş ile birkaç arkadaşı kasabada dolaşarak Kuvayı Milliyeci avlamaya çalışan bir İngiliz Binbaşısıyla daha küçük rütbeli başka bir subayı, bir İngiliz erini mermilerle delik deşik ederek yere serdi. Tüfeklerin patlamasıyla kasabada panik de başladı. İngiliz askerleri, iki subaylarını öldürüp bir asker arkadaşlarını yaralayan Şükrü Çavuş'un üstüne bir oğul arı gibi çullandılar. Bir sürü kurşun yiyen Şükrü Çavuş, Mudanya'nın ilk şehidi olarak kanlar içinde yere serildi.

İngilizler, o gün iki subay, bir er yitirip bir Türk çavuşunu da şehit ettikten sonra yine çekilip gittiler. Bunun bir prova olduğu anlaşılıyordu. Onlar, yine geleceklerdi. Bir Yüzbaşı buyruğundaki yirmi kişilik küçük bir müfreze meydana getirildi. Ne yazık ki Mudanya'yı bekleyen kocaman tehlike için bu Kuvayı Milliye müfrezeciği devede kulak kalıyordu.

Kaygı içinde kötü günleri bekleyip duran Mudanya Türkleri, bir gün ikindiüstü, Mudanya'ya doğru bir sürü düşman sa-

vaş gemisinin geldiğini gördüler. Gemiler Mudanya'nın karşısındaki Armutlu önünde durdu. Bunun üzerine, halkın kaygısı taşkın bir durum aldı. Can korkusu, yüzleri sarartmaya, gözleri büyütmeye başladı. Mudanya Türkleri, İzmir'den getirilip posa gibi karaya dökülen askerlerden Yunanlıların ne vahşilikler yapabileceklerini öğrenmişlerdi. Bundan dolayı nereye saklanacaklarını, nereye kaçacaklarını bilmeyerek kıvranıp duruyorlardı. Mal mülk sahibi olanlar, bunları bırakıp gidemeyeceklerini söylüyorlardı. Bırakıp giderlerse yerli Rumların bunlara konacağını düşünerek bir türlü karar veremiyorlardı.

Halktan kimisi de şöyle diyordu:

— İşte, Padişah ve Halifeye kafa tutanları Tanrı böyle terbiye eder.

Bunlar, bu gelişi bilinçli bir biçimde bekliyor gibi görünenlerdi. Kimisi de gecenin karanlığından medet umuyordu:

— Hele gece olsun, başımızın çaresine bakarız! Diyorlardı.

Halkın çoğunluğu ise taşınabilir öteberisini yüklenip çoluk çocuğunu da yanına alarak Bursa'ya doğru yola çıkmıştı: Kimi memurlar küçük Kuvayı Milliye müfrezesinin de kumandanı olan Sahil Muhafaza Kumandanı Yüzbaşı Halit Bey'e başvurdular:

— Bursa'ya kaçarsak acaba yollara güvenilebilinir mi?

— Orası için bir şey diyemem. Şoseden gidecek olursanız belki Misebolulu*(Aydınpınar)*, gece yarısından sonra zeytinliklere tırmanarak Bursa'ya giden patikalara düştüler. Mudanya'nın üstündeki tepelere tırmandıklarında Armutlu bucağına baktılar. Köyün önündeki ışıkları pırıl pırıl yanan yepyeni bir yığın savaş gemisi, kötü niyetlerini göstermek üzere sabahı bekliyordu. Tanyeri atarken Yörükali köyüne varan yolcular, burdan daha iyi görünen Armutlu'ya bakınca bir bölük savaş gemisinin kalkarak Mudanya önünde sıralanmaya başladığını, geri kalanının da Gemlik'e doğru yollandığını gördüler. Bu gemilerden birinden kalkan bir uçak, Mudanya tepelerindeki zeytinlikler üzerinde bir keşif yaparak döndü. Sonra, gemiler, kor-

kunç bir cayırtı koparararak Mudanya kasabasının kimi bölgeleriyle zeytinlikleri batarya ateşiyle dövmeye başladılar.

Gümüş buğu yığınları gibi tepeleri süsleyen zeytinlikler, Kuvayı Milliye taburları gibi darmadağın edilip havalara savruldu. Sonra İngilizler, karaya daha çok asker çıkardılar. Bütün resmi daireleri işgal ettiler. Mudanya'yı Yunanlılara teslim etmek üzere nöbet tuttular. İki gün sonra, Yunan güçleri Tirilye*(Zeytinbağı),* Siği*(Kumyaka)* kıyı yoluyla Mudanya'ya gelip İngiliz askerlerinden nöbeti aldılar. Rumlar, bütün kasabayı mavi-ak haçlı Yunan bayraklarıyla baştanbaşa donattılar. Zito sesleri, göklere yükseliyordu.

Yunanlılar kasabaya yerleşir yerleşmez çok tehlikeli bir politika gütmeye başladılar. Burada padişaha karşı ayaklanan hain Kemalistleri yok etmeye gelmişlerdi. (!) Onlar gavur Yunan değil, *"Padişah Yunanı"* idiler. Hocaları, hacıları hoşnut etmek uğruna bin türlü hokkabazlık yapıyorlardı. Her ezan okunuşunda süngü takmış Yunan askerleri, sokaklara dağılıyor, kahvelerden halkı zorla kaldırarak camilere dolduruyorlar, onları:

— Dininize saygılı olmalısınız! diye uyarıyorlardı.

Türk memurlarla da prensip olarak iyi geçiniyorlardı. Halk, zaman geçtikçe Yunanlılara ısınıyordu. Gerçekten onları *"Padişah Yunanı"* gibi görüyordu. Hocalar, yüzyıllardan beri bekledikleri din rejimine kavuşmuş olmanın sarhoşluğu içine yuvarlanmış gibiydiler. Kimisi camide şöyle vaaz ediyordu:

— Ey Müslümanlar! Cenabı Hak, dinsizlerin terbiyesi için bu İşgal Ordularını göndermiştir. Bunların sayesinde camilerimiz cemaatle dolup taşıyor. Padişaha kafa tutan dinsizlere uyarsak alimallah halimiz yamandır. Bu nimetin kadrini bilelim ve ibret alalım.

Ne var ki gerçekten hak yolunda olan hocalar da vardı. Ramazan dolayısıyla Mudanya'ya gelen kısa boylu, ufacık tefecik bir hoca, Dağıstanlı Hacı Osman Efendi, ötekilerin tersine şöyle vaaz etmeye başladı:

— Ey Müslümanlar! Sizi kurtarmak uğruna canlarını feda etmekte olan ve kan deryasında yüzen kardeşlerinizin gücü azdır. Yine de Tanrı'nın yardımıyla sizi ve üzerinize çöken kara düşü kaldıracaklardır. İçiniz rahat olsun. Cenabı Hak böyle buyuruyor.

ÇAPANOĞULLARI KARA DÜŞÜ

Ethem Bey, bu isyanı da bastırabilirseniz vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız.

Mustafa KEMAL

Ethem Bey, Ali Fuat Paşa'nın buyruğu üzerine Kurmay Yarbay Arif Bey Müfrezesini Düzce'de bırakarak bütün elindeki güçleriyle Eskişehir'e yollandı.

Adapazarı-Bilecik yoluyla vardığı Eskişehir, stratejik bir yerdi. Burada herhangi bir yandan gelebilecek tehlikeleri kolayca önleyebilecekti. Burdan her yana giden demiryolları, onun güçlerini daha çevik bir güç durumuna getirebilirdi. Gerek kendi cephesi olan Salihli'ye, gerekse Ankara üzerinden Yozgat'a burdan asker ulaştırmak oldukça kolaydı. Ethem Bey, uzun günlerdir ufuktan ufka dörtnal koşup duran atlılarıyla atlarını burda birkaç gün olsun dinlendirir gibi olduğuna sevindi. Burda bir şey de keşfetti. Gerek İstanbul'dan, gerekse Avrupa dünyasından en yeni haberleri alabiliyor, elden geldiğince yeni İstanbul gazetelerini de okuyabiliyordu.

Özel kişilerden ya da gazetelerden aldığı haberler Ethem Bey'i çok sevindirdi. Buyruğu altındaki birliklerin ayaklanıcı yığınlarına üst üste indirdiği yumruklar ülkenin karamsar havasında birden bire tatlı bir iyimserlik yaratmış, İngilizlerle onların yoldaşlarını da sersemletmişti.

Kuvayı Milliye için doludizgin kötü yazılar döşenen İstanbul gazeteleri imana gelmiş, artık İstanbul'la Ankara'nın arasının bulunması gerektiğini yazıyorlardı. Artık, Anadolu Kuvayı Milliyesinin gücü, bir mızrak gibi kem gözlere batmaya başlamıştı.

Akdeniz'den, Marmara kıyılarını yalayarak Karadeniz'e dek uzayan ayaklanış yangınını, atlarının çelik nalları altında ezip söndüren Ethem Bey, Haziran'ın başından beri Ankara'dan işittiği Çapanoğlu kımıldaması üzerinde hiç de durmak istemiyordu. Ona göre bütün tehlike Yunan cephesindeydi. Ankara'dakiler, biraz kendilerini sıksalar Çapanoğulları'nın tutuşturmaya heveslendikleri yangını çabucak söndürebilirlerdi.

Ethem Bey, bu düşünce ile Eskişehir'e varışının beşinci günü "Hücum Taburu" ile piyade, atlı kıtalarında iki bin kişilik bir gücü Salihli Cephesine doğru yola çıkardı.

Eskişehir'deki karargahında gittikçe tehlikeli bir renk alan yeni olaylar karşısında gecesini gündüzüne katarak çalışan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı buyruğu bildirmek üzere kendi karargahında dinlenen Ethem Bey'i yanına çağırdı. Ethem Bey, üzerinde çalıştığı harita başından kalkarak kendisini ayakta karşılayan Ali Fuat Paşa'nın karşısındaki bir koltuğa çöktü. Onun, bütün paşalar içinde biricik sevgi, saygı duyduğu kişi Ali Fuat Paşa'ydı. Onun da kendisine karşı zaafı olduğunu biliyordu. Bu sevdiği askeri çok üzgün buldu. Paşanın yüzündeki derin üzüntüyü onun bildiği yürekliliğine göre aşırı bile buldu. Bu kez, ikisi birlikte masanın üzerine yayılmış olan haritayı gözden geçirdiler. Haritada ayaklanış bölgeleri, kırmızıçizgilerle gösterilmişti. Bu çizgiler nerdeyse Ankara'nın dış mahallelerine dayanıyordu.

Ali Fuat Paşa, haritayı Ethem Bey'e göstererek:

— Ethem Bey, dedi. Size yine yol göründü.

Ethem Bey, bu buyruğu olağan olarak karşıladı. Şundan ki, bu buyruğu her an bekliyordu.

— Paşam, hemen yol hazırlıklarına başlayacağım. Yalnız, sanıyorum ki Yunanlılar, bugünlerde saldırıya geçeceklerdir.

Salihli Cephesinin çöküşü, Alaşehir'i ve hatta Uşak bölgesini bırakmamıza yol açar. Benim bugünkü asker gücüm, kıtalarımın morali, bir karşı saldırıya bile elverişlidir. Ben yine cepheme dönmek hazırlığındaydım. Acaba Yozgat ayaklanışını bastırmak görevini başka kıtalara veremez misiniz?

Bunun üzerine paşa, masanın çekmecesinden bir şifre telgraf çıkardı:

— Bu kararı ben kendim vermedim Ethem Bey! Ben, bilirsiniz ki, cephedeki asıl yerinize dönmeniz yanlısıyım. Bunu türlü nedenlerle istiyorum. Ne var ki sizin hemen elden geldiğince ivedi olarak Yozgat bölgesindeki bastırma işini yönetmeniz, Genelkurmay Başkanlığınca istenmektedir. Bu kararı da Mustafa Kemal'in kendisi imzalamıştır. Nasıl, bir eksiğiniz var mı Ethem Bey?

— Hiçbir eksiğim yok. Ayaklanış bölgesinde ele geçirdiğimiz silah ve cephane bize yeter de artar bile. Müfrezelerimin kadrosu da dolgun durumda, teşekkür ederim.

İkisi de ayağa kalkmıştı. Ali Fuat Paşa, Ethem Bey'i bağrına basarak, ona başarılar dileyerek kapıdan uğurlarken şunları söyledi:

— Ethem Bey, bu ayaklanışı da bastıracağınıza inanıyorum. Size bir ayak önce cephenize dönmenizi salıklayacağım. İnşallah olaylar buna elverişli olur.

Paşanın bu sözleri Ethem Bey'i günlerce, hem de günlerce düşündürdü. Bu sözde çok uzaklardan gelen yanık kokuları yüzüyordu.

Paşa, bu yiğit adamın alın yazısında çok üzücü belirtiler görür gibiydi. (Ethem Bey, altın şeref merdivenlerinden katran gibi kara bir karanlığın içine yuvarlandığı günlerde bu sözü sık sık anacak, yüreği derinden derine sızlayacaktı.)

Ethem Bey, kıtalarının arasında gezerken bunların yarısından çoğunun Çerkezce konuştuğunu görerek Türkçeden başka bir dille konuşmayı şiddetle yasakladı. Çerkezlerin bölgelerinden kendisine katılan binlerce Çerkez, Laz, Ethem Bey'e büyük bir güç kazandırdığı gibi bu yüzden onu güç du-

rumda da bırakıyordu. Bunu seziyordu. Oysa o, Düzce üzerine yürüdüğü günlerde kıtaları salt Türkçe konuşuyordu.

Elindeki iyi eğitimle pişmiş atlılarını hazırlanan özel trene bindirerek Ankara'ya doğru yola çıkmak üzere iken Fevzi Paşa (Çakmak) özel bir trenle Eskişehir istasyonuna geldi. Paşa da salt Ethem Bey gücünü bir ayak önce davrandırmak üzere gelmişti. Hemen o da Ethem Bey'in bindiği kompartımanda yer aldı. Genzi yakan yaş odun dumanlarını savurarak puflaya puflaya Ankara'ya yollanan kara tren, Yozgat yangınını söndürecek büyük suyu da birlikte götürüyordu.

26 Haziran Cuma günü tren Ankara istasyonuna girerken Mustafa Kemal başta olarak hemen bütün Ankara oradaydı. Mustafa Kemal, önünden ağır ağır geçen trenin pencerelerinde Ethem Bey'le Fevzi Paşa'yı arıyordu. Trenin basamaklarından birinde gördüğü bir subaya (Muharrem Giray):

— Ethem Beyefendi nerdeler? diye sordu.

— Ön vagondalar.

— Ön vagondalar mı? diyen Mustafa Kemal, öne doğru koşmaya başladı.

Ethem Bey, bu sırada açılan kapıdan indi. Eksiksiz bir çeteci kılığındaydı. Başında boz bir başlık, sırtında sımsıkı bir kara halk giyneği vardı. Sağ elinde bir filinta tutuyordu.

Mustafa Kemal, kendisinden çok uzun boylu olan bu genç adamı gerçek bir sevgiyle, saygıyla bağrına bastı:

— Hoş geldiniz, Ethem Beyefendi.

Öteki eğilip Mustafa Kemal'in elini öpmek istedi. O, elini şiddetle çekti. Ethem Bey, öpmek için diretince öbürü de diretti. Bir kez daha kucaklaştılar. Mustafa Kemal'in gözleri dolu dolu olmuştu. Yanında Recep Zühtü, Hayati Beyler olarak Ethem Bey'i ilkin Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ayrılmış olan istasyondaki Bağdat Demiryolları Müfettişliği konağına götürdü. Direksiyon Konağı adı verilen bu sağlam kagir konağın kimi odaları çalışma odası olarak kullanılıyordu. İki oda da yatak odasıydı. Burda karşılıklı oturdular. Mustafa Kemal, yeni ayaklanış bölgesindeki durumu açıkladı. Büyük Millet Meclisi'nin

ruh durumunu anlattı. Son günlerde morali çok bozulduğundan, Ankara'nın tehlikede olduğu kanısının günden güne artmakta olduğundan söz etti. Kahvelerini içerlerken epeyce konuştular.

Bu arada Paşa:

— Ethem Bey, dedi, bu ayaklanışı da bastırabilirseniz, vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir yararlıkta bulunmuş olacaksınız. Bir eksiğiniz varsa buradan bütünlemeye çalışalım.

— Hayır, paşam. Hiçbir eksiğim yok. Tanrı'nın yardımıyla bu sefer de ayaklanıcıları tepeleyeceğiz. Çıbanbaşlarını koparacağız. Güveniniz yerinde ve gönlünüz rahat olsun.

— Sizden rica edeceğim, Meclis önünden düzgün bir yürüyüş yapınız. Atlılar tırısla geçsinler. Piyadeler yığın düzeninde olsun.

Ethem Bey, paşanın amacını anlamıştı. O, Meclis'in moralini düzeltmek, güçlendirmek istiyordu.

Direksiyon'da değerli konuğunu biraz dinlendiren Mustafa Kemal, sonra aşağı indirdi. Koluna girerek onu istasyonun önünde duran üstü açık otomobiline doğru götürdü. Onu otomobilinin sağına almak isteyince Ethem Bey, orda bekleyen ortanca ağabeyini göstererek:

— Tevfik Bey'i alınız! dedi.

Mustafa Kemal, bunun üzerine Ethem Bey'i sağına, Tevfik Bey'i de soluna alarak doğru Ziraat Mektebi'ne götürdü. Ethem Bey, kanepelerle döşenmiş odada Mustafa Kemal'le karşı karşıya oturdu. Onlar birer sigara ile birer kahve içinceye dek Müdafaayı Milliye Vekili Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey, Ethem Bey'in ortanca ağabeyi Tevfik Bey'le birlikte odaya girdiler.

Ethem Bey, Fevzi Paşa'yı Eskişehir'de, Mustafa Kemal'i de Ankara istasyonunda ilk kez görmüştü. Şimdi de İsmet Bey'i ilk kez görüyordu. Hepsi de kendisine alçakgönüllü davranıyordu. Ne var ki, Ethem Bey'in gördüğü önemli bir şey daha vardı. Bu güçlü Kuvayı Milliye başları da kendisiyle böyle

yakından görüşmekten bir o denli hoşnuttular. Bunu açıkça görüyordu.

İsmet Bey, zamanın darlığından söz açarak hemen işe geçilmesini önerdi. Doğrudan doğruya Ethem Bey'e:

— Ethem Beyefendi, dedi. Dinlenmeye olan ihtiyacınıza bakmayarak, ziyaretçiler üşüşmeden, en önemli sorunlar üzerinde lütfen görüşmeye başlayalım. Özellikle bilinen şu ayaklanış konusu çevresinde yolumuzu ve kararımızı aydınlığa çıkaralım ki gönül rahatlığı ve soğukkanlılıkla hem dinlenmenizin sağlanmasına, hem de öbür dertleşmelerimize sıra gelsin.

İsmet Bey, biraz durarak, sözünü şöyle sürdürdü:

— Son dileğimiz üzere Eskişehir'den cepheye sevkiyatınızın geri bırakılmasına değgin buyruk vermeyi herhalde unutmamışsınızdır.

Ethem Bey ona şöyle yanıt verdi:

— Evet, cepheye olan asker ulaştırmamız zaten genel değildi. Yozgat yönüne ilişkin sözlerinizi dikkate alarak güçlerimin çoğunu Eskişehir'de tutuyorum. Zaten Ankara'yı ziyaretten amacım da daha çok, benim önemsiz gördüğüm ve sizin pek çok önem verdiğiniz Yozgat'taki ayaklanışın derecesini hakkıyla anlamak. Sonra Yunan cephesiyle ilgili haberler ve tehlike gösteren kuşkularımla ölçüştürerek ona göre en önemliyi, önemsize üstün tutup elden geldiğince her iki yanı da yüz üstü bırakmayarak yanlışsız bir karar vermeniz içindir.

Mustafa Kemal, Ethem Bey'i sessizce dinliyor, Fevzi Paşa ise kimi zaman İsmet Bey'e, kimi zaman da Ethem Bey'e hak vererek salt "Evet efendim" diyordu.

Fevzi Paşa, bir ara söze karıştı:

— Biz, hiç sanmayız ki Yunan ordusunun önemli bir saldırısı karşısında bulunmuş olalım. Eğer Yunanlıların öyle bir niyeti ve yeteneği olsaydı bu saldırılarını üç aydır sürüp giden ayaklanışların şiddetli aşamaları sırasında yapmaları gerekirdi.

İsmet Bey yine söz aldı:

— Bununla beraber biz cepheleri de kulak arkasına atmak yanlısı değiliz. Asıl amacımız, yurdu düşman ayağından temizlemektir. Yunan ordusu en tehlikelisidir. Bu böyle olmakla birlikte iç sorunlar da pek önemli sayılırlar. Bizim Yozgat ve dolaylarındaki ayaklanışı ne yazık ki kökünden söndürecek bir gücümüz kalmamıştır. Bu gerçeği acı da olsa aramızda açığa vurmalıyız. Evet, Yozgat yönündeki "gaile" şimdi önemsiz sayılabilir. Yalnız kıtalarınız gibi morali yerinde olan bir ordu için... Hamdolsun, iç durumumuzla birlikte dış siyasetimiz de sevindirici bir aşama gösteriyor. Özellikle Fransızlar, ilk kez olarak ulusal hükümetimizle bırakışma yapmayı ve tutsak değiştirmeyi istiyorlar. İşgalleri altında bulunduruldukları Adana ile dolaylarını boşaltmak istiyorlar. Anlaşılan şu ki yabancıları her şeyden çok umuda düşüren iç uygunsuzluklarımız imiş, karşı devrimlermiş! Gerçekten ben de biliyorum ki, Yozgat ve dolaylarındaki ayaklanış sorunu, öbür bastırmayı başardığınız bilinen ayaklanış bölgesine oranla şimdi dediğiniz gibi önemsiz olabilirse de son saatlerde daha çok genişlemek eğilimi gösterdiği son gelen telgraf haberlerinden anlaşılmaktadır. Yozgat mutasarrıflığıyla dolaylarını işgalleri altında bulunduran ayaklanıcıları Konyalılar, dört gözle beklemekte ve şimdiki bu ayaklanış bölgesinin bir ucu Ankara'nın doğu yönünden Kırşehir'e dek uzamış bulunmaktadır. Büyük Millet Meclisi üyelerinden bulunan ve kendisinden yararlanılır umuduyla ayaklanış bölgesine daha önce gönderilen Kırşehir mebusu Keskinli Rıza Bey'in de durumu kuşku verici görünmektedir. Ben, Genelkurmay Başkanı olarak görüşlerimi ve durumu açıkladım. Kanım şu ki bu ayaklanış belasını büsbütün ortadan kaldırmadan ne sizin ve ne de güçlerinizin cepheye dönmeniz doğru olmaz.

İsmet Bey, sözlerini bitirince ortalığı bir sessizlik kapladı. Şimdi, Mustafa Kemal de, Fevzi Paşa da, İsmet Bey de gözlerini Ethem Bey'in iri menekşe rengi gözlerine dikmiş, ağzından çıkacak sözü bekliyorlardı.

Ethem Bey, bunu bilmezlikten gelerek ortaya şöyle bir soru attı:

— Hayret ediyorum ki Sivas'ta Temsil Heyeti ve Ankara'da Millet Meclisi toplanıp örgütlenen, bir yılı geçtiği halde bu sürede koca Anadolu'da ulusal davranışlarımız adına köklü bir kımıltı görülemedi? Niçin merkezimizi güçlendirmediniz? Ve en sonra, en önemli ve temel olan cephelere değin şimdiye dek hiçbir çabanıza ve yardımınıza da tanık olmadık desem doğrulanır sanırım. En sonra bizleri düşman cephesinden ayrılmak ve gerilerde salt size düşen görevlerle uğraşmak zorunda bıraktınız. Şimdi, siz de görüyor ve doğruluyorsunuz ki, Orta Anadolu'da ve bir köşede hiçbir yabancı ile bu İstanbul hükümetiyle bağlantısı kalmayan Yozgat ayaklanışını söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki baştan beri hala durumu kavrayamadınız ya da kişisel ve önemsiz nesnelerle uğraşıyorsunuz. Belki de Temsil Kurulu ve Ankara hükümeti adına çıkarılan genelgelerle, bildirilerle, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız. Af buyurunuz. Bu tür konuşmadan amacım bu gaflet sürüp gitmesin isteğinden başka bir şey değildir. Ben, bu kanlı ayaklanış işini de buyruğunuzla üzerime alıyorum ve sizleri bu beladan kurtaracağımı umuyorum. Ne var ki ben bu görevi yerine getirip dönünceye dek Yunan cephesinin sorumluluğunu üçünüzden biriniz üzerinize almalısınız. Şu koşulla ki Salihli cephesinde bulunmak, cephe kumandanı Ali Fuat Paşa'ya uymak üzere. Önsezi ile diyeceğim ki şu günlerde Yunan ordusunca bir saldırı davranışı baş gösterse gerekir. Şaşılası bir şeydir ki şimdiye dek şu iç durumlarımızdan yararlanamadılar.

Ethem Bey'in azarlamayı andıran bu konuşması, tartışmaların açılmasına yol açtı. Yalnız Mustafa Kemal saatlerce salt dinleyerek hiçbir şey söylemedi.

En sonra tartışma yatışınca söz aldı ve doğrudan Ethem Bey'e şöyle dedi:

— Yozgat bölgesindeki ayaklanışın niteliği ve önemi ne olursa olsun sizin çabanıza bakıyor demektir. Bu zahmeti de

üzerinize aldığınıza göre her zaman olduğu gibi beş on gün içinde bastıracağınıza inanıyorum. Bu bastırmanın sürmesi süresince İzmir ulusal cephemizin bakımı ve denetlemesi görevini Fevzi Paşa Hazretlerinin değerli ellerine vermemiz ve lütfen bunu üzerine almaları pek uygun olur kanısındayım. Fevzi Paşa Hazretlerinin zeka ve güçlerine zatıalileri de güvenebilirsiniz. Ve inşallah cephede Yunanlıların lehinde yeni bir durum olmadan başarıyla döndüğünüzde bütün çabalarımız elbirliğiyle Yunan ordusuna karşı boy ölçüşmek olacaktır. Evet, şimdiyle ve geçmişle ilgili tembelliğimizi erek tutan yakınmanızda hakkınız yok değildir. Şundan ki kendileriyle iş görmeye çalıştığımız arkadaşlar ve Millet Meclisi üyelerinin çoğunlukla ne kertelere dek ikircikli, zorluk çıkaran, hatta bir bölüğünün kötülükle dolu olduğunu bilmiyorsunuz. Millet Meclisi üyeleri arasında gönülden İstanbul hükümeti yanlısı ve olumsuz bir siyaset izleyen Halifeye bağlı kişiler de vardır. Vatansız ve bağımlı Hilafet makamının anlamsızlığını anlamaktan yeteneksiz kişiler, *"Eski ve bayağı kanunlar dışında davranılmamalıdır"* diyorlar. Hatta çoktan beri zorunlu gördüğümüz *"Vatan Hainliği"* kanununu çıkarıncaya dek göbeğimiz çatladı. Bereket versin ki benzer kanunlara değinen hızlı bastırmalarınız ve hayırlı sonuçlarının etkisi altında sözü geçen kanunu en sonra ve henüz "tasdik" ettirebildik. Karşı yan da bütün varlığıyla ve her türlü araca başvurarak meşru savunmamızı içerden ve dışarıdan kötürüm etmek uğruna en alçakça hainlikleri yapıyor. Son fetvalarıyla ve bozguncu davranışlarıyla şimdiye dek az çok örgütlediğimiz güçleri dağıttılar. Çalışmamızı kötürüm ettiler. Onun için sizin güçlerinizi cepheden ayırmak zorunda bıraktılar. Dış düşmanların, iç durumumuza pek aşırı önem verdikleri meydandadır. Zaten bu pek doğal değil miydi? Birliğimizin sağlanması, bütün başarılarımızın temelini kurmaya biricik çözüm olacak ve içerde en ufak bir uygunsuzluk, bizi her zaman amaçtan uzaklaştıracaktır. Bundan da bozguncuları umuda hazırlayacaktır.

Mustafa Kemal, sözlerini bitirince, Fevzi Paşa söz alarak Ethem Bey'in önerdiği yeni, geçici görevi benimsediğini söyledi.

Ethem Bey'in Çapanoğulları ayaklanışını bastırmaya karar verişi üzerine Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, hemen Eskişehir'de kalan bastırma kıtası yığınlarının özel trenlerle Ankara'ya ulaştırılması için yazdığı buyruğu imzaladı. Telgraf, hemen telgrafhaneye gönderildi. Bunun üzerine Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa da Ethem Bey'e:

— Ben de hemen Salihli Cephesine yollanacağım ve denetlemelerimin sonucunu raporlarla size bildireceğim, dedi.

Gizli toplantı burda bitiyordu. İsmet Bey'le Ethem Bey'in ortanca ağabeyi Tevfik Bey, haritayı incelemek üzere yan odaya geçtiler. Fevzi Paşa da yol hazırlığı yapmak üzere ayrıldı. Orada Mustafa Kemal'le Ethem Bey tek başlarına kaldığı sırada, aydın Kuvayı Milliyeci Amazon Halide Edip Hanım içeri girdi. Ethem Bey de, Halide Edip Hanım da birbirlerini ilk kez görüyorlardı. İkisi de bu sırada türlü şeyler andılar. Mustafa Kemal'e bir rapor getiren Halide Edip Hanım, odanın kapısında bir yığın silahlı çeteci görmüş, onların arasından geçerek odaya girince, gözleri Mustafa Kemal'den önce sandalyede ellerini kavuşturmuş oturan Ethem Bey'e ilişmiş, o da soluk menekşe gözleriyle onu karşılamıştı.

İkisi de birbirlerinin kim olduğunu anlamış olmakla birlikte Mustafa Kemal hemen ayağa kalkarak Ethem Bey'le Halide Edip'i birbirleriyle tanıştırdı:

— Halide Edip Hanım, Ethem Beyefendi.

Ethem Bey, herkes gibi Halide Edip Hanım'ı bir romancı olarak biliyorsa da onu güçlü bir kişi olarak İstanbul'da düşmanlara Sultanahmet Meydanı'ndaki kahramanca meydan okuyuşundan sonra daha sevimli, daha güçlü bulmaya başlamıştı. Mustafa Kemal tanıştırınca, Ethem Bey hemen uzun boyuyla elden geldiğince eğilerek nazikçe onun elini öptü.

Halide Edip Hanım'ın ilk izlenimleri şöyleydi: "Uzundan daha uzun bir boyu vardı. Hiç eti olmayan güçlü gövdesiyle, canlı bir iskelete benziyordu. Tam Çerkez yapısıydı. Geniş omuzlar, ince bel, uzun bacak ve kolları, kocaman sarışın bir kafa, kısa bir burun ve gayet solgun mavi gözler. Teni hiçbir hava etkisiyle değişmemiş gibiydi. Kısa burnu Anglikan*(İngiliz kilisesine bağlı olan kimse*) bir mizaç anlatıyordu. Odada bu kocaman Çerkez, istisnasız, herkesi gölgede bırakıyordu."

*

* *

En korkulu bir zamanda Ankara'ya gelişiyle şehrin üstüne kara demir kanatlarıyla abanmış, Kuvayı Milliyeci başları ezmekte olan kara düşü bir solukta paramparça eden bu güçlü kumandan, efsaneleşmeye başlayan bu büyük Çerkez, Düzce'de yaptığı kimi işlerle romantik Kuvayı Milliyeci Halide Edip Hanım'ı da epeyce üzmüştü. Şimdi Ethem Bey'i görünce bunlar kafasına üşüşmüştü.

Atlılarıyla Düzce'ye girmiş olan Ethem Bey'den Mustafa Kemal'e bir telgraf gelmişti. Müfreze Divan-ı Harbi'nin ölüme mahkûm ettiği ayaklanıcı listesini onun doğrulamasını istiyordu. Oysa listede Öğütçü Mebuslardan Hüsrev Bey'le Doktor Şükrü Bey'i kurtardığı bilinen Halife ordusu kumandanı Düzceli Berzak Safer Bey de vardı.

Safer Bey, bu mebusların aracılığıyla Ankara'yla ilişki kurmuş, kendilerini affettirmişti. Mustafa Kemal bu işte arkadaşlarının düşüncelerini yoklarken Halide Edip'inkini de sormuştu. O da önceden affettikleri bu adamların idam edilmelerini istemediğini söylemişti. Mustafa Kemal'se bunda Ethem Bey'in isteğinin yerine getirilmesini savunuyor, bu adamlara acımanın Ankara için bir zaaf olarak görüleceğini ileri sürüyordu.

"Düşman ele geçirilince ne söz verilmiş olursa olsun öldürülmeliydi."

O zaman Halide Edip Hanım, çevredekilerin yüzlerine bakarak bir yardımcı aramış ve Albay İsmet Bey'in anlayışlı bakışlarıyla göz göze gelmişti. Bu sırada bir koltukta oturup bü-

tün bu konuşmaları durgunca dinleyen İsmet Bey, ayağa kalkıp Mustafa Kemal'in karşısına dikilmiş, yazıhaneye dayanarak konuşmaya başlamıştı.

"Bir doğa gücü gibi görünen kurşuni kalpaklı Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında Albay İsmet Bey, konuşuyordu."

Onun Türkçesi, genç kadına hiçbir zaman böyle sade, böyle usa uygun, insancıl gelmemişti.

Tartışma kızışıp uzamış, bu yüzden de ertesi güne bırakılmıştı. Mustafa Kemal, Ethem Bey'e bütün arkadaşların Berzek Safer Bey'i affetmeye söz verdiklerini, bundan dolayı onun bağışlanmasını yazmış, bunu okuyan İsmet Bey'in yüzü bir çocuk sevinciyle parlamıştı. Bu parıltı Halide Edip'i çok mutlu kılmıştı. Artık herkes Safer'in darağacına gitmeyeceğine inanıyordu. Ne var ki ertesi sabah, genç kadın, bürosunda oturmuş çalışırken Hayati Bey, Anadolu Ajansı için hazırlanmış kağıtları getirmiş, beklenmeyen haberi de vermişti. Mustafa Kemal Paşa'nın imzalı kağıdı Bolu'ya varmadan önce Ethem Bey, Safer Bey'le arkadaşlarını üçayaklıya çıkarmıştı bile. Oysa bu karargahtan hiç kimse, Adapazarı telgrafhanesinde Ethem Bey'e Düzce'nin Kuvayı Milliyeci telgrafçısı eliyle Safer Bey üstüne çekilen gizli telgrafı bilmiyordu.

Ankara'yı aldatan Safer Bey, bu telgrafçının uyarmasıyla Ankara gibi Ethem Bey'i de aldatıp tuzağa düşürememişti.

*

* *

Halide Edip Hanım bir saat oturarak çıkıp gitti.

Sonra, mebuslar sökün etti. Onlar da kalkıp gittikten sonra, aşağı yemek salonuna indiler. Sofrada Mustafa Kemal, Ethem Bey, Fevzi Paşa, İsmet Bey, Mahmut Celal Bey (Bayar), Hakkı Behiç Bey, Doktor Rıza Nur Bey, Ethem Bey'in büyük ağabeyi Reşit Bey vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın sağında Fevzi Paşa, solunda Ethem Bey oturuyordu. Albay İsmet Bey, Fevzi Paşa'nın yanında yer almıştı.

Sofrada genel olarak ulusal kımıltılardan, Yunanlıların yakın gelecekte yapması beklenen saldırılardan, ayaklanış bölgesini bastırma biçimlerinden söz edildi. Herkes, Yozgat ayaklanışını şimdiye dek olanlardan daha korkunç, daha tehlikeli bulma düşüncesindeydi. Ayaklanıcılar, hem 5. Kafkas Tümenini, hem de 3. Kolordu birliklerini yenmişler, bunların toplarını da ellerine geçirmişlerdi.

İsmet Bey, yemekte Ethem Bey'e:

— Bu Yozgat ayaklanışının bastırılması konusunda Ali Fuat Paşa ile görüştünüz mü? diye sordu.

— Ali Fuat Paşa hazretlerinin bastırma biçimi üzerinde bugüne dek uyguladığımız biçimin doğruluğuna güveni vardır. Bu sefer de bana bu konuda kimi buyruklar verdiler, dedi.

Ali Fuat Paşa'dan söz açılınca Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerine ilişkin kimi anılarına eğildi. Onun için sempati, sevgi dolu bir kucak şey anlattı. Fevzi Paşa ile Albay İsmet Bey de her tümcesinde onu doğruladılar.

Ethem Bey, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa'nın mebus olarak Ankara'da bulunduğunu sofrada öğrendi.

Ethem Bey, ilkönce Ziraat Mektebi'nde kendisine hazırlanan odada yattı. Sonra Mustafa Kemal, Meclisteki odasını ona verdi. Ethem Bey, Yozgat hazırlıklarıyla uğraşırken boş saatlerinin çoğunu Aydın Cephesi kahramanlarından eski arkadaşı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in Taşhan konağında geçiriyordu. Hacı Şükrü Bey, şimdi Diyarbakır mebusuydu. Bu yüzden Ethem Bey de olunca dairesi mebuslarla dolup taşmaya başladı. Bunlar, Ethem Bey'e olağan üstü bir adam, bir kumandan, yeni bir başbuğ gözüyle bakıyorlardı.

O, pek korkunç dönemlerden geçen Türkiye'nin ufkunda parlamış bir «mucize» idi. Onun üstüne şiirler yazılıyor, şarkılar bestelenmeye başlıyordu. Oysa şimdiye dek üstüne şarkı bestelenen bir tek adam Mustafa Kemal'di.

Ethem Bey'i görmeye gelen birçok mebus, Mustafa Kemal için atıp tutuyordu. Bunlar, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının

kendilerinden yakındığı mebuslardı. Ethem Bey, bunların kendisinde bir destek, bir lider aradıklarını seziyordu. Yalnız, Ethem Bey iki yana da yansız davranıyordu. Bu mızırdanmanın daha çok son günlerde Ankara'nın üzerine çökmüş olan korkunç ölüm kara düşünün dağıtıcı, bölücü etkisinden ileri geldiğini anlayarak onları güzel sözlerle gelecek için yüreklendirmeye çalışıyordu.

Ethem Bey, Yozgat belasını atlarının çelik nalları altında yamyassı ettiği gün bu moralsizliğin, bu bunaltıcı dedikodu havasının dağılacağını sanıyordu. Bunun için de hemen bu derebeyi azmanlarının hakkından gelip Salihli Cephesine dönmek, asıl düşmanla şerefle vuruşmak istiyordu. Artık bu cellatlıktan bıkmıştı. Kendinden başka bu işi becerecek bir kişi olsa diretir, bu cellatlığa onu gönderirdi. Ne yazık ki yoktu. Kendisinden başka hiçbir güç yoktu. Herkes, siyasal bir güç kurmanın ya da olmanın peşindeydi. Bu açıkça görülüyordu. Bu Taşhan görüşmelerinde pek çok mebus, kaderini Ethem Bey'in alın yazısıyla birleştirmek istercesine ona bir yakınlık, bir içtenlik gösterdi.

Odunla işleyen katarlar durmadan Ethem Bey'in birliğini Ankara'ya taşıyordu. 19 Haziran 1920 tarihinde toplanmanın sonu alınmıştı. Şimdi, Ankara'da uzun zamandır kimsenin görmediği iyi gereçlenmiş, iyi örgütlenmiş kalabalık bir asker kaynayışı göze çarpıyordu. Ethem Bey, askerlerini son kez denetledi. 20 Haziran günü Yozgat'a yollayacaktı.

Haziran ayının Temmuz'a değen günlerinden biriydi. Hava çok sıcaktı. Halk, öğle namazından çıkmış, sokakları doldurmuş, Ethem Bey'i bekliyordu. Ethem Bey, geçit resmi için hazırladığı kıtalarını istasyon caddesinde yukarı yürütmeye başladı. Müfrezenin önünde davul, trampetler, borazanlar yürüyordu. Bunların arkasından mızraklı, kılıçlı tek biçimde giyinmiş atlı takımları gidiyordu. Bunlar sürekli alkışlar, yaşalar, varollar arasında Meclisin önünden geçip gittikten sonra, yine iyi giyimli kuşamlı piyade kıtalarının başında yüksek bir ata binmiş olarak Ethem Bey görününce on binlerce Ankaralı alkıştan caddeleri inletti.

Ethem Bey, Meclisin önünden geçerken baktı. Küme olarak dizilmiş olan mebusların önünde Mustafa Kemal dikiliyor, yüzü sevinç ışıkları saçıyordu.

Mebuslar:

— Yaşa! Allah seni ulusa bağışlasın! diye haykırmaya başladılar.

Coşkun kalabalıktan yükselen övgü sesleri, Ethem Bey'e yaşayışının en tatlı dakikalarını yaşattı. Şimdiye dek hiçbir şehirde böyle anlayışla, övgüyle karşılanmamıştı. Demek ki Türk Ulusu kendine hizmet edeni biliyordu!

Mustafa Kemal, Meclisin biraz ilerisinde atından inen Ethem Bey'i, koluna girerek Meclise götürdü. Mebusların hepsi tek adam gibi ayağa kalkarak onu dakikalarca alkışladı. Sonra Mustafa Kemal, onu başkanlık odasına götürerek Ankara'da kaldığı sürece burasının ona özgü' olduğunu söyledi.

Otomobilini de, onun buyruğuna verdi.

*

* *

Ethem Bey müfrezeleri, Meclisin önünden geçerek Karaoğlan'a doğruldular. Karaoğlan çarşısını izleyerek Samanpazarı'ndan, Koyunpazarı'ndan geçtiler. Ankara Kalesi'nin eteklerindeki meydanda çadırlarını kurdular.

Ankaralıların kestiği birçok kurban, kocaman kazanlarda kavruldu. Etli pilav, un helvası, türlü yaş, kuru yemişler, karavanaların başında yemeğini atıştırırken uzun boylu, kırçıl top sakallı Vali Yahya Galip Bey gelerek hepsine:

— Hoş geldiniz, dedi.

Ethem Bey'in elini büyük bir sevgiyle sıktı. Vali, Ethem Bey'e Müftü Rıfat Efendiyi ziyaret etmesini salıkladı. Ethem Bey, yemekten sonra müftüyü makamında ziyaret ederek elini öptü. Rıfat Efendi, onun gözünde gerçek bir kahramandı:

— Hurucu Alessultan fetvasına karşı verdiğiniz karşı fetvadan dolayı size minnettarım, diyerek onun hayır duasını aldı.

Rıfat Efendi, Ethem Bey'e:

— Oğlum, dedi, ayaklanıcıları bastırırken elden geldiğince hoş görür ve insancıl olmaya çalış!

Bu sözün çok babacan söylenişi, Ethem Bey'in kalbine dokunmuştu:

— Babam Ali Bey bana her zaman böyle öğütler verdi, dedi.

O akşam, istasyondaki Direksiyon Konağı'nda pek kalabalık olmayan bir yemek sofrası kurulmuştu. Bu, içkisiz, bayağı bir yemek sofrasıydı. İçki Ankara'da yasaktı. Vali Yahya Galip Bey, mebusları, vekilleri bile içki başında görünce sopayla kovalıyordu. Bu da Mustafa Kemal'in içkiseverlik ününü körletmek için yapılıyordu. İçki gizli içiliyordu.

O gece Ethem Bey, Mustafa Kemal'in Direksiyon'daki dairesinde kaldı. Gece geç vakitlere dek konuştular. Fevzi Paşa ile İsmet Bey de oradaydı. Onlar da eratın denetlemesinde bulunmuş, yürekleri umutla dolmuştu.

İsmet Bey, Ethem Bey'e:

— İsterseniz, bastırma sırasında bu bölgeyi bilen kumandan ve mebuslardan halka telkinlerde bulunmak üzere yanınıza bir kurul katalım, dedi.

Mustafa Kemal, bunu doğru bulmadı:

— Bence Ethem Bey'i öbür bölgelerdeki bastırma metotlarında olduğu gibi serbest bırakalım. Telkin söz konusu olsaydı, bunun daha önce yapılması gerekirdi, dedi.

Fevzi Paşa, dinliyor, yalnız askerce konularda söze karışıyordu.

Mustafa Kemal, Ethem Bey'e:

— Yozgat'a ne zaman yollanacaksınız beyefendi? diye sordu.

— Hemen yarın paşam. Yarın, Allah kısmet ederse sabah erkenden hazırlığımı yapar, en sonra öğleye doğru yola çıkmış olurum.

Mustafa Kemal, kendi yatak odasının karşısındaki yatak odasını Ethem Bey'e gösterdi.

— Allah rahatlık versin.

Vakit çok geçmişti. Ethem Bey'in bütün gövdesi sanki dökülüyordu. Yine de cephelerde yüzünü görmediği bu tertemiz,

mis gibi sabun kokan yatakta sabaha dek öteye beriye dönerek Çapanoğulları'na vuracağı yumruğu düşündü. Ayaklanış bölgesi çok geniş, ayaklanıcılar çok dağınıktı. Bunları izlemek, bu yüzden çok zor olacaktı. Haritada gördüğü duruma göre yapacağı saldırı işini ayarladı. Her zaman olduğu gibi, topundan, makineli tüfeğinden, atlılarının uzun mızraklarından sonra "cüret" denen olağanüstü silahı kullanacaktı. Tanyeri atarken yapacağı işleri şöyle bir toparlayarak rahatladı. Hemen elini yüzünü yıkayıp giyindi. Sanki konağın kapısında Çapanoğulları'yla hemen karşılaşacakmış gibi ruhu alarm durumundaydı. Filintasını alıp kapıdan dışarı fırlamak üzereydi ki, merdiven başında Hayati Bey'le burun buruna geldi.

Genç subayın ayaklarında terlikler, koltuğunun altında da kalın bir dosya vardı. "Demek ki, diye düşündü, Mustafa Kemal henüz yatmış olacak."

Hayati Bey, onu sessizce kendi odasına götürdü. Kenardaki ispirto ocağında iki fincanlık kahve pişirdi. Karşılıklı otururak içtiler. Hayati Bey:

— Zile ayaklanış bölgesinden yeni şifreler geldi, diyerek bunları Ethem Bey'e özetledi.

— Paşa da henüz bir saat önce yattı. Her gece ancak dört saat uyuyabiliyor. Birçok kez buna da meydan vermiyoruz. Bu ayaklanış haberlerinden sonra Mecliste de moral sarsılır gibi oldu. Her şey açıkça söylenemiyor. Asker yok, kumandan yok, malzeme yok, para yok, araç yok, diye yakındı.

Ethem Bey:

— İlk günler çok daha çetin geçti, dedi. İnanınız, Bandırma'dan Salihli'ye geldiğimde on dört atlım vardı. Bu bir avuç adam, on binlerce savaşçıyı bir arada cepheye sokabilen mükemmel örgütlü bir orduyu tutabilecek savunma güçlerinin temeli oldu.

Ethem Bey, sözüne ara vererek birçok şey düşündükten sonra şöyle dedi:

— En sonra yirmi günde Yozgat'ı ayaklanıcılardan temizleyeceğim.

Hayati Bey, hem onun sesinin kesinliğine, hem de bastırma süresinin kısalığına şaşmış göründü:

— Yirmi günde mi dediniz, Ethem Beyefendi?

— İnşallah!

Ethem Bey, son sözünü söyledikten sonra, Hayati Bey'in elini sıkarak merdivenlerden koşarcasına indi. Konağın önü arkası onun silahlılarıyla doluydu. Atlarına atlayarak açık ordugaha vardılar.

Ethem Bey hazırlıklarla uğraşırken Saruhan mebusu olan büyük ağabeyi Reşit Bey, yanında sekiz mebusla çıka geldi. Oturup genel olarak olaylar üzerinde konuştular. Mebuslar, ayaklanış bölgesi ile sonuçları üstünde Ethem Bey'in düşüncesini sordular.

Ethem Bey:

— Kaygılanmayınız. Tanrı'nın yardımıyla en kısa zamanda sonuç alınacaktır, dedi.

Mebuslardan biri:

— Ethem Bey, dedi. Sizden namusunuz üzerine açık söylemeniz dileğiyle bir soru soracağım. Bu soruya vereceğiniz cevap yalnız bendeniz için değil, bütün Büyük Meclisin bir sorunu çözümlemesi bakımından çok önemli olacaktır. Lütfen bize söyler misiniz? Yunan güçlerinin karşısında milis olarak ulusal güçlerin mi bulunması lazımdır, yoksa nizami güçlerin mi? Bugünkü durum ve koşullar içinde hangisini üstün tutuyorsunuz?

Ethem Bey, bu gelişin salt bu düşünceyle olduğunu hemen anlamıştı. Dedi ki:

— Efendim, ben, büyük bir kumandan değilim. Yalnız yurt görevlerini yapmak üzere en yararlı olduğunu sandığım alanda çalışan "naçiz" bir ferdim. Bu kerte önem taşıyan sorunuzun cevabını vermeye kendimi yetkili görmüyorum. Yalnız, düzgün ve nizami bir ordunun varlığı elbette ki gereklidir. Zatıalinizin sorusu, ayaklanış bölgesi içinse, ayaklanıcılar çoğunlukla çete savaşları yaptıklarından kendilerine benzeri biçimde karşılık vermek sonuçların en az yitikle elde edilmesi bakımından yeğ tutulur. Nitekim Adapazarı, Düzce, Hendek ayaklanış-

ları da benzer biçimde bastırılmıştır. Kanım odur ki, bu iki konuyu birbirine karıştırmamalıdır.

Ethem Bey'in bu sözlerinden sonra derin bir sessizlik oldu. Bu sözler Reşit Bey'i hiç de hoşnut etmemiş görünüyordu.

Anglikan Kardeşine şöyle bir soru yöneltti:

— Yani, bu ayaklanışları ordu güçlerinin bastıramayacağını sen de söylüyorsun, değil mi?

Sarıklı bir mebus, Reşit Bey'e şu yanıtı verdi:

— Ethem Bey'in cevabında bütün doğrular var. Milis güçlerini ayaklanış bölgesi için üstün tutuyor, nizami orduyu da Yunan ordusunun karşısında istiyor.

Reşit Bey, kardeşinin sözlerinden hoşnut kalmayarak mebus arkadaşlarını aldı gitti.

Öğleye doğru kıtalar, yolculuğa hazır durumdaydı. Bu sırada Hayati Bey ordugaha geldi: Mustafa Kemal, bütün vekaletlerin, içinde bulunduğu vilayet konağında Ethem Bey'i bekliyordu. Ethem Bey, koruyucu atlılarıyla vilayet konağına giderken bütün Ankara halkının kendisi için yine sokağa dökülmüş olduğunu gördü. Halk, onu görünce sevinç çığlıkları atıyor, bir sevinç yığını gibi fıkırdıyordu. Ethem Bey, vilayet konağına vardığında, Mustafa Kemal Paşa, başta olarak bütün vekiller ayakta onu bekliyordu. Mustafa Kemal, ona yanında yer gösterdi. Sonra ayaklanış bölgesinden yeni gelmiş bir telgrafı onun eline tutuşturdu:

— Boğazlayan da ayaklanıcıların eline geçmiş, dedi.

Ethem Bey, kafasında şöyle bir araştırdı. Boğazlayan denen yerin nerde olduğunu bir türlü kestiremedi.

Mustafa Kemal, onun yüzünden hemen korkunç bir sezişle bunu anladı. Ethem Bey'i çalışma masasının arkasını boydan boya kaplayan haritanın başına götürdü. Elindeki cetvelle Boğazlayan'ı gösterdi. Yerlerine otururlarken Mustafa Kemal:

— Böylelikle karşımızda bir cephe kurulmuş oluyor, dedi.

Bütün salondakiler, bir tehlikenin ağırlığı altında susmuşlardı. Yalnız, Mustafa Kemal canlı, soğukkanlıydı. Ankara iki cephe arasında sıkışmış gibiydi. Ayaklanış bölgesi durmadan,

alabildiğine genişliyordu. Gerçekten büyük bir tehlike, yürüyen bir dağ gibi Ankara'nın karşısına dikilmiş ilerliyordu.

Ethem Bey birdenbire bayağı heyecana kapılmıştı.

Yerinden fırladı:

— Müsaadenizle paşam, dedi. Sizlere iyi haberler gönderebilmeye çalışacağım.

Herkes ayağa kalktı. Mustafa Kemal'le birlikte kumandanlar, vekiller, Ethem Bey'i dış kapıya dek uğurladılar.

Ethem Bey, güçlerinin başında ayaklanış bölgesine doğru ilerlerken gerçeği daha yakından, daha doğru olarak görmeye başlıyordu. Bu bölgenin durumu, onun düşündüğünden daha büyük tehlikelerle yüklüydü.

Halk, ilk örneklere boyun eğerek, bu ayaklanışın bastırılamayacağı kanısına varmıştı. Bundan dolayı Ethem Bey güçlerine en küçük yardımı esirgiyordu. Mülki örgüt sinmiş, yitiklere karışmıştı. Buralarda artık hükümet yoktu. Ayaklanıcılar, kendi adamlarını mutasarrıf, kaymakam yapmışlar, maliye hazinelerini sömürmüşler, harıl harıl silah, asker topluyorlardı.

Ethem Bey, dört yana saldığı habercileriyle sağlamca ilerliyordu. Yozgat'ın berisinde kimi topluluklar olduğunu öğrenmişti. Ayrıca yolda Erzurum'dan Ankara'ya gelirken ayaklanıcıların saldırısına uğrayarak burada kuşatılmış, yarı yarıya yok edilmiş Erzurum güçlerine rastladı. Cemil Cahit Bey'in (General Toydemir) 5. Kafkas Tümeni de perişan edilmiş, toplarını, makineli tüfeklerini ayaklanıcılara kaptırmıştı. Yalnız silahlarını kaptırmakla kalmamış, askerlerini de kaptırmıştı. Ayaklanıcıların safları dağılan nizami güçlerin askerleriyle beslenmişti. Çapanoğulları, Ethem Bey'in anladığına göre, öbür ayaklanış bölgelerinde gördüğü ayaklanıcılardan daha güçlü bir durumdaydılar.

Ethem Bey, savaş meydanına doğru ilerlerken bir yandan da ayaklanışın yayıldığı bölgeleri ve başlangıçlarını inceliyor, böylece adım atacağı yerleri karış karış öğreniyordu. Bastırmaya gittiği ayaklanış bölgesinde, bir buçuk aya yaklaşık bir zamandan beri ayaklanıcıların silah sesleri, ağız kokuları, ayak kokuları, naraları çalkalanıp durmaktaydı.

14 Mayıs 1920'de Postacı Nazım, Çerkez Kara Mustafa başlarına topladıkları otuz-kırk kişiyle, Yenihan'nın Kaman bucağında ayaklanmış, 27-28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bir müfrezeyi basıp tutsak etmişlerdi. 28 Mayıs 1920'de bir başka ayaklanıcı topluluğu da Tokat dolaylarında yürüyüş durumundaki bir tabura saldırarak dağıtmış, bir bölümünü tutsak etmişti. Gittikçe yüreklenen ayaklanıcılar, 6-7 Haziran 1920 gecesi Zile kasabasını ellerine geçirmişlerdi. Asker, Zile kalesine sığınarak savunmada bulunduysa da yiyecekleri tükendiğinden ayaklanıcılara teslim olmuşlardı.

23-24 Haziran 1920 gecesi Boğazlıyan'ı basan ayaklanıcılar, ordaki müfrezeyi dağıtmışlardı. Amasya'da bulunan 5. Kafkas Tümeni kumandanı Cemil Cahit Bey, Ankara'ca oraya gönderildiyse de ayaklanıcılar onu da perişan etmişlerdi.

Bu başarılı ayaklanış zinciri, halka halka uzanarak Yozgat'a dek gelip dayanmıştı. Çapanoğulları'ndan Celal Edip, Salih, Halit Bey kardeşler, Aynacıoğulları, Deli Ömer çetelerini buyruklarına alarak 14 Haziran 1920 günü Yozgat yöresindeki Köhne bucağını ele geçirerek kara ayaklanış bayrağını açmışlardı. Çapanoğulları en sonra, 14 Haziran 1920'de Yozgat'ı basarak ele geçirmişti.

Daha Haziran'ın başlarında Çapanoğulları'ndan Celal Halit Beyler, Çopur Yusuf'la birlikte Sungurlu kazasıyla Hüseyinabat bucağını, Zile kazasıyla bütün bucaklarını dolaşarak korkunç bir padişahçı, İngilizci propagandanın yardımıyla Silahlı atlılar toplamaya başlamışlardı.

Yaptıkları propaganda şöyleydi:

— İngilizler, Müslümanlar için büyük yararlar sağlayacaklardır. İngilizler, şeriat koruyucusu olarak tanınacaktır. Büyük "ıslahat" yapacaklardır. Sivas'tan gelecek kuvvetlerle Yozgat'ı, Alaca'yı, Çorum'u, Amasya'yı basıp yağmalayacağız, diyerek yoksul köylülerin ağzını sulandırıyorlardı.

İttihatçı düşmanı eski mutasarrıflardan Çapanoğlu Halit Bey, Halife ordusu kumandanı adını alarak Ankara'yı basmayı tasarlıyor, bunun için doludizgin çalışıyordu. Hapishaneyi bo-

şaltarak mahkûmların çoğunu saflarına almış, Ermenilerden büyük silahlı bir savaşçı grubu edinmiş, kocaman umutların tahtına kurulmuş oturuyordu.

Ne var ki bu taht, birdenbire fırtınaya tutulmuş gibi sarsılmaya, sallanmaya başlamıştı:

— Ethem Bey geliyor!

Haberi, bel kemiklerini buzlu bir rüzgar gibi dondurarak ayaklanıcı safları arasında dolaşıyordu. Yeni Halife ordusunun yüreklilik barometresi, kasırganın yaklaştığını gösteren bir hızla düştükçe düştü. Halit Bey'le kardeşleri, buna bakmadan Yozgat'ın ilerisine büyük bir savaşçı kalabalığı sürdüler.

Ethem Bey, henüz bu ayaklanıcı kalabalığına rastlamadan, yolda "Ethem Bey" korkusunun Yozgat dağlarında sert bir poyraz gibi esmekte olduğunu öğrendi. Bundan yararlanarak, şimşek gibi, yıldırım gibi çarpıp bu ayaklanıcı sürülerini yere sermek, sonra onları imana çağırmak gerekti...

Ethem Bey, Ankara'dan ayrılışının üçüncü günü Yozgat dolaylarında ilk ayaklanıcı topluluğuyla karşılaştı.

Gerçekten kanlı, kıyasıya bir savaş başladı. Birkaç saatlik çarpışma sonunda ayaklanıcı saflarında panik başladı. Ethem Bey güçlerinin, birkaç yandan üst üste indirdiği vuruşlardan sonra ayaklanıcı topluluğunun başları arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Ethem Bey, bundan yararlanmak üzere yakaladığı adamlardan birkaçını ayaklanıcılara göndererek kendilerine on iki saatlik bir teslim olma süresi verdi. Bu sürenin dışında hiçbir teslimi kabul etmeyeceğini bildirdi. Onlarda bütün bir kanı uyandırmak üzere aldığı tutsaklardan gerçekten suçlu birkaç kişiyi Divan-ı Harp'te mahkûm ettirerek kafalarını kestirip ayaklanıcı saflarına gönderdi.

Ültimatom süresinin bitmesine henüz beş-altı saat kalmıştı ki ayaklanıcılar arasında çözülme başladı. Ethem Bey, durumdan iyice yararlandıktan, kendisine katılanların akrabalarına haber saldıktan sonra, kendisine katılmamakta direten ayaklanıcı topluluğuna hiç beklemedikleri bir yandan topçu ateşinin korumasında, baskın biçiminde şiddetli bir saldırıya

geçti. Ayaklanıcılar, büsbütün gafil avlanmışlardı. Darmadağın bir biçimde Yozgat şehrine doğru kaçmaya başladılar. Dayanak yerleri olan Yozgat şehrine varıp orda yine toparlanmak isteyen ayaklanıcı yığınları, bu kez hiç beklenmeyen bir yandan şehrin kuzeyinden saldıran Ethem Bey atlılarının uzun mızrakları, keskin kılıçları altında sapır sapır dökülmeye başladılar. Bunlar Ethem Bey'in yıldırım hızıyla şehrin kuzeyine sürdüğü atlılardı. Bunları Yenihan üzerinden gelmiş başka Kuvayı Milliye sanan ayaklanıcılar, iki ateş arasında kalınca teslim olmaktan başka çözüm yolu bulamadılar. Tevfik Bey atlıları, doludizgin Yozgat tepelerine yetişmiş, şehri kuşatmaya başlamıştı. Şehir büsbütün kuşatılmadan Tevfik Bey'in attırdığı top, Halit Bey'le öbür ayaklanıcıları uyardığından atlarına atlayıp savuşmuşlardı. Yalnız kaçamayıp şehirde kalan yığınla ayaklanıcı, evlere saklanıp pencerelerden, kapı aralıklarından ateş etmeye, şehrin sokaklarında adım adım ilerleyen Kuvayı Milliyeyi uğraştırmaya, terletmeye başladılar.

Şehirdeki işi çabuk bitirmek zorunda olan Ethem Bey, zor durumda kaldı. Şundan ki evler bütün çoluk çocukla dolduğundan, buralara gizlenen ayaklanıcılar da bunları sokağa bırakmadığından evler topa tutulamıyordu. Nerdeyse tanyeri atmak üzereydi. Şehir hala sardalya kutusu gibi ayaklanıcılarla doluydu. Halkı bu sardalya kutusundan ayırıp dışarı çıkarmak, çözümsüz bir iş olmuştu. İşin kötüsü, bu sırada uzaklarda Halit Bey'le kardeşleri yeni silahlı yığınlar toplamaya çalışıyordu. Burda iki ateş arasında kalmak işten bile değildi.

Şehre kapanan ayaklanıcılar burdan çıkarılamayınca Ethem Bey, yüreği sızlayarak en korkunç çözüme başvurdu. Toplar, şehri dövmeye başladı. Taşlar, kalaslar, insanlar, hayvanlar kapkara dumanlarla birlikte gökyüzüne fırlıyor, dışarı fırlayan silahsız halkı kurtarıyor, karşı duranları hemen oracıkta canından ayırıyordu. Top mermilerinin ilk düştüğü yer, Çapanoğulları'nın konağı oldu. Korkunç kadın, çocuk çığlıkları yükseldi. Yanan evlerden fırlayan yaralı, yarasız insanlar, yangınların kızıl aydınlığında öteye beriye koşuşup duruyordu. Gü-

neş doğarken Ethem Bey güçleri, Yozgat'ı bütünüyle ele geçirdiler. Ne yazık ki bu artık bir şehir kalıntısından başka bir şey değildi. Evlerden yükselen dumanlar, yanan kalaslar, taş yığınları arasından gelen yaralıların iniltileri, Ethem Bey'i çok tedirgin etti. Evlere saklanıp şehrin yıkılmasına yol açan ayaklanıcılardan yakalananlar hemen kurulan Divan-ı Harbe verilerek türlü cezalara çarptırıldı.

Meclisin yeni kabul ettiği "Hıyaneti Vataniye" kanunu ilk kez burada cayır cayır işledi. "Vatan hainleri", darağaçlarında, yanan evlerin dumanlarıyla genizleri yanarak sallandırıldılar. Bunlar on iki kişiydi. Aralarında Yozgat şehrinin şeri hakimiyle Düzce'de yalvarışları kabul edilerek müfrezesine kattığı dört de Abaza vardı. Rıfat Bey'in müfrezesinden olan Abazalar, şehirde kargaşalıktan yararlanarak Rıfat Bey'in müsaadesiyle evlere girip zorla para almıştı. Sonra bir Ermeni kızına da tecavüzde bulunmuşlardı.

Ethem Bey, bu sevindirici zafer haberini Ankara'ya Mustafa Kemal'e bildirmek için can atıyordu. Ne yazık ki ayaklanıcılar Ankara'ya giden bütün telgraf tellerini kesmişlerdi. Bu yüzden Ankara'yla haberleşemiyordu. Yalnız, kesin zaferi elde ettikten sonra, bunu Mustafa Kemal'e bildirmeye karar verdi.

Ethem Bey, bu sabah Yozgat'ın yangın dumanları arasında dolaşarak yapılacak yeni işler için buyruklar verirken dünle bu gece ellerinden kaçıp giden ayaklanıcı dökümtüleriyle değinmek(kavuşmak) üzere hızlı atlı müfrezeleri gönderdi.

Hükümet konağına indiğinde bir telgraf memuru gelerek:

— Efendim, Kılıç Ali Bey sizi Kayseri'den makine başına çağırıyor, dedi.

Ethem Bey, telgrafhaneye gitti. Kılıç Ali Bey telin öbür ucunda şöyle dedi:

— Efendim, müfrezenin ihaneti yüzünden Boğazlıyan'daki çatışma sırasında bozuldum. Ancak birkaç yakın arkadaşımla Kayseri'ye gelebildim. Gerek süvari müfrezem, gerek bundan başka Boğazlıyan'da bulunan piyade taburu bütünüyle bozuldu; bir bölümü ayaklanıcılara katıldı. Şimdi, Boğazlı-

yan ayaklanıcıların eline düşmüş bulunuyor.

— Üzüntü verici bir bozgun! Fakat ben bu gibi rezaletlerden bıktım. Elinizdeki top ve tüfeklerle sopalı ayaklanıcıları silahlandırıyor, şımartıyorsunuz. Size ne gibi bir emir vereyim? Umudum, iki gün içinde bu bölgede güvenliğin sağlanacağıdır. Bunun için doğruca Ankara'ya git.

Ethem Bey bu buyruğu çektirdikten sonra görüşmeyi kesti. O gün, kaçan ayaklanıcıların arkasından gönderdiği keşif kolları kumandanlarından gelen raporları değerlendirerek ertesi gün bütün güçleriyle Yozgat'tan yola çıktı. Şehrin kuzeyini, kuzey doğusunu tarayarak bir gece Alaca'yı kuşattı. Alaca, epeyce bir ayaklanıcı yüküyle yüklüydü. Sımsıkı kuşatmadan sonra tanyeri atarken saldırıya geçen müfrezeler, iki saatlik bir çarpışmadan sonra kasabaya girdiler. Burda Ethem Bey'e karşı silah atan ayaklanıcılardan pek azı canını kurtarabildi.

Ethem Bey, Yozgat'ın içinde iki yüz elli kişilik bir güvenlik gücü bırakmıştı. Alaca'da iki gün kalıp Alaca-Çorum-Sungurlu arasında kesilmiş olan telgraf tellerini onarttı. Haberleşme işlerini yoluna koydu. Eline geçen yeni raporlara göre Çapanoğlu kardeşlerden Celal, Eyüp Beyler, Alaca'nın kuzey doğu yönündeki Arapseyfi Boğazı dolaylarında yeni güçler toplamaktaydılar. Ethem Bey'in Alaca'da zaman yitirmekten korkmayarak iki gün beklemesinin önemli bir amacı vardı. Ayaklanıcıların toplanmasına fırsat vermek istiyordu. Böylece hepsini bir arada yakalayarak kahredici bir vuruşla bir çırpıda saf dışı etmek istiyordu. Bunu başarınca artık, geniş ovalar, dağlar, yaylalar üzerinde ayaklanıcı kovalamaktan kurtulacaktı. Ayaklanıcıların kökünü kurutmak da ancak böylece olabilirdi.

Ethem Bey'in askerce sezgisine göre Çapanoğulları'nın Arapseyfi Boğazı dolaylarında toplanmaları şu amacı güdüyordu. Bir müfrezeleriyle Yozgat şehrinde bırakılan iki yüz elli kişiyle bir gösteri saldırısı yapacaklar, Ethem Bey'in büyük gücünü yerinden oynatıp sözde Yozgat'a koşturacaklardı. Ethem Bey güçleri de Yozgat'a varmak için doğal olarak Arapseyfi Boğazı denen kapandan geçecekler, böylece toptan yok edile-

ceklerdi. Çapanoğulları'nın bu gizli planını sezen Ethem Bey, buna karşı plan tasarladı.

"Arapseyfi Boğazı gerçekten önemli ve korkunç bir yerdi." Ayaklanıcılar, Yozgat'a saldırınca Ethem Bey güçleri, bu en kısa yoldan geçerek yardıma koşmak zorundaydılar. Ethem Bey, Alaca'ya giderken bu boğazdan geçmiş, buranın ne korkunç tuzaklar sakladığını iyice görmüştü.

Çapanoğulları'nın planını sezdikten sonra dudaklarında bir gülümseyiş belirdi. O, bu planı tersine çevirip bir cehennem külahı gibi onların başına geçirecekti. Alaca'da kalışının ikinci günü akşamına dek alınan haberlere göre Çapanoğulları'nın Arapseyfi Boğazı'ndaki yığınakları bitmek üzereydi.

Bunun üzerine onların planlarını uygulamalarına zaman bırakmamak için üçüncü günü tanyeri atarken askerini Arapseyfi Boğazı'na doğru yürüttü. Alaca ile Yozgat arasında Arapseyfi köyünün yöresinde bulunan boğazdan içeri yem olarak bir müfreze sürdü.

Güneş doğarken bu kıtalar, ayaklanıcılarla çarpışmaya başladı. Ethem Bey'in müfrezeleri boğazın giriş yerinde çarpışıyorlardı. Onların görevi, plana göre ayaklanıcıların bakışlarını üzerlerine çekmekti. Bu sırada her iki yandan gürleyen toplar, savaşçıları yüreklendirmeye çalışıyordu. Ethem Bey, bu göstermelik savaşı dürbünüyle seyrediyor, birkaç saat sonra olacakları düşünerek gülüyordu.

Gerçekten de savaş başlayalı ancak iki saat olmuştu ki, Ethem Bey'in iki saat önce boğazın arkasından, kuzey yönünden gönderdiği iki güçlü atlı müfrezesi, hemen hemen bütün ayaklanıcıları arkadan çevirmişti. Şimdi onların çoğunluğu iki ateş arasında bulunuyordu. İki ateş arasında kalan ayaklanıcılar iki saat daha dayandılar. Sonra, bozgunun paniği içinde can kaygısına düştüler. Atların nalları altında, sırtlarını, göğüslerini delen mızrakların korkusundan kaçacak delik arayarak şaşkın, ellerindeki tüfekleri, makineli tüfekleri, topları bırakıp kaçmaya başladılar.

Biraz sonra savaş meydanını gezen Ethem Bey, yüzlerce ölü, yaralı tutsağı gözden geçirerek Çapanoğlu kardeşleri aradı. Bu kez de ölümden, tutsaklıktan sıyrılıp gitmişlerdi.

Ethem Bey, kaçan dökuntülerle Çapanoğulları'nın arkasına hızlı müfrezeler gönderdi. Arapseyfi Savaşı'nın sonucunu Ankara'ya bildirerek Arapseyfi Boğazı'ndan kuzeye doğru ilerledi. Ortaköy'e, Zile'ye gitti. Bütün yol boyunca yaptığı incelemelere göre Orta Anadolu'daki ayaklanma dalgaları, son *Arapseyfi* yengisiyle tarihe karışmıştı.Gönül rahatlığıyla Ankara'ya şu büyük müjdeyi verdi:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bimennihilkerim(Tanrı'nın yardımıyla), güçlerimiz ayaklanıcıları her yanda yenip perişan ederek Yozgat şehrini kurtarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin ve zatıalilerinin bana verdiğiniz bu görevi yerine getirmiş olmaktan doğan sevincim sonsuzdur. Yönetimi, mülki ve askeri makamlara bırakarak temel görevimin başına dönmek üzere Ankara üzerine yola çıktığımı bildiririm."

Umum Kuvayı Seyyare Kumandanı
Ethem

Mustafa Kemal de kurtulmuş Yozgat'ta bulunan Ethem Bey'e şu telgrafı çekti:

"Alaca bölgesinde Kuvayı Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

28 Haziran 1920

Son Arapseyfi Boğazı'nda elde edilen kahredici yenginizden dolayı bütün kalbimle zatıalilerini ve kahraman savaş arkadaşlarınızı kutlarım. Bozguna uğrayarak dağılan başıboş ayaklanıcıların izlenmeleri için Çorum'da Refet Bey'e, Zile'de

Cemil Cahit Bey'e buradan da buyruk verildiği bildirilir, efendim."

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Ethem Bey, Yozgat'ta bulunduğu sırada Fevzi Paşa'dan şu telgrafı aldı:

"Yozgat'ta Kuvayı Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

29 Haziran 1920

Şayanı şükran başarılarınızı kutlarım. Cepheleri denetledim ve durumu yakından görüp gereken buyrukları verdikten sonra, bugün Ankara'ya döndüm. Cephede düşmanın durumuna ilişkin bilgi de aldım. Yunanlıların yakında saldırı ihtimalleri yoktur. Cephelerimiz ani olarak yapılacak bir saldırıyı püskürtmeye yeterli bir durumdadır. Bundan dolayı gönül rahatlığıyla bastırmalarınızı sürdürebilirsiniz. Lütfen raporlarınızın geciktirilmemesini gerekenlere emir buyurunuz.

Müdafaa-i Milliye Vekili
Tümgeneral Mustafa Fevzi

Ethem Bey, bu telgrafın dediklerine sevindi. Dört aydır kan ter içinde ayaklanıcı sürülerinin ardında koşup duruyordu. Hiç olmazsa kıtalarını birkaç gün olsun dinlendirip cepheye bu dinlenmiş askerleriyle gidecekti.

Ne yazık ki Yozgat'ta hala sürüp giden Divan-ı Harp çalışmaları, son günlerde ortalığı karıştıracağa benzeyen bir aşamaya gelip dayanmıştı.

Kuvayı Milliye, Yozgat'a girdiğinde Yozgat mutasarrıfı bir evde saklanmış olarak yakalanmış, saklandığından dolayı suçlu olması düşünülerek mahkemeye verilmişti. Mutasarrıfın sorgusu, onun suçlu olduğunu meydana çıkarmış, ele gecen belgelerle tanıkların anlattıkları da bunu doğrulamıştı.

Ne tuhaftı ki, mutasarrıfın suçluluğu Ankara'nın arslan gibi sevimli sevgili valisi Yahya Galip Bey'le Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'i de gölgeleyecek bir yoğunluk taşıyordu.

Son kerte nazik bir durum meydana gelmişti.

Ethem Bey, bu işin örtbas edilmesini ileri sürünce çok sert bir asker olan, üstelik küçük kardeşini de etkisi altında bulunduran Tevfik Bey, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in Divan-ı Harp karşısına çıkarılması için Ankara'dan Yozgat'a getirilmesinde ayak diredi. Ağır basan Divan-ı Harp, Ethem Bey'den Yahya Galip Bey'in suç yeri Yozgat'a getirilmesini istedi.

Ethem Bey, hemen Ankara'da Dahiliye Vekaletine bir telgraf çekerek Yozgat'ta Divan-ı Harp'ça sorguya çekilmek üzere Vali Yahya Galip Bey'in hemen Yozgat'a gönderilmesini istedi.

Ankara, bunun üzerine durumun tehlikeli bir noktaya doğru kaymaya başladığını anladı. Mustafa Kemal işin elastiki olarak yönetilmesini daha uygun görerek Ethem Bey'e çektirdiği telgrafla Vali Yahya Galip Bey'in hemen görevinden uzaklaştırıldığını, ancak yolculuk edemeyecek kerte hasta olduğundan yola çıkarılamayacağını bildirdi. Mustafa Kemal, bundan başka Ethem Bey'e bir telgraf çekerek, isteği üzerine "sabık vali" Yahya Galip Bey'in hemen Yozgat'a gönderilmesi için emir verdiğini bildirdi.

Mustafa Kemal, bunun bayağı bir Divan-ı Harp işi olmayıp bir iktidar kavgasının sert bir başlangıç noktası olduğunu anlamıştı. Asker gücünü elinde tutan iktidar sahipleri, hükümete de, Büyük Millet Meclisi'ne de el koymak istiyorlardı. Mustafa Kemal, işin Yahya Galip'le bitmeyeceğini hemen anlamıştı. Divan-ı Harbi yönetenler, onun arkasından mutasarrıfın yerinde kalmasında rolü görülen Mustafa Kemal'i de Divan-ı Harp üyeleri karşısına dikmek isteyecek, o gitmek istemeyince Ankara'nın üzerine yürüyecek milli hükümete el koyacaklardı. Mustafa Kemal, post kavgasının çok erken olmakla birlikte başlamış olduğunu anlamıştı. Bunu türlü yumuşak taktiklerle savuşturmaya çalışıyor, kıvranıp duruyordu.

Menderes kahramanı Hacı Şükrü Bey'le onun geniş arkadaş grubu, Ethem Bey'in kafasına bu düşünceyi bir kez sokmuşlardı. Meclisin çoğunluğu da artık kesin olarak Ethem Bey'in arkasındaydı. Bunlar Ethem Bey'in uzatacağı eli hemen coşkunlukla sıkacak kerte Ethemciydi.

Başlarında Tevfik Bey'in bulunduğu Divan-ı Harp Kurulu, Ankara'daki suçluların bir ayak önce getirilmesi için Ethem Bey'i sıkıştırıyor, onun da Ankara makamlarını sıkıştırmasını istiyordu. Ethem Bey, görünüşe göre birdenbire ufukta görülen Türkiye'nin en büyük adamı, Türk ordusunun başbuğu oluvermenin tatlı düşler veren iklimine girmiş gibiyse de yine de usunun ışığında yürümek isteyen bir davranış içindeydi. Divan-ı Harp, bütün müfrezelere egemen bir durum almak üzereydi. Ethem Bey'i sıkıştırabiliyordu. Bu bir tehdit de olabilirdi. Ethem Bey, bu baskı altında Ankara'yı sıkıştırmayı düşünmeye başlamıştı ki bir gece büyük ağabeyi Reşit Bey kendisini Ankara'dan makine başına çağırdı.

Mustafa Kemal, asker gücüyle siyasal gücün karşı karşıya geldiği bu pek tehlikeli günleri savuşturabilmek için her türlü çözüm yolunu sabırla deniyordu. Kendisinden izin alarak Bursa'ya gidip orda dinlendiği sanılan Ethem Bey'in büyük ağabeyi Reşit Bey'i Ankara'ya çağırtıp bu çelik düğümü onun kişiliğiyle çözmek istedi.

Evet, kendisi salt bir siyasal güçtü. Asker gücü, bütünüyle Ethem Bey'in elindeydi. Ethem Bey, "Sarı Bacak" dediği nizami ordu kadrosunu ya kendi buyruğunda kullanmak ya da yolunun üzerinden uzaklaştırmak sorunuyla karşı karşıyaydı. Şundan ki Yozgat'a giderken Ankara'da kaldığı bir kaç gün içinde nizami ordu subaylarının, özellikle Mustafa Kemal'in isteyemeyeceği büyüklükte bir asker ününe ve gücüne erişmişti. Bu gerek Mustafa Kemal, gerekse kendisi için tehlikeliydi. Hele milis-nizami ordu ikiliği de göze batacak, uykuları kaçıracak biçimde ortaya çıktıktan sonra herkes kampını seçmeye başlamıştı.

Yalnız Mustafa Kemal, iktidarın şerefli iklimine bu kerte yaklaştıktan sonra hiç de gerilemek isteğinde değildi. O, Ana-

fartalar'ı yapmış kumandandı. Yine de Meclis ibresinin Ethem Bey'i gösterdiğini anlamanın korkunç tedirginliği içindeydi.

Büyük Millet Meclisi, Çapanoğlu ayaklanışını bastırmak üzere Eskişehir'de dinlenmekte olan Ethem Bey'i istediğinde o, bunu geciktirmek, küllemek için epeyce çalışıp Cemil Cahit Bey'le Sivas'taki kolordunun güçlerini, Kılıç Ali Bey'in küçük müfrezesini oraya sürdürüp perişan ettirmemiş miydi?

Ayaklanıcıların nizami ordu güçlerini üst üste dağıtıp yok etmesi Meclisi uyarmış, mebuslar gizli bir birleşim yaparak bu sorunu görüşmek istemişti. Kırşehir mebusu Müfit Hoca'nın önerisi kabul edilerek sorunun gizli birleşimde görüşülmesi gerçekleşmişti. Mebusların önemli bir bölümü Fevzi Paşa'yla Mustafa Kemal'in açıklama yapmasını istemişti. Çok tartışmalı geçen birleşimlerde Saruhan Mebusu Reşat Bey, Biga, Adapazarı, Hendek, Düzce ayaklanışlarının ne biçimde bastırıldığını anlatarak bu işin ancak Ethem Bey güçleriyle çözüme ulaşabileceği kanısında olduğunu söylemişti.

Mustafa Kemal:

— Kuvayı Seyyare'nin asıl adı, Kuvayı Tedibiye'dir ve gerekirse Başkanlık makamı ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti bu iş için karar verecektir, demişti.

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey:

— Kararın alınması için ayaklanıcı güçlerinin Ankara'ya girmesini mi bekliyorsunuz? diye sormuştu.

Tunalı Hilmi Bey:

— Ethem Bey güçlerinin bu ayaklanışı bastırmak için Büyük Millet Meclisi adına hemen Ankara'ya çağırılmasını öneriyorum, diye kesin bir istek ileri sürmüştü.

Mustafa Kemal söz alarak:

— Vekiller heyeti, Büyük Meclis adına ve Büyük Meclise izafeten de Büyük Meclisle birliğim. Ne var ki bu çağırışın usul ve düzenler içinde ve Milli Savunma Vekaletince yapılması uygun olur, diye diretmişti.

Meclis, bu biçimi benimsemişti. Milli Savunma Bakanlığı, Ethem Bey'i ayaklanış bölgesine gönderirken bunun Meclisin

isteği gereğince olduğundan söz etmemişti.

Ethem Bey, ayaklanış bastırıldıktan sonra durumu görmek için Yozgat'a varmış olan kimi mebuslardan bunu işitince çok üzülmüştü. Sudan olaylarda gözdağı vermek için *"Yüksek Meclisin kararıyladır"* deniyordu da bu kerte büyük bir sorun için Meclisin kararıyla olduğu neden bildirilmiyordu?

Yine yanına gelen mebuslardan öğrendiğine göre, Meclis, şu sırada ikiye ayrılmış, milis güçleri mi, nizami güçler mi konusunu tartışıyordu. Yozgat ayaklanışının bastırılması hem de rekor denecek bir hızla bastırılması Ethem Bey'in dostlarının da düşmanlarıyla rakiplerinin de sayısını arttırmıştı.

Bu bastırış, Mustafa Kemal gibi Ethem Bey'i de son kerte güç bir duruma düşürmüştü. Ethem Bey'i, Mustafa Kemal'in hiçbir vakit istemeyeceği kerte büyütmüş; Mustafa Kemal'i de Ethem Bey'in gözünde sonucu tehlikeli olabilecek bir biçimde küçültmüştü.

Ethem Bey'in son zaferiyle el ele veren Meclisin çoğunluğu, yurda, ulusa son kerte yararlı bu iki insanı ister istemez karşı karşıya getirmişti.

Yeni bir halk döneminin, halk ordularının iktidarlara el koyduğu bir dönemin başladığı bilinci de Ethem Bey'i bir zamandan beri etkilemiş bulunuyordu. Böyle düşünceler, Yozgat zaferi dolayısıyla kozlarını oynamaya yeltenir görünüyorlardı.

Böyle civcivli bir zamanda, Ethem Bey ordusunun siyasal tezlerini Mecliste, Ankara çevrelerinde her Allah'ın günü doludizgin savunan Reşit Bey, Ankara'dan izinli olarak ayrılmış, sözde dinlenmek üzere Bursa'ya gitmişti. Demek ki o Ankara'yı Ethem Bey'in kaba gücü karşısında ezdirerek halk güçlerini, milisi iktidara getirmeye çalışıyordu.

Reşit Bey, Mustafa Kemal'le arkadaşları kendisini Ethem Bey'e karşı olarak kullanmasınlar diye Ankara'dan kaçıp gitmişe benziyordu. Mustafa Kemal, Yozgat'ta karşısına Ethem Bey kılığında dikilen halk ordusu gücünü yenmek üzere yine Ethem Bey'in ağabeyini kullanmayı uygun buldu. İşin panzehiri de ağının içindeydi. Mustafa Kemal, bir ivedi yurt işinden dola-

yı görüşmek üzere Reşit Bey'i Ankara'ya çağırmış, onunla bu çetin sorunu uzun uzadıya görüşmüş, onu kendi düşüncelerine yatırmış görünüyordu.

Reşit Bey, makine başında Yozgat'taki kardeşiyle şöyle konuştu:

— İzinli olarak Bursa'dayım. Mustafa Kemal Paşa'dan aldığım ivedi bir telgraf üzerine Ankara'ya geldim. Paşa başta olmak üzere kimi mebus ve içten dostların dileği üzerine sizinle görüşmeyi gerekli buldum. Sabık Ankara Valisi Yahya Galip Bey sorununu ve buna ilişkin mahkemeyi hoşgörü ile geçiştirmenizi, eğer zorunlu ise yalnız mutasarrıfın cezalandırılması ile yetinilmesini günün durum ve koşulları bakımından gerekli buluyorum. Mustafa Kemal Paşa'nın bu işte bana olan itirafı, yakınmaları, sonsuzdur ve içtenliğe dayanmaktadır.

Evet, o bölge ayaklanışının arifesi günlerinde Yozgat halkının, mutasarrıfı, Vali Yahya Galip Bey'e, hükümete yakınmalarına aldırmayarak, Mustafa Kemal Paşa'nın mutasarrıfın yerinde bırakılmasına etki, kılavuzluk yaptığı, hatta Vali Yahya Galip Bey'in mutasarrıf üstüne olan yakınmaları dikkate almak istediğinde Mustafa Kemal Paşa'nın yine etki yaparak valiyi bu kanunca kovuşturmadan alıkoyduğu bir gerçekse de Mustafa Kemal Paşa'nın bu iltimasının iyi niyete dayanmakta olup asla bir ihanet ya da çıkardan ileri gelmediğini benimsemek gerek. Bunlar olağanüstü durum gereği olan yanlışlıklardan sayılabilir. Bunların, arkadaşlar arasında kimi zaman hoşgörüyle geçiştirilmesi de bir "insanlık" sayılmaya değer durumlardandır.

Ve sonra, siz kardeşlerim, yurdumuzda devlet adamı kıtlığında bulunduğumuzu bilmeli ve her bozguncunun sözlerine aldanmaktan kaçınmalısınız. Mustafa Kemal Paşa'yı ve sadık arkadaşlarını gönül rahatlığına ulaştıracak "evet" cevabınızı telgraf başında bekliyorum. Şunu da hatırlatırım ki oradaki adli ve inzibati işlerinizi ora hükümet ve adliyesine bırakarak her zaman bir ayaklanış eğilimi görünen Konya yolunu izleyerek cepheye yetişmenizi çok uygun buluyorum. Gerçekte şimdi her yanda durgunluk meydana gelmişse de Konyalıların sizi

ve gücünüzü yakından görmeleri iyi etki bırakmaktan geri kalmaz.

Ethem Bey, Reşit Bey'e şu yanıtı verdi:

"İstila karşısında ve tehlikeli durumlar içinde savunmaya çalıştığımız şu mülk ve devletin felaketine yol açan kötü niyet erbabından çok, sorum düşüncesinden yoksun iyi niyet sahibi görünen zorbalık düşüncesi taşıyanlar meydanda görünürken neden bize af ve hoşgörü salığında bulunuyorsunuz? Bununla birlikte vicdanım razı olmayarak ve son kez isteğinize uyarak mahkemenin kaldırılmasına çalışacağıma söz veriyorum.

Bizim için Konya yolundan geçmeyi gerekli görmüyorum. Şu kadar ki merkezi Ankara olan ulusal yönetim kurulu ve hükümeti, her şeyden çok adalete güç ve önem vermelidir. Haksız işlemlerden kendilerini ve memurlarını ayırmalıdırlar."

Ethem Bey'in ağabeyine bu yanıtı verdikten sonra Divan-ı Harbi kandırıp verdiği sözü geçerli kılabilinceye dek göbeği çatladı. Divan-ı Harp üyelerini arkadaşça görüşerek kandırabildiyse de Divan-ı Harp reisi olan ağabeyi Binbaşı Tevfik Bey'le ileri geri epeyce itişmek zorunda kaldı.

Ankara'ya işin bulaşmaması için mutasarrıfın yargılanması da durdurularak hapisten salıverildi. Ethem Bey, Dahiliye Vekaletine yazarak Yozgat mutasarrıflığına Yarbay Şerif Bey'i getirtti.

Mustafa Kemal, Yozgat'tan tehlikeli haberler almaya başlamıştı. Reşit Bey aracılığıyla Ethem Bey'le milislerini Konya üzerinden Salihli Cephesine aşırtmak istediyse de Ethem Bey, bunun altında gizlenen uzaklaştırma niyetini sezmiş, Ankara üzerinden geri dönmeyi kafasına koymuştu. Kim bilir, belki de kendisine artık açıktan açığa "Başbuğ" diye seslenen kişiler, Ankara'dan geçerken ona bütün Ankara'yı teslim edebilirlerdi. Mustafa Kemal'in otoriterliğine karşı antipati besleyenlerin hepsi gözlerini Ethem Bey'e dikmiş, doğacak mucizeyi bekliyordu. Her iki önemli askerin bütün dostları, düşmanları, bu sırada kendi kurtuluşları için bir şeyler yapmak gerekliliğini duyuyor, harıl harıl çalışıyorlardı. Mustafa Kemal, Reşit Bey'in yumruğunu kullana-

rak birinci raundu kazanmışsa da Ethem Bey'in ordusuyla Ankara'ya varması, bin türlü bulaşık işe yol açabilirdi.

Her iki askerin kulağına da çok tehlikeli haberler fısıldanıyordu. Mustafa Kemal'e Ankara'nın basılarak kendisiyle yakın arkadaşlarının yakalanacağı, kendisinin Meclisin önüne kurulacak darağacında sallandırılacağı; Ethem Bey'e de çete adı verilen bütün halk ordusunun kaldırılıp kumandanlarının sahneden silineceği söyleniyordu.

Bunları söyleyenlerin hepsi de şöyle böyle kişiler değil, mebuslardı. Bir gün Ethem Bey'in, Yozgat'a gözlemci olarak gelen sekiz mebus önünde, kulağı bu olumsuz propagandayla dolmuş olarak şöyle söylediği işitildi:

"Ben, o Mustafa Kemal'i Meclisin önünde asacağım!"

Ethem Bey'in bu lafı söylediğini Yozgat'ı görmeye gelen sekiz mebustan biri Mustafa Kemal'in kulağına iletti gibi yine o mebuslardan birine yazdığı bir mektupta bir kez daha yinelemiş, bu mektup da doğruca Mustafa Kemal'in eline geçmişti.

Şimdi, Mustafa Kemal başta olmak üzere birçok yakınları, birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı.

"Ethem, Ankara'dan geçerken adalet sehpasını Meclis konağı önünde kurmak niyetinde imiş!"

*

* *

Ethem Bey'in demir eliyle son ayaklanış dalgası da bastırılınca, Yunanlılar artık, iç savaşlardan kendilerine bir yarar gelemeyeceğini anlayarak Milne çizgisi boyunca çok sıkı bir saldırıya geçmiş, çerden çöpten Türk siperlerini tahta perdeler gibi devirerek ilerliyordu. Yunanlılar, ilk yumruğu da Ethem Bey'in Salihli Cephesine vurup burasını yararak geçmişlerdi.

Ethem Bey'se hala Yozgat dağlarında en değerli günleri ötelere doğru yolcu etmekteydi. Yunan cephesinin korkunç durumunu işittikçe içi içine sığmıyordu. Ankara'dan birbirini kovalayan şifre telgraflar gelip duruyor, hepsi de Yunan saldırısının durdurulmayan bir çelik seli gibi hatlarımızı bir bir ezerek geçtiğini anlatıyordu.

3 Temmuz 1920 tarihli şifre şöyle diyordu:

"Yozgat'ta Kuvayı Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

Yunan ordusunun ani saldırısı sonucu, cephelerimizi bozmayı başararak ileri yürüyüşe geçtiğini, bundan önceki şifreli telgrafla bildirmiştim. Genelkurmay Başkanlığından gelen son savaş raporlarına göre hiçbir yanda dişe dokunur direnç gösteremeyen nizami ve milis kıtalarımız düşman ilerledikçe erimekte ve dağılmakta, savunmayı zayıf bulan düşman ordusu da iki koldan ileri yürüyüşlerini sürdürmektedir. Bir kolu Balıkesir'i, öbür kolu da Alaşehir ve dolaylarını işgal etmiş bulunuyor. Eğer Yunanlılara herhangi bir yandan bir vuruş indirmeyi başaramazsak durmadan ilerleyecekler. Kuvayı Milliye'nin can damarlarını meydana getiren en önemli noktaları ellerine geçireceklerdir. Bu, pek doğaldır. Bundan çıkacak fenalığın ve tehlikenin önünü almak, şu durum içinde bizler için sonradan elden gelmeyecektir. Henüz yeni ortadan kaldırılmış tehlikeler, kuşkusuz yeniden canlanacaktır. Böyle bir direnmeyi, böyle önemli bir görevi üzerine alıp başarabilecek olan güç, ancak sizin morali kırılmamış müfrezelerinizdir. Bundan dolayı bastırılması sona eren Yozgat bölgesinin güvenliğine geri kalan ufak tefek işlerle uğraşmak üzere Binbaşı Çolak İbrahim Bey'e Ankara'dan Yozgat'a gitmesi emrini şimdi verdim.

Genelkurmay Başkanı
Albay İsmet

Ethem Bey, Yunan saldırısını bildiren bu şifreleri aldıkça Fevzi Paşa'yı anıyor, onun Yunan saldırısını olanaksız bulan görüşlerinin ne kerte kısa gözlemlere dayandığını anlıyordu. Kim bilir belki de Fevzi Paşa o zaman, Ethem Bey rahatça işini basarsın diye böyle bol keseden laflar etmişti. Belki de bu olumlu raporlarından dolayı utanarak kendisi saldırı üstüne hiçbir şey bildirmiyor, salt İsmet Bey'i kullanıyordu.

Ethem Bey, Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'den aldığı şif-

re üzerine müfrezesini alıp cepheye dönmek üzere Ankara'ya yollandı. Ankara'ya vardığında doğru Büyük Millet Meclisi'ne götürüldü. Caddeler, yine coşkun kalabalıklarla dolmuştu.

Ethem Bey, her derde deva bir yarı Tanrı kahraman gibi eller üstündeydi. Yalnız havada garip bir koku vardı.

Mustafa Kemal, Ethem Bey'in Ankara'ya yollanışını telefonla sorarak, bundan iki saat sonra Yunan saldırısını önleyecek kimi çözümler bulmak üzere ivedi Eskişehir'e yollanmıştı. Fevzi Paşa da meydanlarda yoktu. Ethem Bey, Meclisin önünde asacağını açıkça söylediği devrim başkanını elbette karşısında boynunu ilmiğe uzatmış bulamayacaktı.

Ankara'ya bu ikinci gelişinde ağabeyi Reşit Bey'in kardeşleri hesabına çok yüksekten atıp tutmalarda, meydan okumalarda bulunduğunu, Ethem Bey adına çok aşırı propagandalar yapmış olduğunu anladı. Örneğin, nizami orduyu küçümsemek üzere şöyle deyip duruyordu:

— Nizami kuvvetler mi? Onlar, ayaklanış alanında toplarını bırakıp caddelerde gezerler...

Ethem Bey, bütün bu türlü sözlerin kendisine yüklendiğini öğrenerek çok üzüldü. Ağabeyi eskiden çok ağır bir hastalık geçirmişti. Bundan kurtulmuşsa da onda yakınlarının pekiyi bildiği ruh sarsıntıları bırakmıştı.

*

* *

Ethem Bey'in Ankara'ya varışının üçüncü günüydü. Katıksız bir sosyalist kafası taşıyan eski Akka Mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey onu öğle yemeğine çağırdı. Hakkı Behiç Bey, hem Meclis içinde, hem de dışındaki yeni sosyalist akımlara eğilimli pek çok aydının, mebusun şampiyonlarındandı. Türkiye'nin askerce kurtuluşundan sonra bir sosyal devrimde geleceğini garantilemeyi düşünenlerin başında olan Hakkı Behiç Bey, Ethem Bey'i bir halk ordusunun başı olarak selamlıyordu. Nizami ordu emperyalist güçleri yense, yurttan kovsa bile kapitalist temeller üzerinde bırakılacak bir ülkeye bunlar yine damdan bacadan girebilirlerdi. Nizami bir ordu kadrosu, tutucu oldu-

ğundan sosyal devrimi yapamazdı, yapmak da istemezdi. Türkiye'yi sosyal devrime yöneltecek biricik güç, Ethem Bey'in örgütlediği halk ordusuydu.

Meclisteki sosyalistlerin hepsi Ethem Bey'in kişiliğinde asker liderlerini bulmuşa benziyordu. Bu sırada Ethem Bey'le, onun yenilmez halk ordusuyla Sovyetler de çok yakından ilgilenmeye başlamışlardı.

İşte, Türkiye'ye sosyalizmi getirecek halk ordusunun lideri olarak ele alınan Ethem Bey, bu yeni iklimde tatlı düşler de görmeye başlamıştı. Artık, *"Başbuğ"* oydu. Türkiye sınırları dışında Enver Paşa'nın çoktan ortaya attığı Yeşilordu parolası, sınırlardan içeri atlamış, Kazım Karabekir'ce bir propaganda gücü gibi desteklenmiş, Ebulhindili Cafer Bey, kırk-elli atlı ile Erzurum'dan Ankara'ya Yeşilordu'nun öncüleri olarak gönderilmiş, şimdi de bu ad Ethem Bey'in ordusu içinde yer etmeye başlamıştı.

Kumandanı Bolşevik olan bir Ethem Bey taburu *"Bolşevik"* taburu olarak tanınıyor, ilkel olmakla birlikte cahil halk savaşçılarına bir sosyalist eğitim de veriliyordu. Bu sırada Ethem Bey'in çevresinde dönenler, daha çok Rusya'dakine benzer bir sosyal devrim yapmayı düşünen kişilerdi.

İşte, bugün öğle yemeğinde sosyalist düşünceli arkadaşlarını da toplayan Hakkı Behiç Bey, Ethem Bey'e tatlı düşlere iklim hazırlayan gıcıklayıcı şeyler fısıldıyordu.

Yemeği bitirmişlerdi ki Reşit Bey çıkageldi.

Kulağına fısıldayarak:

— Yusuf İzzet Paşa seninle görüşmek istiyor. Burdan bir bahane ile ayrıl, beraber çıkalım, dedi.

Ethem Bey, bir bahaneyle Hakkı Behiç Bey'den ayrıldı. Yolda ağabeyinin biraz önce Yusuf İzzet Paşa ile görüşmüş olduğunu anladı. Çerkezlerin "Med Cuganiga İzzet" *(Bilgin İzzet)* dediği Yusuf İzzet Paşa, rafları kitap dolu bir odada Ethem Bey'i kabul etti. Solgun, halsiz görünüyordu. Heyecanlıydı. Kalkarak Ethem Bey'i karşıladı, kucaklayarak:

— Memleketi bir felaketten daha kurtardın, Ethem Bey. Gel seni kucaklayayım, dedi. Sonra sözünü şöyle sürdürdü.

Olaylar, benden çok sizlere hak verdirdi. Memleket, ya bağımsızlığına kavuşacak ya da bu yolda yok olacaktır. Başkaca da yol yok. Ben, "Mütareke"nin sonuçlarını bu kerte ağır sanmıyordum. Yunan işgali, maneviyatımı yok etti.

Sonra, ordusu üstüne Ethem Bey'den bilgi aldı:

— Maşallah, dedi. Benim On dördüncü Kolordumda senin gücünün dörtte biri bile yoktu. Bakınız, Ethem Bey, bu size söyleyeceklerim doğrudan doğruya meslek bilgilerimin, tecrübelerimin, gelecek kaygımın ürünüdür. Bana öyle gelmektedir ki artık Kuvayı Seyyarenin nizami güçler durumuna getirilmesi dönemi gelip çatmıştır. Yani sizin bu biçimdeki çalışmanız, dönemini bitirmiştir. Bu değişiklik ergeç olacaktır.

Ethem Bey şaşırdı, put kesildi. Yarı Tanrı, Başbuğ görülmeye başladığı bir sırada, bu ne korkunç bir konuşmaydı.

Reşit Bey, kardeşine:

— Dinliyor musun? Yakında Kuvayı Seyyareyi kaldıracaklar, dedi.

Yusuf İzzet Paşa:

— Kaldıracaklar değil, bu ister istemez olacaktır, diye belirtti.

Ethem Bey:

— Paşam, yani Kuvayı Seyyarenin çalışması doyurucu olmadığından mı bu düşünülüyor, lütfen bana durumu iyice açıklar mısınız? diye sordu.

Yaslandığı sedirden doğrulan paşa:

— Bu benim kişisel düşüncem ve Meclisteki görüşmelerde Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmayın hazırlıklarından çıkardığım sonuçtur. Eğer, oğlum Ethem Bey, benim kişisel düşüncemi sorarsanız, Kuvayı Seyyare ile nizami güçler bir arada olamaz. Şundan ki sizin askerlerinize sağladığınız "maddi ve manevi" çıkar ile nizami güçlerin sağladıkları arasında dağlarca ayrım var. En sonra ikisi de ulusal kaynaklardan çıkıyor.

Reşit Bey:

— Ama paşam, Kuvayı Seyyare olmasaydı ulusal dav-

ranışların izi bile kalmazdı. Şimdi bu bir suikast değil midir? diye söze karıştı.

Paşa yine, Ethem Bey'in gözlerine bakarak usa gelebilecek kuşkuları silmek istedi:

— Sakın, bu görüşmemizi bana bir kimsenin dikte ettiğini sanma. Ben senin ahlak ve yürekliliğine çok değer verdiğim için hoş olmayan olayların meydana gelmesini önlemeye çalışıyorum. Kuvayı Seyyare, iç ayaklanışlar ve cephede ufak tefek çarpışmalar sürdüğü sürece elverişli ve gereklidir. Ne var ki sağlam cephe hatları kurulunca iş değişir.

Reşit Bey, şöylece kestirip attı:

— Fakat biz, buna imkan vermeyiz paşam, görürsünüz...

Ethem Bey, bu sırada yaşayışının en büyük üzüntüsüyle karşı karşıyaydı. Bu sürekli başarıların bir insanı yükselttiği en yüksek şeref basamaklarından birdenbire bu merdivenin dibinde başlayan unutulmuşların korkunç karanlığına baş aşağı yuvarlanmak gibi bir şeydi.

Bir ulusun en büyük adamlarından biri olmanın rakipsiz gibi görünen çetin yolu üzerinde işler kolaylaşmaya başladığı gün bir insanın karşısına dost kişiler birdenbire yol vermez devler gibi dikiliyordu. Ethem Bey, işte kendini böyle duyuyordu. Elindeki ordunun en büyük yengiler aldığı, bunu ispatladığı bir zamanda bu felakete benzeyen sesler, düşünceler neden çıkıyordu?

Yusuf İzzet Paşa gibi güngörmüş bir ordu adamının sözleri, hiçbir vakit yabana atılamazdı. Bu sözlerde Ethem Bey'in, ordusunun değişmez gibi görünen alın yazısı aydınlığa çıkıyordu. Bu bir kez koskoca bir kara düş dağı gibi Ethem Bey'in üstüne abanıvermişken bir de ağabeyinin "Biz buna imkan vermeyiz." sözleri yeni bir kara düş daha yaratıyordu. Bu konuşma biçimi, gelecek felaketi katmerleştirmek isteyen us dışındaki etkenlerin varlığından geliyordu. Bu, Kuvayı Seyyarenin "iktidar" savaşına atılmak anlamına geliyordu. Kendileriyle birlikte Kuvayı Seyyareyi de ortadan kaldırmayı düşünen birkaç nizami ordu adamını saf dışı edeyim derken ulusa karşı silah çekmek durumuna düşülebilirdi. Bu türlü "fev-

ri" düşüncenin arkasında tehlikeler, ihanetler, mutsuzluklar, kahredici bir ateş zinciri gibi uzayıp gidebilirdi.

Yusuf İzzet Paşa, Reşit Bey'in bu korkunç şeyler andıran sözü üzerine ona:

— İşte benim kaygım senin bu biçimde konuşmandır. Oysa sana düşen, daha soğukkanlı ve sonuçları takdir eder olmaktır. Ben buraya Ethem Bey'i seninle tartışmak üzere çağırmadım. Onu kışkırtmana da göz yumamam, diyerek bu kez de Ethem Bey'e döndü, şunları söyledi:

— İnşallah, olaylar beni yalancı çıkarır. Ne var ki durumu açıkça gördüğüme kaniyim. Bir olupbitti karşısında kalmayasın diye seni uyarmak istedim. İşte o kadar.

*

* *

Ethem Bey, Yusuf İzzet Paşa'dan ayrılıp ağabeyiyle yolda giderken düşünceleri kurşun gibi ağırdı. Kafasının, gövdesi üstünde yeni sorunlar taşıyan düşüncelerinden dolayı çok ağır basmaya başladığını duyuyordu. Kurşun gibi ağır düşünceler, maddesel ağırlıkları hiçe sayarcasına onun omuzlarını çökertiyordu.

Reşit Bey:

— Sen Mecliste olup bitenleri bilmiyorsun, dedi. Kuvayı Seyyareyi savunanlar ve nizami güçlerin de başarılı olması için ulusal ordu biçimine sokulmasını isteyenler seni ve başarılarını örnek olarak gösteriyorlar. Karşı yanda olanlar da onları böyle bir örnekten yoksun etmek için bizim başımızı yiyecekler.

Ethem Bey, ağabeyine:

— Böyle konuşmakta haksızsınız, dedi.

İşi, bir tartışma olarak uzatmaktan kaçındı. Boşunaydı. Reşit Bey, kardeşinin düşüncelerini daha baştan hiçe sayar bir tutum almıştı. Bu akşam, Mustafa Kemal'in yemeğine çağrılmış olduğunu düşündü. Hazır gitmişken Mustafa Kemal'le bu işi açıkça konuşabilirdi. Eğer akşamki yemekte de konu böyle bir vadiye dökülürse Mustafa Kemal'den açıklama isteyecekti. Eğer paşa, onun ordusunu yeni görevlere göndermek ister, bu görevler de Kuvayı Seyyarenin yapabileceği işler olacak olur-

sa o zaman Reşit Bey'i çileden çıkaran kanının bayağı bir kuruntu olduğu anlaşılacaktı.

Hele Ankara'ya korkunç kara düşler yaşatan felaketler habercisi bir Yozgat işini ortadan kaldıran bir gücü, onun başbuğunu yok etmek düşüncesini Ethem Bey'in usu bir türlü almıyordu. Sonra, böyle bir düşünce, tasarı olsa bile bu hangi güçle gerçekleştirilecekti? Bu da yanıtlanması güç ayrı bir soruydu.

Reşit Bey ona:

— Yusuf İzzet Paşa'nın söylediklerini hiç kimseye açma, dedi.

Ethem Bey:

— Fırsat ve imkan bulursam Mustafa Kemal Paşa'yla açıkça görüşeceğim, diye yanıtladı.

Reşit Bey, onun kolunu yakaladı:

— Katiyen, bu hiç doğru olmaz. Buna asla göz yumamam.

*

* *

Akşam karanlığı bastıktan sonra, Mustafa Kemal'in yemeğine giden Ethem Bey, orda her zamanki kişileri buldu. Bu kez bir iki yeni yüz de vardı ki bunlardan biri de Ankara'da İstanbul'un öğütçüsü olarak gelip de birdenbire mavi gözleri, kültürü, sıcak kişiliğiyle devrime gerekli insanlar arasında yer alan Doktor Rıza Nur Bey'di.

Ethem Bey, sofradaki yerini aldıktan sonra çevresindeki yüzlere baktı. Hepsi de gülümser, soğukkanlı görünmek isteyen bir caba içindeyse de Yunan saldırısının gümbürtüleri hepsinin içinde yepyeni bir kaygının kakofonisi olarak yankılanır görünüyordu.

İç düşmanlardan sonrasız olarak kurtulan Ankara, şimdi de dış düşmanların korkutucu saldırısı önünde ancak tahta bir erek değeri taşıyordu. Şundan ki ortada yine asker yoktu. Yine, gözü, gönlü dolduran bir tek bağımsız ordu vardı. O da Ethem Bey'in milis ordusuydu. Sofrada hep Yunan cephesi konuşuluyordu. Cephe hatları üzerindeki sembolik Türk güçlerinin çok gerilere atılması, alınyazısı olarak görülüyordu.

Düşman, Ethem Bey'in Salihli Cephesine yüklenmiş, orayı çökertivermişti. Ethem Bey'in yokluğunu fırsat bilmiş olacaklardı. O cephedeyken her yandan ilerleyen Yunanlılar onun cephesini söktürememişlerdi. Bu cephe Yunan cephesinin içine bir kama gibi uzanmış kalmıştı.

Sofrada herkes konuşuyor yalnız, Ethem Bey susuyordu. Hem cephe yorgunu, hem biraz hasta, hem de bugün Yusuf İzzet Paşa'nın anlattığı tehlikeli belkilerden dolayı ağzını açıp laf edecek keyfi yoktu. Keşke ağabeyi önlemese de şuracıkta Mustafa Kemal'le bu dirimsel konuyu sere serpe görüşebilseydi. Bunun burda görüşememenin, ruhuna yığdığı önseziler, onu geleceğin karanlıklarında ıssız bir yerlere doğru itiyor gibiydi. Bu konu burda ele alınmayacak olursa bundan doğacak kötülüklerin, bütün şanları, şerefleri sürükleyip götürecek uğursuzlukların, kötülüklerin yerden mantar gibi fışkıracağını seziyordu. Ağabeyi bunu ona yasaklamıştı.

Ağabeyinin dilinin altındaki korkunç yılan ıslığı da olmasa Mustafa Kemal'le bu işi yine görüşemeyecekti. Ağabeyinin yaşı başı, tecrübesi, en sonra bu işe bir çözüm bulabilir diye umuyor, bu, kendisini biraz olsun ruhuna çöken kara düşten kurtarıyordu.

Yunan saldırısı konusu, yılan hikayesi gibi uzuyordu. Doktor Rıza Nur Bey, herkesin gözü üzerinde olan Ethem Bey'e:

— Ethem Bey, dedi. Eğer cephenizdeki mevzilerinizden ayrılmamış olsaydınız Yunanlılar yine saldırabilirler miydi? diye sordu.

Bu soru Ethem Bey'i şaşırttı. Ne yanıt vereceğini birdenbire kestiremedi. İçinden: "Acaba Ankara ve özellikle Meclis, Yunanlıları salt benim cephemin karşısında mı sanıyor?" diye düşündü.

Bu soru üzerinde Mustafa Kemal'in yüzünde de bir gülümseme dolaşmıştı. Doktor Rıza Nur Bey, bunun üzerine Ethem Bey'i şaşırttığını gördüğü sorusunu şu biçimde sordu:

— Sizin güçlerinizin savunmasını üzerinize aldığınız parçayı demek istiyorum.

Ethem Bey buna tane tane şu yanıtı verdi:

— Yunan güçleri, Salihli Cephesini yaramazdı ve geçemezdi.

Ethem Bey bunu söyledikten sonra, Rıza Nur Bey'in dediklerini yine anlamadığını anladı.

Şundan ki Ethem Bey'in verdiği yanıt üzerine ortada üzüntülü bir sessizlik olmuştu.

Mustafa Kemal, Rıza Nur Bey'e şöyle dedi:

— Yozgat ayaklanışının bastırılması için Ethem Bey'in gelmesinde zorunluluk vardı.

Yemekten sonra yüksek görevlilerden başkaları çıkıp gittiler. Şimdi, sofrada fosur fosur sigara tüttürüp durmadan kahve içen en yüksek sorumlularla Ethem Bey, ağabeyi Reşit Bey kalmıştı. Mustafa Kemal, Yunan saldırısının gelişebilme yönleri, olanakları üzerinde konuşarak bütün oradakilerin düşüncelerini sordu. Dahiliye Vekili Refet Bey (Paşa), Nazilli Cephesi için (Demirci Efe Cephesi) açıklama yaptı.

Sıra Ethem Bey'e gelince şöyle dedi:

— Yunan saldırısının ağırlık merkezi, bence Salihli Cephesi olacaktır. Düşman ancak bu çıkıntıyı ortadan kaldırdıktan sonra üç cepheden birden büyük saldırıya geçecektir. Düşman bu saldırısıyla Eskişehir'e inmeyi deneyecektir.

Mustafa Kemal'in yüzünde derin bir kaygının gözle görülebilir gölgeleri dolaşıyordu:

— Doğrudur, dedi. Hazırlığımızın, karşı koyma gücümüzün henüz örgütlenmediğini düşman elbette biliyor.

Ethem Bey ona:

— Acaba nizami güçler bu cephede ne durumdadırlar? diye sordu.

Buna İsmet Bey, yanıt verdi.

Bu arada ona şöyle bir soru sordu:

— Ethem Bey, sizin ayaklanışları bastırma bölgesinde erat ve malzeme toplamanız daha ne kadar sürecektir?

Ethem Bey, kafası birçok şeylerle dolgun olduğu halde bu soruyu bir hükümet adamı için çok olağan buldu.

Bunun altında bir başka anlamın attığını düşünmenin çetrefil ortamına girmemek için direndi. Buna, içinde hiçbir sivri anlam taşımayan bir yanıt vermeye hazırlanırken Reşit Bey, ileri atılarak onun yerine:

— Ne kadar gerekirse o kadar! diye kestirdi attı.

İsmet Bey, bunun karşısında sustu. "Ne var ki onun istediği cevabın da bu olduğunu" Ethem Bey önsezisiyle anlamakta gecikmedi.

İsmet Bey'e şöyle dedi:

— Efendim, Kuvayı Seyyarenin gerek erat, gerek malzeme toplaması, bu hususta uygulanan ve hükümetçe doğrulanan temeller içinde olagelmektedir. Kuvayı Seyyarenin daha çok güç bulmasına da olayların ne kerte gereklilik ve zorunluluk gösterdiğini de biliyorsunuz. Bundan dolayı yeni temeller hazırlanıncaya dek bugünkü geçerli yöntemler içinde erat ve malzeme sağlanmasının sürdürülmesi olağandır sanırım.

Refet Bey:

— Bu biçim, nizami güçlerin kurulmasına az da olsa engel oluyor denilebilir. Şundan ki Kuvayı Seyyare daha çekici gelmektedir. Gerek bu eratın aldığı paralar, gerek eğitim biçimindeki serbestlik, nizami güçlere katılmak yerine Kuvayı Seyyareyi üstün tutturuyor. Bence, İsmet Bey'in sorusu, bu nokta için sorulmuştur, dedi.

Mustafa Kemal de Ethem Bey de susuyordu.

Reşit Bey, oldukça sinirli bir biçimde Refet Bey'e şöyle dedi:

— İsterseniz ve Kuvayı Seyyarenin görevlerini yapabilirseniz biz yeni erat almayalım.

Mustafa Kemal:

— Böyle bir düşünce ileri süren yoktur, dedi. Sorun, nizami güçlerin, hepimizin istediği gücü bulmasıdır. Öyle değil mi Ethem Bey?

— Tamamıyla, paşam. Ben eğer müsaade buyurulursa mümkün olan hızla yine cepheme, cephemin elde kalabilecek parçasının savunmasına koşayım. Şundan ki öbür bölümlerde düşman karşısında az çok güç bulabilecektir. Salihli cephesin-

de bıraktığım karakol güçlerinden başka birlik yoktur.

Mustafa Kemal sonsuz gibi görünen bir üzüntü içinde bunalmışa benziyordu. Kurşun gibi ağır düşüncelerini bir yana atarak aydınlığa çıkmak isteyen bir çaba içinde olduğu da görülüyordu. Yerinden kalkıp odada bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladı. Sigarası elinde boşuna tütüp duruyordu. Direksiyon Konağı'nın açık pencerelerinden içeri bozkırın ilerlemiş gece serinliği doluyor, istasyonda bir lokomotif pufluyor, marşandiz vagonlarına manevra yaptıran trencilerin düdük sesleri işitiliyordu. Dışarda dost, durgun bir yaz gecesi vardı. Artık, düşman uzaktaydı. Yine de Çapanoğulları gibi ürkütücü, korkutucu, kaygılandırıcıydı. Mustafa Kemal, bu dolaşma sırasında kurşun gibi düşüncelerine bir çıkış yolu bulmuş gibiydi.

Ethem Bey'in karşısına dikilerek:

— Evet, dedi. Siz, Ethem Bey, bir ayak önce cepheye yollanınız. Bize yine iyi haberler verdirmeye çalışınız.

Reşit Bey, Ethem Bey'le ordusunun hemen bu günlerde cepheye gitmeyerek Yunan saldırısının alacağı yönleri gördükten sonra davranmasını salıkladıysa da Ethem Bey hemen gitmekte diretti.

Mustafa Kemal'in sofrasında yenilen yemeğin ertesi günü, Eskişehir yönünde kalkan özel asker katarları Ethem Bey'in ordusunu Ankara'dan aldı götürdü. Ethem Bey Eskişehir'e varınca hemen Ali Fuat Paşa'nın karargahına uğradı. Paşa, Yozgat ayaklanışında gösterdiği başarıdan dolayı onu candan gönülden kutladı. Sonra Yunan saldırısı üstüne düşüncesini sordu.

Ethem Bey:

— Paşam, dedi. Artık benim o tarihsel Salihli Cephem kalmadı.

Burda birden gözlerinden yaşlar boşandı. Cebinden çıkardığı mendille yaşlarını silerken sözlerinin sonunu şöyle getirdi:

— Hemen ileri atılacağım ve düşmana nerede rastlarsam saldıracağım. Ordu, daha doğrusu bütün memleket bir zafer haberi almayı şiddetle gereksiyor.

Paşa da bu düşüncedeydi:

— Düşmanın yeni takviye almadan daha ileri sar-

kabileceğini sanmıyorum. Şimdi cephemizin geçici bir zaman için dahi olsa daralması kuşkusuz lehimizedir. Bundan yararlanmalıyız. Şimdi sizi burada bir hafta kadar bırakmam gerekiyor Ethem Bey. Düşmanın saldırısı Eskişehir yönüne doğru gelişirse size şiddetle ihtiyacım olacak. Biliyorsunuz ki Eskişehir, Ankara'nın kilit noktasıdır. Bu süre en çoğudur. Belki daha önce ileri yürüyebilirsiniz.

DENİZLİ'DE EŞRAF MEZBAHASI

Bizi eşraf aldattı. Eşraf olmasaydı biz çoktan Yunan'a karşı çıkardık.

Yörük Ali Efe

23 Haziran 1920'de Yunanlılar, Demirci Mehmet Efe'nin milis ordusunun karargahını kurmuş olduğu Köşk'e saldırdılar. Çok üstün insan, malzeme gücü önünde gerileyen Demirci Efe güçleri, dağınık olarak Sarayköy'e doğru çekildiler.

24-25 Haziran gecesi, Demirci Efe ordugahını Sarayköy'de kurdu. Askerce davranışı yöneten 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey, Denizli yolunun Yunan ordusu önünde büsbütün açık kalmaması için Buldan ilerisine Yüzbaşı Zeki Bey buyruğunda bir bölük asker gönderdi. 30 Haziran'da Demirci Mehmet Efe Nazilli'nin düştüğünü öğrendi. Kuyucak'ta mevzilenen milis-nizamiye karması güçler, karşı saldırıya geçerek Yunanlıları Nazilli'den püskürttüler. Ertesi gün güçlendirilen Yunanlılar, yine saldırıya geçerek ulusal güçleri temelli şehirden attılar. Kuyucak'a çekilen ulusal güçler, bu yüzden Burhaniye'yi de (Ortakçılar) boşaltmak zorunda kaldılar. Alaşehir'i alarak burdan ileri yürüyüşe gecen Yunan güçleri. Yüzbaşı Zeki Bey'in bölüğünü de mevzilerinden atarak Buldan'ı ele geçirdiler. Sonra, Çal kazasıyla bunun Menderes Irmağı kuzeyindeki köylerini hemen o gün ele geçirdiler. O gün Burhaniye'den, Buldan'dan çekilen ulusal güçler, Sarayköy

dolayında, Menderes'in sol geçesinde toplandılar. Yunan güçleri, Menderes'in karşı geçesine varınca durakladılar.

Bu sırada, Refet Bey buyruğunda Bolu ayaklanışını bastırmaya giden atlı zeybekler de Sarayköy'e dönmüşlerdi. Burda, Menderes Irmağı'nın güneyine düşen Yunan mevzilerinin karşısında on kilometre uzunluğunda bir savunma hattı kuruldu. Albay Mehmet Şefik Bey, bu cepheyi kurduktan sonra Kadıköy, Çökelez Dağlarına zeybek milislerinden keşif kolları gönderdi. Bu sırada her yandan Denizli'ye doğru bir göç akını sürüp gidiyordu. Denizli'ye varanlar, burdan hız alarak Orta Anadolu'ya, Antalya'nın kıyı bölgelerine doğru uzanıyorlardı.

Bu göçmen selinin içinde silahları, cephaneleri ve vurdukları vurgunlarla kaçıp gitmekte olan pek çok da milis eratı vardı. Demirci Mehmet Efe'yle Albay Mehmet Şefik Bey'in verdikleri buyruk üzerine Denizli "Heyeti Milliyesi" bunları çevirip Demirci Efe'nin ordugahına yolluyordu.

Yunanlılar da adım adım ilerliyordu. 4 Temmuz 1920'de Demirci Mehmet Efe ile 57. Tümen karargahları Sarayköy'ün tehlikeye girmesi üzerine, Denizli'ye beş kilometre çeken Goncalı'ya taşındı.

Şimdiye dek demir bir kale gibi Demirci Mehmet Efe'yle Albay Mehmet Şefik Bey'in omuzlarında yükselen, kolay kolay yıkılmayacağı sanılan Köşk'ün, milislerin kahramanca karşı koymasına bakmayarak birdenbire yıkılıvermesi, en büyük kaygıyı Denizli'de yaratmıştı. Ta baştan beri Aydın bölgesi Kuvayı Milliyesinin kalelerinden biri olan, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin kişiliğinde bütün yiğitlik anlamını bulan bu güzel şehir, Yunan toplarının seslerini işitince bir iskambilden şato gibi titremeye başlamıştı. Şehirde büyük bir panik havası esiyordu. Bu kötü havayı yatıştırmak işi yine Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye düştü.

1 Temmuz 1920 günü Heyeti Milliyece büyük bir miting hazırlandı. Bütün halk, Delikliçınar Mahallesi'nde toplandı. Bütün yürekler, bunların aynası olan yüzler, kan ağlıyordu. Umutsuzluk, her yüzün ortak anlamıydı.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, kürsüye çıkarak halkı göç etmekten alıkoymak, gelen düşmana karşı koymak için yediden yetmişe silaha sarılmasını salıkladı. Hemen oracıkta yüz on beş kişi gönüllü yazıldıysa da çoğunluk kımıldamadı. Müfrezenin başına milis kumandanı olarak Hoca Osman Efendi geçti (Bu, 1949 yılında Denizli müftüsü olacaktı). Milis müfrezesi meslekten subayların kontrolü altına verildi. Denizlili Üsteğmen Rüştü, Teğmen İsmail, Ahmetoğlu Hüsnü, Şahinoğlu Esat, Alioğlu Rıza, Tevfikoğlu Baytar Ali, Tevfik, Üsteğmen Şükrü Beyler bunlar arasındaydı. Müfreze hemen gereçlendirilerek Buldan'a gönderildi. Müfrezenin adı, Milli İntikam Bölüğü'ydü.

Yunan güçleri, 2 Temmuz 1920'de Sarayköy önlerine sokuldu. Burdaki halk, Beylerbeyi köyüne, Babadağ bucağına, oradan da Duacılı köyüne göç etti.

Denizli'de göç başlamıştı. Halkın kimisi Tavas'a, kimisi Acıpayam'a, kimisi de Dinar, Burdur, Antalya'ya göç ediyordu.

Halk böylece kafile kafile şehri boşaltıp kaça dursun, bir avuç Kuvayı Milliyeci hala direniyor, Belediye önündeki Delikliçınar'da mitingler yaptırıp duruyordu. Türk ocağından Ankara'ya çekilen telgrafta Denizli gençliğinin bir tek kişi kalıncaya dek düşmanla çarpışacağı bildiriliyordu.

Denizli Heyeti Milliyesi bu arada halka bir bildiri yayımlayarak şunları bildirdi:

"Kıraathane ve kahve müdür ve kiracılarına,

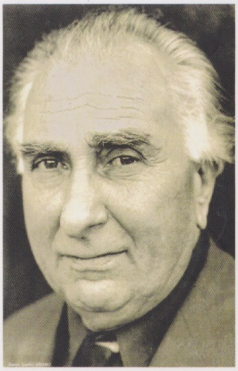
Herkesin dirim ve namus kaygısıyla çırpınmakta olduğu bir zamanda kimi kişilerin kahvehanelerde büyük bir kaygısızlıkla oyun oynamakta ve çalgı çalmakta diretmeleri, cepheye gidecek gönüllüler üzerinde kötü etki yaparak gitme heveslerini kırmakta olduğu gibi aç ve çıplak bir durumda memleketimize gelmekte olan felaket içindeki Müslüman göçmenlere karşı da bir saygısızlık meydana getirdiğinden bundan sonra oyun oynatılmaması ve çalgı çalınmaması duyurulur."

4 Temmuz 1920

DÖRDÜNCÜ KİTABIN SONU

İÇİNDEKİLER

1. KADİRLİ'NİN KURTULUŞU 5
2. TAVŞANCIL ŞEHİDİ 11
3. TAVŞANCIL HİKAYESİNİN SONU 34
4. YEDİ BAŞLI EJDERHA ANZAVUR AHMET PAŞA 58
5. 16 MART'TA KANLI BİR GÖZDAĞI 84
6. KARA DÜŞTEN KAÇIŞ 110
7. ANKARA YOLUNDA BİR AYDIN AMAZON 147
8. TAN YERİNE ÇAĞIRIŞ 179
9. ELMALI KÖPRÜSÜ ŞEHİDİ 189
10. BURÇ KÖYÜ 196
11. MUSTAFA KEMAL'İN KARARGAHINDA 216
12. BANDIRMA'DA BİR AMERİKAN PAPAZI 233
13. ANZAVUR'UN AZRAİL'İ ETHEM BEY 252
14. KARARGAHTA CİVCİVLİ GÜNLER 261
15. HENDEK ŞEHİDİ 316
16. ÖĞÜTÇÜ MEBUSLAR 325
17. BOZKIRIN EN KUTLU GÜNÜ 348
18. ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA 364
19. ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA – 2 377
20. ALİ FUAT PAŞA TOPÇU ERİ 384
21. BOLU BEYLERİ YİNE SAHNEDE 403
22. ŞEREF MERDİVENLERİ 416
23. BULGAR SADIK 442
24. KARBOĞAZI TUZAĞI 513
25. SAVAŞÇI AŞKI 531
26. KAHRAMAN ŞÜKRÜ ÇAVUŞ 546
27. ÇAPANOĞULLARI KARA DÜŞÜ 559
28. DENİZLİ'DE EŞRAF MEZBAHASI 605

1909 - 1989

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN -4-

İstanbul'un İngilizlerce işgal edildiği gün Mustafa Kemal, yanında Ali Fuat Paşa, Yahya Galip Bey ve Temsil Kurulunun öbür üyeleriyle Ankara telgrafhanesinde bir sandalyeye çökmüş haber bekliyordu. Manastırlı Hamdi Efendi'nin sabahleyin verdiği işgal haberinin gerisini büyük bir merak içinde bekliyordu.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'e:

— Paşam, dedi. 29 Kasım 1919'da Sivas'ta verilen tarihsel kararın ikinci aşamasını uygulama sırası geldi.

"Mustafa Kemal'in yüzünde uzun zamandır beklenen ve özlemi çekilen bir sonuca kavuşmuş olmanın huzuru vardı." Gülümsedi ve:

— İngilizlerin böyle bir gaflet irtikâp edeceklerini asla tahmin etmezdim, dedi. Bize, bundan büyük bir hizmet yapamazlardı. Şimdi artık, Meclisi Ankara'da toplayabilir ve yeni devletin temellerini atabiliriz.

ISBN: 978-975-478-050-5 (Takım No.)
ISBN: 978-975-478-069-7 (4. Cilt)

